This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

J. H. KRELAGE.

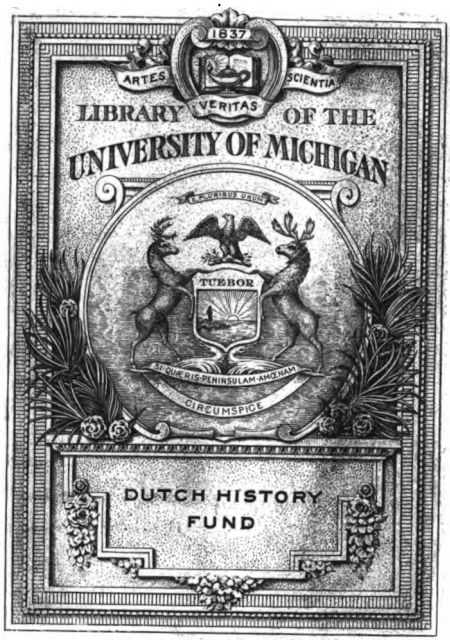

Digitized by Google

AP
14
.V123

Digitized by Google

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

VOOR

1861.

Digitized by Google

Digitized by Google

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

Kunsten en Wetenschappen,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKSCH IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN,
OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG
VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN
BETREKKELIJK.

Eerste Serie. — Derde Deel.

VOOR

1861.

BOEKBESCHOUWING.

TE GORINCHEM, BIJ
A. VAN DER MAST.

1861.

Digitized by Google

Digitized by Google

Dutch Lit.
Nijhoff
10 3 2 4
10842

INHOUD

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

	Blads.
Is de Roomsche Kerk door den Zaligmaker gesticht?	1
Christiaan, Geschiedenis der Christelijke kerk voor Scholen en Huisgezinnen.	5
S. H. Holwerda, de Gedachte aan het oordeel des Heeren, het Wapen en de Staf des getrouwen Evangeliedienaars.	7
R. Fruin, de onpartijdigheid van den Geschiedschrijver.	8
Dr. F. Fabri, de jongste opwekkingen in Amerika, Ierland en andere landen.	9
Pierre Zaccone, de Nachten van Parijs.	11
De Sterren en de Aarde, of gedachten over ruimte, tijd en eeuwigheid.	14
Heinrich Barth, Lotgevallen en Ontdekkingen op eene reis in het noorden en midden van Afrika. . . .	17
Tautphoeus, geb. *Montgomery*, de Voorletters. . . .	19
Leven om leven.	22
Henry Kingsley, naar Australië!	24
Broeder en Zuster.	28
Yonge, Henriette Langford.	29
H. H. van Witzenburg, Juvenilia.	„
J. H. de Stoppelaar, Jacob Cats te Middelburg en zijn huis aldaar enz.	31
Mr. C. C. E. d'Engelbronner, Jaarboekje van de Regterlijke Magt, voor 1860.	32
M. Raabe en *M. Lunel*, Hippo-Lasso. Paarden-strik of dwangtuig, enz.	33

Digitized by Google

Bladz.

F. C. W. Hopman, Theoretisch-practisch huis-, rijtuigschilders en glazenmakers Handboek, enz. . . . 37
C. Schook, Handboekje voor Letterzetters en Correctors. Eerste Gedeelte. 38
——— Handboekje voor Letterzetters, Boekdrukkers en Correctors. Tweede Gedeelte. . . . . „
J. Biemond, Chronologisch overzigt der Algemeene Geschiedenis. 43
G. G. Bredow, Merkwaardige voorvallen uit de Algemeene Geschiedenis, tot op onzen tijd. 44
L. Rijnenberg, Tweehonderd rekenkunstige Vraagstukken, ter herhaling opgegeven. 45
F. Phl. Ermann, Brieven ter vertaling in de Hoogduitsche taal en Hoogduitsche opstellen om aan te vullen. 47
J. J. Doedes, Modern of Apostolisch Christendom? . 49
P. Julius, Kerk en Christendom. Wandelingen op het gebied der Kerkleer. 53
L. G. James, de zekerheid der Christelijke hoop. . . 54
L. Mulder, het groote raadsel der Wereldgeschiedenis, opgelost in Jezus Christus. . . . . „
G. H. von Schubert, Herinneringen uit het leven van Helena Louisa Hertogin van Orleans. 55
H. A. Wijnne, Gelijk de welvaart van het ééne land afhankelijk is van die van het andere, enz. Eene voorlezing gehouden in de afdeeling Koophandel der Maatschappij Felix Meritis. 56
Ph. W. van Heusde, de Socratische School of Wijsbegeerte voor de negentiende eeuw. 58
L. Frankamp, ook een vlugschrift. Het is nog niet alles goud, wat er blinkt. . . . . „
Heinrich von Sybel, de Verheffing van Europa tegen Napoleon I. Drie Voorlezingen, gehouden te Munchen. 59
Ella, of hoe grooter licht hoe grooter schaduw. . . 60
Charles Dickens, in Londen en Parijs. 64
G. D. L. Huet, de Huid. Wat zij is, wat zij doet, enz. 67
G. A. N. Allebé, over Beweging en Rust. . . . . „
J. van der Hoeven, Berigt omtrent het mij verleende ontslag enz. 71
A. Combe, Leer der Gezondheid. 72

Digitized by Google

Blads.

Wederlegging van eenige stellingen, betrekkelijk Onderwijs en Opvoeding, enz. 73

C. W. L. Gloger, de vrienden van den land- en tuinbouw onder de dieren, enz. 84

——— Beknopt Leesboek voor Landbouwers en Scholen, enz. . . . . „

C. P. Burger, Gronden der Wiskundige Aardrijkskunde. 86

Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Afdeeling Natuurkunde. . . 88

L. A. Schroeder Steinmetz, Algemeene grondbeginselen der Aardrijkskunde. 93

——— Algemeene grondbeginselen der Aardrijkskunde, verkort. . . . . „

Eugène Borel, Choix de lectures et de dictées Françaises envisagées au point de vue chrétien, à l'usage des maisons d'education et de l'instruction privée. . . 95

J. P. de Keyser, de Zoon des menschen. Beschouwingen over Christus en Christendom. 97

J. Douwes Jr., Stemmen en Getuigenissen uit het leven der Hervormde Kerk. 101

J. P. Nonhebel, Geschiedenis der Hervorming. . . . 103

J. C. W. Quack, het Licht der Kerkhervorming, enz. „

Multatuli, Max Havelaar, of de Koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij. 104

Waarheen? een woord aan de lezers van Max Havelaar. „

L. Mühlbach, Frederik de Groote en zijne Broeders en Zusters. 110

T. Raven Hzn., Tooneelen en Schilderingen uit het leven in Amerika. 111

Angelica von Michalowska, Zwart en Wit. 114

Fanny Loviot onder de Chinesche zeeroovers enz. . . „

Ch. Kingsley, naar het Westen. Een Verhaal. . . . 115

O. Feuillet, Dagboek van een arm jong mensch. . . 119

A. Roe, Getrouw tot het eind of alleen op eene groote, groote zee. 121

P. F. Bruninga, het Vaandel. Vernieuwd Tijdschrift. . 123

J. C. Beijer, Leerboekje der Aardrijkskunde, enz. . 127

A. de Jager, Korte Schets van de Gronden der Neder-duitsche Spraakkunst ter dienste der Scholen, 6de druk. 132

J. A. Wijnne, Overzigt der Algemeene Geschiedenis. 134

Digitized by Google

Blads.

H. Drietman, Vertellingen voor goede Kindertjes; enz. 135
J. P. Goedhart, Proza en Poëzij voor de verstgevorderde leerlingen eener lagere school. 136
W. C. H. Staring, Almanak voor den Landman voor het jaar 1861. 137
——— Zakboekje voor den Grondeigenaar, voor het jaar 1861. . . . . „
Vergeet mij niet. Muzen-Almanak voor 1861. . . . 138
H. G. Hartman Jz., Erica. Jaarboekje voor Apeldoorn en omstreken. 142
Jaarboekje voor de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk in Nederland, voor het jaar 1861. . „
W. Moll, Kalender voor de Protestanten in Nederland enz. 143
H. Wijbelingh, de Vraag, of Jacobus polemiseert. . . 145
N. H. de Graaf, Toespraak, naar aanleiding van 1 Tim. IV vs. 8b, gehouden in het kamp bij Millingen. 151
L. J. van Rhijn, de Mensch van Gods geslacht. De Zonde. De Roeping der Gereformeerden. Drietal Leerredenen naar de behoefte van onzen tijd. 153
M. L. Quack, Luim en Ernst. Betuwsche poëzij. . 154
H. Tollens Cz., the Wintering of the Hollanders on Nova Zembla, during the years 1596 en 1597. 159
D. Buddingh, Geschied- en Letterkundig Archief. . . 161
F. W. Hackländer, Oorlog en Vrede. 170
Het twaalfjarig Soldatenleven van den majoor Hodson, in Britsch-Indië. 172
Gabriël Ferry, Costal, de Indiaan. Schetsen uit den Vrijheidsoorlog in Mexico. 174
C. S. W., de Bruid van den Monnik. Een verhaal uit de 16de eeuw. 176
Sydney, Lady Morgan, Luxima, de Profetes. Eene Geschiedenis in Indië. 178
Modelmenschen, geschetst door een Modelmensch. . 179
Lourens Coster. Tijdschrift voor Beoefenaren en Voorstanders der Boekdrukkunst. 180
Antikritiek op de Wederlegging van eenige Stellingen betrekkelijk Onderwijs en Opvoeding, van Dr. W. Gleuns Jr. 182

Digitized by Google

Bladz.

G. Vissering, al de Boeken des Nieuwen Verbonds, uit het Grieksch op nieuw vertaald, enz. 192
M. H. B., het Leven en Werken van John Williams, enz. 198
Levensbeschrijving van den Apostel Paulus volgens den Bijbel 199
J. A. D. Molster, Liederen en Gebeden. 200
Lavater's godvruchtige Sprenken, enz. . . . . „
Dumax, merkwaardige voorvallen uit het leven van Pius IX. 201
J. R. Couperus, een Woord ter gelegenheid der ophanden zijnde ontmoeting der oud gouverneurs-generaal J. J. Rochussen en Mr. A. J. Duijmaer van Twist, op het veld van vrijen arbeid. . . . . „
A. R. Sloos, Hollander en Belg 207
A. Trollope, de Doctor. 208
Emile Souvestre, de laatste Pleisterplaats. 209
Zuster Anna 211
L. Mühlbach, Frederik de Groote en zijne Broeders en Zusters 212
Practisch Volksboek. Museum voor Natuur, Kunst, enz. „
V. von Graefe, Korte Schets van den aard en den loop der Orkanen, voor Zeelieden bewerkt 216
Verslag van het verhandelde op het XVde Nederlandsch Landhuishoudkundig Congres, gehouden te Amersfoort, den 19—23 Junij 1860 219
H. Blankhart, eenige Vragen over Geloofs- en Zedeleer. 220
E. F. H. Wolf, Overzigt der Algemeene Geschiedenis. Leer- en Leesboek voor Protestantsche Scholen enz. 222
Emile Souvestre, in het Hoekje van den Haard . . . 223
Ik heb u lief. Verhalen voor de Jeugd. 224
W. O. von Horn, Karaktertrekken van beroemde personen 225
De Boekhouder, of Theoretisch en Practisch Leerboek over het Dubbel- of Italiaansch Boekhouden enz. . 226
H. Bouman, de Vormleer in de lagere School. . . . 227
M. R. Bruck, die Deutschen Nennwörter und ihre Flexionen, in alphabetische Folge tabellarisch dargestellt. 230
Voor de lieve Kleinen. 231
D. de Groot, Leerboek der Aardrijkskunde enz. . . . 233
Lastdrager, Schoolkaart van het Oostelijk Halfrond, enz. 236
De propaganda fide. 238

Digitized by Google

Bladz.

De Godsdienstonderwijzer. 238
Wat behoeft Java? 239
Algemeene Gezondheid en Fabrijk-nijverheid. . . . „
De juiste beschouwing der Geschiedenis in hare vrijheidmakende kracht. 240
Beschouwingen over het plan tot oprigting van een Nederlandsch Genootschap tot ondersteuning van behoeftige krankzinnigen en van herstelden, die uit een gesticht ontslagen doch onverzorgd zijn. . . . . „
F. J. Perrens, Savonarola, de Profeet van Florence, enz. 241
G. P. Kits van Heijningen, de Gemeenschap met Jezus. 245
William Henry Milburn, Tien jaren uit het leven van een Methodisten-preêker. 246
Maria Nathusius, Christiaan en Julia. 248
Wilhelmina Johanna van Ravesteijn, Claude. Een Beeld des Geloofs 250
Alb. van Toorenenbergen, Geschiedenis van de vervolgingen der Protestanten in Boheme 251
H. F. Morbotter, de Regeling der Gouvernements-suikercultuur, enz. 252
Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper, Geschiedkundig Onderzoek naar de armoede in ons Vaderland. 253
H. F. de Bock, Beschouwingen over de Erfopvolging, gevolgd door de Wet op het Regt van Successie en van Overgang, enz. 256
L. N. Schuurman, Wet regelende de zamenstelling, inrigting en bevoegdheid der Gemeente-besturen . . 258
Mr. Is. An. Nijhoff, Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, enz. 259
H. Q. Janssen en *J. H. van Dale*, Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, enz. 261
H. Birnbaum, Lucht en Wolken. Mededeelingen over de Natuurkunde van den Dampkring en zijne verschijnselen 263
Crüger's Natuurkunde 264
A. Bernstein, de Geheime Krachten der Natuur. . . „
H. Stahl, de Waterwereld. 266
D. Folkersma, een Woord over Land- en Tuinbouw, enz. 268
J. Nagel Jr., Beschrijving van de voornaamste Grassen en Klavers, bij den aanleg van Kunstweiden, enz. . 269

Digitized by Google

Bladz.

Nathaniel Hawthorne, Herschepping, of de Roman van Monte Beni. 269
L. Mühlbach, Napoleon in Duitschland 277
Nieuwe Friesche Volksalmanak voor het jaar 1861. . 280
B. L. Vries, Algebraïsche Cursus, enz. 283
Antwoorden op de Voorstellen, voorkomende in bovengenoemden Cursus . . . . . „
H. G. Roodhuijzen, Oefeningen in het schrijven van de Fransche taal 285
Leesstof voor de verst gevorderde Leerlingen eener lagere School enz. 288
D. Chantepie de la Saussaye, la Crise Religieuse en Hollande. Souvenirs et Impressions 289
P. Hofstede de Groot, Mededeelingen omtrent Matthias Claudius 293
Gerstäcker, eene Geschiedenis uit een Paardenspel . 297
E. Flygare Carlén, de Grillige Vrouw 299
Het Klaverblad, of wat Catharina en Geertruida te vertellen hebben 301
Nicht Stella, een verhaal uit Jamaïca. 302
J. H. van Lennep, Jan Davids Boekekraam. 305
Moritz Willkomm, de Wonderen van het Microscoop. . 308
W. C. Wittwer, de Aarde en hare Wonderen. Natuurkundige beschrijving van hetgeen zij is en hetgeen zij bevat 315
F. J. Stamkart, de Regeling van Kompassen aan boord van ijzeren en houten schepen 320
H. Sweys, Neêrlands Vloot en Reederijen 321
Vennootschap Nederland te Amsterdam, Kloveniersburgwal, B, 113. — Losse bladen over levensverzekering. Eene ernstige Vertelling voor mijne jonge Vrienden, door Frans Hoffmann 323
P. van Schendel, Nieuwe leerwijze van doorzigtkunde. Handleiding tot een hoogeren trap van kennis dier wetenschap, zoowel in Theorie als in Praktijk, ten gebruike van Kunstschilders en Kunstliefhebbers. . 324
B. H. Lulof's Taalkundige Werken 326
Bedenkingen over en tegen de beoordeeling van Ernst en Luim. — Betuwsche poësie 330
J. P. Hasebroek, Studiën en Schetsen. 337

Digitized by Google

Bladz.

H. Lang, Proeve eener Christelijke Geloofsleer voor denkende Christenen. 341
Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. 348
Julius Caesar. Treurspel van Shakespeare. 354
J. Brummelkamp, Morgenrood. Gedichten. 361
Nora. Een Levensbeeld. 362
Konstantijn Simillion, Anna Moens, de Schoone Brouwersdochter. 365
J. ter Gouw, Gijsbrecht van Aemstel en de opkomst van Amsterdam. . . . . „
F. J. K. van Hoogstraten, de Chambre mi-partie van het Munstersche Vredestractaat. 368
De Gedenkdag van Waterloo (18 Junij 1815) in het licht der Geschiedenis en van het nationale pligtgevoel beschouwd. 370
Robert Houdin, Bekentenissen van een Goochelaar en Kunstenaar. 372
C. C. E. d'Engelbronner, Jaarboekje van de Regterlijke Magt voor 1861, 22ste Jaargang. 377
George Verenet, Nouvelle Grammaire Française, à l'usage des Hollandais etc. 378
Uren van Uitspanning. Verhalen en Raadsels. . . . 379
Klein maar Rein. Verhalen en Versjes. . . . . „
F. H. Gagnebin, Leerrede over Spreuken XXII : 6. 384
Junius, Leerrede over Rom. I : 16. . . . . „
Kamper-Uijen. Eene Verzameling der geestigste anecdoten in proza en poëzij. . . . . „
Philalèthes, Niet „Modern of Apostolisch Christendom!" 385
K. F. E. Trhandorff, Theos niet Kosmos! enz. . . . 396
J. P. Kerkhoff, Dankrede, uitgesproken te Werkendam, op den avond van den 7den Februarij 1861. . . . „
Jacob Gerard Staringh, vier Leerredenen over den rijken man en Lazarus. 397
H. de Veer, Agatha Welhoek. De Kerk, de Staat en het Hart. . . . . „
E. de Pressensé, Rosa. 399
E. Verwijs, Bloemlezing uit Middelnederlandsche Dichters. 401
De Boekanier, voorafgegaan van een Levensberigt en de verspreide Gedichten van H. A. Meijer. . . . 406

Digitized by Google

Bladz.

Bezwaren tegen het Ontwerp van Wet op de Nieuwe Regterlijke Inrigting. 410

A. J. van Deinse, de Algemeene Beginselen van Strafregt, ontwikkeld en in verband beschouwd met de Algemeene Bepalingen der Nederlandsche Strafwetgeving. 415

Hermann Lebert, Handboek der Praktische Geneeskunde. 416

L. Appia, de Ambulance. Practische waarnemingen over de geschotene Wonden; enz. 418

Heinrich Neumann, Studiën over Krankzinnigheid en Gemoedslijden. 419

S. E. G. Holtzapfel, Populaire Voorlezingen over Scheikunde, enz. . . . . „

Frederika Bremer, Huisselijk geluk en huisselijk leed. 423

Hoog Spel. Eene politieke Novelle. 425

F. Kuyper Ez., Korte Natuurlijke historie der Vogels, enz. 427

J. Schenkman, Arlequins bont A-B-Boek. 428

Antikritiek op eene Recensie van den Heer A. A. Deenik MLz. 429

Antikritiek. 431

W. R. Veder en *B. Rienstra*, Bijbelsche Geschiedenissen, naar de Staten overzetting, met bijvoeging van toepasselijke teksten. Leesboek voor Huisgezin, School en Catechizatiën. 432

H. N. van Teutem, Blik in den eersten brief van Petrus. 433

Verzameling van Bijdragen tot de Godgeleerdheid uit het Buitenland. 436

Tafereelen en Berigten uit de Geschiedenis der Protestantsche Kerk in onze dagen. 440

T. M. Looman, Nacht en Morgen. Verhalen uit de Geschiedenis der Evangelische zending onder de Heidenen. 443

Woordenboek van de Geschiedenis der Christelijke Kerk. 444

De Vijf Artikelen tegen de Remonstranten. 445

E. F. H. Wolf, zoekt God en leeft! (Amos V, vs. 4b). 446

G. D. J. Schotel, het Klooster, het Hof en de Kerk der Augustijnen te Dordrecht. 447

J. G. Kist, het Handelspapier. Beginselen van wisselregt en van het regt omtrent acceptatiën, assignatiën en papier aan toonder, volgens de Nederlandsche Wet. 450

Digitized by Google

Bladz.

H. F. de Bock, Statistiek van de Bevolking der Gemeenten in Nederland op 31 December 1859, Arrondissements- en Kantonsgewijze ingerigt. . . . 453
Gerard Keller, een Zomer in het Noorden. . . . . „
Miss Yonge, de twee Voogden. 457
G. D. J. Schotel, Tollens en zijn tijd. Eene proeve van Levensbeschrijving. 460
H. Gelzer, Christiaan Karel Josias Bunsen, als Staatsman en als Schrijver. 463
Zakboekje voor de toevallen, behandeling en herkenningsmiddelen der voornaamste Vergiften, ten dienste van Geneesheeren en Apothekers. 465
D. Lubach en *L. J. Egeling*, Schat der Gezondheid. 466
Anna A. Bergendahl, Christelijke Weldadigheid. Jaarboekje. Proza en Poëzij. 467
G. K. Timmer Jr., de Calorische Machine van Lenoir. 468
Leopold Pohl, het Licht, de stoffelijke oorzaak aller dingen, of de bouwsteenen van het Heelal. . . . 471
J. Huizinga, eerste Wetenschappelijk Onderwijs in de Meetkunde, ten dienste van Scholen voor Uitgebreid Lager Onderwijs. 473
J. Steijnis Gz., Oefeningen en Vraagstukken, ten gebruike bij het Theoretisch Onderwijs in de Beginselen der Rekenkunde. 478
Antwoorden op de Vraagstukken van het eerste Stukje, enz. . . . . „
Neêrlandsch hoogste Staatsbelang. 480
Christiaan Sepp, Proeve eener Pragmatische Geschiedenis der Theologie in Nederland, sedert het laatst der vorige eeuw tot op onzen tijd (1787—1858.). . . . 481
G. J. Vinke, het Volharden in de leer der Apostelen, naar Hand. II : 42ª. 490
W. Muurling, Practische Godgeleerdheid of Beschouwing van de Evangelie-bediening, voornamelijk in de Nederlandsche Hervormde Kerk. 492
T. Fliedner, Reizen in het Heilige land, naar Smyrna, Beyroet, Konstantinopel, Alexandrië en Kaïro, in de jaren 1851, 1856 en 1857. 493
A. W. van Campen, Blijft in mij! Een woord van

Digitized by Google

Bladz.

opwekking en bestuur. Gedachtenisgave aan hen, die belijdenis des geloofs hebben afgelegd. 496

S. Hoekstra Bz., de twee Getuigenissen van den lijdenden Jezus aangaande zich zelven, volgens het Evangelie van Johannes. 497

T. M. Looman, het Leven van Martin Boos, Evangelisch Roomsch priester. 498

Mrs. Lynch, Millie Howard. 499

Varese, Folchetto Malespina, of het beleg van Tortona. 508

Miss Mulock, het Hoofd des Huisgezins. 511

Levin Schücking, Houw en Trouw. Tooneelen uit het leven van een Oostenrijksch Soldaat onder de regering van Maria Theresia. 513

J. J. Cremer, Wouter Linge. 517

L. Ph. C. van den Bergh, Grondtrekken der Nederlandsche Zegel- en Wapenkunde. 519

A. J. Vitringa, Latijnsch Leesboek voor de laagste klasse der Gymnasiën, tot oefening in de declinatiën en conjugatiën, tevens tot voorbereiding voor de studie der syntaxis; ten gebruike bij de spraakleeren van Drr. Boot, Capelle, Engelbregt en Burger, Hecker, de Klerck en Mehler. 520

Michael Desaga, Korte Geschiedenis van het Rijk der Natuur, en beknopte opgave van het gebruik, dat van de voornaamste voortbrengselen der Natuur gemaakt wordt. 522

A. van der Pauwert, Schets der Natuur- en Staatkundige Aardrijkskunde. 524

Antwoord op eene Antikritiek enz. 525

Scholten en *Opzoomer*, twee Brieven over het Materialisme, Gedachten bij de Verhandelingen, gehouden in het Koninklijk Nederlandsch Instituut. 528

J. Tideman, *S. Hoekstra Bz.*, *L. F. W. Rauwenhoff*, *C. W. van der Pot*, *J. H. Maronier* en *M. W. Scheltema Ez.*, Zestal Leerredenen. 529

Fr. Strauss, Helons Bedevaart naar Jeruzalem. . . 533

L. W. E. Rauwenhoff, Christendom en Menschheid. Beantwoording der vraag: Welk moet het leidend beginsel zijn bij de verklaring van de Geschiedenis der Christelijke Kerk? Redevoering ter aanvaarding

Digitized by Google

Bladz.

van het ambt van buitengewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool van Leiden, den 21sten September 1860. 536

S. Hoekstra Bz., de Zoon des Menschen de Heiland der Wereld. 539

P. Jalaguier, Eenvoudige verklaring van de hoofdzaken in het Christendom, of der Christelijke Waarheid, beoordeeld voor de vierschaar van het gezond verstand. 543

George Eliot, de Wever van Raveloe. 546

Theodor Mügge, de Scherpschutter van Senjenoe en Signa het Herdersmeisje. 548

K. Broes van Dort, Bijdrage tot de kennis van de sterfte der gemeente Goes; en van den gemiddelden en waarschijnlijken levensduur harer inwoners, gedurende het 30jarige tijdvak 1830—1859. 549

Justus von Liebig, Scheikundige brieven. 552

B. Veenstra, de Getalleer. Praktisch Rekenboekje bij het Langer Onderwijs. . . . . „

F. le Coultre, Petit Manuel de Lecture, en douze leçons, à l'usage des commençants. 554

Oskar Schlömilch, Beginselen der Meetkunde. . . . 556

A. Elink Sterk Jr., Een Indisch belang, tevens een Nederlandsch belang, ter overweging gegeven. . . . 559

S. G. Jorissen, Toespraak, gehouden op den 1sten Julij 1860. . . . . „

Eene Leerrede over Joh. XIV : 6, in de Wiskundige taal der Dichters; door een *Christoloog*. . . . . „

P. de Haan, Christen Jaarszang op de geboorte van Jezus, het Scheppingswonder. . . . . „

De Delftsche Inrigting tot opleiding van civiele Ingenieurs in verband met den aanleg van Staatsspoorwegen. 560

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Is de Roomsche Kerk de Kerk door den Zaligmaker gesticht? Naar het Fransch, door D ..... *Uitgegeven te Utrecht, bij* A. van Dorsten Jr., 1860. *Prijs f* 0,30; 12 *Exempl. f* 3,00. 25 *Exempl. f* 5,50.

De belangrijkheid van bovenstaande vraag valt aanstonds in het oog. Het antwoord, dat er in het hier aangekondigde, boekske op gegeven wordt, ontleent zijnen oorsprong aan eene vijandige handeling van Jezuitische missionarissen tegen de rust der vreedzame Hervormde gemeenten, in het gebergte der Cevennes, in het zuiden van Frankrijk. Uitgezonden door of van wege een bisschop, was het hun toeleg, om bij het bezoeken dier gemeenten, hare leden te doen wankelen in hun Evangeliesch geloof. Hunne pogingen stuitten echter af, op de onwrikbare standvastigheid dier afstammelingen, der door lijden beproefde Hugenoten. Alstoen, verstoord over het mislukken hunner listig aangewende pogingen, ontlastten zij hunnen toorn in een geschrift, vol hatelijkheden en scheeve voorstellingen ten opzigte van het Protestantisme in het algemeen. Daar nu dit geschrift met opzet alom verspreid werd, mogten de belasterde Hervormden over het gebeurde het stilzwijgen niet bewaren. Een hunner predikanten, de heer Puaux te Rochefort, nam de taak op zich, om de valsche aantijgingen te wederleggen; hij stelde daartoe een soort van verweerschrift op, in den vorm van een brief ter beantwoording van den in het bedoelde bedrijf zich werkzaam getoond hebbenden bisschop, in welk stuk hij, op goede gronden, de aanvallers teregt wees en de beschaming op hen zelven deed nederkomen. Van dit verweerschrift nu, hetwelk door booze aanslagen was uitgelokt, wordt hier eene vertaling aangeboden, in dier voege bewerkt, dat alle personaliteiten, al wat meer bijzonder op Frankrijk betrekking heeft daaruit is weggelaten; terwijl men zich enkel tot het eigenlijke, uit de zaak voortgevloeide onderwerp heeft willen bepalen, in het vertrouwen, dat het ook voor Nederland nuttig zal kunnen zijn. Dat vertrouwen allezins deelende, bevelen

Digitized by Google

wij den, naar ons oordeel, geenzins nutteloozen arbeid van den heer D..... met vrijmoedigheid aan, niet twijfelende of velen zullen daardoor in hun gevoelen worden versterkt, dat de Roomsche kerk in geenen deele aan de kenmerken der ware kerk beantwoordt, en derhalve, verre van door den Zaligmaker gesticht te zijn, de zigtbaarste sporen van zulk eene geheele verbastering draagt, dat men in haar bestaan, eer een werk van zondige menschen dan een gewrocht van Gods heilig kind erkennen moet. Ten einde dit gezegde te staven zij eene enkele aanhaling, uit het antwoord op de voorgestelde vraag van den eerwaarden schrijver, voldoende, welke tevens moge dienen om onze lezers aan te sporen tot koopen, onderzoeken en verspreiden der welgeslaagde vertaling van zijne, zoo bevattelijke als kernachtige en doeltreffende brochure. Die brochure telt slechts weinige bladzijden en is naauwelijks 46 pagina's groot, nogtans zal het niemand, die zich met haren rijken inhoud bekend maakt, bevreemden, dat de keus ons moeijelijk valt, wat wij als proeve van bewerking er uit mededeelen zullen. Wij bepalen ons bij hetgeen aangaande *de overeenstemming der Roomsche kerk met de leer der Apostelen* wordt in het midden gebragt, en laten dat hier letterlijk volgen:

„Het is niet noodig een geleerde te zijn, om te begrijpen, dat, zal eene kerk op den naam van *Apostolisch* aanspraak mogen maken, hare leer met die der Apostelen in overeenstemming behoort te zijn, omdat indien deze overeenstemming ontbreekt, zij dan den naam van *Kettersch* behoort te dragen. Zeker is dit nergens meer het geval dan in de Roomsche kerk, welker leer, wel verre van met die der Apostelen overeen te stemmen, integendeel hemelsbreed daarvan verschilt, ja, lijnregt daar tegenover staat. Deze stelling willen wij hier zóó klemmend bewijzen, dat de waarheid er van even weinig kan betwist worden, als men het den wiskunstenaar betwisten kan, dat de regte lijn de kortste afstand tusschen twee punten is, of het gedeelte kleiner dan het geheel. Onze taak zal zeker niet moeijelijk zijn; wij behoeven daartoe slechts de leer der Roomsche kerk en die der Apostelen, ter onderlinge vergelijking, naast elkander te plaatsen. De Apostelen nu leeren:

1°. Dat de kerk gebouwd is op het fondament der Apos-

Digitized by Google

telen en Profeten; dat Jezus Christus haar hoofd en hoeksteen is. Efez. II: 20.

2°. Dat Gods woord eene lamp is voor onzen voet en een licht op ons pad; dat de Schrift van God is ingegeven, en dat de menschen haar moeten onderzoeken. Ps. CXIX: 105, en Joh. V: 39.

3°. Dat God alleen aangebeden en gediend moet worden. I. Sam. VII: 3; Luk. IV: 8.

4°. Dat de dienst der gesneden beelden en gelijkenissen Hem een gruwel is. Exod. XX: 4. Ps. XCVII: 7.

5°. Dat het verbod van te huwelijken en de onthouding van zekere spijzen eene leering der duivelen is. I. Tim. IV.

6°. Dat de godsdienstoefening in eene bekende taal moet plaats hebben. I. Kor. XIV.

7°. Dat de offerande van Christus niet meermalen geschiedt, maar slechts éénmaal aan het kruis volbragt is. Hebr. IX: 28; VII: 27.

8°. Dat alle gemeenteleden uit denzelfden drinkbeker zullen drinken. Matth. XXVI: 27.

9°. Dat God alléén de zonden vergeeft. Mark. II: 7.

10°. Dat er slechts een Middelaar is tusschen God en de menschen. I. Tim. II: 5.

11°. Dat er slechts twee plaatsen zijn: het eeuwige leven en de eeuwige pijn. Matt. XXV: 46. Luk XVI.

12°. Dat de doop, die ons behoudt, niet de doop door middel van water is. I. Petri III: 21.

13°. Dat de begeerlijkheid zonde is. Rom. VII: 7.

14°. Dat de twee eenigste sacramenten, die door Christus zijn ingesteld, de Doop en het Avondmaal zijn. (Zie de vier Evangeliën.)

15°. Dat de verzoening onzer zonden door Christus wordt gewrocht. I. Joh. II: 2; IV: 10.

Ieder Christelijk kerkgenootschap neemt, zonder aarzelen, met blijdschap deze leerstellingen aan. Niet echter alzoo de kerk van Rome. En dàt niet alleen; maar zij spreekt zelfs den vloek uit over diegenen, welke tot hare kudde behooren en de vermetelheid zouden hebben, die leerstellingen aan te nemen. Dien ten gevolge leert zij:

1°. Dat de maagd Maria moet vereerd en aangebeden worden, en de overige heiligen mede hulde moeten ontvan-

*

Digitized by Google

gen, niettegenstaande de Schrift leert, dat men den Heer onzen God alleen zal dienen en aanbidden.

2°. Dat de bijbel den leeken moet onthouden worden, en deze ook te ongenoegzaam in zich zelven is, waarom tot regt verstand daarvan de overleveringen en legenden noodig zijn.

3°. Dat men in de kerken beelden, schilderijen en andere zinnelijke voorstellingen behoeft, en daaraan eene hun passende vereering behoort te geven.

4°. Dat het huwelijk den priester een smet is.

5°. Dat de gemeenteleden, op straffe van doodzonde, zich, op de daartoe van de kerk voorgeschreven dagen, van het gebruik van zekere spijzen moeten onthouden.

6°. Dat de dienst in de Latijnsche taal moet geschieden, welke het volk even weinig verstaat als het Chineesch of Sanskritsch.

7°. Dat Jezus Christus iederen dag in de mis op nieuw wordt geofferd.

8°. Dat de gemeente geen aandeel mag hebben aan den drinkbeker.

9°. Dat de priester de magt heeft om de zonden te vergeven.

10°. Dat de heiligen onze middelaars zijn.

11°. Dat er een vagevuur bestaat.

12°. Dat het water des doops van de zonden reinigt.

13°. Dat de begeerlijkheid geene zonde is.

14°. Dat Jezus Christus zeven sacramenten heeft ingesteld.

15°. Dat de mensch niet geregtvaardigd wordt door het geloof, door de genade, maar door de sacramenten, door de boetedoeningen, en de verdienstelijke werken, waardoor men het eeuwige leven kan verwerven, enz.

Het is onmogelijk twee kerken aan te wijzen, welker leerstellingen zoo lijnregt tegen elkander overstaan als de kerk der Apostelen en die van Rome. Met den besten wil van de wereld is het niet mogelijk te gelooven, dat een kerkgenootschap, dat *ja* zegt, waar de Apostelen *neen*, en *neen*, waar zij *ja* zeggen, werkelijk een Evangelisch genootschap is. Wij hebben hier slechts enkele der vele verschillen aangehaald, die tusschen het Roomsche geloof en het Apostolische bestaan. Wij zouden gemakkelijk de lijst dier verschillen aanmerkelijk kunnen vergrooten, want men kan meer dan

Digitized by Google

225 plaatsen uit den bijbel aanvoeren, waarin de leer der Roomsche kerk veroordeeld wordt of waarin juist geleerd wordt wat zij verwerpt.

Niet minder helder, beknopt en overtuigend behandelt de heer Puaux, dien wij met vreugde als een wakkeren verdediger van het dikwijls schandelijk belasterde, en met de verfoeijelijkste middelen bestreden Protestantisme begroeten, de overige punten, welke hij ter sprake brengt; betoogende dat geenszins de Roomsche maar wel de Hervormde kerk, de kenmerken draagt dat zij door den Zaligmaker is gesticht.

Ook den vertaler, al had hij hier en daar een enkel woord gelukkiger kunnen kiezen, om er de gedachte van het oorspronkelijke door weder te geven, betuigen wij onzen welgemeenden dank voor de moeite, welke hij zich wel getroosten wilde, om onze vaderlandsche lectuur met dit verdedigingsschrift uit den vreemde te verrijken; en den uitgever, die voor eenen vrij goeden druk en eene tamelijk zuivere correctie zorgde, wenschen wij een groot debiet van dit, voor weinige centen verkrijgbaar gestelde gulden boekske opregtelijk en van harte toe.

B..... Q...

Geschiedenis der Christelijke kerk voor scholen en huisgezinnen. Vertaling naar den vijftienden druk van een werkje, uitgegeven door het Calwer Verlagsverein en vermeerderd met een kort overzigt van de geschiedenis der kerk in Nederland, door Christiaan. *Te Nijmegen, bij* C. ten Hoet, 1860. *Prijs f* 0,95.

Dat de kennis van de geschiedenis der Christelijke kerk zoo noodig als nuttig is te noemen, zal niemand ligt betwisten, die daarin eenigzins ervaren heeten mag. Vooreerst toch leert zij ons het voorregt waarderen, dat wij in haren schoot geboren zijn, die het menschdom zooveel goeds gebaard heeft en geschonken, en ten andere geeft zij ons den troost dat geen sterveling, hoe vermetel, haar den ondergang berokkenen zal, welke op de waarheid, dat Jezus de Christus is, vast staat als op eene onwankelbare rots, die noch door de onstuimige baren van den verbolgen oceaan, noch door de vernielende stormen der dikwijls ratelende, donderende en bliksemende luchtgewelven kan bewogen, laat staan omver-

Digitized by Google

geworpen worden. Met ingenomenheid begroeten wij daarom iedere poging, welke in het werk wordt gesteld om de kennis der oprigting, voortzetting, en gestadige volmaking van het Godsgebouw, dat reeds zoovele eeuwen voortduurde, en trotsch alle geweldadige aanrandingen van on- en bijgeloof, tot aan het einde der wereld zal blijven duren, onder ons en onze kinderen te vermeerderen. En bestond er nu inzonderheid voor onze kinderen dringende behoefte aan een meer uitvoerig, zamenhangend en bevattelijk werkje, hetwelk hen op eene aangename en onderhoudende wijs bekend kon maken met de lotgevallen van het koningrijk der hemelen, dat de Zaligmaker bragt en grondveste hier op aarde; het zal bij de erkentenis daarvan geene bevreemding verwekken, dat wij den heer Christiaan al aanstonds onzen dank daarvoor betuigen, dat hij naar zijn vermogen in die behoefte zocht te voorzien. De gunstige ontvangst, welke het door hem in een Hollandsch kleed gestoken boekske in Duitschland heeft gevonden, lokte hem tot de vertaling daarvan uit, en om zijnen arbeid nog bruikbaarder te maken, heeft hij er een kort overzigt van de geschiedenis der Christelijke kerk in ons vaderland bijgevoegd. Ook op dat overzigt stellen wij hoogen prijs en gaarne verklaren wij, dat hij daardoor vooral geen geringe dienst aan onze scholen en huisgezinnen heeft bewezen. Wel blijkt het hier en daar, dat hij met zekere voorliefde voor eene zekere partij in onze gemeenten heeft geschreven, maar wie heeft tegenwoordig dat gebrek niet in meerdere of mindere mate met hem gemeen, zoodat hij ten eenenmale onpartijdig heeten mag; iets wat een goed geschiedschrijver, naar ons oordeel, daarom wezen moet, omdat hij anders maar al te veel gevaar loopt onregtvaardig jegens andersdenkenden te zijn. Dat onder anderen de heer Christiaan, den Remonstranten op verre na niet zoo toegenegen als hunnen tegenstanders is, blijkt duidelijk uit hetgeen hij van hunnen *overmoed* verhaalt, terwijl hij de feiten der contra-remonstranten met stilzwijgendheid voorbij gaat of met den mantel der liefde bedekt. Verre van deze en dergelijke verkeerdheden in hem goed te keuren, mogen wij toch niet nalaten bij de aanwijzing daarvan op te merken, dat zij hem slechts in geringe mate schijnen aan te kleven, waarover wij ons te meer verblijden omdat de wijze, waarop hij overigens zijne geenszins

Digitized by Google

gemakkelijke taak volbragt, ons zoo bij uitstek bevalt. Een ding evenwel bevalt ons ganschelijk niet, en wij bejammeren het zeer, dat hij daardoor heeft gemaakt, dat wij het door hem vertaalde werkje, met den besten wil niet zonder ernstig voorbehoud kunnen aanbevelen. Zijne verdediging namelijk van Servet's verbranding door Calvijn, of, zoo gij liever wilt, zijne verschooning van het gedrag diens, in vele opzigten zoo grooten hervormers, stuit ons zoo tegen de borst dat wij er zijn werkje geheel om afkeuren zouden, ware het niet dat de bladzijde, waarop zij aangetroffen wordt, er, aangezien deze de laatste is, zonder schade kan worden uitgescheurd. Wij weten wel Servet was een Godslasteraar, een wereldvergoder, een antichrist, die zich door geen mensch liet overtuigen van het kwaad, dat hij door zijne verderfelijke leeringen stichtte, maar toch hij handelde ter goeder trouw, en de Heer, die hem het aanzijn schonk, wordt door geen *moord* van hen gediend, tot wier behoud Hij zelfs Zijnen Eeniggeborenen niet spaarde. De heer Christiaan bedenke dat, opdat hij, ingeval er een tweede druk van zijne geschiedenis der Christelijke kerk voor scholen en huisgezinnen noodig wezen mogt, den door hem beganen misslag herstelle, en onze kinderen nergens meer tegen waarschuwe, dan tegen zulk eene gruwelijke zonde als het verbranden van den naaste is.

B. J. C. W. Q.

De gedachte aan het oordeel des Heeren, het wapen en de staf van den getrouwen Evangeliedienaar. Kerkelijke rede over 1 *Cor. IV: 4b ter bevestiging van een Ambtgenoot gehouden te Gorinchem, den 3den Junij* 1860, *door* S. H. Holwerda, *predikant aldaar. Te Gorinchem, bij* A. van der Mast, 1860. *Prijs f* 0,50.

Deze leerrede, welker uitgave op vereerend aanzoek, uit naam van vele leden der Gorinchemsche gemeente geschiedde, hebben wij met geen minder genoegen gelezen en herlezen dan de talrijke vergadering, die bij haar uitspreken tegenwoordig was, haar heeft aangehoord. Inderdaad een meesterstuk van kanselwelsprekendheid, munt zij door haren degelijken inhoud boven vele uit, welke heden ten dage onder het publiek worden verspreid, en gewoonlijk niets aanbevelingwaar-

Digitized by Google

digs hebben dan een sierlijken stijl of een, door de zucht om menschen te behagen, al te duur gekochten naam. Met alle vrijmoedigheid kunnen wij haar dus een loffelijk getuigenis geven, waarbij wij de verzekering voegen dat niemand, die haar op dat getuigenis neemt, het ons bij nadere kennismaking verwijten zal, dat wij er te veel goeds van hebben gezegd.

IJ. z.

De onpartijdigheid van den geschiedschrijver. Redevoering ter aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Hoogeschool van Leiden, den 1 *Junij* 1860, *uitgesproken door Dr.* R. Fruin. *Te Amsterdam, bij* J. H. Gebhard & Comp. 52 *bl. Prijs f* 0,60.

Met deze inwijdingsrede nam de heer Fruin bezit van den, aan de Leidsche Hoogeschool nieuw opgerigten, afzonderlijken zetel voor de geschiedenis des vaderlands. Men weet, dat het professoraat dier wetenschap op dringend aanzoek van den Hoogleeraar de Vries, die daarin meer is te rade gegaan met de belangen der wetenschap dan met zijne eigene, is opgerigt, afgescheiden van dat der Nederlandsche taal- en letterkunde. Niemand, der zake eenigzins kundig, kan er zich over verwonderen, dat de echte man der wetenschap die afscheiding wenschelijk, ja noodzakelijk achtte. Trouwens, achter ons ligt de tijd, in welken de geschiedenis des vaderlands, vroeger geheel of zoo goed als geheel van het academisch onderwijs uitgesloten, als een aanhangsel aan dat in de vaderlandsche taal- en letterkunde is toegevoegd. De nieuwbenoemde Hoogleeraar begint dan ook met de vraag op te werpen en te beantwoorden, waaraan het zij toe te schrijven, dat gedurende den ganschen tijd der Republiek, zelfs aan 's lands eerste Hoogeschool, de vaderlandsche historie niet is onderwezen. Hij meent de reden daarvoor te vinden in de vrees, dat gebrek aan de noodige onpartijdigheid het onderwijs in die wetenschap zou doen ontaarden in een voertuig tot bevordering der partijschappen, die kanker der republieken, gelijk hij dat met de voorbeelden van Pestel en Kluit bevestigt. Alzoo komt hij op zijn onderwerp, bij welks behandeling hij op eene overtuigende en keurige wijze doet uitkomen, dat de onpartijdigheid van den geschiedschrijver niet bestaat in dat kleurlooze, waarbij die schrijver zijne over-

Digitized by Google

tuiging zorgvuldig verbergt en slechts schijnt uit te gaan van de vrees om eenige staatkundige denkwijze te mishagen, door het te kennen geven van zijn oordeel over personen en zaken; maar daarin, dat men voorvallen en handelende personen plaatst in het regte licht, dat men zich in alle toestanden kan verplaatsen en van alle het eigenaardig goede en kwade waarderen. Hij bevestigt zulks met te wijzen op het voorbeeld van Ranke.

Wij lazen deze uitstekende redevoering met hooge ingenomenheid en wenschen den nieuwen Hoogleeraar van geheeler harte toe, dat het hem in den gang zijner eigene studiën en hare uitdrukking in zijn onderwijs steeds meer gegeven worde, te beantwoorden aan de hooge eischen, die hij zich zelven doet in deze redevoering, die in alle opzigten regt geeft tot hooge verwachtingen.

De jongste opwekkingen in Amerika, Ierland en andere landen. Beschouwd door Dr. F. Fabri, *Zendings-Inspector. Uit het Hoogduitsch. Aan Nederlandsche lezers ter overweging aangeboden door* D. Chantepie de la Saussaye. *Te Leiden, bij* J. H. Zitman, 1860. *kl.* 8*vo* 48 *pag. Prijs f* 0,40.

De dingen die in dit boekje, blijkens den titel, behandeld worden zijn ook in ons land vrij algemeen bekend. Veel is er reeds over gesproken en geschreven, op verschillende wijze is er over geoordeeld. Het onbepaalde van de uitdrukking „de jongste opwekkingen" zal hier dus niet ligt een' lezer in verwarring brengen, die anders, onbekend met de bedoelde zaak ligt vragen zou: opwekkingen — waarvan? waartoe? enz. — Maar willen wij ook de vraag laten rusten, waarom de opwekkingen, die hier besproken worden, niet duidelijker gequalificeerd worden dan door de aanduiding „jongste?" — eene andere vraag is: waartoe de heer Chantepie de la Saussaye de vertaling en uitgave van dit geschrift noodig heeft geacht? Een antwoord daarop is te vinden in het voorberigt, waar wij lezen: „het ontbreekt zoo vaak aan het licht des H. Geestes wanneer men over dien Geest spreekt en om dien Geest bidt. Het ontbreekt zoo vaak aan het regte verstand van het woord, terwijl men de beloften des woords tot grondslag stelt voor zijn gebed." — Van ganscher harte stem-

Digitized by Google

men wij met die uitspraak in; en op grond van deze meenden wij hier eene duidelijke, grondige verklaring te mogen verwachten van de beloften aangaande den H. G. die tevens tot toetsing en waardering zou kunnen dienen, van 't geen men als 't werk of de vrucht des H. G. voorstelt, in de geruchtmakende vertooningen, die „opwekkingen" worden genoemd. Onze verwachting is niet geheel voldaan. Wel spreekt de auteur een bezadigd en verstandig oordeel over die gebeurtenissen uit. Nadat hij het voorbarige en ligtvaardige oordeel heeft afgewezen van diegenen, die het gansche verschijnsel als een groot bedrog, of enkel als het gevolg van een ziekelijk zenuwgestel aanmerken, en zich daarom niet ontzien de opwekking met scherpen hoon en spot te bejegenen; spreekt hij de bedenkingen uit, welke het gansche verschijnsel bij hem heeft opgewekt. Hij acht het verkeerd, dat men deze opwekkingen dadelijk bekeeringen noemt en terstond de gansche zaak als eene groote, nieuwe uitstorting des H. Geestes aanmerkt. De schrijver heeft regt het zeer bedenkelijk te noemen, dat men de verschijnselen van methodistische geestdrijverij, zoo vereerende namen geeft. Eene bekeering, zoo plotseling, zonder eenige voorbereiding, dus mechanisch te weeg gebragt, verdient weinig vertrouwen, en kan zeker niet het werk van den H. G. zijn. — Geheel deze beschouwing vertoont de kenmerken van een helder verstand en een juist oordeel, van echte onpartijdigheid; en gaarne zouden wij het boekje aanbevelen, indien het niets meer bevatte. Maar, daar lezen wij op bladz. 35: „Ik kan en wil echter niet met deze enkel beoordeelende beschouwing eindigen."

De aanleiding tot het bespreken der opwekkingen had Dr. Fabri gevonden in een brief van een' zendeling uit Indie. Die brief bevatte eene uitnoodiging aan alle geloovige christenen (zouden er ook ongeloovige christenen zijn?) om zich op een' bepaalden tijd te vereenigen in het gebed om eene algemeene uitstorting des H. G. De zendeling, die zoo schreef, had duidelijk bij zijne oproeping gedacht aan de opwekkingen. De Inspector Fabri keurt de uitnoodiging af, maar wil aantoonen hoe men beter ten behoeve van de zending en de uitbreiding des Christendoms werken kan. Hij acht den bijstand des H. Geestes daartoe noodzakelijk en wil dat de christenen daarom zullen bidden. Tot zoover zijn wij het volmaakt

Digitized by Google

met hem eens. Maar waarin bestaat nu die bijstand des H. Geestes? Eenvoudig hierin, dat ook aan de zendelingen van onze dagen het vermogen verleend worde om wonderen en teekenen te doen. Vergel. Markus XVI.

„Wanneer ellende van allerlei aard, wanneer nood en ziekte hen omgeeft, wanneer de Heidenen hen aan hun krankbed roepen — moesten dan niet het gebed en de handoplegging in den naam van Hem, dien zij hun dikwijls als den eenigen Geneesheer van ligchaam en ziel verkondigd hebben, krachtig genoeg zijn om hen gezond te maken. 't Is toch immers niet zoo als het behoort, dat de boden van Christus daar met Homoeopathie en Alloeopathie, met Hydropathie en met den Baunscheidtschen Levenswekker moeten werken."

Wij hebben deze plaats afgeschreven, opdat ieder lezer zelf zou kunnen oordeelen. Het boekje toch wordt door C. d. l. S. den Nederlanders ter overweging aangeboden.

Wij gelooven met Dr. Fabri dat er van de „jongste opwekkingen" geen heil voor de kerk des Heeren te wachten is. Maar wel verre van met hem het wondervermogen te begeeren of noodzakelijk te achten, hetzij voor de christenen in 't algemeen, hetzij voor de zendelingen in 't bijzonder, houden wij die begeerte voor ongerijmd en onbetamelijk. Wij gelooven dat de waarheid, d. i. de godsdienst van Christus, ook zonder zoodanige hulpmiddelen magtig is om allen tegenstand te overwinnen; indien maar die waarheid zuiver en eenvoudig gepredikt, door het leven harer verkondigers bevestigd, en duidelijk begrepen wordt.

R. v.

De nachten van Parijs, uit het Fransch van Pierre Zaccone, *door* Hubertus. *Te Dordrecht, bij* J. P. Revers, 1860. 350 *pag. gr.* 8*vo. Prijs f* 3,50.

Of het was door den titel, of door het gulle: „daar lees dat eens!" dat mijn vriend mij bij het overreiken van het bovenstaande werk toevoegde, weet ik niet; maar „*de nachten van Parijs*" trokken in hooge mate mijne aandacht, toen ik het boek onder de oogen kreeg. Trouwens, zou ook iets dat over Parijs handelt, of Parijs tot terrein van handelen had, ons niet boeijen. Het „*el dorado*" der wereld heeft

Digitized by Google

veel schoons, veel prachtigs, en wie Parijs niet gezien heeft, kan in de zamenleving niet mededoen. Het is iedereen echter niet gegeven, daar heen te gaan en ten einde zooveel mogelijk daaraan te gemoet te komen, plaatst men zich aan het hoekje van den haard, of in het lommerrijk priëel, en tracht door lezen van boeken enz., te vergoeden, wat de bezigheden of de beurs niet toelaten. Van daar dan ook, dat al wat over Parijs spreekt, een gereedelijken aftrek heeft, en van daar tevens, dat Parijs dikwerf het onderwerp van den geschiedschrijver of romancier, van den schilder of teekenaar is. Dan worden de interessantste punten der stad in het licht gezet, en bij het vele uitnemende en geheimzinnige, dat Frankrijks hoofdstad heeft, is altijd stof daartoe te vinden. Voor den reiziger, die Parijs bezoekt en eenigen tijd binnen hare muren doorbrengt is bijna alles met zulk een' gloed overtogen, dat hij zich niet kan onthouden, de schrijfstift in de hand te nemen en de vruchten van zijn zien en gevoelen aan het papier toe te vertrouwen. En de bewoner, die meer bekend is met hare geheimen en schaduwen leidt de lezers van zijne pennevruchten rond in de buurten, doet hen toestanden gevoelen of verplaatst hen in vergaderingen, die voor den vreemdeling niet zoo dadelijk verkrijgbaar of toegankelijk zijn.

Moge voor het eene Elise's laatste werk: *„wat Parijs mij te zien en te denken gaf"* pleiten, — van het andere is het voor ons liggend boek een bewijs. En nu iets ter recensie.

Hadden wij het eerste werk met genoegen gelezen, niet minder voldeed ons het tweede. Zaccone verhaalt in boeijenden doch tevens korten en gebonden stijl eene dier gebeurtenissen, welke in Parijs en in elke groote stad niet zeldzaam zijn. Een vader zucht op zijn sterfbed om zijne beide zonen, welke hem geheel schijnen te vergeten, en van wie hij in lange niets heeft vernomen. Verzorgd en bijgestaan door twee zijner neven, weten deze den stervende te bewegen het testament te veranderen, zijne zonen te onterven, en hen zijne bezittingen geheel te vermaken. Reeds verheugd in het vooruitzigt van den kostelijken buit, die zij zich schijnbaar regtvaardig, maar in waarheid met list en geweld hebben toegeëigend, worden hunne plannen op eens vernietigd door de komst van een der zoons. Doch nu is niets voor hen te

Digitized by Google

heilig en bij den moord dien zij op den zoon plegen, wordt de stervende geheel vergeten, die in een aanval van ijlhoofdigheid het bed en de ziekekamer verlaat, en op het lijk zijns zoons dood nedervalt. Na kort beraad, wordt het lijk van den vader aan de Seine toevertrouwd en de vermoorde zoon in plaats van den vader ter aarde besteld. Daardoor meenen de neven alle sporen van den moord te hebben uitgewischt. Zorgeloos nemen zij de erfenis in bezit en terwijl de eene naar de nieuwe wereld oversteekt en na een ongebonden leven in armoede sterft, weet de andere met zijn geld te woekeren, en verschijnt op nieuw als een aristocratisch bankier ten tooneele. Doch hunne misdaad mag niet verholen blijven. De andere zoon heeft in Amerika den neef ontmoet, en op het sterfbed van dezen, een enkele slip van den sluijer kunnen opligten. Hij komt te Parijs in aanraking met den zoon van zijn vermoorden broeder en door hoogst interessante omstandigheden, weet hij de misdaad te ontdekken en den schuldige aan de regtvaardige straf over te geven De rijke bankier wordt op het verlovingsfeest zijner dochter gevangen genomen en naar Brest gevoerd, waar hij, bijgestaan door een Auvergnaat, die hem in alles, zoowel bij den moord als in andere slechte daden heeft geholpen, eene poging tot ontvlugten waagt, doch op nieuw wordt gevangen genomen en gekerkerd, om zijn leven op de galeijen te eindigen.

Ziedaar het thema van den roman! Wij herhalen het: met veel genoegen hebben wij het werk gelezen. De toestanden zijn krachtig geschilderd, de grepen uit het leven meesterlijk genomen, de karakters goed beschreven. Hetzij dat de schrijver u voert aan het sterfbed, of in de feestzaal; — hetzij hij u den blik doet werpen in het geweten van den misdadiger, of in het gemoed van den naar wraak dorstenden zoon; — hetzij hij u binnenleidt in de studeerkamer, of plaatsen van vermaak; hetzij hij met u wandelt over de boulevards, of door de citédoré, — overal boeit hij u, zonder uw gevoel te kwetsen, tenzij dat hij dit vervult met afgrijzen, voor de gruwelen, die des nachts te Parijs bedreven worden, of met medelijden voor de ongelukkigen, die het slagtoffer worden van den gouddorst en zijne gevolgen.

Allen lof komt daarom den uitgever toe, dat hij met dit werk onze roman-litteratuur heeft verrijkt. In geene biblio-

Digitized by Google

theek — in geene leesinrigting mag het ontbreken, want bij het aangename dat de lezing verschaft, geeft het werk tevens ruime stof tot nadenken, en bevestigt ten slotte de les der ondervinding: „er waakt en leeft eene Voorzienigheid, die der menschen daden eenmaal aan het licht brengt!"

De uitvoering staaft den roem, dien de heer Revers reeds heeft verkregen. Eenvoud aan netheid parende, heeft het boek in zijn uiterlijken vorm dat aanzien, 't welk ons met genoegen daarop doet staren.

Maar zijn er dan in het geheel geene aanmerkingen? zal misschien deze en gene vragen. En wij antwoorden ja! die zijn er, want welk menschelijk werk zou volmaakt zijn, doch deze betreffen noch den roman, noch de uitvoering: zij gelden de vertaling en de correctie. Wij hebben daarom tot nu toe van deze gezwegen. Bij de lezing rees het vermoeden in ons op, of misschien Hubertus niet een instituteur was, die gewoon zijnde de thema's en version's zijner leerlingen na te zien, zoo vertrouwd is geworden met de Fransche woordvoeging, enz., dat hij de Nederduitsche ontwend is. De correctie is alsof zij met den grootsten haast is geschied. Het is jammer voor het werk, doch doet niets aan den inhoud af, en wij eindigen onze beschouwing met eene herhaalde aanbeveling. DIXI.

De sterren en de aarde, of gedachten over ruimte, tijd en eeuwigheid. Naar het Hoogduitsch. Groningen, J. B. Huber, 1860. *In post* 8*vo.* 51 *bl. Prijs f* 0,60.

Volgens het voorberigt, heeft dit boekje een zonderling (er staat eigenlijk, meer Germaansch: opvallend) lot gehad. Eerst werd het in het oorspronkelijk Hoogduitsch uitgegeven — volstrekt niet „opvallend," want in Duitschland geeft men allerlei misgeboorten van onbekookte wetenschappelijkheid uit; daarna in het Engelsch vertaald in 't licht gezonden, doch zonder bijvoeging dat het vertaald was — ook volstrekt niet „opvallend," aangezien men zulke dingen in Nederland mede dagelijks ziet gebeuren; vervolgens in het Hoogduitsch overgezet, en dertien jaren na de oorspronkelijke uitgave als overzetting uit het Engelsch, aan het Duitsche publiek aangeboden — ook al niet „opvallend," voor

Digitized by Google

zoo veel het tijdsverloop aangaat; want indien de boekverkoopers-speculatie er hare rekening bij verwacht, om vier preken over de gelijkenis van den rijken man en Lazarus in 't licht te geven, omstreeks eene eeuw nadat zij zijn uitgesproken, durft men er niet hard over vallen, dat een boekje „uit de nachtschuit" komt, waarin Uranus nog de buitenste planeet van ons zonnestelsel heet (bladz. 5).

Maar wat wel degelijk „opvallend" mag heeten, is de allerverwonderlijkste inhoud van het boekje. Zelden lazen we grover onzin in den vorm van de trouwhartigste wetenschappelijkheid. De hoofdstelling, van welke de schrijver uitgaat, is deze: daar het licht tijd noodig heeft om zich in de ruimte voort te planten, ziet men de aarde b. v. uit het middelpunt der zon zoo als zij zich voor 8 min. 13 sec., van de planeet Uranus, zoo als zij zich voor ruim 2 uren vertoonde. Evenzoo op grooter schaal: die vaste ster, welke zooveel men weet ons de naaste van alle is, staat op eenen afstand van ons, die door het licht in ruim 3 jaren wordt doorloopen. Zoo zijn er ook wel sterren, wier licht eerst na $18^{2}/_{3}$ jaren tot ons komt. Welnu, op die ster zou men thans den grooten brand van Hamburg (1842) zien, aangenomen dat een oog of werktuig sterk genoeg ware om zoo iets op dien ontzettenden afstand te zien. Om thans te zien, dat eene Egyptische prinses den Hebreeuwschen vondeling uit het water redt, zou men zich eenvoudig moeten bevinden op eene ster (en dat er zulke sterren zijn, leert de wetenschap), die zoo ver van ons verwijderd is, dat het licht 1678 (zoo veel jaren voor Chr. werd Mozes geboren + 1860 = 3538 jaren noodig had om van daar tot ons, en dus ook van ons tot die ster te komen; altijd natuurlijk met een oog, gewapend of zoo scherp, dat het een kind in een korfje kan zien op eenen afstand, op welken de zon niet eens meer voor ons oog te onderscheiden zou zijn. De schrijver vergeet echter niet, er de snuggere opmerking bij te voegen, dat „hetgeen in het binnenste der huizen gebeurt, niet gezien kan worden, dewijl de daken en muren het indringen der lichtstralen verhinderen."

Wij laten nu den sterrekundigen onzin staan, die in dat alles doorstraalt, zoodat b. v. verzekerd wordt dat het licht van eene ster der eerste grootte 3—13 jaar noodig heeft, om

Digitized by Google

tot de aarde te komen; van eene der tweede grootte 20, der derde 30, der zevende 180 jaar, enz.; want die opgave is zoo allerbespottelijkst, dat zij slechts uit kranke hersenen kan voortkomen. Maar wij vermelden als het eigenlijk curieuse, dat al die fraaije praemissen dienen moeten tot verduidelijking van het begrip van Gods alwetendheid; „als wij het oog Gods tegenwoordig denken op ieder punt der ruimte, dan verschijnt voor dat oog de geheele loop der wereldgeschiedenis onmiddelijk en te gelijker tijd. Wat op de aarde voor 8 minuten gebeurde, schittert helder op de zon voor zijn oog. Op eene ster der 12de grootte worden Hem gebeurtenissen zigtbaar, die voor 4000 jaren plaats grepen, en op de tusschen gelegene punten der ruimte vindt men de beelden der voorvallen, welke zich ieder oogenblik voordeden."

Wat zegt de verstandige lezer van zulken onzin? Zoo hebben wij ook eenvoudig het denkbeeld van bepaalde maat eener tijdsopvolging ter zijde te stellen, om ons de gansche wereldgeschiedenis te denken als iets, dat in één punt des tijds plaats vindt. B. v. indien men zich den duur van een jaar zoo kort denkt als nu die van eene minuut is, dan is al wat sedert Christus's geboorte plaats had, afgeloopen in 1860 minuten, d. i. 31 uren. Niets beter om den duur van een jaar (want de meerdere of mindere langzaamheid is geen kenmerk van den tijd) zoo lang te denken als eene seconde, en dan dringt zich de geschiedenis sedert het begin onzer jaartelling zamen tot een half uurtje. Niets is immers eenvoudiger! En als men nu de opvolging der wereldgeschiedenissen in eenen oneindig korten tijd denkt, dan kunnen wij ons den geheelen loop der wereldgeschiedenis in ééne enkele onmeetbare korte tijdruimte te zamen gedrongen denken, zonder dat wij in staat zouden zijn die verandering waar te nemen, ja zonder dat wij hoegenaamd ook eene wisseling ondergaan zouden hebben. Derhalve — want dit achten wij onmiddelijk uit deze fraaije redenering te volgen: er heeft eigenlijk niets plaats gehad; het is slechs gelegen in onze voorstelling en een gevolg van de malle horologies, die ons de opvolging van tijd aangeven.

Wij vreezen geene ernstige tegenspraak, wanneer wij dit boekje beoordeelen gelijk de kerkeraad van Dordrecht in der

Digitized by Google

tijd de *Samaritanen* van Frans Baltensz, t. w. „dat het een hers- en sinneloos schrift" is en de auteur een „persoon" moet zijn „seer swack ende kranck van hersenen."

V. O.

Lotgevallen en Ontdekkingen op eene reis in het noorden en midden van Afrika, op last der Britsche regering in de jaren 1849 *tot* 1855 *gedaan, door* Dr. Heinrich Barth. *Naar het Engelsch en Hoogduitsch. Met eene voorrede van* J. van der Hoeven, *Hoogleeraar te Leiden. Vierde en Vijfde deel. Met kaart en platen. Te 's Hertogenbosch, bij* Gebr. Muller, 1859, 1860. *De prijs van het geheele werk is f* 20,—.

De hollandsche bearbeiding van dit hoogst belangrijk reisverhaal is voltooid. Gaarne voldoen wij aan de uitnoodiging om, bij de aankondiging van de beide laatste deelen, nogmaals de aandacht der lezers van ons tijdschrift op dit werk te vestigen. Na al hetgeen reeds in de Vad. Letteroefeningen omtrent de reis van Dr. Barth is meêgedeeld (1), zal het onnoodig zijn hier weêr een breedvoerig verslag te geven. Wij bepalen ons dus tot eene welgemeende aanbeveling. Alle beminnaars van degelijke lectuur, alle beoefenaars der wetenschap, ethnologen en geographen, natuurkundigen en geschiedvorschers enz. enz. zullen hier veel vinden wat hunne aandacht boeit en hunne belangstelling verdient. Eene zonderlinge gewaarwording treft ons, als wij in verbeelding den reiziger volgen op zijn togt naar Timboctoe, „de vermaardste stad van geheel Afrika," en van daar terug tot dat zijne onderneming is volbragt en boven verwachting goed geslaagd. Wat vreemde tooneelen worden daar voor ons geopend! Wij zien den Europeaan zich bewegen onder eene menigte van volksstammen, menschen van allerlei soort, allen verschillend in kleur en gedaante, in levenswijze en ontwikkeling, in taal en manieren. Evenzeer onderscheiden is ook de maatschappelijke en staatkundige toestand der rijken en rijkjes, die hij doortrekt, en de gesteldheid van den grond, dien hij al gaandeweg betreedt. Dat hij op zulk een togt

(1) *Vad. Letteroef.*, 1858, *Mengelw.*, bladz. 179. enz.

Digitized by Google

zeldzame lotgevallen moest ondervinden, veel wetenswaardigs, veel wat tot nog toe in Europa geheel onbekend was, ontdekken kon: wie zou het anders verwachten? Dat er om zulk eene reis ten einde toe te kunnen volbrengen, om die te doen beantwoorden aan het oogmerk, waarmeê zij ondernomen was, veel moed, geduld en volharding, maar ook veel geschiktheid, kennis en doorzigt noodig was: voor wien zou het betoog behoeven? Eere en bewondering komt den koenen Duitscher toe, die getoond heeft voor zulk eene taak berekend te zijn. Hoogst belangrijke gevolgen kan zijne onderneming hebben voor Europa en Afrika beide. Wanneer de betrekkingen, die hij heeft aangeknoopt met volken en vorsten, die vroeger niet dan bij name alleen of zelfs geheel niet bekend waren in ons werelddeel, worden bevestigd; wanneer de banen, die hij geopend en gewezen heeft, worden betreden, dan zal de Engelsche handel uitgebreid en de Europesche wetenschap bevorderd worden; dan zal het licht der beschaving met de zegeningen van het Christendom doordringen tot de stammen in Afrika, die tot nu toe deels heidenen, deels Mohamedanen, voor 't grootste deel in beklagenswaardigen toestand verkeeren. Wanneer de slavenhandel met al de gruwelen, die hij te weeg brengt, de onophoudelijke oorlogen die hij verwekt, de verwoestingen, die hij veroorzaakt, eenmaal vernietigd zal zijn en zoo eerst de welvaart en de ontwikkeling in de binnenlanden van Afrika mogelijk worden gemaakt, dan zal men een groot deel dier zegeningen te danken hebben aan de stoutmoedigheid, de voorzigtigheid, de lijdzaamheid van Dr. Barth. Jammer dat de man die zooveel aanspraak heeft op onze hoogachting, zelf zich zoo bezorgd toont dat men zijne verdiensten niet genoeg zal waarderen. Daaraan toch vooral gelooven wij te moeten toeschrijven, dat hij zich bij herhaling er zoo zeer op toelegt, om toch al de bezwaren (zij zijn waarlijk veel en groot!) die hij moest overwinnen, duidelijk in het licht te stellen en daarbij wel te doen opmerken, hoe gering de hulpmiddelen waren, die hem te dienste stonden. 't Is altijd ergerlijk, iemand zijn eigen roem te hooren verkondigen; en zoo ergens, hier was het onnoodig, daar de feiten zelve immers luide genoeg spreken!

Eene andere aanmerking, die wij op het werk moeten

Digitized by Google

maken, geldt evenzeer niet den inhoud maar den vorm. Wij hebben ook vroeger al met een enkel woord daarvan gesproken. De auteur heeft dagelijks al wat hem overkwam, wat hij verrigtte en opmerkte en waarnam opgeteekend en zoo de noodige, rijke bouwstoffen voor zijn boek verzameld. Maar die bouwstoffen zijn niet verwerkt, niet tot een welgeordend, schoon geheel vereenigd; zij zijn op een hoop gelegd en worden alzoo ons voorgesteld. Vandaar dat de lezing van het werk meer vermoeijend dan boeijend en somtijds vervelend is. Hoe hoog wij den degelijken inhoud schatten, hoezeer wij dit boek eene gunstige ontvangst toewenschen en die durven voorspellen bij de vrienden der wetenschap, kunnen wij het niet aan alle lezers aanbevelen. Zij die niet zoo zeer om hunne kennis te vermeerderen, als wel tot uitspanning lezen, zullen hier geene bevrediging vinden. In onze dagen verlangt men (en te regt) ook bij de lectuur van eene reisbeschrijving, aesthetisch genot te smaken.

Vóór wij eindigen, nog een woord van lof voor den vertaler, die zich heeft bekend gemaakt. De heer H. M. C. van Oosterzee heeft zijn' moeijelijken arbeid op uitstekende wijze volbragt, zijne taal en zijn stijl zijn goed; zijne aanteekeningen, ofschoon niet alle even zwaar van gehalte, strekken werkelijk tot opheldering van den tekst en maken de lezing gemakkelijker. In eene korte narede deelt hij nog het een en ander mede omtrent de aanhangsels, door Barth aan zijn werk toegevoegd, en welker vertaling geheel lag buiten het bestek der Nederlandsche bearbeiding. De uitgevers hebben gezorgd voor eene zeer goede uitvoering. De fraaije platen versieren het boek in der daad, en de uitvoerige groote kaart verdient hoogen lof. Mogen de weinige aanmerkingen, die wij ons veroorloofd hebben, niemand weêrhouden om zich een werk aan te schaffen, waarvan de degelijke inhoud den eenigzins gebrekkigen vorm ruimschoots opweegt!

De Voorletters, uit het Engelsch van de Barones Tautphoeus, geb. Montgomery. *Met eene voorrede van* Cd. Busken Huet. *In* 2 *Deelen. Te Haarlem bij de* Erven P. Bohn, 1859. *In gr.* 8*vo. Prijs f* 6,20.

Zoowel van mijn uitgegeven geld doe ik mij zelven rekening

Digitized by Google

en verantwoording als van mijn besteden tijd. Van den laatsten doe ik dat veelal na 't lezen van een of ander boekwerk. Ik deed 't ook na de lectuur der voorletters. Mijne uitgaven waren niet gering geweest, (uit twee deelen bestaat de roman!) wat waren mijne winsten? Ik had gedacht mijn tijd soliede te beleggen op aanbeveling der voorrede van Busken Huet, maar heel veel rente heb ik toch niet getrokken. 't Slot van rekening beviel me niet: 't saldo was niet naar mijn zin. — De hoofdinhoud" (zijn woorden uit de voorrede pag. VIII) „is eene louter zielkundige teekening, de voorstelling namelijk eener genegenheid, die zich in de personen van Hamilton en Hildegarde van aanvankelijke antipathie tot de innigste sympathie verheft, en zulks, zonder ook maar een oogenblik onnatuurlijk te worden of haar karakter te verloochenen. Tot de schildering van een zoo zeldzaam en belangrijk zielsproces in zulke oorspronkelijke vormen, als waarin de schrijfster dit doet, worden vereischt een onbevangen blik op het leven, groote kennis van het menschelijk hart en een buitengewoon talent van stijl en compositie: dat wil zeggen eene gelukkige zamenwerking van drie elk op zich zelf uiterst zeldzame gaven." „En daar zij," zoo lezen wij pag. VII, „juist tot een van hare twee hoofdpersonen een jongen en begaafden Engelschman gekozen heeft, zoo is het alleraardigst om te zien, hoe in dezen hun vertegenwoordiger en woordvoerder, de Britsche maatschappij en denkbeelden met de Duitsche kontrasteren." Ik kan met die woorden niet instemmen, misschien ligt 't aan mij. Ten eerste komen er mijns inziens zulke onnatuurlijke passages in voor, schilderingen van zoo ondenkbare toestanden, en deze in grooten getale, dat men onwillekeurig aan karikaturen denkt, aan wezens, die in den roman leven, maar onder de levenden vruchteloos worden gezocht. Ik wijs alleen op den omgang van Crescentia met haren geliefde, op Lina Bergers en hare intrigues, op de nachtelijke bezoeken van Hamilton en Hildegarde bij elkaar, als een paar voorbeelden. 't Zielsproces is zoo zeldzaam, dat 't zeldzame grenst aan het onmogelijke en daardoor ophoudt belangrijk te wezen: curieus is het misschien, maar meer niet. Groote kennis van het menschelijk hart wordt voor zulk eene schildering niet vereischt: 't alledaagsche zoo te beschrijven, dat 't in-

Digitized by Google

teresseert, dat kan alleen de ware menschenkenner, daartoe behoort een buitengewoon talent, 't buitengewone vult al heel spoedig op. 't Uiteinde van den verliefden krankzinnige Raimond moge tragisch wezen en belangstelling wekken, zijne liefde zelve is zoo monstrueus, zoo wanstaltig, dat er niet veel meer kunst toe noodig is om ze te beschrijven, dan de schilder noodig heeft tot het schilderen van een portret voor een uithangbord. Een buitengewoon talent van stijl en compositie kan ik in dezen roman ook niet vinden: 't is waar op stijl en compositie valt weinig aan te merken, maar als model van compositie zou ik 't niet naast Scott's of Bulwer's meesterstukken durven stellen.

Eene tweede bedenking is deze. Ik begon het werk met de hoop, dat ik „de Britsche maatschappij en denkbeelden met de Duitsche zou zien kontrasteren," een kontrast, dat, ware 't goed gelukt, nog al frappant moest wezen. Maar Hamilton de John Bull, is volstrekt geene type van een Engelschman: eenige kleine eigenaardigheden uitgezonderd, is hij een Deen, een Pool, een Zweed, wat men maar wil, in één woord, een man die veel geld heeft, op kamers woont, verliefd wordt etc., etc., een gewoon man: herinnerde zijn naam ons niet aan Engeland, zijn persoon zou er ons niet aan doen denken.

Wat ten derde 't geheele werk betreft, de totaal-indruk (men vergeve mij dit germanisme) dien de lectuur er mij van gaf, was die van onbeduidendheid en onbelangrijkheid. Telkens — en ik verklaar in gemoede — dat ik „niet gedachteloos las en niet meer op heb met het ruwe en hartstochtelijke dan met fijne en gekuischte vormen," en ook mijne goed- of afkeuring niet doe afhangen van de impressie van het oogenblik, en er mij met een „ik vind" afmaak, gebreken, waaraan volgens Busken Huet ons publiek zeer laboreert — telkens kwam ik in de verzoeking om het boek ter zijde te zeggen, en iets meer degelijks bij de hand te nemen. Niet, dat er volstrekt niets te leeren valt, onder al het kaf geen enkel korenaartje verborgen is, niet dat ieder hoofdstuk mij onvoldaan liet, er zijn ettelijke, die zich laten lezen, maar ze zijn even zooveel „rari nantes in gurgite vasto." 't Zou bovendien al heel erg wezen, als er niets te halen viel: de kwestie is maar of er

Digitized by Google

genoeg te vinden is: en is dat de kwestie niet, wil men zich slechts amuseren, soit: ik heb er niets tegen, maar geamuseerd heb ik mij ook niet. Neem een geestig boek op, Sterne b. v. of Pickwick-Club, gij zult 't niet onvoldaan ter zijde leggen, evenmin als men Punch ongelezen laat, gij zult u amuseren, u ontspannen, en dat was juist uw doel. Men verge ook niet van mij, dat ik den inhoud van de „Voorletters" mededeele: ik zie er bijna geene kans toe, zoo weinig impressie maakte 't boek op mij.

Wat de vertaling betreft, voor zoo ver ik het waag daarover te oordeelen, aarzel ik niet haar onberispelijk te noemen: men bemerkt *niet*, dat 't eene vertaling is, de beste lofrede, meen ik, die men haar geven kan.

Verder oordeele de lezer zelf en make zijne balans op: tijd is geld en meer dan geld; kan hij zijne winsten maken met de lectuur der voorletters en een batig saldo overhouden, zoo veel te beter: ik moest met verlies sluiten.

Leven om leven. Door de schrijfster van John Halifax. Uit het Engelsch, door Antonia. *Te Amsterdam, bij* P. N. van Kampen, 1860. *II Dln. In gr.* 8*vo.*, 678 *blz. Prijs f* 6,50.

Hoewel men de Engelsche romanschrijvers en schrijfsters niet ten onregte van langdradigheid beschuldigt, moet men van den anderen kant erkennen, dat in hunne werken steeds eene goede, duidelijk uitkomende strekking gevonden wordt, hetzij zij maatschappelijke toestanden en gebreken schilderen, of godsdienstige en zedelijke waarheden in hare belangrijkheid aanschouwelijk voorstellen. De schrijfster van het voor ons liggend werk heeft door haren zedelijken roman *John Halifax*, een goeden naam verworven: Zij had daarin aangetoond wat het leven van een braaf man, van een christen kan zijn. In *Max Urquhart* (de oorspronkelijke titel van bovengenoemd werk) zij stelt voor, wat het leven van den grootsten zondaar kan worden, onder den heiligenden invloed van het evangelie. Hare innerlijke overtuiging volgende, doet zij zien, dat elke misdaad, mits opregt betreurd en voor altijd nagelaten, door God in Christus genadig wordt vergeven, en derhalve ook door de menschen moet worden vergeven en uitgewischt. Zij heeft den vorm van een dubbel dagboek

Digitized by Google

gekozen, omdat het haar de beste leiddraad toescheen, om de geschiedenis van het innerlijk leven der beide hoofdpersonen van den roman duidelijk voor te stellen. Die hoofdpersonen zijn doctor Urquhart, een militair geneesheer, en Dora Johnston, de dochter van een predikant. Eerstgenoemde wordt ons geteekend als een uitstekend mensch van echt christelijken zin en een vast karakter, die leeft voor zijne medemenschen, doch door eene in zijne jeugd gepleegde misdaad bezwaard, wordt zijn leven jaren lang door den knagenden worm van zelfverwijt verbitterd. Bij gelegenheid dat een militair kamp nabij Dora's woonplaats is gevestigd, ontmoet hij deze het eerst op een bal, en hoewel zij niet schoon is en onder hare schitterende zusters wordt voorbij gezien, ontdekt de degelijke en menschkundige doctor de kostelijke parel in de onaanzienlijke schelp, en gevoelt zich door haar helder verstaand, haar edel hart, dat opregt en zuiver is als kristal, en haar niet onbevallig uiterlijk magtig aangetrokken; hij bespeurt ook wel dat hij een gunstigen indruk op haar gemaakt heeft, maar, weerhouden door de schuld der gepleegde misdaad, die, hoe zwaar geboet, toch niet is verzoend voor de wet en nog altijd het geweten pijnigt, durft hij haar lot niet aan het zijne verbinden, tot eindelijk de inwendige drang te sterk wordt en zij zich aan elkander verklaren en voor immer verbinden. Nu wordt echter de vreeselijke ontdekking gedaan, dat de gepleegde misdaad juist tusschen Dora's familie en Urquhart eene groote klove vestigt, niettegenstaande welke omstandigheid zij hem toch getrouw blijft aanhangen. Eindelijk maakt Urquhart zijne misdaad ook aan den regter bekend, en ondergaat eene ligte straf, waarna Dora, die bij al hare zachtheid, eene groote mate van geestkracht bezit, in weerwil van haren vader, die een onverbiddelijk gestreng man is, besluit, om te doen wat haar pligt haar gebiedt, en met haren vriend in het huwelijk te treden. Ten regten tijde geeft echter de vader nog zijne toestemming en zijnen zegen op hunne verbindtenis, en na de huwelijksvoltrekking begeven zij zich buiten 's lands, om daar hun leven toe te wijden aan het welzijn hunner medemenschen.

Dit is de korte inhoud van de belangwekkende geschiedenis der hoofdpersonen. Natuurlijk worden daarmede de lan-

Digitized by Google

delingen van verscheidene anderen in betrekking gebragt; de zusters van Dora, hare echtgenooten en vriendinnen, alsook de bekenden en vrienden van Urquhart vinden hunne plaats en zetten aan het verhaal afwisseling bij.

Toen wij dezen roman in handen namen, werden wij eenigzins afgeschrikt door den dagboeksvorm, die doorgaans tot eentoonigheid en langwijligheid aanleiding geeft; doch naauwelijks hadden wij eenige bladzijden gelezen of wij waren volkomen geboeid en bespeurden een meesterstuk voor ons te hebben. De karakters en zielstoestanden der hoofdpersonen zijn uitstekend geschilderd. Gedurig werden wij getroffen door de fijnste trekken, welke de schrijfster met talent heeft weergegeven; ook de personen der omgeving zijn naar waarheid en natuurlijk geteekend. Een hoog ernstige, echt godsdienstige geest, die het werk bezielt, maakt een weldadigen indruk op het gemoed. Men is ook ten onzent wel tot de erkentenis gekomen, dat in geen roman uit het leven de zedelijke strekking mag ontbreken, doch onze belletristen — enkele uitgezonderd — vergenoegen zich veelal met de veraanschouwelijking eener vage zedelijkheid en humaniteit, waarbij het dieper christelijk-religieuse beginsel niet tot zijn regt komt; maar de Engelsche schrijfster van dezen roman wijst de eenige bron aan, waaruit een edel, waar, zedelijk leven voortvloeit, zoodat dit boek met volle regt een christelijk-zedelijke roman kan genoemd worden.

Wij hebben in lange geen boek gelezen, dat ons zooveel genoegen heeft verschaft, en moeten nog de verklaring afleggen, dat de vertaalster hare taak, naar ons voorkomt, zeer goed heeft volbragt, dat de druk niet fraai is, maar eene keurige staalgravure het werk versiert.

***s.

Naar Australië! Herinneringen van George Hamlyn. Uit het Engelsch van Henry Kingsley. 2 *deelen. Amsterdam*, P. N. van Kampen, 1860. *In gr. 8vo. Prijs f* 7,80.

Wie herdenkt nog niet met genoegen de aangename oogenblikken, die de lezing van Gerstäcker's: „Naar Amerika!" hem verschaft heeft? In eene blijde hoop namen wij daarom gretig dit werk ter hand, en lazen, en lazen door, en hadden

Digitized by Google

dikwijls moeite, om het neder te leggen.. „'t Is in de hoogste mate boeijend en niemand zal 't onvoldaan ter zijde leggen." Met deze laatste afgezaagde uitdrukking konden wij des noods volstaan, maar we gevoelen ons gedrongen, om iets meer te zeggen van een werk, dat in ruime mate verdient gelezen en herlezen te worden.

„Wat is 't eigenlijk voor een werk?" vraagt gij, en een ander zegt: wel! dat wijst de titel uit. 't Is een boek, waarin beschreven wordt hoe Australië er uitziet, hoe men daar leeft en woont; hoe men daar goud vindt; hoeveel ellende en weelde in Sydney en Melbourne heerschen, en daarbij gevoegd 't reisverhaal van een gezelschap landverhuizers, even als dit gevonden wordt in dat schoone werk van Gerstäcker: „Naar Amerika!"

Die uitspraak komt niet geheel met de waarheid overeen. Het grootste gedeelte van 't eerste deel handelt over gebeurtenissen, die in Engeland voorvallen en bevat vooral de geschiedenis van een meisje, dat dwaasselijk verliefd is op een mauvais sujet, zich laat schaken, maar zich daarna, zoo als 't gewoonlijk gaat, vreeselijk bedrogen ziet; vol berouw naar 't ouderlijk huis terugkeert, terwijl haar man tot deportatie wordt veroordeeld. De voornaamste personen, die met de bedrogene in betrekking staan, hebben 't plan opgevat, om naar Australië te gaan, brengen dit plan ten uitvoer en nemen haar mede.

Die gedeporteerde speelt in 't tweede deel een voorname rol, want we vinden hem daar terug als de aanvoerder van eene bende, die op moord en roof uitgaat, totdat hij eindelijk, na in eenen aanval — hoewel onwetend — zijn' eigen zoon doodgeschoten te hebben, in handen van de policie geraakt en op 't schavot zijn leven eindigt.

„Maar," zegt gij, „als er niets anders in staat, waarom dat dan juist in „Australië" te doen plaats hebben?" Een oogenblik geduld en 't zal u duidelijk worden.

De lotgevallen der handelende personen worden ons mede in dit werk getrouw verhaald, 't geen als van zelve aanleiding geeft, om vele bijzonderheden aangaande dit werelddeel mede te deelen, al bepaalt zich die beschrijving meer tot de vrije natuur, terwijl zij de steden, en het leven, dat daarin geleid wordt, eene enkele maal als ter loops vermeldt.

Digitized by Google

Maar ik zal u zeggen, wat het boek zoo schoon, zoo boeijend, zoo onderhoudend, ja! zoo leerzaam doet zijn.

't Is de eenvoudige, onopgesmukte wijze, waarop alles wordt medegedeeld; 't is de verscheidenheid van karakters, 't is de rijke afwisseling van voorvallen, 't is de heerlijke natuurbeschrijving. Eene menigte personen komen in dit werk voor en gij vergezelt hen gaarne bij al hunne lotgevallen; hier gevoelt ge u gestemd tot zachtere gewaarwordingen; dáár doet eene bladzijde u glimlagchen; hier ontvangt ge bij de beschrijving der verschillende natuurtooneelen menige nuttige les en verneemt veel, wat gij misschien nog niet weet; dáár ontvangt ge als mensch eene heilzame vermaning of een navolgenswaardig voorbeeld, wanneer de schrijver u den diep gevallene schetst, of u in eenen prettigen huiselijken kring binnenleidt. Gij vindt niets onnatuurlijks; geene poging om effekt te maken; niets van dat alles; alles gaat zijnen natuurlijken gang en toch is 't boek rijk aan plaatsen, die met zooveel vuur zijn geschreven, dat het u boeit en uwe aandacht op 't levendigst gespannen houdt.

Om een bewijs te geven van het door ons aangevoerde, willen wij een gedeelte afschrijven van 't 15de hoofdstuk, waarop het vignet voor het tweede deel betrekking heeft, en waarin Sam Buckley alles aanwendt, om zijne Alice voor een dreigend onheil te waarschuwen en haar te redden.

„Het gebergte, eene blaauwe wolk aan den gezigteinder, toen hij van huis ging, hangt nu met zijne rotsen en spitsen boven hem in de lucht. Toen hij den berg opreed, zag hij een arend, die zich als een kleine stip tegen de blaauwe lucht afteekende, om den hoogsten top zwieren; een oogenblik — ten minste het scheen hem een oogenblik — en die top was achter hem. Widderin (zoo heet het paard) hield zich goed; er was hoop. Voort, beest! voort!"

„Brave, dappere, oude Widderin! wordt gij vermoeid? waarom nu reeds? Nog een weinig langer volgehouden; houd u goed dezen éénen, enkelen dag, en dan wachten u de heerlijkste weiden, tot dat gij ook den weg van alle paarden gaat. Voort, beest, voort!"

„Weet gij niet meer, oude, beste Widderin! hoe dikwijls hare zachte hand uwen nek heeft gestreeld? En nu, ach God! Widderin! nu zullen moordenaars met bebloede handen haar

Digitized by Google

aangrijpen, als wij niet bij tijds komen. Voort, beest! voort!"

„Helaas! goed, gewillig beest! Gij verstaat hem niet, die thans tot u spreekt uit den vollen angst van zijn hart. Slechts weet gij, dat uw vriendelijke meester op uwen rug zit; daarom wilt gij voortsnellen, tot dat de krachten u ontzinken. Dappere, moedige Widderin! denk aan uwe voorvaderen, denk aan den grooten dag, toen uw vader Arcturus voorwaarts stoof en als de wind voorbij suisde, te midden van de verbaasde menigte toeschouwers, en toen eenige dagen later door geheel Engeland de tijding liep: De Arcturus heeft het gewonnen van den Derby. Denk aan den tijd, toen uwe grootmoeder den Sheik Abdullah droeg en in een wervelwind van zand in de woestijn met hem voortrende, de verschrikte karavaan na! Ach! gij weet niets van deze dingen. En toch, God lof! uwe vaart vertraagt niet. Wij zijn nu niet ver meer af, mijn moedig beest. Wij zullen nu haast ons lot kennen. En toch duurt het nog veel te lang. Voort, beest! voort!"

„Wederom is hij in het bosch en rijdt hij voort langs het diepe, zandige pad, te midden van het varenkruid. Hij hoort het klateren der rivier en weet, dat nu het einde van zijnen togt nadert."

„Drink nu niet, goede Widderin! Over een uur kunt gij een emmer vol champagne krijgen, als gij wilt, maar buig nu uwen nek niet naar het frissche, klaterende water. Fladder en plas door het water, maar drink niet. Ginds, twintig schreden hooger op den oever, ginds bij dien kersenboom kunnen wij het huis zien. Dan weet ik mijn lot. Voort, in Gods naam, voort, beest! voort!"

„En het huis is in 't gezigt, en een wilde kreet van dankbaarheid en onuitsprekelijke vreugde ontsnapt aan zijne borst. Nog ligt daar het huis, te midden van den liefelijken omtrek, even vredig als altijd, en daar bij de volière staat eene bevallige, witte gedaante. Het was Alice, onbewust van het vreeselijk gevaar, dat haar dreigt." —

Op deze wijze voortgaande, zouden we nog meer bewijzen kunnen aanvoeren, zoowel van den boeijenden stijl, waarin

Digitized by Google

het werk is geschreven, als van de vloeijende vertaling; maar liever raden wij elk aan, het te lezen.

Van de uitvoering zeggen wij niets. Wat bij den heer van Kampen uitkomt, is..... maar, basta! goede wijn behoeft geen krans.

W. DES CH.

Broeder en Zuster, door den schrijver van Hendrik en Maria, enz. enz. Met eene voorrede van Alb. van Toorenenbergen. *Tweede Druk. Te Leeuwarden, bij* v. Meursinge, 1860. 308 *bldz. Prijs f* 2,50.

Wij ontvangen ongaarne sommige werken van auteurs, die niet meer tot de levenden behooren, ter beoordeeling; want terwijl eerbied voor de nagedachtenis der afgestorvenen de vrijheid der kritiek belemmert, noodzaakt de liefde tot de waarheid haar regt althans niet geheel op te offeren. Wij willen dan ook van bovengenoemd werkje, welks schrijver reeds lang onder de ontslapenen geteld wordt, slechts met een enkel woord verslag geven.

De auteur levert ons eene romantische schets van de godsdienstige rigtingen, die vóór een twintigtal jaren in ons vaderland bestonden, en heeft vooral de toenmalige seperatisten meer uitvoerig geteekend. Wij kunnen niet verzwijgen dat wij de karakterschildering te onbestemd, de dialoog te gerekt en de descriptie te weinig aanschouwelijk hebben gevonden, om aan het boek, als roman, eenige kunstwaarde toe te kennen; maar daarentegen doen wij gaarne hulde aan de christelijke liefde, de onpartijdigheid en de goede bedoeling des schrijvers, die naar zijne krachten heeft willen bijdragen, om de belangen van het godsrijk te bevorderen. En de tweede druk van dit boek bewijst dan ook, dat velen het gaarne gelezen hebben, bij wie het zeker goeds heeft gesticht. Het is onze hartelijke wensch, dat ook deze tweede uitgave, die zich door een goed uiterlijk aanbeveelt, een gezegend middel moge zijn, om af te schrikken van ongeloof, bijgeloof, dweepzucht en schijnheiligheid.

***s.

Digitized by Google

Henriette Langford. Een verhaal van Miss Yonge, *schrijfster van Violette, het huisgezin van Dr. May, enz. Uit het Engelsch, door* Mariette. *Te Amsterdam, bij* P. N. van Kampen, 1860. *In kl.* 8*vo.*, 315 *blz. Prijs f* 2,50.

Wij zijn in den roman geenszins gesteld op vreemde intrigues en schokkende gebeurtenissen, maar meenen toch dat daarin een welzamenhangend geheel van belangwekkende lotgevallen der hoofdpersonen moet gevonden worden. Het doet ons leed te moeten verklaren, dat bovengenoemde roman volstrekt niet aan dit regtmatig verlangen beantwoordt. Daarin worden wij bij de familie Langford, in haar huiselijk leven op haar oorspronkelijk landhuis *Knight-Sutton*, binnengeleid en in kennis gebragt met den ouden stamheer en zijne echtgenoote, met hunne kinderen en kleinkinderen. Het meest worden wij met het onderling verkeer, de uitvoerige gesprekken en de spelletjes van laatstgenoemden bezig gehouden, en wij hebben over het algemeen bijna niets gevonden dat de belangstelling kan opwekken of de aandacht boeijen, tot dat wij kwamen aan het laatste gedeelte, waarin een noodlottig toeval, dat een der kinderen treft, en de gevolgen daarvan, zoodanig worden geschilderd, dat dit gedeelte de belangstelling van den lezer opwekt en zijne aandacht boeit, maar het is ook het eenige gedeelte van het boek, dat wij met genoegen lazen, nadat we het vorige met moeite waren doorgeworsteld.

Intusschen moeten wij, om der schrijfster regt te laten wedervaren, het getuigenis afleggen, dat de karakterteekening, de dialoog en de discriptie onberispelijk zijn en door waarheid en natuurlijkheid uitmunten, maar deze verdienstelijkheid der opvatting en bewerking kan geenszins het al te beuzelachtige der onderwerpen vergoeden. De vertaling mag, kleine onnaauwkeurigheden, als: *van te voren*, *onzelfzuchtig* en dergelijke uitgezonderd, wèl geslaagd genoemd worden. De druk is zeer fraai en het vignet tamelijk goed.

Juvenilia. Gedichten van H. H. van Witzenburg, *theol. stud. Te Leiden, bij* v. d. Heuvell en v. Santen, 1860. *In* 12*mo. Prijs f* 0,70.

„Tout commencement est difficile," is ook de verontschul-

Digitized by Google

diging van den jongen dichter, die zijne eersteling aan het publiek biedt. We moeten dat bij het beoordeelen zijner werken niet uit het oog verliezen; ook „dichten is een arbeid," en langdurige oefening alleen geeft ware kennis. We kunnen dus van een student niet dat verwachten, wat een grijze muzenzoon schenkt. Bovendien verklaart de heer v. Witzenburg zelf, dat we in dit bundeltje slechts op „een greintje poëzij" te rekenen hebben, zoodat we naar den schat met een adelaarsoog moeten vorschen op straffe van niets te vinden. „Een greintje poëzij!" De dichter denkt niet hoog van zijn talent. Nu, een oogst van poëzij is hier dan ook niet te vinden!

Daargelaten, dat de onderwerpen der verzen, zoo al niet afgezaagd, dan toch op zijn minst genomen zeer alledaagsch zijn, want dat kan geen reden tot klagen geven, vragen we of die oude thema's door de aantrekkelijkheid der nieuwheid, waarmede ze als met een waas overtogen zijn, op den lof van iets eigenaardigs, iets pikants, om zoo te zeggen, aanspraak hebben. Ons antwoord is neen. Gij hebt „Aan Haar," „Vrouwenlof," „Eene levensvraag," „Toast op eene bruiloft," 't zijn maar voorbeelden! slechts te lezen en zult zelf veroordeelen: mij dunkt, gij zult mijn oordeel niet ongegrond en onbillijk vinden. De „Engel des Gedulds" naar Spitta, „de Verlatene" naar Sturms zijn goed vertaald, voor ver ik kan nagaan, zonder het origineel: de vertalingen van Anacreon vind ik minder.

't Slot van Anacreon's *εἰς τὸν πλοῦτον* is vrij wat mooijer dan dat van „Rijkdom:" in de vertaling van *εἰς γυναῖκας* schijnt v. W. hazen voor herten te hebben aangezien en noemt hij de herten minder goed vlug: 't geheele versje bevalt mij niet, 't is wat houterig, niet los en ongedwongen genoeg. „De Liefde," want dat is ook naar Anacreon, de dichter had dat er bij kunnen zetten, is beter, door bevalligheid trekt het ons aan. Van de Duitsche stukjes of rijmelarijtjes spreek ik niet, de lezer oordeele. En wat betreft eenige studentenliedjes, ze zijn hier niet op hunne plaats: ze zouden er in een studenten-almanak door kunnen, meer ook niet. In de „Ode aan de Zee" is nog een greintje, hier en daar; ik stuit ook daar telkens op kleinigheden van allerlei aard in stijl en taal. De gedichtjes vertoonen hier en daar

Digitized by Google

een dichter; hier en daar, en de reden van het „hier en daar" is alleen deze, dat de hr. v. W. zijne versjes niet genoeg bearbeid heeft. —

Jacob Cats te Middelburg en zijn huis aldaar enz., door Mr. J. H. de Stoppelaar. *Te Middelburg bij* J. C. en W. Altorffer, 1860. *In gr.* 8*vo*. *Prijs f* 0,75.

Juichen wij het van heeler harte toe dat onze zuidelijke broeders voor den vader der Dietsche dichters J. v. Maerlant een gedenkteeken stichtten, en onze eigene landgenooten hetzelfde doen voor onzen volksdichter Tollens, met niet minder ingenomenheid hooren wij, als er wat gedaan wordt voor onzen Cats, den zanger van onze haarden en altaren. Het was een goed plan, dat, al werd er in 1834 geen gevolg aan gegeven, in 1859 weer werd opgevat, om te Middelburg door een gedenkteeken, geplaatst in het huis waar Cats twintig jaren woonde, de herinnering van zijn verblijf levendig te houden. Met niet minder eerbied als we te Haarlem in de groote kerk op den steen staren, die met den naam van Bilderdijk prijkt, zullen wij te Middelburg een oogenblik stilstaan voor het huis, waarin de naam gebeiteld is van hem, die met de beide andere leden van het edelaardig dichtrendriemanschap der zeventiende eeuw, te regt tot de klassieken van Nederland wordt gerekend. En gaat die om zoo te zeggen ietwat materiële vereering gepaard met waardering van verdiensten, geeft zij tevens aanleiding om die te beter en te glansrijker te doen uitkomen: gelukkig het land, waar de nagedachtenis van groote voorvaderen op zulk eene wijze in eere wordt gehouden. Het groote publiek heeft zoo doende gelegenheid om kennis te maken met zijne voorzaten en het burgerschap terug te krijgen, dat het of door onkunde of door onverschilligheid maar al te dikwijls verbeurt. De Nederlander behoeft niet langer vreemdeling te wezen in de literatuur van zijn eigen land en zich het onderzoek naar zijn vaderschap niet zelf te ontzeggen. Nationaliteit wordt dan meer dan een klank, zij wordt eene leuze, zij wordt het opschrift der vaan, waaronder ware Nederlanders zich scharen.

't Was daarom regt eigenaardig, dat nu de prijsvraag: eene

Digitized by Google

grondig bewerkte levensgeschiedenis van J. Cats niet was beantwoord, Mr. Stoppelaar bij het vele belangrijke door hem over het huis van Cats te Middelburg medegedeeld, een en ander toevoegde over zijn verblijf aldaar. En dat nog te meer daar de meeste biographien van den dichter, grootendeels ontleend aan zijne autobiographie, zijn „twee en tachtigjarig leven," over dat tijdperk zeer oppervlakkig en onnaauwkeurig zijn. Mr. Stoppelaar, met voorbehoud om later breedvoeriger over Cats handel en wandel te Middelburg te schrijven, en die stille jaren, „waarin Cats den grondslag heeft gelegd van wat hij later is geworden," der vergetelheid te ontrukken, geeft ons in deze brochure al vast een kijkje en vermeldt eenige bijzonderheden. Cats connexies met de Moucherons, zijne juridische bezigheden, zijn huwelijk met Elisabeth van Valkenburg, zijne bemoeijingen om door bedijkingen „van water landt te maken," enz., enz. ziedaar eenige punten, waarop de schrijver onze aandacht vestigt.

Het overige der brochure is gewijd aan het betoog, dat het door Cats toen ter tijd te Middelburg bewoonde huis inderdaad dat is, waarin de gedenksteen prijkt: een betoog, aan welks evidentie de grootste scepticus niet zal twijfelen.

De titelplaat geeft ons eene voorstelling van dat huis, en vormt met het behandelde een geheel, dat op 't eerste gezigt zich zelf aanbeveelt en een aangenamen indruk maakt, die bij 't lezen grootelijks wordt vermeerderd. —

Jaarboekje van de Regterlijke Magt in het Koningrijk der Nederlanden voor 1860, *te zamengesteld onder toezigt van Mr.* C. C. E. d'Engelbronner. 21*ste jaarg. Te Gorinchem, bij* A. van der Mast, 1860, *In* 12*mo. Prijs f* 1,50.

Dit jaarboekje, waarvan thans het 21ste jaar, kondigen wij gaarne aan: 't strekt verzamelaars en uitgever tot eer. Wie in eenige betrekking staat tot regterlijke magt, zoo hier als in onze overzeesche bezittingen, tot notarissen, personeel der ambtenaren van de registratie, van de policie, van de gevangenissen, etc., etc., zal zich stellig dit boekje aanschaffen en er de doelmatigheid van ondervinden. Heel veel woorden zijn dan ter aanbeveling ook wel niet noodig: de algemeene bekendheid en het veelvuldig gebruik zijn lof genoeg.

Digitized by Google

Hippo-Lasso. Paarden-strik of dwang-tuig, dienende om het paard, den muilezel en in 't algemeen alle groote viervoetige huisdieren, die door hunnen ondeugenden, koppigen of wilden aard onhandelbaar zijn, in zeer korten tijd en op hoogst gemakkelijke en eenvoudige wijze te temmen en tot alle diensten af te rigten en tevens het hollen, van het rijd- (lees: rij-) als van het trekpaard, onmogelijk te maken. Vrij naar het Fransch van M. Raabe, *Ritmeester bij het 6de Regiment Dragonders en* M. Lunel, *Luitenant bij het 4de Eskadron van den Trein. Door* D. van Hulst, *Rijks-Veearts te Nieuwveen. Met plaaten. (Te) Amsterdam, (bij)* J. Noordendorp, 1860. *Prijs f* 0,90.

Het valt niet te ontkennen dat onze XIXde eeuw zich kenmerkt door eene zucht om te temmen, tam te maken en te bedwingen, gelijk de geschiedenis ons leert, hoe heerschzuchtige vorsten alle mogelijke middelen aanwenden om de opgestane of weêrspannige volken onder het juk te brengen, welke middelen echter, bestaande uit zoet-klinkende woorden en de schoonste beloften, gebleken zijn, verouderd en niet meer proefhoudend te zijn. Ieder onbevooroordeelde is hiervan ten zeerste doordrongen en innerlijk doet het hem goed, als hij ziet, dat de reeds zoovele jaren meêdoogenloos verdrukte onderdanen eens vrij kunnen ademhalen en het juk afschudden, dat bloedige kenteekenen in overvloed heeft achtergelaten. Ook wij allen gevoelen het diepste medelijden met die ongelukkigen, die slechts geboren zijn om te lijden, en drukken daarom in den geest hunnen bevrijder, den man die hun eene betere toekomst zal verzekeren, vurig aan het hart. Doch hoezeer wij ook juichen om hun billijk verzet en hunne vrijheid, deelen wij vooralsnog niet de gevoelens dergenen, die warme voorstanders zijn van de emancipatie der slaven in den eigenlijken zin des woords; deze schepselen toch, bijna zonder rede, bijna gelijkstaande met het dier, ja soms daar nog beneden, weten niet wat vrijheid is en meenen dat zulks niet meer of minder beteekent dan: vrij zijn van allen arbeid en het genot van eene onbekrompene levenswijze te kunnen voeren; de voorbeelden die ter onzer kennis gebragt zijn, uit den mond van geloofwaardige mannen, hebben het bevestigd, dat deze schepselen hoegenaamd

Digitized by Google

geen begrip hebben van de vrijheid die men hun wil verleenen, want zoodra zij verstonden dat zij voortaan vrij konden leven, maar door die vrijheid in hun eigen onderhoud moesten voorzien, wezen zij dit aanbod gretig van de hand, omdat zij zich daartoe niet in staat gevoelden, en behalve eenige overdreven zinnelooze geruchten, van de overzijde van het kanaal, in het verward brein eener dweepzieke schrijfster gekweekt, spreekt men algemeen van eene goede soms liefderijke behandeling der meesters en eigenaren. Wij willen echter in dezen geen oordeel uitspreken, noch verder hierover uitweiden, ofschoon de verschillende wijzen van het temmen van dieren, ons onwillekeurig deed denken aan het bedwingen en in toom houden van andere schepselen, breeder aangeduid met den verheven naam van „redelijk of met rede begaafd."

Het behoeft niet meer gezegd te worden, dat de Amerikaansche temmer J. S. Rarey, eene groote revolutie in de paarden-minnende wereld heeft te weeg gebragt, getuigen het de soms fabelachtige verhalen van de wijze waarop hij de weêrspannigste paarden tot de gedweeheid van het lam bragt; op de vleugelen des winds en des stooms werden zijne stoute kunststukken over land en zee gevoerd, en het was dus geen wonder, dat zijn door een zijner leerlingen openbaar gemaakt „geheim om paarden te temmen," duizende bij duizende lezers vond en ook bij ons te lande al spoedig bekend werd, en wel door twee bijzondere uitgaven, de eene door den paarden-arts der 1ste klasse enz. L. Ph. Wüppermann en de andere door D. C. Steyn Parvé, welke laatste daarenboven met een niet onbelangrijk aanhangsel van den vertaler verrijkt is. Verder vindt men nog eene beschrijving van de leerwijze des heeren Rarey in „de Boeren-Goudmijn" No. 7, door F. C. Hekmeijer, wiens arbeid wij liever in een meer degelijk tijdschrift aantroffen. Zelfs het „maandblad voor den Nederlandschen Landbouwer" 1860, No. 10, alias: uittreksels uit den „Vriend van den landman" is niet achter gebleven en heeft zelfs bij den tekst o! zulke leelijke en onduidelijke plaatjes tot *opluistering* en *verduidelijking* gevoegd.

Nadat de wereld zich echter lang genoeg met de wonderverhalen en het geheim van den paardentemmer vermaakt

Digitized by Google

had en tot de overtuiging is gekomen dat Rarey's wijze van temmen hoofdzakelijk gelegen is, in zijne onverschrokkenheid en zijn' bedwingenden en beheerschenden blik, zoo als ons b. v. een *Morok* in Sue's „wandelende jood" wordt afgeschilderd, verflaauwde het geroep en de opgang van dit geheim met den dag, tot dat weder onlangs de aandacht der liefhebbers gevestigd werd op den *Hippo-Lasso*, Paarden-strik of dwangtuig, dien wij o. a. kortelijk beschreven vonden door G. J. Hengeveld in de „Verzameling van Vee-artsenijkundige bijdragen," 3de stuk, blz. 218.

Opzettelijk hebben wij beide stelsels met aandacht nagegaan en ofschoon we bekennen, dat er behalve een persoonlijke en aan Rarey welligt alléén eigene behandeling, veel goeds in dat stelsel lag opgesloten, kunnen we toch niet ontveinzen dat de Hippo-Lasso of het dwangtuig van Raabe en Lunel niet alleen veel eenvoudiger, maar oneindig veel doelmatiger is, bij eene gemakkelijke aanwending en onkostbaarheid, en zoowel voor den vee-arts als ook voor stoeterijen, manèges, slagthuizen, hoefsmeden enz. verdient aanbevolen te worden.

De heer D. van Hulst, Rijks-veearts te Nieuwveen, heeft het werkje uit het Fransch in onze taal overgebragt en voor zoover wij konden bespeuren, met eene zeldzame getrouwheid, waarbij hij de denkbeelden — wat men bij vertalingen niet overal aantreft — juist heeft weergegeven, hetwelk waarlijk niet gemakkelijk is bij eene, soms vreemde en eigenaardige constructie, den Franschen eigen.

Om den belangstellenden lezer eenigzins een denkbeeld te geven van den *Hippo-Lasso*, vinden wij opgeteekend: drie onderscheidene soorten en wel: *lasso dompteur* of temmer, *lasso harnais* of bedwinger en de *lasso martingale écolière* of afrigter. De eerste van deze, vindt zijne aanwending bij het vangen en temmen van wilde of verwilderde paarden en zal waarschijnlijk de castratie tot dit doel kunnen vervangen; verder bij het hoefbeslag, bij stoeterijen, zoowel voor merriën als hengsten, bij het afrigten der paarden in manèges, bij het transport per vaartuig of spoorwegen, voor het vervoer en slagten van ossen en koeijen, gebruik er van op boerderijen enz. De tweede *lasso* wordt aangewend bij stoeterijen en belet het trekken, springen enz. De derde

Digitized by Google

lasso kan in de rijschool worden gebruikt en waarschijnlijk de sporen vervangen. Het geheel bestaat ongeveer uit een volkomen paardentuig met broek, doch aan het borstgedeelte zonder de gewone stengen. De verklaring der zes bijgevoegde platen, die zeer goed uitgevoerd zijn, is de volgende: Plaat I, fig. 1, de temmer; fig. 2, houding van het paard bij het begin der zamensnoering; Pl. II, het paard ter aarde geworpen en getemd; Pl. III, fig. 1, de bedwinger; fig. 2, het paard in zijn loop gestuit enz.

Vraagt men nu of wij volstrekt geene aanmerkingen op het werk des heeren van Hulst hebben te maken? Wij antwoorden: „Och, als men een hond wil slaan kan men wel altijd een stok vinden!" Echter willen wij den kundigen vertaler, die reeds zoo dikwijls blijken gegeven heeft van zijne veelzijdige kennis en belezenheid, onze aanmerkingen niet onthouden, ons overtuigd houdende dat hij ze ons ten goede zal duiden en er welligt voor het vervolg gebruik van maken zal. Gelijk wij zeiden is de vertaling getrouw en vrij vloeijend, uitgenomen eenige weinige Gallicismen en het veelvuldig gebruik der participia: „dit gedaan zijnde;" „het dwangtuig opgelegd zijnde" bl. 29 enz. Het hollandsch kon hier en daar wel wat beter zijn; zoo stuiten wij herhaalde malen op: „aan hun," „door hun," „die hun," „doen hun weêrspannig worden," „alle de" enz., voor: „aan hen," „door hen," „die hen," „doen hen weêrspannig worden," „alle;" eigen*t*lijk, rij*d*kunst, *dit* toestel, rij*d*paard; in plaats van: eigenlijk, rijkunst, deze toestel, rijpaard; „van de(n) wankelende(n) stand," „deze(n) ijzeren ring," „bestaat uit een(') sterke(n) lederen riem," „dank *hebbe* de broek" enz. Ook had de punctuatie wel wat naauwkeuriger kunnen zijn; in ieder geval is het beter een paar comma's te veel dan te weinig; het voorber. laat zich integendeel, door de vele streepjes (parenthesen?), stootend lezen, zulks bevalt ons volstrekt niet, en het verdient ook geene navolging.

Het werkje is netjes uitgevoerd; de benaming: Hippo-Lasso, ofschoon de bedoeling wel te begrijpen was, bleef ons lang vreemd, onwillekeurig toch dachten wij aan ἵππος en ἐλαύνω, doch het bleek ons later, dat het woord bij de Italianen moest gezocht worden en bekend was onder den naam van *lassa*, een riem, zoodat *ippo-lassa*, daar een paardenriem beteekent. Een sierlijk titel-vignet, eene lithographie van Tresling & Comp. te Amster-

Digitized by Google

dam, draagt veel tot verfraaijing bij; de eenige aanmerking hierop, die ook door anderen reeds is gemaakt, bestaat in de vreeselijk uitpuilende oogen van den door rijattributen omgeven paardenkop, terwijl het gelaat van den temmer, die zoo heldhaftig met den linkervoet op het overwonnen paard staat, wèl wat al te gekleurd is, doch wij schrijven dit toe aan zijne extase of welligt aan het gebruik van eenige spiritualia, waar de paardenliefhebbers doorgaans niet vies van zijn; de prijs van het boekje, dat zoovele goede platen bevat, is zeer gering te noemen; in één woord, alles strekt tot aanbeveling, zoodat wij den uitgever voor dat soort van werken, een meer dan middelmatig debiet toewenschen en den heer van Hulst, dat hij ons meer dergelijks ter aankondiging geve.

Ten slotte hebben wij nog deze aanmerking: dat de Hippo-Lasso, hoe duidelijk ook beschreven en afgebeeld, nog nergens schijnt vervaardigd en ter bezigtiging gesteld te zijn, naar wij echter vernemen, bestaat bij den uitgever het stellige plan om zulks te doen en den liefhebbers in de gelegenheid te stellen, er meer van nabij mede bekend te worden, welke pogingen wij zeer toejuichen; het zal ons aangenaam zijn in dit geval in de gelegenheid gesteld te worden het adres aan onze lezers te kunnen mededeelen. JESSE.

Theoretisch-practisch huis-, rijtuig-schilders en glazenmakers handboek, behelzende onderrigt omtrent alle benoodigde Oliën, Verwen, Lakken, Vernissen en andere zaken met derzelver eigenschappen, bereiding en gebruik. Het bereiden van verwen, behandelen van Binnen- en Buitenwerk, het stoken van eenige Lakken, imiteren van vele Houtsoorten en Marmers op de Fransche manier. Het Vergulden, Bronzen, enz., enz. — Alles naauwkeurig omschreven ten behoeve van hen, die zich in dit vak willen oefenen, door F. C. W. Hopman, *Mr. Schilder en Teekenmeester te Weesp. Tweede druk. Te Weesp, bij* G. G. Brugman, 1860. *In 8vo. XIV en* 127 *bl., met in kleuren gesteendr. omslag. Prijs f* 1,00.

Van eene opzettelijke *beoordeeling* van dit werkje konden wij ons ontslagen rekenen:

1°. wijl het reeds vóór de 1e uitgave van wege de „Vereeniging voor Volksvlijt" — ten deze autoriteit te achten —

Digitized by Google

door een deskundige is onderzocht en doelmatig bevonden; de officiële getuigenis daarvan draagt het aan het hoofd.

2°. Wijl, blijkens dezen *tweeden* druk, het desbehoevend publiek er zijn goedkeurend zegel reeds aan gehecht schijnt te hebben.

Ten overvloede dus, melden wij, dat ook het door ons ingewonnen advies niet ongunstig luide. Slechts doe men er geene overmatige eischen aan, in de meening, dat dit boekje, alléén, den volmaakten schilder zou maken. Zoo is het ook door den S. niet bedoeld. Hij beoogde den kweekelingen tot de kunst, een nuttig handboek te geven, en dat doel bereikte hij. Uitwendig is 't net, en op stevig papier.

Tot *aankondiging* voor wie het nog niet mogten kennen, zetteden wij den titel hier boven.

Handboekje voor Letterzetters en Correctors, door een Letterzetter (C. Schook). *Eerste Gedeelte, ook tot afzonderlijk gebruik ingerigt: Voor rekening van den schrijver. Te Rotterdam, bij* van Meurs en Stufkens, 1854. *In kl.* 8*vo.*, 96 *blz. Prijs f* 0,75.

Handboekje voor Letterzetters, Boekdrukkers en Correctors, door C. Schook, *letterzetter en boekdrukker. Tweede Gedeelte, ook tot afzonderlijk gebruik ingerigt. Voor rekening van den schrijver. Te Gorinchem, bij* J. van Hoeve Jr., 1860. *In kl.* 8*vo.*, 274 *blz. Prijs f* 0,75.

Dat men er tegenwoordig op bedacht is, onder hen, die lust en ijver voor hun vak bezitten, nuttige kennis en wetenschap te verspreiden, waardoor vooral de beoefenaren der typographie zich loffelijk onderscheiden, bewijzen weder bovenstaande titels. Ook de heer Schook heeft er het zijne aan willen toebrengen, door de aanbieding van deze twee werkjes, waarvan de uitgave van het eerste geschiedde in 1854 en van het andere in 1860, waar tusschen dus een tijdsverloop ligt van zes jaren!

Het eerste deeltje begint met de algemeene regels der Nederduitsche taal in het kort op te geven, daar toch de letterzetter de grondbeginsels zijner taal moet kennen, als zijnde een eerste vereischte in hem. Wel is waar kan hij elk oogenblik dit boekje niet openslaan, om de regels op te

Digitized by Google

zoeken, daar hem dit te lastig zoude worden, maar het zal hem een goeden leiddraad wezen. In een taalboekje echter, wil het dien naam met regt dragen, moet er voor eene extra goede correctie zorggedragen worden, daar men dan op fouten let, die men in een boek over een ander onderwerp met stilzwijgen zoude voorbijgaan.

Zoo is op blz. 4 gezondigd tegen den eersten naamval enkelvoud en staat er: „Wanneer eenen korten klinker haar (de *s*) voorafgaat" en, wanneer eenen korten klinker haar (de *f*) voorafgaat." Zoo heeft men nog enkele fouten die stuitend zijn, doch gelukkig niet vele. Op de algemeene regels der Nederduitsche taal laat de heer S. volgen: „Woorden, welke met een en twee klinkers moeten geschreven worden." Daarbij heeft de schrijver opgegeven, het verschil dat in de spelling der verschillende taalgeleerden bestaat, benevens het geslacht van het zelfstandig naamwoord, hetwelk den letterzetter wel te stade zal komen. Dan heeft men woorden, welke geschreven moeten worden met eene *g*, in onderscheiding van *ch*; die met *g*, *ch* en *sch*, en woorden, die minder in gebruik zijnde, alleen in sommige streken des lands verstaan worden. Vervolgens komen wij aan het Grieksche-, Hebreeuwsche- en Hoogduitsche alphabet, welke den zetters een groot nut zullen opleveren, daar tegenwoordig veel woorden uit die talen in boekwerken voorkomen; in het laatste alphabeth is eene kleine fout ingeslopen bij de R, die als K geschreven is.

Eindelijk komen wij aan de letterkasten, voorzeker voor den zetter een gewigtig onderwerp. Teregt zegt de heer S., dat op bijna alle zetterijen in ons vaderland verschillende letterkasten bestaan, maar, hoe nu er eene zamen te stellen die, om hare doelmatigheid, algemeen op de zetterijen ingevoerd wordt, daar het den letterzetter altijd moeijelijk valt, bij het veranderen van werkplaats, de letters te vinden, zoodat hij als het ware op nieuw de letterkast moet leeren, en het ongerief dat de tegenwoordige letterkasten veroorzaken, door het ver afliggen van die letters, welke men het meest noodig heeft.

Om tot dit tweeledig doel te geraken, heeft de heer B. W. van der Veen Cz., meesterknecht te Tiel, een plan van eene verbeterde letterkast ontworpen, dat in dien tijd (1852) de

Digitized by Google

typographische wereld bezig hield, maar nog al tegenstand vond, door de kosten aan deze verbeterde inlegging verbonden. De schrijver heeft een afdruk van die letterkast gegeven, met eenige juiste, beoordeelende aanmerkingen, en tevens een plan van eene verbeterde inlegging van onze tegenwoordige letterkast, naar het model van den heer van der Veen vervaardigd, doch met eenige kleine veranderingen, waarmede wij ons zeer goed kunnen vereenigen. Verder geeft de S. een afdruk van eene Fransch-Hollandsche letterkast van den heer Tramaux-Maleth, welke boven de gewone Hollandsche te verkiezen is; benevens een afdruk van een paar Grieksche en Hoogduitsche letterkasten, welke den letterzetter wel bevallen zullen, wegens hare doelmatigheid. Op de letterkasten volgen de Verkortingen, welke genomen zijn uit de meest voorkomende vreemde woorden, dat zeer nuttig is, en ten slotte: de waarde der letters, als Romeinsche getalmerken, hetwelk minder belangrijk voor den beoefenaar der typographie is te noemen.

Thans zijn wij genaderd tot het tweede deeltje van dit belangrijke Handboekje, hetwelk meer theoretisch is ingerigt en ook den boekdrukker menigen nuttigen wenk geeft. Hebben wij met bijzonder genoegen het eerste deeltje gelezen, het tweede stelde onze goede verwachting niet te leur. Niet alleen onze jeugdige beoefenaars der typographie, zullen in dit boekje een schat van onderrigting en wetenswaardigheden vinden, maar ook de meer ervarenen in het vak, zullen het niet onvoldaan ter zijde leggen.

Het tweede deeltje begint met eene Inleiding, waarin Schr. tracht te betogen, dat de typograaph zich met lust en liefde moet toeleggen op zijn vak, wil hij den naam van *goed* gezel met regt dragen, de voordeelen daaraan verbonden te verwerven en hem trotsch te doen zijn op den stand, dien hij in de maatschappij bekleedt.

Na de inleiding begint de heer S. met zijn eigenlijken arbeid en bespreekt de vereischten in een letterzetter, waarvan wel de eerste en grootste zal zijn de kennis der gronden van de Nederduitsche taal, en welke grondbeginsels reeds kort behandeld zijn in het eerste stukje van bovengenoemd Handboekje. Vervolgens behandelt hij het onderrigten der leergasten, waarin den jongen letterzetter de middelen aan

Digitized by Google

de hand gegeven worden tot het leeren der letterkast, de eerste sport van de ladder. Verder geeft Schr. eenige voorschriften bij het distribuëren en zetten der letters, welke de leergasten in acht te nemen hebben en waarin hun vele raadgevingen gegeven worden. Daarop gaat de heer S. in zijn Handboekje, voort met het maken van eenige aanmerkingen over het zetten in het algemeen; vooral doet hij opmerken het zetten van tabellen, hoofdén en titels, dat voor den jeugdigen typograaph geene gemakkelijke zaak is, en bij de laatsten vooral goeden smaak, bij de keuze der letter enz. vordert; het slechte afbreken van woorden met eene divisie op het einde der regels, zooals: a-linea, a-dres, welke altijd een werk ontsieren en den jeugdigen beoefenaars vooral op het hart gedrukt wordt. — Wij hebben opgemerkt dat in het Handb. 2de ged., tot aan het Woordenlijstje, geene enkele divisie op het einde der regels is gebezigd. — Vervolgens wijst Schr. op het zetten van den haak, ten einde zuiver te kunnen uitvullen, waaraan veel netheid in het werk en veel moeite bij het drukken afhangt. Verder geeft de heer S. nog inlichting omtrent het opmaken van het zetsel tot pagina's, waarbij eene prima-tafel gevoegd is, opdat de zetter spoedig de signaturen en hoofdcijfers kunne weten, hetwelk hem zeer gemakkelijk zal zijn.

Thans gaat Schr. over tot het plaatsen der pagina's onder den bok, het formaatmaken en het inslaan, waarvan vooral voor het laatste, eenige bedrevenheid en ervaring wordt vereischt. Wel bestaan reeds vele formaatboekjes, en wordt dus niet in eene bepaalde behoefte voorzien, doch wij gelooven niet dat het overbodig zal zijn, ze nogmaals te herhalen. Nadat eerst verschillende wijzen van plaatsing onder den bok zijn beschreven, welke op de zetterijen in ons vaderland gebruikelijk zijn, geeft de heer S. eene menigte formaten op van 8vo tot 128vo, met bijvoeging van de wijze van vouwing voor elk formaat, hetwelk menigen typograaph kan te stade komen.

Ten laatste geeft Schr. voorschriften omtrent het corrigeren op de gelei en in den vorm, benevens de verschillende correctieteekens, met een voorbeeld.

Nu gaat Schr. over tot het drukken, waarbij hij eene beschrijving geeft van het maken van den legger, het onder-

Digitized by Google

leggen, het maken van het register, de puncturen, het drukken in kleuren, het gouddrukken en het drukken met plaat- of bladgoud.

Vervolgens geeft de heer S. onderrigting bij het gieten der rollen, voorzeker de gewigtigste voorwerpen der drukkerij, en toont den invloed van de jaargetijden en temperatuur op dezelven aan. Daarna behandelt Schr. de gewone drukinkt en de zoogenaamde levendige kleuren, waarbij hij verschillende wijzen van bereiding opgeeft.

Wel zal de drukker veel nut kunnen trekken uit de bereiding der verschillende inktsoorten, doch wij hadden nog wel gewenscht dat de geachte Schr. gesproken had over de bereiding van den inkt, dien men voor de snelpersen gebruikt, daar deze tegenwoordig zoo algemeen ingevoerd worden.

Op het art. Drukken volgt eene alphabetische lijst van woorden en zaken, voorkomende en betrekking hebbende op de zetterij en drukkerij, waarin zetters en drukkers beiden vinden wat op hun vak betrekking heeft, zooals over: congrevischen druk, drukpersen, inkttafels, letterkasten, loog, natten, papier, puncturen, snelpersen, uitvullen, zegelregt enz. — Ook geeft de heer S. daarin eene lijst van boeken, welke bewijzen dat de boekdrukkunst in ons vaderland is uitgevonden, benevens korte levensbeschrijvingen van de mannen die bij de uitvinding der boekdrukkunst betrokken zijn: Coster, Guttenberg, Faust en Schöffer.

Ten slotte geeft Schr. eene verzameling van woorden, die, hoewel geene Nederlandsche, door iedereen dienen gekend te worden, ingerigt als Kramer's Woordentolk, waaruit er ook wel eenige schijnen overgenomen te zijn, althans wij vonden woorden wier uitlegging letterlijk met dezelfde woorden waren. Niet alleen voor letterzetters en boekdrukkers, maar ook voor diegenen, welke een ander vak uitoefenen, is deze verzameling zeer geschikt wegens hare bruikbaarheid. Den letterzetter zal het een groot gemak opleveren, bij het zetten der kopij van schrijvers, welke vele vreemde woorden gebruiken.

Wij durven den typographen en in het bijzonder den jongeren, gerust dit Handb. aanbevelen, wegens de doelmatigheid en de vele theoretische wenken die het bevat, daar wij ons overtuigd houden dat geen der lezers het onvoldaan ter zijde

Digitized by Google

zal leggen. Het tweede deeltje vooral onderscheidt zich door eene goede correctie en doet den corrector, den heer van Kuijk, alle eer aan. De typographische uitvoering is goed; de prijs van het eerste deeltje, in evenredigheid van het tweede, is wel wat hoog.

15 September 1860.

Chronologisch overzigt der algemeene geschiedenis; door J. Biemond, *Onderwijzer te Maassluis. Maassluis*, J. van der Endt, 1860. *In 4to*, 43 *blz.*

Deze tabellen der oude, middel- en nieuwe geschiedenis hebben de verdienste dat zij kort zijn en de voornaamste namen en bijzonderheden vermelden. Bij de Oude Geschiedenis heeft de opsteller, die ze eerst enkel voor zijne leerlingen bestemde, maar ze nu tot algemeener nut algemeen verkrijgbaar stelt, geheel den weg gevolgd, hem door mr. A. J. J. Bake daarin geopend, terwijl hij, met betrekking tot de Middel- en Nieuwe Geschiedenis, erkent weinig meer te hebben verrigt dan de Chronologie, gevoegd bij de Algemeene Geschiedenis van Pütz, ethnographisch en synchronistisch te rangschikken." Aan ons vaderland is daarbij geene plaats ingeruimd, daar de heer Biemond de geschiedenis van Nederland later afzonderlijk hoopt te behandelen. Ook is hij ten deze teruggehouden door de vrees, dat hij anders te uitvoerig zou worden. Noch de eene noch de andere reden is in ons oog geldig; de geschiedenis van ons vaderland moest, van den aanvang der christelijke jaartelling af, eene afzonderlijke kolom hebben. *Vooreerst* is de leerling, die deze tabellen gebruikt, in den regel reeds niet meer geheel een vreemdeling in de geschiedenis van zijn vaderland; het bezigen van tabellen bij het onderwijs in de Algemeene, waarbij ook aan de Vaderlandsche eene plaats is ingeruimd, knoopt dus het nog niet in het geheugen opgenomene aan dat, met hetwelk de leerling reeds eenigermate gemeenzaam is geworden. *Ten tweede* wordt daardoor het onthouden van jaartallen gemakkelijker gemaakt; de tijd ven den Hussitenoorlog b. v. laat zich gemakkelijker onthouden, als men zich herinnert, dat hij gelijk invalt met het leven van Jacoba van Beijeren. *Ten derde* bestaat er een naauw verband tusschen

Digitized by Google

de Algemeene en de Vaderlandsche geschiedenis; zoo behoort b. v. „1688—1702. Het huis Oranje. Willem III," evenzeer tot deze als tot gene.

In de Nieuwe Geschiedenis heeft *Pruissen* van haar begin af (1492) eene afzonderlijke kolom, hoewel het eerst in 1702 een afzonderlijk koningrijk werd; of liever: de voorlaatste kolom heet: *Duitschland en Pruissen.* Behoort *Pruissen* dan niet tot *Duitschland?*

Wij hadden ook den druk nog veel ruimer gewenscht. Die tabellen der geschiedenis zijn in ons oog de beste, welke slechts de allervoornaamste personen en gebeurtenissen aanduiden, maar zoo ruim uiteengedrukt en op schrijfpapier, dat de leerling er naar zijn welgevallen kan bij- en tusschenvoegen. Hij doet dat in den regel (en moet het ook alleen mogen doen) met hetgeen hem goed is bekend geworden, en dan beantwoordt zulk eene tabel hoe langer zoo meer aan hare eigenlijke bestemming: korte herinnering van het geleerde.

Merkwaardige voorvallen uit de Algemeene Geschiedenis, tot op onzen tijd. Bewerkt naar het Hoogduitsch van G. G. Bredow. *Zeventiende, veel vermeerderde en verbeterde druk. Leeuwarden,* G. T. N. Suringar, 1860. 176 *bladz. Prijs f* 0,35.

Wie geen vreemdeling in de geschiedenis is, kent den naam van Bredow. Zijne geschiedkundige werken hebben in Duitschland eenen wel verdienden roem verworven. Het voor ons liggende werkje bevat een kort overzigt van de algemeene geschiedenis, niet voorgesteld in eene droge opsomming van feiten en getallen, die den leerling meestal tegenstaan, en hem het veld der geschiedenis doen beschouwen als een veld vol distels en dorens, maar in den vorm van een leesboek, dat op eene bevattelijke en zeer aangename wijze is geschreven, en in een kort bestek eene menigte belangrijke voorvallen mededeelt. Het is zeer geschikt als leesboek en leerboek, daar het in korte afdeelingen is gesplitst. Ook kan het naar ons oordeel zeer dienstig zijn, om den leerlingen te worden voorgelezen ten einde hun daarna over 't gelezene opstellen te laten vervaardigen.

Het eindigt met eene zaakrijke chronologie en een overzigt

Digitized by Google

van de voornaamste uitvindingen, waardoor de bruikbaarheid niet weinig vermeerderd wordt.

Het boekje draagt trouwens zijne aanbeveling op het voorhoofd. Dat „zeventiende druk" op den netten en hoogst eenvoudigen omslag, bewijst duidelijk, dat men het algemeen voor bruikbaar houdt en het zijnen verkregen roem heeft weten te handhaven te midden van dat aantal mededingers, die in de laatste jaren den onderwijzer hebben bestormd en vaak belemmerden in zijne keuze.

De matige prijs van 35 cents voor zooveel bladzijden, netten, duidelijken druk en, wat meer zegt, zoo goed een gehalte, moge ieder, die het nog niet kent, aansporen, om zich dit werkje aan te schaffen. Zoowel de leerling als de aankomende onderwijzer zal hierdoor op eene aangename wijze zijne geschiedkundige kennis vermeerderen!

W. DES CH.

Twee honderd rekenkunstige vraagstukken, ter herhaling opgegeven (;) *door* L. Rijnenberg. *Te Zutphen, bij* A. E. C. van Someren, 1860, *kl.* 8*vo.*, 58 *bl.*

De opmerkzame lezer zal misschien uitroepen: „Alweêr eene *oude* kennis met een' nieuwen titel en een' anderen uitgever!!" Wij voegen er na gehouden onderzoek bij: „Die kennis is niet beter, noch slechter dan velen van dezelfde familie."

De schrijver van dit werkje zegt in zijn voorberigt: „Onlangs (*wanneer* dit is, zal de geëerde lezer zelf moeten raden!) troffen we (wij geven aan *wij* de vqorkeur) *ergens* (vrij onbepaald!) een aantal vraagstukken aan, die wegens inhoud en inkleeding ons bijzonder bevielen (voorwaar! eene niet te versmaden eer voor de bewerkers dier *ergens* gevonden vraagstukken!), en het kwam ons geen nuttelooze (lees *nutteloozen*) arbeid (?) voor (,) deze over te nemen (dus een plagiaat?), tot tweehonderd te vermeerderen (,) en ze (lees *hen*) afzonderlijk uit te geven. Wel is waar (,) bestaan er vele rekenboekjes (veel te veel, mijnheer Rijnenberg!), met hetzelfde doel zamengesteld (volkomen waar! maar welk is dit doel?), (;) doch de meeste der voorstellen vinden we (al weêr die verknoeide nominativus!) te moeijelijk

Digitized by Google

en minder (*dan wat?* vragen wij bescheidenlijk) geschikt tot opscherping van het verstand. (Deze uitspraak klinkt, dunkt ons, nog al *would be apodictisch!*) Zie daar (Ziedaar of ziet daar?) de reden der zamenstelling van dit boekje, enz."

Men ziet het uit dit staaltje: de Heer R. is geen stijlist, noch taalkundige; doch dit doet hier niets ter zake; daar *wij* een *rekenboekje* hebben te beoordeelen. Welnu, dit werkje hebben wij de moeite genomen eens behoorlijk na te zien, en wij zouden der waarheid te kort doen, indien wij niet, als ons eindoordeel, te kennen gaven, dat het boekje van den Heer R. zich in niets onderscheidt van *zijne* (namelijk van het boekje) broeders van dezelfde cathegorie, welker aantal *legio* is. Het kan bij het school- en huisonderwijs (zelfs in 1861!) even goed worden gebruikt, als de werkjes van Cremer, Veenendaal, Sluijters en Semmelink (den jongsten der broeders) ofschoon het, gelijk al de opgenoemde, *vooral het laatste*, niet vergeleken kan worden met de degelijke rekenboeken van Baudet, die wij in de laatste twintig jaren nog maar niet overtroffen vonden. Van de Gelder, Strootman en Kempees willen wij thans niet eens spreken: deze schrijvers stonden op een standpunt, hetwelk niet aan allen gegeven is te bereiken, en men mag zonder onbillijk te zijn, hunne doorwrochte werken niet op eene lijn plaatsen met die onrijpe, zeer middelmatige produkten van onderscheidene onderwijzers onzer lagere scholen, die zich dwaasselijk inbeelden *wiskunstenaars* te zijn, omdat zij een examentje, volgens art. 1 der Wet van 1857 hebben afgelegd.

De keus der voorstellen is, over het algemeen, goed uitgevallen. No. 5 en No. 30 verraden, wel is waar, de school- of tuinlucht eener plattelandsschool; maar onze jongens zullen die sommetjes wel spoedig oplossen. No. 37 beviel ons echter in het geheel niet. Men oordeele:

„37. Als ik met de diligence mederijd, dan moet ik naar Z., dat 12 uren van hier ligt, 65 cents (cent?) per uur betalen. Ga ik per spoor, dan ben ik in $^5/_{24}$ van dien tijd over, en betaal maar $^1/_4$ van den diligence-prijs. Wie (??) is goedkooper per uur en hoeveel?"

Laat staan, dat de Heer R., getuige zijn *wie*, de diligence en het spoor (of de rails?) als bezielde handelende wezens schijnt te beschouwen, vragen wij ieder' onpartijdige, of dit

Digitized by Google

voorstel geene aaneenschakeling van ongerijmdheden (zachter woord, weten wij niet te vinden!) in zich bevat? Onze hollandsche knapen, die nog al alias-achtig zijn, zullen zekerlijk zeggen: „Wat eene dure diligence; vader betaalt maar 13 stuivers van Arnhem naar Dieren!" — Doch scherts ter zijde, de prijs per diligence, is in ons landje hoogstens 30 cent per uur, en men heeft dan de voornaamste dienst ten zijnen gerieve, namelijk die van van Gend en Loos. Ook is $^5/_{24}$ verkeerd gesteld. Ieder weet, dat de locomotief gemiddeld 6 uren gaans in een uur tijds aflegt. Volgens de berekening van den Heer R. zoude men per diligence van Arnhem naar Amsterdam *f* 10,05 hebben moeten betalen, in plaats van *f* 5,20, zoo als vroeger bij de voornaamste en duurste dienst betaald werd, en thans per spoortrein *f* 2,80 moeten offeren, hetgeen zich evenwel gelukkig bij *f* 2,40 bepaalt. In allen geval, is $^1/_4$ ook erroneus, want de vrachtprijs van de diligence, staat tot die van het spoor, nagenoeg als 3 : $1^1/_5$.

Waarom toch onzer jeugd zulke abusieve opgaven voorgehouden? Wij willen niet hard zijn; maar kunnen ons niet onthouden, den wensch te uiten, dat *hij*, die voor *kinderen* schrijft (de uitgevers kunnen het gewoonlijk niet helpen!) zich tot taak stelle de waarheid niet uit het oog te verliezen, maar haar, zoo getrouw, als eenigzins mogelijk is, te betrachten.

Brieven ter vertaling in de Hoogduitsche taal en Hoogduitsche opstellen om aan te vullen. Bewerkt, met gebruikmaking der „Brieven ter vertaling in de Hoogduitsche taal" enz. van N. J. Singels, *ten dienste van hen, die zich in het naauwkeurig schrijven dier taal, en in den gemeenzamen briefstijl wenschen te oefenen, door* F. Phl. Ermann, *Onderwijzer in de Hoogduitsche taal te Utrecht. Te Utrecht, bij* A. J. van Huffel, 1860. 144 *bladz. Prijs f* 0,50.

Onder dezen wel wat langen titel kondigen wij een werkje aan, dat veel goeds en bruikbaars heeft. Na de noodige voorschriften omtrent titulatuur gegeven te hebben, vindt men ruim honderd brieven, gedeeltelijk Nederduitsche, die in 't Hoogduitsch vertaald moeten worden, en gedeeltelijk Hoogduitsche, in welke hier en daar woorden of halve woorden

Digitized by Google

ontbreken, terwijl eindelijk nog eene lijst van werkwoorden gevonden wordt, op welke de onvolmaakt verledene tijden en de beheersching der werkwoorden voorkomen.

Het eerste en laatste gedeelte zal men algemeen zeer nuttig en bruikbaar vinden. De Hoogduitsche brieven zijn mede zeer goed, en kunnen bij uitnemendheid dienen om zich den Hoogduitschen stijl eigen te maken, maar wat de Nederduitsche aangaat: — van deze kunnen we niet dezelfde loffelijke melding maken. Ze hebben één gebrek, namelijk dit: het daarin voorkomende *Neder*duitsch is dikwijls reeds *Hoog*duitsch. In de hand van eenen kundigen onderwijzer kan dit nog minder kwaad, maar het maken van Germanismen is bovendien reeds zulk een toenemend kwaad, dat men alles moet inspannen, niet alleen om dit te verbeteren, maar tevens, om de jeugd toch vooral aan zuiver Nederduitsch te gewennen.

Zonder bij 't zoo uiterst vervelend gebruik van *denzelven* en *hetzelve* stil te staan, — welke woorden in deze brieven dikwijls voorkomen — willen wij, om te toonen, dat ons uitgesproken vonnis billijk is, de volgende proefjes aanhalen:

Bladz. 33: de gezondheid is *onbestendig* geweest.

„ 40: ik ben *in de gelegenheid*, aan de begeerte te *kunnen* voldoen.

„ 45: ik zal alles, wat gij doet, *aanzien*, als hadt gij...

„ 48: dan moet men zich vergenoegen, met kleine geschenken te *maken*.

„ 51: Hoe gaarne ik het ook zou *ontwijken* van u dezen brief te schrijven.

„ 65: Uwe *kostelijke* gezondheid.

„ 67: uw brief was *gevuld* met uitdrukkingen enz.

„ 87: ik moet u melden, dat hij reeds sedert 1800 *in de eeuwigheid* is.

„ 87: hij was impost bediende.

„ 92: ik kan niet *voorbij*, u te schrijven.

„ 98: hij wordt begraven op *gindschen* dag.

Deze fouten zonden bij eenen herdruk te verbeteren zijn. Wij hebben ze aangestipt, om te toonen, dat wij het werkje naauwkeurig hebben nagezien, daar het ons voorkwam, dat er bij een goed gebruik, met deze brieven nog al nut te stichten zij.

W. DES. CH.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Modern of Apostolisch Christendom? Toespraak gehouden bij den aanvang der Academische werkzaamheden na de groote vacantie, den 18den September 1860, *door* J. J. Doedes, *Hoogleeraar te Utrecht. Te Utrecht, bij* Kemink en Zoon, 1860. *In gr.* 8vo. *Prijs f* 0,75.

Wij haasten ons om de lezers van dit Tijdschrift met de uitgave van deze hoogst belangrijke Toespraak bekend te maken. Zonder te spreken van het voorberigt, waarin Professor Doedes Dr. Pierson, naar ons oordeel, zeer juist beantwoordt op sommige bedenkingen, welke door dezen laatsten tegen zijne, in het vorige jaar gehouden, oratie in het midden zijn gebragt, meenen wij met een kort overzigt van haren inhoud geen ondienst te doen aan hen, die niet onverschillig mogen heeten omtrent de vraag: welk Christendom, het Apostolische of het Moderne, het ware en het beste is?

Aanvangende met de herinnering dat het nu bijna twintig jaar geleden is dat iemand, namelijk Straus, van de studie der theologie gezegd heeft: „anders het middel waardoor men zich bekwaam maakte voor de dienst in de kerk, is zij nu de naaste weg om er zich ongeschikt voor te maken;" — vraagt de Hoogleeraar Doedes zijne discipelen of zij dan wel weten wat zij doen, indien dat woord waarheid bevat, ook wanneer het van den tegenwoordigen tijd en van ons vaderland wordt gezegd. De gemeente des Heeren, welke hen eenmaal roepen zal, verwacht dan onder anderen ook dit van hen, dat zij haar den ganschen raad Gods, inzonderheid zijne genade in Christus, als den eenigen grond der zaligheid verkondigen zullen. Zullen zij beantwoorden aan die verwachting, zonder daarin verhinderd te worden door de studie der theologie, waardoor zij in aanraking komen met de wetenschap? Met de wetenschap?..... Maar wat kan iemand, die den Heer Jezus dienen wil in het werk der Evangelieprediking, van de wetenschap te duchten hebben?

Digitized by Google

Deze toch brengt niets dan waarheid aan het licht, en juist daardoor wordt hij in staat gesteld de gemeente des Heeren bij uitnemendheid te dienen. Niet kwaad gezegd, doch is er dan geen strijd over de waarheid? Inderdaad er bestaat een groot verschil tusschen hetgeen in den tegenwoordigen tijd *wordt*, en in de dagen der apostelen als waarheid *is* gepredikt. Dit nu valt aanstonds in het oog. Trouwens met de voorstelling, welke *toen* van den persoon, het leven, het werken van Jezus is gegeven; die voorstelling, waarin zoovele wonderen voorkomen, waarin Jezus als de uit het graf opgewekte op den voorgrond treedt; kan men zich volgens de hedendaagsche wetenschap en moderne wereldbeschouwing, waarin geen geloof aan wonderen te huis behoort, *thans* niet meer vereenigen.

Na dit opgemerkt en toegelicht te hebben, zegt Professor Doedes, zal men zich waarschijnelijk niet zoo bijzonder verwonderen over de bewering, dat de studie der theologie niet bij uitstek geschikt is, om iemand voor het werk der Evangelie-prediking voor te bereiden, wel te verstaan indien de studie der theologie medebrengt de door hem opgesomde resultaten der wetenschap over te nemen, en de gemeente des Heeren geacht moet worden wel te doen als zij ze niet voor waarheid erkent. Nogtans gelooft hij niet, dat de gemeente zich al die resultaten behoeft te laten welgevallen, noch dat de studie der theologie medebrengt, ze over te nemen, noch dat het, wat de hoofdzaak betreft, resultaten der wetenschap zijn. Dit laatste gaat hij opzettelijk betoogen, en wij, die dat even helder als afdoende betoog met groot genoegen lazen, bedriegen ons zeer of er wel iets grondigs tegen in te brengen wezen zal. Doch al houdt de tegenpartij hare onevangelische stellingen vol, wat maakt het verschil dat er tusschen haar en tusschen hem over de waarheid bestaat? Aan de Christelijke kerk, die nu eenmaal bestaat en waardoor de gedaante der wereld veranderd is, wordt toch verder voortgebouwd; en komt het ten laatste hierop niet aan? Zeer teregt antwoordt de hoogleeraar Doedes op die niet minder valsche bewering als velen verleidende vraag, dat het Christendom, hetwelk de wereld van gedaante veranderde, het Christendom der apostelen is, en dus geenszins het Christendom der moderne theologanten kan worden genoemd,

Digitized by Google

welk laatste van te jonge dagteekening is, dan dat het zich reeds op zulk eenen diep ingrijpenden invloed zou kunnen beroemen als aan het eerste moet worden toegekend. Bovendien hoe kunnen zij voortbouwen aan de Christelijke kerk, welke op het fondament der apostelen en profeten gegrond, en waarvan Jezus Christus zelf de hoeksteen is, zij, die eenen anderen grond leggen dan die in den beginne is gegelegd? Het spreekt toch wel van zelf dat zoo iets bepaald onmogelijk is.

Moeijelijk hebben wij kunnen besluiten om van het slot dezer, evenzeer gepaste als kernachtige academische toespraak, slechts een uittreksel te leveren. Het volge hier dus in zijn geheel:

„Ik weet niet, of gij na het gehoorde van meening zijt, dat men zich niet aan de studie der theologie kan wijden, zonder ongeschikt te worden voor het werk der Evangeliedienst, of gij na het gehoorde van meening zijt, dat men bij de studie der theologie noodzakelijk moet overnemen al hetgeen aan het moderne bewustzijn welbehagelijk is; of gij van meening zijt, dat hetgeen door de moderne theologie als hare resultaten voorgedragen wordt, ook werkelijk voor resultaten van de wetenschap moet gehouden worden. Het nu medegedeelde moge u tot nader onderzoek van het besprokene opwekken. Gaat gij niet eenzijdig te werk, zijt gij niet bevooroordeeld, gij zult door de wetenschap geen schade lijden. De gemeente des Heeren heeft van haar geen kwaad te vreezen. De vraag is slechts, wat men voor wetenschap uitgeeft. Stelt u in staat, om zooveel als noodig is zelven goed te kunnen beoordeelen, wat door u als waarheid behoort aangenomen, wat door u tot de werkelijkheid behoort gerekend te worden. Geeft acht op het punt van uitgang en op de consequente ontwikkeling van het bij den aanvang vastgestelde. Gij hebt bij misverstand geen belang. Werkt het op geenerlei wijze in de hand. Wat ook ten laatste uwe slotsom wezen moge, hetzij gij u uit volle overtuiging aangordt tot de prediking van het apostolische, waarin het aankomt op den persoon van Jezus Christus, den opgewekte uit het graf, hetzij gij meent met het moderne evangelie de toekomst veilig te gemoet te kunnen gaan, sluit uwe oogen niet voor het verschil tusschen die beiden, voor de kloof tusschen die beiden.

Digitized by Google

Sluit uwe oogen niet voor het gewigt van den strijd, die over het ware evangelie wordt gevoerd. Met eenigen nadruk wordt ons somtijds verzekerd, dat het evangelie er niet minder schoon door is, en Jezus er voor het schoonheidsgevoel niet minder bewonderenswaardig door wordt, als de wonderen uit zijne levengeschiedenis verwijderd zijn. Zoo behandelt men deze zaak dan als eene quaestie van smaak te beoordeelen door de aesthetiek. Maar de eerste vraag is niet, of het evangelie anders minder schoon, of Jezus voor het schoonheidsgevoel anders minder bewonderenswaardig is te achten. De eerste vraag blijft ook met betrekking tot al hetgeen Jezus aangaat, wat is waarheid? — Onverschillig of de evangeliën, uit een literarisch of aesthetisch oogpunt schooner of minder schoon zijn, indien ik hun inhoud grootendeels voor legenden moet houden, — *wat is gebeurd?* Wat heeft Jesus gezegd, gedaan, ondervonden, bepaald voor mij? Wat heb ik heden van Hem te hopen, wat moet ik altijd voor Hem zijn? Leeft Hij nu zoo dat Hij mij hoort, dat Hij met bewustheid van hetgeen Hij doet, in mij werkt door Zijnen geest, als ik in Hem geloof? Of is Hij een gestorvene, die van zijne zijde mij persoonlijk vreemd blijft, daar Hij niets van mij weet, met bewustheid thans niets voor mij is, al vereer ik Hem ook als het grootste genie, al zeg ik ook, dat ik Hem lief heb? *Wat is hier waarheid? Het moderne of het apostolisch Christendom?*"

„Dat is de vraag van den Christen-godgeleerde, die van Jezus niet onderstellen wil, dat Hij levend uit Zijn graf is herrezen, indien de opstandings-geschiedenis slechts legende, dus tegenover geloofwaardige historie slechts verdichtsel is; die Hem dan ook niet belijdt als zijn Heer, — wat zou dit dan beteekenen? — die dan ook eerlijk genoeg is, om, ten einde geen misverstand aan te kweeken, zich van uitdrukkingen te onthouden, welke slechts voegen bij de erkenning van Jezus' opstanding als feit en van hetgeen daaruit met betrekking tot Jezus, het evangelie en zijnen belijder volgt. Dàt is de vraag van den Christen-godgeleerde, die als hij in Jezus den uit den dood ligchamelijk opgewekten Verlosser van zondaars erkent, zich ook het oude apostolische evangelie niet schaamt, al wordt het geantiqueerd genoemd, en die het wenscht te verkondigen in den vorm, door welken

Digitized by Google

het aan de behoeften van onzen tijd te gemoet komt." —

Wij eindigen ons verslag dezer uitmuntende Toespraak met den wensch dat zij, zoo algemeen mogelijk, in onze Ned. Herv. kerk worde verspreid, opdat zij de kerkeraden onzer gemeenten voorlichte, wanneer de keus eens evangelienaars hen vergadert, en bovenal opdat zij ouders, die hunne zonen willen doen opleiden voor de dienst in de kerk, de plaats leere kennen, wáár, en den hoogleeraar, door wien, zij ten minste niet ongeschikt gemaakt zullen worden voor het voortreffelijk werk, dat zij begeeren. —

Brakel, Januarij 1861. J. C. W. QUACK.

Kerk en Christendom. Wandelingen op het gebied der Kerkleer. Naar het Hoogduitsch van P. Julius. *Te Leiden, bij* van Heuvell en van Santen, 1860. *In* 12*mo. Prijs f* 0,70.

In het voorberigt van den ongenoemden vertaler lezen wij: „dit boekje is geschreven in Duitschland en bepaaldelijk voor Duitsche lezers bestemd. Om het ook in Nederland onmiddelijk dienstbaar te maken tot bereiking van des schrijvers doel, ware eene geheele omwerking noodig geweest." Desniettegenstaande heeft hij de eenvoudige vertaling boven de omwerking verkozen, hopende daardoor, langs eenen anderen weg, tot hetzelfde doel, dat de schrijver beoogde, te geraken. Naar zijnen wensch zij het dus voor Nederlanders *vooreerst* eene historische bijdrage tot de kennis van den godsdienstigen toestand van Duitschland; waarin zij een nieuw bewijs kunnen zien, dat de beoefening der godgeleerdheid niet altijd hand aan hand gaat met de bevordering van het ware Christendom, ten einde daaruit dankbaar te leeren zijn, dat zij in een land geboren zijn, waarin van oudsher en ook nu nog, meer prijs wordt gesteld op de godsdienstige ontwikkeling van het volk, dan op de wetenschap, die toch altijd uit haren aard slechts het eigendom van weinigen kan zijn. Overigens geeft hij als zijn verlangen te kennen, dat het door hem in onze taal overgegotene boekje, *ten anderen*, een spiegel voor ons volk zij, waarin het, zij het op grooter schaal, zijne eigene gebreken moge aanschouwen en bejammeren. Als zoodanig hoopt hij dat het eene goede ontvangst en eene algemeene belangstelling vinde. Tot dusverre de

Digitized by Google

vertaler, die zich voor zoo verre wij, die den grondtekst niet voor ons hadden, oordeelen kunnen, tamelijk wel van zijne taak gekweten heeft. Met hem geloovende dat bij geenen nutteloozen, of, zoo men liever wil, overvloedigen arbeid heeft verrigt, twijfelen wij niet of hier en daar zullen er hem danken voor zijn werk. Niemand evenwel vorme er zich, op den titel (wandelingen op het gebied der kerkleer) afgaande, illusiën, wij willen zeggen te hooge gedachten van, want, om de waarheid te zeggen, beantwoordt het aan dien titel slechts in geringe mate, en behooren de hier aangekondigde wandelingen, over het geheel meer op het gebied van het zoogenaamde volksgeloof, dan wel op dat der kerkleer te huis.

Papier, druk en formaat verstrekken de heeren uitgevers tot eer. Dit is het meest en ook het minst dat wij er van zeggen kunnen. CHRISTIANUS.

De zekerheid der Christelijke hoop. Leerrede over Rom. V: 5*a*, *door* L. G. James, *predikant te Breda. Te Nijkerk, bij* G. J. Callenbach 1860. *In gr.* 8*vo.*

Evenmin als men van de pers van den heer Callenbach iets kettersch, mag men van den heer James iets liberaals verwachten. Wij wisten dit eer wij zijne, ons ter beoordeeling toegezondene leerrede lazen. Hare orthodoxie evenwel heeft ons niet bijzonder gehinderd. Integendeel zij is ons nog al medegevallen, zoodat wij gaarne verklaren: Wij hebben, hetgeen ds. James over de zekerheid der Christelijke hoop eerst uitgesproken en naderhand uitgegeven heeft, niet zonder stichting gelezen. Als zij nu ook aan het lezen gaan, zullen anderen welligt hetzelfde ondervinden. Daarom raden wij niemand af deze leerrede te koopen. JUSTUS.

Het groote raadsel der wereldgeschiedenis, opgelost in Jezus Christus, door L. Mulder, *onderwijzer in de godsdienst te Zwolle. Te Zwolle, bij* W. F. Zweers, 1860. *Prijs f* 1,40.

Zoo ooit eenig boek niet aan zijn titel beantwoordde, dan is het stellig dit. In plaats van hetgeen we verwachtten, ontvangen we eene soort van christelijke godsdienst- en zedeleer, zeer verward uitgekraamd in eenige meest onzamenhangende opstellen. Mooi kunnen wij 's heeren Mulders werk

Digitized by Google

dan ook onmogelijk noemen. Toch zijn wij door de lezing daarvan met den ons onbekenden schrijver ingenomen geworden; een waarlijk christelijke geest straalt in zijn schrijven door; ernstig is de toon waarop hij zijn onderwerp behandelt, en waarschijnlijk hebben de concessies, welke wij opmerkten dat door hem aan de mildere opvatting van de christelijke godsdienstleer zijn gedaan, den gemoedelijken man zwaren strijd gekost.

Om deze redenen durven wij, niettegenstaande naar ons oordeel de vorm van het boek als geheel mislukt moet worden beschouwd, het werk van den Zwolschen onderwijzer gerustelijk aanbevelen.

D.

Herinneringen uit het leven van Helena Louisa Hertogin van Orleans, geboren prinses van Mecklenburg-Schwerin. Volgens hare eigene brieven, door Dr. G. H. von Schubert. *Naar den vijfden Hoogd. druk, met een aanbevelingswoord van* P. Hofstede de Groot, *Hoogleeraar te Groningen. Te Hoogezand, bij* T. T. Borgesius, 1860. *In gr.* 8*vo., XII,* 256 *blz. In half moré. Prijs f* 2,00.

„Goede wijn behoeft geen krans," zegt het spreekwoord, en een goed boek dus geene aanbeveling. Toch zijn krans en aanbeveling noodig, niet voor den wijn en het boek, maar voor den gebruiker en den lezer; immers, met een ander spreekwoord mag gezegd: „onbekend laat onbemind."

Daarom, om de lezers ten hunnen behoeve de aandacht op dit boekje te vestigen, vermelden wij het met hooge aanbeveling — niet echter in den zin, als waarin van de hooge tevredenheid of goedkeuring van aanzienlijke personen wordt gesproken, maar in dien, dat het boekje met meer dan gewone aanprijzing onder de aandacht des publieks verdient gebragt te worden.

Lezers! gij zult er in kennis maken met eene voortreffelijke vorstin, voortreffelijk als vrouw en moeder, in 't geheel. Hadde zij eenmaal, naast eenen echtgenoot, dien de liefde des volks vereerde, op den troon van Frankrijk mogen zetelen . . . . de Voorzienigheid beschikte het anders: zoo wij niet overtuigd konden wezen, dat Hare beschikkingen de

Digitized by Google

hoogste wijsheid zijn, zouden wij geneigd zijn uit te roepen: jammerlijk noodlot, voor haar en voor zoo veel...

Wij zeggen er u niet meer van: leest het boekje, verzuimt het vooral niet! O. D.

Gelijk de welvaart van het ééne land afhankelijk is van die van het andere, zoo moet het ware en duurzame welzijn van het moederland gepaard gaan met dat der koloniën. Eene voorlezing gehouden in de afdeeling Koophandel der Maatschappij Felix Meritis, (*door*) H. A. Wijnne. *Te Groningen, bij* J. Oomkens Jzoon., 1860. *In gr.* 8*vo.* *Prijs f* 0,40.

De voorlezing van den heer Wijnne is eene verdediging van de stelling, welker geheele enunciatie bovenstaanden titel wel wat al te lang maakt. Die verdediging is blijkbaar eene vrucht van naauwgezette studie, en daar ze bovendien eene waarlijk goede zaak in bescherming neemt, kan het wel niet anders of ze moet goed geslaagd zijn.

De woorden van den heer Wijnne hebben in groote mate le mérite de l'apropos, vooral wanneer men in aanmerking neemt dat ze in Amsterdam zijn gesproken. Zij behandelen wel niet regtstreeks wat men thans de question brûlante in zake van koloniën mag heeten, maar zij zijn uiterst geschikt als inleiding op die questie.

De thesis op zich zelve zal niet worden tegengesproken, noch door het Rochussen-Pahudisme, noch door de zoogenaamde koloniale oppositie. Er is echter sprake in die stelling van het ware en duurzame welzijn der koloniën, en de partijen verschillen juist hierin, dat ze niet hetzelfde verstaan onder dat „ware en duurzame welzijn der koloniën."

De redenaar in Felix Meritis heeft het duidelijk genoeg gemaakt wat hij daarmede bedoelde. Hoorder en lezer kunnen het opmerken, dat Wijnne het *ware* welzijn der koloniën niet alleen berekent naar het „hoeveel" van ieder jaarlijksch batig slot, maar dat ook bij hem in aanmerking komt de wijze, waarop dat batig slot wordt verkregen. Vrijheid van handel, terzijdestelling van dwazen onderlingen naijver, en van alle kleingeestig exclusivisme en particularisme — zij zijn het die de natiën moeten doen bloeijen, en haar in eene voordeelige betrekking tegenover elkander plaatsen. De ge-

Digitized by Google

schiedenis leert zoo wel dit, als zij het nadeelige van het tegenovergestelde doet inzien. Maar, ook ten opzigte van de betrekking van het moederland tot de koloniën, geldt hetzelfde. Ook dit leert de geschiedenis, wat er het gevolg van is, wanneer het moederland met zijne koloniën handelt, als de man die, in 't bezit eener hen welke gouden eijeren legde, haar slagtte. De algemeene les, dat nationale welvaart gedeerd wordt, waar vrijgevige beginselen geen ingang vinden of verloochend worden, vindt hier eene bijzondere toepassing.

De moraal is eenvoudig, en kan door ieder begrepen worden. De ware en duurzame welvaart der koloniën is van het grootste belang voor het moederland. Ergo vordert een welbegrepen eigenbelang, — dat hier wonderlijk de eischen in de hand werkt, van wat Wijnne *sentimentele philantropie* noemt, — dat alle pogingen worden aangewend, om de koloniën tot dien staat van ware en duurzame welvaart te brengen. Zal deze hierin bestaan, dat men de natuurlijke bewoners van die koloniën zoo veel mogelijk onderdrukt, en telken jare een batig slot int, ten koste van het zweet en bloed van zoovelen onregtvaardig verworven? Let op de nuttige wenken welke de geschiedenis u geeft, — en waarlijk, in uw eigen belang, gij zult het niet doen; daarenboven weet ge ook wel, dat dit niet is het behartigen van de *ware* belangen der koloniën. Zullen dan monopoliën en contracten niet meer en veiliger de welvaart van het moederland bevorderen? Wederom ziet niet alleen met bekrompen blik op het tegenwoordige, maar laat het verledene van zoovele natiën u een spiegel zijn voor de toekomst.

Ik eindig met mijne lofspraak over de voorlezing van den heer Wijnne te herhalen, en haar aan de opmerkzaamheid van ons Nederlandsch publiek aan te bevelen. Even als onder zijne hoorders zal W. onder zijne lezers er velen hebben, die den geest des behouds, ja zelfs die der reactie ten opzigte van onze koloniale belangen zijn toegedaan. Tegen dezulken is in den laatsten tijd veel, en vooral heftig gesproken en geschreven. Zou misschien op hen — die toch zekerlijk geen enthusiasten onder hunnen aanhang tellen — het gematigd woord dat ik thans aankondig, deze vrucht eener eenvoudige en gezonde logica, meer invloed uitoefenen, dan hartstogtelijke taal?... Ik hoop het van harte: *variis modis bene fit.*

Digitized by Google

De Socratische School of Wijsbegeerte voor de negentiende eeuw, door Ph. W. van Heusde, *„Quid verum atque decens, curo et rogo et omnis in hoc sum." Derde, verbeterde druk. Eerste en tweede deel. De Encyclopedie. Te Groningen, bij* H. Geertsema Jr. *en* J. B. Huber, 1860. *In* 8vo. *Prijs f* 5,00.

Wat goed is blijft en vergaat niet zoo ligt in den stroom. Wij zien 't ook aan 't bovengenoemde boekwerk, en verblijden ons 't daaraan te mogen zien. In 1834 eerst begonnen, voor Duitschland vertaald, door bevoegden voor Frankrijk gewenscht, verscheen in 1840, onder de zorg van des auteurs zoon, de tweede druk; nu, na twintig jaren, wordt een derde druk van het vrij lijvig boek — dat toch geene vlugtige lectuur, geen behagelijk romannetje is, maar onder aangenamen vorm degelijke kost — onder ons niet over-philosophisch publiek, nog eene belovende speculatie geacht. Moge zij door de uitkomst worden gestaafd.

Van recensie van 't werk, als zoodanig, kan natuurlijk nu geene sprake meer zijn. Mogt eenig later philosoof, hooger reeds gestegen naar zijne meening, het nog onder zijn „wetenschappelijk" mikroskoop willen brengen, — om billijk te zijn, zou hij zich toch op des auteurs standpunt moeten plaatsen on hem regt laten weervaren.

De uitgave is zonder zwier, de druk zeer compres, maar helder en niet vermoeijend.

Ook een vlugschrift. Het is nog niet alles goud, wat er blinkt. Door een soldaat, thans stille in den lande, L. Frankamp. *Motto: „Plus l'homme est moral, plus il est libre; plus il respecte ses obligations, plus son indépendance est inviolable; toute société repose sur la liberté de l'homme moral." Te 's Hertogenbosch, bij* H. Palier en Zoon, 1860. *In* 8vo. 20 *blz.*

20 pagina's druks: 4 gaan daaraf voor den titel en „een woord vooraf," beide *in dorso* onbedrukt; de eerste bladzijde van het schriftje zelf begint natuurlijk wat lager, en de laatste telt maar enkele regels: zoodat er 15 overblijven. Wat nu wordt daarin geleverd? en met welk bepaald doel? Het

Digitized by Google

laatste bevatten we niet, zelfs ondanks het „woord vooraf." Wat er wordt geleverd, is niet anders dan eene verzekering, voor de millioenste maal, dat de wereld in alle rangen en standen slecht is, heel slecht, verschrikkelijk slecht, dat alle vleesch, zoowel het geestelijk vleesch als het leeken-vleesch, zijn weg ganschelijk verdorven heeft, en dat, zoo het andersom was, het veel beter zou zijn. In zoo verre beantwoordt het aan den titel: niet alles goud wat er blinkt; *non omnes kokki longos qui dragere messos.* Het spijt ons voor hem, maar de oude Heer neme liever zijne rust; van zulke schrifturen, hoe goed de meening ook zij, kan weinig notitie worden genomen, en dat kan niet anders dan hem eene knorrige luim berokkenen; hij zal er de slechte wereld niet mee verbeteren, en als ieder ontevredene zoo'n protestje wou laten drukken, waar zouden we *débouché* vinden voor al het misdruk! O. D.

De verheffing van Europa tegen Napoleon I. Drie voorlezingen, gehouden te Munchen, op den 24, 27 *en* 30 *Maart* 1860, *door* Heinrich von Sybel. *Uit het Duitsch vertaald door Dr.* D. Burger Jr., *Rector te Amersfoort. Met eene inleiding van Mr.* G. W. Vreede, *Hoogleeraar te Utrecht. Zutphen,* W. Thieme, 1860. *In* 8*vo. VI en* 87 *blz. Prijs* ƒ 0,90.

Met eene inleiding van Prof. Vreede, *zes* blz. groot. De anti-Napoleontische gevoelens van Prof. V. zijn bekend, en hij verheelt of verhult ze ook hier niet, maar geeft ze openlijk en nadrukkelijk te kennen. Wij hebben ons vóór noch tegen partij te stellen, maar alleen berigt en getuigenis te geven omtrent het door hem ingeleide geschrift.

En nu, wij getuigen gereedelijk, dat geschrift verdient de belangstellende aandacht in hooge mate, zoo wegens de daarin vervatte waardering der feiten, als om den vorm waarin het wordt voorgedragen. Het moge ter lezing worden aanbevolen, zoowel dengenen die voor den derden Napoleon vrees voeden, als hun die goede verwachtingen van hem koesteren.

Men begrijpt, geene in alle details uitgewerkte geschiedenis wordt hier geleverd: in drie voorlezingen is eene schets gegeven van het eerste Napoleontisch tijdvak, natuurlijk niet wat Frankrijk inwendig, maar wat het buitenland, voorna-

Digitized by Google

melijk Duitschland aangaat, en hoe Europa tegen den overheerscher opstond, en hem deed vallen: dit laatste is de hoofdzaak.

De S. geeft zijn doel dus op: „een levend beeld te teekenen van de gezindheid, waardoor Europa, waardoor vooral Duitschland zich uit eenen diepen val weder tot eene eerbiedwaardige hoogte verhief." Bijzonderlijk doet hij het uitkomen, dat *het volk*, en niet de regeringen, den adelaar deed tuimelen.

Dr. Burgers vertaling is — wij mogen 't ook verwachten — goed; — toch niet vrij van *germanismen*. Wij weten wel dat ook veel daarvoor wordt uitgekreten, wat het niet is, maar wel degelijk ook bij onze oude schrijvers wordt gevonden, die het niet helpen kunnen dat men ze niet meer leest. Ook zullen wij 't overnemen van woorden en uitdrukkingen uit eene geburinne, die toch van de familie is, niet zoo onbepaald veroordeelen. Maar — *aftrede* voor „afstand" en *aftreden* voor „afstand doen," zoo als hier meer dan eens, bij *klank*vertaling, voorkomt, is van een letteren-doctor *te* erg. Zoo hebben de Heeren, die den titel dragen van „volksvertegenwoordiger," veel kans, om dien, vroeger tot „representant" *verfranscht*, nu, op doctoraal gezag, analogisch, te zien *germaniseren* tot „volks*vertreder*," wat zeker geen gesuikerd compliment zou zijn, te meer, als dan eenig „onhandig afschrijver" door de synonimiteit er „vertrapper" van ging maken. Liever zagen wij dien titel *geangliseerd*, d. i. een wat *korter* woord er voor gevonden. Ook het hoofdwoord op den titel „verheffing" is een Germanisme. O. D.

Ella, of hoe grooter licht hoe grooter schaduw. (*Te*) *Utrecht*, (*bij*) B. Dekema, 1860. *In gr.* 8*vo.* 332 *bladz. Prijs f* 3,00.

Het bovenstaande werk is geschreven door eene vrouw, die haren naam verbergt, maar in de voorrede zich aanduidt als de schrijfster van een vroegeren roman, „*Tante Johanna en Maria van Halden.*" Wij meenen ons te herinneren, dat dit boek in de meeste tijdschriften niet gunstig is beoordeeld. Evenwel gevoelde de schrijfster zich opgewekt een tweeden roman uit te geven, en hoopt daardoor hare zusteren te overtuigen, „hoe gevaarlijk het is een licht te

Digitized by Google

begeeren, dat, hoe schitterend en blinkend ook, eene donkere lange schaduw heeft." Deze uitdrukking deed ons twijfelen aan de helderheid van gedachten der auteur. Maar wij namen des niet te min het boek zonder vooroordeel ter lezing in handen, want zulk eene kleine onjuistheid van uitdrukking gaf immers nog geen regt tot het tegendeel? — Of het ons nu is mede of tegengevallen? Wij zullen een getrouw verslag geven van hetgeen wij gevonden hebben.

„Ella" is een roman aan het dagelijksch leven ontleend. De hoofdpersoon, die aan het boek den titel geeft, is eene oude vrijster, die wat mannelijks in haren aard heeft, zelf haar wagentje rijdt, 's winters buiten op klompen loopt en wat vreemd gekleed is, maar die door haar helder verstand, hare beslistheid en menschenliefde hoogachting inboezemt. Behalve op deze hoofdpersoon wordt de aandacht vooral gevestigd op eene jeugdige weeze, Aleida genaamd, een degelijk en lieftallig meisje, met een goed verstand en vele talenten begaafd, en bezield door edele christelijke beginselen. Zij wekt onze sympathie door hare denkwijze, haar werkzaam leven, hare zelfverloochening en hare moederlijke zorg voor hare jongere broeders en zusters. Er ontstaat een engagement tusschen Aleida en een jong mensch, van Wely genaamd, die, bij sommige goede eigenschappen, een zwak karakter bezit en beheerscht wordt door sterke zucht om te schitteren. Deze gebreken zijn oorzaak dat hij zich door eene schoone en rijke jonge dame, freule Louise van Tal, laat wegslepen, en, door zijn eigene ijdelheid en zijne familie gedrongen, zich met deze verbindt en Aleida ontrouw wordt. Dit brengt het hart der verlatene eene diepe wonde toe; doch door Ella geraden en geholpen, begint zij eene kostschool en vindt de rust des gemoeds weder in een werkzaam leven. Later treedt zij in den echt met een bejaard aanzienlijk Engelschman, die haar een zeer gelukkig levenslot bereidt. Van Wely daarentegen ondervindt weldra de gevolgen van zijn onberaden huwelijk met eene kokette en ligtzinnige vrouw, die daarenboven trotsch en ongevoelig is, zijn huiselijk leven verbittert en hem daardoor naar verkeerde gezelschappen en vermaken drijft, welke zijne niet sterke gezondheid verwoesten. Eindelijk verlaat hem zijne losbandige vrouw en vlugt met een verleider naar Amerika. Dit

Digitized by Google

brengt den ongelukkige den laatsten schok toe, en na reeds lang door berouw te zijn gelouterd, sterft hij in vrede en beveelt zijn, hem overgebleven dochtertje aan de zorg van Aleida, wier waarde hij eerst later heeft leeren waarderen. Zijne vrouw wordt door wroeging verteerd, en, door een leven vol verstrooijing uitgeput, volgt zij hem weldra in het graf. Ook Ella verlaat nu spoedig het tooneel en sterft gelijk zij geleefd heeft. Behalve met deze hoofdpersonen, worden wij nog in kennis gebragt met verscheidene nevenpersonen, waaronder een neef en eene nicht van Ella, die typen zijn van gelukkige echtgenooten.

Ziet daar den korten inhoud van den roman, waarin de schrijfster heeft willen aantoonen, „dat rijkdom en wereldsche grootheid zonder godsdienst kwelling en ongeluk aanbrengen," welk denkbeeld zij op den titel uitdrukt door het niet zeer gelukkige bijvoegsel: „hoe grooter licht hoe grooter schaduw."

En hoe heeft zij nu haar plan ten uitvoer gebragt?

Wij moeten erkennen dat de waarheid, die de schrijfster heeft willen aantoonen in de lotgevallen van van Wely en Louise, vrij goed in het licht wordt gesteld; wij doen hulde aan den godsdienstigen geest, die haar bij het opstellen bezielde, en in het verhaal telkens doorstraalt, en geven lof aan de eenvoudige natuurlijkheid, die het kenmerkt. Wat de karakters betreft, die van Wely en Louise zijn het meest naar waarheid, maar ook, gelijk de andere, oppervlakkig geteekend; wij missen de fijnere trekken die getuigen van de menschenkennis en de diepere blikken in het menschelijk hart, welke wij bij den bekwamen romanschrijver mogen verwachten. Het karakter van Ella is gelukkig opgevat en waar zij handelende wordt opgevoerd, ook natuurlijk geteekend, maar als zij sprekende voorkomt schijnt zij dikwijls eene andere persoon te zijn. Zulk eene verstandige, energieke, rondborstige, wat scherpe vrouw, spreekt beslissend, bezield; snel en krachtig en niet zoo langwijlig en preekachtig als zij hier somwijlen wordt voorgesteld. Over het algemeen is de dialoog langwijlig, zonder geest en leven, terwijl de schilderingen flaauw en kleurloos zijn, en hoewel een vrome geest door het geheele boek heerscht, zijn de opmerkingen hier en daar ingevlochten te alledaagsch en missen zij te zeer

Digitized by Google

alle diepte en frischheid om den ontwikkelden lezer te kunnen treffen. En dan taal en stijl! Deze zijn zoo gebrekkig dat daarom reeds aan dezen roman voldoende kunstwaarde zoude moeten worden ontzegd. Wij schrijven om dit schijnbaar harde oordeel te regtvaardigen eene halve bladzijde over.

Aleida voert een gesprek met Ella's neef, die haar aanraadt eene kostschool te beginnen.

„Ach, is dan geluk niet aangenamer dan onderwerping op een menschelijk gezigt te lezen? maar gij hebt eenigermate gelijk, van Elten, ik gevoel mij veel rustiger en kalmer, maar ook tamelijk onverschillig; evenwel schijnt mij de taak die ik op mij ga nemen, wel eens wat zwaar. Zonder de geestkracht onzer oude Ella weet ik niet, hoe ik er doorkwam. Als ik maar verzekerd was mijne leerlingen liefde in te boezemen, zou het wel gaan: soms overvalt mij de angst; iets goeds uit te werken zonder dat, is mij onmogelijk.

Hebt gij daar wel eens met tante Ella over gesproken?

Zeer zeker, en zij heeft mij met het Fransche spreekwoord getroost: „aime moi, je t'aimerai."

„Zou zij niet gelijk hebben, Aleida? Zou dat niet de sleutel zijn, dat de harten vooral van kinderen voor ons opent? niet een dergenen die u omringen, zal u wederstaan zoodra zij gevoelen dat liefde voor hen uwe drijfveer is; ik ondervind dit ook in mijne praktijk; een woord van deelneming of een traan van medelijden doet ons meer harten winnen, dan de grootste giften of diensten alleen uit pligt gedaan."

Dit is slechts een toevallig opgeslagen gedeelte; dergelijke en nog gebrekkiger stijl wordt op bijna elke bladzijde gevonden.

Wij eeren de goede bedoeling der schrijfster, en ontkennen niet dat zij het talent bezit om een goed plan van een roman in haar hoofd te ontwerpen, maar achten hare krachten veel te weinig geoefend om met succes een plan uit te werken. Wanneer de schrijfster zelve, die wij hoogachten, hiervan overtuigd mag worden, zal zij zich veel verdriet en teleurstelling besparen, en met de niet geringe gaven, welke haar geschonken zijn, in hare omgeving des te meer zegen kunnen stichten.

***s.

Digitized by Google

In Londen en Parijs. (*A tale of two Cities*). *Een verhaal van* Charles Dickens. *Uit het Engelsch door* Dr. M. P. Lindo. 2 *Deelen. Amsterdam*, P. N. van Kampen. *Prijs f* 6.—

Wij behooren niet tot degenen, die op titels afgaan, maar toch, als wij een boek voor ons hebben als dit, dan hebben wij respekt voor den titel en we zeggen: Een boek, geschreven door Dickens, vertaald door Lindo en uitgegeven bij van Kampen; — dat zijn drie aanbevelingen, en wij gelooven niet, dat iemand ons dit ten kwade zal kunnen duiden.

Bijna verzekerd zijnde iets goeds, neen! iets uitstekends te zullen vinden, begonnen wij onze lezing, en nu, aan het einde van 't werk gekomen, kunnen wij zeggen, dat wij in den volsten zin des woords genoten hebben, al waren de tooneelen ook somwijlen huiveringwekkend!

De meesten onzer zullen voorzeker meer dan één werk gelezen hebben over de Fransche omwenteling van 1789, een tijdvak, zoo rijk aan daden, die onzen grootsten afschuw en onze walging opwekten, maar dat te midden van zooveel zwarts en onreins, de schoone trekken met des te meer gloed en glans doet uitkomen.

Een tooneel uit dat veel bewogen tijdvak wordt ons hier aangeboden, maar 't is meer dan een verhaal uit de omwenteling. Een man als Dickens heeft dat tooneel weten uit te werken op zijne gewone, dat is, meesterlijke wijze. Zijne meesterhand, zijn onuitputtelijk genie beeft die schilderij, die op zich zelve donker en akelig zijn zou, weten te stofferen op zulk eene wijze, dat de noodige afwisseling het verhaal op de meest mogelijke wijze boeijend maakt. En ditmaal is de schilderij niet met beelden overladen, zoo als anders wel eens het geval is met zijne werken, en daardoor voor velen de lezing minder aangenaam maakt.

Wie met Dickens bekend is, herkent zijne hand reeds in de eerste bladzijden, al stond zijn naam ook niet op den titel vermeld. Hoe verder men komt, hoe meer men al weder, ook in dit werk moet verwonderd staan, hoe de schrijver van schijnbaar onbeduidende zaken partij weet te trekken, hoe diep eenen blik hij in 't menschelijk gemoed heeft

Digitized by Google

geslagen en hoezeer hij waarheid spreekt, wanneer hij in zijne voorrede getuigt: „Zoo lang ik daaraan werkte, was ik er geheel mede bezield; — ik heb in zoo ver al wat in deze pagina's gedaan en geleden wordt, tot waarheid gemaakt, dat ik dat alles zelf gedaan en geleden heb."

Moeijelijk zou 't zijn, om te zeggen, welke personen, welke karakters ons 't meest bevielen, en waar eene keuze moeijelijk is, bestaat het bewijs, dat er veel schoons te vinden is. Met de meeste belangstelling volgden wij de lotsveranderingen van den man, die in het 6e hoofdstuk onder den *schoenmaker* aan ons werd voorgesteld en een der voornaamste personaadjes uit dit verhaal is. Die man, die achttien jaren in den kerker had doorgebragt, wiens vermogens verstompt waren, en die zelfs zijnen naam had vergeten, zoo dat hij op de vraag, hoe hij heette, antwoordde: „Honderd en vijf, Noorder Toren;" die man, uit de gevangenis verlost en op een armzalig zolderkamertje verborgen, wekt onze levendige sympathie op, zoo als hij in 't genoemde hoofdstuk door den schrijver wordt voorgesteld; aandoeningen van 't diepste medelijden wellen in ons op bij 't lezen van 't tooneel, ons daarin geschetst, en we danken Dickens voor 't genot, — het ware, zielverheffende genot, — ons daardoor verschaft.

Met dit hoofdstuk sluit het eerste boek. Gij legt het werk neder, om den ontvangen indruk door andere beelden niet te verzwakken. Den volgenden dag begint gij aan het tweede boek en als gij eenige bladzijden gelezen hebt, vraagt gij of ze geschreven zijn door denzelfden man, die den vorigen dag de snaren van uw gevoel zóó sterk deed trillen, dat gij u over een opwellenden traan niet behoefdet te schamen. Juist dit verraadt de meesterhand; juist dit zegt u: „'t is van Dickens."

Gij maakt daar kennis met Cruncher, den knecht van den goedhartigen ouden heer Lorry en van hem zegt de schrijver:

„De heer Cruncher rustte onder eene lappendeken. Eerst sliep hij zwaar, maar langzamerhand begon hij te rollen en te steunen in zijn bed, tot dat hij eindelijk boven de oppervlakte kwam en zijn spijkerachtig haar er uitzag, alsof het de dekens aan flarden zou scheuren. Op deze hoogte gekomen, riep hij met eene stem, die den grootsten toorn te kennen gaf: „Wat drommel! Daar is ze weer aan den gang!"

Digitized by Google

„Eene netjes gekleede en ordentelijk uitziende vrouw rigtte zich in eenen hoek van de kamer van de knieën op, met genoegzamen haast en schrik, om te bewijzen, dat zij de persoon was, die hij bedoelde."

„Hoe!" brulde de heer Cruncher, uit zijn bed kijkende, om eene laars te zoeken, „ben je weer aan den gang?"

Na dezen tweeden morgengroet wierp hij de vrouw, bij wijze van derden morgengroet, de laars naar 't hoofd.

Gaan wij verder, dan maken wij kennis met twee dieren in eene menschelijke gedaante. Een leeuw en een jakhals! Hoe geheel naar waarheid is die schilderij! De een — beiden zijn advokaten — maakt opgang in de wereld, wordt gezocht, weet de moeijelijkste en lastigste zaken te ontwarren..... door middel van den ander, die als een trouwe knecht hem dient, hem zijn verstand, zijn doorzigt, zijne bekwaamheid verkoopt voor..... bedwelmende dranken, aan welke hij is verslaafd! die zijne krachten uitput, om den ander gedurig hooger te doen stijgen op de ladder der fortuin, en zelf een onbeduidend mensch blijft, in 't stof wordt vertrapt, voor zich zelven overtuigd is geene de minste waarde te bezitten en van zich zelven getuigt, dat hij op school reeds het werk voor anderen maakte en zelf nooit verhoogd werd. Gij hebt medelijden met dien man en noemt hem: „een hals, een stumpert," maar komt gij eenige hoofdstukken verder en leest gij daar van een kiesch en een onkiesch mensch, dan groeit uw medelijden aan, en gij staat verwonderd over de edele gevoelens, die onder die ruwe vormen verborgen zijn, tot dat gij aan 't einde van 't werk gekomen, moet uitroepen: „waarlijk, hij was een edel mensch, hij had een beter lot verdiend" en met bewondering getuige zijt van zijne edelmoedige zelfopoffering!

Wij zouden onze ruimte overschrijden, indien wij elk der hierin voorkomende personen nader wilden beschouwen. Wij zouden anders eenige oogenblikken met u verwijlen bij madame Defarge, de onvermoeide breister, die door den inwendigen, alles verterenden gloed der felste wraakzucht aangeblazen, zich schijnbaar met niets anders dan met breijen bezig houdt, en toch al langzamerhand, maar met des te

Digitized by Google

zekerder, des te vaster draden het net weeft, dat weldra de onderdrukkers zal overdekken, om ze vervolgens naar de guillotine te voeren.

We zouden kunnen verwijlen bij de lotgevallen van Charles Darnay en zijne lieftallige gade, zijne Lucie, die geheel zijn ingeweven in de afschuwelijke gebeurtenissen van dien tijd; en kunnen zeggen: hoe wij als 't ware zóó deelden in hun lot, dat we angstig naar eene volgende bladzijde uitzagen, om te weten, wat hun deel zou zijn: de vrijheid of de dood — hoe we ons met afgrijzen vervuld gevoelden, bij de duidelijke, maar daardoor des te akeliger beschrijving van de gruwelen door 't volk bedreven; maar dan zouden wij onzen lezers misschien menige verrassende ontknooping benemen.

En daarom eindigen wij ons verslag met de betuiging, dat dit voortbrengsel van Dicken's pen ons bij uitstek heeft voldaan, en wij den lezers diezelfde oogenblikken van genoegen toewenschen, die wij mogten doorbrengen met de lezing van het bovenstaande werk; terwijl zoowel de kundige vertaler als de wakkere uitgever allen lof verdienen.

W. DES CH.

I. De Huid. Wat zij is, wat zij doet, en wat wij voor haar moeten doen; door G. D. L. Huet, *Med. Doct.* (*Te*) *Haarlem*, (*bij*) C. Zwaardemaker. *In gr.* 8*vo. Prijs f* 0,40.

II. Over beweging en rust; door G. A. N. Allebé, *Med. Doct.* (*Te*) *Haarlem (bij*) C. Zwaardemaker. *In gr.* 8*vo. Prijs f* 0,40.

Van wege den geneeskundigen kring zijn te Amsterdam gedurende den winter van 1859—60 eenige voorlezingen over gezondheidsleer gehouden, waarvan ons het bovenstaand tweetal ter aankondiging in de „Vaderlandsche Letteroefeningen" is toegezonden.

Het zijn dus, gelijk men bespeurt *volks-voorlezingen* of openbare voordragten, die ten doel hebben om het volk meer en meer vertrouwd te maken met de zoogenaamde natuurwetenschappen, of gelijk in het onderhavige geval met de *Hygieëne*, d. w. z. gezondheidsleer.

Er wordt tegenwoordig veel werk gemaakt van volksvoor-

Digitized by Google

lezingen, maar of ze wel aan het doel beantwoorden, zie, dat is eene vraag die wel eens dient overwogen te worden; niet dat we het denkbeeld afkeuren of zelfs het minste willen te kort doen aan het practisch nuttige van al die uitgesproken redevoeringen, neen! wij erkennen dat er soms veel goeds wordt *gesproken* maar weinig *in beoefening gebragt* wordt. De meeste voorlezingen toch, die „voor het volk" heeten, worden weinig of in het geheel niet „door het volk" bijgewoond, want als men in eene schitterend verlichte zaal, waar de redevoering door een zwart-gerokten, wit-gedasten redenaar uitgesproken wordt, de „aristocratie" of de „beau monde" ontwaart, kan men toch niet zeggen dat hier „het volk" vertegenwoordigd is. Men zal ons welligt tegenwerpen, dat juist deze *'εκλεκτοι* het best op het volk kunnen werken en het kunnen voorlichten; och arme! de ondervinding leert het ons, hoe onverschillig de meeste van deze toehoorders zijn, die zich daarenboven niet met het volk zouden willen „encanailleren." Neem b. v. eens het afschaffings-genootschap, dat ook al tot verbetering van „het volk" is opgerigt. Dáár ontneemt men, of wil men aan het volk den jenever ontnemen, die pest der maatschappij, die — en al wat men daar kwaads van weet, terwijl men aan ditzelfde volk niets beter terug geeft en wat nog erger is, terwijl de meeste leden zich zeer dikwijls *zelf* te buiten gaan in *wel* geoorloofde geestrijke dranken. Hoedanig zijn vervolgens de departementale vergaderingen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, vooral in kleine gemeenten! Zouden ze wel veel nut stichten door hunne voorlezingen en bijdragen, die soms hier en daar den stempel dragen van onkieschheid en ongemanierdheid en kan zulks ook beschouwd worden tot nut van 't volk? Och, men begrijpt niet genoeg wat en wie „het volk" is! Wij herinneren ons nog zeer goed de voordragten die op last des konings, door eenige *geleerde* mannen van den landbouwenden stand gehouden zijn, en wat was het resultaat dier pogingen om eenig licht onder die klasse te ontsteken? Spotternij, schouder-ophalen en den ouden slender gaan, zoo als vader en grootvader deden. Of wij een beter middel weten? Vooralsnog geen beter dan trachten te werken op de jeugd, derhalve op de scholen. Niet voor niets moesten de Israelieten, zoo als de gewijde

Digitized by Google

bladen ons vertellen, veertig jaren in de woestijn doorbrengen; toen reeds wist men, dat er weinig was aan te vangen met een weêrspannig geslacht, waar zoovele ondeugden en verkeerdheden vasten wortel geschoten hadden, en zoo is het ook nog bij ons. Onzes inziens vecht men tegen windmolens, om „het volk" als met een tooverslag nieuwe denkbeelden en betere begrippen in te pompen; vooralsnog beschouwen wij al die volks-voorlezingen als „roepende stemmen in eene woestijn." Doch waartoe hier meer aan te halen, men zal moeten toestemmen dat wij den bal niet geheel mis geslagen hebben, en ofschoon we dus bekennen, geene voorstanders van volks-voorlezingen te zijn, neemt dit toch niet weg, dat we de door den druk verspreidde redevoeringen gaarne lezen, vooral zoo als bovenstaande zijn, die voor iederen leek gemakkelijk te verstaan en toe te passen zijn. No. 1 inzonderheid laat zich genoegelijk lezen en op enkele plaatsen herkenden wij in den schrijver, den fijnen opmerker van vroeger, die ons meermalen door zijne gepaste *Witzen* een lach afperste; echter meenden we in den heer H. bespeurd te hebben, dat hij zich den schrijver van No. 2, den coryphée in dat vak, tot model gesteld heeft en daardoor in herhalingen getreden is, die reeds min of meer bekend en versleten zijn, zoo als de baker-geschiedenis met hare dotjes, flepjes, bakkertjes enz.; 't is waar, veel hiervan is niet te ontkennen, maar ook niet al het nieuwe is beter en bij vele zaken moet de theorie voor de praktijk zwichten; wij hebben er gekend, die onvoorwaardelijke voorstanders van de afschaffing der opgenoemde luijermand-attributen waren, die al de opgegevene en dus genaamde verbeteringen aangewend hebben, maar die toch weer geëindigd zijn met tot het oude terug te keeren; omdat het nieuwe *theoretisch* wel *goed*, maar *practisch niet* voldeed. We duiden het echter den heer H. niet euvel, dat hij hier *ex auctoritate* en nog niet uit ondervinding spreekt!

Om een bewijs te geven dat de S. overigens den juisten trant van aangenaam schrijven bezit, zullen we een paar fragmentjes aanhalen. Op bladz. 20 lezen wij o. a.: „Door de bloedvaten zamen te trekken" (n. l. door het koude water) „werkt het de bloedsophoopingen en ontstekingachtige toestanden tegen, van daar het effect van een koud stort-

Digitized by Google

bad over het hoofd bij hoofdpijn, die uit bloedsaandrang naar de hersenen voortvloeit; en wie kent niet de bedarende werking van eene brandspuit bij volksoproeren aangewend?" Op bladz. 29: „een heethoofd is soms alleen een heethoofd ten gevolge van een heet hoofd. Daarom, zoo ge iemand in toorn of woede ontstoken ziet, geeft hem een koude douche op het hoofd en een warm voetbad, en zijn toorn zal gelijkmatig met de temperatuur zijner hersenen dalen." Dit zij tot aanhaling genoeg! Wij wenschen dat „de huid" een goeden aftrek vinde, vooral in Amsterdam, opdat de Amsterdammers door de lezing daarvan aangespoord worden, om de roepstem des schrijvers, te water! te water!! te kunnen opvolgen, want „het IJ is groot genoeg!"

In No. II, schenkt ons Dr. Allebé het pro en contra van *beweging* en *rust* en vooral zijne citaten uit andere schrijvers, maken het geschrift zeer lezens- en overdenkenswaardig.

O. a. haalt hij het volgende aan van Dr. Fourcault, ten betooge dat de invloed van gemis aan beweging, op de afzonderlijke levensverrigtingen, belangrijk is op de afzonderlijke levensorganen, maar niet minder groot op de gezondheid in haar geheel.

„De uitwerksels van gemis aan spier-werkzaamheid, blijken wijders uit den invloed dien sommige beroepen op de gezondheid en den levensduur der menschen uitoefenen. Dat klier- en tuberkelziekte 't meest bij zittende beroepen voorkomen, lijdt geen twijfel. De kleedermakers met hun zittend bedrijf en kortstondig leven, worden gemeenlijk aangevoerd als bewijs van de schadelijkheid van gemis aan beweging. Men verlieze nogtans niet uit het oog, dat veelal de zwakste knapen, knapen die niet gezond genoeg schijnen voor andere ambachten, tot kleedermakers worden opgeleid. De schoenmakers die toch ook een zittend leven leiden, zijn meestal forscher dan de kleedermakers."

Dat het stokpaardje van Dr. A. in het onderwerp te pas zou komen, spreekt wel van zelf en hoewel wij de *gymnastiek* niet veroordeelen, ja zelfs in bijzondere gevallen zeer aanbevelen, komt, dunkt ons aan de *kamergymnastiek* van Schreber niet zooveel lof toe, als Dr. A. er aan toezwaait. De verdere behandeling der stof is inderdaad belangrijk, vooral de verschillende bewegings*vormen* die de S. aanhaalt;

Digitized by Google

een klein gedeelte, waar hij over het *dansen* spreekt, willen wij nog even aanstippen: „Maar treedt met mij een balzaal binnen; eene broeikashitte komt u te gemoet; de lucht welke gij inademt is een gloeijend mengsel van geuren, van stof en van menschelijke uitwaseming; de heeren hijgen, zij druipen..... niet enkel van Eau de Cologne; de dames, ofschoon sterk ingeregen — hoe is het mogelijk in zulk een boei zich te bewegen? — zijn onvermoeibaar; zij dragen hals en schouders bloot en scheppen zòò in de aangrenzende vertrekken of in de *corridors* van tijd tot tijd een luchtje, maar zij *kunnen* niet ziek worden, want.... zij *dansen!* Zie op uw horologie; 't is vier uren nà middernacht, maar men denkt nog niet aan scheiden.... Neen, toehoorders! 't is veiliger nooit te dansen dan zòò te dansen!" Bravo Dr.: dat is goed gesproken, mogen uwe woorden ter harte genomen en in beoefening gebragt worden; wij onderschrijven met Cicero: „*nemo saltat sobrius!*" Van harte gaarne schenken wij ten slotte onze goedkeuring ook aan deze in het licht gegevene voorlezing, die werkelijk veel nut kan stichten en alom gelezen moest worden; het eenige bezwaar dat wij echter hebben, tegen al dat prediken van de gezondheidsleer is, dat er waarschijnlijk hier en daar deze en gene zal gevonden worden die zich streng aan het voorschrift, hem gegeven, zal vasthouden, zonder daarbij soms andere toestanden in aanmerking te nemen; van zulke regtzinnigen in *die* leer is niet veel goeds te verwachten, want wat voor den eenen goed is, kan voor den ander hoogst schadelijk zijn, adres aan dien geneesheer die zuurkool met spek tegen derdendaagsche koorts had voorgeschreven bij een smidsknecht die er van genas, terwijl een kleêrmakers-gezel er het leven bij inschoot. Zóó althans wordt er verhaald!

JESSE.

Berigt omtrent het mij verleende ontslag als Opper-Directeur van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, door J. van der Hoeven, *gewoon hoogleeraar in de Natuurlijke Historie aan de Leidsche hoogeschoel. Te Amsterdam, bij* J. H. Gebhard en Co., 1860. *In 8vo.*

Toen na den dood van den verdienstelijken Temmink,

Digitized by Google

in het bestuur van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, op nieuw voorzien moest worden, heeft het gouvernement geoordeeld, die betrekking aan twee personen, onder den titel van directeur en opperdirecteur, te moeten opdragen. Die maatregel, in Junij 1856 ten uitvoer gelegd, heeft echter geenszins aan het voorgestelde doel beantwoord, maar is, gelijk te voorzien was, op de onmogelijkheid om den werkkring en de onderlinge verhouding der beide, daartoe benoemde geleerden, behoorlijk en naar beider genoegen te regelen, afgestuit. Het gevolg toch is geweest, dat de hoogleeraar van der Hoeven gemeend heeft, zijn ontslag als opper-directeur te moeten aanvragen, nadat de minister van binnenlandsche zaken, in Januarij 1859, de voor hem en voor den directeur geldende instructie had vastgesteld. In bovenstaand *berigt* doet de hoogleeraar thans een beroep op het oordeel der openbare meening, en wel op zulk eene wijze, als steeds zou moeten geschieden, door eene eenvoudige mededeeling namelijk van alle bescheiden, die den lezer tot eene zuiver objectieve beoordeeling der zaak in staat kunnen stellen. Na eene naauwkeurige inzage dier stukken, zal men het door hem genomen besluit allezins billijken, doch tevens de aanleiding, die er hem toe gebragt heeft, betreuren.

Leer der gezondheid. Een boek voor allen die haar willen behouden of verkrijgen. Populair-wetenschappelijke handleiding tot de natuurkunde van den mensch, en hare toepassing op gezondheid en opvoeding, door Dr. A. Combe. *Naar de laatste Engelsche uitgave van* Dr. Coxe, *voor Nederland geheel omgewerkt door* C. J. Snijders, *stedelijk en plattelands heel- en vroedmeester. Met houtsneefiguren in den tekst. Eerste en tweede aflevering. Te* Middelburg, *bij* J. C. en W. Altorffer, 1860. *In kl.* 8*vo.*

De buitengewone opgang, die aan Andrew Combe's „*Physiologie applied to health and education*," niet alleen in Groot-Brittannie en Ierland, maar ook overal elders in Europa is te beurt gevallen, moet bovenal aan de degelijkheid, waarmede de schrijver zijn onderwerp behandelde, worden toegeschreven. Te regt toch heeft hij begrepen, dat de Physio-

Digitized by Google

logie of natuurkunde van den mensch, den grondslag van elke in ruimeren zin opgevatte gezondheidsleer moet uitmaken, als deze zoowel verstaanbaar als voor toepassing vatbaar zijn zal.

Die taak is echter geenszins gemakkelijk en vordert bij hem, die haar onderneemt, grondige en veelzijdige kennis en daarenboven nog het talent om wetenschappelijke zaken op eene populaire en onderhoudende wijze voor te dragen. Aan die beide voorwaarden is in het onderhavig werk behoorlijk voldaan, en wij houden daarom het reeds tot een begin van uitvoering gekomen plan van den heer Snijders, om er eene Hollandsche vertaling van te bezorgen en om het oorspronkelijke, wáár het noodig is, te wijzigen en om te werken, voor eene allezins gepaste en nuttige onderneming. Tot ons genoegen worden die, noodig of wenschelijk geachte veranderingen in den tekst zelven gemaakt, doch daaraan niet in afzonderlijke aanteekeningen toegevoegd. Moge het werk, dat tot hiertoe, den uitgever en vertaler tot eer verstrekt, verder voorspoedigen voortgang hebben!

Wederlegging van eenige stellingen, betrekkelijk onderwijs en opvoeding, onlangs door een Recensent opgeworpen (1).

In het laatste nummer der Vaderlandsche Letteroefeningen voor 1860 komt eene beoordeeling voor van den Praktischen Volks-almanak voor 1860, waarin, door den Beoordeelaar, die zich Jesse noemt, eenige stellingen worden uitgesproken, die mijn bedunkens geheel in strijd zijn met de waarheid. Liepen zij over min gewigtige zaken, dan zoude men er over kunnen zwijgen; maar daar zij over hoogst belangrijke onderwerpen handelen, en een blaam werpen op ons lager- en hooger onderwijs, op het bestaande schooltoezigt en op eene menschlievende inrigting van den jongsten tijd, zoo kan het wel niet ongepast gerekend worden ze openlijk te wederleggen om daardoor den ongunstigen indruk weg te nemen,

---

(1) Wij hebben de plaatsing niet willen weigeren, ofschoon wij gelooven, dat Dr. G. onzen armen recensent wat hard bejegend. — Wij zullen aan den Recensent, des verkiezende het woord verleenen, maar verklaren daarna de debatten gesloten, ten einde ons Tijdschrift in geen strijdschrift te doen ontaarden. De Redactie.

Digitized by Google

dien zij soms mogten te weeg hebben gebragt. Te meer kan zulks noodzakelijk zijn, omdat ligt de een of ander niet ergdenkend of de zaken minder doordenkend lezer er door op een dwaalspoor geleid konde worden, in het volle vertrouwen op een Recensent, dien men algemeen beschouwt hooger te staan dan de zaken en personen, die hij beoordeelt, en van wien men niet mag denken, dat hij met magtspreuken en onbekookte stellingen voor het licht komt.

De eerste stellingen betreffen het lager onderwijs, en wel de door de wet voorgeschrevene wijze om de hoofdonderwijzers der openbare scholen te benoemen, naar aanleiding van een vergelijkend examen.

Zij zijn de volgende:

1. Het idee van vergelijkende examens is middeleeuwsch, waartegen men te velde moet trekken.

2. Een vergelijkend examen is niets meer dan een wassen neus.

3. De ondervinding leert het ons, dat de knapsten zeer dikwijls moeten achterstaan bij bevoorregte of gerecommandeerde brekebeenen.

4. De acte van toelating, regtens verkregen bij openbaar afgelegd examen, moet ten alle tijde voldoende zijn, om dadelijk als hoofdonderwijzer te kunnen beroepen worden.

1. Wat de eerste stelling betreft, *het idee van vergelijkende examens is middeleeuwsch, waartegen men te velde moet trekken*, meen ik te moeten opmerken, dat het idee der vergelijkende examens niet middeleeuwsch kan genoemd worden, omdat de geschiedenis niet leert, dat het denkbeeld van vergelijkende examens te houden, uit de middeleeuwen oorspronkelijk is. Wel had men vroeger kamp- en wedstrijden, zoo als, bij de ouden, de olympische spelen, en in de middeleeuwen de tournooispelen onder de ridders, de wedstrijden in den zang onder de meistreels of troubadours, van welke vooral de zangerstrijd op den Wartburg bekend en beroemd is; maar deze wedstrijden wijken van onze vergelijkende examens te zeer af, dan dat men zeggen kan dat deze van middeleeuwschen oorsprong zijn. Als ik mij niet bedrieg dan zijn de examens, en wel in 't bijzonder de vergelijkende examens, vruchten van den laatsten tijd en weldadige gevolgen der staatkundige vrijheid, die ieder bekwaam en geschikt

Digitized by Google

persoon aanspraak geeft op ambten en waardigheden, indien de staat slechts waarborgen heeft dat hij, die voor eene betrekking in aanmerking wil komen, daarvoor de noodige kunde en geschiktheid heeft. Vroeger geschiedde dit meer bij recommandatie, en alzoo naar gunst of protectie en, met meerder regt, zoude men dit als middeleeuwsch kunnen beschouwen.

Maar ook al waren de vergelijkende examens van middeleeuwschen oorsprong, dan zoude dit toch daarom geen regt geven om ze te veroordeelen en er tegen te velde te trekken. Ons oordeel moet gaan over de zaak, en als zij goed is dan mogen wij haar niet afkeuren, omdat zij van een persoon of uit een tijd afkomstig is, dien ons niet bevalt of dien wij niet vertrouwen.

2. *Een vergelijkend examen is niets meer dan een wassen neus*, aldus luidt de tweede stelling.

Bedrieg ik mij niet dan wil de heer J., met de door hem gebezigde leenspreuk, zeggen, dat het examen iets is dat naar willekeur gezet, gedraaid, bewogen of gevormd kan worden. Is dit zoo, dan moet er iemand zijn die er die willekeurige plaatsing, rigting, beweging of vorming aan geeft en daar het examen gehouden wordt onder de leiding van den schoolopziener zoo zal deze het dus moeten zijn, die er een wassen neus van maakt.

De wet schrijft echter voor dat het examen moet worden afgenomen ten overstaan van Burgemeesters en Wethouders, of van afgevaardigden uit hun midden, en van de plaatselijke schoolcommissie, of van afgevaardigden uit die commissie, terwijl de leden van den Raad tot het bijwonen van het examen worden uitgenoodigd.

Indien nu de schoolopziener zoo geheel en al zijn pligt en zijne waardigheid vergat, en 't in hem gestelde vertrouwen durfde schenden, dat hij het examen verlaagde tot iets wat de heer J. een wassen neus gelieft te noemen, dan zoude de schoolopziener al zeer slecht en de burgemeester en wethouders, en schoolcommissie en leden van den raad zouden alle al zeer onnoozel moeten zijn, om zich door dien lagen schoolopziener te laten foppen of, om in de leenspreuk van den Heer J. te blijven, zich zulk een wassen neus te laten aanzetten.

Daar nu niet bewezen is dat de schoolopzieners over 't al-

Digitized by Google

gemeen zoo slecht en de gemeentebesturen en leden der schoolcommissiën zoo dom zijn, als zij volgens 't beweerde van den Heer J. zouden moeten wezen, zoo meen ik regt te hebben om ook deze stelling te mogen tegenspreken.

3. De derde stelling luidt: *de ondervinding leert het ons, dat de knapsten zeer dikwijls moeten achterstaan bij bevoorregte of gerecommandeerde brekebeenen.*

Dat de heer J. hiermede wil zeggen dat de ondervinding hem in 't bijzonder zulks leert mogen wij niet aannemen; want dan beteekent de zaak niets, daar het niet bekend is of hij eenige ondervinding heeft, ook niet of hij genoegzame ondervinding heeft om er besluiten uit af te leiden en evenmin of zijne bijzondere ondervinding voldoende is, om er algemeene besluiten uit te mogen opmaken. Wij moeten veronderstellen, dat het de meening is, dat de ondervinding in het algemeen leert dat de knapsten zeer dikwijls bij brekebeenen moeten achterstaan, en in dien zin meen ik alle regt te hebben om de uitgesprokene stelling als valsch en lasterlijk te bestrijden.

Het zoude gewis gebrek aan menschen- en wereldkennis verraden als ik wilde tegenspreken, dat niet wel eens knappe menschen bij brekebeenen moeten achterstaan. Verschillende redenen kunnen er voor worden opgegeven en een der meest algemeene is wel die, dat de brekebeenen vaak gewoon zijn zich op den voorgrond te plaatsen en de wezenlijk knappe en bescheidene lieden voorbij dringen, zoodat het wel niet te verwonderen is dat, bij het doen eener keus, soms eens een misgreep geschied. Dit mag daarom echter niet als regel gesteld worden, ook zelfs dan niet als men er meerdere voorbeelden van weet aan te halen.

De stelling alzoo in den bovengenoemden zin opvattende, meen ik die te kunnen en te moeten bestrijden, door eerst mijne ondervinding te stellen tegen over de door den steller bedoelde ondervinding, en vervolgens door, met het oog op het voorschrift der wet, het onmogelijke van het beweerde aan te wijzen.

Sedert nagenoeg achttien jaar ben ik als schoolopziener werkzaam en heb, in die betrekking, negen en twintig vergelijkende examens afgenomen, waarvan vijf in andere districten dan dat 't welk aan mijn toezigt is toevertrouwd,

Digitized by Google

voor collega's, die door bijzondere omstandigheden daarin werden verhinderd, terwijl ik nog bovendien bij verscheidene vergelijkende examens, die door mijne collega's in andere districten zijn afgenomen, behulpzaam ben geweest en alzoo ook bij ervaring met hunne handelwijze bekend ben. En welke ondervinding heb ik opgedaan? Eene ondervinding geheel in strijd met de beweerde van den heer J.

Al die examens zijn zoo onpartijdig mogelijk afgenomen, zoodat bij de beoordeeling der stukken niemand wist van wien zij waren, en steeds bleek het mij, dat allen die het examen bij woonden en op de keuze invloed moesten of konden uitoefenen van die onpartijdigheid overtuigd waren en daarin ook groot genoegen schenen te nemen. Bij al die examens werden diegenen genomineerd, om er eene keuze uit te doen, die bij 't examen het best hadden voldaan en het was eene volstrekte onmogelijkheid, dat bevoorregte of gerecommandeerde brekebeenen, door wie ook, op de nominatie konden worden gebragt. Slechts eenmaal heeft men bij mij pogingen aangewend, om het eenmaal bepaalde getal voor de nominatie grooter te maken ten einde er iemand op te verkrijgen waarop men het oog had, waaraan echter niet is toegegeven, en de persoon waarop men 't oog had was ook geen brekebeen; want kort daarna werd hij, ook bij een vergelijkend examen, elders geplaatst. Bij eene andere gelegenheid was de provisionele waarnemer mede onder 't getal der sollicitanten en, algemeen geacht en bemind als hij was, zoude hij gewis zijn gekozen indien hij onder 't getal der genomineerden kwam. Dit was echter niet het geval en hoewel velen zulks van harte speet, was er echter geen enkele die eenige poging deed om hem op 't getal te brengen. Na 't examen heeft men de genomineerden, die daar ter plaatse minder bekend waren, nog in hunne scholen bezocht en daarna no. 1 verkozen.

Nog kan ik hier bijvoegen dat van de acht vergelijkende examens, die, na de invoering der thans vigerende wet, onder mijne leiding zijn gehouden, in zes gevallen de keus op no. 1 is gevallen, terwijl in een geval no. 4 en, in een ander geval, no. 2 is verkozen; voorzeker een blijk dat men het examen niet als een ijdel goochelspel beschouwde. Mijne ondervinding is dus geheel in strijd met hetgeen de heer

Digitized by Google

J. zegt, dat de ondervinding leert, en 't is op grond daarvan dat ik meen zijne bewering te mogen ontkennen.

Mij dunkt ik hoor hier den Heer J. zijne stelling aldus verdedigen: „Ik heb niet gezegd dat de knappen altijd moeten achterstaan maar dat zulks zeer dikwijls het geval is en konde en mogt ik spreken dan zoude ik gevallen kunnen noemen, die mijne stelling bewijzen, want, naar men zegt, is er te A. *dit* geschied en heeft er te B. *dat* plaats gevonden: ergo, waar zulke dingen geschieden!....

Waar zulke dingen gezegd worden te geschieden, mijnheer J.! daar moet men eerst de zaken naauwkeurig onderzoeken; want de ondervinding leert dat het gerucht de dingen wel eens geheel valsch overbrengt, en dat ook wel eens een ongelukkig sollicitant zijn ongeluk liever toeschrijft aan een ondoelmatig examen of eenzijdige inzigten van 't bestuur, dan daaraan, dat hij door anderen in kunde en geschiktheid overtroffen zoude worden. Maar al ware er ook te A. of te B. iets geschied, dat niet in alles naar den regel was, dan bewees zulks nog niets meer dan dat men aldaar tegen de voorschriften der wet, en alzoo verkeerd had gehandeld; maar wie mag daarom de wet veroordeelen omdat zij overtreden kan worden! Zoude er wel eene wet zijn waartegen niet gezondigd kan worden en die wel niet eens overtreden is? Waar men geene misslagen kan begaan daar zijn immers geene wetten noodig.

En al ware er nu ook al hier of daar een geval aan te wijzen dat een schoolopziener of eenig gemeentebestuur slecht, of zwak of verkeerd gehandeld had, moeten dan daarom alle of wel zeer vele schoolopzieners en gemeentebesturen gewantrouwd worden? Er zijn beoordeelaars die een verkeerd en eenzijdig oordeel vellen, mag ik daaruit besluiten dat de Recensenten in den regel een slecht werk verrigten? Of mag ik uit de gevallen, die er bestaan dat iemand door valschheid in geschrift zich op het schavot of in de gevangenis heeft gebragt, of wel door het schrijven van verkeerde, oproerige of zedelooze schriften aan de maatschappij veel kwaad heeft berokkend, besluiten, dat het schrijven eene schadelijke kunst, de uitvinding der drukkunst voor de maatschappij nadeelig is?

Maar ook het voorschrift der wet maakt het beweerde onmogelijk. Immers er moet een examen gehouden worden en

Digitized by Google

uit een getal van minstens drie en hoogstens zes personen, naar aanleiding van dat examen opgemaakt, moet de keuze geschieden. Nu is het wel waar dat zulk een examen meer of min doelmatig kan geschieden, maar daar de leiding aan den schoolopziener is opgedragen, en het gemeentebestuur en de schoolcommissie bij het examen tegenwoordig, of door afgevaardigden er vertegenwoordigd zijn, zoo levert dit, bedrieg ik mij niet, genoegzame waarborgen op, dat het niet geheel en al ondoelmatig zal geschieden en het kan dus niet anders of de genomineerden moeten, zoo zij al niet bepaald de knapsten en geschiksten genoemd kunnen worden, toch tot deze behooren, en daar de keuze door den raad uit de alzoo genomineerden moet geschieden, zoo kan het wel niet mogelijk geacht worden, dat bevoorregte of gerecommandeerde brekebeenen gekozen kunnen worden. De stelling van den heer J. is dus ten eenemale valsch en lasterlijk.

4. *De acte van toelating, regtens verkregen bij openbaar examen, moet ten allen tijde voldoende zijn om dadelijk als hoofdonderwijzer te kunnen beroepen worden.*

De heer J. schijnt het spreekwoord te huldigen: eens burgemeester altijd burgemeester. Als hij echter onpartijdig de ervaring raadpleegt, dan zal hij overtuigd worden dat het minder kwaad kan om den man, die eens burgemeester was, ook bij voortduring aldus te blijven noemen, maar dat het verkeerd zoude zijn om hem bij voortduring als geschikt te blijven beschouwen, omdat hij eenmaal had getoond de voor die betrekking noodige kennis en geschiktheid te bezitten. En is het nadeelig iemand te laten continuëren in eenige betrekking, denkende: hij *was* geschikt, ergo hij *is* geschikt, veel gevaarlijker nog zoude het zijn iemand voor eene betrekking te benoemen op grond dat hij vroeger had getoond er de noodige geschiktheid voor te hebben. De ervaring leert overtuigend dat menigeen, die bij uitstek bekwaam en geschikt toonde te zijn, na verloop van tijd zulks niet meer bleek te wezen. Verschillende redenen kunnen daarvoor bestaan en het zal weinig moeite kosten om voorbeelden te vinden ook van onderwijzers, die met lof het examen hebben afgelegd en toch na verloop van langeren of korteren tijd niet meer aan al de eischen kunnen voldoen, om met de meeste vrucht aan 't hoofd eener school werkzaam te zijn. Eveneens zijn er vele

Digitized by Google

voorbeelden voorhanden van onderwijzers, die, na een min uitstekend examen, zich met lust en ijver aan hun werk hebben toegewijd en, bestendig vooruitgaande, in bekwaamheid en geschiktheid zijn toegenomen, en als regt degelijke practische onderwijzers zich hebben doen kennen en nu, in kennis en degelijkheid, hen verreweg overtreffen, die na een zeer goed afgelegd examen op hunne lauweren zijn ingeslapen.

In 't algemeen kan men zeggen, dat de ondervinding overtuigend leert dat men niet kan besluiten dat eene zaak goed is, omdat zij eenmaal goed was of dat een persoon als bekwaam, geschikt, braaf en degelijk beschouwd mag worden, omdat hij eenmaal blijken daarvan heeft gegeven, evenmin als dat wij omgekeerd iemand altijd voor dom of slecht mogen houden, die eens een dwaze of slechte daad heeft begaan. Op grond van het aangevoerde meen ik alzoo te mogen besluiten, dat eene acte van toelating, eens afgegeven, niet ten allen tijde voldoende waarborgen van bekwaamheid en geschiktheid kan opleveren en als voldoende beschouwd kan worden om iemand tot hoofdonderwijzer aan eene openbare school te benoemen, en alzoo dat de stelling van den heer J. verkeerd en ongegrond is.

Heeft de steller zich alzoo grovelijk bezondigd tegen het lager onderwijs, en op hoogst verkeerde gronden, de wet, den wetgever en het schooltoezigt van dwaas- en slechtheid beschuldigd, ook door eene stelling tegen het hooger onderwijs heeft hij daartegen eene erge beschuldiging uitgesproken, die echter even als de aangehaalde ongegrond en valsch is.

Zij is deze:

5. *Met hetzelfde regt zouden wij van de evangeliedienaars een vergelijkend examen kunnen vorderen, en nog met te meer aandrang, omdat de aanstaande domine's hoegenaamd geen denkbeeld hebben van de gewigtige betrekking, die zij zullen aanvaarden en waartoe zij door het academisch onderwijs niet voorbereid zijn, waar* ALLEEN *theoretische kennis gevraagd wordt.*

In de eerste plaats komt hier niet te pas om van hetzelfde regt te spreken. De zaken zijn zeer verschillend. De onderwijzers van *openbare* scholen, — en voor de benoeming van deze wordt een vergelijkend examen verpligtend gesteld — zijn staatsambtenaren en als zoodanig van den staat afhankelijk.

Digitized by Google

Met de evangeliedienaars is zulks niet het geval. Deze zijn afhankelijk van de verschillende kerkgenootschappen waartoe zij behooren. De staat kan en zal zich over hen die regten niet aanmatigen. Als de geestelijken slechts het vereischte radicaal bezitten, worden zij door den staat erkent en moeten zij zich aan algemeene voorschriften onderwerpen. Ook voor sommige andere betrekkingen, in het maatschappelijk leven, is het genoeg het radicaal te bezitten, dat door een of meer examens verkregen wordt, b. v. geneesheer, advocaat enz., en deze kunnen zich naar willekeur ergens vestigen en hun vak uitoefenen. Voor vele betrekkingen echter, in dienst van den staat, worden nadere en soms vergelijkende examens gehouden, b. v. voor officieren, ambtenaren bij het kadaster, de administratie, telegrafie enz. en dat de staat hiertoe allezins regt heeft, zal wel door niemand betwijfeld worden en wordt ook niet door den heer J. ontkend.

Regtmatig is echter iets anders dan doelmatig, en kan men in het geval met de predikanten nu niet van hetzelfde regt spreken, toch zoude het kunnen wezen, dat een zoodanig vergelijkend examen voor de benoeming van predikanten even doelmatig zoude zijn. Ook dit meen ik echter te moeten ontkennen; want zoolang er van wege de verschillende kerkgenootschappen niet een soortgelijk toezigt bestaat als zulks van staatswege op het schoolwezen wordt uitgeoefend, zoude men kunnen vragen, aan wie de afneming van zoodanig vergelijkend examen zoude kunnen worden toevertrouwd. Bovendien is ook het werk van den geestelijke meer openbaar, en kan over het meer doeltreffende daarvan, en over zijne voortdurende vlijt en zijnen ijver, beter geoordeeld worden dan over de werkzaamheden van den onderwijzer. 't Is er echter verre af dat ik zoude willen beweren, dat de keuze van predikanten altijd op goede grondslagen steunde en soms niet veel, zeer veel, te wenschen zoude overlaten.

Er wordt gezegd dat er hier nog te meer aandrang bestaat, omdat de aanstaande dominé's hoegenaamd geen denkbeeld hebben van de gewigtige betrekking, die zij zullen aanvaarden. Op een lager standpunt kunnen onze toekomende geestelijken wel niet geplaatst worden dan waarop de heer J. hen hier stelt. De knaap, die eenig handwerk zal leeren doet reeds eene keuze en maakt zich eene voorstel-

Digitized by Google

ling van de betrekking waarin zijn vak hem tot de maatschappij zal stellen en de toekomende geestelijken zouden hoegenaamd geen denkbeeld hebben van de gewigtige betrekking, die zij zullen aanvaarden! Maar, eilieve, hoe kokomen zij dan tot de keuze van dien stand? Neen, hunne inzigten mogen nog beperkt en in vele opzigten scheef zijn, toch wordt door velen het gewigt dier betrekking wel gevoeld, en volgen zij hunne neiging al is het ook dat zij, zelfs aan 't einde hunner academische loopbaan, en bij vele theoretische bekwaamheid nog de regte practische geschiktheid missen, die voor 't leven noodig is, maar ook schier alleen in en door het werkelijk leven verkregen wordt.

Door het akademisch onderwijs worden zij niet voorbereid voor die gewigtige betrekking, wordt er gezegd. De zin is duidelijk, maar onbegrijpelijk is het hoe iemand zoo iets kan denken, neerschrijven en laten drukken. Wanneer toch onze aanstaande dominé's aan de academie niet voor hunne gewigtige betrekking worden voorbereid, waartoe worden zij dan voorbereid? Staat dan al 't geen aan de hoogeschool gedaan en onderwezen wordt, bij den theoloog, in niet het minste verband met zijn toekomstigen werkkring? Voorwaar eene groote maar ook allervreemdste beschuldiging tegen onze hoogescholen, die deze echter gelukkiglijk van zich kunnen werpen, door te wijzen op de vakken, die er worden onderwezen en op zoovele allezins degelijke mannen, die hunne voorbereidende vorming er hebben genoten.

Het slot der stelling bepaalt deze beschuldiging nader, door de bijvoeging *waar-* (Dit is niet juist uitgedrukt, want er is van academisch onderwijs gesproken; 't zal echter denkelijk op hoogescholen zien.) *alleen* theoretische kennis gevraagd wordt.

De steller dezer Thesis toont hier niet op de hoogte te staan van het academisch onderwijs. Als hij de Seriës Lectionum, van welke onzer hoogescholen ook, inziet, dan zal hij vinden dat overal bij de Theologische Faculteiten ook lessen worden gehouden over de Pastoraal, of over al 't geen tot de practische werkzaamheden van den pastor, herder of leeraar eener gemeente behoort, alsmede dat er practische oefeningen gehouden worden in 't kathechiseren, ook met kinderen. Men kan dus niet zeggen dat onze evangelie-dienaars

Digitized by Google

bij en door het academisch onderwijs hoegenaamd geen denkbeeld hebben of verkrijgen van de gewigtige betrekking, die zij zullen aanvaarden, noch daartoe worden voorbereid, evenmin alsdat er *alleen* theoretische kennis van hen gevraagd wordt. De geuitte stelling is dus onwaar en bevat eene valsche beschuldiging tegen onze hoogescholen.

Eene zesde stelling, die in genoemde beoordeeling voorkomt, behoort zoowel op het gebied der paedagogie als der philantropie en is gerigt tegen eene belangrijke inrigting, door menschenliefde in den laatsten tijd tot stand gebragt, nl. tegen het gesticht voor idioten te 's Gravenhage. Zij luidt aldus:

6. *Van een idioten gesticht kan men zich weinig goeds voorstellen voor de toekomst, omdat meerdere of mindere krenking van het verstand zich zoo gemakkelijk niet laat verhelpen.*

Eendragt maakt magt is eene oudhollandsche spreuk, die door de ondervinding allezins is bewaarheid. Hetgeen niet gemakkelijk, en niet door enkelen, kan tot stand gebragt worden, kan zulks niet zelden door gemeenschappelijke zamenwerking, aanhoudende inspanning, onderlinge hulp. Waar de kracht van enkelen te kort schiet, daar moeten vereenigde krachten worden aangewend om een goed doel te bereiken. De waarheid hiervan zal wel door niemand worden betwijfeld, want overal vinden wij voorbeelden ter bevestiging er van. Daaraan hebben wij, onder anderen, de inrigtingen te danken voor de opleiding en vorming van doofstommen en blinden en zoovele inrigtingen van weldadigheid, waarover wij als Nederlanders ons mogen verheugen. Ook de ongelukkige idioten vereischen eene bijzondere zorg en opleiding, en, op de regte wijze behandeld, kan ook hun toestand merkelijk verzacht en verbeterd worden, gelijk zulks door menigvuldige voorbeelden reeds is bewezen. Er wordt echter veel geduld, langdurige zorg, eigenaardige, naar de verschillende soorten van lijders berekende wijze van behandeling, eene bijzondere leer- en opvoedingswijze daartoe gevorderd. Deze vereischten zijn slechts door veelvuldige oefening te verkrijgen en alleen in een doelmatig daarvoor ingerigt gesticht aan te wenden, even als zulks ook het geval is met blinden en doofstommen. 't Is daarom dat ik, op denzelfden grond door den steller opgegeven: het moeijelijke om meerdere of mindere krenking van het verstand te verhelpen, zijne

Digitized by Google

stelling meen te mogen verwerpen en juist tot een tegengesteld besluit komen en beweer, dat een idioten gesticht voor de toekomst veel goeds kan opleveren.

Met de logica van den heer J. zoude men waarlijk tot de gedrochtelijkste besluiten komen, b. v.: Het is niet zoo gemakkelijk om tot kennis en deugd te geraken, derhalve laat zich van het streven naar kennis en deugd weinig goeds verwachten!!!

Hoewel genoemde beoordeeling van den heer J. meer punten ter bestrijding oplevert, zoo heb ik mij echter alleen willen bepalen tot de aangehaalde, die alle op paedagogisch terrein liggen. Het smart mij intusschen zeer, dat iemand het durft wagen zoo ligtvaardig en onbedacht zulke dwaze stellingen te uiten en zich niet ontziet om openlijk, belangrijke zaken en betrekkingen in zulk een verkeerd licht voor te stellen. Waarlijk een Recensent moest verstandiger, edeler en voorzigtiger zijn! 't Is in mijn oog niet alleen geoorloofd maar ook pligtmatig het kwade te bestrijden, het verkeerde als zoodanig te doen kennen en open voor zijne meening uit te komen, en ik vertrouw dat men deze mijne oppositie ook als zoodanig zal opvatten; maar laakbaar is het om, met magtspreuken en onbewezene stellingen, goede wetten te veroordeelen, achtingswaardige standen te verguizen, belangrijke zaken in een verkeerd licht te stellen en inrigtingen gebrekkig te noemen, die men niet kent.

Dr. W. GLEUNS JR.

I. *De vrienden van den Land- en Tuinbouw onder de dieren, als natuurlijke verdelgers van allerlei ongedierte, door Dr.* C. W. L. Gloger. *Naar den derden hoogduitschen druk, bewerkt door* E. C. Enklaar. *Te Sneek, bij* van Druten en Bleeker, 1860. *Prijs f* 0,75. *Ter verspreiding bij regtstreeksche aanvrage de* 12 *Ex. à f* 0,65, *de* 25 *à f* 0,60 *per Ex.*

II. *Beknopt leesboek voor landbouwers en scholen, over de vrienden van den Land- en Tuinbouw onder de dieren enz. als boven. Prijs f* 0,20. *Ter verspreiding als boven, de* 12 *Ex. à f* 2,00, *de* 25 *à f* 3,90, *de* 50 *à f* 7,50.

Het is Ref. een groot genoegen de bovenstaande werkjes te kunnen aankondigen en aan het weetgierig en belangstel-

Digitized by Google

lend publiek te kunnen aanbevelen. Met regt mogen wij verwachten dat dergelijke lectuur, onder beschaafde lezers veel nut zal stichten en wel verdient door Genootschappen en Maatschappijen verspreid te worden, van welke laatsten wij de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen niet willen uitsluiten, die aanvankelijk reeds begonnen is *oorspronkelijke* lees- en leerboeken voor de lagere school aan te moedigen; waar echter vertalingen van dergelijke werken het licht zien, zouden wij niet schromen ook dezulken die aan het doel beantwoorden, onder dezelfde serie op te nemen en ze trachten te verspreiden, waartoe men door de aanbiedingen van de loffelijke uitgevers zoo gemakkelijk in staat gesteld wordt. Ons volk moet niet langer met zoutelooze en zedebedervende lectuur gevoed worden, niet dat wij iets tegen roman-lectuur hebben, men versta ons wel: *Non semper tendit arcum Apollo* mag men wel eens in beoefening brengen na oogenblikken van inspanning, maar er zich te veel aan over te geven, kan niet anders dan schadelijk zijn, terwijl werkjes als de bovenstaande met genoegen zullen gelezen worden, omdat ze handelen over eenige diersoorten, die bij de meesten wel bij name bekend zijn, maar van wier levenswijze, voeding enz. men weinig weet en zich dikwijls zelfs verkeerde gevolgtrekkingen gemaakt heeft. Wij zouden het een verblijdend verschijnsel noemen, als bestuurders van leesgezelschappen er eens de proef van namen om zulke werkjes, die bovendien min kostbaar zijn, ter lecture te doen circuleren; wij houden ons overtuigd dat er meer nut mede gesticht en meer beschaving door aangekweekt wordt, dan de beste roman- en novellen schrijvers bij mogelijkheid kunnen beöogen, wij stellen ze ten minste ver boven een „Wat moet hij er meê doen?" een „Adam Bede" en zelfs de veel gerucht makende „Max Havelaar."

Het sub I bedoelde werkje kan blijkens de voorrede van den schrijver beschouwd worden als een pendant van „de kleine vijanden van den landbouw" door Dr. Nördlinger en is allezins geschikt om bij het lager onderwijs, door den onderwijzer tot leiddraad gebezigd te worden, terwijl het sub. II aangewezene, slechts een uittreksel van het eerste is en dus gevoegelijk den leerlingen in handen kan gegeven worden. Vraagt men ons nu, of wij niets hebben aan te

Digitized by Google

merken, wij zouden antwoorden: ja, maar weinig en de gewigtigste aanmerkingen die wij ons bescheiden veroorloven zijn niet anders, dan dat sommige onderwerpen wel wat te uitgebreid, terwijl anderen weder te zuinig behandeld zijn, zoo vinden wij b. v. weinig of niets van den bij ons toch genoeg bekenden ooijevaar en te veel — in evenredigheid — van den koekoek; indien de schrijver op deze wijze had willen voortgaan, was het werkje veel te omvangrijk geworden voor het doel, maar met evenveel regt had hij dan toch uitvoeriger moeten zijn bij onderwerpen, die slechts even worden aangehaald, zoo als b. v. bij het spotvogeltje, wiens levenswijze en kunst om allerlei geluiden na te bootsen en zijne gevederde vrienden te verschalken, wel kon medegedeeld zijn.

De vertaling door den heer Enklaar laat weinig te wenschen over, slechts vonden wij bij herhaling *de schaden* blz. 1, 8 e. m. welk woord in de plurale beteekenis bij ons niet bekend is, en op blz. 39 lezen wij van de „Zoölogische brieven van Voigt;" wij hebben de eer niet dien heer noch zijne brieven te kennen, maar wel de „Zoölogische brieven van Carl Voigt." Daarenboven is de vertaler zijne bevoegdheid te buiten gegaan door eigenhandige inlasschingen, als o. a. het verslag aan den Minister van B. Z., eene mededeeling in de Landbouw-Courant enz. aan het werkje toe te voegen, waardoor het den schijn krijgt, alsof zulks van de hand des schrijvers ware. De vertaler had zulks in eenige noten kunnen aanhalen of ze achter het werkje als aanhangsel kunnen voegen. De druk is goed en duidelijk, doch het papier bevalt ons niet, die blaauwachtige gloed is vermoeijend voor de oogen, overigens wenschen wij den uitgevers een bij uitstek groot debiet toe en inzonderheid aanmoediging voor den loffelijken ijver, waarmede zij de kennis der populaire wetenschappen trachten te bevorderen en ingang te doen vinden. JESSE.

Gronden der wiskundige aardrijkskunde. Leiddraad bij het onderwijs aan de Delftsche Akademie, door Dr. C. P. Burger. *Te Leiden, bij* P. Engels, 1860. *In gr. 8vo. Prijs f* 1.20.

Ieder docent heeft zijne eigene wijze van voordragt en beschouwing, van daar dat men bij ieder bijzonder of openbaar onderwijs gaarne een eigen leiddraad geeft. In vroegere

Digitized by Google

jaren gaf men den leerlingen jaar in jaar uit, het genot om zich te oefenen in de kunst van snelschrijven, bij de voorlezingen over de verschillende vakken van onderwijs die altijd op dezelfde wijze en met dezelfde toelichtingen werden voorgedragen en waarbij de student volstaan kon, met op te schrijven wat hij uit den mond des professors had opgevangen en dit later weder in het „net" over te schrijven. Toen echter de stoombooten de trekschuiten begonnen te vervangen en het gaslicht in de plaats der smeerkaarsen trad, werden ook de „altergraue" dictaten, hoe krampachtig ook vastgehouden, door den tijdgeest verbannen en eene andere, met den voortgang der wetenschappen overeenkomstige leerwijze, gevolgd, die minder droog en dor voorgedragen met meer liefde en effect beoefend werden, wat inzonderheid bij de wiskunde wel noodzakelijk is. Aanvankelijk meenden wij in den leiddraad des heeren Burger, eveneens een dictaat te zien, doch eene vlugtige inzage overtuigde ons, dat het meer weg had van een uittreksel, hetzij van een of ander werk, hetzij van eigene schepping, waarbij mondelinge verklaring en toelichting noodzakelijk is. De schrijver bekent eerlijk Dr. A. Wiegand's *Grundriss der Mathemathischen Geographie* gedeeltelijk gevolgd te hebben en hiertoe aangespoord te zijn, door de verpligting hem opgelegd tot het geven van een tweejarigen cursus in de Cosmographie aan de koninklijke akademie te Delft. Wij hebben dus hier vóór ons, een korten leiddraad, ten gebruike bij het onderwijs in het eerste studiejaar, die ons wel doelmatig voorkomt, doch waar op de eene plaats te veel kennis bij den leerling vereischt, en op de andere plaats weder te weinig verondersteld wordt, doch ook in dezen is „*in medio tutissimus ibis*" niet altijd gemakkelijk te treffen. Het Ve Hoofdstuk maakt hierop eene uitzondering en voldeed ons zeer. Iets meer hadden wij verwacht van het VIII^ste^ Hoofdstuk, inzonderheid van de asteroïden en kometen, bij welk laatste onderwerp de schrijver had kunnen aanhalen, dat de meening door sommige sterrekundigen geopperd, dat alle planeten eenmaal kometen geweest zijn, sedert de met Tycho-Brahe een' aanvang genomen hebbende waarneming, volkomen bevestigd is geworden, alsmede dat gelijk de planeten zich meer en meer van de zon verwijderen, zich ook de banen der kometen vergrooten,

Digitized by Google

daarom verlengen zich 1° hare perioden, 2° neemt de afstand harer *periheliën* toe, 3° vermindert haar glans en de lengte van den staart en 4° veranderen de *knoopen* en de *periheliën* sterker van plaats, hoe belangrijker de helling van de banen der kometen is. De verklaringen van de zoogenaamde *vallende sterren* en van het *zodiakaallicht* gaat de S. stilzwijgend voorbij en met regt, want ook wij houden het zodiaklicht voor niets meer dan een schijnsel even als de regenboog of het noorderlicht is. Men zou even goed den regenboog tot een' slechts zelden zigtbaren aandring-trawant kunnen maken.

Wij eindigen met den wensch, dat dit werkje door de Delftsche jongelingschap gretig moge beoefend worden, — immers in Delft wordt goed *geleefd* en goed *gestudeerd?*" — en dat de S. er toe besluiten moge om op dezelfde wijze een leiddraad over de „toepassingen van bolvormige driehoeksmeting" bij den cursus in het tweede studiejaar, verkrijgbaar te stellen. De uitgave van het voor ons liggend werkje is net en duidelijk. $a^2 + b^2$.

Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen. Afdeeling Natuurkunde. Elfde Deel. Eerste Stuk. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) C. G. van der Post, 1860. *Prijs f* 1,20.

Het valt niet te ontkennen, dat men nu en dan nog al eens iets hoort aanmerken op het werk en de verrigtingen der bovengemelde akademie, en vooral dat er zich onder hare leden, mannen bevinden, die niet meer op de hoogte van hun' tijd staan, of het lidmaatschap van dat wetenschappelijk ligchaam niet aan hunne erkende kundigheden, maar alleen aan voorspraak en gunst te danken hebben.

Wij zijn echter hier niet geroepen een oordeel daarover uit te spreken, maar willen veel liever wijzen op daadzaken, door uitstekende mannen geleverd en nêergelegd in de mededeelingen, die wij de eer hebben in deze bladen aan te kondigen. Wij zouden niet vrij te pleiten zijn van verwaandheid, indien wij ons als een *autoriteit* wilden beschouwd zien, ook al wezen wij met den vinger alle gebreken aan, die nog in menigte aan dat ligchaam te ontdekken zijn en wij houden ons overtuigd, dat, zoo niet allen, dan toch de meeste leden eene billijke teregtwijzing even gaarne,

Digitized by Google

ja welligt nog liever ontvangen dan eene geveinsde vleijerij, zoodat wij dus van hunnen kant (omdat wij met hen niet instemden, ofschoon wij voor eenigen hunner veel achting koesteren) geene *boosaardige* repliek verwachten, eindigende met de woorden van een' ergens opgemerkten briefschrijver aan het publiek: „ik vind mij verpligt met u te breken!" Zoo iets toch verraadt onkunde, onwellevendheid en waan-wijsheid! Doch *ad rem!*

Behalve het gewone proces-verbaal, de vermelding van een aantal ingekomen brieven, stukken en verhandelingen onder den gewonen vorm, wordt ons het *vervolg op het verslag over de verzakking te Nijmegen*, gegeven door F. W. Conrad en J. P. Delprat, hetwelk door belanghebbenden wel verdient te worden opgemerkt, daar door de juiste waarnemingen en de uitkomsten van de waterpassingen bewezen is, dat het hier alleen geldt eene ontstane holte, die ingezakt is, en tot heden nog niet geheel is opgevuld. Belangrijk is verder een rapport van den Ingenieur van den Waterstaat J. F. W. Conrad, ter zake van een onlangs te Nieuwediep gedaan onderzoek, naar de uitwerking van middelen tot wering van den paalworm. Dat onderzoek heeft echter weinig bevredigende uitkomsten opgeleverd, met de vernisachtige compositie van P. C. Claasen te Amsterdam, alsmede met het anti-insectenvernis van L. Hartog te Rotterdam, terwijl ook de proefneming met de metaal-verw van P. C. Claasen en het bezigen van het West-Indische *mambarklakhout* niet aan het oogmerk beantwoorden, daarentegen worden de proefnemingen met creosoot, als vrij voldoende opgegeven. Het is te wenschen dat hierdoor het middel gevonden is, tot wering van een insect, dat wel is waar ook zijn nut heeft, maar des al niet te min aan onze zeehavens enz. onberekenbare schade kan veroorzaken. Zeer lezenswaard is het door den heer van Geuns voorgeslagen verslag over een *exposé de la Méthode d'investigation pour constater la loi de la croissance dans les animaux* van F. Liharzik, geneesheer aan het door Dr. Gölin te Weenen gestichte kinderhospitaal, terwijl de heer Liharzik reeds vroeger zijn werk: *das Gesetz des menschlichen Wachsthumes und der unter der Norns zurüchgebliebene Brustkorb als die erste und wichtigste Ursache der Rhachitis, Scrophulose und Tuberculose. Wien* 1859, aan de academie had toegezonden.

Digitized by Google

De heer L. meent namelijk eene wet van den groei des menschelijken ligchaams gevonden te hebben en heeft zich nu, behalve tot vele geleerden der verschillende wereldde-len, ook tot de afd. Natuurkunde der Academie gewend, om medewerking, tot het doen van metingen en onderzoekingen. Behalve deze onderzoekingen, aangaande de wetten van den groei des menschelijken ligchaams is de heer L. nog eene andere rigting toegedaan, waarin hij meent dat de door hem gevonden wet van toepassing kon zijn op de dieren in het algemeen en op planten. Volgens den verslaggever stelt hij zich voor, het meten der planten, te beginnen voor zoover daartoe de gelegenheid in zijn eigen tuin zich aanbiedt, en heeft hij het besluit opgevat, dezen arbeid voort te zetten, tot dat hij er in geslaagd zal zijn, de wet van groei die hij voor den mensch gevonden heeft, hiermede in overeenstemming te brengen, of wel van deze reeks van onderzoekingen een nieuwen regel te vinden. Daar hem evenwel in zijne woonplaats te Weenen, de gelegenheid ontbreekt, om de toepassing van de wet van groei voor dieren en wel bepaald voor paarden te bearbeiden, roept hij de hulp van geleerde vereenigingen in, opdat zij door haren invloed, de eigenaars van paarden zouden uitnoodigen, de verlangde waarnemingen en metingen te doen. Hij doet een en ander vergezeld gaan van een uitvoerig berigt omtrent de wijze van onderzoek, die gevorderd wordt om de wet van den ligchaamsgroei der paarden te leeren kennen en een tabel met verschillende hoofden, die tot grondslag zoude dienen bij de verzameling der aangenomene feiten. Ten gerieve onzer lezers, die gewis met ons een levendig belang in deze zaak stellen, zijn wij zoo vrij de bedoelde tabel, zoo als ons die wordt aangeboden, over te nemen, opdat welligt daardoor nog meer bekendheid en alzoo ondersteuning en medewerking ook buiten de omgeving der Academie gegeven worde. In deze tabel moet dan worden opgegeven alles wat betrekking heeft:

1o. Tot de beschrijving van het dier, het geslacht, het ras, de kleur, den bouw enz., alsmede de bijzonderheden omtrent de ouders waarvan het dier geteeld is.

2o. De dagteekening der meting.

3o. De leeftijd van het dier, uitgedrukt in weken en dagen.

Digitized by Google

4o. De graad van voeding naar een vierledige onderscheiding.

5o. De lengte van den kop, gemeten van de kruin tot de tandkas der bovenkaak.

6o. De omtrek van de borstkas.

7o. De hoogte van het ligchaam.

8o. De lengte van het ligchaam.

9o. Het aantal polsslagen bij gezonden en rustigen toestand.

10o. De wijze van voeding, hetzij met melk, hetzij met stalvoedering, hetzij door grazen in de weide; waarbij tevens naauwkeurig moet opgegeven worden de opeenvolgende doorbreking der melktanden.

11o. Aanmerkingen betreffende de diagnostiek van ziekten, abortus en andere belangrijke verschijnselen.

Volgens den heer van Geuns, behoort de medewerking minder tot den aard der werkzaamheid der Academie dan wel tot den werkkring van den Directeur aan 's Rijks-veeartsenijschool te Utrecht, ten gevolge waarvan besloten wordt genoemden heer uit te noodigen de zaak onder zijne ondersteuning te nemen en daarna de uitkomsten te willen mededeelen; wij drukken er echter den wensch bij uit (en juist om die reden zijn wij op dit punt wat uitvoerig geweest), dat ook de zaak door vele onzer veeartsenijkundigen worde overwogen, die soms in de schoonste gelegenheid zijn op de aangegevene wijze iets te kunnen bijdragen tot het onderzoek van den heer L., die zich de oplossing zijner vraag (volgens zijne aan de Academie gerigte missive) tot eene levenstaak gesteld heeft.

Het verslag over de door den heer von Baumhauer aangeboden verhandeling: *over het soortelijk gewigt*, gaan wij als van minder belang, daar het tevens weinig of niets nieuws bevat, wat niet reeds door anderen is openbaar gemaakt geworden, met stilzwijgen voorbij. Van meer belang vooral voor de toekomst, is een voorstel van den heer Harting, om onder toezigt der afdeeling te bewerken en uit te geven eene bibliographie der in Nederland uitgegeven werken over onderwerpen, welke tot de Wis- en Natuurkundige wetenschappen behooren. Dit voorstel, dat slechts met de meerderheid van één stem is aangenomen, juichen wij zeer toe

Digitized by Google

en bijzonder omdat deze bibliographie zich zal uitstrekken, van de laatste helft der voorgaande eeuw tot en met den jare 1860; wij gelooven echter wel, dat er vele moeijelijkheden mede gepaard gaan, maar het denkbeeld is schoon en toch wel voor uitvoering vatbaar, terwijl de Regering o. i. niet in gebreke zal blijven hiervoor eene buitengewone toelage toete staan.

De verdere belangrijke verhandelingen, die men gevoegelijk „het mengelwerk" dezer verslagen zou kunnen noemen, zijn van P. Elias, „*Over het vermogen der magneto-electrische machine*" opgehelderd door de noodige mathematische formules; van F. J. Stamkart eene „*Opmerking omtrent het gebruik van het Intensiteits-kompas* enz., waarover in den laatsten tijd nog al breedvoerig geschreven is, en van J. Bosquet „*Coup-d'oeil sur la répartition géologique et géographique des espèces d'animaux et de végétaux citées dans le tableau des fossiles cretacés du Limbourg, inséré dan la dernière livraison de l'ouvrage du* Dr. W. C. H. Staring *sur le sol de la Neêrlande.*" Deze verhandeling getuigt ongetwijfeld van eene naauwgezette studie en grondig onderzoek en is voorzeker voor den beminnaar van schema's, tabellen en statistische opgaven van dergelijke dieren en planten zeer welkom. Een overzigt der door de K. A. v. W. ontvangen en aangekochte boekwerken sluit als gewoonlijk, ook dit eerste stuk van het elfde deel, en volgens den inhoud der ter tafel gebragte missives, wachten ons nog een tal van zeer belangrijke stukken, waaronder nogmaals over een behoedmiddel tegen den *paalworm*, over *de structuur van de luchtwortels der Orchideën* enz. Dat wij met groot verlangen naar de volgende stukken uitzien behoeft niet gezegd te worden, terwijl wij hiermede genoegzaam ons oordeel over het werk en de verrigtingen der afd. Natuurkunde hebben te kennen gegeven; ééne aanmerking nog ten slotte. Wij zouden het gewenschter vinden, dat de leden der Academie elkander niet wederkeerig zoo vele complimenten maakten en dat men de baan ook wat meer openstelde voor niet-leden der Academie. Het oordeel van den heer Harting over de ingezonden fragmenten van den heer Weiss, gesteld dat die niet zeer beduidend zijn, is wel wat medelijdend-afwijzend, waarbij de vergadering ten volle van het *αὐτος ἔφα* overtuigd schijnt geweest te zijn. Wij heb-

Digitized by Google

ben toch ook wel eens op onbeduidende en middelmatige stukken van de *leden* der K. A. v. W. gewezen. *Sapienti sat!*

JESSE.

Algemeene grondbeginselen der aardrijkskunde, door Dr. L. A. Schroeder Steinmetz; 5e *vermeerderde en veel verbeterde druk. Bewerkt door Mr.* G. R. Voormeulen van Boekeren. *Groot* 8o, 488 *bladz. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar, 1860. *Prijs f* 2.60.

Algemeene grondbeginselen der aardrijkskunde, door Dr. L. A. Schroeder Steinmetz, *verkort door Mr.* G. R. Voormeulen van Boekeren. 3e *druk. Te Leeuwarden, bij* G. T. Suringar, 1860. *Prijs f* 0.80.

't Is voor een' winkel een bepaald vereischte, om in alles ruim gesorteerd te zijn, want oneindig verschillend zijn de smaak en de beurzen der bezoekers; in zoo verre hebben we er allen vrede meê, maar aan den anderen kant is 't wel eens een moeijelijk punt, om in eenen winkel eene keuze te doen, wanneer daar van één voorwerp eene menigte exemplaren zijn.

Datzelfde bezwaar doet zich ook in de boekenwereld voor. Wil men een prentenboekje koopen, dan is 't ons aangenaam om uit velen te mogen kiezen, want 't een munt al weder uit boven 't ander in sierlijkheid, goedkoopheid enz.

Maar nu van leerboeken gesproken! Men is er waarlijk mede verlegen en verbaast zich, hoe HH. uitgevers nog altijd den noodigen moed hebben, om telkens over dezelfde vakken nog altijd nieuwe werken uit te geven, die altijd, volgens 't voorberigt, in eene bestaande behoefte voorzien, en in een landje als 't onze zich toegang of liever ingang moeten banen. 't Is toch, dunkt ons, voor een onderwijzer niet wel mogelijk — misschien is 't daarenboven nog wel zeer onpraktisch — om telkens van leerboek te veranderen, en daarom vroegen we ons zelven wel eens af: waar belanden toch al die verschillende werken en werkjes over aardrijkskunde en geschiedenis, die toch hoofdzakelijk voor leerboeken bestemd zijn?

Even aangenaam is 't ons aan den anderen kant, wanneer wij een nieuwen druk mogen zien verschijnen van een werk,

Digitized by Google

dat ons steeds goed beviel, aan 't welk wij reeds gewend waren, en waarin wij nooit te vergeefs om raad vroegen, vooral wanneer die nieuwe druk ons de bewijzen geeft, dat hij met zijn tijd is mede gegaan.

En dit wilden wij op de twee voor ons liggende leerboeken toepassen. Gaarne willen wij franchement bekennen, dat wij altijd zeer ingenomen waren en nog zijn met de aardrijkskunde van Schroeder Steinmetz en tot nog toe geen andere concurrent bij ons diens plaats heeft kunnen innemen. Wij voor ons blijven nog altijd van meening — waarin wij door dezen druk op nieuw versterkt worden — dat het eene eigenaardige wijze van bewerking heeft, en een hoogst nuttig en belangrijk en daarbij tevens een aangenaam leerboek is. Het vermoeit ons niet met eene drooge opsomming van grenzen, rivieren, steden, terwijl het de wezentlijke aardrijksbeschrijving als ter loops aanroert; — integendeel de wis- en natuurkundige aardrijksbeschrijving bekleedt daarin eene voorname plaats, is rijk aan belangrijke bijzonderheden, en zoodanig bewerkt, dat het zich aangenaam laat lezen en tot studie uitnoodigt. Lees maar eens na, wat hij u mededeelt uit het planten- en delfstoffenrijk en gij zult dadelijk de waarheid van 't hierboven gezegde erkennen.

Bijna vijftig bladzijden zijn toegewijd aan de bergen, die met de grootste naauwkeurigheid en duidelijkheid behandeld zijn. Hetzelfde geldt van de rivieren, terwijl het staatkundige gedeelte in dezen druk wederom vermeerderd is, en de resultaten der jongste ontdekkingsreizen daarin zijn opgenomen.

Het eenige, wat ons zoo wel in de groote als in de verkorte aardrijkskunde minder bevalt, en dat wij gaarne veranderd zouden zien, is, dat achter elk land de steden geheel door elkander zijn opgegeven, hetwelk voor den leerling lastig zoeken is en daardoor nog al veel tijd neemt. Misschien ware dit nog al gemakkelijk te verhelpen, door de steden naar de provinciën op te geven.

't Is niet om op meesterachtigen toon anderen wetten te stellen, maar de hier gemaakte opmerking hoorden wij meer dan eens door anderen maken, en daar wij een boek, zoo nuttig en degelijk als dit, gaarne meer algemeen verspreid zagen, deelen wij dit mede.

Digitized by Google

Verder wenschen wij dit werk van harte eenen nieuwen druk toe.

W. DES CH.

Choix de lectures et de dictées Françaises, envisagées au point de vue chrétien, à l'usage des maisons d'education et de l'instruction privée par Eugène Borel, *approprié aux moeurs et aux coutumes des elèves Hollandais par* George Verenet. *Utrecht, Librairie de* J. G. Broese, 1860. *Post* 8*vo. Prijs f* 0.75.

De heer Verenet is bij de beoefenaren der Fransche taal zeer gunstig bekend, en dit heeft waarschijnlijk den uitgever aangespoord, om bij den naam van den zamensteller van dit voor ons liggend werkje ook dien van den heer V. te plaatsen, opdat die naam voor 't papieren kind eene introductie zoude zijn, want het komt ons voor, dat de arbeid van den heer V. in dit opzigt niet zeer bezwarend zal geweest zijn, daar deze alleen bestond om uit de verzameling van den heer Borel die stukken te kiezen, welke bepaaldelijk voor Nederlanders geschikt zijn, hoewel wij in gemoede verklaren, niet zeer duidelijk te begrijpen, waarom de hier in voorkomende voor Franschen, Engelschen, Duitschers enz. niet even doelmatig zouden zijn.

De heer Verenet tracht in zijne voorrede de behoefte aan een werkje zoo als dit aan te toonen, en tot staving hiervan haalt hij de volgende woorden aan van den heer Cousin, voorkomende in diens uitgebragt rapport over 't onderwijs in Holland: „partout je n'ai rencontré qu'une mauvaise traduction des ouvrages de miss Edgeworth, et le Numa Pompilius de Florian."

De heer V. is dus van meening, dat het onderwijs in de Fransche taal in ons land geene de minste vorderingen heeft gemaakt, en nog altijd is gebleven als ten tijde van het bezoek des heeren Cousin? Dan zou de jeugd wel te beklagen zijn, wanneer ze nog maar altijd in die twee boeken moest voortsukkelen. Neen! de heer V. erkent, dat er eenige Choix de morceaux bestaan, maar die bekentenis gaat gepaard met een medelijdend schouderophalen en met de uitspraak, dat die compilations zijn: faites sans ordre, sans goût, sans discernement même; — dat zij zijn: froides

Digitized by Google

et indigestes en, zoo gaat de heer V. voort, die boeken worden nog veel onbruikbaarder, wanneer de verzamelaars daarbij eenige van hunne eigene produkten voegen, c'est à dire: un détestable français de cuisine!

O mannen als Hamelberg, Baudet, van der Hoeven, Maatjes, Engelberts Gerrits c. s.! het vonnis is over u uitgesproken! Gij dacht misschien reeds eene vrij goede hoogte in de Fransche taal bereikt te hebben, en wij, onnoozelen die wij zijn, wij dachten het ook, en hebben de vruchten van uwe ijverige studiën voor goede munt aangenomen! De begoocheling is verdwenen; uw masker is u ontrukt; uw gebouw is ingestort, uw dwaze waan — is 't ook uwe schoolvosachtige waanwijsheid? — ziet zich in een zijner teederste punten doodelijk gekwetst! al uwe kennis der Fransche taal is: un détestable français de cuisine!!

Evenwel zullen wij daarom het werkje van den heer Borel niet veroordeelen! In geenen deele. Er komen zeer geschikte stukjes in voor, die met zorg zijn gekozen en waarbij het *point de vue chrétien* naauwkeurig in acht is genomen, maar wij deelen geenszins in de meening van den heer V., dat de bij ons bestaande Choix de lecture geheel te verwerpen zijn. De heer V., dien wij hoogachten om zijne uitmuntende Grammaire, houde het ons ten goede, dat wij het niet loyaal, niet ridderlijk vonden, om andere, werkelijk goede boeken geheel te willen verdringen, ten voordeele van eigen papieren kinderen.

W. DES CH.

KORTE MEDEDEELING.

Algemeene gezondheid en fabrieknijverheid. Het verband tusschen beide, en de wijze waarop beider strijdige belangen kunnen worden overeengebragt. Dit is de titel, waaronder de bekende heer L. Ali Cohen een uitvoerig rapport door hem aan Heeren Gedeputeerde Staten der provincie Groningen gedaan, heeft uitgegeven. Het belangrijk onderwerp en de naam des schrijvers zullen aan deze grondige beschouwing zekerlijk vele lezers bezorgen.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

De Zoon des menschen. Beschouwingen over Christus en Christendom, door J. P. de Keyser, *predikant te Arnhem. Met eene staalgravure. Te Arnhem, bij* D. A. Thieme, 1860. *In post* 8*vo.*, 320 *blz. Prijs f* 2,40.

Daar behoort in onze dagen eenigen moed toe, om een gunstig oordeel uit te spreken over een stichtelijk werk. De naam, stichtelijke lectuur, is in minachting geraakt, sedert die zoo vaak gebruikt, of liever misbruikt werd ter aanduiding van een zoetelijk en zouteloos oppervlakkig gekeuvel over godsdienstige onderwerpen; van hoogdravende, aandoenlijke redeneringen over algemeenheden; of van strijdschriften vol bitterheid, opgesteld ter bestrijding of verguizing van andersdenkenden. — Het gevolg kon niet uitblijven; en 't is waarlijk niet te verwonderen, dat zich, vooral in de meer ontwikkelde en beschaafde kringen onzer maatschappij, de tegenzin tegen deze soort van lectuur duidelijk begint te openbaren. Maar is het verschijnsel verklaarbaar, 't is daarom niet minder te betreuren. Te bejammeren is het, wanneer zoo het veroordeelend vonnis over geheel het *genre* wordt geveld, omdat men op eenige mislukte producten wijzen kan; wanneer zoo aan het publiek een afkeer wordt ingeboezemd van datgene, wat het zonder groote schade niet missen kan. Want stichtelijke lectuur is een krachtig, haast zouden wij zeggen, een onmisbaar middel om bij 't algemeen de belangstelling in de godsdienst op te wekken, den zin voor het ware, goede en schoone te verlevendigen; om het volk te verheffen en zijn waarachtig welzijn te bevorderen. Maar dan ook moet die stichtelijke lectuur haren naam waardig zijn; dan moeten de schrijvers zelve eerst en vooral die belangstelling en dien zin toonen te bezitten, en bovendien bewijzen geven van hunne bevoegdheid om gehoord te worden in het openbaar.

Worden die bewijzen echter in vele zoogenaamd stichtelijke boeken en boekjes niet gevonden, dan wordt daardoor toch

Digitized by Google

het afkeurend oordeel niet geregtvaardigd, dat men uitspreekt over dezen tak onzer letterkunde. Het veld is goed en vruchtbaar, al is het door de schuld van onbekwame of trage arbeiders met onkruid bewassen; en, wij hebben het bewijs bij de hand — tusschen dat onkruid is ook hier en daar nog wel eene gave, rijpe, kostbare vrucht te vinden. Op zulk eene vrucht, wenschen wij de lezers van dit Tijdschrift opmerkzaam te maken. Wij bedoelen het werk van den heer de Keyser, waarvan de titel boven deze regelen is geschreven.

Met volle vrijmoedigheid spreken wij onze aanbeveling van dit boek uit, overtuigd dat ieder die het leert kennen met ons zal instemmen. Wij gelooven, dat hier voldaan is aan de voornaamste eischen, die men aan goede, stichtelijke lectuur kan doen.

„De Zoon des menschen" is eigenlijk de eenigzins gewijzigde tweede uitgave van des auteurs „Geloofsversterking. Stichtelijke Overdenkingen." Vooral dus voor hen, die de eerste uitgave niet kennen, geldt de opwekking om dit boek zich aan te schaffen; ofschoon ook zij, die de Overdenkingen lazen, in deze Beschouwingen nog wel menige bladzijde nieuw en hoogst lezenswaardig zullen vinden. — De nieuwe titel is juist gekozen, omdat de persoon van Christus hier wordt voorgesteld, gelijk hij zijne heerlijkheid openbaarde als mensch. Het boek is verdeeld in 43 hoofdstukken, waarin eerst de verwachtingen en getuigenissen aangaande Christus worden behandeld, terwijl wij in de overigen den Heiland zelven aanschouwen en hooren, in de verschillende betrekkingen, in de merkwaardigste, belangrijkste uren zijns levens.

Doch deze algemeene opgave van den inhoud, bewijst niets omtrent de billijkheid onzer aanprijzing van dit werk. Wij zouden nog hierbij kunnen voegen, dat de denkbeelden des schrijvers helder, zijne voorstelling aanschouwelijk en boeijend, zijn stijl levendig en fraai is. Maar wij hebben geen regt te vorderen, dat de lezers ons op ons woord alleen zullen gelooven. Liever willen wij den belangstellenden gelegenheid geven om zelve te oordeelen, door eene proeve hier meê te deelen. Wij doen het omdat wij wenschen dat dit, naar ons gevoelen, uitmuntend werk, in veler handen kome en zijn zegen brenge in vele huisgezinnen.

De achttiende afdeeling of beschouwing heeft ten opschrift:

Digitized by Google

„Jezus' vreugde;" en tot motto: Lukas X, 20ᵇ. „Te dier ure verheugde zich Jezus in den geest en zeide: Ik dank u, Vader, Heer des hemels en der aarde."

De mensch zoekt vreugde, dorst naar vreugde: hij moet het doen, omdat hij kind is van den eeuwig zaligen God. Welk eene vreugde is de ware, die het meest met zijn aanleg, met zijn roeping, met zijn toekomst in overeenstemming is?

Zien wij op Hem, in wien het ideaal der menschheid is verwezenlijkt: van Hem geleerd, ook hoe wij ons te verblijden hebben.

De zeventigen zijn teruggekeerd van een proeftogt, waarop zij de nadering van het koningrijk Gods hebben aangekondigd. Niet voor doove ooren hebben zij gepredikt: Zelfs krachten hebben zij gedaan in 's Heeren naam, en de démonen zijn op hun woord geweken. Terwijl de Heer hun vreugde leidt en heiligt, hen leerende, niet in ijdel zelfbehagen over betoonde kracht, maar in dankbaar genot van hun geestelijk heil zich te verblijden, neemt Hij deel in hunne vreugde; „Hij verheugde zich in den geest."

„In den geest." Belangrijke wenk omtrent den aard zijner vreugde. Ze bestond niet in de voorbijgaande trilling der zenuwen; ze had haar zetel niet in de lagere vermogens, waarmede de mensch meer aan het dier verwant is: de begeerten werden niet geprikkeld, de lust niet gestreeld, de ijdelheid niet gekoesterd, zoo als wel bij die jongeren: niet het ligchaam, niet de ziel, maar de geest verheugde zich, dat hoogere bestanddeel van den mensch, die innerlijke, die ware mensch die aan God verwant is, smaakte een zalig genot. Innig was daarom de vreugde, en kalm daarbij; want menige afwisselende indruk, dien het ligchamelijk leven ontvangt en waarvan het zieleleven den invloed ondervindt, dringt niet door tot de kalme diepte van den geest...

Aan den aard dier vreugde beantwoordt haar stof: ze is edel. Christus verheugt zich, — omdat de schatten der aarde aan zijn voeten worden gelegd? Omdat koningrijken onder zijn schepter zich buigen? Neen, omdat een triomf over de zonde is behaald; omdat het rijk der waarheid is uitgebreid; omdat God is verheerlijkt, en menschen die in de duisternis gezeten waren, zijn bestraald met het licht uit

Digitized by Google

den hooge. Daarom is de stof zijner vreugde ook onuitputtelijk: heeft Hij in 't aanvankelijk welslagen der evangelieverkondiging het voorteeken gezien van satan's val, — telkens zal de troon van den vorst der duisternis nieuwe schokken ondergaan; al verder en verder zullen de grenzen worden uitgebreid van het rijk des lichts, honderden verlorenen straks tot de kudde worden toegebragt, duizenden dan, millioenen, en de blijdschap van den Heer zal gedurig klimmen, en gedurig zal Hij nieuwe stoffe ontvangen, om God te verheerlijken. Want de rigting van Christus' vreugde is op God. De blijdschap van den zondigen mensch trekt het kind van den Vader af; om het schepsel wordt de Schepper vergeten; maar Christus wordt door zijn vreugde tot God geleid, en de uiting van zijne hoogste blijdschap is een gebed. Daarom wordt zijn vreugde door geen schaamte gevolgd, door geen berouw vervangen, 't is één blijvende, klimmende, zalige stemming van den innerlijksten mensch.

Heerlijk licht werpt die vreugde op den Menschenzoon; Hij was ons in alles gelijk, en als onze smart, zoo heeft Hij ook onze vreugde gedeeld. Warm klopt Hem het hart voor de menschheid, haar heil is zijn lust, en wordt ze nader tot God gebragt, dan slaat Hij het oog naar omhoog en spreekt: ik dank U, Vader! Heerlijk licht op zijn betrekking tot God: eerbied „Heer des hemels en der aarde" — afhankelijkheidsgevoel — „ik dank U" — vertrouwelijke dankbaarheid — „Vader" — de edelste gezindheden wedijveren met elkâar om den voorrang. Zoon des menschen, Gij zijt de Zone Gods.

Christus verheugde zich: geen naargeestigheid wil dan het Christendom, geen stenen en klagen; niet hij is de christen bij uitnemendheid, die altijd het hoofd ter aarde gebogen houdt; hij alleen, die 't oog ook dankbaar en vertrouwend durft opheffen, met het „Abba, Vader" op de lippen. Godsdienst des geestes is het Christendom, dat maar niet aan den uitwendigen mensch blijft hangen, niet maar de grove of fijne zinnelijkheid roert, maar doordringt tot den geest. Godsdienst der waarachtige, zalige gemeenschap met God is het Christendom: alles deelt de christen mede aan zijn Vader en alles geeft de Vader aan zijn kind: elk gevoel, dat daar opwelt in het hart, wordt in Gods vaderboezem

Digitized by Google

uitgestort, en heeft God welbehagen in de redding van zondaren, van die vreugde maakt Hij zijn kinderen de blijde deelgenooten.

Christus verheugde zich. Verheugen wij ons? Zonder vreugde geen Christendom. Christus verheugde zich in den geest; is prikkeling der zenuwen, streeling der lusten ons genoeg? Zonder geestelijke vreugde geen Christendom. Christus verheugde zich over den wasdom van het koningrijk Gods. Is wasdom van eigen eer of genot, van vermogen of aanzien ons liever? Zonder warme belangstelling in, zonder dankbare vreugde over de uitbreiding van het Christusrijk, zonder zendingsgeest geen Christendom. In den triomf van 's Heeren geest over de zonde, triomf in ons hart behaald over den zondelust, triomf over bijgeloof of ongeloof daarbuiten bevochten, dáárin, o christen, de stof uwer blijdschap gezocht, en niemand, dood noch leven zal uwe blijdschap van u wegnemen.

Ziet daar lezers! tot proeve eene beschouwing, die wij ter meedeeling kozen, niet omdat zij naar ons oordeel de uitmuntendste of schoonste uit den bundel is; maar alleen om de kortheid, daar wij niet over te veel ruimte in deze bladen wilden beschikken. Zouden wij nog aarzelen om het werk van de Keyser luide te prijzen? Neen wij willen hem dank zeggen voor hetgeen hij gaf. Wij hopen dat hij weldra de overtuiging zal verkrijgen, dat „de uitgave van eene tweede verzameling" wel verre van „eene aanmatiging of een waagstuk" te zijn, door velen met vreugde zal worden begroet.

De uitwendige gedaante van het boek beantwoordt aan den inhoud, 't is fraai gedrukt en net gebonden. De staalgravure echter is niet gelukkig uitgevallen.

R. v.

Stemmen en getuigenissen uit het leven der Hervormde Kerk, door J. Douwes Jr., *pred. te Leens. Te Groningen, bij* J. Oomkens Jz., *boek- en steendrukker*, 1860. *In 8vo*, 164 *pag. Prijs f* 1.60.

Op den 22sten en 23sten Junij 1859, werd te Emden eene conferentie gehouden van hervormde predikanten en kandidaten uit alle oorden van Duitschland. Met nog een

Digitized by Google

paar collega's woonde Ds. Douwes, de moedige bestrijder van Prof. Scholten, dien gigant onder onze theologen, ze bij. Wij kwalificeren den predikant van Leens aldus, om aan te toonen, dat de Ned. Herv. Kerk op de conferentie waardiglijk was vertegenwoordigd.

Met zeer aangename herinneringen aan hetgeen hij had bijgewoond, kwam Ds. D. uit Emden terug, en het geschrift, dat wij thans aankondigen, moge niet alleen gelden als een bewijs van zijne dankbaarheid voor het genotene, maar ook als een blijk, dat hij niet zonder vrucht heeft deel genomen aan de conferentie.

Het geschrift is opgedragen aan de Duitsche predikanten Neuenhaus, Viëtor en Stähelin, en bevat behalve de inleiding, *eene schets der kerkhervorming in Oost-Friesland* van Ds. Douwe's hand. Het onderwerp, zoo belangrijk wegens den band die vroeger tusschen onze vaderlandsche hervormden en die van Oostfriesland bestond, is op uitstekende wijze behandeld, zoo compleet als in een zeer klein bestek mogelijk is. Ieder zal deze schets met genoegen en met vrucht lezen, en wij verheugen ons, dat dus ten aanschouwe der Duitsche broeders, de eer van de Nederlandsche beoefenaars der kerkgeschiedenis is opgehouden.

Een tweede hoofdstuk beschrijft den dag welke aan de conferentie vooraf ging en de plegtige opening der eerwaarde vergadering; het behelst verder eene vertaling van de daarna door Ds. Viëtor van Emden gehouden voorlezing over onzen landgenoot Menso Alting.

Het derde hoofdstuk bevat eene zaakrijke vermelding van het verhandelde gedurende de drie zittingen dier conferentie, en de overzetting van eene verhandeling bij de derde zitting gehouden door den licentiaat Stähelin, predikant te Rheinfelden in Zwitserland, over *de eigenaardigheden der Hervormde Kerk.*

In het vierde en laatste hoofdstuk vinden wij de laatste handelingen der conferentie vermeld, en daarbij eene preek geschetst van den bekenden kanselredenaar Mallet van Bremen.

Ziedaar, lezer, den inhoud van Ds. Douwe's geschrift; zoo door zijn werk, als door zijne vertaling van de verhandelingen der Duitsche redenaars, heeft hij aanspraak op onze dank-

Digitized by Google

baarheid. Zooowel de voorlezing van Ds. Viëtor, als de verhandeling van Dr. Stähelin zijn zeer verdienstelijke stukken. Vooral de laatste is een doorwerkt, opmerkenswaardig opstel. Mogten wij eene aanmerking maken, het zou deze zijn, dat spreker dat, wat hij als tweede grondtrek (?) der Hervormde Kerk opgeeft — naar ons inzien juist de groote, de karakteristieke — in vergelijking van het overige, wat schraal behandelt. — De geest, welke in Mallets preek heerscht, is uitmuntend — toch zijn wij dankbaar dat men in Nederland een anderen preektrant heeft.

Die geest, een innige, vrome, milde, broederlijke geest blijkt de geheele vergadering te hebben bezield; de predikant van Leens heeft door zijn geschrift blijken gegeven van dien evenzeer te zijn toegedaan; moge hij symphatie vinden bij vele christenen in Nederland!

Geschiedenis der Hervorming, door J. P. Nonhebel, *predikant te Vaassen. Te Zwolle, bij* J. P. van Dijk, 1861. *Prijs f* 1.25.

Sedert de uitgave van ter Haar's werk over de kerkhervorming hebben wij geene geschiedenis gelezen, die wij zoo geschikt voor het volk achten als deze. Bewerkt naar een Hoogduitsch boekske, door de Calwer vereeniging uitgegeven, doch vermeerderd met eene schets der hervorming in Nederland en hier en daar opgehelderd door vele aanteekeningen, kenmerkt de arbeid van den heer Nonhebel zich door eene duidelijkheid, en tevens beknoptheid, die hem aanbevelenswaardig maakt en den naam van volksboek met het volste regt doet dragen. De uitvoering is net en de prijs zeer gering. H.

Het licht der Kerkhervorming, waarvoor de nacht des Roomschen bijgeloofs verdwijnt, een werk van den Almagtigen God. Kerkelijke rede, naar aanleiding van Gen. I : 3, *door* J. C. W. Quack, *pred. bij de Ned. Herv. gemeente te Brakel. Te Gorinchem, bij* A. van der Mast, 1860. *Prijs f* 0.25.

Het legio leerredenen, dat in de laatste jaren is uitgegeven, nog met eene te vermeerderen, mag voorwaar wel eene gewaagde onderneming heeten, en de oorzaak dier uitgave

Digitized by Google

eene bijzondere zijn. En toch hebben wij met blijdschap de uitgave der rede, waarvan wij hierboven den titel afschreven, begroet. Het is een gemoedelijk, waarschuwend en opwekkend woord des tijds, door den heer Quack op den gedenkdag der kerkhervorming uitgesproken. De koene strijder voor waarheid en geloof, aan wiens pen wij reeds menig artikel te danken hebben, in een onzer Protestantsche volksbladen, doet zich in deze rede op nieuw kennen, als een waardig kampioen voor het regtvaardige der zaak die hij bedient en voorstaat. Wij wenschen aan zijne rede een ruim debiet toe, omdat zij verdient in aller handen te zijn en vooral omdat zijne woorden waardig zijn behartigd te worden.

H.

I. *Max Havelaar, of de koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij, door* Multatuli. *Twee deelen. Tweede druk.* (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) J. de Ruijter, 1860. *Prijs f* 4,00.

II. *Waarheen? Een woord aan de lezers van Max Havelaar. Tweede druk.* (*Te*) *Leijden*, (*bij*) P. Engels, 1860. *Prijs f* 0,40.

In een tijdschrift dat den naam van Vaderlandsche Letteroefeningen draagt, mag een werk dat zooveel sensatie gemaakt heeft in den lande als *Max Havelaar*, niet onvermeld blijven, vooral wanneer zulk een werk een literarisch meesterstuk is. Dat eerst nu eene aankondiging van Multatuli's geschrift plaats heeft, wijte men den uitgever de Ruijter, die geen exemplaar van het werk *ter recensie* zond aan de redactie van een tijdschrift, waarin alleen bij zeldzame uitzondering niet ingezonden boekwerken worden aangekondigd. Onze uitgever, de heer van der Mast, gaf een blijk van zijnen ijver door het kwaad te verhelpen, en zond mij eerst kort geleden *Max Havelaar* ter aankondiging. Mijne taak is door deze min wenschelijke vertraging zeer moeijelijk geworden. Reeds is er zoo menig woord over het bijna alom gelezen boek gevallen, zoo menig verschillend oordeel daarover geveld, dat ik bijna schroom onzen lezers mijnen schralen mosterd na den maaltijd voor te zetten. Vooral gevoel ik dien schroom, wanneer ik mij herinner, welk eene meesterlijke beschouwing van *Max Havelaar* Prof. P. J. Veth

Digitized by Google

in *„de Gids"* heeft geleverd; eene beschouwing het boek waardig, zoo juist en zoo waar naar mijn oordeel, dat ik gaarne beken er geheel mede te sympathiseren. Dat was een eerlijk en opregt woord over een werk, dat op elke bladzijde den stempel van schrijvers eerlijkheid en opregtheid draagt, een woord vol geestdrift over een met zooveel enthusiasme geschreven boek; dat woord behelsde eene beschouwing, welke eigenlijk alle andere overbodig maakt, daar zij den lezer zoo naauwkeurig bekend maakte met den geest en met het eigenaardige van den vorm des werks. Maar niet door allen in den lande wordt *„de Gids"* gelezen, en ik twijfel niet of er zijn nog wel hoekjens, waarin het licht van onze Nederlandsche *revue* niet doordringt, en welke voor onze oude Vaderl. Letteroefeningen wel toegankelijk zijn. Ook daar worde men, beter laat dan nooit met Multatuli's boek bekend.

Een eerzame makelaar in koffij, Batavus Droogstoppel ontmoet toevallig een zijner schoolkennissen, dien hij na den schooltijd uit het oog had verloren. De man had veel en lang buiten het vaderland omgezworven en scheen zich niet in de gunst der fortuin te hebben mogen verheugen; ten minste, hij zag er, wat kleeding enz. betreft, schraal en pover uit. Verheugd eenen ouden vriend in den blijkbaar welgestelden makelaar te ontmoeten, roept de zwerveling diens bescherming in. Niet om geld vraagt hij, maar alleen verzoekt hij, dat Droogstoppel zich als borg zal stellen bij eenen boekhandelaar, opdat hij door eenig product zijner pen te publiceren, in het onderhoud van zijn gezin zal kunnen voorzien. De keuze van het uit te gevene laat hij geheel over aan den makelaar, wien Sjaalman, — zoo noemt Batavus den ouden schoolmakker — ten dien einde een massa zijner manuscripten over verschillende onderwerpen toevertrouwt. De makelaar, een schijnheilige, geldzuchtige egoïst, bekoord door den titel van eenige der handschriften, besluit om een boek onder zijne bescherming te doen uitgeven; op voorwaarde, dat hij er ter opheldering en verbetering ook nu en dan een woordjen zal invoegen. De geschiedenis van *Max Havelaar*, den eervol ontslagen adsistent-resident van Leb...

Digitized by Google

wordt op die manier het onderwerp van het boek, — met dien verstande, dat niet Droogstoppel, maar een Duitsch volontair, die op zijn kantoor werkzaam was, de eer der keuze heeft, waarmede zijn patroon zich volstrekt niet vereenigen kan; deze troost zich er alleen mede, dat het boek een geschrift zal blijken te zijn, nuttig voor de koffij-veilingen. De geschiedenis van den adsistent-resident is wat de zaak betreft eenvoudig; bij het aanvaarden zijner betrekking wordt van dien ambtenaar een eed gevorderd, dat hij de inlandsche bevolking zal beschermen tegen alle knevelarij, vooral tegen die van de inlandsche hoofden, die onder toezigt van Europesche ambtenaren deel hebben in het gewestelijk bestuur. Naauwelijks in zijne adsistent-residentie aangekomen, bespeurt Havelaar reeds dat de bevolking gebukt gaat onder de knevelarij van den inlandschen regent; hij spaart dezen — een oud man — zooveel mogelijk en tracht door waarschuwen als anderzins de zaken nog in orde te krijgen, maar te vergeefs. Eindelijk getrouw aan zijn eed, brengt hij zijne klagten over aan den over hem gestelden resident. Deze, een Indisch ambtenaar van den helaas gewonen stempel, poogt de zaak te plooijen; hiervan komt echter bij Havelaar niets in, die steeds volhoudt, dat hij in den eenmaal afgelegden eed iets meer ziet dan een sacramentelen vorm. De kwestie loopt zoo hoog, dat de gouverneur-generaal er bij te pas komt, en dat Havelaar eene berisping ontvangt wegens zijn gehouden gedrag, ontslagen wordt van zijn adsistent-residentschap, en overgeplaatst naar een ander gewest in dezelfde betrekking. Hij geeft echter aan de regering te kennen, dat hij den lande niet anders zou kunnen dienen, dan hij te Leb.... gedaan had, en verzoekt, zoo men daarmede geen vrede heeft, zijn eervol ontslag, dat hem ilico wordt toegezonden. Zijne getrouwheid aan den afgelegden eed, betoond ten koste van eigenbelang en van dat zijner dierbare vrouw en van zijn geliefd kind, wordt dus vergolden, en dat om den ouden slender van plooijen en oogen sluiten te huldigen.

Dit verhaal, zoo eenvoudig wat de hoofdzaak betreft, wordt den lezer aangeboden in eenen vorm, welke niemand kan aarzelen meesterlijk te noemen. De knevelarij waarvan sprake is, wordt toegelicht door eene zoo poëtisch schoone voor-

Digitized by Google

stelling — H. noemt het eene eentoonige geschiedenis — zoo eenvoudig, maar toch zoo roerend en schilderachtig, dat ik het niet genoeg aan den uitgebreidsten kring ter lezing kan aanbevelen. Zoo ook de prachtige, geheel Oostersche toespraak door den adsistent-resident, na het aanvaarden van zijn ambt tot de inlandsche hoofden gerigt; onmogelijk is het dat iemand ze leest, zonder er door te worden medegesleept, zonder de groote gaven, den dichterlijken geest en het diepe gevoel te bewonderen van hem, die zoo iets schrijven kon. En dan die losse beschrijving van H's huiselijk verkeer, die mededeeling van zijne gesprekken met Tine (Mw. H.), die wijze van verhalen van zijn vroegeren levensloop — enfin, alles in Max Havelaars geschiedenis is bewonderenswaardig schoon.

Maar welke is nu de beteekenis van dat veel besproken boek? Wie is Max Havelaar? Een gefingeerd of een werkelijk bestaand persoon? Zijn zijne ondervindingen die van Multatuli? Lees de karakterschildering van den held des verhaals, lezer, en gij zult, in de veronderstelling dat op de laatste vragen bevestigend moet worden geantwoord, nogmaals vragen, of men zonder overgroote verwaandheid, zulk een beeld van zich zelven teekenen kan. Zeer aannemelijk komt mij de oplossing van deze kwestie voor, zoo als Prof. Veth die in bovenvermelde beschouwing geeft; volgens hem heeft Multatuli zich in Max Havelaar geïdealiseerd. Maar juist in dat ideaal dat hij van zich zelven schildert, vind ik de waarborg van schrijvers voortreffelijkheid. Reeds moet er in de ziele van iemand, wiens verlangen het is te zijn als Havelaar, en die met zooveel gloed, met zooveel waarachtigen pathos dat verlangen kan uitdrukken, zulk een adel zijn, dat hij onmogelijk een zelfzuchtige oproerkraaijer, ja een leugenaar zijn kan. Multatuli is niet alleen een bekwaam auteur: hij kan niet anders dan een edel mensch zijn. Ik zeg dit niet omdat ik zoozeer dweep met „le stile c'est l'homme," niet alleen de stijl, maar de zaak vooral, welker behartiging de schrijver op zich neemt, doet mij hem hoogachten. Want niet alleen omdat hij voor zich den hemel meende te verdienen met getrouw te zijn aan eenen afgelegden eed, maar gedreven door eenen heiligen afschuw van het gruwelijk onregt den Javaan aangedaan handelde Havelaar.

Digitized by Google

Multatuli's boek is een welsprekend, krachtig, ja dringend protest tegen de mishandelingen welke de arme inboorling van eene Nederlandsche kolonie ondervindt, en daardoor tevens eene openbaring van het loon dat eenen eerlijken, trouwen ambtenaar in Indië wacht. Zoudt ge niet meenen, lezer, dat zulk een boek, vooral wanneer het met onmiskenbare genialiteit is geschreven, niet alleen sensatie moet maken, maar vooral de sympathie wekken van eene natie, die zoo magtig gaarne eene christelijke natie wordt genaamd; die zucht omdat er nog zoo vele blinde heidenen zijn, over wie de zon der geregtigheid nog niet is opgegaan? En toch — dit is niet gebeurd. Grooter was in Nederland het aantal dergenen die Multatuli veroordeelden, dan van hen die zijn streven op prijs stelden. Aan bewonderaars zijner groote gaven heeft het den schrijver niet ontbroken, maar steun heeft hij weinig gevonden. Geen wonder! De strijd dien hij voerde was gerigt tegen de menschelijke zelfzucht, welke hij minder sterk waande dan zij is. Zijn boek verscheen in een land, waarin de geest der Droogstoppels op nagenoeg elk gebied de algemeene is, al wordt hij niet altijd in het openbaar gehuldigd. Max Havelaar trad te voorschijn in dagen, waarin men de koloniën in gevaar achtte, wanneer men den ouden sleur vaarwel zeggende, afstand deed van het zoogenaamde prestige der Europeanen op de bewoners van den Indischen Archipel. Er was niet op te rekenen dat de schrijver steun zou vinden bij eenige partij, daar hij zich, misschien wel wat ultra-zelfstandig, niet bij eene partij wilde voegen. De mannen des behouds moesten *per se* zijne vijanden zijn, en de mannen der koloniale oppositie hier te lande gevoelen zich onaangenaam aangedaan, door het niet zeer gunstige licht waarin de „gouverneur-generaal in ruste," de man waarop hunne hoop voor de toekomst gevestigd is, in het verhaal voorkomt. Ook op Java is de partij van den vooruitgang naar het schijnt ontevreden; ten minste de nieuwsbladen hebben gemeld, dat de heer Lion herwaarts komen zal, om de eere te herstellen van den resident, onder wien de ontslagen adsistent-resident geplaatst was, van wien door dezen juist geen bijzonder gunstige schildering wordt gegeven.

Tel nu de vijanden eens op, Multatuli, die gij door uw schrijven hebt gemaakt: 1o. de geheele familie Droogstoppel

Digitized by Google

met haren aanhang, anders gezegd de mannen wier eenig beginsel in handelen en oordeelen zelfzucht is; 2o. het gansche geslacht van Slijmering — zoo noemt H. meergemelden resident — of de mannen van den ouden slender, van welke het den meesten aan beginselen, allen aan energie en moed ontbreekt; 3o. de teleskopische philanthropen die, met een loerend oog op een plaatsjen in Abrahams schoot, blaken van ijver voor de zendingszaak; hen toch hebt gij bespottelijk gemaakt op waarlijk ondeugende wijze; daarenboven verschilt uwe meening hemelsbreed van de hunne; zij willen blinde heidenen laten doopen, en gij wilt er voor zorgen, dat zij niet uitgezogen en mishandeld worden door de nalatigheid van gedoopte christenen. Pas op, Multatuli, gij zult nog voor eenen materialist gehouden worden; 4o. de koloniale oppositie, om reeds gemelde redenen, enz., enz. Ach, welk een klein hoopjen blijft u over; gemakkelijker kunt gij hen tellen die niet tegen u zijn, dan de beschuldigingen welke men tegen u inbrengt. Deze toch zijn talloos. Uw werk doet u als niet weinig excentriek kennen, en zelfs die excentriciteit wordt u als eene misdaad aangerekend. Uwe verontwaardiging heeft u wel eens een hard woord doen schrijven, u doen overdrijven, en daarom noemt men u een oproerkraaijer. Gij zijt niet volmaakt en hebt u misschien in 't een of ander vergist, en het wordt als doodzonde beschouwd. Vlugschriften zien het licht om tegen u te waarschuwen; een daarvan, getiteld: *Waarheen?* enz., beweert zelfs dat de hoofdstrekking van uw boek, hoe behendig gij het ook wilt verbergen, niet edel is. De schrijver W. H. uit Leijden behoort blijkens zijne argumenten, ongetwijfeld tot het geslacht der Slijmeringen, ofschoon eenige verwantschap met de familie Droogstoppel in zijn schrijven niet onduidelijk in het oog valt. Zekerlijk, even min als die antagonist, kan ik de geweldige, daarenboven onuitvoerbare bedreigingen van de laatste bladzijde uws boeks goedkeuren; maar zou ik er al een ander om. kunnen hard vallen, u, Multatuli, vergeef ik ze met liefde, omdat ik uit den aard van uw schrijven besluit, welke uwe persoonlijkheid is; daarenboven hebt gij velen zooveel genots verschaft, dat gij aanspraak hebt op aller vergiffenis, wegens de woorden die zooveel stof tot ergernis hebben gegeven. Jammer is het alleen, dat gij den stok voor de hand

Digitized by Google

hebt gelegd, waarmede men den hond zoo gaarne wilde slaan.

Aanvankelijk schijnt gij, niettegenstaande het vele debiet uwen *Max Havelaar* ten deele gevallen, minder succes op uw werk te hebben dan gij verwachttet. Verlies echter niet uit het oog, hoe groot het aantal en de invloed uwer veelsoortige tegenstanders is; wat uwe pogingen zullen uitwerken, kan nu nog niet blijken; maar zeker is het dat gij slapende honden hebt wakker gemaakt, voor welke moeijelijk de noodige amfioen te vinden zal zijn. Troost u voorloopig met het voorbeeld van de edele Amerikaansche, die op zoo treffende wijze tegen de gruwelen der slavernij te velde trok; ook zij is bewonderd door de geheele wereld, maar wacht nog op het effect van hare pogingen; maar dat effect kan noch zal uitblijven, evenmin als het zaad door u gestrooid kan nalaten vrucht voort te brengen. Wanneer dit zijn zal? — God alleen weet het, wanneer de waarheid, en daarmede de van eigenbelang en eigengeregtigheid zuivere philantrophie zal zegevieren op het zelfzuchtig, middeneeuwsch vooroordeel. Misschien zullen wij het niet beleven, maar de voorteekenen van die toekomst vertoonen zich reeds; en breekt eenmaal de blijde dag aan, dat Nederland het onregt eeuwen lang den Javaan aangedaan herstelt, of liever aan dat onregt een einde maakt, dan zal uw naam gezegend worden door velen, als die van eenen wegbereider der hervorming, welke, lang noodzakelijk, eindelijk zal zijn tot stand gekomen. Daarom — met verloochening van u zelven zijt gij den strijd begonnen; laat u niet ontmoedigen door de taal uwer bestrijders; zij zijn velen, en spreken luide, omdat de waarheid niet wil worden gehoord; maar volhard tot den einde en heerlijk zal de kroon zijn welke u wacht.

T. 16 Jan. 1861. D.

Frederik de Groote en zijne Broeders en Zusters. Door L. Mühlbach. *Uit het Hoogduitsch door* S. S. *Te Deventer bij* J. de Lange 1860. *In post* 8vo., 3 *dln. Prijs f* 4,10.

Dit boek, meenen wij in de dagbladen gezien te hebben, staat met andere in verband of serie, welke ons echter niet onder 't oog kwamen.

Digitized by Google

Over het *nut* van werken als deze voor de verspreiding van zuivere grondige historiekennis en de juiste waardering der historie-feiten, willen wij heden maar niet twisten. Dat historisch-romantische of romantisch-historische geeft doorgaande niet veel; enkele, zeer enkele meesterstukken onder de massa uitgezonderd.

De titel van dit boek is wel ietwat misleidend: zou men niet, daarop afgaande, historie- of historische karakterstudiën verwachten? Dat men dan niet teleurgesteld zou wezen, dit zouden wij niet durven beweren.

Doch, „wetenschap en studie en zuivere kennis" daargelaten — het groote publiek, op 't welk met dergelijke geschriften wordt gespeculeerd, kan die toch zoo vlot niet plaatsen — geeft het boek blijk van eenig talent? is 't aangenaam, onderhoudend, boeijend, enz. enz.?

Hoor eens, genegen lezer! zijt ge tevreden met ontspanning, met een vrij uurtje genoegelijk en niet geheel nutteloos te slijten, — wel nu, dan zullen wij niet zóó streng zijn om u de lezing dezer deeltjes te ontraden. Neen; neem ze dan gerust ter hand: ze lezen vrij pleizierig, vlug en vloeijend, en ge krijgt toch ook „een kijkje" in den geschetsten tijd. Afwisseling is er óók; als ge den „Inhoud" overziet, wordt ge gewis opgewekt.

De slotsom is deze. Wij achten niet dat het werk geheel en al zonder gehalte is; slechts is dat, onzes inziens, niet hoog, en zeker lang niet hoog genoeg, om er eene *blijvende* waarde aan te geven.

Tooneelen en schilderingen uit het leven in Amerika. Een verhaal naar het Hoogduitsch van Armand, *door* T. Raven Hzn. *Twee deelen.* (*Te*) *Groningen*, (*bij*) P. Noordhoff, 1860. *Prijs f* 5,80.

De schrijver van dit verhaal, de heer Strubberg te Kassel staat, door de werken welke hij vroeger leverde, in het naburige Duitschland gunstig bekend. Ik heb nooit iets van zijne hand gelezen behalve nu deze *Tooneelen enz.* welke ook in Duitschland zeer gunstig worden beoordeeld. Het kan aan mijn smaak liggen, maar ik mag het niet verzwijgen, dat mijne ingenomenheid met dit verhaal zoo groot niet is.

Digitized by Google

Gelooven wil ik, dat men hier Amerikaansche toestanden naar waarheid geschetst vindt; maar als romantisch geschrift is mand's boek naar mijn oordeel lang niet mooi. De lezer beslechte tusschen de Duitsche kritiek, en mijn nuchter, Hollandsch oordeel.

De vertaling — dit is geene subjective meening — is zoo ellendig, als er misschien ooit eene geleverd is. Den heer Raven stel ik voor om dus den titel, welke van zijne inventie is, te veranderen; *uit het Hoogduitsch in geradbraakt Hollandsch overgebragt.* Foei, het is schande, dat men zich met zoo uiterst geringe taalkennis aan eene vertaling waagt, welke voor de uitgave is bestemd; het is schande, dat men als uitgever niet meer kennis toont te bezitten, of niet genoeg prijs op zijnen naam stelt, om aan zoo onervaren hand eenig werk toe te vertrouwen!

Denk niet, lezer, dat ik overdrijf of te hard in mijn oordeel ben. Gaarne schenk ook ik verschooning voor kleine feilen, welke zoo ligt in eene vertaling insluipen; zelfs een enkele *blunder* van groveren aard, maakt volgens mij eene vertaling nog niet slecht. Geene genade echter voor werk als dat van den heer Raven, die..... maar oordeel zelf, lezer; ik laat hier eenige van de feilen volgen, welke ik onder 't lezen heb opgeschreven.

Deel I pag. 3: eene doodelijke stilte lag over 't landschap *verspreid;* pag. 4: *paradijsschoone* landen; pag. 5: *grille* kleuren; pag. 7: hierbij kwamen nog haat, eene inwendige *verkropping;* pag. 7: gefronste wimpers; pag. 10: voort *suisde* zij (een meisjen te paard); pag. 11: *granaatbloesem lippen;* pag. 61: eene *hardhartige* moeder; pag. 68: het *overzijdsche* dal; pag. 87: een *dondergelijk* gekraak; pag. 192: zoo min *storende* hem dit nu anders zou geweest zijn; pag. 193: terwijl het (een hert) zijn loop door het *rappelen*, waarmede zijne horens het hout van zijn slank ligchaam afweerden, aanduidde; pag. 213: misschien laat met der tijd de misdaad zich vergeten; pag. 216: een *onbederfelijke* kerel; pag. 286: zij *maakten* zeer bedenkelijke gezigten.

Deel II, pag. 14: als perspectieve vooruitstekende oogen; pag. 29: de kerk in C... was in den verren *omkring* de eenige; pag. 41: eens *dwingelandsche*, *hardhartige* gebiedster; pag. 137: *verbindingsgoed* (windsels); pag. 139: die *van* de plaats

Digitized by Google

niet *onkundig* was; pag. 144: bliksem op bliksem en krak op krak, trok het (?) over de aârde; pag. 145: dat (het weder) wordt ja altijd doller; pag. 145: alle drie braken aan de achterzijde der tent onder het natte linnen uit; pag. 146: *woede accoorden;* pag. 146: als uit duizend kelen gilde het (de storm) van den voet des heuvels naar boven; pag. 146: in het zelfde oogenblik bliksemde het van de legerplaats van Jerry over; pag. 153: ik zou liever dadelijk naar hem *opbreken;* pag. 179: *schaterlagchende;* pag. 181: chinine, waarnaar een mensch de ooren zingen; pag. 181: maar wanneer u de beving overvalt, zult gij wel spoedig uw dansmeester af zijn; pag. 187: *espen;* pag. 188: maar zijne borst ademde vrij, en zijne polsen sloegen vol en bewogen, gelijk het op eenen avond onder Palmen, Cipressen en Magnolias den mensch vergund is; pag. 188: de *brievenbuseik;* pag. 190: terwijl de quadrone te vergeefs van de keuken naar het huis luisterde; pag. 201: het afscheid trad hem *steil* voor den geest; pag. 203: de tijd, waarin het schip van de Middellandsche zee aan hem in New-York gerigt werd; pag. 227: een *elegant* gevormde boom; pag. 255: van overwinning vonkelende blikken; pag. 290: paauwen die in hun luchtig rustbed, in de toppen der reuzenboomen aan de rivier opschoten; pag. 292: het deed hem het hart goed zich daarbij uit te weenen; pag. 308: zij zonk gezegend aan zijn hart enz. enz.

Ik heb deze curiositeiten niet geklassificeerd, daar de lezer wel zien zal, wat germanismen zijn, en wat onzin is. De aanteekeningen konden nog met een legio worden vermeerderd, maar men kan van recensent niet vorderen, dat hij het geheele werk overschrijve.

Hartelijk hoop ik, dat de moeite welke ik mij gegeven heb niet zonder vrucht zijn zal; dat de heer Raven niet meer als vertaler zal optreden, en dat de uitgever Noordhoff zal leeren beter toe te zien, wien hij vertaalwerk toevertrouwt. — Den laatstgenoemde mag ik prijzen wegens het vignet, dat op de titels van beide deelen prijkt; het onderwerp is wat sentimenteel, maar teekening en lithographie zijn verre van verwerpelijk.

P. S. een paar curiositeiten uit de vertaling heb ik vergeten op te geven; op verscheiden plaatsen vindt men de uitdrukking

Digitized by Google

„het bliksemde uit zijn tweeloopige *bus*" voor: „hij schoot zijn geweer met twee loopen af." — Ook schrijft de heer R. in navolging van zijn origineel de meeste zelfstandige naamwoorden met eene kapitale letter, misschien heeft de man nooit opgemerkt, dat men dit in onze taal niet doet.

Zwart en Wit. Beelden uit het leven. Naar het Hoogduitsch van Angelica von Michalowska, *door* J. J. A. Goeverneur. (*Te*) *Groningen*, (*bij*) P. Noordhoff. *In* 8*vo*.

Ditmaal heeft Goeverneur mij teleurgesteld, lezer! Ik dacht weder den roem van zijn bewonderenswaarde smaak te zullen mogen verkondigen, en het u te mogen toeroepen: daar hebt ge 't al weêr; als onze Groninger vriend wat vertaalt, dan is het altijd iets uitmuntends; maar, helaas, 't was mis.

Is dan dat *Zwart en Wit* van die Duitsche dame met haar Russischen of Poolschen naam, zoo'n allerellendigst product? Volstrekt niet; had eene zuster, nicht of goede vriendin van me het geschreven, ik zou zelf haar aangeraden hebben deze stukjens te laten drukken; hetzij in een onzer tijdschriften, hetzij te zamen in een bundeltjen; want waarlijk, er wordt in 't Hollandsch, ook door Hollandsche dames veel aan de pers toevertrouwd, dat van minder allooi is dan *Zwart en Wit*. Maar dat het uitgezocht is, uit den rijken schat der buitenlandsche literatuur, vooral dat het uitgezocht is door Goeverneur, — ik kan 't mij niet begrijpen. Geen der levensbeelden van A. v. M. is met meer dan middelmatig *crayon* geteekend, en ——— maar, lezer, ik wou gaarne dat gij het boekjen kocht en laast, misschien zijt ge 't wel niet met mijn oordeel eens, en daarenboven, zoo er nog een plaatsjen op uw boekenhanger open is, dan kunt ge 't aanvullen met den keurig wit porceleinen omslag, waarmede de uitgever Goeverneur's vertaling heeft versierd, en welke, hoewel misschien te mooi voor den inhoud, volkomen aan den titel beantwoordt.

Fanny Loviot onder de Chinesche zeeroovers door haar zelve beschreven. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) J. D. Sybrandi, 1860. *Prijs f* 1,40.

Een gedeelte van dit verhaal is den lezers van dit maand-

Digitized by Google

schrift bekend uit het *mengelwerk* van de Vaderl. Letteroef. voor 1859. Ref. heeft het tegenwoordig nog al druk en neemt daarom de vrijheid zijnen lezer eenvoudig mede te deelen, hoe hij door een paar dames over het boekjen heeft hooren spreken.

„Wat akelig, he? Toen ik het las liep me eene rilling over 't lijf; 't is om kinders meê naar bed te jagen; maar zou het wel heelemaal waar gebeurd zijn?"

„Daar kan je niet aan twijfelen; de ontvanger zei dat hij er in eene courant over gelezen had."

„Als dat zoo is, dan is 't stellig waar. Ik kan me maar niet begrijpen, hoe een meisje zoo op er eigen houtjen naar Kalifornië en China durft gaan; dat lijkt me wat raar toe."

„Dat vind ik toch zoo'n wonder niet; er gaan wel soeurs de charité en zendelingsvrouwen naar China, omdat ze daarmêe den hemel meenen te kunnen verdienen; zou een meisje dan niet naar Kalifornië kunnen gaan om fortuin te maken? Dominé zei immers zondag nog: de kinderen dezer wereld en hun geslacht zijn voorzigter dan de kinderen des lichts?"

„Je moet niet hatelijk worden, omdat je weet dat ik nog al met zendelingen op heb; maar om bij 't boekjen te blijven, ik heb 't aan onze kindermeid te lezen gegeven, en die vindt het o zoo mooi."

„Nu daarvoor is 't ook een flinke lectuur."

„Neen zoo ongunstig denk ik niet over 't boekjen; 't is waar en 't is akelig — dus is 't interessant."

Deze conclusie laat Ref. op rekening van de dame die het laatst aan 't woord was.

Naar het Westen! Een verhaal. Naar den vierden druk uit het Engelsch van Ch. Kingsley, *schrijver van „Hypathia;" Te Sneek, bij* van Druten en Bleeker, 1860. *II Dln. In gr. 8vo. Prijs f* 6,30.

Begeerig zal menig oog op den titel van dezen roman rusten. Kingsley toch heeft zich door zijne vroegere werken een naam verworven, welke die der meestgevierden evenaart. Zijn romans worden niet spoedig vergeten, en door vele leesgezelschappen en particulieren zal de annonce van een

Digitized by Google

nieuw verhaal van den schrijver van *Hypathia*, niet enkel voor notificatie worden aangenomen. Maar beantwoordt *Naar het Westen!* aan zoo groote verwachtingen? Is het niet enkel de naam van den schrijver, welke het boek sympathie zal doen vinden?

Lezers in Nederland, vergeet wie dit verhaal heeft geschreven, waakt zoo veel mogelijk over u zelven dat gij u niet laat verblinden door een grooten naam, — en gij *moet* dezen roman een meesterstuk noemen; geene antecedenten van den schrijver zijn er noodig om u dit te doen erkennen. Het is een nieuwe lauwer aan Kingsley's kroon.

Ref. wil geene vergelijkingen maken met de vorige romans van denzelfden auteur; alleen dit wil hij zeggen, dat ongetwijfeld *Hypathia* meer studie verraadt dan *Naar het Westen!* en dat vrij zeker daaraan ook meer studie is besteed. Maar dat het laatstgenoemde de sympathie van uitgebreider kring zal wegdragen — dit staat bij hem vast.

Men meene evenwel niet, dat de roman sporen draagt van oppervlakkige bewerking. Het is er verre van, dat Ref. dit zou beweren. Alleen wilde hij zeggen, dat den lezer thans geen geleerden roman wordt aangeboden; daarenboven heeft de schrijver hier niet als in *Hypathia* zulk een bepaald doel voor oogen, om tegenwoordige gebreken in een oud kleed te schilderen.

Naar het Westen! is een historische roman; niet een, waarin nu eens eenige bladzijden geschiedenis, en dan weder eenige volgende verdichting behelzen, — de hoofdbestanddeelen van het genre zijn niet naast elkander geplaatst, maar te zamen geweven tot één schoon geheel. Gekarakteriseerd zijn evenzeer de tijd der handeling, als de handelende personen; de laatsten misschien meer dan de eerste, maar toch niet ten koste van dezen. Het laatste gedeelte van de zestiende eeuw is de tijd der handeling; uit den strijd van de Jesuiten tegen koningin Elizabeth, en vooral uit het leven der zeevaarders die, door hun moed en trouw, aan de Engelsche koloniën het aanzijn schonken, zijn de tafereelen genomen. Een dier zeevaarders is de hoofdpersoon, en rondom hem, Amyas Leigh, groepeert zich al het overige. Eene groote verdienste rekent Ref. het in den roman, dat het licht van den voorgrond steeds op dien hoofdpersoon blijft

Digitized by Google

schijnen; en toch zijn het niet duizenden van penseelstreken, welke Amyas in zijn waardigheid van held des verhaals handhaven. Krachtig en levendig zijn de trekken waarmede deze reusachtige persoonlijkheid, ons wordt voorgesteld, welke van haar optreden af, tot aan het einde des verhaals onafgebroken belangstelling wekt. Het licht dat op de nevenfiguren van den voorgrond valt, het is aangebragt om de voorstelling van het hoofdsujet des te helderder te maken. Amyas broeder Frank en hun neef Eustatius Leigh vormen te zamen het contrast met den koenen zeevaarder; de taak is als 't ware tusschen hen beiden verdeeld. De fijne ontwikkeling en geleerdheid van den eerste, de dweeperij en huichelarij van den tweede, doen de ruwe maar goedaardige kracht, het gezond verstand, en de opregte vroomheid van den hoofdpersoon voortreffelijk uitkomen. Ook de schoon geteekende figuur van den wederdooper Salvation Yeo is daartoe dienstig. Wilde Ref. voortgaan met al de rollen na te gaan, welke in het verhaal worden gespeeld — waar zou hij ophouden?

Hoewel niet overladen, is toch Kingsley's tafreel zoo vol, dat het in eene aankondiging als deze niet geschieden kan. Het is een drama, aan welks uitvoering vele personen medewerken; er is één hoofdrol, er zijn verscheiden zeer belangrijke nevenrollen, er zijn ook zeer kleine rollen, maar de auteur heeft geen van deze zonder doel in het leven geroepen, en allen hebben hunne eigenaardige aantrekkelijkheid, al hebben sommigen maar een enkel woord te spreken in het drama. Of is het overdreven, wanneer Ref. dit zegt van Amyas moeder, van Richard Grenville, den grooten admiraal, van John Brimblecombe om geene anderen te noemen?

De lezer oordeele zelf. Over de schildering van Ayacanora kan maar eene opinie, en deze moet gunstig zijn. Liefelijkheid en kracht zijn in die figuur zoo vereenigd, dat zij wel iederen lezer moeten aantrekken. In vele opzigten is zij de vrouwelijke pendant van den hoofdpersoon.

Wijt aan Ref.'s ingenomenheid met Kingsley's werk, lezer, dat hij nog eenige oogenblikken uwe aandacht vraagt.

Het tooneel der handeling is nu eens Europa, dan weder Amerika, nu eens aan wal, dan weder aan boord. Het tafreel dat de schrijver ontrolt is groot, niet alleen door het

Digitized by Google

aantal figuren, maar ook door het tijdsverloop dat beschreven wordt; en toch wordt de eenheid der handeling daardoor niet verbroken. Bij de eerste lezing zou men de slotscène eenigzins mislukt noemen, omdat zij eene ontknooping alleen van het laatste gedeelte des verhaals schijnt te zijn. Nader onderzoek echter doet zien, dat dit niet het geval is. Wel treedt Ayacanora in het eerste gedeelte van den roman in 't geheel niet op; maar men bedenke wel dat de intrigue meer is dan eene liefdesgeschiedenis. Wanneer men aan Amyas, den hoofdpersoon, de verschuldigde aandacht wijdt, dan bespeurt men duidelijk dat de schrijver in dezen, een vooroordeel wil schilderen, hoe het ontstaat, hoe het zich openbaart, hoe het overwonnen wordt. Deze laatste overwinning, en niet Amya's huwelijk is de ontknooping, en Ayacanora behoefde in het eerste gedeelte des verhaals geene rol te spelen; haar werk vangt eerst aan, wanneer geschilderd wordt, hoe het vooroordeel zich openbaart.

Het eigenaardige van den tijd waarin Amyas leefde, de godsdienstzin welke zich, hoewel in ruwen vorm, in hem openbaarde, de opwekkingen welke hij ontving door de hartstogtelijke taal van Mr. Oxenham, Salvation Yeo en Sir Richard Grenville, de huichelarij der Jesuiten, de gruwelen der inquisitie, en vooral de schaking van Rose Salterne, doen in hem het vooroordeel ontstaan, waarvoor hij ook aanleg had. En overwonnen wordt het, door de betrekking welke de anders zoo dweepzuchtige Salvation op Ayacanora had, door den invloed van Mevrouw Leigh, de schutsengel haars zoons; maar vooral door den invloed der tegenspoed, en door de kracht zijner liefde voor het meisje, dat hij als kind onder de Indianen had aangetroffen. Had de jongensachtige, bruischende genegenheid voor Rose er veel toe bijgedragen, om het vooroordeel te doen ontstaan, een meer bezadigde, op overtuiging gegronde uiting van denzelfden hartstogt doet Amyas het vooroordeel overwinnen.

Aan heerlijke beschrijvingen en treffende tooneelen kan in een roman van Kingsley geen gebrek zijn; om bij het lezen van de ontknooping b. v. een traan te storten, behoeft men waarlijk niet sentimenteel te zijn. Door den geheelen roman henen is dit zoo, dat in het hart van den lezer aanhoudend snaren worden aan 't trillen gebragt, —

Digitized by Google

maar alle zijn het edele snaren. De lectuur van een roman als dezen, kan niet nalaten den lezer beter te maken; meer nut kan ze stichten dan die van menig stichtelijk boek.

De vertaler is over het algemeen gelukkig geslaagd in zijn werk; ref. zou wel over enkele misstappen kunnen gaan vitten, maar hij wil dat niet doen, omdat hij bij ondervinding weet, hoe ligt men bij het vertalen kleine zonden kan begaan. In de meeste vertalingen van romans zal men er meer aantreffen dan in deze.

D.

Dagboek van een arm jong mensch, *door* O. Feuillet. *Naar den veertienden druk. Te Deventer*, *bij* A. ter Gunne, 1861. *In gr.* 8*vo.*, 254 *blz. Prijs f* 2,75.

Wij ontvangen hier eene vertaling van *le roman d'un jeune homme pauvre*, van Octave Feuillet, een verhaal dat in het oorspronkelijke opgang schijnt gemaakt te hebben, zooals de veertiende druk, dien de vertaler gebruikt heeft, genoegzaam bewijst. Ook is het tot een tooneelstuk omgewerkt dat onder den titel van: *de roman van een arm jong edelman*, in de Hollandsche schouwburgen gespeeld wordt.

Het behelst de lotgevallen van een jong mensch uit aanzienlijken huize, die van zijne bezittingen beroofd, genoodzaakt is eene betrekking te zoeken, en nu intendant wordt bij eene rijke familie, waar hij de achting wint door zijne kennis en vlijt, en eindelijk met eene rijke erfdochter in het huwelijk treedt. Zoowel de hoofdpersoon als de leden der gezegde familie en de overige personen, die in het verhaal eene plaats wordt gegeven, zijn met menschenkennis geteekend, de voorstelling der gebeurtenissen is boeijend en de strekking grootendeels zedelijk; wij zeggen grootendeels, want *de eer* wordt hier verheven tot het hoogste en heiligste, en met den naam van godsdienst bestempeld. Met belangstelling volgt men den held der historie, waar hij, ook in groote verzoeking, getrouw blijft aan edele beginselen, maar men gevoelt weinig sympathie voor deze type van Fransche deugd, als hij om eene beuzeling met een medemensch wil vechten op leven en dood, en om zijne eerlijkheid aan de dame, die hij bemint, te bewijzen, zich, als hij toevallig

Digitized by Google

met haar in een toren is opgesloten, met het grootste gevaar van te verpletteren, naar beneden laat zakken.

De vertaler van dit boek zegt ons in de voorrede, dat de vertaling *con amore* en niet *à tant par feuille* verrigt is, dat hij met studie en overleg de verbuiging der naamwoorden heeft achtergelaten „om den stijl losser en vloeijender te maken en, op 't voorbeeld van onze keurigste nieuwste schrijvers, de boekentaal meer in overeenstemming te brengen met de eigenlijke volks- en spreektaal." Daarop laat hij volgen: „*Dengenen, dewelke met ooren als van wijlen den verhevenen Phrygischen koning uit den verledenen tijd gezegend is, betreuren wij; maar het zoude eene vruchtelooze moeite mogen geheeten worden, met eenen zoodanigen te willen redetwisten.*" Wij vonden dit nu wel niet los en vloeijend, maar een en ander deed ons toch, met eenige belangstelling, de aandacht op de *con amore* verrigte vertaling vestigen, en spoedig bemerkten wij, dat de vertolker in zoover zijne belofte heeft gehouden, dat hij geene naamwoorden heeft verbogen; zoo schrijft hij *mijn* genietingen, *zijn* zonen; maar wij moeten openhartig verklaren, dat wij ook zulke uitdrukkingen niet zeer vloeijend kunnen vinden; misschien is dit echter daaraan toe te schrijven, dat wij met ooren als van wijlen den verhevenen Phrygischen koning uit den verledenen tijd gezegend zijn. Wij hebben ten gerieve van Directeuren van leesgezelschappen eenige zinsneden, die onze aandacht trokken, opgeteekend; zij zullen hen in staat stellen over de vertaling in het algemeen te oordeelen.

Bl. 6, dewijl hij behoefte had, zoo hij zeide, naar afleiding en verstrooijing.

Bl. 55, bood hij mijn een cigaar.

„ 56, naar het mij bestemde verblijf.

„ „ 't Was de ingang van het oude kasteel. Eeuwenoude eiken- en pijnboomen vormen van dit overblijfsel der middeneeuwen een geheimzinnigen kring, die het een voorkomen van diepe afzondering geven.

Bl. 57, 't geen voor zijne zelfvoldoening eender was.

„ 96, Een eenzamen woesten bergkloof.

„ 117, Haar hart scheen zeer middelmatige gevoelens te koesteren.

Digitized by Google

Bl. 120, Er ontstond een pauze, waarna mevr. S. uit hare bezwijmende ziel de volgende reeks vragen scheurde.

Bl. 121, Te zelven tijd sprong een rank meisje met bloote voeten, in de hand een spinrokken houdende, in het voorouderlijk gewaad, met het hertogelijke hoofddeksel der boerinnen van dat gewest, snel over de sloot.

Bl. 122, Het schrift was van een onbedreven hand, die evenwel opregt scheen.

Bl. 126, Bij elke harer snelle schreden waarmede de zon den horizont naderde.

Bl. 133, dien kleinen kerkhof.

Wij hebben het bovenstaande opgeteekend, omdat er juist onze aandacht op viel; doch als wij gingen zoeken, zoude het niet moeijelijk zijn een honderdtal dergelijke bijzonderheden te verzamelen. Wanneer wij daarbij voegen, dat in de constructie meestal het Fransch letterlijk gevolgd is, zal men ons wel niet van vitlust kunnen beschuldigen, als wij den heer E. R. S., die de pretentie heeft als taalhervormer op te treden, onbevoegd verklaren om een boek in het Nederlandsch over te brengen.

Wij begrijpen niet hoe de heer ter Gunne eene vertaling aan zulk eene onbevoegde hand kon toevertrouwen, tenzij we de reden daarin zoeken, dat de overzetting *con amore* en niet *à tant par feuille* verrigt werd.

Hoewel wij den druk niet fraai kunnen noemen, is die toch niet slecht, terwijl papier en vignet zeer goed zijn.

***s.

Getrouw tot het eind of alleen op eene groote, groote zee. Door A. Roe. *Uit het Engelsch.* *Deventer*, A. ter Gunne, 1860. 409 *bladz.* *Prijs f* 3,90.

Door onvoorziene omstandigheden zijn andere werken voorgegaan; verscheidene lezers zullen met dit boek reeds kennis gemaakt hebben, en wij loopen derhalve groot gevaar, om, op zijn oud-Hollandsch met de nachtschuit te komen. Dit alles zal ons evenwel niet terughouden, en onpartijdig willen wij mededeelen, welke indruk de lezing van: „*Getrouw tot aan het eind,*" op ons heeft gemaakt.

't Is, onzes bedunkens, een boek, dat men niet alleen

Digitized by Google

zonder schroom aan jongelieden in handen *kan* geven, maar wij zouden bijna zeggen, dat men het hun *moet* laten lezen. Geene hartstogtelijke taal der liefde zal hunne rust in gevaar brengen; geene te sterk gekleurde verhalen van afwijkingen van 't regte pad zullen denkbeelden bij hen opwekken, en indrukken nalaten, welke, helaas! maar al te dikwijls den trek naar 't verbodene aanwakkeren, in plaats van hun, zoo als de bedoeling des schrijvers of der schrijfster zal en moet geweest zijn, een afschuw voor het kwaad in te boezemen; — geene onwaarschijnlijkheden hinderen u.; integendeel ontvangt gij dood eenvoudig de natuurlijk beschrevene geschiedenis van een jongen, die zich zelven eenen weg moet banen, die alleen moet reizen op eene wijde, wijde zee; op die zee met vele stormen te kampen heeft — hoewel hier volstrekt geene speculatie is, om den hoofdpersoon van 't werk door bijna onoverkomelijke gevaren tot een romanheld te maken — en niet alleen zelf in eene veilige haven zijn anker mag uitwerpen, maar tevens de onuitsprekelijke vreugde mag smaken, dat hij eenen vriend, die op de groote levenszee bijna vergaan was, van eenen wissen ondergang redt.

Er ligt over 't geheele werk een waas van eenvoudigheid en van godsdienstig gevoel. De loods, die den jongeling dwars door klippen en over ondiepten den regten weg wijst, de gids op zijne levensreis, is de gids, dien wij allen kennen of ten minste behooren te kennen als den besten, als den onfeilbaren; hij bezit de kracht, om dien gids steeds op zijde te blijven, ja zelfs aarzelt hij niet, om zijnen vriend, die te midden van de verstrooijingen en uitspattingen der groote wereld voortholde op den weg ten verderve, met dien leidsman bekend en bevriend te maken. De Amerikaansche werken van den laatsten tijd zijn zeer dikwijls op dit punt niet vrij te pleiten van overdrijving, en hebben daardoor iets weekelijks, maar in dit werk ligt gemoedelijke godsdienstzin ten grondslag voor de handelingen en daden.

Wij hebben de aanmerking hooren maken, dat het wat overdreven was, dat de held van 't verhaal zijne viering van den sabbath zóó verre uitstrekte, dat hij zijnen patroon, — bij wien hij op 't kantoor en aan wien hij zeer veel verpligt was — op zekeren zondag, toen er door buitengewone omstandigheden, die in den handel kunnen voorkomen, handen

Digitized by Google

te kort schoten, weigerde, voor hem iets te doen, bij die weigering volhardde en daardoor zelfs eene goede betrekking bij goede menschen verloor. De omstandigheden in aanmerking genomen, zou hij dit misschien zonder bezwaar voor zijn geweten hebben kunnen en mogen doen, maar hier strekte het om het karakter van den jongeling in al zijne kracht te doen uitkomen, en aan den anderen kant valt het niet te ontkennen, dat velen het winnen en vermeerderen van aardsche schatten als hun hoogste goed beschouwen, en zeer zeker was het de bedoeling van den schrijver, om deze vlek in het karakter van zoo menigen handeldrijvende aan te toonen.

Uit al het aangevoerde zal genoeg gebleken zijn, dat wij met het boek ingenomen zijn, en gaarne willen wij bekennen, dat wij zoo gaarne zouden zien, dat er middelen bestonden, om werken zoo als dit, werken, die waarlijk eene hoogst nuttige strekking hebben, door goedkoopen druk algemeen te verspreiden.

De minder door de fortuin bedeelden hebben ook zoo dikwijls behoefte aan dergelijke lektuur, die hun een riem onder 't hart steekt, en hen krachtig aanspoort, om vast te houden aan dien besten gids! Al zijn ze gevrijwaard voor ondeugden, door weelde en overvloed zoo ruimschoots gekweekt; ach! de armoede heeft ook zoo menige lokstem der verleiding, en! 't komt ons voor, dat er bij de vele weldadige instellingen en inrigtingen hier te lande nog altijd te weinig gedaan wordt, om *goede* lektuur onder het volk te verspreiden; lektuur, die niet bestemd is, om hem niet anders dan ach! en wee! over zijne diepe verdorvenheid te doen uitroepen, maar lektuur, die krachtig, moed aanbrengend, zedelijk voedsel bevat, betamelijk zelfvertrouwen aankweekt, en een uitmuntende spoorslag is tot maatschappelijke verbetering!

Mogt een nieuw jaar daartoe eens de gewenschte middelen aanbieden!

W. DES CH.

Het Vaandel. Vernieuwd tijdschrift, onder redactie van P. F. Brunings, *Kapitein der Infanterie, enz. 2e reeks, 1ste jaargang, No.* 2—7. *Te 's Gravenhage, bij* M. J. Visser *en te Leiden, bij* v. d. Heuvell en v. Santen. *Prijs f* 3,60.

Wij aarzelen geenszins te bekennen, dat het „Vaandel,"

Digitized by Google

gedurende de zeven maanden zijner ontrolling, met eere wapperde, en wij durven der redactie de verzekering geven, dat, brengt ze het niet *moedwillig* en *onbesuisd* te zeer in de nabijheid des vijands, hetzelve niet ligtelijk van den stok zal geschoten worden; met andere woorden: de redactie vermijde zoo veel mogelijk het schetsen van rampzalige gevolgen, die hunnen oorsprong vinden in insubordinatie, enz..., (zie onze bedoeling hieromtrent in de Vaderl. Letteroef., no. 11 — Nov. 1860 — bl. 515.) Zij onthoude zich stiptelijk van beoordeelingen ten opzigte het *wezen*, *beheer* of *zamenstelling* eeniger dienstaangelegenheid, latende dit aan de militaire tijdschriften over. Zij, de redactie, kan de hier bedoelde schetsen en beoordeelingen gerustelijk als zoo vele harer vijanden beschouwen. Getrouw aan den geest, uitgedrukt in haar „Voorwoord," hebbe zij steeds op 't oog „uitspanningslectuur"..... *voornamelijk* voor den militairen stand, en tot opwekking van den krijgsmansgeest."

In no. 2 en v.v. (Junij 1860) vinden we dan ook een verhaal — de *Gravin* — bijzonder geschikt tot opwekking van dien geest! Evenwel, nimmer uit het oog verliezende dat men voornamelijk voor den militairen stand schrijft, (men bedoelt hier gewis ook onderofficieren en minderen) dienen woorden als: „*coup de theatre*," bl. 43, „*un heureux coquin*," ibid., en voorts alle uitdrukkingen in vreemde taal te worden vermeden, tenzij men er de vertaling of beteekenis in onze taal bij voege. Het geheele verhaal is te geestig, te humoristisch geschreven, dan dat wij het niet zouden betreuren dergelijke woorden, als boven aangehaald, aan te treffen... Wij ontveinzen daarbij niet, te verklaren, dat ook *zeer velen* het boekske zullen ter zijde leggen met den uitroep: „hiervan versta ik niets, mijn hemel wat is sympathetisch?" — bl. 46, — „„een geïmproviseerd bed van hooi,?"" — bl. 57. — Op bl. 91 geeft de schrijver de beteekenis aan van „*arme jongen*;" even zoo had hij ten opzigte der overige uitheemsche woorden kunnen handelen. Genoeg, het verhaal is zeer goed geschreven, maar voor den soldaat — die ook gaarne leest (verleene men hem slechts de gelegenheid) — op vele plaatsen onverstaanbaar.

„*Hospitaalvrees*" van Dr. Basting te 's Hage (in No. 2), kwam ons minder geschikt voor ter plaatsing in een tijd-

Digitized by Google

schrift als „*het Vaandel*," immers: men treft in dit stuk, niets aan dat den „krijgsmansstand verheft in de oogen der natie," niets dat den „krijgsmansgeest opwekt;" onder de „uitspanningslectuur" kan men het even zoo min tellen als onder de middelen om, langs dien weg het „leger te populariséren." De redactie had dus wèl gedaan, dit stuk naar eene der Militaire Spectators te zenden; zegt men ons: „noch onderofficier, noch soldaat leest de *Milit. Spect.*, dan antwoorden wij: Zeer weinigen lezen „*het Vaandel*," en, daarenboven, zoo er *hospitaalvrees* bestaat, dan waarlijk zal deze niet door het lezen van dit „zedelijk pleidooi" worden verdreven!... Want in stede dat Dr. Basting den soldaat zal overtuigen van de ongerijmdheid zijner *hospitaalvrees*, of althans beloofd, de gronden, zoo die bestaan, te doen wegnemen, erkend hij juist het bestaan der door hem aangegeven zeven punten, immers zegt hij van oorzaak no. 1 — *gemis van vrijheid:* — „Zou dit wel zoo groot zijn," enz... Van oorzaak no. 2 — *gebreken ten opzigte van de verpleging, verzorging, geneeskundige behandeling, enz. in de zieken-inrigtingen* — zegt hij: gebreken zijn ook dáár," enz... Van no. 3 — *zoogenaamde tirannijen van oppassers, ziekenvaders, directeurs, geneesheeren*, enz. — zegt hij: „het oppassersbaantje in een hospitaal, loopt over geen rozenweg, en wanneer dus deze minder ontwikkelde menschen, ten gevolge van onreinheid en ongehoorzaamheid der aan hunne zorgen toevertrouwde zieken, dikwijls onaangenaamheden krijgen, is het niet te verwonderen dat zij nu en dan eens boos worden op en onhebbelijk voor hunne omgeving." Van geneesheeren sprekende in dit no., zegt Dr. Basting: „Ik herinner mij wel eens gehoord te hebben: „Sergeant majoor, als die flankeur niet vlugger loopt; als die sergeant zoo blijft hoesten, of, als die korporaal niet beter schiet — dan moeten ze maar naar het hospitaal, hoor!" enz. Wij laten dit gezegde geheel voor rekening van den schrijver, maar erkennen volmondig, dat het den soldaat niet moest worden voorgelegd. Van no. 4 — *de hospitaal diëet* — zegt de schrijver, „Schraalhans, de keukenmeester bestaat en werkt krachtig mede tot herstelling der meeste ziekten," enz. No. 5 — *vrees voor besmettende ziekten* — noemt hij: „Eene *natuurlijke* hospitaalvrees," enz. Van no. 7 — *het vervelende van een*

Digitized by Google

verblijf in het hospitaal — zegt hij: „Deze is de redelijkste en de meest gegronde oorzaak," enz. Wij vragen het nogmaals: ingeval de oorzaken werkelijk bestaan, worden ze dan door dit eenvoudig „zedelijk pleidooi" verdreven?...

Ter onzer eigen' overtuiging lazen wij een groot gedeelte van dit „pleidooi," aan eenige soldaten, op verschillende tijdstippen vóór, en hoe luidde hun antwoord: „ja wel, dat is alles mooi, dat gelooven we alles, en de docter die dat schrijft zegt het zelve, maar als al die dingetjes (1) niet bestonden dan was het niets, maar zoo als het nu is... neen!... dan ben ik liever in de kompagnie."

Dit *„zedelijk pleidooi"* zal, zoo vreezen wij, *niets*, althans *zeer weinig* uitwerking hebben; wij raden alzoo Dr. Basting minzaamst aan, de *middelen* op te geven, strekkende de *zeven* oorzaken te doen verdwijnen en deze aan het oordeel van den inspecteur van het korps waartoe Zijn Ed. behoort, te onderwerpen. Tevens raden wij der redactie van *„het Vaandel"* aan, dergelijk geschrijf, gelijk staande met in den wind te schermen, niet in hun tijdschrift op te nemen.

Omtrent „Een lesje uit Japan" drukten we ons gevoelen reeds uit in *dit* tijdschrift van Nov. 1860, No. 11, bl. 515; wij zagen dit liever in een militair tijdschrift.

Het stukje „Om den Koninklijken Standaard" is geestopwekkend en is hier op zijne plaats; wij wenschen hartelijk meerdere zulke woorden aan te treffen, zij zijn welkom aan den soldaat, even als de anecdote „Hoe een onevene laars kan te pas komen."

De inhoud van No. 3 voldoet geheel aan de belofte der redactie in haar voorwoord, en zulke stukjes, treffen in der daad doel. Zij wekken den krijgsmansgeest op, verheffen den krijgsmansstand in de oogen der natie en populariséren het leger.

Zoo ook No. 4: de „herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier," zijn door den Heer W. A. van Rees op aangename wijze en onderhoudend voorgedragen. Mogt al hier en daar de ellende en ontberingen van eene uitreis wat donker zijn gekleurd, wat scherp geteekend,... geen vrees, de wakkere Hollander zal niet aarzelen ook in

(1) Antwoord in originali. *Red.*

Digitized by Google

de verst afgelegene gewesten, zijnen arm voor koning en vaderland te strekken.

In No. 5 vinden we de vervolgen van No. 4.

In No. 6 treffen we aan: „Het kamp van Millegen," met eene uitslaande plaat. Alleraardigst is dit door den ritmeester F. L. Rudolph geschetst; men vermijde evenwel zelfs *den schijn* van beoordeelingen, betreffende handelingen van hooger hand; wij kunnen niet te dikwerf in herinnering brengen, dat de Milit. Tijdschriften, nagenoeg bij uitsluiting, door hooger geplaatsten dan de soldaat of onderofficier, worden gelezen en in deze de wenken, beoordeelingen, verbeteringen, enz. als te huis behooren; edoch niet alzoo het „Vaandel," dit is de rigting *niet* van een tijdschrift 't welk ook in de kazerne gelezen wordt. Steeds komen we terug op het Voorwoord der redactie. Het plaatje is lief geteekend, het is eene duidelijke voorstelling en strekt ter eere der litographie des Heeren Bos.

De levensschets van Coenraad Antonie Bosch, in No. 7, is zoo geheel geschikt den militairen geest op te wekken; wij wenschen dan ook meerdere in dien geest, in het „Vaandel" aan te treffen. x².

Leerboekje der Aardrijkskunde, tot schoolgebruik voor de Nederlandsche jeugd. (;) *door* J. C. Beijer, *gepensionneerd leeraar der Koninklijke Militaire Akademie. Tweede verbeterde en vermeerderde druk.* (*Te*) *Breda*, (*bij*) J. Hermans, *drukker en boekhandelaar*, 1860. *Kl.* 8*vo.* VIII *en* 190 *bl. Prijs f* 0,70.

De eerste *druk* van dit nuttige werkje heeft in 1846 het licht gezien; terwijl de tweede *druk* niet voor 1860 is verschenen. Deze omstandigheid geeft den hoogbejaarden, doch tevens hoogstverdienstelijken schrijver eene voorrede in de pen, welke ontwijfelbaar, voor iederen onbeveroordeelde, boeijend mag genoemd worden. Immers, verreweg de meeste voorreden, voorberigten en *voorwoorden* (hoe schoon klinkt dit germanisme niet!) waarop ons geduldig Nederlandsch publiek tegenwoordig onthaald wordt, zijn, op zijn zachtst genomen, flaauw en onbeduidend. Het voorberigt van den tweeden druk van bovengenoemd werkje is echter

Digitized by Google

met echt attisch zout doorkruid, en laat zich met een steeds klimmend genoegen lezen. De achtenswaardige Beijer geeft daarin het voldingendste bewijs, dat, al mogen zijne haren met eere vergrijsd wezen, zijn hart nog warm klopt voor regt en rondborstigheid. Hij betoogt, op eene onwederlegbare wijze en met den logischen redeneertrant, die hem kenmerkt, en dien onze landgenooten in al zijne andere werken, maar vooral in zijne beroemde: „*Handleiding tot den Nederlandschen stijl*," hebben leeren waarderen, dat de vele *uitgaven* van een of ander werk nog geen bewijs zijn van zijne voortreffelijkheid; maar dat deze herhaalde uitgaven *veeleer*, ja *meest*, zoo niet *altijd*, aan geheel andere, minder edele, oorzaken *kunnen* en *moeten* toegeschreven worden. Het getal exemplaren eener oplage, dat gewoonlijk van vijfhonderd tot tweeduizend variëert, speelt, wanneer het hiermede eerlijk toegaat, eene zeer voorname rol in deze zaak. Evenwel, zal men ons gereedelijk willen toegeven, dat de maatstaf der beoordeeling, ten dien opzigte, ontegenzeggelijk van aard verandert, wanneer er geene *wezenlijk* nieuwe drukken worden vervaardigd, maar alléén nieuwe titelbladen voor oude, soms sedert jaren afgedrukte, vellen worden geplaatst.

Zeer kurieus is voorzeker, hetgeen de eerbiedwaardige schrijver hierover aan het publiek mededeelt. Wij zeggen hem er hartelijk dank voor, en bevelen alle meer of min ingewijden in de *literarische roueries* aan, kennis te nemen van deze openbaarmakingen, die men gerust *een kijkje achter de schermen* in de uitgeverswereld zoude kunnen noemen. „Er zijn," zegt de heer Beijer, „menschen, die de spreuk huldigen: *Mundus vult decipi, decipiatur ergo;* maar op deze wijze verkrijgt men toch een boek van vele uitgaven, niet van vele drukken. Ik bezig hier den bekenden uitroep van Apelles: *Ne sutor ultra crepidam!* hetwelk, overgezet zijnde, beteekent: *Baas, blijf bij je kabinet!*"

Een onzer kennissen, die veel gezond verstand en, in hooge mate, menschenkennis bezit, is gewoon te zeggen, wanneer deze of gene hooggeplaatste of hooggeleerde het niet kan dulden, dat men misslagen of feilen weet aan te wijzen: „*fâché!*" — Welnu, de heer Beijer is ook *fâché*, niet omdat men hem fouten in zijne werken heeft aangetoond, maar dewijl men

Digitized by Google

den schijn aanneemt, iets *nieuws* te leveren, dat, naar zijne meening, *oud* en *gebrekkig* is. Hij heeft het vooral te kwaad met den bekenden Amsterdamschen schrijver — uitgever, den heer Frijlink, die ook een aardrijkskundig boekje in de wereld heeft gebragt, dat niet zeer in den smaak van den heer Beijer valt. Wij achten ons niet geroepen, om in dit pleitgeding partij te kiezen, en willen ook niet beslissen of er plagiaat is gepleegd, ten koste van de lettervruchten van den heer Beijer, ofschoon wij naar aanleiding van het door hem gestelde, niet kunnen ontveinzen eenigzins over te hellen tot het gevoelen, dat de schuldigen aan letterdieverij „hunne straffeloosheid," gelijk de schrijver zich uitdrukt, „enkel te danken hebben aan zijne lankmoedigheid (langmoedigheid?) als gepensioneerd leeraar der Koninklijke Militaire Akademie." Hij herinnert zijnen lezers, dat hij, omtrent 70 (zegge *zeventig!*) jaren geleden, in zijn schoolboek: „*Géographie des Enfants*," leerde: „*l'héritier présomptif de la couronne de Portugal porte le titre de Duc de Bragance*," terwijl de welbekende Duitscher Cannabich en de Hollander Frijlink, de titels van *Hertog van Braganzo*, *Prins van Asturiën* en *Prins van Oranje*, in den algemeenen titel van *Kroonprins* hebben veranderd. Deze laatste, volgens de heer Beijer, heeft het nog veel bonter gemaakt, want op bl. 5 van de uitgaaf van 1857 leest men: de kroonprins voert den titel van *Kroonprins!!....* — Gevreesde kritiek, waar zijn uwe bliksemschichten? Lachspieren, waar blijft uwe uitzettingskracht??...

Het ontbreekt tegenwoordig niet aan werkjes over de Aardrijkskunde en onze onderwijzers hebben slechts *l'embarras du choix*. Na gezette overweging van den inhoud van het *Leerboekje* van den heer Beijer, doet het Referent genoegen, de verklaring te kunnen afleggen, dat het niet alleen een zeer goed uitgewerkt, naauwkeurig en beknopt overzigt der Aardrijkskunde bevat; maar zich buitendien gunstig aanbeveelt door juistheid in de statistieke opgaven en duidelijkheid in de voorstelling der zaken, welke in dergelijken arbeid te huis behooren. Enkele aanmerkingen, die wij ten slotte laten volgen, getuigen niet zoo zeer van de zucht om toch iets te willen zeggen, maar strekken veeleer den opmerkzamen lezers ten bewijze, dat wij het ons ter beoor-

Digitized by Google

deeling toegezonden *leerboekje*, met aandacht hebben beschouwd.

Op bl. 17, lezen wij: „De merkwaardigste schiereilanden zijn: Zweden, enz." — Dit is onjuist, want *Zweden* is geen schiereiland, wel Zweden met Noorwegen vereenigd of Scandinavië.

Op pag. 37, vinden wij onder Orleans (lees: Orléans) gewag gemaakt van Jeanne d'Arc, terwijl de schrijver anders ontzettend schraal is in het aanstippen van herinneringen, die op geschiedkundige feiten betrekking hebben. Zoo wordt er, op bl. 27, gesproken van het Escuriaal, doch verzwegen, dat dit lustslot gebouwd is in den vorm van een' rooster en aan den beulkoning, Philips II, zijn ontstaan in 1563 te danken heeft. Iets vroeger spreekt de schrijver van Evora in Opper-Alem-Tejo, doch vergeet er bij te vermelden, dat deze merkwaardige stad eens het verblijf was van den grooten Sertorius met zijne beroemde witte hinde. — Wat voorts *Jeanne d'Arc* betreft, moeten wij doen opmerken, dat men thans behoort te schrijven *Jeanne Darc*. Uit authentieke bescheiden, welke, onder anderen, door den bekwamen Wailly voor een drietal jaren in de „*Illustration, journal universel*, zijn wereldkundig gemaakt, is onwedersprekelijk bewezen, dat deze laatste naam als *de alleen ware* moet beschouwd worden.

Op bl. 62, worden de Nederlandsche vestingen opgenoemd. De heer Beijer heeft hierbij wel gedacht aan Neuzen en Brielle; doch vergeet geheel en al Zutphen op te geven, welke vesting, uit een strategisch oogpunt, voor de defensie van het oostelijk gedeelte van ons vaderland, door deskundigen als zeer belangrijk wordt aangemerkt.

Op pag. 55, wordt onder de merkwaardigheden van Lochem de Latijnsche school vermeld. Wij hebben hiermede vrede, ofschoon deze school, volgens de opgave van Dr. Vitringa, in zijne veel besprokene brochure over het Middelbaar Onderwijs, slechts vijf leerlingen telt; doch het verwondert ons, dat de schrijver, een regel hooger, bij Zutphen geene melding maakt van het stedelijk gymnasium aldaar, dat onder de meest bezochte van geheel Nederland behoort. Ook had hij bij deze laatste stad wel gedachtig mogen zijn aan het provinciaal krankzinnigen-gesticht, hetwelk, naast Meerenberg,

Digitized by Google

eenen eersten rang bekleedt onder de inrigtingen van dien aard in Europa.

Op bl. 68, heeft de Heer Beijer *Rutger Jan Schimmelpenninck* geheel over het hoofd gezien. Al ware het alleen, om de gezegende wet van 6 April 1806, die wij aan hem en den edelen *van den Ende* te danken hadden, de naam van dien voortreffelijken staatsman zal onsterfelijk zijn, zoo lang Nederland eene onafhankelijke, kunst- en letterlievende natie zal blijven.

Op pag. 22, heeft de schrijver vergeten te spreken van de aardbeving, die Lissabon, op den 1en November 1855, zoo gruwelijk teisterde. Deze gebeurtenis komt ons, in alle geval, merkwaardiger voor, dan de vermelding der geweerfabrieken, die, zoo wij ons niet vergissen, door de Luiksche worden overtroffen. A propos van *Luik* (zie bl. 45), vinden wij vermeld: „geschud- en steenk.". Hier schuilt zeker eene spel- of drukfout; want de *d* en het –, in verband met hetgeen er volgt, maken de bedoeling des schrijvers zeer raadselachtig.

Doch genoeg, om aan te toonen, dat wij het *leerboekje* met oplettendheid hebben gelezen. Wij willen hier nog alleen bijvoegen, dat er, naar ons bescheiden oordeel, wel wat meer uitvoerigheid mogt gegeven zijn aan de opgaven, die betrekking hebben op onze Oostindische bezittingen, die velen met ons als de kostbaarste parel aan Neêrlands kroon beschouwen, eene parel, die dubbel der belangstelling en de eer eener naauwkeurige kennismaking waardig is, vooral in een' tijd, waarin zij de bronader der staatsspoorwegen is geworden, en door de beroemd- of beruchtheid der Havelaars, der *Slijmerings* en der *Droogstoppels* zoo vele pennen en tongen in beweging brengt.

Ten slotte, geven wij den heer Beijer in overweging, om bij een eventuëlen derden druk, dien wij het verdienstelijk werkje van harte toewenschen, eene inhoudstafel er bij te voegen; het *leerboekje* zal er niet bij verliezen, en de gebruiker er groot gemak uit kunnen trekken.

De uitvoering doet de pers van den heer Hermans eer aan; de correctie is over het algemeen goed uitgevallen, en de prijs niet te hoog gesteld.

Januarij 1861. L. A. H.

Digitized by Google

Korte Schets van de Gronden der Nederduitsche (Nederlandsche?) Spraakkunst, ter dienste der Scholen, door A. de Jager, *Schoolonderwijzer, te Rotterdam. Zesde druk. (Te) Gorinchem, (bij)* A. van der Mast, 1860. *In kl.* 8*vo.*, 32 *blz. Prijs f* 0,15.

Wanneer men van de rubriek *schoolliteratuur*, alias schoolboeken, de menigvuldige lees- en rekenboekjes uitzondert, is er geene onderafdeeling, die beter vertegenwoordigd wordt dan die der grammatica. Het schijnt velen gemakkelijk toe, om uit de reeds bestaande spraakkunsten onzer schoone moedertaal, eene compilatie *bijéén te lappen*, goed genoeg om den schoolkinderen in handen te geven. Van daar, dat er, met uitzondering van enkele *goede* schoolboekjes over de Nederlandsche taalkunde, zoo weinig bruikbare werkjes worden aangetroffen, die aan de billijke eischen (al zijn het ook de eenvoudigste) eener gezonde, grondige kritiek kunnen voldoen.

Onder die *goede* taalboekjes, ter dienste van eerstbeginnenden bestemd, welke door een veelvoudig gebruik op onze lagere scholen, om zoo te zeggen, *geijkt* zijn, en welke de goedkeuring van de meeste onderwijzers hebben verworven, behoort ontegenzeggelijk de „*Korte Schets van de Gronden der Nederduitsche Spraakkunst*" door A. de Jager, waarvan wij thans den *zesden* druk ter aankondiging hebben ontvangen.

Dit boekje is eene oude kennis, en daar wij het door een veeljarig gebruik, als eene nuttige en voor het onderwijs in de taal vruchtdragende handleiding hebben leeren kennen, kunnen wij aan al degenen, die het nog niet bij hun onderwijs hebben ingevoerd, gerustelijk aanraden er de proef van te nemen. Het bevat eene menigte juiste en duidelijk uitgedrukte begrippen, in een kort bestek, en is volmaakt geschikt voor jonge kinderen van zeven- tot tienjarigen ouderdom. Men kan naderhand met goed gevolg Oudemans, Mulder, Kuijper en Weiland er op laten volgen. De sprong zal alsdan, naar wij vertrouwen, blijken niet te groot genomen te zijn, mits de onderwijzer behoorlijk zorg hebbe gedragen, dat de inhoud van het keurige taalboekje van den heer de Jager, niet *werktuigelijk* maar *beredeneerd*, de verstandelijke eigendom zijner leerlingen is geworden.

Digitized by Google

De schrijver houde ons inmiddels eene kleine aanmerking ten goede. Zij heeft betrekking op eene onnaauwkeurige definitie, waarop wij ook in dezen *zesden* druk, even als in de vorige uitgaven van het werkje, hebben gestooten. Op bl. 19, zegt de heer de Jager, onder § 89: „De werkwoorden *hebben*, *zijn*, *zullen* en *worden* noemt men *hulpwoorden*, wanneer zij andere werkwoorden in de vervoeging te hulp komen." Hieruit zoude men kunnen besluiten, dat deze vier werkwoorden ook als *activa* of *neutra* alléén, of op zich zelven staande, worden gebezigd, in welk geval zij dan natuurlijk zouden ophouden *hulpwoorden* te zijn. Deze gevolgtrekking, die als van zelve uit de opgegevene definitie is af te leiden, zoude voorzeker erroneus zijn. Met *hebben*, *zijn* en *worden*, hebben wij, ten dien opzigte volkomen vrede; doch wij geven in bedenking, of de aangehaalde bepaling ook met juistheid op *zullen* van toepassing is. Immers, *zullen* wordt nooit als *hebben* onmiddellijk door een substantief als in: *ik heb boeken*, gevolgd; noch als *zijn* en *worden* door een substantief (als adjectief gebruikt), een adjectief of een participium, als in: *ik ben koning; gij zijt ziek; hij is te Nijkerk geboren*; *wij worden landbouwers*; *gij wordt gezond*, *zij worden geslagen*. ZULLEN wordt daarentegen altijd gevolgd door een werkwoord in de onbepaalde wijze, 't zij onmiddellijk, 't zij met één of meer woorden tusschen beiden, bij voorbeeld: *zij zullen reizen; hij zal ontmaskerd worden; ik zal het der wereld verkondigen*, enz. Enkel gebeurt het, wel is waar, eens, dat *zullen* alléén voorkomt, als in: *Ik geloof niet, dat hij het wil doen? — Hij zal!*; doch dan heeft er eene ellips plaats, gelijk wij die zoo dikwijls in het Engelsch vinden, en is het alsof men zeide: *„Hij zal het doen! (Ik beveel, dat hij het doe; ik zal hem wel noodzaken het te doen!)"* Onze scherpzinnige taalkenner gelieve hierover na te denken, en, indien hij onze opmerking gegrond vindt, hopen wij, dat hij ze bij de bewerking van den *zevenden* druk, dien wij het boekje durven voorspellen, zal utiliseren.

De uitvoering is zeer netjes, en de prijs van het werkje is, den degelijken inhoud in aanmerking genomen, uiterst matig te noemen.

Z., November 1860. L. A. H.

Digitized by Google

Overzigt der Algemeene Geschiedenis (,) door Dr. J. A. Wijnne, Praeceptor aan het Stedelijk Gymnasium (,) te Groningen. Derde, herziene druk. Te Groningen, bij J. B. Wolters, 1860. In kl. 8vo., 244 blz. Prijs f 1,60.

De eerste druk van dit „*Overzigt der Algemeene Geschiedenis*" is in de laatste dagen van 1855 verschenen. Bij de bewerking van deze schets, stelde de schrijver zich voor eene zakelijke en oordeelkundige verkorting te leveren van zijn „*Beknopt Leerboek der Algemeene Geschiedenis*," welk werk uit drie deelen bestaat en sedert 1851 door hem, bij zijn onderwijs in de Algemeene Geschiedenis, werd gebruikt. Hij had namelijk meermalen opgemerkt, dat het aantal feiten en bijzonderheden, in dat „*Leerboek*" bijeengebragt, eenigzins drukkend was voor die leerlingen, welke tot nog toe vreemdelingen in de Historie waren, en hij besloot er wijsselijk uit, dat er *iets* moest voorafgaan.

Dit is voorzeker geen zeer vleijend kompliment voor de lagere scholen, waar de leerlingen van den heer Wijnne het thans „*wettelijk*" voortgezet lager onderwijs hadden genoten; maar wij willen hierover niet met hem twisten, en gelooven ook, dat knapen van 11 à 12 jaren, zoo als men die gaarne op de gymnasia (en te Groningen dus ook?) aanneemt, niet razend veel van de Historie wisten. Doch, *à qui la faute?* — De leeftijd is te laag gesteld, en als men eerlijk wil zijn, zal men moeten bekennen, dat onze Fransche mossieurs (men vergeve ons dit ellendige meervoud!) het inderdaad niet kunnen helpen, als men hun, gelijk thans algemeen geschiedt, de leerlingen ontneemt, voordat zij hen op eene behoorlijke hoogte in talen en geschiedenis konden brengen. Met het rekenen kan het er nog eventjes door. Wij kennen, wel is waar, zoogenaamde *Instituten*, waar het anders en beter gesteld is met die vorderingen; evenwel: „*une hirondelle ne fait pas le printemps*," en wij moeten daarom openhartig de getuigenis afleggen, dat de heer W. in zijn uitgebragt oordeel der waarheid niet te kort heeft gedaan.

Het „*Overzigt*" is alzoo bestemd, om te dienen tot een voorlooper van het „*Leerboek*," en het geheele onderwijs in de geschiedenis kan zoodoende op denzelfden grondslag rusten.

Op grond eener veeljarige ondervinding, keuren wij deze

Digitized by Google

methode volkomen goed; — en dat wij in ons oordeel dienaangaande niet alléén met den schrijver staan, is bewezen door de verschijning van een' tweeden, verbeterden druk van het „*Overzigt*," die in 1858 het licht heeft gezien.

Nu, twee jaren later, ontvangen wij reeds den derden, herzienen druk, waaruit wij, zekerlijk niet ten onregte, mogen besluiten, dat het werkje van den heer Wijnne steeds grooteren opgang maakt.

Met een wezenlijk genoegen constateren wij deze feiten, omdat wij, na gezette overweging van den inhoud van het „*Overzigt*," de gunstige opname van dit werk bij de onderwijswereld verdiend achten, en het, in ons oog, ten volle aanbeveling waardig is. Taal en stijl laten, over het geheel genomen, weinig te wenschen overig, en, ofschoon de bronnen niet worden opgegeven, waaruit de schrijver zijn' arbeid geput heeft, blijkt het uit de geheele behandeling van het geschiedkundige proces, dat de lotgevallen der voornaamste volken in zich bevat, dat de schrijver niet onbekend is gebleven met de nieuwste nasporingen van scherpzinnige mannen, wier geschriften de taak van hen, die een of ander geschiedkundig werk voor de jeugd schrijven, in velerlei opzigten hebben vergemakkelijkt.

De uitvoering verdient lof; ook de prijs is niet te hoog gesteld. Alléén de *stereotypische* letterteekens komen ons nu en dan te klein voor. In een' tijd, waarin zooveel te leeren valt, en men van onze knapen en jongelieden lettervreters (pardonnez-nous l'expression vulgaire!) schijnt te willen maken, mogen de drukkers wel bedacht zijn de oogen onzer lieve jeugd niet te vermoeijen: het is in hun eigen belang, want als het *myopisme* veld wint, gaat de lust tot studie en onderzoek zachtjes *ad patres*, waardoor de beste boeken gevaar loopen in het magazijn van den uitgever te blijven liggen, om later bij het pond te worden verkocht:

Sic transit gloria mundi!

Z., December 1860. L. A. H.

Vertellingen voor goede kindertjes; in den trant van M. van Heijningen Bosch, *door* H. Driesman, 5*e druk. Te Groningen, bij* P. van Zweeden, 1860. 77 *bladz. Prijs f* 0.20.

Bij den grooten overvloed van leesboekjes voor de jeugd,

Digitized by Google

staat men meer dan eens verlegen, wat men kiezen moet. De *Brave Hendrik*, *Moeder Anna* c. s. bekleeden nog altijd eene voorname plaats onder de bevoorregten, hoofdzakelijk ook, omdat men ze 't best kent, van de goede strekking overtuigd is, en somtijds aarzelt, een nieuw boekje in te voeren.

Het voor ons liggende, beleeft nu reeds een vijfden druk en wanneer herdrukken als een doorgaand zegel van goedkeuring mogen dienen, dan heeft dit ten minste de proef doorgestaan en het burgerregt verkregen. Wij vinden dan ook niets kwaads in 't boekje, de versjes of liedjes zijn niet onaardig, en hoewel wij de werkjes niet bij ondervinding kennen, aarzelen wij niet, om het aan HH. onderwijzers aan te bevelen, niet twijfelende of zij zullen bij 't gebruik wel voldoen.

Druk en papier zijn goed. De prijs is matig.

W. DES CH.

Proza en Poëzij voor de verstgevorderde leerlingen eener lagere school, door J. P. Goedhart, *onderwijzer te Dordrecht. Dordrecht*, P. K. Braat, 1860. 100 *bladz. Prijs* 30 *cent.*

Kiezen is dikwijls moeijelijk, vooral als men eene groote menigte zaken voor zich heeft, en bij 't vervaardigen van dit bundeltje moest men wel degelijk bedenken, dat alle hout geen timmerhout is. En heeft nu de verzamelaar aan dit spreekwoord gedacht? Onzes inziens: ja! Op degelijke strekking der gekozene stukken is geene de minste aanmerking te maken; ze zijn uit goede bronnen geput. Tevens is er voor verscheidenheid gezorgd, wat den stijl aangaat, en dit is een voornaam vereischte in een leesboek.

Vooral deed het ons genoegen, daarin stukken van hedendaagsche schrijvers te ontmoeten; daardoor toch wordt de jeugd bekend gemaakt met de mannen, die in dezen tijd in onze letterkunde eene eervolle plaats innemen, maar nu kwam ook de vraag bij ons op, waarom de verzamelaar onze hedendaagsche dichters nog niet meer heeft bedacht, want onder de dichtstukjes vonden we er nog al, die in andere leesboeken voorkomen, en de jeugd ziet zoo gaarne iets nieuws.

Misschien wordt dit bundeltje nog wel eens door een

Digitized by Google

tweede gevolgd. In dit geval zouden wij gaarne zien, dat de verzamelaar, wat de poëzij betreft, uit nieuwere bronnen putte.

En hiermede zij dit werkje eene goede ontvangst toegewenscht.

De uitgever heeft voor eene nette, duidelijke uitvoering gezorgd en den prijs matig gesteld.

W. DES CH.

Almanak voor den Landman voor het jaar 1861. *Veertiende jaar, door Dr.* W. C. H. Staring. *Te Zwolle, bij* W. E. J. Tjeenk Willink. *In kl.* 8vo., 104 *pag. Prijs, ingenaaid f* 0,25; *in pergament f* 0,85; *ingebonden in half maroc. f* 0,50.

Zakboekje voor den Grondeigenaar, voor het jaar 1861. *Veertiende jaar Door Dr.* W. C. H. Staring. *Te Zwolle, bij* W. E. J. Tjeenk Willink. *Klein* 8vo., *in maroc. leder, als portefeuille. Prijs f* 1.80.

Wij voegen deze twee werkjes bijeen, omdat beiden, wat den gedrukten inhoud betreft, volkomen gelijk zijn, en er alleen dit onderscheid tusschen bestaat, dat het eerste, meer als handboekje kan beschouwd worden, terwijl het laatste tevens tot zak-portefeuille kan dienen.

De rijke schat van opmerkingen en mededeelingen, onmisbaar voor den landman, wordt hier voor een geringen prijs aangeboden. Behalve een kalender, waarin al de jaar- en weekmarkten, met eigenaardige en toepasselijke lessen in voorkomen en afgewisseld door opgaven omtrent *tuin-arbeid, landmanswerk* en *slechte oogsten*, vindt men er bijdragen in, over *onkruid, schadelijk gedierte* en *mest*, die zeer lezenswaardig zijn, terwijl er overigens onderscheidene handleidingen en mededeelingen worden aangetroffen, die zeer gemakkelijk en nuttig zijn. Wij zouden te wijdloopig worden, indien wij eene opgave van den inhoud wilden doen, daar deze uit 88 verschillende rubrieken bestaat; alleen willen wij hier nog bijvoegen, dat bij iederen dag gelegenheid is gegeven tot het doen van aanteekeningen en op iedere maand ééne bladzijde is ingerigt tot het opschrijven van de ontvangsten en uitgaven.

Eene opgave van de *genootschappen en inrigtingen ter bevordering van den landbouw in Nederland*, besluit het eerste

Digitized by Google

werkje, terwijl het tweede verder is aangevuld met twee schrijfboekjes, waarvan het eene in vakken, voor iederen dag des jaars is afgedeeld, terwijl het andere geheel wit is.

Het laatste werkje is verguld op snede en met een marok. lederen omslag, zoo als de moderne portefeuilles.

Iets meer tot aanprijzing te zeggen, achten wij onnoodig; de veertiende jaargang, die voor ons ligt, bewijst genoeg, dat onze landlieden en grondeigenaars deze werkjes naar waarde weten te schatten.

Trouwens, zij verdienen dit ook. H.

Vergeet mij niet. Muzen-almanak voor 1861. *(Te) Amsterdam, (bij)* J. H. Laarman. *In kl.* 8*vo. Prijs f* 3,90.

„Nu nog eene recensie van de Vergeet-mij-niet? — en 't is al Maart! Wie zal die nu nog lezen?" Lieve lezeres, indien bij geval uw vriendelijk oog deze aflevering der Letteroefeningen inzag, en die uitroep aan uw mond ontglipte, wijt dan den Ref. deze nalatigheid niet. Eerst laat, eerst voor weinige dagen ontving hij dit boekjen, met de bede om spoedige aankondiging. Hij schrikte, toen uit haar papieren hulsel de Vergeet-mij-niet voor 1861 te voorschijn trad; hij schrikte, als hadde hij onverwachts een spooksel, eene verschijning uit het schimmenrijk, aangestaard. Immers — gij hebt regt, lieve lezeres — wie zou zijne aankondiging nu nog lezen; ja, hoevelen zijn er die nu de Vergeet-mij-niet zelve nog lezen; hoevelen, die ze niet reeds, ondanks de bede in haren naam uitgesproken, vergeten hebben? Vroeg ontloken winterbloemen, hebben de almanakken een kortstondigen bloei; en nog lang voor de eerste lentewindtjens, de slapende bloemen des wouds uit hare graven wekken, zijn ze reeds verbloeid en vergeten. — Neen, Ref. zal geen dooden oproepen uit hunne graven; hij zal niet terugkeeren tot het verre verleden, om nog eenmaal de verschillende bloemen van proza en poëzie te gaan ontbladeren en keuren, van wie men niet meer verlangt, dan dat ze voor eene wijle, in een bar en bloemloos jaargetijde, afleiding en verkwikking schenken. En voorwaar — zelfs indien de Vergeet-mij-niet, Muzen-almanak voor 1861, reeds goeddeels vergeten ware, de schade zou niet groot zijn; en weinig deed zij, de reeds 43jarige

Digitized by Google

maze, om hare bede in vervulling te zien gaan. De redacteur, de heer ten Kate, moet, dunkt mij, bange oogenblikken hebben beleefd, eer hij er toe besluiten kon, zijne beschermelinge in de wereld te zenden; en, ware het niet dat zijne conscientie hem billijke verwijten moet doen over zijne eigene karigheid — wij mochten wel vrekkigheid zeggen — hij zou hebben kunnen klagen over de weinige hulp, van zijne broederen in het rijk der poëzie — althans van de uitnemendsten onder hen — ontvangen. Noch Beets, noch Schimmel, noch Hofdijk schonken aan de Vergeet-mij-niet eene enkele gave; van den Bergh slechts eene, 't is waar fiks geteekende en gekleurde, romance; van Lennep een paar versjens, die zijn naam niet in allen deele waard zijn; ten Kate-zelf, een enkel klein en vrij onbeteekenend gedichtjen bij een plaatjen. Voor het gemis zulker namen, worden wij niet schadeloos gesteld, noch door de drie gedichten van Dr. Tatum Zubli; noch door het in opvatting en inkleeding even dwaze vers van Mr. A. F. Sifflé; noch door de uitvoerige mijmering des heeren Gewin, bij 't Starrenlicht; noch door het akelig verhaal van den Hond des blinden, door den heer Fred. Wijsman.

In alle deze gedichten — en daar zijn er onder van langen adem — zoeken wij veelal vergeefs naar eene frissche, nieuwe gedachte, naar oorspronkelijkheid, naar waarachtige poëzy. Waar eene poging tot oorspronkelijkheid werd gewaagd, als in het gedicht van Mr. Sifflé, hoe jammerlijk leed ze daar schipbreuk; en hoe hopeloos is het streven om eenheid en zamenhang te vinden tusschen de verschillende gedachten van dit wonderlijk gedicht. En dan, wat wansmaak in de keuze der beelden! In de lente wordt de natuur vergeleken bij eene maagd, die ons minzaam tegenlacht, en luchtig over de aarde huppelt; deze maagd wordt straks de gâ „*der* koestringvolle zon," en beklimt aan zijn (?) zijde den troon. Deze hemelheerlijkheid duurt echter maar kort: een oogenblik, en zij is nu de „weeuw Van d'in den kamp in 't eind verwonnen leeuw," dat is haar herfstkarakter; terwijl wij niet vernemen wat zij in den winter is — nog immer weduwe van een leeuw, of reeds weder echtgenoot van de „jonger zon" — want hier houdt de beeldspraak op. Maar genoeg: gij zoudt toch nooit vermoeden, dat al die bonte en bij uitnemendheid verwarde

schildering moet dienen om de opmerking in te leiden, dat iemand, die met geen rijkdom is bedeeld, voor zijn brood moet werken. De gedachte munt misschien niet door diepte of nieuwheid uit: des te meer de inkleeding. En wat vloed van alledaagsheden, van, trouwens in welluidende verzen gehulde, gemeenplaatsen, doet de heer Gewin om ons heen bruischen, bij 't Starrenlicht; en wat geruisch van klanken zonder zin, geeft ons de heer Laurillard te hooren bij een Waterval! Voorwaar, indien de Vergeet-mij-niet reeds is vergeten: de schade is niet groot! De eer van het bundeltjen komt toe aan de jongere dichters: aan van Koetsveld, voor zijn diep gevoeld en goed geteekend Sterven ver van huis, al zouden we enkele coupletten anders van vorm en opvatting wenschen; aan Elliot Boswel, voor zijne zes Liedjes; aan Ada Nore, voor hare Meij-zachtheid, schoon ook dit niet zij te vergelijken met haar Roosje in de Holland. Deze hebben gedaan wat zij konden; doch hunne krachten en pogingen, noch die van eenige anderen, die hen waardig ter zijde staan, — waren niet voldoende om dezen 43sten jaargang van den Muzen-almanak te redden van het afkeurend oordeel, door de kritiek uitgesproken.

Zullen de bijdragen in proza dat oordeel kunnen wijzigen? Ze zijn luttel in getal, nog minder in gehalte. Het beste stuk is zeker dat van Dr. Donkersloot: minder evenwel om zijne eigene voortreffelijkheid, dan wel bij vergelijking met de beide opstellen van de heeren van Dusseldorp de Superville en J. van Veen Az., die niet in een enkel opzigt de plaats in dit of eenig ander jaarboekjen waard zijn; beiden even ongelukkig en arm van inhoud, als onbeholpen en gebrekkig van vorm. Hoe vindt gij b. v. dit fragment van een zin uit het opstel van den heer de Superville: „daar ligt zij ('s lands vloot) in de zeëen en wateren die de kusten *en* van het vaderland *en* van het dit thans vijandige Engeland en van het Nederland te dier stond zoowel in vredes- als oorlogstijd immer belagende Frankrijk omspoelen, en zulks op betrekkelijk geringen afstand der zeemagt van Albion: zoo zelfs dat zij, wien het gegeven is, op beide een oog te mogen vestigen, hetzij van de krijtbergen, eens door den voet van Fingals en Ossians tijdgenooten en nakomelingen betreden, hetzij van de *stranden* die op Galliës *kusten* (!!) de Noordzee beperken, hetzij van de duinen der Batavieren,

Digitized by Google

in den waan verkeeren dat het mastbosch der bodems van de verschillende vloten welke zij ontwaren, een geheel vormt; een geheel, hetwelk hun toeschijnt uit een eensklaps als door een tooverstaf van uit den bodem der zee verrezen woud te bestaan, uit naakte en ontbladerde dennen te zamen gesteld." Groote goden, hoe is zoo iets mogelijk! Onder welke rubriek Prof. Geel dezen stijl wel zou gerangschikt hebben? Wij meenen onder geene. Inderdaad, als het zoo voortgaat, vreezen wij dat ook voor dezen Muzen-almanak welhaast een even droevig sterfbed zal aanbreken, als waarop weleer de Braga ons zijn voorgangster deed aanschouwen; en dat de eigen ziekte, die deze *zuster* ten grave sleepte, ook de tegenwoordige Vergeet-mij-niet dooden zal.

De plaatjens — uitgezonderd dat naar eene teekening van Martens — zijn haast beneden het middelmatige: dat aan de nagedachtenis van da Costa gewijd, echter in compositie en uitvoering radikaal slecht. Eene beknopte, doch verre van onbelangrijke, nekrologie van dezen vorst onzer nieuwere dichters sluit het bundeltjen, dat voorts nog twee gedichten ter zijner eere bevat, van de heeren Koenen en Hasebroek.

Wij hebben van dezen almanak weinig goeds kunnen zeggen. Hij staat bij zijne broederen, — vooral bij de Holland, met diens rijke bijdragen van Genestet, Hofdijk, van Lennep en Schimmel — ver ten achteren. Om u evenwel niet zoo gansch ongetroost weg te zenden, maar een beteren indruk bij het scheiden te laten, bieden wij u hier eene der weinige liefelijke bloemen aan, die er in geuren; het is eene van Boswel's zestal:

Twee Bloemen.

Een lentebloem, een frissche bloem,
Der knapen lust, der maagden roem,
Zoo rijk aan kleur als geuren;
Maar loos geplukt door wuft een hand,
Dan — nietige en verachte plant,
Bij 't fletsen van haar kleuren.

Een najaarsbloem, een lieflijk beeld,
Een bloem, die niet door geuren streelt,
Noch schittrend kleurgemengel;
Maar die, al stolden beek en vliet,
Nog lagchende ten hemel ziet,
Op half bevrozen stengel.

Digitized by Google

Erica. Jaarboekje voor Apeldoorn en omstreken, verzameld door H. G. Hartman Jz. (*Te*) *Apeldoorn*, (*bij*) F. D. H. Pull., 1860. *Prijs f* 0,80.

Het schijnt dat zich behoefte heeft doen gevoelen aan een eigen jaarboekje voor de gemeente Apeldoorn. Aan deze behoefte heeft de heer Hartman trachten te voldoen, door de uitgave van dit boekske, dat, ter eere der Veluwsche heiden, den naam van Erica draagt; en, naar het plan des verzamelaars, bij een volgenden jaargang zoodanige uitbreiding zal erlangen, dat daarin meerdere „pennevruchten" kunnen worden opgenomen. Nu is de inhoud wel wat hybridisch. Men heeft het nuttige met het aangename willen paren: nevens kalender, verjaar- en feestdagen, en uitvoerige lijsten van allerlei autoriteiten op allerlei gebied in en bij Apeldoorn, verschijnen hier ook enkele bijdragen in proza en poëzij. De eersten, drie in getal, hebben betrekking op Apeldoorn en als zoodanig eenig lokaal belang; meer waarde kunnen wij er niet aan toekennen. De denkbeelden der (of des?) schrijvers, omtrent vroegere maatschappelijken regtstoestanden, schijnen ons niet altijd even helder en juist, met name wat betreft de marken, haar oorsprong en inrigting. 't Is evenwel hier de plaats niet om daarover te spreken. Wat de poëzij betreft: — het vers van Dorbeck uitgezonderd, hopen wij voor den heer Hartman, dat hij in een volgenden jaargang of betere ontvange of van zulke als de thans ingezondenen verschoond blijve: zijn boekje zal er bij winnen. Voorts, indien het sieraad der Veluwe, het liefelijk Apeldoorn, de eere wenscht van een eigen almanak, dan mogen redacteur en uitgever nog vele jaren vreugde beleven van hunne welmeenende pogingen. Mogt deze begeerte soms ook in vele andere steden en dorpen ontwaken, dan zouden wij evenwel in overweging geven, deze boekjes, zonder aankondiging in een letterkundig tijdschrift, hun eigen gang te laten gaan.

Jaarboekje voor de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk in Nederland, voor het jaar 1861. *Zesde jaargang. Te Kampen, bij* S. van Velsen Jr. *In post* 8vo. *Prijs f* 0,50.

Het eenige, wat ons kan doen begrijpen, hoe dit jaar-

Digitized by Google

boekje zijn zesden jaargang kon beleven, is: dat de vroegere uitgaven beter dan deze moeten zijn geweest, of wel dat het jaarboekje gekocht wordt om de opgaven der predikanten enz. uit het kerkgenootschap, waarvoor het is bestemd. Het mengelwerk is over het geheel verre beneden het middelmatige en zelfs de geschiedkundige bijdrage (Pierre Thomines du Bosc door S. van Velzen) wilde ons niet bevallen, misschien omdat zij meer den vorm en gang eener stichtelijke verhandeling, dan wel van eene historische schets heeft.

Hoe de redactie overigens kon besluiten rijmelarijen op te nemen, als *Ontboezeming* door C. G. de Moen en *Vooruitzigt* door J. Brummelkamp, moeten wij eerlijk verklaren niet te kunnen bevroeden. Het beste bevielen ons *Het Onweder* door B. Brummelkamp, *Bevrijdingslied* en *Vergankelijkheid*, de beide laatsten van A. Brummelkamp Jr., terwijl van de prozastukken in ons oog den voorrang verdienen: *de School*, door A. Brummelkamp en *Waar liefde woont*, enz. door C. Tekkelenburg.

En hiermede punctum. H.

Kalender voor de Protestanten in Nederland. Uitgegeven door de Vereeniging tot beoefening van de Geschiedenis der Christelijke Kerk in Nederland, onder leiding van W. Moll, *Hoogleeraar te Amsterdam. Zesde Jaargang*, 1861. *Te Amsterdam, bij* H. W. Mooij. *Prijs f* 0,90.

Met genoegen begroeten wij de voortzetting der uitgave van dezen kalender, omdat zij de vrucht is van de bijeenkomsten eener vereeniging, die onder de leiding van den verdienstelijken Amsterdamschen Hoogleeraar, zooveel bijdraagt tot de regte kennis der Christelijke Kerkgeschiedenis in Nederland. De voor ons liggende jaargang handhaaft waardig den roem, die in vroegere jaren aan dezen kalender ten deele viel. Na den kalender, die met veel zorg is bewerkt, verdienen alle bijdragen lof, voor de juistheid, degelijkheid en duidelijkheid en wij staan verlegen, aan welke den voorrang te geven of wie het eerst te noemen. *De brief aan Diognetus*, door W. R. Poolman is eene schoone proeve van de apologetiek der eerste christenen, en moge de schrijver al meenen, dat velen verwonderd zullen vragen:

Digitized by Google

een brief? wij zijn verzekerd, dat allen die dit stuk ten einde lezen, hem met ons zullen danken, voor het door hem geleverde. *De Kathedraal-scholen te York, Utrecht en Munster*, door G. Paris, doet ons kennis nemen van het onderwijs aan het einde der achtste en in den aanvang der negende eeuw. *Het kerkelijk drama der middeleeuwen*, door A. W. Wijbrands, is een stuk dat getuigt van de ijverige studie des schrijvers, en dat, zonder iets op de waarde der andere bijdragen af te dingen, een sieraad is van dezen jaargang. *Het »huysboeck" van Henricus Bullinger* door B. Tideman, doet ons den vromen ondersteuner der Hervorming in Zwitserland kennen in zijn leven, zijn geloof en zijnen ijver voor de goede zaak. *Petrus Dathenus*, door P. J. B. C. Robidé van der Aa, de eenige levensschets die deze jaargang bevat, is zóó geteekend dat deze bijdrage eene ruime vergoeding is voor het gemis van meerdere stukken in dit genre. De heer Moll leverde eene belangrijke beschrijving van *de heiligenbeelden op het koorgestoelte der collegiaal-kerk te Zalt-Bommel* en vulde overigens den inhoud door eenige stichtelijke litteratuur *van het voorgeslacht*, ditmaal bestaande I. in twee berijmingen der zeven kruiswoorden, waarvan de eerste werd afgschreven uit een perkamenten handschrift van het midden der veertiende eeuw, nu in bezit der Kon. Acad. van Wetenschappen, en de andere overgenomen uit een zeer zeldzaam boekske, dat in 1577 gedrukt werd, maar meerendeels liederen bevat uit ouderen tijd, en waaruit reeds in den kalender voor 1856 eene proeve voorkomt. (*Bekeering tot den Gekruiste.*) II. een fragment uit een klooster-handschrift van de laatste helft der vijftiende eeuw, getiteld: „*van der boetscap onser vrouwen.*"

De uitvoering is even als van de vorige jaargangen zeer net, en de platen, voorstellende de heiligenbeelden in de bovenstaande bijdrage van den hoogleeraar beschreven, dragen niet weinig bij tot opsiering van het werkje.

H.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

De vraag, of Jacobus polemiseert, beoordeeld en beantwoord door H. Wijbelingh, *Theol. Doct. en Predikant te Rottevalle. Te Groningen, bij* P. van Wicheren Hz., 1860. *In gr.* 8*vo.* 115 *bladz. Prijs f* 1,20.

De heer Wijbelingh drukt in de voorrede zijn natuurlijken wensch uit, dat dit geschrift, ofschoon in onzen tijd gansch andere controversen de belangstelling van het theologisch publiek gaande maken, dan die welke hier besproken wordt, toch ook belangstellende lezers moge vinden. Wij meenen dat hij regt heeft tot dat verlangen, en hopen met hem dat die wensch vervuld worde. Zijn arbeid verdient zeer zeker de aandachtige overweging der godgeleerden. De auteur geeft blijken van groote belezenheid en heeft groote moeite en ijver aan zijn werk ten koste gelegd. Behoort zijn onderwerp ook niet tot de gewigtigste vragen, die in onzen tijd op theologisch gebied bediscussieerd worden, het is daarom volstrekt niet hors de saison en moet, juist om de tegenwoordige ontwikkeling der godgeleerde wetenschap, van grootere belangrijkheid worden geacht.

Hoe meer men afwijkt van de vroegere beschouwing der H. S, vooral van het N. T., als een werk uit één stuk, vervaardigd ja door verschillende arbeiders, maar die allen werden voortgedreven, werden bewogen op mechanische wijze door denzelfden geest, zoodat in hunne gewrochten niet de minste tegenstrijdigheid kon bestaan, maar integendeel de volkomenste harmonie tot in de kleinste bijzonderheden zich moest openbaren; hoe meer men van deze beschouwingswijze afwijkt, des te meer prijs moet men stellen op het onpartijdig, grondig onderzoek van de schriften der verschillende auteurs des N. T. Immers die apostelen hebben niet maar werktuigelijk opgeschreven wat hun door den H. G. werd voorgezegd of ingegeven, zij bleven zelfstandige mannen ook nadat zij den Geest hadden ontvangen, ja werden dat onder den invloed des Geestes al meer en meer, zij behielden hunne eigenaardigheden, hunnen verschillenden aanleg, hun

Digitized by Google

onderscheiden karakter, zij verkeerden ook niet allen in dezelfde omstandigheden, noch stelden zich dezelfde lezers voor bij het opstellen hunner geschriften; in hunne brieven moeten wij natuurlijk de gevolgen van dat onderscheid opmerken. Allen zijn getuigen van Christus, predikers van het evangelie, maar daarom is de opvatting der evangelische waarheid nog niet bij allen dezelfde, en wordt het christendom niet door allen op dezelfde wijze beschouwd en voorgesteld. Is het voor ons van het hoogste belang te weten, wat door de leeraars van den apostolischen tijd gedacht werd over de verschillende christelijke leerstukken en waarheden, wij moeten dan trachten hunne uitspraken wel te verstaan en mogen ook het onderscheid, ja misschien het tegenstrijdige in hunne gevoelens, wanneer wij dat opmerken, niet ignoreren of wegredeneren. Om tot heldere kennis van het oorspronkelijk christendom te komen, de leerstelsels of het onderwijs der schrijvers van het N. T. afzonderlijk, onbevooroordeeld te onderzoeken, om later wat men alzoo gevonden heeft met elkaâr te vergelijken, en dan, zoo mogelijk, de eenheid te ontdekken in de verscheidenheid en zich eene juiste voorstelling te maken van de eenige waarheid, door Christus geopenbaard.

Zoo weinig regt wij dus hebben om aan de woorden der apostelen en andere N. Testamentische schrijvers te knutselen, ten einde die te doen passen in een systeem, dat wij ons vooraf hebben eigen gemaakt, daar wij alleen den waren zin der woorden hebben te raadplegen; zoo min ook is het geoorloofd de begrippen of bepalingen van den een ook aan den ander op te dringen, daar wij ook dan ligt in de geschriften geheel iets anders zouden lezen, dan de schrijvers hebben bedoeld. Ook mogen wij niet vergeten, dat dezelfde woorden niet overal en bij allen dezelfde beteekenis hebben, maar somtijds in zeer verschillenden zin worden gebruikt; iets wat ons niet verwonderen kan, daar het hier benamingen geldt van bovenzinnelijke, geestelijke dingen.

Dat Dr. Wijbelingh in de hier vlugtig aangeduide denkbeelden met ons overeenstemt, blijkt uit zijn geschrift en met ingenomenheid maken wij melding van zijne poging om den brief van Jakobus door onafhankelijke, zelfstandige verklaring, in zijne juiste waarde te doen kennen.

Digitized by Google

Gaan wij over tot een kort verslag van hetgeen, het ons ter aankondiging toegezonden werk, bevat.

De vraag, in hoeverre de leer van Jacobus met die van Paulus overeenkomt of daarvan verschilt, is algemeen bekend. Die vraag heeft nadeeligen invloed geoefend op de beoordeeling en verklaring van Jacobus' brief. „Zij wordt niet altijd gedaan als de vrucht van een onpartijdig onderzoek der N. Testamentische leertypen, maar is nog vaak in zwang als erfenis uit vroegeren tijd, als eene traditie, die verhindert, dat men zich de leer van Jacobus denke, anders dan in onderscheiding van de leer van Paulus. Zij heeft bij het beoordeelen van Jacobus' brief geheerscht in plaats van aan die beoordeeling ondergeschikt zijn. Zij is oorzaak geweest dat hoofdzakelijk Jac. II vs. 14—26 door vergelijking met Paulus' leer der regtvaardiging wordt beoordeeld, zoodat wel overal van diens leer eene ontwikkeling gevonden wordt onafhankelijk van anderen, maar Jacobus veelal dit lot is te beurt gevallen, dat zijne leer niet anders dan vergelijkenderwijze schijnt te kunnen bestaan; zoodat men dan ook eerst door vergelijking van beider woorden wil komen tot de vaststelling van Jacobus' leer en bedoeling."

Eene andere vraag, die naauw met de genoemde zamenhangt, ja als een gevolg van deze kan worden beschouwd, is die: of de brief van Jacobus eene polemiek bevat? Deze laatste, ofschoon schijnbaar niet zoo belangwekkend als de eerste, wordt door Wijbelingh aan het hoofd van zijn onderzoek gesteld: „dewijl zij de andere in eene bepaalde beteekenis, als een historisch gegeven, omvat, en hij zich voorstelt van een onderzoek naar het leerverschil over te gaan tot de vraag, die aan 't hoofd van zijn boek is gesteld."

De eerste hoofdafdeeling draagt tot opschrift. „De vraag, of Jacobus polemiseert." Daarin wordt 1o. zeer breedvoerig meêgedeeld, hoe de vraag op zeer verschillende wijze, bevestigend en ontkennend, beantwoord is. Wij vinden hier de gevoelens van de meest beroemde, oudere en vooral nieuwere en hedendaagsche schriftverklaarders omtrent dit onderwerp. Die gevoelens loopen tamelijk ver uit elkander. Terwijl sommigen beweren, dat Jacobus regtstreeks de leer van Paulus bestrijdt, meenen anderen dat hij alleen zijne stem verheft tegen eene misvatting van die leer, tegen een misbruik, dat

Digitized by Google

daarvan werd gemaakt, of tegen eene dwaling tot welke zij aanleiding had gegeven. Tegenover dezen staan anderen, die betoogen, dat Jacobus geheel onafhankelijk van Paulus en diens leer heeft geschreven, en dus geen polemisch doel heeft gehad. Even verschillend is ook het oordeel over het onderscheid in de leer der beide bijbelschrijvers. Het overzigt van de verschillende opvattingen der leer van Jacobus door de voornaamste uitleggers, dat wij hier vinden, getuigt van de vlijtige studie en de groote belezenheid des heeren Wijbelingh.

Hierop volgt een onderzoek van de methode, die gevolgd wordt, bij de vraag: of Jacobus polemiseert? Gewoonlijk heeft men, om de leer van Jacobus te verklaren, alleen gelet op het onderscheid tusschen hem en Paulus, en daarom de plaats Jac. II vs. 21—26, maar vergeleken met gelijkluidende woorden van Paulus. Door zeer velen is de methode gevolgd, door welke bijv. Baur tot dit besluit is gekomen: „omdat bij Paulus de πιστις de grond is van het δικαιουσθαι, maar Jacobus zegt dat uit de ἐργα het δικαιουσθαι ontstaat, daarom kan hij geen inwendig verband tusschen de πιστις en de ἐργα gekend hebben, anders zou de grond van de regtvaardigende kracht der ἐργα in de πιστις moeten gelegen zijn." Doch door zulke vergelijking wordt telkens den zin der woorden geweld aangedaan en den schrijver eene andere gedachte opgedrongen, dan die hij heeft uitgesproken. De resultaten tot welke zulk eene methode heeft geleid, mogen dus niet als geldig en zuiver worden aangenomen. Op die resultaten of verschillende opvattingen van Jakobus' leer, vestigt de auteur nu nog de aandacht ten betooge, dat zij niet kunnen worden vastgehouden, zonder dat de woorden van Jacobus verwrongen worden, en men hem denkbeelden toeschrijft, waarvan in zijnen brief niets te vinden is.

Heeft nu Jacobus bij zijn schrijven in de daad een polemisch doel voor 't oog gehad? Heeft hij Paulus willen bestrijden? Alvorens deze vraag beantwoord kan worden, moet het eerst uitgemaakt zijn, of er wezenlijk verschil tusschen beider leer bestaat. Dit is evenwel niet uitgemaakt. Dat verschil berust op eene hypothese, waarvan de gegrondheid nog niet bewezen is.

Digitized by Google

„De vraag, of Jacobus polemiseert, beantwoord." Zoo luidt het opschrift van de tweede, naar ons oordeel belangrijkste, hoofdafdeeling van dit boek. 't Komt hier vooral aan op Jacob. II: 21 en 24. De zin dier verzen moet duidelijk gemaakt worden, niet uit eene vergelijking met Paulus' woorden, maar uit den inhoud en zamenhang van Jacobus' brief zelven. Daarom geeft Wijbelingh eene omschrijvende verklaring van het eerste gedeelte tot II: 20, om alzoo de ware bedoeling te vinden van het laatste gedeelte des tweeden hoofdstuks, en wel vooral van de genoemde verzen. Zoo eerst kan die bedoeling vergeleken worden met leeringen van Paulus en het antwoord gevonden op de vraag of deze apostel door Jacobus bestreden wordt. Vooraf gaat een schets van den geheelen brief.

Veel belangrijks en merkwaardigs, menige treffende en scherpzinnige opmerking is hier te lezen. Wij kunnen hier natuurlijk de gansche ontwikkeling van des schrijvers betoog niet meêdeelen. Evenwel veroorloven wij ons, en vertrouwen den belangstellenden lezer daarmeê eene dienst te doen, de korte voorstelling over te nemen van het beloop van Jacobus' schrijven. „Zijn thema is, dat de geloovige, in 't geloof werkzaam, volstandig wordt, en dat het beproefde geloofsleven een volmaakt werk hebben moet, opdat de mensch naar alle zijden volmaakt worde. Daarom zegt hij ook terstond dat zijne lezers in dat licht, de πειρασμοι moeten beschouwen. En nadat hij nu bij herhaling gezegd heeft, dat de volmaking het doel des levens is, *dat* en *hoe* het woord der waarheid een eigen levensbeginsel moet worden, en dat de ware godsdienst een werkdadig leven, en dit leven eene eenheid is of wezen moet, gaat hij nu voort met aan te toonen, dat het geloof, 't welk den mensch waarlijk gelukkig doet zijn, dat de πιστις του κοριου I. X, welke in het leven geene uitzondering toelaat, een *werkdadig* geloof is; dat integendeel, indien iemand zegt het geloof te hebben, maar wat hij zijn geloof acht geen invloed op het leven heeft, dat geloof ook *dood*, geen *geloof* is, geen geloof dat zalig maakt, niet de πιστις του κυριου 'I. X., al wil men het dan ook met den naam van geloof bestempelen. Daarbij wijst hij nu ook op het voorbeeld van Abraham, wiens geloof wel zekerlijk een werkzaam levensbeginsel was, zoodat wij

Digitized by Google

ook moeten erkennen dat zijn geloof onder de beproevingen door deszelfs eigene werkzaamheid, uit de werken des geloofs, is volmaakt, en bij zelf door zijn werkdadig geloofsleven, of door de werken waartoe het geloof hem bragt; *ἐκ των ἐργων οἰς ἡ πιστις συνηργει*, onder de beproevingen *δοκιμος* geworden is en nader gekomen is tot het doel des levens om *τελειος και ὁλοκληρος, ἐν μηδενι λειπομενος* te zijn. En zoo, zegt Jacobus, is Abraham *δικαιος* geworden. *Ἐκ ἐργων ἐδικαιωθη*. En zoo moet, door zijne eigene werkzaamheid, de christen beantwoorden aan zijne roeping, zijne bestemming nader komen, meer metterdaad worden wat hij als zedelijk-godsdienstig wezen en als wedergebaard door het woord der waarheid zijn moet en worden kan. *Ἐξ ἐργων δικαιουται ἀνθρωπος.*"

't Is duidelijk, dat het hier vooral aankomt op de beteekenis van het verbum *δικαιουσθαι*, en de schrijver zegt daarom dan ook: „ons resultaat is, dat *δικαιουσθαι* bij Jacobus wil zeggen *δικαιος γινεσθαι*, *regtvaardig* of een *regtvaardige worden*, 't geen hij ook, dat denkbeeld besprekende met het oog op de beproevingen des levens, *δοκιμος γινεσθαι* noemt, en in de ontwikkeling van het leven des menschen aanduidt door *τελειος γινεσθαι* of *τελειουσθαι*."

Doch is nu deze verklaring van dat verbum de ware? De schrijver geeft toe, dat het niet zeer dikwijls de door hem opgegevene beteekenis heeft, maar meestal gebruikt wordt in den zin van: regtvaardig verklaard worden. Maar daaruit volgt niet, dat het nergens in de eigenlijke kracht, die het volgens zijn taalkundigen vorm moet hebben, zou voorkomen. Integendeel het heeft die kracht behouden, ook op andere plaatsen in de H. S., bijv. Luk. XVI: 15, ja zelfs in een brief van Paulus, Romein. IV: 2, moet het zoo vertaald worden: *regtvaardig worden*. — In eene volgende paragraaf toont de auteur aan, dat de beide op elkander gelijkende formules *geregtvaardigd worden uit het geloof* bij Paulus, en *regtvaardig worden uit de werken* bij Jacobus, geheel verschillende zaken beteekenen. Daarna vergelijkt hij de leerstelsels van beide evangelieprédikers, namelijk wat betreft het verband van *πιστις*, *ἐργα* en *δικαιουσθαι*; en zoo komt hij tot het besluit, dat hier wel overeenstemming maar geene tegenspraak te vinden is. Jacobus heeft derhalve bij zijn

Digitized by Google

schrijven niet het oogmerk gehad om de leer van Paulus te bestrijden. Doch hiermede is de taak, die Dr. Wijbelingh zich heeft voorgesteld, nog niet volbragt. De vraag, die hij wil beantwoorden is meer algemeen, had Jacobus een polemisch doel? en zoo ja, welke was de meening, die hij bestreed? Daaraan worden nog eenige bladzijden toegewijd. De dwaling, die Jacobus bij de lezers te keer gaan wil, is eene praktische dwaling, het is „de berusting bij een geloof dat geene levenskracht, dat zonder de werken is." — „De mensch kan eene zaligheid hopen zonder te beseffen dat de zaligheid in hemzelven door oefening moet ontwikkeld, dat hij door zelfoefening voor hoogere zaligheid moet vatbaar worden. Dat is de dwaling, welke Jacobus bestrijdt." — Deze verkeerde meening behoefde niet te rusten op een misverstaan woord van Paulus, al mogt men aannemen dat de leer des apostels bekend was aan de lezers van Jacobus. Zij heeft ten allen tijde onder de christenen bestaan en vindt hare verklaring in des menschen geestelijke traagheid.

Wij zijn gekomen aan het einde van ons verslag. Meer toch hebben wij ons niet voorgenomen te geven; eene eigenlijke beoordeeling moet overgelaten worden aan de theologische tijdschriften. Maar gaarne betuigen wij onze ingenomenheid met dit werk, en geven wij den heer Wijbelingh onzen lof wegens zijne geleerdheid en ijverige studie. De inhoud van zijn geschrift verdient de overweging van alle godgeleerden. Hoe gaarne zouden wij ook iets zeggen tot goedkeuring van den vorm, maar de waarheid verbiedt het ons. De groote uitvoerigheid of breedsprakigheid, de menigvuldige herhalingen en de met weinig zorg bewerkte stijl, maken de lezing vermoeijend en onaangenaam. Moge het godgeleerd publiek deze gebreken om het gewigt der zake verdragen!

R. V.

Toespraak, naar aanleiding van 1 *Tim.* IV *vs.* 8*b*, *gehouden in het kamp bij Millingen, door* N. H. de Graaf, *predikant te Apeldoorn en 't Loo (?). Te Amsterdam, bij* H. Höveker, 1860. 23 *bladz. Prijs f* 0,50.

Het waren drukke dagen voor de gemeente Apeldoorn en

Digitized by Google

hare omstreken, — de dagen van 20 Augustus tot 20 September 1860. De legerplaats bij Milligen, op de westelijke scheiding harer grenzen, lokte dagelijks eene menigte menschen van heinde en verre om een bezoek aan die plaats te brengen. En waarlijk het gezigt op en een paar uren vertoevens in het kamp vergoedde ruimschoots de moeiten en kosten aan een togtje derwaarts verbonden. Vooral op de zondagen stroomde eene groote massa daarheen. En geen wonder, het eigenaardige der godsdienstoefeningen in de legerplaats, regtvaardigde de nieuwsgierigheid der bezoekers. Op last van Z. M. waren een viertal leeraars, de weleerw. heeren J. C. van Marken, J. Witkop, W. R. Veder en N. H. de Graaf, predikanten te Amsterdam, Zutphen, Dordrecht en Apeldoorn, uitgenoodigd om toespraken te houden, en als men den prediker daar zag staan, in het open veld, te midden der krijgslieden en burgers die hem aanhoorden, wekte het onwillekeurig eene herinnering op aan den tijd der hagepreken. De heer de Graaf (waarom Z. Eerw. zich noemt: predikant te Apeldoorn *en 't Loo*, weten wij niet, daar hij er met hetzelfde regt had kunnen bijvoegen: Wormen, Zevenhuizen, Brink en Orden en de namen van zoovele andere buurtschappen, die met 't Loo onder Apeldoorn behooren) die de dienst op den laatsten Zondag verrigtte, ontving volgens het *woord vooraf*, „uit naam van nagenoeg alle officieren in de legerplaats aanwezig" het schriftelijk verzoek om zijne toespraak in het licht te geven, tot bereiking van een tweeledig doel. „In de eerste plaats" wilde men daardoor „een blijvend aandenken" bewaren „aan een aangenamen ochtend in 't kamp doorgebragt" en in de tweede plaats wilde men de opbrengst doen strekken „tot ondersteuning der nageblevene moeder en zuster van een der stafmuzijkanten van het keurregiment (grenadiers en jagers) in het kamp overleden."

Wij gelooven gaarne, dat de eerw. prediker die vriendelijke uitnoodiging niet kon afwijzen en uit dat oogpunt beschouwt, kunnen wij dan ook de uitgave regtvaardigen. Of onze letterkunde anders wel veel gemist zou hebben, wanneer de uitgave niet had plaats gehad, gelooven wij niet en wij moeten het alleen daaraan toeschrijven, dat de heer de Graaf zijne toespraak en al zijne predikatiën als improvisate uit-

Digitized by Google

spreekt, wanneer wij beweren, dat, nu zijne woorden gedrukt voor ons liggen, zij ons niet zoo wilden bevallen. Zijne rede is noch krachtig, noch indrukwekkend; als gewone toespraak in den gewonen huiselijken kring gehouden, zou zij waarde hebben, niet als toespraak uit den mond van iemand, die zich aan de hoogeschool voor zijnen werkkring bekwaamd, en zeker in het studeerwerk zich tot zijne taak voorbereid heeft.

Intusschen als herinnering aan het kamp en als middel tot ondersteuning van de bedoelde nagelatenen, verdient de toespraak gekocht te worden, en de prijs, ofschoon voor ieder ander werkje van gelijken omvang wel wat hoog, is voor dat doel niet te veel. D.

De mensch van Gods geslacht. De Zonde. De Roeping der Gereformeerden. Drietal Leerredenen naar de behoefte van onzen tijd; door L. J. van Rhijn, *Predikant te Wassenaar. Te Amsterdam, bij* H. Höveker, 1860. *In gr.* 8*vo.*, 66 *blz. Prijs f* 1.

Bij de zamenstelling van een fonds ten behoeve der nagelaten betrekkingen van verongelukte Katwijksche en Noordwijksche visschers, werd door de Vereeniging tot den heer van Rhijn het verzoek gerigt, om tot de bijeenbrenging van gemeld fonds mede te werken. Tegelijk werd hem den wensch kenbaar gemaakt van eenigen zijner meer geachte toehoorders, om eene onlangs gehouden preek over de zonde in druk te geven.

Deze beide drangredenen deden den Wassenaarschen predikant besluiten, genoemde leerrede, met nog twee anderen, die met haar eene soort van geheel vormden, ten voordeele van het eerste doel aan de pers af te staan. De onderwerpen der drie predikatiën zijn op den titel vermeld. In de eerste, naar aanleiding van Hand. XVII: 28c., beschouwt de redenaar *eerst* hoe de hooge afkomst des menschen in den tekst wordt geleerd; licht die uitspraak met de fakkel van Gods woord *daarna* toe; doet *vervolgens* opmerken, hoe juist daardoor des menschen diep verval door de zonde voelbaar wordt; en toont *eindelijk* aan, hoe de overtuiging daarvan alleen ons Gods genaderaad in Christus begrijpelijk en dierbaar maakt.

Digitized by Google

In de tweede leerrede, waartoe ten grondslag is genomen Romeinen III: 19e, 22e, 23, legt de eerw. van Rhijn *eerst* den aard en de natuur der zonde in hoofdtrekken bloot; toont *dan* de algemeenheid der zonde aan, en *eindigt* met de opmerking, wat wij hebben te doen. De derde predikatie, te 's Gravenhage uitgesproken, kort na den gedenkdag der Kerkhervorming, over Rom. XII: 1, 2, is gewijd, zooals het onderwerp aanwijst, aan de beantwoording der vraag: wat is de eigenlijke roeping der Gereformeerden? De redenaar doet het, door te wijzen op den tekst, door aan te toonen hoe geheel Gods raad ter onzer behoudenis daarmede overeenstemt; door te zeggen, hoe die roeping ons de eenige Gode welbehagelijke eeredienst leert kennen en hoe zij in zich sluit den eenigen weg tot ons eigen waarachtig heil.

Referent kan niet anders, dan dezen kanselarbeid met vrijmoedigheid aanbevelen, èn om zijne duidelijkheid, èn om zijne hooge waarde, èn om het doel der uitgave.

Moge een ruim debiet den heer van Rhijn eene zalige voldoening verschaffen, dat hij, getrouw aan zijne roeping, de zuivere, onbevlekte godsdienst voor God en den Vader beoefent, namelijk: weezen en weduwen te bezoeken in hunne verdrukking en zichzelven en anderen onbesmet te bewaren van de wereld. DIXI.

Luim en Ernst. Betuwsche poëzij, door M. L. Quack. *(Te) Tiel, (bij)* H. C. A. Campagne, 1859. *Prijs f* 1,50.

Waarom dit bundeltje den naam draagt van Betuwsche poëzij, zou ons een raadsel blijven, indien de schrijver niet de gelegenheid waarnam, ons te berigten, dat hij in de Betuwe geboren en nog aldaar woonachtig is. Voor 't overige is er in dit boekje niets, wat niet even goed in schier elk ander oord onzes vaderlands zou te huis behooren; niets althans wat eenigermate eene lokale kleur, den stempel eener eigenaardige omgeving, draagt. Ref. gelooft dan ook dat, had niet Cremer zijne Betuwsche novellen geschreven, de heer Quack niet op de gedachte zou zijn gekomen, om zijne gedichten, Betuwsche poëzy te betitelen. Intusschen — het ware te wenschen, dat de overeenstemming tusschen de beide boeken zich ook nog verder dan tot den titel uitstrekte; dat

Digitized by Google

in deze poëzy, deze luimige en ernstige, iets ware te vinden van dien humor en dien ernst, iets van dat echt-dichterlijke en plastische, dat Cremer's novellen zoo schitterend onderscheidt. De heer Quack is, als zoo velen, voor de verzoeking bezweken „de se voir imprimé;" hij heeft, als zoo velen wederom, zijne berijmde gedachten en invallen en wat niet al, aan het publiek willen aanbieden, zonder te bedenken, dat het publiek aan dergelijke spijzen zich reeds de maag overladen en daarbij haast den goeden smaak voor immer verloren heeft. Immers, waar treffen wij in dit bundeltje ééne enkele oorspronkelijke gedachte, één enkelen fikschen greep in het menschelijk hart of leven, één enkel teeken aan, dat wij hier werkelijk met een waarachtig kunstenaar hebben te doen? De vorm is gebrekkig en op vele plaatsen bepaald slecht: doch wij zouden dit onbeholpene, dit gebrekkige in den vorm kunnen vergeven en vergeten misschien, indien ons slechts ééne levende gedachte, ééne bezielende idée uit dien vorm toesprak, indien het ons mogelijk ware, in deze verzen iets anders te zien dan — het woord moet er uit — slecht berijmde gemeenplaatsen. Konden we in deze „eerstelingen" de „schemering van een opkomenden dag" waarnemen: voorzeker, wij zouden onder de eersten zijn, om dien dageraad, schoon in wolken en nevelen gehuld, te begroeten. Te veel sterren zijn aan onzen dichterhemel in den laatsten tijd verdoofd, dan dat wij niet met blijdschap elke belofte, elke schemering eener nieuwe sterre zouden welkom heeten. Maar, onmogelijk kunnen wij ons overtuigen, dat wij hier eene sterre, een licht van hemelschen oorsprong, aanschouwen. Daarom, ook al mogt de heer Quack (wat trouwens niet te denken is) worden afgeschrikt om op deze eerstelingen nog meerdere vruchten zijner „ledige oogenblikken, gepaard aan hooge ingenomenheid met letterkundige studiën," te laten volgen; zelfs in dat ergste geval, zou Ref. zijn aandeel aan de schuld gaarne dragen, overtuigd dat hij niet, als een ontijdige voorjaarsstorm, veel belovende bloesems, maar hoogstens al te vroeg ontloken bladeren, had verstrooid. Juist die ongelukkige „ledige oogenblikken," wanneer men met zijne handen geen weg weet; en die „hooge ingenomenheid met letterkundige studiën," die zoo ligt *willen* voor *kunnen*, liefhebberij voor genie doet doorgaan; juist deze twee

Digitized by Google

gevaarlijke vijanden van waarachtige kunst en echte ontwikkeling, moeten ernstig bestreden; tegen beider verzoekingen moet door iederen man, die zich zelven bewust is, naauwgezet worden gewaakt. Ref. heeft niet de eer, den heer Quack anders dan uit dit boekje te kennen: maar hij houdt zich overtuigd, dat die heer, in welke betrekking ook geplaatst, zijne ledige oogenblikken beter kan besteden, nuttiger voor zich zelven en anderen, dan met het schrijven van verzen.

Dit oordeel moet gestaafd. Toch is deze taak eene moeijelijke: de ruimte ontbreekt ons, om alles bijeen te verzamelen, wat hier als bewijs zou moeten gelden. Maar ook al ware ons die ruimte geschonken, hoe zouden wij het aanleggen, om den schrijver het volslagen gemis te doen gevoelen van iets, dat hij niet bezit en waarvan hem dus ook het regte begrip en gevoel ontgaat? Dat bijbrengen van citaten moet dan ook meestal dienen, om de onvolkomenheid van den vorm te bewijzen, al komt vaak de armoede der gedachte daarbij tevens aan het licht. Zoo willen wij dan ook eenige voorbeelden bijbrengen, tot staving onzer uitspraak, ons voor het overige op het bundeltje beroepende.

Konden wij hier het tweede gedicht „de verloren Advocaat" uitschrijven: wij durven vertrouwen dat reeds daarmede ons proces glansrijk zou zijn gewonnen. Dit bij uitnemendheid smakelooze, wanstaltige verhaal moet zeker gelden als proef van luimige poëzij? Wel, wij hopen ten minste voor den heer Quack dat hij deze walgelijke klucht — waaraan eene platte catechiseer-jufvrouwen moraal is opgehangen — niet zelf hebbe verzonnen, maar uit een of anderen almanak ontleend. En dan nog....! Doch, de inhoud daargelaten, wat dunkt u van verzen als deze:

Verschoon mij, Lezer, zoo 'k soms *eens* mogt vervelen,
Het voorval dat ik meê wil deelen
Geldt zeker groot jurist uit zekre groote stad,
Een die bij 't Corpus Juris ook zijn corpus niet vergat,
Maar door te drukke bezigheden
Den besten tijd voorbij liet gaan
Om Hymens bootjen in te treden
En nu, — ('t had moog'lijk ook zijn reden)
Al ving hij 't nog zoo vleijende aan,

Digitized by Google

Maar geen van 't schoon geslacht kon vinden,
Die zich met hem in 't huwelijk wou verbinden.

Zoo stond het, en in 't vreemd beloop van zaken,
Besloot hij bij *'t gemeen* zijn hof te maken.....

Deze regels openen het gedicht. Zie hier de slotverzen:

Het regt wordt in zijn kracht verzaakt (?)
Beneveld door *keur* (des bijgeloofs) doodlijk duister
En, als gekneld in boei en kluister,
Wordt het der boozen toeverlaat,
En vindt zij (?) nog een enklen *dulder*,
Die tegen deez' bewering staat:
Hij denke dan aan d'armen mulder
En den verloren advocaat.

Gevoelt ge nog begeerte naar wat tusschen dit begin en dit einde ligt?

Wilt gij eene proeve van ernstige poëzy? Wij staan op een kerkhof, welk, doet er niet toe; zeker geen betuwsch:

O! ernstig Vredehof! in dezen stillen stond
Dwaal ik in uwen kring langs zerk en grafsteê rond,
Waarin, door spichtig gras en donker mos bedekt,
De slaper rustig slaapt door geen gedruisch gewekt;
De vader en zijn zoon, de moeder en haar kind,
De man, de jongeling, de vijand en de vrind,
De bed'laar en de vorst, de grijsaard en de knaap,
Zij sluimren allen hier den eeuwig diepen slaap!
Zij rusten allen daar; .... angstwekkende vertooning! (!)
Één lot is hun gemeen, het donker graf hun woning.

En zoo gaat het nog eenige koupletten voort; il n'y a pas de raison pour que ça finisse. — Eene enkele maal wordt ook een meer verheven toon, de toon der ode, aangeslagen. Volgen wij een oogenblik den dichter in deze zijne vlugt. In het bundeltje komt een groot gedicht voor, dat den dood van twee gelieven — niet uit de Betuwe maar van Sicilië — ten onderwerp heeft, en den titel voert: Eduard en Eleonore. Hooren wij den aanhef:

Zweef, zangster, zweef daarheen, een reiner aether tegen,
En zeg ons in uw lied, waar 't landschap is gelegen,
Door Leonoor bewoond, en roep voor onzen geest
Het dal, waar Eduards verblijfplaats is geweest.
Wat droevig ongeval hun beider lot bepaalde,
Toen 's levens schoonst verschiet hun hoopvol tegenstraalde.

Digitized by Google

De zangster is daarheen gezweefd, den „reinen aether" tegen. Van uit die onbekende streken klinkt nu haar lied:

Sicielje, heerlijk land van milder zonnestralen
En reiner luchtazuur, wie kan de schoonheid malen
U door natuur bedeeld uit onuitputbren schoot.
Gij zijt voor Raphaëls en Miltons kunst te groot!

Bedenk, de zangster is verre van de aarde weggezweefd: reken haar dus de schier kluchtige zamenvoeging en invlechting dezer beide namen niet al te zeer ten kwade. Zij zal zoo aanstonds dalen en weer tot zich-zelve komen. Zij ziet Leonore's woning reeds en ook het „dal, waar Eduards verblijfplaats is geweest;" — hoor slechts:

In dit bekoorlijk land, in deze schoone dreven,
Begroetten beide 't licht *en 't aangename leven*,
In 't vriendelijke dal, lag hunne woning daar
Beschaduwd door het groen van 't wild castanjenpaar...

Toch blijkt het straks dat de zangster nog te hoog zweefde, om goed te zien. In dat dal, onder het groen van dat „wild castanjenpaar" ligt wel de hut van Leonoor, maar niet de woning van Eduard. Eduard woont zelfs in het geheel niet in een dal: hoor maar:

Omringd van scheemrend wolkgewemel,
Heft zich daar ginds een berg ten hemel,
Een *eeuwig* pronkstuk der natuur.
Een zwavelvlam, een stroom van vuur,
Ontwelt zijn krom gebogen kruin
Van *eeuwig* marmer en arduin,
En kleurt de vale wolkentransen
In zijnen kring met roode glansen.

Niet ver van daar, in 't schoonst der dreven,
Ligt, *sierlijk op een berg verheven*,
Omringd van dal en heuvelkling,
De woning van haar lieveling.

Voorwaar, mijnheer Quack, het is niet voorzigtig, zijne zangster al te ver den „reinen aether" in te laten zweven! — Die berg, met die kromme kruin, is een onbeleefde nabuur voor onzen Siciliaanschen minnaar: juist op Eduard's trouwdag is die berg onaardig genoeg om vlammen en lava en steenen te slingeren op de kluis des jonkmans, ook nog

Digitized by Google

door zijne moeder „de laatste en liefste zijner magen" bewoond, en beiden komen daarbij om. — Gij begrijpt dat nu ook Leonora beseft, dat het haar pligt is om te sterven, 't welk zij ook doet. Gij vermoedt evenzoo, dat men hen bij elkander begraaft en dat op hun graf een altijd bloeijend heuveltje verrijst — overigens is dat schoone land van straks nu woest en dor geworden —, en dat dit zelfde heuveltje het rendez-vous is van alle minnende paartjes. Hoor maar even het slot:

Daar heeft de landman van die dreven
Aan 't lieve paar een graf gegeven,
Daar strooit de jeugd *zijn* bloemen *af*,
En zweeren bij der trouwen graf
Elkander eeuwge liefde en trouw,
In smarte of vreugde, in vreugde of rouw,
En keeren dan in blijde paren
Terug naar haardstede en altaren.

Wij zullen nu ook maar terugkeeren van onzen droeven togt, vertrouwende genoeg bewijzen te hebben bijgebragt voor ons oordeel van straks. Die er meer verlangt, hij zal er overvloedig vinden in het boekje zelve. — De heer Quack heeft, naar hij zegt, voor hij tot de uitgave van zijn bundeltjen besloot, geweifeld tusschen de les en de aanmoediging, door twee duitsche schrijvers uitgesproken. „Lass deinen Namen drücken, doch lass dein Werkchen aus," sprak Haug waarschuwend; doch bemoedigend klonk het van Uhland's lippen: „Singe, wem Gesang gegeben!...." En de bemoediging deed de waarschuwing vergeten. Voortaan, bij dergelijken strijd, houde de heer Quack zich aan Haug's wijze les.

The Wintering of the Hollanders on Nova Zembla, during the years 1596 *en* 1597, *by* H. Tollens Cz. *Translated from the Dutch, by Anglo-Saxon.* (*Te*) *Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar, 1860. *Prijs f* 0,75.

Meermalen wordt de klagt gehoord over de volslagen onbekendheid met onze litteratuur in het buitenland; eene onbekendheid, die eene billijke waardering van de verdiensten onzes volks, ook op dit gebied, zoo zeer in den weg staat.

Digitized by Google

Het is zoo: buiten de enge grenzen onzes lands is Hollands schoone taal en letterkunde eene vreemdelinge: — het ware te wenschen, dat zij in het land harer geboorte meer erkenning en belangstelling vond, die haar schadeloos stelde voor de miskenning bij vreemden.

Maar vindt de hollandsche muze die belangstelling, die hartelijke liefde, waarop zij regt heeft bij de kinderen hares volks; en zijn wij zelven soms niet lafhartig en kleingeestig genoeg, om eigen rijkdom gering te schatten, omdat vreemden dien niet kennen, om dankbaar te buigen bij elke vlugtige lofspraak, die, soms uit den minst bevoegden mond, van vreemden ons geschonken wordt? Echter, hoezeer wij deze zelfvergetelheid, dit onwaardig miskennen van eigen waarde, veroordeelen en betreuren tevens: toch verheugen wij er ons in, wanneer een of ander sieraad onzer rijke letterkunde den vreemdeling wordt toegankelijk gemaakt, mits het geschiede door eene bevoegde hand, die voor de taak waarlijk berekend is. Eene zeer onbevoegde hand evenwel heeft zich gewaagd aan de overbrenging van Tollens meesterstuk. 't Was eene roekelooze poging van dien Anglo-Saks, om dit gedicht in het Engelsch te vertolken, en die vertolking in Nederland het licht te doen zien. Immers, zij leven in aller harten, op aller lippen, die rijke, schoone, schilderende en klankrijke verzen, vol harmonie, welluidendheid en kracht; hoe zouden ze ons tegenklinken in eene vreemde taal, die welbekende en welbeminde vaderlandsche toonen? O, hadde slechts een dichter de taak aanvaard, de luite van Tollens opgenomen, wij zijn er zeker van, ook dan zou het lied onze harten getroffen hebben. Maar nu, wat ontvangen wij hier? Eene platte, angstvallig-getrouwe en toch ook weer zeer ongetrouwe vertaling, als met het woordenboek in de hand, zamengesteld. De vertaler klemt zich angstig aan den tekst, vertolkt dien in de meeste gevallen woordelijk, en levert per slot — kan het anders — eene volstrekt onherkenbare en ongenietbare karikatuur. Vervlogen is al de kracht, al de levendigheid der schildering: 't is eene langwijlige beschrijving — het gedicht heeft alleen in lengte aanmerkelijk gewonnen; — verloren is de rijkdom der taal, de schoonheid van dictie en versmaat: het is alsof gij onbeholpen proza leest, zoo plat, zoo zwak, zoo

Digitized by Google

jammerlijk flaauw zijn die rijmlooze regels, die zich zoo tobbend en moeijelijk voortslepen door de kleur- en geestlooze schildering heen. Het is geene poëzij meer, allerminst Tollen's poëzij; de onderneming, de gewaagde en roekelooze onderneming is mislukt, schoon ze zeker moeite en arbeid genoeg gekost heeft. Maar ook, niet ieder Engelschman, die eenigen tijd hier te lande verblijft, is bevoegd om Tollens te vertalen; evenmin als een Nederlander, krachtens zijn verblijf in Engeland, zich bevoegd kan achten tot de vertaling van Milton of Byron. Daar wordt meer toe vereischt — en, het doet ons leed dit te moeten betuigen — de Anglo-Saks moge Hollandsch verstaan, op het vertolken van Hollandsche poëzij, zóó dat ze poëzij blijft, verstaat hij zich niet. — Wij hopen dat dit boekje in Engeland geene lezers zal vinden: het zou den dunk van onze poëzij niet kunnen verhoogen, en onmogelijk zou het zijn om zich, bij het lezen van dit langdradig verhaal, ook maar het flaauwste begrip te vormen van den rijken stroom van heerlijke poëzij, die onder dit onbevallig kleed zoo geheel verborgen is. De Anglo-Sakser leere eerst van onze dichters, van een ten Kate, een Beets, een van den Bergh, hoe zij Engelsche poëzij in het Hollandsch overbrengen, eer hij zich weder wage aan eene dergelijke poging. Wil hij onze litteratuur bij onze naburen inleiden, hij leere hun Hollandsch verstaan, opdat zij de meesterstukken onzer literatuur in onze eigene taal kunnen lezen en waarderen.

Geschied- en Letterkundig Archief, door D. Buddingh etc. *Eerste en Tweede Deel. (Te) Gorinchem, (bij)* A. van der Mast. *In gr.* 8*vo. Prijs f* 6,40.

Als het geene gemeenplaats was, zou ik zonder schroom 't woord ter nederschrijven, de geschiedenis is geene kronijk: nu doe ik 't niet dan met zekere angstvalligheid, want het bekende schier afgezaagde te zeggen, schijnt mij tamelijk overtollig. Niemand zal meer de historiographie van Herodotus, even naïf als oppervlakkig, die van Froissart even bevallig als onnaauwkeurig, die van Stoke even droog als onvolledig normatief noemen; nadat we met Thierry's Conquête kennis gemaakt, eenige hoofdstukken van Macaulay

Digitized by Google

of Carlyle gelezen, Gervinius historie der XIXde eeuw bestudeerd hebben, is 't ons duidelijk, wat het inheeft, geschiedschrijver te wezen en de geschiedenis van een volk te schrijven. De methode der voorvaderen (exceptis excipiendis) om 't verband dier gebeurtenissen alleen hierin te zien, dat ze, op een zelfden planeet, in ten naasten bij denzelfden tijd zijn voorgevallen, is verouderd. „'t Post hoc ergo propter hoc" mag de historicus niet meer gebruiken. De geboorte van een vorst en de serie zegepralen (bloediger gedachtenis!) en de buitengewone natuurverschijnselen zijn niet meer de spil, waarom het geschiedverhaal draait, de band die door de eeuwen heen vastgebonden, der menschheid lotgevallen aaneenrijgt; schoone, soms wel wat hoogdravende gezegden van een stervenden held, magtspreuken van een geweldenaar, zinnelooze klanken van bloeddorstige beulen worden niet meer, met eene bijzondere letter, op 't geschiedblad gedrukt, als had de menschheid aan hare kinderen reeds meer te vertellen; men leest ze, maar stelt er even weinig belang in als in het vloeken van een beschonkene. Neen, wel beschouwd was waarlijk de historiographie van vroeger voor de menschheid niet zeer flatteus: 't geschiedblad spreekt vaak van haar als ware zij een vechtersbaas, die veel geweld maakt en weinig zegt, en als hij nog iets zegt, dronkemans-taal spreekt. Maar hoe kon 't ook anders? Wie speelde de hoofdrol? De Herculessen, de Hectors, de Alexanders, de Caesars, de Attilas, de Richard-Leeuwenharts enz., enz., dat waren de premiers. Het is tegenwoordig geheel anders: ik behoef niets meer te zeggen, de historie wordt al meer en meer de biographie der menschheid: op de periode der militie wordt niet meer speciaal gelet. Daarom vind ik de Universal-Geschichte van G. Weber als algemeene geschiedenis een ideaal: zij laat de menschheid niet van één maar van alle zijden beschouwen, zij deelt mede niet alleen wat de menschheid gedaan, maar ook wat zij gedacht heeft, zij wijst ons niet alleen op eerzuilen en triomfbogen, maar ook op kunstgewrochten en tempels des vredes: zij verzoent ons met de voorgeslachten en hunnen ontwikkelingsgang ten volle; we staren haren loop met eerbiedige bewondering aan. 't Spreekt van zelf dat de werkzaamheden van den historicus er niet minder noch gemakkelijker door worden: hij heeft tegenwoordig op

Digitized by Google

zooveel te letten, zooveel na te vorschen, zooveel te doorgronden. Er wordt zooveel opgeschommeld uit 't stof van publieke en private archiven, dat hij niet negeren kan en mag: zooveel ontdekt wat op zijde te leggen eene gewetenszaak is. Hij moet ook criticus wezen, aestheticus, kunstenaar, wat niet al. Dan... waartoe dat alles? Omdat dit archief van Buddingh mij tot die gedachten leidden. 't Is een van die boeken, die voor den historicus, die de geschiedenis van zijn land goed wil begrijpen, broodnoodig zijn. Geschiedenis zonder litteratur-geschichte is mij een onding. Daarom vind ik zulke boeken zoo nuttig en is het goed, dat ze in het licht verschijnen: ze zijn perfecte hulpmiddelen voor den hisroricus. Als leesboek voor iemand, die in zijne „heures de loisir" eens wat aan de litteratuur van zijn land „wil doen," schijnt 't archief mij minder aanbevelenswaard. 't Leest niet bepaald pleizierig, de legioenen citaten zijn daarvan eene hoofdoorzaak, de stijl is ook niet overal in den haak: of 't te dien opzigte de vergelijking met Dr. Jonckbloet's meesterwerk kan doorstaan, zou ik betwijfelen: 't laatste prefereer ik stellig als leesboek voor mijn pleizier. Maar die vergelijking komt eigenlijk niet van pas: Buddingh geeft een archief (1), Jonckbloet eene geschiedenis: mag men een archief, neem b. v. een stedelijk archief met een uitgelezen bibliotheekje vergelijken!?

Thans eene en andere bijzonderheid over het werk zelf. De schrijver geeft een overzigt van de Dietsche taal- en letterkunde, hoofdzakelijk en vooral met betrekking tot de algemeene, kerkelijke en staatkundige gesteldheid gedurende de middeleeuwen," en hij houdt zich stipt aan zijn programma. We zien de letterkunde aristocratie en hierarchie eerst ten dienste staan, van lieverlede begeven en helpen ondermijnen en den grond toebereiden voor het zaad der gezegende kerkhervorming en der Fransche revolutie.

In het eerste hoofdstuk, de inleiding, slaat de schrijver een blik op de oudhoogduitsche taal- en letterkunde, en op den invloed des Christendoms, dat reeds door eene oude profetesse als „de bewerker van den val der Goden" des heidendoms was aangekondigd. Over de scholen van Fulda,

(1) Voorrede blz. V.

Digitized by Google

St. Gallen en Utrecht, die brandpunten van christelijke beschaving door Karel den Groote begunstigd en bevoorregt, den middelijken en onmiddelijken invloed van deze op den gang der beschaving, over eenige litterariesche voortbrengselen van die tijden, vinden we hier veel wetenswaardigs: een enkel woord over de Latijnsche dichtkunde en de afscheiding van Dietsch en Nederduitsch besluit dit gedeelte. Of we zoo als de schrijver aan 't slot betoogt, de Dietsche taal speciaal tot Z. Holland mogen beperken, geloof ik niet, of we moeten Z. Holland zoo uitgestrekt denken, als 't stellig *niet* was.

Daarna krijgen wij het eerste tijdvak der Dietsche taal- en letterkunde, dat der epiesche poëzij. Het leenstelsel en de hierarchie, de beide hefboomen der middeleeuwen, deden vooral in de XII^de^ en XIII^de^ eeuw hunne werking krachtig gevoelen: de ontwaakte riddergeest en de kruistogten, die dien geest nog aanwakkerden, en den ridder veredelden, beheerschen dit tijdperk geheel en al. Eene uiting van dien riddergeest was de ridderpoëzij en de riddersage, die het heidensch heldendicht gaat vervangen. Nevelingen en Goedroen maken plaats voor Karel- en Arthur-romans, voor zangen van Friso en Bato, Hector en Alexander. Uit die Sagen-stammen botteden verscheidene „*branches*," die zich overal heen uitstrekken. Dat die verschillende sagen een diepen zin hebben, de letterkunde van die dagen even als thans de spiegel is van den volksgeest en het volksleven, is onbetwistbaar: ze zijn meer dan „curiositeiten voor den taalkundige," ze zijn onschatbare bijdragen voor de historie dier tijden, de schrijver wijst 't telkens als met den vinger aan. Zeg mij, wat 't volk *sprak*, ik zal u zeggen, wat 't volk *dacht*: de letterkunde houdt gelijken tred met de ontwikkeling der natiën. Is het te verwonderen, dat de zoogenaamde klassieke-sagenkring de laatste is! De fantastiesche ridderpoëzij begon vervelend en bombastiesch te worden, de nuchtere volksman haakt naar de gezonde en voedzame lucht der Historie, Hector en Alexander zijn, immers in die dagen, historiesche figuren! Bovendien Maerlant neemt die stoffe te baat om er wat moraal in te vlechten en wat satire in te strooijen, na 't bezingen van Alexander's dood roept hij den lezer toe: memento mori, zorg niet te veel voor 't aard-

Digitized by Google

sche, ééne koorts „nemet saen, al dat si hebben ontfaen." Aan de klassieke-sagenkring sluit zich de legenden-poëzij aan, waarvan het onderwerp de Mariadienst is; dat ook tot haar bevallige zangen behooren en leerzaam tevens, bewijze alleen de Beatrijs. De heiligen-legenden wijzen op dezelfde omkeering in denken en gevoelen als de meer historiesche gedichten: de eerst fantastische later uitbundige en wanstaltige ridderpoëzij, wordt vervangen door de minnepoëzij, en deze ontaard en bedorven, roept den heldentijd der ouden terug in het leven, en slaat over tot Maria-vereering en heilige dienst. „Zoo wisselen tijden en eeuwen, de held, de ridder zijn op den achtergrond getreden, de monnik staat thans op den voorgrond en drukt zijn mystieken geest op de poëzij af, waarin van den anderen kant de fantasie door gevoel, gelijk dit door het koelere nadenken wordt opgevolgd." Ik volgde den schrijver op den voet, sprak daarom hier van den Reinaert niet: ook geldt overigens van dit hoofdstuk wat ik van het eerste zeide, 't archief geeft zeer veel.

In 't volgende hoofdstuk, bladz. 172 B. begint de schrijver met eene korte inleiding over den toestand van staat en kerk, en vervolgt dan zijne litteratuur-geschiedenis.

Op actie volgt reactie. Na de epiesche poëzij, men bevroedt 't reeds voor dat men 't ervaart, moet de lyriek optreden: Anacreon kan Homerus niet voorafgaan! In vrolijkheid en dartelheid, ik mag wel zeggen, uitgelatenheid is ze evenwel bij de Grieksche lyriek niet te vergelijken. Wat bij den Griekschen bard wijn en liefde is, is bij ons Jezus en Maria en heiligen en kerk, zoodat de verzen al te zamen met een mystiek waas overtogen, den naam van stichtelijk niet eens verdienen, maar veeleer van fanatiek; die zoo ze al ingang vinden, dat te danken hebben aan de zangwijzen der wereldlijke liederen, die ze overnamen. Vele van die liederen zijn fanatiek-zinnelijk, voor de kloosterlingen het surrogaat van luimige wereldlijke liedjes. Dat neemt evenwel niet weg, dat er veel moois onder is en vooral onder de kersliedèren, b. v. de navolging van Dies est laetitiae; de kruisliederen zijn meer somber en droefgeestig. De Maria-liederen waren door de Maria-dienst, vooral in de XIIIde en XIVde eeuw, overal verbreid: ook Maerlant bragt der hemelkoningin „zoo

Digitized by Google

reine en zoo bequame" zijne hulde; de Ave Maria's heb ik slechts te noemen, hun aantal is legio. Één lied evenwel staat boven alle andere: het Stabat Mater van Bernard van Clairvaux, waarvan we eene vertaling van de XIVde eeuw hebben: dat maakt veel „vroom gebeuzel" goed, want 't is een juweeltje van smaak en gevoel. Buddingh geeft de vertaling van P. van Braam, ik verkies die van Bilderdijk, waarbij de andere naar mijne bescheiden meening in 't niet verzinkt, wie kent haar niet:

„Met de tranen op de wangen,
In het knellendst boezemprangen
Bij het kruis, dat Jezus droeg,
Stond de moeder neêrgebogen,
Met in rouw verstarrende oogen,
Die zij nokkend op hem sloeg." enz.

Zie de dichtwerk. van Bild., Afl. 13, bladz. 160.

Dat behalve Maria het gansche heilige koor werd bezongen en aangeroepen, behoef ik niet te zeggen.

Naast dat genre bloeide een ander, het wereldlijk lied. De kruistogten-manie begon niet te bedaren of het ridderleven werd van zwervend meer huiselijk; van avontuurlijk meer alledaagsch. De belangstelling in epiesche poëzij begon ook bij den ridder te verflaauwen, hij was niet geheel ongevoelig voor de zangen die de zwervende Bard hem kwam zingen, niet doof voor de toonen van *zijn* verleden, er zou aan zijne feesten iets ontbroken hebben, had niet de vinder den stroom van het heldendicht voor hem doen bruischen — maar hij wilde meer. „La gaie science van troubadours en trouvères," de Zwabiesche minnepoëzij, dat werd meer en meer de poëzij voor ridder en edelman: een vinder, die van liefde en jonkvrouwen zong, verliet niet onbeloond het adelijk slot. Ja de grooten zelven hadden het zwaard opgestoken en hanteerden de lier: van de graven van Vlaanderen en Holland en de hertogen van Braband, ik noem alleen hertog Jan, hebben wij verscheidene liederen en weten wij, dat aan hun hof de poëzij welig bloeide, de dichter rijkelijk begiftigd werd.

Ik spreek er slechts met een enkel woord van, in 't archief vinden we geheele bladzijden aan dat onderwerp ge-

Digitized by Google

wijd en enkele stukjes medegedeeld: het Liedeken van den Hoede had ook wel een plaatsje verdiend: hoe innig is reeds 't eerste coupletje:

„In een prieel quam ic ghegaen,
Aldaer ic bloemkine scone vant staen.
Daer pluctic minen lieve saen
Van violetten dezen hoet.
Steet hi mi wale?
Draghicken wale?
Dunet hi u goet?"

En dan „het daghet in het Oosten!" zou men vermoeden, dat het een produkt was der „onbeschaafde, duistere," en wat niet al! middeleeuwen? En dat de geest van den Reinaert nog voortleefde, kunnen de ironische, satyrieke liedjes bewijzen, of zijn „dans, nonneken, dans," en „daar ging een patertje langs den kant," en „pater geef uw non een zoen," niet juist uit die tijden! Ze zijn geestig en scherp, types van satiren! Ons is van dat genre niet veel overgebleven, maar wat wij hebben, doet ons het gemis te meer betreuren én om de stukjes zelven én om het licht, dat ze over de historie dier dagen zouden verspreiden.

Wij zagen straks, dat het ridderleven gewijzigd werd, de ridder zelf het avontuurlijk rondzwerven en ronddoolen vaarwel zeide en te huis bleef, dat is, zich in zijn burg of kasteel nestelde als in eene vesting, nabuur en omwoner ten schrik. Wij spraken niet of bijna niet van het volk, van de burgerij. De reden waarom niet is dezelfde die Homerus had om alleen van heroën en helden te zingen. Er was geen volk, of liever 't werd niet geteld. „Numeri erant et fruges consumere nati." 't Volk was slaaf van ridder en priester; had het zijne stem al eens doen hooren in den Reinaert en in het Lied, het was eene verzuchting geweest, geene verademing. Dan juist dezelfde gebeurtenis, die der ridderschap haar laureool ontnam, verhief dien derden stand, die villains, ik bedoel de kruistogten: want deze hebben de opkomst, de welvaart en den bloei der steden bewerkt of bevorderd.

Het is hier de plaats niet meer daarvan te zeggen: het bovenstaande zij genoeg om den oorsprong der didactiesche poëzij te verklaren. Zoodra naast ridder en priester, dorper

Digitized by Google

en poorter zijne regten begon te laten gelden, moest hij wel alles doen om ze te kunnen handhaven. Hij moest beschaafd en ontwikkeld worden en bij de magt des rijkdoms die der kennis trachten te verwerven. En de poorter had niet genoeg aan de klatergoud-beschaving van den ridder; natuur, historie, bijbel, ziedaar de boeken voor hem gemaakt, hij wilde *leeren*. Is er dus van poëzij en litteratuur voor den burgerstand sprake: 't kan niets anders wezen dan leerdicht: een Hesiodus moet de dichter wezen.

Ook wij hadden *onzen* Hesiodus, op wien wij trotsch zijn, een bard, die niet „fabelen noch boerden, trufen noch faloerden," zong, niet „van den Grale, van Perchevale" en meer valsche sagen dichtte, maar in wiens verzen men vond

„Waerheit ende menich wonder,
Wijsheit ende scone leringhe
Ende reine dagcortinghe,"

„den vader der Dietschen algader" J. v. Maerlant. Hij was de dichter van den derden stand, die tegenover edelman en monnik, de regten van den tiers état begon te doen gelden.

De schrijver van het archief geeft aan zijne levensgeschiedenis en zijne werkzaamheid, te regt ruime plaats: ik bepaal mij bij het gezegde en verwijs den belangstellenden lezer naar bladz. 277 en volgg. van het werk. In het voorbijgaan zij gezegd, dat Maerlant voornamelijk door geschriften (in versmaat) over bijbel, historie en natuur het volk trachtte te onderwijzen en te beschaven, en als het er op aankwam, adel en geestelijkheid niet spaarde: waar hij kon, hervormde en verbeterde. Een enkel woord over zijne geboorteplaats. De heer Buddingh, die van den dichter met alle geweld een Zuidhollander wil maken, overtuigde mij, guluit gezegd, door zijne redenering niet: als ik haar met de bondige en klemmende bewijsvoering van Dr. Jonckbloet vergelijk, houd ik mij bij deze: hij blijft voor mij een Zuidbevelander, een Vlaamsche Zeeuw (verg. Buddingh Archief II, bladz. 33 en volgg.)

Gaarne deelde ik nog een en ander mede over dien „grondlegger en voorlooper der Hervorming," maar dan ging ik buiten mijn bestek: trouwens zijn naam te hebben genoemd, is al veel gezegd.

Digitized by Google

„Latere en gelijktijdige dichters," zegt Buddingh bladz. 319, „sloten zich aan hem aan en volgden zijn spoor: wij noemen slechts Melis Stoke, den pastoor van Velthem, Jan van Heelu, Janne de Weert, Augustijnken van Dortrecht; vooral ook Willem van Hillegaertsberch, Claes van Acen en anderen. Aan die allen had Maerlant op afstanden zoo van tijd als plaats den fakkel voorop gedragen. De wetenschappelijke beginselen, waartoe zijne school zich bepaalde, waren natuur en godsdienst, in den meer bijbelschen zin, historie en staatkunde. Deze waren om zoo te zeggen, de grondzuilen van zijn gebouw, waaraan zijne volgelingen met ijver voortwerkten."

Ook bij hen en hunne gedichten houd ik mij niet op, maar verwijs naar het archief, waarin Maerlant's school naar waarde geschat wordt. En nu zou het de plaats wezen van den Reinaert te gewagen, het meesterstuk der middeleeuwen, het pronkjuweel onzer litteratuur: ik doe 't evenwel niet, en wel, omdat ik het met den heer Buddingh over den tijd waarin het eerste gedeelte vervaardigd is, geheel niet eens ben. Hij stelt het in de XIVde eeuw, en juist dat is mij een raadsel. Verscheidene letterkundigen van naam hebben het vraagstuk aangeroerd en trachten op te lossen: ik voor mij ben tevreden met de Inleiding op den Reinaert van Dr. Jonckbloet, en verklaar na het door hem betoogde (zie bladz. 144), vooral betreffende Vermandois, geen oogenblik meer te twijfelen of het later dan 1191, toen Philips stierf, *kan* gemaakt zijn. En is dat waar, dan zal veel van hetgeen de heer Buddingh op bladz. 386 en volgg. beweert, voor zijne rekening moeten blijven. Is dat waar, dan is niet de Reinaert eene voorstelling van de staatkundige wereld der XIVde eeuw, maar een of „*het* epos des volks, der burgerij tegenover de ridderdichters," zoo als Snellaert het noemt. Het behoort dan niet hier, maar na de riddergedichten te worden behandeld.

De lessen van historie en levenswijsheid door Maerlant en zijne volgelingen verkondigd, werden meer en meer in praktijk gebragt: 't volk kwam er boven op, zoo als men zegt. De eerste schrede was gedaan, van nu voortaan zouden staatkunde en staatsbeleid het werk, soms zelfs tegen wil en dank, helpen voltooijen. Floris V, der keerlen God,

Digitized by Google

de verlichte vorst, ging voor met de beginselen der didactiesche school toe te passen: met zijn dood werd zijn werk niet vernietigd. En later zullen dramatiek en rhetorica het volk „bewerken," en zal de uitvinding der drukkunst de verbreiding der didactiek bevorderen: de drukpers, de „magistrature de la pensée," zal de publieke opinie beheerschen en de vox populi de stemmen van adel en priesterdom verstommen; het zaad der hervorming zal in den wel toebereinen grond welig ontkiemen en duizendvoudig vruchten afwerpen, de grondslagen van godsdienstvrijheid zullen in hecht cement worden gelegd, de natiën uit haren formalisme-slaap ontwaken. En dan nog. Wij zullen hier om staatkundige vrijheid tachtig jaren vechten en onze onafhankelijkheid te vuur en te zwaard veroveren: onze nationaliteit voor goed handhaven. Zoo zal de toekomst bewijzen, dat de school van Maerlant, waarin ons volk is opgevoed, niet te vergeefs zal hebben gebloeid, dat zij, schoon onzigtbaar, met kracht gewerkt heeft. — (Snellaert, Schets enz. bladz. 63).

Wij breken hier af: ik mag van den lezer niet meer vergen, uit de meerdere kortheid van mijn resumé worde niet afgeleid, dat 't archief over de dramatiesche poëzij en rhetorica naar evenredigheid minder geeft, integendeel. In het laatste hoofdstuk wordt daarover breedvoerig gesproken.

Over het tweede deel heb ik niet veel te zeggen: behalve de klaagzang van Augustijnken van Dortrecht op den dood van Willem IV, bevat het eenige strijdschriften over Maerlant's geboorteplaats en een paar mededeelingen van etymologie etc.

Over stijl en taal van het werk een enkel woord; namelijk dat beide nog al wat te wenschen overlaten. Latinismen en Germanismen zou ik des noods in menigte met den vinger kunnen aanwijzen. Ik houd mij evenwel daarmede niet op, want 't einde zou moeijelijk te vinden zijn, als ik alle fouten wilde opsommen. De schrijver houde mij mijne aanmerkingen ten goede.

Oorlog en vrede, *door* F. W. Hackländer. *Uit het Hoogduitsch.* (*Te*) *Utrecht* (*bij*) J. Herfkens, 1860. *Prijs f* 3.20.

Deze bundel bevat zeven verhalen van den welbekenden

Digitized by Google

duitschen romanschrijver Hackländer, eene bloemlezing uit diens Krieg und Frieden. De uitgever deelt ons in zijne, geheel in den toon eener advertentie of affiche gestelde, voorrede mede, dat hij uit het oorsponkelijke werk slechts die verhalen koos, die hem het meest boeiden, die het meest het gebied der novelle naderden. Op drie na, zijn al deze verhalen aan het soldatenleven ontleend: een onderwerp, meermalen en met talent en geluk door Hackländer behandeld. Ook ditmaal zijn de aan het krijgsmansleven ontleende novellen de beste: vooral die getiteld: Een dag bij de manoeuvres; een verhaal, dat door fiksche, levendige schildering, afwisseling van tooneelen en boeijenden verhaaltrant uitmunt. Deze novelle maakt ongeveer denzelfden indruk als de aanschouwing eener groote militaire parade, buiten in het ruime, bloeijende veld en bij vrolijken, helderen zonneschijn, waar alles leven en beweging en bonte afwisseling is. Hackländer is, door eigene ondervinding, met het soldatenleven, het pruissische soldatenleven, bekend: van daar die rijkdom van kleine details, van schilderachtige trekken, die aan het tafereel zooveel leven en waarheid bijzetten. Diepte van opvatting, doordringende karakterteekening, psychologische studie, moet ge bij hem niet zoeken: hij geeft u losse, levendige verhalen, schetsen en schilderijen uit het werkelijke leven, die u voor eene poos aangenaam bezig houden, maar, vreezen wij, spoedig weder vergeten zijn. Doch wat zoekt ons romanlezend publiek in 't algemeen meer dan stilling van dien razenden honger naar altijd nieuwe lectuur, die den tijd kan helpen dooden? Aan hen durven wij gerust dit boek aanbevelen, zij zullen er in vinden wat zij zoeken: tijdkorting. Werd ons de vraag gedaan, of dit boek niet gerust onvertaald had kunnen blijven: wij zouden zonder aarzelen, ja antwoorden. Maar de kwaal om schier alles te vertalen wat in dit genre elders het licht ziet, is ten onzent epidemisch en, 't schijnt wel, onuitroeibaar. Wij moeten er wel in berusten; en zouden alleen maar wenschen, dat deze vertalingen, over het algemeen, aan bekwamer handen werden toevertrouwd. Ook deze vertaling laat te wenschen over. De uitgever aarzelt niet in zijne voorrede, Hackländer „een van Duitschlands grootste prozaschrijvers" te noemen. Deze krasse uitspraak voor het oogenblik

Digitized by Google

in hare waarde latende, zouden wij gaarne gezien hebben, dat in de vertaling meer van dit schoone proza ware bewaard gebleven, dan thans het geval is; of dat de vertaler beter met de eischen van het hollandsche proza ware bekend geweest. Ref. weet, dat deze uitspraak in den regel onbillijk wordt geacht, indien ze niet met tal van voorbeelden wordt gestaafd; en toch laat het hem gestelde bestek niet toe, citaten in te vlechten en zinnen te gaan ontleden. De vertaler hebbe echter de goedheid, vooral het eerste verhaal — in ieder opzigt verreweg het minste — aandachtig na te lezen, en hij zal begrijpen, wat wij bedoelen met onduidelijken, slechten stijl. Op enkele andere fouten, meest spelfouten, willen wij niet hechten. De uitvoering is netjes, en het vignet, vergelijkenderwijze, goed.

Het twaalfjarig soldatenleven van den majoor Hodson, *in Britsch-Indië. Vrij vertaald uit het Engelsch, door* A. C. Lorentz, 1e *luit.-ingenieur. Te Arnhem, bij* D. A. Thieme, 1860. *Prijs f* 2,50.

De ontzagchelijke strijd in Indië, door een weinig talrijk engelsch leger, gedurende de jaren 1857 en 1858 tegen tallooze muitelingen, tegen een opgestaan volk, zegevierend volstreden, zal gewisselijk immer tot de treffendste episoden der wereldhistorie gerekend worden. Zelden heeft het anglosaxische ras zich zoo zijner wereldbeheerschende roeping bewust en waardig getoond: eene roeping, welker aanvankelijke en immer voortgaande verwezenlijking zeker tot de merkwaardigste teekenen des tijds behoort. In den loop van naauw honderd jaren, heeft Engeland zich in het verre Oosten een rijk gesticht, dat in omvang en bevolking eene plaats inneemt naast de groote wereldrijken der historie, en waarvan de toekomst zich nog noode gissen laat. Dat reusachtig rijk is, zonder opzien te baren, zonder geraas of gerucht, gegrondvest, uitgebreid en in stand gehouden door de zelfopofferende geestkracht, den onbezweken moed, de onvermoeide volharding eener reeks van mannen, helden en staatslieden, edele zonen van het fiere en roemrijke Engeland: eene grootsche, schitterende rij, van Clyde tot Neill en Havelock. Ook de man, wiens geschiedenis ons in dit

Digitized by Google

boek verhaald wordt, verdient eene eervolle plaats onder die helden, die de heerschappij van Oud-Engeland hielpen bevestigen over de volken van het verre Azië. Het is een rijk, veelbewogen leven, dat van majoor Hodson, een leven, waarvan de werkelijkheid, in verrassende avonturen en onophoudelijke afwisseling, den stoutsten roman evenaart. Een zonderling gevoel grijpt ons aan, bij het doorbladeren dezer schier fantastische en toch zoo eenvoudig, zoo geheel *business-like*, vertelde historie, wanneer wij van dit bont en boeijend tafereel de oogen wenden naar het matte, prozaïsche schouwspel der industriële, materialistische, geldaanbiddende en geldmakende maatschappij om ons heen. Wij gevoelen ons als in eene tooverwereld overgebragt, die bijna op geen punt in aanraking komt met de wereld des dagelijkschen en alledaagschen levens, waarin wij ons bewegen. Wij gevoelen het, hoezeer eene enkele maand, in zulk eene omgeving en in zulk een werkkring doorgebragt, rijker en degelijker vruchten moet dragen voor des menschen ontwikkeling, dan een geheel langgerekt leven, dat zich, in tragen sleur, bewoog tusschen huiskamer, kantoor en beurs. Het leven van majoor Hodson is eene schitterende illustratie van het fiere, rijke grafschrift: „Man's life is measured by works, not days." — Doch niet ieder, voorwaar, is de gelegenheid tot zulk eene loopbaan geopend; en dwaas en zondig zoude het zijn, de stille pligten des dagelijkschen levens te verachten, omdat ze zoo alledaagsch zijn. Het is dan ook niet het jagen naar romantische avonturen (overigens geene kwaal van onzen tijd), dat wij aanbevelen; wij wenschen de aandacht te vestigen op een edel en groot karakter, dat zich onder alle omstandigheden als zoodanig zou hebben betoond, ook al ware de weg tot het doel minder schitterend geweest. Een karakter, groot en edel vooral daarom, omdat iedere andere drijfveer, dan die van volkomen pligtsvervulling en de edele zucht naar roem, daaraan vreemd blijft: vreemd bovenal alle berekening en winstbejag. Deze man had wonderen van dapperheid verrigt, had zich als krijgsman en regent onderscheiden, had zijn vaderland onschatbare diensten bewezen: dat vaderland miskende hem, hij ondervond tegenkanting, onbillijke bejegening, onregtvaardige achteruitzetting: toch klaagt hij ter naauwernood, toch gaat hij voort rusteloos zijn pligt te doen: en onder dat

Digitized by Google

woord „pligt" rekent hij, wat anderen als zeer buitengewone verdiensten zouden hebben aangemerkt; en het hoogste doel van zijn streven, de stoutste wensch, in de vertrouwelijke briefwisseling met zijne echtgenoote ontboezemd, is — het Victoria-kruis.

Het ontging hem: nog voor zijne groote diensten op haren regten prijs waren geschat en erkend, nam hem de dood weg, midden in zijne heldenloopbaan; maar zijn naam leeft voort en vindt weerklank in alle harten, waarin nog het gevoel voor heldengrootheid en zielenadel, het besef, dat er nog een hooger doel des levens is, dan geldverdienen en de zinnen streelen, niet is uitgedoofd.

Ref. wenscht dit boek in veler handen: het zal opwekkend, versterkend, aanvurend werken, een krachtig en heilzaam tegengif tegenover zoo vele ontzenuwende, verslappende en zieldoodende elementen in de atmosfeer die ons omringt. De heer Lorentz deed met de vertaling van dit boek een goed werk; moge hij in veler herinnering, bij allen, wie de zaak van vaderland, beschaving en christendom ter harte gaat, met onuitwischbare trekken het beeld hebben gegrift van den edelen man, opdat wij daaraan gedenken in de welligt naderende ure der beproeving. In die ure, vinde Engeland, vinde Nederland, vele mannen als deze onder hunne vrije zonen.

Costal, de Indiaan. Schetsen uit den vrijheidsoorlog in Mexico, door Gabriël Ferry, *schrijver van »de Woudlooper," vertaald door* L. C. Cnopius. *(Te) Leyden (bij)* van den Heuvell en van Santen, 1861. *II Dln. In gr.* 8*vo.*, 249 *en* 267 *blz. Prijs f* 5.

Toen wij het bovenstaande werk ontvingen, was het voor ons reeds een oude bekende. Wij hadden het werk al gelezen. Toch namen wij het weder met graagte ter hand, omdat de eerste lezing ons zooveel genoegen had verschaft, en wij ons gaarne nog eens wilden verlustigen in de beschrijving der heerlijke natuurtooneelen, zoo als Amerika alleen oplevert, en ons door Ferry te genieten gegeven worden. Met een vel wit papier naast ons, — onontbeerlijk voor den recensent tot opteekening van alle aanmerkingen, die

Digitized by Google

bij kan maken — zetten wij ons neder — en opdat wij eene naauwkeurige beoordeeling zouden geven, begonnen wij met scherp toe te zien. Spoedig — eere aan onze oplettendheid! — hadden wij iets gevonden; en met vreugde namen wij de pen ter hand terwijl eene gedachte bij ons opkwam, alsof wij wilden zeggen: „zie zoo, mijnheer de vertaler! uw werk is toch niet vlekkeloos!" Aangemoedigd door dit goed begin, meenden wij een rijken oogst van feilen aan de Letteroefeningen te kunnen toezenden. Doch nu wij aan het einde van onze lectuur zijn gekomen, zien wij met smart, dat wij verzuimd hebben onze aanteekeningen voort te zetten. Ons vel papier bevat een paar regels schrift en verstoord werpen wij het in den haard.

Wij moeten u om verschooning vragen, mijnheer de Redacteur! die ons de recensie van dit werk toevertrouwde, dat wij u niet kunnen vergasten op een paar bladzijden aanwijzingen van: er staat *dat* en er moet *dit* staan; die komma is verkeerd gezet; dáár heeft de vertaler den schrijver niet begrepen; ginds is de schrijver onjuist geweest. Evenwel, wat wij u verzoeken mogen, wijt het niet aan ons; wij waren ijverig genoeg begonnen, maar werpt de schuld op den schrijver, den vertaler, de uitgevers, en wie er aan hebben medegewerkt, om het werk zulk eene belangstelling te geven of de overzetting in zulk een' vloeijenden stijl te gieten, of de uitgave zulk een behagelijk kleed aan te trekken. In waarheid, mijnheer de Redacteur! het ligt niet aan ons, maar onze gedachten werden zoo medegesleept, onze aandacht zoo geboeid, dat wij pen en papier vergaten en ons onverdeeld met de bladzijden bezig hielden, telkens naar eene volgende verlangende, en toch bij deze blijvende stilstaan.

Het zal na het bovenstaande wel onnoodig zijn, iets tot aanbeveling van het werk te zeggen, en wij zouden ook in waarheid verlegen staan, wat het eerst te noemen, wat het meest te roemen. Historie en fantasie, natuur en kunst, beschrijving en verdichting zijn zoo naauw aan elkander verbonden of liever in elkander geweven, dat zij moeijelijk te onderscheiden zijn en te zamen zulk een schoon geheel vormen, dat het ons onwillekeurig wegsleept.

Hetzij de schrijver u voert in de ondoordringbare wouden der nieuwe wereld, waar nog nimmer de bijl des houthak-

Digitized by Google

kers de boomen deed vallen, of dat hij u getuige doet zijn eener jagt op de wilde dieren, die daar wonen; hetzij hij u medeneemt naar de uitgestrekte prairiën, of u eene overstrooming doet zien; hetzij hij u doet deelen in de smart der bewoners van de hacienda's, die door den burgerkrijg van alles beroofd zijn geworden, of u doet luisteren naar de openbaring der liefde eener jonge maagd; — hetzij hij u den blik doet werpen in de belegerde steden der insurgenten, of u deelgenoot maakt van hunne godsdienstoefeningen, voorgegaan door hunne aanvoerders; hetzij hij u hunne blijdschap maalt bij overwinning of hunne vastberadenheid bij nederlaag; — overal en altijd wordt gij genoodzaakt zijn genie te bewonderen en dankt gij de uitgevers, dat zij onze letterkunde met zulk een werk verrijkt hebben.

Wij zullen niet wagen, eene korte schets van dit verhaal te geven, maar noodigen veel liever onzen lezers uit, zich dit werk aan te schaffen.

Jammer, — en dit is de eenige aanmerking, die wij hebben, — jammer, dat de correctie zoo slordig is. Verscheidene malen leest men *u* voor *uw*, *godes* voor *godin*, terwijl door het geheele werk heen vooral stootend is, dat het bijvoegelijke naamwoord met eene zachte *e* eindigt, wanneer het zelfstandig naamwoord als onzijdig bezittelijk gebezigd wordt, zooals: *mijn bepaalde plan*, *ons sterke paard* enz.

Een schoon titelvignet — voor beide deelen hetzelfde — versiert het werk. DIXI.

De Bruid van den Monnik. Een verhaal uit de 16*de eeuw. Door* C. S. W. *Naar het Engelsch*: *The Sisters of Soleuve.* (*Te*) *Amsterdam*, (*bij de*) Gebroeders Binger, 1860. *In gr.* 8*vo.*, 320 *blz. Prijs f* 3,00.

Er zijn reeds zoovele anti-roomsche romans uitgegeven, dat het ons verwonderde dit getal nog met een nieuwen vermeerderd te zien. Niet dat wij in het algemeen geschriften, die waarschuwen tegen proselietenmakerij, overbodig achten, noch dat wij ontkennen zouden dat in dit genre van tijd tot tijd iets nieuws wenschelijk is; maar dan geve men goedkoope volksboeken, in aanschouwelijken vorm en populair geschreven. De gewone roman wordt in den regel slechts door

Digitized by Google

meer beschaafden gelezen, en voor dezulken bestaat wel niet het grootste gevaar van verleiding tot afval van hunne godsdienstige belijdenis. Hier dreigt een andere en gevaarlijker vijand: Het moderne ongeloof, dat onder den schijn van wijsheid en den naam van redelijk christendom in boeken aangeprezen en van kansels verkondigd wordt.

Wij worden in dezen roman verplaatst in Zwitserland en Savoije, in het jaar 1579. De hoofdpersoon is eene Protestantsche jonge dame, welke haar hart wegschenkt aan een jongen talentvollen monnik der Jezuitenorde, die als cavalier is vermomd, en hare liefde tracht te winnen, om haar te bekeeren, hetwelk hem vrij wel gelukt, daar de jonge dame inderdaad, door opgevatte hartstogtelijke liefde weggesleept, tot zijne kerk overgaat; maar ook de monnik — die slechts een werktuig van den aartsbisschop van Turijn is — verliest zelf zijn hart en wordt in liefde voor zijne kweekelinge ontstoken. Op het oogenblik dat, volgens de verwachting der jonge dame, de huwelijksplegtigheid zal plaats hebben, maakt de kardinaal haar bekend dat de vermeende bruidegom een priester der kerk is, vermaant haar de aardsche liefde af te leggen en stelt haar het geluk voor, dat haar als eene bruid van den hemel wacht; maar het meisje, door zoo veel boosheid en huichelarij geschokt en verbrijzeld, zinkt bezwijmd ter neder. De monnik, haar lijden aanschouwende, brengt in wanhoop zich zelven om het leven, zijne bruid wordt naar een klooster gebragt, maar is voor altijd afkeerig van de Roomsche godsdienst geworden. In het klooster herkent zij in de abdis hare eigene tante, en vindt in deze eene evangelisch gezinde christin, die haar met liefde behandelt en als eene moeder voor haar zorg draagt. Door het onderzoek der heilige schrift komt zij tot helderheid van godsdienstige begrippen en tot vastheid van overtuiging, en keert later met een genezen hart tot hare betrekkingen terug.

Wij moeten van dezen roman getuigen, dat de schilderingen levendig en boeijend zijn, dat de karakters over het algemeen met talent en bekwaamheid zijn opgevat en uitgewerkt, maar op de teekening van den kardinaal hebben wij aan te merken dat ze zeer overdreven is. Zulk eene uitschudding van alle menschelijk gevoel, zulk eene koelbloedige, duivelachtige boosheid, als in deze figuur voorgesteld is,

Digitized by Google

zal, gelukkig, hoogst zelden gevonden worden, en door zulk een beeld als type van vroegere Roomsche prelaten voor te stellen, bewijst de auteur te veel, en mist daardoor zijn doel.

In weerwil dezer overdrijving, heeft het tafereel, dat blijkbaar door eene geoefende hand daargesteld is, ons zeer geboeid.

Ook de vertaling is van eene bekwame hand. Druk en papier zijn onberispelijk en het vignet is zeer sprekend, maar het gelaat van den monnik heeft te veel van de physionomie der kinderen Israëls.

***g.

Luxima, de Profetes. Eene geschiedenis in Indië, door Sydney, lady Morgan. *Uit het Engelsch. Te Utrecht, bij* J. Herfkens Fz., 1861. *In gr.* 8*vo.*, 286 *bladz. Prijs f* 2.80.

Deze roman heeft een vreemden inhoud. Hilarion, een Roomsch zendeling, een model van zelfverloochenende heiligheid, toegerust met vele talenten en gloeijende van ijver voor de zaak zijner kerk, gaat naar Indië om het christendom te verkondigen. Daar ontmoet hij eene uitstekend schoone, jeugdige profetes van Brama, welke, door zijne persoonlijkheid aangetrokken, om zijnentwil den doop ontvangt. Van het eerste oogenblik af heeft de jeugdige priester de vurigste liefde voor haar opgevat. Een hevige strijd tusschen zijne godsdienstige beginselen en zijn menschelijk gevoel ontstaat daardoor in zijn binnenste; maar ook bij dezen heilige, die in ijver een tweede Xaverius kan heeten, is de natuur sterker dan de leer. Door de omstandigheden en door zijn eigen hart vervoerd, gaat hij met zijne minnares op reis, maar wordt onder weg herkend door een Jezuit, die belast is met de inspectie der zendelingsposten. De zoon van Loyola, reeds te voren een vijand van Hilarion, neemt dezen en zijne minnares in naam der inquisitie gevangen. De zendeling wordt wegens ketterij en het verleiden der bekeerlinge door het heilige officie op eene der Spaansche bezittingen tot den brandstapel veroordeeld. Terwijl men bezig is het vonnis uit te voeren, ontvlugt Luxima uit het klooster, waar men haar had opgesloten, en snelt op Hilarion toe om met hem in de vlammen te sterven; doch de inlanders, die aan

Digitized by Google

eene amulet de priesteres van Brama herkennen, komen nu in opstand en redden beiden uit de klaauwen der inquisitie. Zij vinden gelegenheid om te vlugten, maar door lijden uitgeput, sterft Luxima onderweg, en Hilarion slijt verder zijn leven als kluizenaar.

Dit werk is door eene bekwame hand en in vele opzigten met talent geschreven; meesterlijk is de strijd in het hart van den zendeling geteekend, juiste blikken worden in de godsdienst van Indië geworpen, de punten van overeenkomst in het bevorderen van onnatuurlijke heiligheid door de godsdienst der Roomsche kerk en die van Indië worden niet minder juist in het licht gesteld, en het geheel, in een flinken stijl geschreven, is het werk van een auteur, die het harte kent, die helder en diep genoeg denkt en genoeg wijsgeer en dichter is om te leeren en te boeijen; maar desniettemin is dit boek ons niet zeer bevallen, eensdeels omdat het doel van den schrijver niet duidelijk uitkomt, ten anderen, dewijl de vereeniging van een Roomschen priester en eene profetes van Brama zeer vreemd en onwaarschijnlijk is, en eindelijk, omdat de uitvoerige behandeling van beider inwendig leven en uiterlijken omgang — zonder dat het optreden van andere personen genoegzame afwisseling aanbiedt — bij het lezen vrij eentoonig wordt. Er zullen er echter zijn, die door het vreemde worden aangetrokken, en dezen kunnen wij verzekeren dat de vertaling verdienstelijk is. Ook van het uitwendige is niets dan goeds te zeggen. ***g.

Modelmenschen, geschetst door een Modelmensch. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij de*) Gebroeders Binger. *In roijaal* 8*vo.*, 93 *blz. Met gekleurde platen. Prijs f* 2,90.

In een tijd waarin de politieke horizon met wolken bedekt, de geruchten van oorlog zoo onheilspellend, de klagten over duurte en schaarschheid zoo algemeen, de toekomst zoo duister is, en thans weder het water zijne vernielende kracht in een gedeelte van Gelderland geducht doet voelen; kortom in een tijd, die in vele opzigten naargeestig mag genoemd worden, mag een geestig werkje wel als een welkome gast in de huiskamer toegelaten worden, als niet geheel ongeschikt voor eenige oogenblikken de zorgen te verdrijven en de

Digitized by Google

lachspieren in beweging te brengen. — En als zoodanig durven wij het hierboven aangekondigde werkje met alle vrijmoedigheid aanbevelen, als echt luimige schetsen inhoudende, die de zwartgalligste bui zouden kunnen verdrijven.

In den rijken inhoud van zeven en twintig modellen van personen van allerlei stand en jaren (model-echtgenoot, -vrouw, -oude vrijer, -schoonmoeder, -kwâ-jongen, -zuigeling, -pupil, -Jan, -baker, -zuster, -kwast, -gouvernante, -afgevaardigde, -dochter, -kommensalenhoudster, -bram, -vriend, -kleerenmaker, -schuldenmaker, -jongejuffer, -tafelschuimer, -kommensaal, -wonder, -meid-alleen, -heer, -weduwe en -modemaakster) volgden wij dikwijls met bewondering den begaafden schrijver, wanneer hij niet alleen met de meeste naauwkeurigheid de toestanden van personen schetste, maar ook een diepen blik sloeg in het zooveel bewogen leven der menschen in al zijne nuances. Onregtvaardig zouden wij echter zijn, indien wij alle Modellen zulk een lof gaven. Sommigen zijn er bij die den naam van laf verdienen. Toch kunnen wij den schrijver gerust de verzekering geven, dat hij zich niet had behoeven te schamen zijnen naam voor dit boekje te plaatsen en zich te verbergen onder den anoniem Modelmensch!

Bij de Modelmenschen kunnen wij den heeren Gebroeders Binger te Amsterdam, gerust den naam van model-uitgevers geven, wegens de nette uitvoering; welke eer wij echter niet in alle deelen kunnen geven aan de gelithographeerde platen van de heeren Emrik en Binger te Haarlem, van welke wij wel beter werk gezien hebben.

Januarij 1861.

Lourens Coster. Tijdschrift voor beoefenaren en voorstanders der boekdrukkunst. Orgaan en eigendom der Nederl. Typogr. Hoofdvereeniging. Onder redactie eener commissie uit het bestuur der Ned. Typogr. Hoofdver. Met welwillende medewerking van C. Mommaas Cz. *en andere Kunstvrienden. Derde Jaarg. (Te) Utrecht, (bij)* W. J. A. Mulder, 1860. *In kl.* 8*vo.*, 400 *blz. Prijs per jaargang f* 1,20.

Gaven wij in No. 5 des vorigen jaargangs van dit geachte Tijdschrift eene aankondiging der eerste aflevering van Lourens Coster, met opzet hebben wij die van de andere verdaagd

Digitized by Google

totdat wij den geheelen derden jaargang compleet zouden hebben; thans haasten wij ons aan die aangename taak te voldoen.

Uitten wij in bovengenoemd No. den wensch, dat de tegenwoordige redactie even veel zorg mogt besteden als de vorige redacteur, de heer Mommaas, die hoop werd niet teleurgesteld, vooral wanneer mannen als de Regt, Mommaas, Practicus (van welken laatsten wij echter tot ons leedwezen niet zooveel vonden als in den vorigen jaargang) en anderen het hunne bijdroegen tot den bloei van dat tijdschrift.

Men wachte echter van ons geen oordeel, dat een ontleden zoude mogen heeten van 't geheel; men verge ons niet dat wij voet voor voet stil zullen houden bij alle artikels, die in dezen jaargang voorkomen, om hier er een te prijzen en ginds welligt er een van af te keuren; dat verbiedt ons de beperkte plaatsruimte.

Fiks geschreven hoofdartikels troffen wij aan, waaronder uitmunten: „De Ned. Typ. Hoofdver., beschouwd in haar doel en strekking," door haren president den heer J. K. de Regt; „een goede raad" door J. N. te S. en „eene oproeping aan de typographen, die nog geen lid zijn van de Ned. Typogr. Hoofdvereeniging," door de Redactie. — Dit jaar is L. C. spaarzaam geweest met oorspronkelijke stukken op practisch gebied, daar de meeste overgenomen zijn uit Tijdschriften, Dag- en Weekbladen enz. — Van het Mengelwerk lazen wij met bijzonder genoegen: „Levensstormen," door C. Mommaas Cz.; „Oudhollandsche Spreekwijzen in herinnering gebragt," door F. B. J.; „Bespiegelingen van den Kopperm." door C. Mommaas Cz. en de Koppermaandag-Chansonnette: „Dan heb ik al genoeg," door J. K. de Regt. In de Brievenbus en Mededeelingen en Berigten vonden wij over het algemeen veel wat den typograaph zeer welkom zal zijn.

Wij vertrouwen dat de meeste typographen reeds in het bezit zijn van dit nuttige tijdschrift; zoo niet, dan noodigen wij hen uit er kennis mede te maken, daar het wel verdient in veler handen te komen. Door de H.-V. is, dank zij het bestuur, het bestaan van dit tijdschrift meer verzekerd, daar de leden in plaats van de geringe contributie van één cent per week thans er twee moeten betalen, waarvoor zij dan een goed uitgevoerd werkje van + 400 blz. ontvangen. — De correctie kon echter beter zijn.

Digitized by Google

Antikritiek op de wederlegging van eenige stellingen betrekkelijk onderwijs en opvoeding van Dr. W. Gleuns Jr.

Met diep medelijden en schouderophalen lazen wij de *zoogenaamde* wederlegging onzer beoordeeling van den Practischen Volks-Almanak, en ofschoon wij aanvankelijk het voornemen hadden op het geschrijf van Dr. W. Gleuns Jr. *niet* te antwoorden, hebben wij het echter tegenover het publiek voor gepaster gehouden om onze stem ook nog eens te doen hooren, te meer daar de Redactie der „Vaderlandsche Letteroefeningen" welwillend ons daarvoor een plaatsje wil afstaan in haar tijdschrift. Al dadelijk dachten wij aan de *magtspreuk* (niet waar Dr.?) „Qui s'excuse, s'accuse!" en in zoo verre deed het ons genoegen, dat de Groningsche schoolopziener zich zoo verschrikkelijk boos maakte, waarbij ons weder eene *magtspreuk* voor den geest zweefde, n.l.: „Qui se fâche a tort!" Nog onder den invloed van de beide, door ons aangekondigde voorlezingen van wege den Geneeskundigen kring, kon het niet anders, of wij diagnostiseerden dadelijk een hevigen bloedsaandrang naar de hersenen en herinnerden ons de gulden *leenspreuk* (is het niet om dien Jesse de oogen uit het hoofd te halen Dr.? doch neen, zoo iets kan in het brein van een schoolopziener niet opkomen, die zoo *liefderijk* en *zachtmoedig* is!) De parenthese deed ons waarlijk vergeten waar wij gebleven waren (die parenthesen moesten ook verboden worden!) 't Is waar ook, wij zijn gebleven bij de gulden *leenspreuk:* „Zoo ge iemand in toorn of woede ontstoken ziet, geef hem eene koude douche op het hoofd en een warm voetbad, en zijn toorn zal gelijkmatig met de temperatuur zijner hersenen dalen." Dr. schoolopziener! waarom u niet tot een geneeskundige gewend? gij zijt zeer roekeloos met uwe gezondheid, en dat is jammer, waarachtig, dat is jammer van iemand, die al achttien jaar als schoolopziener gefungeerd en negen en twintig vergelijkende examens afgenomen heeft! (geene kleinigheid hoor!) Hadt ge u slechts ééne douche op het hoofd laten leggen, och ge zoudt zeer zeker rustiger geworden zijn, maar het middel was u misschien onbekend, niet waar? ja wij gelooven dat het aan velen onbekend is, en daarom juist namen wij

Digitized by Google

de moeite om zulk eene gulden *leenspreuk* af te schrijven, ten einde een ieder dit zoo goedkoope middel (nog goedkooper dan eene aderlating, die altijd minstens 40 ct. kost) op zich zelven kunne appliceren.

Doch laat ons ernstig worden, want „het geldt hier een hoogst belangrijk onderwerp," zegt de heer G., die ons beschuldigt eene blaam te hebben geworpen op ons lager en hooger onderwijs, op het bestaande schooltoezigt en op eene menschlievende inrigting van den jongsten tijd. En waarom noemt de heer G. onze beoordeeling eene blaam? om de doodeenvoudige reden dat wij met hem in gevoelen verschillen, dat *wij* afkeuren, wat *hij* goedkeurt, dat *wij* leemten aanwijzen die *hij* billijkt. Wij zullen ons het compliment maar niet aantrekken, dat hij ons maakt, door ons niet te beschouwen op de hoogte te staan van zaken en personen, want het spreekt van zelf dat dit alleen kan gezegd worden van een schoolopziener. De Redactie van de Letteroefeningen heeft een onverantwoordelijk feit begaan door de beoordeeling van iets zoo gewigtigs aan dien Jesse op te dragen. Zij zou veel wijzer gehandeld hebben er den heer G. mede te belasten, die zulk eene gewigtige taak stellig zeer gaarne zou verrigt hebben, maar dit is nu niet anders, en daarom zullen wij eens naauwkeurig nagaan of wij ons werkelijk zoo te buiten zijn gegaan. Mogt dit laatste zoo zijn, in het oog van het publiek of (het geldt hier eene levenskwestie!) in dat van Nederland of zelfs in dat van Europa, zoo bekennen wij gaarne *amende honorable* en beloven plegtig ons leven te beteren.

De heer G. begint, met uit onze beoordeeling eene serie van stellingen op te sommen, die hij nu naar volgorde tracht te analyseren (*verdraaijen*, is een goed hollandsch woord!) Wij zullen ons gemakshalve aan die stellingen houden, daar wij niet meer willen zeggen dan noodig is en bepalen ons dus al dadelijk tot de eerste door den heer G. gemaakte stelling, waar wij gezegd hebben: *het idee van vergelijkende examens is middeleeuwsch, waartegen men te velde moet trekken.* De heer G. vat de zaak letterlijk op (hij is ook een man van de letter!) en betoogt dat zulk een examen volstrekt niet uit de *middeleeuwen* oorspronkelijk is, en kraamt daarbij eene geleerdheid uit over kamp- en wedstrijden, olym-

Digitized by Google

pische spelen, tournooi-spelen, meistreels, troubadours enz. ('t is wonder dat de hanen- en stierengevechten er nog niet bijgesleept zijn!) die ons doet verbazen. Wij hadden echter ook dat woord niet moeten gebruiken, maar liever moeten zeggen: *verouderd*, *versleten*, *afgesleten*, misschien had de heer G. zich dan minder geërgerd, want tegenover een schoolopziener is dat woord ook waarlijk onvergeeflijk, maar *verouderd*, *versleten*, *afgesleten*, ja, dit houden wij vol, zijn de vergelijkende examens en behalve meer voorbeelden die ons bekend zijn, gaan wij niet verder dan tot de plaats onzer inwoning, waar men voor een paar jaren een onderwijzer *zonder vergelijkend examen* beroepen heeft, die algemeen als zeer kundig staat aangeschreven, en welligt menig schoolopziener beschamen kan, en daar de voorbeelden bewezen hebben; dat men toch even goed flinke onderwijzers bekomen kan, zonder vergelijkend examen, kan het ons niet als *crimen* aangerekend worden, dat wij het wenschen af te schaffen; konden wij in gemoede verklaren (maar dat kunnen wij niet) dat de vergelijkende examens heilzaam werkten, och wij zouden er ons niet om bekreunen, al dagteekenden zij ook, om zoo te spreken, van-af de schepping der wereld; wij huldigen niet alles wat nieuw is, integendeel, wij stemmen in met de *magtspreuk:* er is veel *nieuw* dat het *oude* niet verbetert!" en de vergelijkende examens zijn gelijk de heer G. zelf zegt: *vruchten van den laatsten tijd*, alias: *nieuw.*

Een vergelijkend examen is niets meer dan een wassen neus. Wij moeten uw genie bewonderen, mijnheer G., dat gij zoo dadelijk den zin dezer stelling gevat hebt. Juist! een vergelijkend examen is een ding, dat naar willekeur gezet, gedraaid, bewogen of gevormd kan worden. Wij zouden u ook hiervan meer dan één voorbeeld kunnen aanhalen. 't Kan wel zijn dat de wet voorschrijft dat het examen moet worden afgenomen *ten overstaan* ('t is of er van eene verkooping gesproken wordt; in de door ons bedoelde gevallen heeft het er wel iets van!) van de opgenoemde sommiteiten, maar is hiermede reeds de verzekering gegeven, dat het aanzetten van een wassen neus eene onmogelijkheid is?

Wij willen nog niet eens zeggen dat zulke gevallen *opzettelijk* plaats grijpen, maar nemen aan dat het *bij toeval* geschiedt, hetzij door de overgroote geleerdheid van den school-

Digitized by Google

opziener, hetzij door zijne oliedomheid (of zijn alle schoolopzieners toonbeelden van geleerdheid? wij herinneren hier aan de *magtspreuk*: „Wien God een ambt geeft, geeft Hij ook het verstand!") De examinandus is b. v. een wondergeleerd persoon, die op geene enkele der vragen van zijn verheven (?) Examinator het antwoord schuldig blijft; hij toont zeer bekwaam te zijn in de wiskunde, landbouwkunde, gymnastiek en teekenen, daarbij kan hij overheerlijk zingen en bespeelt meesterlijk verscheidene instrumenten. De examinatoren staan verwonderd over zoo'n knap mensch en de schoolopziener zelf, ook een uitstekend *kamer*geleerde, verklaart in gemoede, dat deze waardiglijk de plaats kan vervullen op ... een allerellendigst, boerengehucht waar hij zich bijna tot niets meer dan eén spaa-aa en den regel van drieën kan bepalen, waartoe hij ter naauwernood de geschiktheid en vooral geene ambitie heeft. Zeg ons nu eens mijnheer G. is zulks geen wassen neus? Keeren wij het geval om en nemen wij een kandidaat die weinig kennis heeft van al datgene waarin de eerste zoo heeft uitgemunt, maar deze heeft het voorregt, dat hij de practijk *au fond* verstaat en zeer aardig met de kinderen weet om te gaan. Tot zijn geluk heeft hij tot examinator geen gloeijend geleerde, maar een man grijs in de practijk, aangetroffen; naar diens meening maakt nu de kandidaat aanspraak op de betrekking van onderwijzer ... in eene zeer uitgebreide volkrijke gemeente, waar hij aangezocht en verpligt wordt, vakken te moeten onderwijzen die hij naauwelijks meer dan bij name kent. Is zulks ook niet een wassen neus mijnheer G.?

De ondervinding leert het ons dat de knapsten zeer dikwijls moeten achterstaan bij de bevoorregte of gerecommandeerde brekebeenen hebben wij gezegd en met regt, en dat deze stelling niet *valsch* en niet *lasterlijk* is, zullen wij deugdelijk bewijzen. Wij zullen eens aannemen dat de ondervinding het *ons* niet geleerd heeft (het woordje *ons* heeft den Dr. blijkbaar veel hoofdbrekens gekost, want hij weet niet waarop het betrekking moet hebben), „dan beteekent de zaak niets," zegt de heer G. (ferm gesproken Dr., dat is eene *magtspreuk* den schoolopziener waardig, wij danken u voor die uitspraak), welnu als de zaak dan *niets* beteekent, waarom haar dan aangeroerd? Maar de heer G. gaat verder en besluit ten

Digitized by Google

slotte (eene leelijke pleonasme niet waar?) dat het woordje „*ons*" van *algemeene* beteekenis is. Och 't is *ons* (dit heeft hier betrekking op den recensent, die zich Jesse noemt) om het even of de zaak „niets beteekent" dan of zij van „algemeene beteekenis" is, maar wij moeten den heer G. toch eens eventjes onder het oog brengen, (denk s. v. p. om de douche!) dat hij al dadelijk begint met te bekennen, dat het gebrek aan menschen- en wereldkennis verraden zou (foei wie zou dit van een schoolopziener durven denken, een schoolopziener heeft o. i. *veel* menschen- en wereldkennis!) als hij wilde tegenspreken, dat niet wel eens knappe menschen bij brekebeenen moeten achterstaan en de heer G. zegt dat onze stelling *valsch* en *lasterlijk* was. „Als eene der meest algemeene redenen van de mogelijkheid van het onderhavige geval is die," zegt de heer G., „dat de brekebeenen vaak gewoon zijn zich op den voorgrond te plaatsen en de wezenlijk knappe en bescheidene lieden voorbij dringen, zoodat het niet te verwonderen is, dat bij het doen eener keus soms eens een misgreep geschiedt." Er *moet* en *mag* hier geen misgreep plaats hebben, mijn lieve heer G.! De examinator die zich zoo strikt eerlijk voordoet, als de heer G. die hier vooral doet uitkomen dat *hij* van ondervinding kan spreken, lijnregt in strijd met die van ons, *kan* geen misgreep doen. (Gelukkig district dat zulk een' schoolopziener bezit!) De heer G. legt ons verder de verdediging dezer stelling in den mond en is overtuigd dat wij verscheidene voorbeelden kunnen aanhalen, „maar" zegt hij, „men moet eerst de zaken naauwkeurig onderzoeken, want de ondervinding (wiens ondervinding?) leert, dat het gerucht de dingen wel eens geheel valsch overbrengt" (moeten wij dit ook op uwe ondervinding toepassen, mijnheer G., of moeten wij u maar op uw woord gelooven?) *Wij* hebben gezegd dat de ondervinding het leert, niet bepaaldelijk *ons*, maar *in het algemeen* dat de knapsten dikwijls achterstaan bij gerecommandeerde brekebeenen; wij zullen hierbij ons zelven geheel op den achtergrond stellen, maar een ander laten spreken en wel den opsteller van een hoofd-artikel in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van Dingsdag 5 Februarij 1861, no. 35, wat betreft de examina al attachés bij het Nederlandsche corps diplomatique. Wel is waar bestaat hierbij *geene* openbaarheid,

Digitized by Google

daar zulk een examen (zonderling genoeg!) *geheim* geschiedt, maar in hoofdzaak is het toch hetzelfde en het bewijst, de door *ons* gestelde *thesis* (volgens den heer G.) dat de brekebeenen worden voorgetrokken. Wij lezen o. a. in het aangeduide blad: „Een jongeling van aanzienlijke familie, die eenige jaren als attaché bij het corps diplomatique heeft doorgebragt, onderwerpt zich aan het examen voor secretaris van legatie. Het examen is geheim en mist alle waarborgen der openbaarheid. De examinatoren zijn niet zeer tevreden en de candidaat moest eigenlijk afgewezen worden, maar nu komen de consideratiën van conveniëntie. Hij is van goede familie; laat menhem niet toe, dan is zijne carrière gebroken en wat moeten zijne ouders dan met hem aanvangen?

Niemand buiten de examinatoren en den candidaat hebben het examen kunnen bijwonen, niemand kan dus de beslissing controleren; men onderhoudt den kandidaat, hem worden zijne zwakke zijden onder het oog gebragt, hij belooft zich met de borst op de studie te zullen toeleggen, men gelooft hem, en de onbekwame attaché wordt secretaris van legatie en blijft zijn leven lang een onbekwaam diplomaat. Is het vroeger aan onze academies niet zóó gegaan? — — Onze diplomatie zal voortaan het toevlugtsoord der onbekwame zonen onzer aristocraten worden en Nederland heeft daarentegen groote behoefte aan bekwame, ijverige en scherpzinnige diplomaten. In stede van het verzwakken van den waarborg, hadden wij eene versterking gewenscht. — Indien daardoor uit onze diplomatie menig onbekwaam jongeling van hooge geboorte geweerd zoude worden, zij zou in compensatie knappe mannen met fortuin gezegend en van burgerlijke geboorte ontvangen en bij den ruil zeker niet verliezen."

Zie mijnheer G., indien dit nu waar is, voor een der allerbelangrijkste examens, waar het het heil en de toekomst van het vaderland geldt, zou dit dan ook niet waar kunnen zijn, bij het afnemen van examens, die zoo veel minder beteekenen en waar de examinatoren slechts *schoolopzieners* zijn, terwijl die bij de diplomatie toch zeker wel een weinig hooger geplaatste personen zullen zijn. Wij zouden overigens uit den jongsten tijd nog kunnen aanhalen dat er te A. *dit* geschied is en dat er te B. *dit* plaats gehad heeft, ergo

Digitized by Google

waar zulke dingen geschieden ... maar de geleerde heer schoolopziener wil hiervan niet hooren en hij besluit met de *magtspreuk*: „De stelling van den heer J. is dus ten eenemale *valsch* en *lasterlijk*." Indien dit alle kennis uwer logica is, waarde Dr., die gij op de collegebanken hebt opgedaan, dan ziet het er ellendig uit met uwe redeneerkunde!

4. *De acte van toelating, regtens verkregen bij openbaar examen, moet ten allen tijde voldoende zijn, om dadelijk als hoofdonderwijzer te kunnen beroepen worden.*

De heer G. zegt dat wij het spreekwoord schijnen te huldigen: „eens burgemeester, altijd burgemeester" en hij laat er op volgen: „als hij (Jesse namelijk) echter onpartijdig de ervaring raadpleegt, dan zal hij overtuigd worden dat het minder kwaad kan om den man, die eens burgemeester was, ook bij voortduring aldus te blijven noemen, maar dat het verkeerd zou zijn om hem bij voortduring als geschikt te blijven beschouwen, omdat hij eenmaal had getoond de voor die betrekking noodige kennis en geschiktheid te bezitten. En is het nadeelig, iemand te laten continuëren in eenige betrekking, denkende: hij *was* geschikt, ergo hij *is* geschikt, veel gemakkelijker nog zoude het zijn iemand in eene betrekking te benoemen, op grond dat hij vroeger had getoond er de noodige geschiktheid voor te hebben. Lezers! wat zegt gij van zulke redeneringen? och duidt het den man niet euvel die hier spreekt met al zijn vuur en misschien ook met *verontwaardiging* op dien ellendigen Jesse nederziet, die hem den voet zoo dwars zet. Gelukkig voor ons dat wij geen vergelijkend examen behoeven te ondergaan, waarbij de heer G. als schoolmeester moest fungeren! doch neen, *andere* schoolopzieners mogen zoo slecht zijn om het den kandidaat betaald te zetten ('t is eene aanmerking van den heer G.) de heer G. is zoo slecht niet, integendeel hij zou welligt den kandidaat boven aan stellen en dit zou ook zeer braaf en edel zijn!

Indien wij nu ook eens eene opmerking mogen maken, zou het deze zijn: De heer G. vond het nadeelig, iemand in eenige betrekking te laten continuëren, denkende hij *was* geschikt, ergo hij *is* geschikt, misschien is hier wel iets waars in. B. v. Iemand die 18 jaar lang, schoolopziener geweest is en in die betrekking 29 vergelijkende examens heeft af-

Digitized by Google

genomen, kan zeer gemakkelijk *nu* niet geschikt meer zijn voor die betrekking, al was hij het ook voor 18 jaar, want „de ervaring leert overtuigend" zegt de heer G., „dat menigeen die bij uitstek bekwaam en geschikt toonde te zijn, na verloop van tijd zulks niet meer bleek te wezen." Indien dit nu geldt voor een onderwijzer, *kan* dit ook gelden voor een *schoolopziener*, derhalve mijnheer G. hebt gij volkomen gelijk, maar (en dit is een leelijke *maar*) wie moet hier nu uitspraak doen over de meerdere of mindere geschiktheid? van den onderwijzer natuurlijk niemand anders dan de schoolopziener, maar nu van den schoolopziener? natuurlijk de schoolopziener zelf, want wij mogen toch immers wel verwachten van iemand, die b.v. 18 jaar schoolopziener geweest is ('t is maar *par manière de dire*) en die zich niet meer geschikt acht, die betrekking langer waar te nemen, dat deze gulweg bekennen zal, dat hij eerdaags wegens ongeschiktheid voor die betrekking zijn ontslag zal vragen! Niets is natuurlijker dan dit!! Het spijt ons overigens dat wij er anders over dachten, wij hielden het denkbeeld overtuigend vast, dat de acte van toelating voor eens en voor altijd geldig was, helaas wij hebben ons grovelijk bezondigd! wij schreven het ook in onze *onkunde* mijnheer G. en gij weet zóó veel, gij zijt zóó geleerd, gij *moet* dus wel gelijk hebben en het pleit daarenboven voor uwen ijver tot het afnemen van examens; want in het geval door ons gesteld, konden de schoolopzieners te huis blijven en waren zij bevrijd om rekeningen te schrijven voor reis- en verblijfkosten en het spreekt van zelf dat een schoolopziener tegen dit geringe werk niet mag opzien!

Nu komen wij aan de 5de stelling waar wij gezegd hebben: (en hier geldt het N.B. het hooger onderwijs!) „*Met hetzelfde regt zouden wij van de evangeliedienaars een vergelijkend examen kunnen vorderen* enz.

De heer G. begint met de magtspreuk (en het is eene meesterlijke!): „In de eerste plaats komt hier niet te pas om van hetzelfde regt te spreken. De zaken zijn zeer verschillend. De onderwijzers van *openbare* scholen — en voor de benoeming van deze, wordt een vergelijkend examen verpligtend gemaakt — zijn staatsambtenaren en als zoodanig van den staat afhankelijk. Met de evangeliedienaars is zulks

Digitized by Google

niet het geval." Eilieve, mijnheer G.! en wie bezoldigt die evangeliedienaren? Is dit niet de staat en is niet iedere openbare betrekking afhankelijk van den staat? Of is het ambt van evangeliedienaar geen openbaar ambt? „Als de geestelijken (een allerakeligst woord!) slechts het vereischte radicaal bezitten worden zij door den staat erken*t* (erkend met eene *t*? foei mijnheer schoolopziener!) Schoone redenering! omdat dit nu zoo is, is er niets op af te wijzen en behoort het zoo te zijn, niet waar? Waarom behoeven *de evangeliedienaars* enz. *alleen* het radicaal te bezitten? O mijnheer G. wij zouden over deze en andere vragen nog veel kunnen in het midden brengen, maar onze tijd is ons te kostbaar om hier verder over uit te weiden. Eveneens achten wij het voldoende ten opzigte van de door G. bedoelde examens voor officieren, ambtenaren bij het kadaster, de administratie, telegrafie enz. de woorden te hebben aangehaald uit de N. R. Ct. wat betreft de examina voor secretarissen van legatie, dat waren niet *onze* woorden maar die van *anderen* en hieruit blijkt dus voldingend, dat juist niet ieder zoo denkt als de Dr. schoolopziener.

Dat de a. s. dominés hoegenaamd geen denkbeeld hebben van de gewigtige betrekking, die zij zullen aanvaarden, ja, deze bewering houden wij vol en daarvan hebben wij bewijzen, die wij liever voor als nog niet openbaar maken; die bewijzen, kunnen wij leveren op grond onzer ondervinding (of moet hier ook al weêr de ondervinding van mijnheer G. uitspraak doen?) De Heer G. zegt: „de knaap, die eenig handwerk zal leeren, doet reeds eene keuze en maakt zich eene voorstelling" enz., dus, wil de heer G. zeggen, de a. s. dominé heeft ook reeds eene keuze gedaan en zich eene voorstelling gemaakt, doch wij moeten hier aanmerken dat de keuze des laatsten dikwijls minder vrijwillig is en dat hem veelal door anderen al die illusie voor dat vak is voorgepraat, met te zeggen dat een dominé toch altijd, waar dan ook, één der hoofdpersonen is, dat hij op zijne leeken (miserable dictu!) zoo'n invloed kan uitoefenen en al dat fraais meer; en dat hij zich hierbij eene voorstelling maakt, voorzeker mijnheer G. maar eene *verkeerde*, eene *scheve* voorstelling. Dit alles is dus geene beschuldiging op onze hoogescholen — die kunnen 't niet helpen dat men geene ondervinding enz.

Digitized by Google

op kan doen, dáár *kan* geene praktijk worden onderwezen zoo als men wenschen zou, dáár wordt geene gemeente toevertrouwd aan de zorgen van een pas twintig-jarigen knaap, dáár moet men zich *alleen* met de theorie vergenoegen. En dat de heer G. van ditzelfde gevoelen is kan niet geloochend worden, daar hij zelf in zijn stukje: „bekwaamheid en geschiktheid" (dat wij naar *zijne* wijze van zien niet goed beoordeelden), den schrijver der „Schetsen uit de Pastorie van Mastland" aanhaalt en ons op blz. 131 doet lezen: „Teregt toch zegt hij met het oog op de Theologie: „„Onze hoogescholen zijn wel geschikt om godgeleerden te vormen; maar leeraren vormen zij niet. Die vormen zich zelve, of de gemeente vormt hen naderhand. Onze kerk mist dien geleidelijken overgang van de theorie tot de praktijk, die op de Akademie niet kan gevonden worden!"" Wij vragen nu wat men van een man moet denken, die zoo blijkbaar met zich zelven in strijd is en zeer zeker in een *opgewonden* toestand moet verkeerd hebben, dat hij op de eene plaats negeert wat hij op de andere plaats zoo gaaf toestemt. Is het dus niet waar mijnheer G. als wij zeggen „dat zij hoegenaamd geen denkbeeld hebben van de gewigtige betrekking die zij zullen aanvaarden en waartoe zij door het academisch onderwijs niet voorbereid zijn waar ALLEEN theoretische kennis gevraagd wordt;" het spijt ons van harte dat wij u dit onder het oog moeten brengen, maar het staat geschreven en *scripta manent!* Is het ook niet waar mijnheer G. dat er zoo vele *onervaren* jongelui met het predikambt worden bekleed en is hiervan niet dikwijls alleen den grond te zoeken in de wet op de militie? Men zal ons, hopen wij, te dien opzigte begrijpen. Is dit alles nu *on*waar mijnheer G.? Och denk hierover eens rijpelijk na en spreek niet meer zoo uit de hoogte als schoolopziener, dat geeft geen crediet, dat riekt naar verwaandheid en wij zouden toch u niet gaarne daarvan willen beschuldigen, al stelde men ook, dat die reuk waarvan men de schoolmeesters beticht, op u ware overgeslagen.

Eene laatste stelling die de heer G. ons ten kwade duidt betreft ons oordeel over het idioten-gesticht te 's Hage (de heer G. schijnt ook hierin *te huis* te zijn en een woordje te willen meêspreken. — Uit ondervinding?) Zij is deze:

„*Van een idioten-gesticht kan men zich weinig goeds voor-*

Digitized by Google

stellen voor de toekomst, omdat meerdere of mindere krenking van het verstand zich zoo gemakkelijk niet laat verhelpen." — „Eendragt maakt magt" zegt de heer G., maar wij bedoelen geenszins waarde Dr. dat het gesticht niet tot stand kan gebragt worden of in stand blijven, och, met geld en goede woorden kan men veel, maar wij doelen hier alleen op den zielstoestand, die eenmaal gekrenkt, niet gemakkelijk hersteld wordt. Ware de heer G. geneeskundige bij zou anders spreken, maar hier qua schoolopziener heeft hij geen regt van spreken! Wat baat het toch of men de beste leer- en opvoedingswijze op die ongelukkigen appliceert, och! de ondervinding heeft het ook al weer hierin geleerd, dat men daarmede niet verder is gekomen en dat men ten slotte uitroept: „*Oleum et operam perdidi!*" Met blinden en doofstommen is dit geheel iets anders. Hoe is het mogelijk dat iemand met een *gezond* verstand zulk eene vergelijking durft maken! Blinden en doofstommen te vergelijken bij idioten, 't kan er waarlijk niet voor door! Het is zeer gewaagd van den heer G. zich op een terrein te begeven waarop hij ten eenemale een vreemdeling blijkt te zijn!

Wij hebben ons nu de moeite getroost den heer G. ons antwoord op zijne wederlegging enz. te geven en hoe het den heer G. ook smarten moge, wij *kunnen*, wij *zullen* nooit anders spreken of schrijven dan met volkomen overtuiging en wij meenen toch ook wel eens over opvoeding en onderwijs te *kunnen* spreken, al zijn wij geen schoolopziener; en wij bekreunen ons overigens bitter weinig over het „*Quos Ego!*" van den heer G. of zijne collega's! Als recensent, spreken wij ons onverbiddelijk oordeel uit, hetzij ten goede of ten kwade. Opdat de naam van JESSE echter voor den heer G. geen Medusa-hoofd worde (want wij hebben getoond zeer bezorgd te zijn voor zijne gezondheid) zullen wij ons gaarne laten metamorphoseren en in het vervolg niet meer onder dat schrikbeeld optreden. Wij zijn echter niet ongenegen ons nog eens met den heer G. in het strijdperk te begeven, wanneer de gelegenheid zich hiertoe aanbiedt; voor heden leggen wij de pen ter neder, die wij liever tot een aangenamer onderwerp gebezigd hadden, ware het niet dat de *onhandige* en *bespottelijke* oppositie des heeren G. er ons toe genoodzaakt had! Tantum!!

JESSE.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Al de boeken des nieuwen verbonds, uit het Grieksch op nieuw vertaald, en met opschriften, gelijkluidende plaatsen en eenige aanteekeningen voorzien door G. Vissering, *predikant bij de Doopsgezinde gemeente te Wormer en Jisp. Tweede, verbeterde en met vele aanteekeningen vermeerderde druk.* (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) Frederik Muller, 1859. *Eén deel in* 8vo., *XX en* 425 *blz. Prijs f* 3,25.

Geen bijbel zonder de gemeente, maar ook geen gemeente zonder den bijbel! Bijbel en gemeente zijn de tweelingen van het godsbewustzijn, de beide polen van alle goddelijk leven in het individu en in de gemeenschap. Deze beiden maken alzoo het godsbewustzijn der menschheid uit: de bijbel der gemeente en de gemeente des bijbels. Al het overige is niets voor de eeuwigheid en den geest: zij alleen hebben een toekomst. Zoo dikwerf dus het godsbewustzijn, de wereld vernieuwend, de menschheid vooruitbrengend, optreedt, zoo dikwerf moeten voortaan bijbel en gemeente, gemeente en bijbel vereenigd zijn. De bijbel. „*De* schrift," „*het* boek" heet hij, want hij is het boek bij uitnemendheid, in den hoogsten zin des woords, het boek der menschheid. Zijne geschiedenissen zijn Gods woord tot haar. Zeker, een woord in knechtsgestalte. Maar zóó is al het goddelijke, dat zijn weg over deze aarde neemt. Zeker, een boek dat uit brokstukken en overblijfsels bestaat. Maar in deze brokstukken en overblijfselen leeft en ademt een magtige geest. Zeker, een boek dat een eenvoudige taal spreekt. Maar met woorden die niet vergaan, omdat ieder menschenhart hunnen inhoud toestemmen moet. Een boek waarin vele eeuwen zich afspiegelen, een boek vol schijnbare tegenstrijdigheden, even als de natuur en de mensch en de geschiedenis van ons geslacht daarvan vol is: maar in zich zelf één door de eenheid des geestes waaruit het voortkwam, even als de schepping in zich zelve één is met al hare tegenstrijdigheden, ja juist ten gevolge van al die tegenstrijdigheden. Een boek der

Digitized by Google

wijzen, en toch even als Gods natuur, voor ieder kind verstaanbaar, naar de mate zijner ontwikkeling namelijk; een boek geschreven in doode talen, en toch eeuwig levend op de tongen der volken. De christelijke gemeente werd tot het aanzijn geroepen door den geest die haar de schrift gaf en de schrift voor haar opende. Met dit boek, de schrift des ouden verbonds, vereenigd met den sleutel daartoe, het evangelie van Jesus, trad de gemeente voor de wereld op, en gingen de belijders der eerste christelijke eeuwen den dood te gemoet als getuigen voor het goddelijke in den mensch, eene nieuwe wereldbeschouwing onder Grieken en barbaren invoerende en vestigende. De geheele christelijke wereld, met hare beschaving, wetenschap en kunst, is de vrucht van deze beschouwing. Met het christendom herleefde de ware vrijheid. De vrijheid des geestes, wier bezit het streven der christelijke volken uitmaakt, we zien haar nergens beter uitgedrukt dan in den bijbel. Aan hem zich vasthoudend klom de oude wereld tot hooger leven op, terwijl zij door hem scheen te gronde te gaan. Want de dwingelandij der heerschers, en de boosheid der priesters en de vijandschap der wijsgeeren stieten zich daaraan stuk. Maar reeds onder de zonen en dochteren van die tegenstanders ontwikkelde zich, door den bijbel, in die oude wereld een nieuw leven. Wel ging ook 't daardoor geborene kerkelijk Rome te niet, en een duizend jaren later ook het rijk van het nog kerkelijker nieuwe Rome, van het in zijn oorsprong reeds christelijke en kerkelijke Constantijnsche Byzantium. Maar dit geschiedde eerst toen de bijbel reeds lang opgehouden had het geestelijk volksboek, het middelpunt van 't christelijk bewustzijn en de bron van een vrij staatkundig leven te zijn. Wie de verbazende kracht wil leeren kennen, door dezen hefboom in de werkelijke wereld geoefend, behoeft daartoe slechts een blik op de geschiedenis der europesche volken te werpen. Overal zal hij dan de vrijheid als volkseigendom slechts dáár aantreffen waar de bijbel volks- en huisboek is, en naar de mate waar hij dat is en blijft, zal de toestand der volken zich meer en meer als een toestand van regt en wet, van beschaving en goede zeden doen kennen. Dat zien we reeds in de geschiedenis van die edele en getrouwe getuigen, de voorloopers der groote

Digitized by Google

kerkhervorming. De Waldensen schaarden zich in de twaalfde eeuw om het evangelie, zooals en voor zoover zij dit in hunne eigen taal leerden kennen. Zij baden en streden met „la nobla leiçon" (de edele leer) in de hand. Toen de „godsvrienden" in het Rijndal van Bazel tot Keulen zich in de veertiende eeuw den bijbel zagen ontnemen, vervielen zij tot groote afdwalingen. Maar 't in de valleijen der Alpen geplante leven bloeide voort in hunne geestverwanten en navolgers, de Boheemsche broeders van de vijftiende en zestiende eeuw. Wat de bijbel in het tijdvak der hervorming zelve voor gemeentebewustzijn, burgerlijke vrijheid en beschaving geweest is en gedaan heeft behoeft geene aanwijzing. Eene beschouwing der zaak in 't groot en in 't algemeen is daartoe voldoende. Wat is er geworden van de edele volken waaronder, van de rijke landen waarin de bijbel onderdrukt, van de magtige staten en de trotsche dynastieën door welke de reformatie in het bloed harer belijders gesmoord werd? Maar daarentegen tot welke grootheid zijn die gemeenten gewassen die, in het geloof aan 't godswoord dat de bijbel mededeelt, hare burgerlijke vrijheid bevochten en wisten te handhaven. Zijn niet uit haar alleen, in het tijdsverloop der laatste drie eeuwen de vrije levenstoestanden, de vernieuwde burgerlijke maatschappij, de waarlijk verbeterend vooruitgaande maatschappelijke instellingen voortgekomen? Zóó reeds in de zestiende eeuw de vrije Nederlanden, zóó in de zeventiende Engeland en Schotland en Pruisen, zóó die groote stamhoofden die den oceaan overvoeren om het nieuwe godsrijk, als wortel des levens dat ze met elkander gemeen hadden, over te brengen, stamhoofden die de stichters geworden zijn van een der meest vrije en magtigste volken der aarde, en nog heden de eigenlijke ziel genoemd moeten worden van het rijk dat aan gene zijde des oceaans ligt. Voor den bijbel en zijne voortreffelijkheid spreken alzoo de eeuwen die verloopen zijn: terwijl hij zelf 't bewijs der kracht en des geestes in zich omdraagt. Hij *heet* niet alleen „*het* boek," het boek der menschheid: hij *is* dat inderdaad. Hij heeft niet alleen diegenen ten val gebragt die zich vijandig tegen hem verzetten, van Julianus af tot Voltaire toe, maar ook diegenen die zich op hem beriepen ter bereiking van zelfzuchtige bedoelingen, ter wille van hunne heerschappij. Menschengunst en men-

Digitized by Google

schenmagt hebben hem niet staande gehouden. Hij steunt op die eigene kracht, waardoor hij het menschheidsbewustzijn tot Godsbewustzijn verheft. Op elke vraag, die daartoe strekken moet, geeft hij antwoord aan wie zijne sprake verstaan: aan de ziel die opregt naar God verlangt. Hij zoekt de gemeente waarin hij eens geboren is en geworteld blijft. Hij dringt haar geen bijzonderen vorm van godsvereering op, noch ook een bijzonderen regeringsvorm of iets anders waaromtrent bepalingen te maken het regt der gemeente is of van den geest die in de gemeente woont. Hij bindt den mensch die 't geestelijke zoekt zoo weinig als de schepping den natuurvorscher. Maar gelijk deze plaatst hij het objective voor oogen, de volmaakte persoonlijkheid in Jesus van Nazareth, die van u vordert dat gij hem gelijk zult worden.

Zoo ongeveer schreef voor weinige jaren een christenstaatsman die, naar de wereld hoog geplaatst, wat rang en betrekking hem gelegenheid gaven op te merken geen roof achtte, maar daarmede voor het koninkrijk Gods zocht te woekeren. De herinnering zijner woorden vervange aankondiging of beoordeeling, waar in dit tijdschrift de verschijning in tweeden druk van Dr. Vissering's verdienstelijke vertaling der boeken des nieuwen verbonds moet worden vermeld. Voor kritiek van dien arbeid is 't hier de plaats niet. Want zij zou moeten handelen over de methode bij de vertolking gevolgd, en de toepassing der regelen door den overzetter zich haar overeenkomstig gesteld, een taak bij uitnemendheid vruchtbaar te achten..... in eenig godgeleerd of ander streng wetenschappelijk tijdschrift, doch niet in overeenstemming met hetgeen de lezer der Vaderlandsche Letteroefeningen van hetgeen zij hem aanbieden verwacht. Wàt ze geweest zijn, en wàt ze ook voor een drietal jaren zich mogten voorstellen van lieverlede te worden, onmiskenbaar is 't dat ze tegenwoordig meer zich naar de behoeften van 't geen men den beschaafden kring pleegt te noemen schijnen te willen schikken, dan op den naam van wetenschappelijk maandwerk aanspraak maken. Maar hebben ze dus haar eigen arbeidsveld gekozen, ze hebben toe te zien dat ze niet, door zich buiten de zelfgetrokkene grenzen te begeven, een stem des roependen in de woestijn worden. En dit zou haar onvermijdelijk lot zijn, indien ze tot den wel beschaafden maar

Digitized by Google

niet wetenschappelijken lezer wilden spreken over 't al of niet deugdelijke der methode gekozen door een geleerde die eenig werk uit het Grieksch in de moedertaal overzet, en over zijne getrouwheid of ongetrouwheid in hare toepassing. Bij beoordeeling van zoodanigen arbeid in een tijdschrift van deze strekking, zou derhalve altijd eenig autoriteits geloof van de zijde des lezers noodig wezen: maar autoriteitsgeloof en kritiek zijn twee magten die elkander buitensluiten. Ook een lofrede zou noodeloos zijn waar 't Dr. Vissering's arbeid geldt; noodeloos voor den nederigen auteur wijl hij haar niet verlangt ter eene, wijl zijn werk de schoonste lofspraak is ter andere zijde, — en voor zijne vertaling noodeloos: omdat de noodzakelijkheid van den tweeden druk van eene vertaling der boeken des N. Vs. vijf jaren na het verschijnen der eerste te dien aanzien genoeg zegt. Dat eene eerste uitgave van zulk eene overzetting, niettegenstaande den natuurlijk hoogeren en veel hoogeren prijs, in een betrekkelijk zoo korten tijd wordt uitverkocht in een land waar, dank zij der bemoeijingen van de bijbelgenootschappen, een nieuw testament voor weinige stuivers kan worden aangeschaft, zegt veel. Maar *dit* zou, afgezien van de voortreffelijkheid des werks, aan de belangstelling van een deel der natie in de schrift kunnen worden toegeschreven. Doch dat, na een eerste kennismaking, de begeerte om zelf een exemplaar te bezitten groot genoeg schijnt te wezen om den uitgever tot het leveren van een tweeden druk te doen besluiten, kan alleen uit de beproefd bevondene verdienstelijkheid des werks worden verklaard. Waartoe dan herinnerd dat hooggeplaatsten op 't gebied der godgeleerde wetenschap hunne warme ingenomenheid met dit bijbelwerk bij verschillende gelegenheden krachtig uitgesproken hebben? Of waartoe vermeld hoe een naarstig gebruik gedurende vele maanden van Dr. Vissering's arbeid bevoegden telkens meer versterkt heeft in de overtuiging dat de vertaler allezins regt had zijne tweede uitgave een „verbeterde" te noemen? Bij zulke feiten wordt aanprijzing even noodeloos, als beoordeeling in deze bladen misplaatst zou zijn. Aankondigen, herinneren, of liever nog waar, onbegrijpelijker wijze, dit werk onopgemerkt was gebleven de aandacht daarop vestigen, was in dit geval de eenige pligt. Maar zulk een aankondiging of herinnering

Digitized by Google

pleegt dor te zijn, terwijl de krachtige profetentaal van den der maatschappij nu, helaas! ook al ontvallenen Buns (1), welligt bij uitnemendheid geschikt was om de aankondiging wat aantrekkelijker te maken, en gelijktijdig wien ze herinnert wat heerlijke gave Gods de bijbel is, en dus vooral het nieuw verbond, — des bijbels kern en sleutel, — een poging te doen waarderen, en een schoon geslaagde poging, om dat uitgelezenst deel der schrift vruchtbaarder te maken door het leveren eener overzetting, welke in menig opzigt boven die der staten uitnemend, bij naarstig gebruik een krachtig hulpmiddel zal blijken tot juister schriftverstand, en daardoor tot vruchtbaarder schriftvorsching.

Novemb. 60.

Het leven en werken van John Williams, den zendeling der Zuidzee-eilanden, naar het Engelsch door M. H. B. *Met een voorberigt van* P. van der Goot Pz., *Leeraar der Doopsgezinden te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* P. N. van Kampen, 1860. *In post* 8*vo.* 214 *blz. Prijs f* 1,50.

Wel is het eene merkwaardige geschiedenis, die hier ons wordt meêgedeeld. De naam en de werkzaamheden van den heer Williams verdienen bekend te worden ook buiten zijn vaderland, ja overal waar belangstelling gevonden wordt in de uitbreiding des christendoms op aarde. Teregt wordt van dezen zendeling getuigt: „hij was een groot man." Wij zouden niet schromen zelfs de eervoller uitspraak op hem toe te passen: „een goed man, vol des heiligen geestes en des geloofs!"

Maar niet enkel daarom bevelen wij de lezing van dit goed vertaalde boekje aan. Ook omdat wij meenen, dat hier menige nuttige aanwijzing is te vinden omtrent de eischen van het zendingswerk, menige gewigtige les voor zendelingen. Williams had zijne taak goed begrepen. Wij onderstellen gaarne bij allen, die zich toewijden aan het moeijelijk werk der Evangelie-verkondiging onder de heidenen, vurigen ge-

---

(1) Ze werd ontleend aan zijn: „Gott in der Geschichte" waarvan in 1857, in Nederduitsche vertaling, een schoon uittreksel verscheen onder den titel: „De bijbel, het leven en de wereldgeschiedenis."

Digitized by Google

leofsijver, innige belangstelling in het heil der menschen, genoegzame kennis van de christelijke godsdienst en volhardenden moed. Maar deze onmisbare eigenschappen zijn op zich zelve niet voldoende om een' goeden uitslag van hunne pogingen te verzekeren. Daar is ook andere geschiktheid, ook praktische bekwaamheid noodig. — Het voorbeeld van Williams leert het. Hij trok zich nevens de geestelijke ook de stoffelijke belangen aan der heidenen onder wie hij verkeerde. Hij deed hen de voorregten kennen der Europesche beschaving, leerde hen huizen en vaartuigen bouwen, den grond vruchtbaar maken en beplanten, en handel drijven met de voortbrengselen hunner akkers. Hij gewende hen aan geregelden arbeid en verbeterde hun uitwendigen toestand.

Zoo won hij hunne harten, zoo ondervonden zij dat hij het goed met hen meende en hun weldeed; natuurlijk leenden zij gaarne het oor aan zijn godsdienstig onderwijs. Hij was bedreven in de voornaamste takken der werktuigkunde, onvermoeid werkzaam, schrander en hulpvaardig voor allen. — Deze eigenschappen gevoegd bij zijne opregte godsvrucht, maakten hem tot een uitmuntenden zendeling.

Het verhaal van zijn leven en werken is onderhoudend geschreven. Wij wenschen de vertaalster geluk met hare welgeslaagde proeve. Moge zij de voldoening smaken dat haar werk door velen gelezen worde. De heer van Kampen heeft gezorgd voor eene nette uitvoering; dat hij in een ruim debiet zijn loon vinde!

Levensbeschrijving van den apostel Paulus volgens den Bijbel. Naar het Fransch. (Te) Groningen, (bij) J. B. Huber, 1860. In post 8vo., 76 bladz. Prijs f 0,50.

De titel geeft te kennen wat dit boekje inhoudt. Eene verzameling van alle bijbelplaatsen, die betrekking hebben tot de geschiedenis van Paulus. In negen hoofdstukken wordt die geschiedenis hier verdeeld: I. Saulus de Farizeër. II. Bekeering en voorbereiding tot het apostelschap. III. Eerste zendelingsreis. IV. Kerkvergadering te Jeruzalem. V. Tweede zendelingsreis. VI. Derde zendelingsreis. VII. Eerste gevangenschap. VIII. Vierde zendelingsreis. IX. Tweede gevangenschap.

Digitized by Google

De in de brieven van den apostel verspreide meêdeelingen en berigten betreffende zijne werkzaamheid en zijne lotgevallen zijn hier toegevoegd aan het verhaal in de Handelingen; ter plaatse waar de verzamelaar het passend oordeelde.

Het doel, om op deze wijze eene meer volledige geschiedenis van den apostel te geven zonder af te wijken van den bijbel, is zeker lofwaardig. Wij gelooven echter niet, dat dit het beste middel is om Paulus en zijn levensloop algemeen duidelijk te leeren kennen. Wij zouden de voorkeur geven aan eene levensbeschrijving, waarin de hier te zaâm gebragte bouwstoffen, niet maar naast elkander gelegd, maar ook omgewerkt waren. Wij noemen als zoodanig bijv. den Paulus van Dr. Nicolaas Beets.

Liederen en gebeden, door J. A. D. Molster, *in leven predikant te Utrecht. Vijfde druk. Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries, 1860. *In post* 8*vo.* 168 *bladz. Prijs f* 1,25.

Een vijfde druk van het bundeltje gedichten door wijlen den waardigen Utrechtschen predikant verzameld. Zou de uitgave geene gewaagde onderneming zijn? 't Is waar, bij de eerste verschijning vond het werkje grooten bijval; maar dat is reeds menig jaar geleden. Kunnen de uitgevers ook nu nog rekenen op eene gunstige ontvangst voor dezen herdruk? Wij gelooven het wel en hopen ook, dat hunne verwachting niet worde teleurgesteld. Waarlijk het boekje verdient met blijdschap te worden begroet. 't Is eene keurige verzameling. Onder de vertaalde gedichten, zouden wij de voorkeur geven aan die van Claudius; terwijl die van den auteur of verzamelaar zelven zich waardig aansluiten aan de uit den vreemde overgenomene. Niemand zal zich over de kennismaking beklagen met een boek, waarin de geest van reine, blijmoedige godsvrucht zich openbaart in schoone, dichterlijke vormen.

R. V.

Lavater's godvruchtige spreuken, op nieuw uitgegeven ter overdenking en behartiging. Te Zutphen, bij A. E. C. van Someren. *Prijs f* 0,25. *Per* 10*tal f* 2,25. *Per* 20*tal f* 4,00.

Men ziet het aan de prijs-opgave: de uitgever acht dit

Digitized by Google

boekske geschikt en bestemd om verspreid te worden in grooten getale. Wij zijn het met hem eens. Het bevat een schat van gewigtige lessen en vruchtbare gedachten. Men vindt hier 216 korte spreuken, onder 12 opschriften verdeeld, als: I. God. II. Christus. III. Aanbidding. IV. Geloof. V. Geloof en liefde. VI. Hoop. VII. Liefde. VIII. Bemoediging onder lijden. IX. Vreugde. X. Heiliging. XI. Beroep. XII. Gebed. — Worde het voor velen een *vade-mecum*, dat dagelijks wordt ter hand genomen en geraadpleegd! Het zal rijken zegen aanbrengen, meer dan vele stichtelijke boeken of lange vertoogen.

Merkwaardige voorvallen uit het leven van Pius IX, vertaald door den weleerw. heer Dumax, *secretaris van Mgr.* de Segur, *voormalig auditeur van de Rota te Rome, naar het Fransch door* A. J. van Bemmel, *R. K. Pastoor te Kabauw. Te 's Bosch, bij* P. N. Verhoeven.

Een boekje, waarvan niets te zeggen valt dan dit, dat 't verbazend vervelend is om te lezen. Geen zamenhang of niets, ik dacht bij 't doorbladeren (ofschoon ik eerlijk beken 't niet tot 't einde te hebben kunnen brengen) aanhoudend aan droog zand enz. enz.; er iets van na te vertellen is mij onmogelijk. Misschien heeft de Question Romaine van E. About mij een beetje bedorven: men weet, dat hij ook een en ander van Pius IX en zijn bestuur mededeelt, zoo niet dan is 't geheel en al *mijne* schuld.

Trouwens de lezer oordeele zelf, maar leze eerst dit werkje en dan About: 't kan bovendien geen kwaad 't pleidooi van de tegenpartij ook te hooren!

Een woord ter gelegenheid der ophanden zijnde ontmoeting der oud gouverneurs-generaal J. J. Rochussen en Mr. A. J. Duymaer van Twist, op het veld van vrijen arbeid. Door Mr. J. R. Couperus, *voormalig raadsheer in het Hoog-Geregtshof en lid in het Hoog-Militair-Geregtshof van Nederlandsch-Indië. Te 's Gravenhage, bij* H. C. Susan C. Hzoon, 1860. *Prijs f* 0,50.

De ontmoeting waarvan deze titel spreekt kan gezegd worden niet te hebben plaats gehad. Het verwerpen van de

Digitized by Google

begrooting voor koloniën heeft dit verhinderd. Voor zijne scheiding van de groene tafel heeft de heer Rochussen zeer uitvoerig over de zaak in kwestie gesproken, maar de ontmoeting welke Mr. Couperus verwachtte is uitgebleven.

Nog is het groote pleit hangende; nog is het onzeker wanneer tusschen kultuur-stelsel en vrijen arbeid zal worden beslist. Het gewigtig oogenblik is nog altijd in 't verschiet, en daarom verliezen de woorden van Mr. C. niets van hunne waarde door het aftreden van den minister van koloniën; de zaak toch staat nog op dezelfde hoogte als voor dien tijd.

Het doel van den schrijver dezer brochure was (pag. 38) het werk te verligten van hen die hun oordeel zullen moeten uitspreken omtrent het onderwerpelijk (?) gewigtig punt van geschil. Ieder zou dit doel zeer menschlievend noemen, die niet wist, dat het „werk verligten" hier synoniem is met „influenceren op het oordeel van enz."

Niet onaardig, zelfs behendig is de wijze waarop de heer C. dit doel tracht te bereiken, maar toch verwachten wij van hen „die hun oordeel zullen moeten uitspreken," dat zij genoeg doorzigt toonen zullen, om de argumenten van den voormaligen raadsheer naauwkeurig te wegen en — te ligt te bevinden. Mr. Couperus doet het voorkomen, of ieder onpartijdige zou kunnen, ja zou moeten spreken, als hij in dit vlugschrift doet. Terugziende op eene langdurige loopbaan in regterlijke betrekking herinnert hij zich, hoe hij dikwijls wetsbepalingen waarmede hij gansch niet was ingenomen moest toepassen, omdat hij begreep geroepen te zijn tot uitlegging en toepassing van de wet, en niet tot wetgeving. Zekerlijk, had de raadsheer anders gedaan, hij zou getoond hebben zijne roeping niet te begrijpen. En nu meent hij, dat eveneens moet gedaan worden door hen die zullen moeten oordeelen in zake van vrijen arbeid. In beginsel is de zaak uitgemaakt; bij de wet is eene politieke rigting aangenomen; en wanneer men nu die rigting gaat beoordeelen of veroordeelen, dan verspilt men noodeloos tijd, want men vergeet, dat de eenige autoriteit dat is, wat als zoodanig is gecodificeerd. Is eenmaal eene wetsbepaling duidelijk, dan heeft men niet te vragen of daarin het beginsel gehuldigd is dat men is toegedaan. Dat klinkt mooi, niet waar? Hoe eenvoudig schijnt de zaak hierdoor te worden! Aan de le-

Digitized by Google

den der tweede kamer wordt dit keukenboek-recept gegeven: men ga heen, en neme vóór zich het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indië; men onderzoeke naauwkeurig of dit zich tegen vrijen arbeid verklaart; en is dat zoo, welnu dan behoeft men er immers niet meer over te praten, dan komt het niet te pas, dat men vraagt of vrije arbeid in belang van koloniën en moederland moet worden ingevoerd. Wat geschreven is, is geschreven, wat gecodificeerd is, is autoriteit. Voor den regter ja, maar ook voor de *wetgevende* volksvertegenwoordiging? Men zal, zegt Mr. C. gaan discutiëren over de rigting die ten opzigte van vrije ondernemingen zal behooren te worden aangenomen, als ware werkelijk die rigting niet reeds in het regerings-reglement aangewezen. Wij vragen, zou het niet juister gezegd zijn, dat men zal gaan oordeelen over de wijze waarop de regering de wet toepast? Is dit niet eigentlijk hier het geval? Gesteld al, dat eene wetgevende vergadering niet over het beginsel van iets dat gecodificeerd is mag oordeelen, tenzij zij geroepen worde ter discussie over eene wetsherziening of over een nieuw wetsontwerp — geldt dan niet de „ijdele schermutseling," zooals Mr. C. het noemt, een vraagstuk van wetuitlegging, waarover zonder twijfel door de volksvertegenwoordiging mag worden gedebatteerd? — Wij zullen zien.

„De twistappel van den strijd" is artikel 56 van het regerings-reglement, dat wij hier in zijn geheel afschrijven: *„De gouverneur-generaal houdt de op hoog gezag ingevoerde cultures, zooveel doenlijk, in stand, en zorgt in overeenstemming met de bevelen des koninge:*

1°. *dat die cultures niet in den weg staan aan de teelt van genvegzame voedingsmiddelen;*

2°. *dat voor zoover die cultures plaats hebben op gronden door de inlandsche bevolking voor eigen gebruik ontgonnen, de beschikking over die gronden geschiede met billijkheid en met eerbiediging van bestaande regten en gebruiken;*

3°. *dat bij de regeling van den arbeid dezelfde regelen worden in acht genomen;*

4°. *dat de belooning der betrokken inlanders, met vermijding van schadelijke opdrijving, zoodanig zij, dat de gouvernements-cultures hun, bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen opleveren als de vrije teelt;*

Digitized by Google

5°. *dat zooveel doenlijk opgeheven worden de bezwaren, die na een opzettelijk onderzoek mogten bevonden worden ten aanzien van die cultures te bestaan; en*

6°. *dat alzoo worde voorbereid eene regeling, steunende op vrijwillige overeenkomsten met de betrokken gemeenten en personen, als overgang tot eenen toestand waarbij de tusschenkomst des Bestuurs zal kunnen worden ontbeerd.*

In het verslag, bedoeld bij het 1ste lid van art. 60 der Grondwet, wordt jaarlijks opgave gedaan van de maatregelen door den gouverneur-generaal naar aanleiding van dit artikel genomen

Luisteren wij naar de uitlegging van dit artikel, door Mr. C. gegeven. Volgens hem is de bedoeling des wetgevers met de woorden *zooveel doenlijk* in den aanhef des artikels deze: aangezien alles op aarde een beginsel van zelfvernietiging in zich sluit (??) heeft de wetgever voorzien, dat ook het cultuurstelsel aan dien algemeenen regel zal onderworpen zijn; daarom verklaart hij uitdrukkelijk, dat het moet worden in stand gehouden, tenzij dat het *ondoenlijk* worde bevonden; en hieruit maakt de uitlegger op, dat het cultuur-stelsel niet in het leven is geroepen als een systeem van overgang, maar als iets stabiels. — Wij vragen: is het te veronderstellen dat een wetgever zoo krankzinnig zal zijn geweest van zoo iets te bedoelen? N.B. Hij zal voorziende dat eenmaal de tijd naderen zal, waarop zijn stelsel zal bevonden worden *ondoenlijk*, met geene mogelijkheid *uitvoerbaar* te zijn, met hoog gezag verklaren, dat men dan het *ondoenlijke* niet behoeft te doen! Waarlijk zulk eene uitlegging schaadt aan de reputatie des wetgevers. Maar wie niet verregaande partijdig is en God danken mag voor eenige deelen gezond verstand, zal in de woorden *zoo veel doenlijk* zulk een zin niet leggen. En dan de gevolgtrekking van Mr. C.? Ja die berust geheel en al op deze zonderlinge explicatie. De stabiliteit van het cultuurstelsel heeft met het *zooveel doenlijk in stand houden* niets te maken. Wanneer wij als onbetwistbaar aannemen, dat de wetgever een overgangs-systeem heeft willen geven, dan leveren die woorden van art. 56 niet de minste zwarigheid. Ook met betrekking van een stelsel van overgang is het van hoog belang, dat het, zoolang het vigeert, *zooveel doenlijk* worde in stand gehouden, daar het zonder dat onmogelijk aan zijne bestemming kan beantwoorden.

Digitized by Google

Doch Mr. C. gruwt zoo zeer van het denkbeeld, dat men in het cultuurstelsel een overgangs-systeem mogt zien, dat hij in de verschillende paragraphen, aan art. 56 toegevoegd — zelfs in § 6 — alleen bijzondere zorg ziet aangewend omtrent eenige bepaalde punten van *zuivering*. De aard van ons tijdschrift laat niet toe, dat wij voet voor voet de kronkelpaden der raadsheerlijke redenering volgen, maar wij kunnen toch niet nalaten onzen lezers een blik te gunnen op de wijze waarop Mr. C. met § 6 omspringt.

Kan er nu voor een gewoon menschenkind iets duidelijker zijn, dan dat de wetgever in deze § zelf het kultuurstelsel een voorbereidingsmaatregel, een stelsel van overgang tot eene andere orde van zaken noemt? Maar eene juridische sophistiek als die van Mr. C. weet met alles raad; de man die betuigt zich alleen te willen houden aan wat gecodificeerd is, en discussies welke daarbuiten omgaan, ijdele schermutselingen noemt, geeft zich verbazend veel moeite om onduidelijk te maken in het wetsartikel, wat voor niemand onduidelijk zijn kan. En dan moet ge eens inzien, lezer, welk eene voorstelling de voormalige raadsheer zich van den wetgever vormt, dien hij zooveel doorzigt en wijsheid toedicht. Het geheel artikel met zijn §§ is — zoo beweert Mr. C. — er op ingerigt om alle partijen te bevredigen. Drie partijen waren er, en daarvan wilde de eerste de belangen van den *staat* behartigen; het waren de mannen die vooral een blijvend batig saldo wenschten te behouden, daarom alle heil van het stelsel van den Gen. v. d. Bosch wachtten, aan het verlangen van deze partij is voldaan in de hoofdstelling, bij den aanhef van art. 56. De tweede partij verdedigde de belangen van den *inlander*, en ten gevalle van deze werden aan de *hoofdstelling* van art. 56 de *zuiveringsmaatregelen* van §§ 1, 2, 3, 4, 5 toegevoegd. Eindelijk was er eene derde partij, bestaande uit de verdedigers van den *nationalen handel en nijverheid*, en ter wille van hen had de wetgever § 6 in het leven geroepen. De wetgever, *den aandrang tot vrijen arbeid niet geheel en al kunnende weêrstaan, en desniettegenstaande inziende dat de tijd nog niet daar was, om, ter wille van dien op Java nog niet proefhoudend bevonden vrijen arbeid afstand te mogen doen van het cultuurstelsel*, had niet meer dan *een ver verschietg eopend, waarin opheffing van de nu nog noodzakelijk geoor-*

Digitized by Google

deelde tusschenkomst van het bestuur in de verre toekomst eenigermate zigtbaar werd. — Welk een liefelijk beeld wordt ons hier van den wetgever geschilderd! Niet alleen maakt Mr. C. hem tot een verachtelijken allemansvriend, een flaauwhartigen, met alle partijen transigerenden legislator, maar zelfs tot eenen bedrieger van het laagste soort. En dan welk eene dwaze, ongerijmde klassificatie van de partijen welker belangen in het cultuurstelsel zouden zijn behartigd! Zou men niet, wanneer men de woorden van Mr. C. voor goede munt opnam, tot het besluit komen, dat de belangen van den staat en die van den nationalen handel en nijverheid volkomen afgescheiden naast elkander staan, en beiden onvereenigbaar zijn met de belangen van den inlander? Maar dergelijke veronderstellingen schijnen geoorloofd te zijn aan den man, die geene andere autoriteit dan het gecodificeerde erkent, en alleen als uitlegger der wet wil optreden; hij schijnt zich het regt voor te behouden, om ter wille van zijne wetsexplicatie eene geheel willekeurige voorstelling van den wetgever te leveren, in het gecodificeerde gedachten te leggen, welke geheel van zijne eigen vinding zijn, en zelfs aan de partij welke hij bestrijdt, meeningen toe te dichten, welke deze zekerlijk niet als de hare zal erkennen. Wat dit laatste aangaat — wij behoeven maar de gansch niet nieuwe beschuldigingen te lezen, welke ook hier weder, wel niet regtstreeks, maar toch niet onduidelijk der tegenpartij worden voor de voeten geworpen. Zij houdt zich liever aan onbewezen theorieën, dan dat zij de aanwijzingen volgt haar door de langdurige ervaring van oud-gasten gedaan; zij wil plotseling al het bestaande omver werpen, en een nieuwe orde van zaken in 't leven roepen; zij wil Westersche begrippen toepassen op de Oostersche maatschappij enz. Het zou bevreemdend mogen heeten, indien Mr. C. deze windmolens der koloniale reactie niet bestreed, ten minste indien wij in zijne vlugschriften de sporen niet aantroffen van hetgeen in de polemiek zijner partij onvermijdelijk schijnt te zijn, even als de onthoofding van Karel I in de memorie van Mr. Dick uit David Copperfield. Maar opmerkenswaardig is het dat Mr. C. den schijn aanneemt van niet te polemiseren, en daarom den wetgever dien hij expliceert, de spoken doet schuwen, voor welke hij zelf bevreesd is.

Digitized by Google

Misschien hebben wij reeds voor onze aankondiging van deze brochure over meer ruimte beschikt, dan de aard van ons tijdschrift medebrengt. Tot onze verschooning brengen wij bij, dat het onderwerp van Mr. Couperus' geschrift aanspraak heeft op algemeene belangstelling in ons vaderland, maar vooral ook dat het gezag van schrijvers titel, zijne voorgewende onpartijdigheid en de behendige wijze waarop hij de zaak voorstelt, den oningewijde ligt op een dwaalspoor zou kunnen brengen; mogten wij daarvoor den lezer van ons tijdschrift hebben behoed — ons doel zou zijn bereikt, vooral wanneer hij het ons ook wilde toestemmen, dat het eene ongelukkige zaak is, welke eene verdediging als die van Mr. Couperus behoeft. D.

Hollander en Belg. Historische roman uit de Belgische revolutie. Door A. R. Sloos. 2 *dln., in gr.* 8o., *met gesteendr. titel en vignet. Te Utrecht, bij* J. v. Boekhoven, 1861. *Prijs f* 5.50.

Dit werk is *niet* nieuw: Het „was reeds in 1838 voor de pers gereed. Het manuscript, dat aan den uitgever was afgestaan, bleef echter tot heden ongedrukt liggen." Het is dus al *twee en twintig* jaar oud, en zou waarschijnlijk, ware het toen gedrukt, nu reeds lang vergeten zijn. In hoeverre het, thans eerst verschenen werk toch, nu er zooveel gesproken wordt van en gedaan tot verbroedering van „Hollander en Belg," als oprakeling uit de „Belgische revolutie," voor verouderd mag te houden zijn, beslisse het romanlezend publiek. De S. zelf zegt dat „het verloopen tijdvak van 22 jaren op zijne beschouwingen en inzigten invloed heeft geoefend," dat „veel van hetgeen hij in 1838 schreef, nu anderen vorm, andere tint zou verkregen hebben;" dat hij „over veel wat hij destijds voor waar en goed aannam, thans een ander oordeel zou vellen," hoewel hij in de geschiedenis der tusschenjaren het bewijs vindt, dat zijne beschouwingen niet in allen deele hebben gefaald.

Het doel van het boek is: meer bepaald de oorzaken, den loop en de gevolgen van den Belgischen opstand te doen kennen, en de drijfveeren van de toenmalige Belgische geestelijkheid en van de hooge aristokratie in een helder licht te plaatsen.

Digitized by Google

Zonder te durven getuigen dat dit doel in allen deele en met volkomene juistheid zou zijn bereikt, vinden wij toch dezen roman niet van mindere gehalte, dan wat wij vroeger van den heer Sloos lazen, en gelooven dat menig romanlezer van het gewone slag, vooral van de meer bejaarden, die zich den tijd van de Belgische revolutie kunnen voorstellen, dit werk niet zonder genoegen zal ter hand nemen, daarbij, even als wij, in rekening brengende den tijd die sedert het schrijven verloopen is, en daarom een en ander, wat minder aannemelijk schijnt, den auteur naar zijn verzoek ten goede houdende. De S. betuigt zich, in zijn voorberigt, doordrongen van de overtuiging, dat, in den toestand van Europa, verbroedering en aansluiting (wèl te verstaan niet vereeniging) der gescheiden volken dure pligt en een krachtig middel tot behoud is.

Uit den toon van het voorberigt zou afgeleid kunnen worden, dat de uitgever wat vrij met den auteur heeft omgesprongen; het boek is evenmin kieskeurig behandeld: wel is het vrij goed gedrukt, maar titel en vignet munten uit in leelijkheid, en het papier, nu eens blank, heeft dan weer eene tint of het die twee en twintig jaren in den rook had gehangen; of zijn wij bij ongeluk met zoo'n exemplaar bedeeld?

De Doctor. Door A. Trollope. *Naar den vierden druk uit het Engelsch, door Mev.* van Westrheene; 3 *deelen, in gr.* 8o., *met gesteendr. titelplaten*, 275, 265 en 294 *bl. Te Amsterdam, bij de Gebroeders* Binger, 1860. *Prijs f* 5.55.

Als de snelpersen der HH. Binger bij voortduring zulk werk blijven leveren, verdienen ze loffelijke onderscheiding en de patronen ruim succes in hunne ondernemingen; want niet alleen is het uitwendige verdienstelijk, ook het inwendige is deugdelijk.

Het is niet doenlijk, een volledig geleidelijk overzigt van het werk te geven; en ware het doenlijk, het zou doelloos wezen, en ongepast bovendien, eer strekken om het genoegen des lezers te bederven, dan om hem uit te lokken. Wat ons betreft, hij blijve in 't onzekere omtrent den loop des verhaals, tot dat hij zelf dat ter hand neme, en, wij vertrouwen niet anders, het ten einde toe volge.

Digitized by Google

Intusschen willen wij, in algemeene bewoordingen, een en ander opgeven, waarin het werk zich gunstig onderscheidt, wat het dus regt geeft om de belangstelling te wekken en daardoor den weg te vinden tot de lezers. Immers, hoeveel genoegen het hun ook bieden kunne, zij dienen er op gewezen te worden: onbekend maakt onbemind, zegt het spreekwoord, en het heeft volkomen regt.

Weet ge wat ge hier in de eerste plaats vindt, lezer! dat is eene treffelijke schildering der vele en veel onderscheidene voorkomende karakters; ten andere eene duidelijke, aanschouwelijke voorstelling of beschrijving van toestanden, in de aangenaamst afgewisselde, veelkleurige tafereelen — waardoor alles als voor de oogen leeft. Voeg daarbij een gekuischten stijl, en er is geen twijfel meer aan de boeijende voordragt van boeijende zaken. Nog moeten wij wijzen op de ingevlochten, maar goed ingevlochten belangwekkende zedeschetsen. Degelijkheid en deugdelijkheid zijn dus niet te ontkennen, ja, wij durven wel zeggen, het is iets meer dan gewone romanlectuur.

Feilloos is zeker geen menschelijke arbeid; maar 't is geen bloot compliment aan eene dame, als wij zeggen dat de vertaling over 't geheel verdienstelijk is te achten.

Boven noemden wij ook reeds het uitwendige loffelijk: dat is het. De HH B. zijn niet karig of bekrompen bij hun uitvoeren. Papier en druk kunnen een kieskeurig oog bevredigen. Elk deel heeft eene onderscheidene, goed gesteendrukte plaat tegenover den boekdruktitel. De uitgevers, behalve dat het royaal gehandeld is, deden daaraan verstandig. De vignetten, in den oorsprong bescheiden, en toen tot sieraad van een titel, zijn nu, even als de crinolinen, zoo onmatig tot schilderijen uitgedijd, dat de titels, in plaats van sierlijk, gedrongen en misselijk worden. En als dan voor drie deelen soms een en hetzelfde vignet komt, is dat heel akelig. O. D.

De laatste pleisterplaats. Dagboek eens grijsaards. Door Emilé Souvestre. *Uit het Fransch. Te 's Hertogenbosch, bij* G. H. van der Schuijt, 1860. *In post* 8*vo. Prijs f.* 1,50.

Ref. heeft de eer en het genoegen aan het Nederlandsch

Digitized by Google

lezend publiek aan te bevelen eene vertaling van Emile Souvestre's laatsten arbeid, van *La dernière étape, souvenirs d'un vieillard.* De bijval welke aan de overzettingen van zijn *un philosophe sous les toits* en *le mémorial de famille* in ons vaderland hebben gevonden, maakt deze aanbeveling bijkans overbodig.

Souvestre heeft dit werk zelf niet geheel ten einde kunnen brengen, daar de dood hem onder de zamenstelling verraste; zijn schoonzoon, de heer Eugène Lesbazeilles heeft den arbeid des schrijvers voltooid, op eene wijze welke aantoont, dat hij wel van diens geest doordrongen is.

Op acht en veertigjarigen leeftijd is Emile Souvestre overleden, en hij heeft *het dagboek eens grijsaards* geschreven. Derhalve, meent ge welligt, lezer, derhalve ontvangen wij hier een litterarisch produkt, dat geheel en al *fictie* is, de vrucht eener zekerlijk rijke verbeelding, maar in allen gevalle niets meer. Immers het is onmogelijk, dat de schrijver ons eigene zielservaring schetst, die den ouderdom niet mogt leeren kennen! — Vergis u niet; er zijn menschen die door een uitstekend gebruik te maken van de heerlijke gaven welke God hun schonk, en door bijzonderen levensloop, langer leven dan anderen, in korten tijd. En zoo een was Souvestre. Lees de levensschets van den beroemden man, door zijnen schoonzoon opgesteld, welke voor *de laatste pleisterplaats* is gedrukt, en gij zult er van overtuigd zijn, dat er in de acht en veertig jaren van zijn leven, zooveel is gewerkt, geleden en gestreden, dat hij mogt en kon doen, wat anders de taak eens zeventigjarigen is. Souvestre heeft door eigen ondervinding en door de gave van scherp op te merken, hem geschonken, ijverig te gebruiken, het menschelijk leven leeren kennen; niet alleen zijn rijk verstand, maar ook zijn rijk gemoed heeft hem het *dagboek eens grijsaards* ingegeven. En welk eene opvatting van het menschelijke leven, na zooveel lijden en strijd! zulk eene vrome blijmoedigheid kon alleen zijn deel zijn, door dat hij zijne roeping ernstig had begrepen, en daaraan gearbeid, omdat hij dacht en leefde naar een vast beginsel, dat van zelfverloochening. Die vrome blijmoedigheid, welke hem ook na een op verre na niet benijdenswaardigen levensloop bijbleef, welk ook de grondtoon is van zijn

Digitized by Google

laatste werk — zij was het loon op Souvestre's arbeid, zij was de kroon na den strijd. Want gestreden heeft hij; dit getuigt zijne levensschets; gestreden heeft hij, dit getuigt ook de loop welke zijne verstandelijke ontwikkeling heeft genomen, en de wijziging welke zijne wereldbeschouwing heeft ondergaan. Uit partijdige genegenheid heeft de heer Lesbazeilles het niet opgemerkt, maar het is daarom niet te min waar, dat men in vroegere producten van dezelfde pen, naauwelijks den schrijver van den *philosophe sous les toits* en van *La dernière étape* zou herkennen. Ref. komt den roman, welke ook tot drama is omgewerkt, *Riche et pauvre* voor den geest, waarin de schrijver door valsche beschouwingen betreffende de maatschappij te leveren, eene zeer verderfelijke leer verkondigde. Het was echter eene dwaling des verstands en niet des harten, strijdende is Souvestre die dwaling te boven gekomen, en de rijke vruchten van dien strijd zijn openbaar geworden in zijne laatste werken, ook in dat welks goede vertolking Ref. aanbeveelt.

Ternaard, 5 Dec. 1860. A. A. Deenik MLz.

Zuster Anna. Uit het Engelsch. (*Te*) *Dordrecht*, (*bij*) P. K. Braat, 1860. *In gr.* 8*vo.* 357 *pag.* *Prijs f* 3,75.

Met onverdeeld genoegen hebben wij dezen uitmuntenden roman gelezen. Al vermeldt de titel den naam des schrijvers niet — het boek verraadt de meesterhand, en veel komt onder den naam van meer of min beroemde auteurs uit, dat minder degelijk is.

Even als de titel — op den omslag lezen wij er nog bij: „liefde in voor- en tegenspoed," — is het verhaal eenvoudig en zonder pretentie. Het beweegt zich geheel in den huiselijken kring, voert weinig personen ten tooneele, en is noch sentimenteel noch verschrikkelijk. Desniettemin is het boeijend van het begin tot aan het einde, en heeft het dieperen zin dan men aanvankelijk vermoeden zou.

In de hoofdpersoon is ons een liefelijk beeld gegeven van de dienende, zelfverloochende liefde eener christinne. Dit onder verschillende, maar zeer gewone omstandigheden te teekenen, is het doel, waarmede het verhaal is opgesteld, en de auteur is daarin volkomen geslaagd. Meent daarom niet, lezer, dat

Digitized by Google

Zuster Anna onder de zoogenaamde „stichtelijke lectuur" te rangschikken is. Neen, pieuse terminologie en stichtelijkheid — het woord stichting is hiervoor te goed — expresselijk voor deze gelegenheid vervaardigd, moet ge hier niet zoeken.

Over de christelijke liefde wordt in dit boek niet gesproken, maar gij ziet ze in praktijk gebragt door de heldin des verhaals, onder omstandigheden, onder welke ieder kan verkeeren. Overdrevens kunt ge in de schildering van *Zuster Anna* niets vinden, al betreurt gij het dat onder zoo vele christenen die gij kent — misschien komt ge wel voor u zelven tot eene weinig gunstige confessie omtrent uw eigen hart — zoo weinig van de echt christelijke liefde is, welke gij in haar bewondert.

Al hadden wij niet meer te prijzen dan wij reeds gedaan hebben — wij zouden grond genoeg hebben om dezen roman ten zeerste aan te bevelen aan allen, die gelooven dat waarlijk goede lectuur de ziel des lezers veredelt, en deze daarom de voorkeur geven aan die, welke alleen geschikt is om den tijd te dooden. Er komt nog bij, dat de overige personen in het verhaal zeer schoon geteekend zijn, dat de vertaling uitmuntend en de uitgave zeer net mag worden genoemd. D.

Frederik de Groote en zijne broeders en zusters, door L. Mühlbach. *Uit het Hoogduitsch door* S. S. *Te Deventer, bij* J. de Lange, 1860. *In post* 8*vo.* 4*e,* 5*e en* 6*e dl. te zamen.* 707 *blz.*

Wij ontvingen deze deeltjes eerst later. Bij de doorlezing hebben wij geene reden gevonden, om van onze meening omtrent het werk, in no. 3 van dit Tijdschrift uitgesproken, terug te komen. Wij vertrouwen, dat wie de eerste drie deeltjes gelezen heeft, het wel geene ondankbare moeite zal achten ook deze ter hand te nemen.

Practisch volksboek. Museum voor natuur, kunst en wetenschap. Eerste jaargang. Te Sneek, bij van Druten en Bleeker, 1861. *Prijs in maandelijksche aflev. à* 30 *ct.*

„Al wat van de pers der H.H. van Druten en Bleeker komt, is goed en degelijk!" dachten wij, toen wij inzage

Digitized by Google

genomen hadden van de, ons ter beoordeeling gezondene eerste drie afleveringen van het Practisch Volksboek, en in waarheid, de Sneeksche uitgevers maken zich tegenover het wetenschappelijk publiek zeer verdienstelijk, en toonen kennis te nemen van de regtmatige eischen destijds. Menig nuttig boek, menige degelijke lectuur hebben wij aan hun ijverig streven om het veld der wetenschappen uit te breiden, te danken, en het is ons daarom zeer aangenaam, nadat wij nog kortelings in dit tijdschrift op een paar werken hunner pers gewezen hebben, reeds nu weder het bovenstaand *Volksboek* te mogen aankondigen, waaraan zich zoo vele uitstekende mannen als medewerkers verbonden hebben. De eerste aflevering wordt geopend met een stuk over den *invloed van den dampkringstoestand op de gezondheid en den levensduur van den mensch, door Dr.* W. Gleuns Jr.

Of het eene speling des toevals is, weten wij niet, maar waarheid is het, dat wij reeds dadelijk na onze antikritiek op de wederlegging enz. van den heer G. (zie het vorig No. der Vaderl. Letteroefeningen bladz. 182) ons oordeel over een nieuwe bijdrage van onzen antagonist moeten uitspreken, en hoedanig zal dat oordeel zijn? Wij hebben reeds bij de vorige gelegenheid te kennen gegeven, dat wij rondborstig voor ons gevoelen uitkomen, zonder aanzien des persoons, en ditzelfde getuigenis leggen wij hier nogmaals af, opdat men het in ons billijken zou, dat wij voor deze bijdrage allen lof veil hebben, daar zij op belangrijkheid en degelijkheid, volle aanspraak maken kan. Al heeft dus de heer G. ons vroeger wat al te hard bejegend, zoo gebiedt ons toch de pligt der eerlijkheid hier te verklaren, dat wij het in dit opzigt geheel met hem eens zijn, dat lucht en licht, de noodzakelijkste voorwaarden zijn voor een gezond, gelukkig en langdurig leven. Wij achten het echter niet geheel overbodig, om aan zijn overigens zoo lezenswaardig stukje nog toe te voegen, een bewijs van den schadelijken invloed van de lucht in groote steden op chirurgische operatiën, nl. In Parijs heeft men onlangs de opmerking gedaan, dat chirurgische operatiën in de groote steden, niettegenstaande de grootste geschiktheid der heelkundigen, veel minder gelukkig uitvallen dan op het platte land, en men voert aan, dat men minder gevaar zal loopen, wanneer men zich op een dorp door een

Digitized by Google

hoefsmid laat opereren, dan in Parijs, door een beroemd heelkundige; ja men beweert verder, dat nog nooit eene *sectio caesarea* (keizersnede) gelukt is, ofschoon zij door beroemde heelkundigen verrigt werd, terwijl gunstige resultaten daarvan op het platte land en in kleinere steden niet zeldzaam zijn; zulke stukjes als het bovengenoemde van den heer G. passen juist in geschriften, die bestemd zijn voor het volk; daarbij komt nog, dat het onderhavige, als zijnde overgenomen uit een Duitsch tijdschrift, zoo geheel is omgewerkt en op ons land en zijne omgeving toepasselijk gemaakt, dat men waarlijk wanen zou, iets geheel oorspronkelijks te lezen. Op *deze* wijze moest er meer vertaald worden en dikwijls niet zoo slaafs en zonder eenig begrip of nadenken, van de eene taal in de andere worden overgebragt; wij voor ons lezen ten minste liever eene onberispelijke vertaling van een degelijk onderwerp, dan een *soi-disant* oorspronkelijk stuk uit sommige onzer zoogenaamd oorspronkelijke Hollandsche tijdschriften. Degelijke oorspronkelijkheid keuren wij niet af, maar af te keuren wat goed, waar en navolgenswaard is, al kwame het ook van de Eskimo's, kunnen wij óók niet; ook hierin erkennen wij geene autoriteiten, en het doet bij ons niets af, of het een of ander stuk afkomstig is van iemand, die een zoogenaamden „naam" heeft of niet; zeer dikwijls zelfs wordt men door zulk een „naam" bedrogen, en toch zijn er nog velen, voor wie het „ille dixit!" genoeg is, en die zich gaarne met Jan Holland c. s. met de Tijdspiegel-bespiegelingen over onze overige tijdschriften vereenigen. Wij bemerken dat wij hier afdwalen en op het punt waren dien braven Jan Holland openlijk dank te zeggen voor den uitbundigen lof en de welgemeende bijvalsbetuigingen aan de meeste onzer Hollandsche tijdschriften ten deel gevallen, doch aangezien wij ons niet geregtigd en veel minder *bevoegd* (sic!) achten, tot zijn verheven troon te naderen, om hem uit aller naam onze hulde te brengen, zullen wij het liever aan anderen overlaten om eens een concept-adres van dank op te stellen, terwijl wij ons haasten tot ons onderwerp terug te keeren, beleefdelijk excuus verzoekende, voor deze kleine litterarische excursie.

Het tweede stukje bevat de beschrijving en afbeelding der debuskoop, een werktuig dat beter dan de welbekende kaleidoskoop eene rijke hulpbron is of zal worden voor orna-

Digitized by Google

mentwerkers en teekenaars, eene meening, die de vorige Redactie van het Zondagsblad (want het schijnt nog al eens van Redactie te veranderen!) o. i. zeer ten onregte, onlangs in twijfel trok. 't Kan zijn dat de beschrijving daarvan in dat blad minder duidelijk is, maar zoo als de heer A. Winkler Prins ze ons hier geeft, springt het verschil tusschen de beide werktuigen te duidelijk in het oog, dan dat wij aan den kijker van Debus niet den voorrang zouden geven.

De volgende bijdragen zijn 1° eene zeer belangrijke, *over de bereiding van bier in het algemeen en die van het Beijersche bier in het bijzonder*, door Dr. B. Meijlink. De liefhebbers van bier en vooral van Beijersch bier ('t is tegenwoordig bijna schande iets anders te drinken dan een „glas Beijersch"), zullen zekerlijk zeer ingenomen zijn met dit stukje van den heer Meijlink, die zich zoo zeer beijvert om de wijze van bereiding van dezen geliefkoosden drank, op eene populair-wetenschappelijke wijze bekend te maken.

Van een geheel anderen aard is 2° het stukje van den heer J. Sasse, getiteld: „*De gevaarlijke non.*" Schrik niet lezers, bij de gedachte aan eene vreeselijke en treurige vertelling uit het kloosterleven, want de gevaarlijke non, door den heer Sasse bedoeld, is niets meer dan een insect dat tot de nachtvlinders behoort en dat in de bosschen van Oost-Pruissen en aan de Russisch-Poolsche grenzen zulke enorme verwoestingen heeft aangerigt! Voor hen die belang stellen in dit gedeelte der natuurlijke geschiedenis, kan dit stukje van veel nut zijn.

Verbranding, licht en warmte wordt 3° op eene zeer eenvoudige en behagelijke wijze door den heer Winkler Prins behandeld en ware het niet dat men van een tijdschrift als het Pract. Volksb. niet te veel ruimte voor één onderwerp mag vergen, wij zouden gewenscht hebben dit onderwerp wat uitvoeriger beschreven te zien.

In de derde aflevering treffen wij weder eenige zeer interessante bijdragen aan, als 1° over *eenige bijzonderheden over het rund*, door T. G. Winkler; 2° *eene levensbeschrijving van Leopold von Buch;* 3° iets over *de jongste vorderingen op het gebied der photographie*, door Dr. B. Meijlink, dat wij ieder welopgevoed mensch, dien het niet alleen genoeg is, de wonderen van het scheppend genie te zien, maar ze ook te verstaan, ten zeerste ter beoefening aanbevelen.

Digitized by Google

Vergif en vergiftiging is het laatste stukje dat ons in de derde afl. wordt aangeboden en 't welk wij met genoegen lazen, doch waarvan wij gaarne door den vertaler van dat gedeelte uit „Vogels Natuurstudiën" eene kleine uitbreiding zouden toegevoegd zien, wat betreft de vergiftigingen uit het delfstoffelijk rijk en vooral die van lood, omdat men met dit metaal nog te dikwerf al te roekeloos en te onvoorzigtig omgaat.

Overigens achten wij genoeg gezegd te hebben om dit volksboek uit den grond onzes harten aan het publiek aan te bevelen, daar het zooveel leerrijks, zooveel nuttigs en belangrijks bevat, dat men tot uitbreiding zijner kennis zich wel eene kleine opoffering tot het aanschaffen van zulk een volksboek zal willen getroosten, want mogen de wetenschappelijke werken, in ons land in het algemeen te hoog in prijs zijn, wat wij ten volle beamen, zulks kan toch in waarheid niet gezegd worden van de uitgaven van de heeren van Druten en Bleeker, en bij slot van rekening, gelooven wij, dat men door goedkoop en deugdelijk werk te leveren, betere zaken doet, dan met onverbiddelijk hooge prijzen en een klein debiet. Zulke uitgevers moesten er wat meer in ons landje bestaan!

JESSE.

Korte schets van den aard en den loop der orkanen, voor zeelieden bewerkt, naar kapt. V. von Graefe, *door* Dr. G. de Jager Meezenbroek. *Met tien tusschen den tekst geplaatste houtsneêfiguren. Te Veendam, bij* G. van de Werf Jz., 1861.

„De wind waait waarheen hij wil en niemand weet van waar hij komt!" was men vroeger gewoon als eene *magtspreuk* te bezigen, doch heden ten dage is die spreuk verouderd en versleten en kan men met vrij voldoende zekerheid berekenen van waar de wind waait niet alleen, maar wanneer hij zelfs komen zal. Toen wij dezer dagen in de dagbladen lazen, dat de gepasseerde Pinksterstorm des vorigen jaars door eene zeevaartkundige commissie in Engeland voorspeld was en den zeelieden wenken ter waarschuwing gegeven waren, trof ons de bijvoeging, dat er door het niet geloof slaan *aan* en het opvolgen *van* die waarschuwende stemmen, juist zoo

Digitized by Google

vele ongelukken en rampen te betreuren waren, en wij schreven het veronachtzamen van deze en dergelijke raadgevingen dan ook alleen toe, aan de meerdere of mindere onkunde, of wel aan den soms overdreven godsdienstijver der meeste zeelieden, die een onbeperkten eerbied voor zoogenaamde geheimen en wonderen der natuur koesteren, en niets willen weten van het doordringen in die geheimen of het opsporen daarvan, om zich tegen hunne uitwerkselen te beschermen, of ook, om ze tot voordeel en ten algemeenen nutte aan te wenden!

Wij behoeven hier slechts te herinneren aan het vooroordeel tegen bliksem-afleiders, de inenting der koepokken, enz., waarmede nog zoo vele domme menschen behebt zijn, die aanspraak willen maken op den naam van *beschaafd*. En gelijk dit nu geldt van menschen uit het dagelijksch leven, zoo zijn deze en dergelijke vooroordeelen ook van toepassing op een groot gedeelte onzer zeelieden, die even als de onbeschaafde landbouwers, niets willen weten van de bemoeijingen die wetenschappelijke en echt practische mannen in het werk gesteld hebben, en waaraan zij zich nog blijven wijden. Of is het niet treurig, als men verneemt dat er zeelieden zijn die den spot drijven met het werk van de commissie tot opsporing van de verschijnselen op den Oceaan, dat er zijn die den draak steken met „wetten der orkanen" enz.? Wij houden ons echter overtuigd, dat het getal derzulken met de jaren, meer en meer zal afnemen, vooral nu men van den zeeman meer theoretische kennis vordert dan vroeger, toen de zeevaartkunde op nog veel lageren trap stond. Gedurende de laatste jaren heeft men inzonderheid veel gedaan om de wetenschappen aan de zeevaartkunde dienstbaar te maken, en hieraan is het toe te schrijven, dat er zoo vele ferme geschriften zijn uitgegeven, die een aangenaam licht verspreiden over veel, wat langen tijd duister en onverklaarbaar geweest is. Mannen als Dove, Maury, Piddington en von Graefe, hebben ons daarvan de bewijzen geleverd. Van den laatsten hebben wij vóór ons liggen, het werkje, waarvan wij boven den titel afschreven, en dat door den heer Meezenbroek in onze taal is overgebragt; wij vertrouwen te regt dat het den jongen zeelieden ter koopvaardij eene goede handleiding zijn zal om daarna, grootere en uitvoerige werken

Digitized by Google

over dit onderwerp te kunnen lezen, ofschoon wij bekennen moeten, zelden zooveel zaakrijkheid in zulk een klein bestek te hebben aangetroffen. Als een eenvoudigen regel voor het bepalen van het middelpunt van den storm, vindt men er het volgend rijmpje in, waarop, wat de versificatie betreft, wel iets af te wijzen valt, maar wat toch overigens eene goede methode is om iets vast in het hoofd te krijgen. Het luidt aldus:

„Wilt ge 't centrum vinden, zet je rug naar den wind,
(Als ge weet aan wat zij, ge u der linie bevindt.)
Zijt gij er benoorden, steek de linkerhand uit;
Maar zijt ge er bezuiden, — uw regter vooruit,
Zoo wijst uwe hand als gij stille blijft staan,
Als van zelve u ook het middelpunt aan."

Onwillekeurig dachten wij hierbij aan de latijnsche grammatica van Kühner uit onze jongelingsjaren, waar wij voor iedere Regula een daarop toepasselijk versje vonden en van buiten leerden om den regel daardoor terstond te weten. Wij voor ons ten minste, zouden wenschen, dat men voor moeijelijke regels vooral, meer zulke rijmpjes maakte, want een versje of rijmpje wil er altijd gemakkelijk in; om maar iets te noemen, halen wij b. v. (om het juist aantal dagen van iedere maand te bepalen) uit onze jeugd het:

„Dertig dagen heeft November,
April, Junij en September," enz.

aan; hetwelk ons dadelijk bij eenigen twijfel op weg hielp. Ook de „oefeningen" die men in deze „korte schets" vindt, bevielen ons zeer, en wij zeggen ten slotte, dat schrijver en vertaler meer geleverd hebben dan men billijker wijze zou kunnen verwachten. De belangrijkste aanmerkingen die wij onder het lezen vonden, waren een slordige druk en gemeene letter; de uitgever heeft zeker gedacht dat Janmaat „zoo naauw niet ziet." De correctie en interpunctie is voldoende. Op bladz. 19, reg. 5 v. b. spreekt de heer M. van een *gegisten* afstand, welk woord ons aan een gistingsproces deed denken, dat hieraan toch geheel vreemd zal zijn, wij gelooven echter dat de bedoeling zal geweest zijn: „*vermoedelijken*" afstand. Ook had men zeer gemakkelijk in de beide tabellen

Digitized by Google

wat letters kunnen besparen, daar men in plaats van de woorden:

„Noordl.: regt voor den wind houden.
Zuidl.: onder stuurboodshalzen gaan."

twee-en-dertig maal en op de volgende blz. nog eens twee-en-dertig maal te herhalen, had kunnen zeggen „als boven" en voorts met de gebruikelijke aanhalingsteekens. Niettegenstaande het werkje 43 bladz. groot is, loopt de paginatuur niet verder dan tot 38. De figuren zijn nog het best van allen uitgevoerd.

't Is waarlijk jammer, dat de uitvoering niet netter is; wij hopen echter bij een eventuëlen herdruk, dat de heer van de Werf Jz. hierin voorzien zal. Overigens wenschen wij dat deze „korte schets" vele koopers zal vinden, al ware het dan ook maar alleen ten bewijze, dat er zich meer lust tot onderzoek en kennis bij den zeeman openbaart.

$a^2 + b^2$.

Verslag van het verhandelde op het XVe Nederlandsch Landhuishoudkundig Congres, gehouden te Amersfoort, den 19—23 *Junij* 1860. *Te Zwolle, bij* W. E. J. Tjeenk Willink, 1860. *In gr.* 8*vo.*, 388 *bladz.* *f* 1,80.

Behalve het verhandelde in de algemeene vergadering en in de sectiën van het congres, vindt men hier nog belangrijke bijlagen, als: Verslag van de kamer van koophandel en fabrieken te Groningen over de botervervalsching bij uitvoer naar het buitenland. — Mededeeling van het bestuur van het 15e congres over het adres betreffende de irrigatie met rivierwater. — Beredeneerde catalogus der opgaande boomen op Java, door den heer P. van Rees. — Missive van Dr. L. Ali Cohen over de landbouw-statistiek der prov. Groningen. — Verslag over de tabaksplantage, Willem III onder Rhenen, door den heer J. C. A. van der Meer van Kuffeler. — Wetenschappelijk verslag der tentoonstelling van landbouwwerktuigen, gedurende het congres gehouden, door den heer F. A. Enklaar. Bovendien een voor de bezitters nuttig alphabetisch Register op dit en twee vorige verslagen.

Door de zorg van het congres is de prijs van dit lijvige boekdeel op slechts *f* 1,80 gesteld.

Digitized by Google

Men kan zeker van ons minder eene beoordeeling over een werk als dit, dan wel eene aankondiging, verwachten. Dat doen wij gereedelijk, met de betuiging dat het goed is zamengesteld. Zulke drooge en, meer dan men denken zou moeijelijke taak, is toch lang niet aan den eersten den besten toe te vertrouwen; er behoort slag en routine toe, ook al wordt de bearbeider van alle mogelijke bescheiden voorzien.

Eenige vragen over geloofs- en zedeleer, opgesteld door H. Blankhart, *in leven predikant te Zwartsluis, ten behoeve van leerlingen, die reeds eenige vorderingen in de kennis der godsdienstleer gemaakt gemaakt hebben. Te Zwolle, bij* W. F. Zweers, 1857.

Waarom dit vraagboekjen, reeds in 1857 uitgegeven thans moet worden aangekondigd, is een raadsel, welks oplossing de lezer van dit tijdschrift niet van Ref., maar van den heer Zweers vordere.

Of het boekjen aanbevelenswaardig is? Volgens de meening van Ref. is het dit in twee opzigten. 1°. De schrijver blijkt een man geweest te zijn van zeer orthodoxe rigting; maar desniettemin leert hij weinig ongerijmds in die zijner vragen en antwoorden welke op de christelijke zedeleer betrekking hebben; in zijne beschouwing van den mensch en van diens zedelijke verpligtingen, merken wij weinig van die ziekelijke verschijnsels op, welke meestal eigen zijn aan 's schrijvers geestverwanten. Hij is daardoor misschien niet zoo consequent als zij, maar Ref. verheugt zich over zulke inconsequenties. 2°. Is het boekjen van Ds. Blankhart aanbevelenswaardig, omdat het alweder het bewijs levert, hoe onvereenigbaar helder onderwijs in de godsdienst en orthodox leerstellig onderwijs zijn. Ligt opent het door deze eigenschap aan sommigen de oogen.

Een paar staaltjens deelt Ref. mede om zijn gevoelen te staven. De triniteits-leer wordt hier natuurlijk als een onbegrijpelijk voorwerp des geloofs voorgesteld. Wat dit betreft — het is voor onderwijzer en leerlingen gemakkelijk; de een spreekt uit, en de anderen nemen aan, dat wij niet kunnen begrijpen, hoe *een* en *drie* hetzelfde zijn; daarin is het gemakkelijk berusten. De zaak wordt dan wel zeer oppervlakkig

Digitized by Google

beschouwd, maar 't is immers ondoenlijk om op katechisaties dieper door te dringen; en de leerlingen in te wijden, in den sfeer der definities van *wezen* en *personen* is immers onmogelijk. En toch zal het leerstuk voor hen een fundamentum fideï moeten zijn!

Wat moeten de katechisanten begrijpen van eene woordenschermerij over de twee naturen des Verlossers als deze:

Vr. 25. Gelooft gij niet dat Hij (Christus) ook mensch is geworden?

Antw. Ja ik, want Hij is ontvangen van den H. Geest, en geboren uit de maagd Maria.

Vr. 26. Is dan zijne Godheid veranderd in de menschheid?

Antw. Neen, want de Godheid is onveranderlijk.

Vr. 27. Hoe is hij dan mensch geworden?

Antw. Door aanneming der menschheid in eenigheid zijns persoons.

Ref. laat de teksten door Ds. B. hierbij gesleept onaangeroerd, en vraagt in gemoede aan ieder verstandig mensch, of eene katechisatie waar zulke wartaal wordt gedebiteerd met eenige mogelijkheid vrucht kan dragen.

Curieus, maar treurig is ook het volgende staaltjen van Blankhart's onderwijstrant:

Vr. 33. In welke natuur heeft Hij (Chr.) dit geleden?

Antw. Alleen in zijne menschelijke natuur, dat is: in zijne ziel en ligchaam.

Matth. XXVI: 28 en 1 Petr. II: 24 moeten de waarheid van dit antwoord bewijzen, waaruit de zonderlinge conclusie kan worden getrokken, dat zoo men zich Christus maar kan voorstellen zonder ziel en ligchaam, men zich ook een juist denkbeeld van zijne goddelijke natuur kan vormen.

Vr. 34. Wat heeft dan zijne godheid hiertoe gedaan?

Antw. Zijne godheid heeft door hare kracht de aangenomene menschheid alzoo gesterkt, dat zij den last des toorn(?) Gods tegen de zonden heeft kunnen verdragen, en ons daarvan verlossen?

Wie zal nu ontkennen, dat dit klinklare onzin is: Christus godheid de menschheid sterkende, opdat deze den last van den toorn Gods zou kunnen verdragen — wie het begrijpen kan begrijpe het, en make ons met een bekend, op welk succes er te rekenen valt, wanneer men zulk een non-

Digitized by Google

sens op de katechisaties uitkraamt! Men tracht wel eens meer verlichte denkbeelden te weeren, omdat men de gemeente daarvoor niet rijp waant; waarlijk er wordt ook veel gedaan, om der gemeente het rijp worden te beletten!

Behalve hetgeen wij reeds opmerkten, heeft het boekjen van Ds. B. iets zeer antieks in den vorm, zekerlijk om dezen aan den inhoud te doen beantwoorden; b. v.: „de H. Paulus," „het bloed Christi" enz.; dan dat antwoorden met „ja hij; neen ze" enz. alles doet ons de negentiende eeuw vergeten. Ref. dacht bij het opstellen dezer aankondiging meermalen aan een oud vraagboekjen, dat hem eens in handen kwam, en waarin hij o. a. deze twee vragen en antwoorden vond: *Vr.* Zijn de Remonstranten verdoemd? — *Antw.* Ja zij gewisselijk. — *Vr.* Zij gelooven nogtans aan een eenigen God? — *Antw.* 't En baat niet. — Zulke absurditeiten vindt men in Ds. B.'s vragen niet.... maar men moest ze er in 't geheel niet in aantreffen. D.

Overzigt der Algemeene Geschiedenis. Leer- en leesboek voor Protestantsche scholen en huisgezinnen, vrij bewerkt naar den vierden druk eener uitgave der vereeniging te Calw; door E. F. H. Wolf, *Evangeliedienaar te Beekbergen* (thans te Klundert.) *Eerste deeltje, Oude Geschiedenis. Te Zwolle, bij* J. P. van Dijk, 1860. *In kl.* 8*vo.*, *VIII en* 152 *blz. Prijs f* 0,30.

Is er behoefte aan eene Algemeene Geschiedenis? Deze vraag deden wij ons, toen wij het werkje, waarvan de titel hierboven vermeld staat, onder de oogen kregen. En dan... eene geschiedenis, die slechts voor een bepaald gedeelte des volks, zij het dan ook het grootste gedeelte, bestemd is! Wel is het de vrije bewerking eener uitgave van de Calw'sche vereeniging, van wie reeds meer dan eene vrucht ten onzent gunstig bekend is, maar toch, eene geschiedenis, eene algemeene geschiedenis!

Het zal niemand verwonderen, dat wij, bezield door deze gedachten, het werkje met tegeningenomenheid in de hand namen en ons ter lezing nederzetteden. Doch allengs verdween de wolk van ons voorhoofd en naauwelijks waren wij eenige bladzijden gevorderd, toen wij reeds verzoend waren met het denkbeeld van den — — *vertaler* mogen wij niet

Digitized by Google

zeggen, want het is, volgens de voorrede, niet eens eene *vrije*, *vrije* vertaling — — bewerker van het boekske. Het was zijn doel om de geschiedenis in een *lees*boek zamen te vatten en dit den leerling op de Protestantsche school, of het kind in het Protestantsche huisgezin in handen te geven.

De Eerw. Wolf heeft zijn doel bereikt, ja *meer* dan bereikt. Het werkje prijst zich aan door eene natuurlijke en zuivere voorstelling der lotgevallen van de volken der oude geschiedenis, en door een' onderhoudenden en bevattelijken stijl. Door de weglatingen en verkortingen, die hij zich uit het Hoogduitsche werkje veroorloofde, heeft het niets geleden en door de uitbreidingen en bijvoegingen heeft het daarentegen veel gewonnen.

Wij wenschen het boekske dan ook een ruim debiet, hetgeen de uitgever te eer verdient, dewijl hij om het werkje in veler handen te brengen den prijs zoo laag heeft gesteld, dat deze aan het ongeloofelijke grenst.

Bij de ontvangst van het tweede en derde deeltje, dat spoedig verschijnen zal, komen wij op deze uitgave terug.

DIXI.

In het hoekje van den haard. Verhalen voor oud en jong, van Emile Souvestre. *Te 's Hertogenbosch*, *bij* G. H. van der Schuyt, 1861. *In gr.* 8*vo.*, 153 *blz.* *Prijs f* 1,00.

De schrijver van den „Wijsgeer onder de hanebalken" en van zoo menig ander gunstig bekend geschrift, heeft in bovenstaande grootere en kleinere verhalen getoond, dat hij den tact bezit, om alledaagsche voorvallen ten algemeenen nutte dienstbaar te doen zijn. 't Zijn geene verhalen, die eene hooge vlugt nemen; geene verhalen, waarin liefde de hoofdrol speelt; in geenen deele; somtijds zou men zeggen: „'t zijn verhalen voor 't aankomend geslacht."

Menige nuttige les valt er uit te putten, en wij gelooven dat zij voor den eenvoudigen burgerman eene degelijke, gezonde lektuur kunnen opleveren, verre te verkiezen boven zoo menig laf geschrift, daar ze zijn begrip volstrekt niet te boven gaan. In een woord, wij zouden gaarne zien, dat van dit werk nog eene volksuitgave uitkwam, want onzes inziens kan het ten volle gerekend worden onder die boe-

Digitized by Google

ken, waarvan wij in het vorige jaar de lezing voor het volk zoo gewenscht achtten; en voor dit doel is de prijs, hoe matig anders ook, nog te hoog. De vertaling is zeer goed, de druk is net en duidelijk. Een vignet had het werk kunnen versieren, maar de uitgever heeft met regt gedacht, dat het beter was, niets te geven, dan den prijs door een slecht uitgevoerd plaatje te verhoogen.

W. DES CH.

Ik heb u lief. Verhalen voor de jeugd. Met 4 gekleurde plaatjes. (*Te*) *Goes*, (*bij*) C. H. Schetsberg, 1861. *Prijs f* 0,60.

Niet iedereen is 't gegeven om voor kinderen te schrijven. Daartoe behoort niet alleen de gave, om zich geheel in den toestand van kinderen te verplaatsen, en daardoor voor hen begrijpelijk te zijn, maar ook tevens de kunst, om hunne belangstelling levendig te houden, en den smaak voor lezen bij hen aan te moedigen. Men vindt, helaas! zoovele kinderen, die men als 't ware, een boek in de hand moet geven, die met de grootste moeite er toe te brengen zijn, om iets te lezen. En wat zijn de gevolgen daarvan? Verveling; en door de verveling, het verrigten van zaken, die zelden goede gevolgen hebben. 't Is waar, dat het gemis aan goede opleiding daarvan dikwijls de oorzaak is, maar aan den anderen kant ligt het ook wel eens aan de boekjes zelve. Zonder iets te kort te willen doen aan de waarde van menig kinderwerkje, door Nederlanders geschreven, schijnt het toch wel, dat onze Duitsche naburen, zoo als Schmid, Hofman, Nieritz enz. in 't bijzonder de gave bezitten, om boeijend en toch leerzaam voor de jeugd te schrijven.

Het voor ons liggende werkje is wederom eene dergelijke proeve. Hoe goed de bedoeling des schrijvers ook moge geweest zijn, vreezen wij toch, of het door de jeugd wel met de gewenschte graagte zal ontvangen worden. De verhaaltjes hebben eene goede, zedelijke strekking, maar hebben niet dat boeijende, dat een kind zoo gaarne in een boekje doet lezen. De schrijver wane niet, dat wij juist een ongunstig oordeel over zijn werkje willen vellen, maar wij betwijfelen, of het debiet wel zeer groot zal zijn. Dit schrikke hem evenwel niet af, daar het hem niet aan aanleg schijnt te

Digitized by Google

ontbreken, maar dan legge hij zich toe, om verhalen te kiezen, die meer ingrijpen in den kinderlijken geest, en door boeijenden inhoud geschikt zijn, de jeugd tot lezen op te wekken.

De plaatjes, die het werkje (ont-) versieren, zouden den buitenlander geenen hoogen dunk van onze vorderingen in dat vak geven.

De druk is duidelijk, maar we hebben nog eene grieve. Spel- of taalfouten mogen geen werk ontsieren, maar allerminst een werkje voor de jeugd. Wij weten niet, of de schuld aan den schrijver of aan den corrector ligt, maar dit weten wij, dat een van beiden nog niet goed te huis is in de Nederduitsche taalkunde. Op verscheidene plaatsen vonden wij fouten in den vierden naamval der betrekkelijke voornaamwoorden en in de personen der werkwoorden. Wij willen geene gespecificeerde lijst opgeven, om niet den schijn van vitlust op ons te laden.

Karaktertrekken van beroemde personen, door W. O. von Horn. (*Te*) *Leiden*, (*bij*) D. Noothoven van Goor, 1860. *In post* 8*vo*. *Prijs* 1,50.

Wie kent den leeraar von Horn niet? Dien ijverigen redacteur van de zoo geliefkoosde Spinnstube, dien vervaardiger van die ontelbare menigte werkjes voor de jeugd, wiens populariteit in Duitschland misschien nog grooter is dan die van Schmid?

't Is onnoodig, hier als lofredenaar van dien schrijver op te treden, van dien man, die zoo geheel en al de gave bezit, om tot het volk te spreken, wiens geschriften met ongemeene graagte gelezen, ja, verslonden worden. Vraagt men, waarin 't geheim van dien verbazenden opgang bestaat? Dan antwoorden wij: in zijne bekoorlijke eenvoudigheid, in dien gemeenzamen toon, dien hij weet aan te slaan en te gebruiken, om waarheden, die anders zoo zelden gaarne gehoord worden, aan zijne lezers voor te stellen.

Hij schrijft steeds zóó, dat hij begrepen kan worden, en menige noot, die anders voor sommigen zoo bitter te kraken zou zijn, nu door hen met smaak wordt genuttigd.

De meeste werkjes van dien schrijver worden of zijn reeds in onze taal overgebragt en ook onze jeugd leest ze gaarne,

Digitized by Google

en ook onze rijperen van jaren nemen gaarne een zijner geschriften in de hand.

Het bovenstaande werkje bevat eene verzameling van verhalen, geput uit de rijkste bron: uit de geschiedenis.

Eenigen van hen hadden wij reeds met genoegen in de Spinnstube gelezen, en het was ons aangenaam, ze hier weder te ontmoeten, alwaar zij volkomen op hunne plaats zijn. Er is geen verhaal bij, 't zij groot of klein, of het laat zich aangenaam lezen en bevat nuttige leering. 't Is een boek voor oud en jong.

De uitvoering is net, en de plaatjes zijn vrij goed, al hadden wij voor ons ze liever niet zoo sterk gekleurd gezien, te meer daar de lektuur niet alleen voor jonge kinderen is bestemd. Wij twijfelen dan ook niet, of de uitgever zal door een ruim debiet wel aangespoord worden, om meerdere voortbrengselen van dien aard het licht te doen zien, en hopen, dat het werk die vruchten voortbrenge, welke daarin zoo ruimschoots te vinden zijn.

W. DES CH.

De boekhouder, of Theoretisch en Praktisch Leerboek over het Dubbel- of Italiaansch Boekhouden enz. (*Te*) *Leiden*, (*bij*) D. Noothoven van Goor.

Al behooren wij tot degenen, die van meening zijn, dat het boekhouden door de praktijk en niet door de theorie geleerd kan worden, zoo is het niettemin waar, dat een geschikt leerboek, in de hand van eenen kundigen practicus, veel nut kan stichten.

Het boekhouden is voor velen een waar doolhof en Ref. heeft er wel gehad, die nooit regt het ware gebruik en de ware toepassing van Debet en Credit konden vatten; maar het regt begrijpen van deze voor den handelaar zoo onmisbare wetenschap hangt nog al veel af van de wijze, waarop zij wordt medegedeeld. Iemand, die een half jaar op een form kantoor onder de leiding van een' ervaren boekhouder heeft doorgebragt, zal bij de noodige oplettendheid meer vorderingen gemaakt hebben, dan hij, die een jaar les nam bij den kundigsten onderwijzer en zelfs een geheel leerboek op zijn duimpje kende.

Digitized by Google

Bezit nu de onderwijzer den noodigen tact om zijnen leerling, door de noodige kantoorboeken in 't klein na te bootsen, eenig denkbeeld van een kantoor in te boezemen, dan kan het doel nog eenigermate bereikt worden, maar toch zal dieselfde leerling, op een kantoor gekomen, nog al dikwijls verbaasd staan, en nog menig jaartje moeten besteden, eer hij in de geheimen der kunst is doorgedrongen.

Wie zich evenwel aan den anderen kant niet bij de praktijk wenscht te bepalen, maar een duidelijk inzigt en eene naauwkeurige verklaring van al de in de kunst van boekhouden voorkomende termen verlangt, schaffe zich gerust het bovenstaande werk aan, hetwelk wij verkiezen boven de werken van Schrikker en Oudshof.

De eerste afdeeling bevat eene zeer duidelijke theorie, behelzende de verklaring van al de op een kantoor voorkomende boeken en de verschillende rekeningen, die in den handel voorkomen. Met zeer veel genoegen hebben wij dit eerste gedeelte gelezen. Het is met veel zorg bewerkt, en naar het ons voorkwam zeer naauwkeurig.

Het tweede gedeelte bevat de noodige modellen en is in dit opzigt aan andere boeken van dien aard gelijk.

De druk is zeer duidelijk en, zoo ver wij de berekeningen nagingen, zeer correct, hetwelk voor een dergelijk werk een bijzonder vereischte is.

Wij twijfelen dan ook niet of het zal op handelsscholen zijnen weg wel vinden, maar tevens wenschen wij het in handen van menigen klerk, wien het eene degelijke kennis kan verschaffen van het belangrijke vak, dat vooral in ons land zoo zeer beoefend wordt.

W. DES CH.

De Vormleer in de lagere school. Eene handleiding bij het onderwijs en tot zelfoefening voor aankomende onderwijzers, door H. Bouman, *onderwijzer te Beerta. Met* 86 *houtsneêfiguren. Tweede herziene druk, Te Groningen, bij* J. B. Wolters, 1860. *In kl.* 8*vo.*, XI *en* 176 *bl. Prijs f* 0,90.

Van den eersten druk van dit werkje zijn reeds in 1858 verscheidene aanprijzende aankondigingen in de vaderlandsche tijdschriften gegeven. De herdruk, die na een tijdsverloop

Digitized by Google

van twee jaren noodig is geworden, bewijst voorts, dat het boekje aan de verwachting heeft beantwoord, en dat vele onderwijzers het bij de beoefening der vormleer in hunne scholen tot leiddraad hebben gekozen.

De wet op het lager onderwijs, van 13 Augustus 1857, heeft eenmaal de vormleer opgenomen onder de verpligte leervakken, en het zoude thans doelloos zijn *nog* te onderzoeken, of deze wetenschap, gelijk zij door de meeste onderwijzers opgevat en beoefend wordt, inderdaad dienstbaar is tot de ontwikkeling van het verstand van jeugdige kinderen, die veelal nog geen gezond denkbeeld hebben van de beteekenis der woorden hunner eigene moedertaal. Naar onze bescheidene meening, moest het *taalonderwijs* het begin, de voortzetting en het einde zijn van alle schoolwetenschap, en het hoofdmiddel tot vorming van den geest en de veredeling van den smaak; doch niet alle deskundigen denken aldus, en daarom moeten wij wel vrede hebben met de positieve rigting, die onze hedendaagsche toongevers aan de opvoeding en het onderwijs der jeugd hebben weten te geven.

De vormleer is intusschen geen nieuw vak van onderwijs. Zij werd, vijf-en-dertig jaren geleden, op een aantal scholen van ons land met meer of minder succes onderwezen, en de handleiding van van Dapperen, uit twee stukken bestaande en grootendeels aan Pestalozzi ontleend, was gedurende onderscheidene jaren het voornaamste, zoo niet het eenigste, bruikbare leerboek, hetwelk op de meeste scholen tot lichtbaak verstrekte. Bij de volmaking der methode van onderwijs in andere leervakken, bemerkte men naderhand leemten in den leergang der vormleer, en de omvang van het volksonderwijs werd allengs zoodanig gewijzigd, dat het wel niet anders kon, of de vormleer moest ook aan de beurt eener hervorming komen.

De schrijver van bovengenoemde handleiding heeft, naar zijn beste weten, beproefd, de beoefening der vormleer met de tegenwoordige rigting van het volksonderwijs in overeenstemming te brengen. Reeds hierboven hebben wij aangestipt, dat deze rigting onze goedkeuring niet wegdroeg, doch onze individuële overtuiging dienaangaande mag ons niet weêrhouden de pogingen te appreciëren van hen, die de vormleer zijn toegedaan, en die hunne kennis dienstbaar

Digitized by Google

maken aan de verwezenlijking van het ideaal, dat zij zich voorstellen: eene wiskunstige natie, die alles aan de regelen van het koele verstand wil toetsen en onderwerpen, en zoo doende (als wij ons niet vergissen?) het veldwinnende materialisme meer in de hand werkt, dan de geschriften van de apostelen van den »*Dageraad*" en hunne geestverwanten zulks ooit zullen kunnen doen,

De heer Bouman is van oordeel, dat de vormleer eene grondige en zeer gewenschte voorbereiding is voor de leerlingen, die zich later op de beoefening der wiskunde wenschen toe te leggen; hij beweert dat zij hun een' rijken voorraad van kennis aanbrengt, aangaande de leerstof dezer laatste wetenschap, en hun eene handigheid in het meten en construëren verschaft, welke men op zeer hoogen prijs behoort te stellen.

De *eerste* afdeeling van zijn boekje bevat oefeningen over de verschillende soorten der uitgebreidheid en van hare grenzen.

De *tweede* sluit zich onmiddellijk aan deze aan, en leert de eenvoudigste eigenschappen der platte figuren kennen.

De *derde* afdeeling behandelt de kenmerken en eigenschappen der eenvoudigste soorten van ligchamen, waarbij echter, volgens den leergang van den schrijver, een stel voorwerpen noodig is, die de uitgever van het werkje tot den prijs van *f* 13.25 aan de belanghebbenden levert. Dit stel bestaat uit:

1. Een bol van 8,5 duim diameter.
2. Een regelmatig twintigvlak, met assen gelijk aan die van den bol.
3. Een regelmatig twaalfvlak, idem.
4. Een regelmatig achtvlak, met ribben gelijk aan de as van den bol.
5. Een regelmatig viervlak, idem.
6. Een kubus, met verdeelstukken, idem.
7. Een regelmatigen kegel.
8. Een cilinder.
9. Eene regelmatige driezijdige piramide.
10. Eene regelmatige vierzijdige piramide.
11. Eene regelmatige vijfzijdige piramide.
12. Een regelmatig driezijdig prisma.
13. Een regelmatig vierzijdig prisma.
14. Een regelmatig vijfzijdig prisma.

Digitized by Google

Met de geringe bijbetaling van *f* 0.75, kan men al deze voorwerpen in een net kistje bekomen, waarin zij, na gemaakt gebruik in de school of bij het huisonderwijs, kunnen geborgen en bewaard worden.

Deze herziene druk heeft verscheidene veranderingen ondergaan, die hem gunstig onderscheiden boven den eersten. Deze veranderingen zijn, of de vrucht van rijper nadenken en voortgezet onderzoek van den verdienstelijken schrijver, of zij werden aangebragt ten gevolge van de opmerkingen, die in de recensies van de „*Nieuwe Bijdragen*" en de „*Gids*" werden opgenomen, en aan welke wij onze volkome adhaesie mogen schenken. Deze nieuwe uitgave is verder vermeerderd met een geheel nieuw hoofdstuk over de vormverandering der figuren, waarin tevens de hoofdeigenschappen van den regthoekigen driehoek in behandeling worden genomen. De heer Bouman heeft dit hoofdstuk bewerkt naar aanleiding van het voortreffelijke leerboek van SCHLÖMILCH'S GRUNDZÜGE DER GEOMETRIE DES MAASSES," een werk waarop Dr. Steijn Parvé hem opmerkzaam had gemaakt.

De houtsneêfiguren verdienen allen lof. Ook de prijs is billijk gesteld. Wij voorspellen dan ook het aardige werkje spoedig een' derden druk, en bedanken den heer Bouman voor zijne grondige en welgeschrevene handleiding.

Z., 1861. L. A. H.

Die Deutschen Nennwörter und ihre Flexionen, in alphabetische Folge tabellarisch dargestellt von M. R. Bruck, *Lehrer am Gymnasium zu Gouda. Deventer, Verlag von* A. ter Gunne, 1860. 100 *Bladz. Prijs f* 0,60.

De heer Bruck is reeds vrij gunstig bekend door zijne werkjes over de Hoogduitsche taal. Wat hem echter tot de zamenstelling van bovenstaand heeft bewogen, begrijpen wij minder juist, al staat ook in de *einleitende Bemerkungen*, dat de vervaardiger den wensch koesterde, om zijnen leerlingen een werkje te verschaffen, dat hun duidelijk de verschillende buigingen der meest gebruikelijke, niet uit begripswoorden, zamengestelde, duitsche naamwoorden, voor oogen stelde.

Maar waarom hun dan niet het boekje van den heer Hartman in handen gegeven, dat vrij algemeen gebruikt wordt en

Digitized by Google

duizende woorden meer bevat dan dit nog al vrij wijd uitgeen gedrukte boekje? Dit konden wij ons niet duidelijk verklaren. 't Is mogelijk dat de prijs *f* 1,90 van 't werkje van den heer Hartman velen zal aansporen, om zich dat van den heer Bruck, dat maar *f* 0,60 kost, aan te schaffen; men zal daardoor veel uitwinnen aan geld, maar aan den anderen kant nog al eens te vergeefs zoeken.

W. DES CH.

Voor de Lieve Kleinen. Met een vignet op den omslag, onder welke het motto: 2 *Tim. I*: 5 *en III*: 15. *Te Rotterdam, bij* A. van den Briel, Gz. *Zonder jaartal. Vier stukjes, elk stukje van* 16 *blz., klein formaat. Prijs* 6 *cent, elk stukje.*

Volgens berigt, op de laatste bladzijde van den netten, gekleurden omslag, vormen tien zulke stukjes een' jaargang. Wij besluiten er uit, dat de vier eerste stukjes, die ons ter beoordeeling zijn toegezonden, het begin uitmaken van een tijdschriftje voor kinderen. Als zoodanig, lachte ons de onderneming reeds toe, voor dat wij kennis hadden gemaakt met den inhoud van aflevering 1—4. Ingenomen, zoo als wij zijn, met alles, wat tot nut en veredeling kan strekken van de *lieve kleinen*, die bestemd zijn, om eens onze plaats op deze kleine planeet te vervangen, kon het wel niet anders, of wij gingen met blijdschap aan het onderzoeken, of het reeds geleverde de eer eener aanbeveling verdiende. En ziet! Onze beschouwing viel gunstig uit; en, na aandachtige lezing, kunnen wij met volkomene tevredenheid getuigen, dat de vier verschenen nummers van het tijdschriftje „*Voor de Lieve Kleinen*" ons in alle opzigte waardig zijn voorgekomen, aan de *lieve kleinen* ter lezing te worden gegeven.

Het eerste stukje bevat, behalve eenige woorden tot inleiding aan de *lieve kleinen*, eene duidelijke, eenvoudige explicatie van het plaatje op den omslag en twee aardige verhaaltjes; het tweede stukje heeft er vijf, het derde ook vijf en het vierde zeven. Allen ademen een' echt kinderlijken toon, en Referent werd in deze zijne opvatting geheel bevestigd, toen hij die kleine vertellingen aan zijne kinderen te lezen gaf. Zij lazen ze niet alleen met graagte, maar spraken er

Digitized by Google

met elkander over, en konden zich niet genoeg verheugen, zooveel schoons te hebben vernomen van den Heer Jezus, wiens naam bij hen synoniem is van alles wat goed en braaf is. Zij dankten dan ook bij herhaling hunnen vader, van wien zij die mooije boekjes hadden gekregen.

En inderdaad, geachte lezers, de inhoud is allerliefst en volkomen *à la portée des enfants;* de strekking is nuttig en leerzaam; de verhaaltrant mist gelukkig dat lijmige en vervelende *(tedious)*, waardoor menig werkje in dat genre ontsierd wordt. Wij mogen dan ook gerustelijk onzen christelijken kindervrienden dit tijdschriftje aanbevelen; zij zullen zich over de geringe uitgave van zestig cent voor een geheel jaar niet dan kunnen verheugen.

Tot staving van ons oordeel, achten wij het niet ongepast, eene kleine proeve te laten volgen van de wijze, waarop de ons onbekende schrijver zich van zijne taak gekweten heeft. Het is een groot gedeelte van het vierde verhaal uit het tweede stukje, getiteld: *„de Kersen."*

Een klein meisje, Emma genaamd, woonde bij haren oom, die zeer veel van haar hield, en alles deed om haar genoegen te doen. Hij had een' grooten mooijen tuin, en in dien tuin was een overvloed van aardbeziën. Op zekeren dag nu, zeide hij tot Emma, dat zij in den tuin mogt gaan en zooveel aardbeziën mogt gaan eten als zij wilde; maar dat zij niet aan de kersen mogt komen.

„O," dacht Emma, „als ik zooveel aardbeziën mag eten als ik wil, dan heb ik ook geene kersen noodig." En zij sprong vrolijk den tuin in, en begon dadelijk aardbeziën te plukken. Nadat zij er reeds zeer vele had opgegeten, dacht zij: „Nu moet ik toch eens naar de kersen gaan zien; niet om er van te eten — o neen! maar alleen om eens te zien, hoe zij er uitzien." De kersen hingen groot en rijp tegen den tuinmuur. Zij stond ze eenige oogenblikken aan te zien, en plukte er toen ééne af — het was maar eens om te proeven of ze rijp waren; — doch op die eene, volgde eene tweede, en toen eene derde, en eindelijk at zij er eene groote menigte van. Toen zij nu genoeg had, ging zij weder naar huis.

„Wel Emma," zeide de oom, „hebben u de aardbeziën goed gesmaakt?"

Digitized by Google

„O ja," zeide Emma, „en ik heb er zeer vele gegeten."

„Nu, dat is goed; maar hebt ge ook nog iets anders dan aardbeziën gegeten?"

Emma sloeg hare oogen neder; wat zou ze zeggen? Maar hoe kwam oom er toe, om haar dit te vragen? Hij had toch niet gezien, dat Emma kersen had gegeten; niemand had haar gezien dan God, want zij was geheel alleen in den tuin geweest. Maar Emma wist niet dat de kersen een' zwarten kring om haren mond hadden achtergelaten, zoodat iedereen kon zien wat zij gegeten had.

Hare ongehoorzaamheid was aan den dag gekomen; maar ook al ware die niet uitgekomen, zoo zou er toch eene zwarte vlek op haar hart gebleven zijn.

Ja, lieve kinderen! elke zonde laat eene zwarte vlek op uwe harten achter. Als gij doet, hetgeen ge niet moogt doen, dan kunt *gij* het wel vergeten, en het kan ook wel voor de menschen verborgen blijven: doch Één is er, voor wien het niet verborgen blijft, en die het ook niet vergeet. Dat is God. Hij ziet die zwarte vlekken op uw hart.

Zutphen, 1861. L. A. H.

Leerboek der Aardrijkskunde, ten gebruike van het Middelbaar en het meer uitgebreid Lager Onderwijs, door D. de Groot, *Instituteur te Groningen. Te Groningen, bij* M. Smit, 1860. *In 8vo. VIII en* 170 *blz. Prijs f* 1.

Het zal Referent geenszins vreemd voorkomen, indien deze of gene trouwe lezer der Boekaankondigingen in de „*Vaderlandsche Letteroefeningen*," bij het lezen van bovenstaanden titel uitroept: „Alweêr een werkje over de Aardrijkskunde! *Qui nous délivrera des Grecs et des Romains?*"

Inderdaad, het is geene gemakkelijke, veel minder eene aangename bezigheid, gedurig op hetzelfde aanbeeld te slaan! En toch, geachte lezers, een recensent moet zich dit getroosten. Gelukkig, als hij degelijke werken onder het oog krijgt, en naar gemoedelijke overtuiging eene aanprijzende beoordeeling kan schrijven. Deze moge voor den lezer niet zoo onderhoudend zijn als eene scherpe kritiek: wanneer zij opregt is en op wetenschappelijke gronden steunt, is de aanwinst, ter behartiging van het nuttige niet, te verwerpen.

Digitized by Google

Onze kinderen zijn ontwijfelbaar het dierbaarste, dat wij op de aarde bezitten, en de man die *voor* en *met* hen werkt, verdient lof en aanmoediging. *Daarom alleen* zouden wij het werkje van den heer de Groot met blijdschap begroeten; want in het oog van alle deskundigen, is het niet genoeg in de school een bruikbaar onderwijzer te zijn, maar men behoort, ook buiten de schoolmuren, te bewijzen, dat men iets weet, en niet door traagheid of oppervlakkigheid weêrhouden wordt aan het publiek te toonen, dat men liever zijn' vrijen tijd aan letterkundige werkzaamheden besteedt, dan aan beuzelachtige praatjes over plaatselijke nieuwtjes of aan het pijpjes-rooken bij gemakzoekende kollega's: eene hebbelijkheid, die eenen overigens achtenswaardigen stand eigen schijnt te zijn, en jammerlijk medewerkt tot die intellectuële matheid, welke de jongelingschap van onzen tijd ontsiert, en velen Plutus boven Minerva doet verkiezen.

Dit voorop gezet zijnde, doet het ons, na een onpartijdig gehouden onderzoek, van harte leed, geen gunstig oordeel over den letterarbeid van den heer de Groot te mogen vellen. Wij kunnen niet zeggen, dat zijn werkje bestemd schijnt der Nederlandsche jeugd op onze instituten en gymnasiën helderder begrippen omtrent de Aardrijkskunde te geven: daarvoor is het te oppervlakkig en munt het (helaas!) te zeer in verschillende fouten uit!

Wij hebben eene menigte aanteekeningen voor ons liggen, uit welke het gebrekkige van dit werkje ten duidelijkste blijkt. Hij, die zich van dit gebrekkige wil overtuigen, doorloope slechts het boekje met aandacht. Wij mogen het geduld van den lezer niet op eene te harde proef stellen, en daarenboven, wanneer wij in aanmerking nemen, dat meer belangrijke en degelijke werken met regt de plaats eener aankondiging in dit tijdschrift vorderen, zal men het ons niet euvel duiden, dat wij van zoogenaamde prullen zoo spoedig mogelijk afscheid nemen. De volgende opmerkingen strekken dan ook alléén, om ons gevoelen te staven, dat het „*Leerboek der Aardrijkskunde*" van den heer de Groot gerustelijk als manuscript op zijne schrijftafel had kunnen blijven. Wij appreciëren zijn' goeden wil; doch men zal ons wel willen toegeven, dat deze loffelijke eigenschap in een' schrijver niet voldoende is, om een deugdelijk school-

Digitized by Google

boek te componeeren: hiertoe behooren kunde; practische ondervinding en takt in het stellen, en wij durven niet beslissen, naar het geleverde te oordeelen, of dit criterium, bij onzen compilator van uitgebreider aardrijkskundige werken, aanwezig was, of ooit zal worden.

Op bl. 1, lezen wij: „Men kan elk voorwerp *verkleind* voorstellen of er eene afbeelding van maken." Dit is *onjuist*, om niet te zeggen *onwaar*. Wij ten minste, om maar iets te noemen, zien geene kans om de infusiediertjes, waarvan er zich honderden in een' droppel regenwater bevinden, overeenkomstig hunne natuurlijke grootte, veel minder *verkleind*, voor te stellen.

Vijf pagina's verder, zegt de schrijver: „De zon *staat stil* in het midden van ons zonnestelsel; zij heeft evenwel eene *aswenteling*." — *Stil staan* en te gelijk om eene as *wentelen*, is onmogelijk; ook heeft nog niemand kunnen *bewijzen*, dat de zon zich *in het midden* van ons zonnestelsel bevindt.

Op bl. 16, staat: „Europa heeft *de zachtheid* van zijn klimaat te danken aan het bestaan en de ligging van Afrika." Op die *zachtheid* valt nog al wat af te dingen! Koude en onguurheid heerschen verreweg over het grootste gedeelte van Europa, en de *zachtheid* van het klimaat is er eene uitzondering, die alleen aan de zuidelijk gelegen landen ten deele valt.

Wat den schrijver heeft kunnen nopen, om den naam der *Cévennes* (fransch) tot *Sevennen* te herdoopen (zie bl. 32), verklaren wij niet te begrijpen; evenmin waarom hij (pag. 40) schrijft HET *Skagerrak* en onmiddellijk daarop 't *Kattegat*. Ook keuren wij de uitdrukking af van *niet zeer aanzienlijke* heuvels, welke de heer de Groot, met betrekking tot de zandhoogten in Gelderland, bezigt. Bij het lezen van deze woorden, dachten wij onwillekeurig aan de *niet zeer aanzienlijke* dwergen uit het land der Lilliputters!

Op bl. 89, wordt gesproken van de *Militaire Grenzen*, die tot de rubriek C. Hongaarsche landen, behooren. Dit land telt (zoo staat er woordelijk) ruim een millioen inwoners, die de zuidelijke grenzen van het rijk, zoowel *tegen het indringen van de pest*, als tegen vijandelijke invallen moeten beschermen.

Hier wordt aan die inwoners van de *Militaire Grenzen*,

Digitized by Google

eene magt toegekend, of liever eene werkzaamheid opgedragen, namelijk *het beschermen tegen het indringen van de pest.* Is dit ernst of profanatie? Wij zullen het maar aan verregaande onnadenkendheid bij den heer de Groot toeschrijven; doch, in dat geval, kan het er nog niet door. Arme bewoners van Attika, die ten tijde van Perikles zoo vreeselijk door de pest werdt geteisterd, waarom geene militaire grenzen bepaald, en er een millioen pestverdrijvers in geplaatst? Die Grieken waren toch regte stumpers! Schim van Hippokrates, waarom kan ik u niet naar Groningen oproepen, om er een probaat middel tegen den aziatischen geesel te leeren kennen?!

Op pag. 161, wordt door den heer de Groot onder de vijf Vereenigde Staten van Midden-Amerika opgegeven: „*Nicaragua*, hoofdstad *Granada.*" Al weer foutief, want *Léon* geniet die eer, zoo als de geleerde dr. W. J. A. Huberts in zijn keurig werkje, getiteld: Kort overzigt der Aardrijkskunde, uitgegeven bij den boekhandelaar van Someren, te Zutphen, naar waarheid heeft te boek gesteld. Is dit afgetrokkenheid of onkunde? De lezer beslisse zelf.

Wat eindelijk (want het wordt tijd, dat wij het slecht gestelde en onnaauwkeurig boekje ter zijde zetten!) de schrijver, op bl. 170, van de *Landen om de Zuidpool* zegt, beamen wij geenszins. Menig zeevaarder heeft ijsschotsen en ijsbergen voor *kontinenten* aangezien, en hij die eenigzins op de hoogte is van de levenswijze aan boord der schepen, zal niet zoo gereedelijk als waar en bewezen aannemen, wat meestal alléén in het benevelde brein van kapitein of stuurlieden zijn' oorsprong heeft. De goeden niet te na gesproken, zijn de *Cooks* en *la Pérouses* zoo dun gezaaid, dat men hoogst voorzigtig behoort te zijn in het voor goede munt aannemen der verhalen van onze negentiende-eeuwsche *would-be* explorateurs en *Columbussen.*

Schoolkaart van het Oostelijk Halfrond, geteekend door Lastdrager, *onder toezigt van* W. A. Elberts, *Kostschoolhouder te Zwolle. Te Zwolle, bij de Erven* J. J. Tijl. *Prijs f* 3,60. *De vier kaarten gezamenlijk f* 11,20.

In No. 8 van den vorigen jaargang van dit Tijdschrift,

Digitized by Google

gaven wij reeds eene aankondiging van de kaart van Europa, waarbij wij den ruimsten lof gaven aan de lithographie van den Heer H. Scheve; ook aan den heer H. L. van Hoogstraten te 's Hage, van wiens steendrukpers deze kaarten afkomstig zijn, mogen wij dezen lof niet onthouden.

Of er, door de uitgave van deze kaarten in eene bestaande behoefte voorzien wordt, zullen wij niet beslissen, doch geven den heer Lastdrager de welverdiende hulde het Oostelijk Halfrond (Europa, Azie, Afrika en Australië) met naauwkeurigheid geteekend te hebben, behoudens eenige kleine vlekken, die wij zullen aanwijzen. Wij hadden die naauwkeurigheid verwacht, doordien een goede borg gevonden werd in den bekwamen heer Elberts, terwijl de uitgevers het hunne hebben toegebragt om, door het stellen van een billijken, ja bijna goedkoopen prijs, deze kaarten in veler handen te doen komen, en ze op de scholen te doen invoeren, hetwelk zij wel verdienen, daar wij vertrouwen dat de twee overige kaarten, waarmede dit stel compleet zal zijn, Nederland en het Westelijk Halfrond, niet bij hare zusters achter zullen staan in goede en nette bewerking.

Toch ziet Ref. niet gaarne dat er namen van belangrijke steden zijn vergeten, die én zeer goed plaatsruimte hadden kunnen vinden, én ook wel degelijk geplaatst zijn in het Leerboek der Aardrijkskunde van dr. A. A. van Heusden, hetwelk tot leiddraad bij de vervaardiging dezer kaarten genomen is. Zoo noemen wij: Sevilla, de tweede stad van Spanje, met 120,000; Manchester, de tweede van die van Engeland, met 440,000, en Birmingham, met 225,000 inwoners, beide de vermaardste fabriekssteden der wereld, en zoo enkele meer.

Nog hebben wij eene grief, die bij een eventuëlen tweeden druk hersteld moge worden, namelijk het missen van eene schaal; iets dat geene landkaart mag ontbreken. Wanneer deze kaart op dezelfde schaal als die van Europa vervaardigd is, dan is zij $^1/_{500000}$.

Ref. eindigt met den wensch dat deze kaarten niet alleen algemeen op de scholen en gymnasiën mogen ingevoerd, maar ook dat anderen geenzins door het woord: Schoolkaart worden afgeschrikt ze te koopen.

Digitized by Google

KORTE MEDEDEELINGEN.

De propaganda fide, is de titel van eene voorlezing of verhandeling, door den bekenden C. H. Spurgeon uitgesproken den 4den Januarij 1859, in de christelijke jongelingsvereeniging in de Exeterhall te Londen. Amsterdam, H. de Hoogh, 1859. Prijs *f* 0,25. Goede en juiste opmerkingen zijn er wel in, en waar de toon niet afdaalt tot het triviale, is er geene populariteit aan te ontzeggen. Maar grondige behandeling van een onderwerp is niet te zoeken bij iemand, die zelf zegt, zoo aan den predikvorm gewoon te zijn, dat hij dien ook in zulk eene voorlezing niet vermijden kan, en die tevens zelf de verzekering geeft, dat hij gewoonlijk zaturdags-avonds begint aan zijne preek voor den zondag-morgen. Er zal dan zeker ook gewoonlijk voor den dag komen wat het hier is — zoo wat in het ronde babbelen op eene wijze, die de 48 bladzijden gemakkelijk tot 96 hadde kunnen verdubbelen.

De godsdienstonderwijzer. Na onze aankondiging van de eerste aflevering van dit nieuwe tijdschrift ontvingen wij nog de tweede tot zesde, waarmêe de jaargang kompleet is. Zoo als de lezer zich herinneren zal, hebben wij aanvankelijk eene gunstige getuigenis van deze „Lectuur voor eenvoudige Christenen" afgelegd. Gelijk de „Protestantsche godsdienstonderwijzers in N. Holland" begonnen waren, zoo zijn ze voortgegaan, met eenige opstellen te verzamelen van godsdienstigen aard en ze uit te geven „ten voordeele van het Algemeen Liefdefonds voor hunne Weduwen" (te Amsterdam, bij J. A. Ormeling). De aard dezer opstellen blijkt uit eenige titels, die wij willen meêdeelen: Karakterschets van den Apostel Thomas; Christelijke weldadigheid; bij de Lente; Luk. 24 : 52, vorm en geest; Amos, waarin bestaat 's menschen geluk; over beteekenis en oorsprong van het woord *letter*; lees den Bijbel met oordeel; de oude Egyptenaars, enz. enz. De geest en strekking dezer stukken getuigt van een verlichten godsdienstigen zin, met veel takt om voor eenvoudigen te schrijven. Wij bevelen dit tijdschrift ter verspreiding aan, niet enkel om het materiëele doel, dat er

Digitized by Google

mede beoogd wordt, maar meer nog om den inhoud, die het zeldzaam kenmerk oplevert, hoe stichtelijkheid met degelijkheid vereenigd kan worden.

De heer C. H. F. Riesz maakt in zijne brochure: *Wat behoeft Java?* ('s Gravenhage, H. C. Susan CHz., 1860) eenige denkbeelden openbaar over bestuur en arbeid (??) Niemand zal ontkennen dat het woord daarin gesproken gematigd en bescheiden is; maar verder valt daarin weinig te prijzen. De schrijver wil concessies doen aan beide rigtingen, welke ten opzigte van de Indische aangelegenheden tegenover elkander staan, en schijnt te verlangen, dat men hem noch onder de eene, noch onder de andere partij rangschikt; hij erkent dat op Java misbruiken bestaan van ernstigen aard; hij wenscht dat eene radicale verbetering tot stand kome, maar schuwt radicale middelen; zonder talent en nagenoeg zonder motieven stelt hij een middenwegje voor. Welke waarde dergelijke raadgevingen hebben, is genoeg bekend. Menschen met halve overtuiging komen met halve maatregelen voor den dag om, — eene geheele verbetering tot stand te brengen; zij begrijpen niet, dat dit niet gelukken kan, en dat halve hervorming eigentlijk geene hervorming is. Evenwel, had de heer R. zijne beweringen en raadgevingen wat meer geargumenteerd, dan zouden wij aan zijne woorden meer aandacht geschonken, en ze eene uitvoerige beschouwing waardig hebben gerekend; nu bepalen wij ons bij de korte klassificatie welke wij van den schrijver hebben gegeven.

Onder den titel: *Algemeene gezondheid en Fabrijk-nijverheid* heeft Dr. Ali Cohen een belangrijk rapport aan Gedeputeerde Staten der provincie Groningen publiek gemaakt. Het rapport behelst natuurlijk consideratie en advies omtrent een bepaald feit, maar aangezien de geleerde en bevoegde rapporteur zich de moeite gegeven heeft van de hoofdbeginselen uiteen te zetten, waarnaar volgens zijne meening bij de beoordeeling van aangelegenheden, als waarover zijn raad was ingeroepen, behoort gehandeld te worden, — zoo mag gezegd worden dat hij een goed werk heeft verrigt met de uitgave van zijn uitvoerig rapport. Aan besturen van ge-

Digitized by Google

meenten, binnen welker jurisdictie de belangen der fabrijksnijverheid in botsing komen met het belang der ingezetenen, aan concessionarissen van bedrijven welker uitoefening schadelijk of hinderlijk kunnen wezen voor het algemeen, zij vooral de lezing dezer bladzijden aanbevolen.

Ter opening zijner lessen over de geschiedenis der Nederlanden, hield de Utrechtsche hoogleeraar Brill, den 20sten September 1860 eene redevoering, welke tot onderwerp heette te hebben: *de juiste beschouwing der geschiedenis in hare vrijheidmakende kracht.* Het schijnt tegenwoordig noodzakelijk te zijn, dat elke professorale toespraak wordt uitgegeven, en daarom zag zeker ook deze redevoering het licht. Het zou mij zeer verwonderen, zoo zij den naam des heeren Brill veel luister bijzette. Het is een mager stuksken, waarin de orator door eene soort van kunstmatige opgewondenheid schijnt te hebben willen vergoeden, wat er aan helderheid in ontbreekt. Ook beantwoordt het stuk volstrekt niet aan den titel, zoodat eigentlijk alleen teleurstellingen den lezer der redevoering wachten.

De heer W. Hoogvliet, commissaris van politie te Leyden, heeft zich eene zaak aangetrokken, welke zeer verdient onder de aandacht der vaderlandsche philanthropen te worden gebragt. Hij heeft een vlugschrift uitgegeven behelzende: *Beschouwingen over het plan tot oprigting van een Nederlandsch Genootschap tot ondersteuning van behoeftige krankzinnigen en van herstelden, die uit een gesticht ontslagen doch onverzorgd zijn.* Wij bevelen de lezing der brochure en de zaak welke ze voorstaat ten zeerste aan. Moge de noodzakelijke hulp welke hier gevraagd wordt, niet te vergeefs worden ingeroepen. Het is waar, van dag tot dag wordt er meer van de philanthropie geëischt, maar eene maatschappij van christenen kan en wil ook veel lasten dragen. Blijke het ook nu weder eene lastering te zijn, dat men hier te lande liever Moravische predikanten-weduwen en koppensnellende Dajakkers helpt dan Nederlandsche ongelukkigen. D.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Savonarola, de Profeet van Florence, een licht in de duisternis. Naar oorspronkelijke bescheiden, door F. J. Perrens. *Vertaald door* D. van Leeuwen. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij de*) Wed. J. C. van Kesteren en Zoon, 1860. *In gr.* 8*vo.* *IV en* 382 *blz.* *Prijs f* 3,75.

„Zeker, weinigen onder ons beschaafd lezend publiek, zal *Il profeta di Florenze* bij name onbekend zijn: Girolamo Savonarola, de man, de eenvoudige monnik, die, in de laatste jaren der XVde eeuw, geheel den Florentijnschen staat, door hem tot nieuw leven en edeler rigting herboren, door woord en wenk beheerschend leidde, maar, na kortstondige zegepraal, in den strijd tegen den vuigsten der pausen, Alexander VI (Borgia, Lucrezia's vader!) bezweek, en zijne baan met den marteldood eindigde. Doch gemeenlijk gaat de kennis niet veel verder dan den naam, d. i.: oppervlakkig den loop zijner geschiedenis, minder tot naauwlettender beschouwen van die opmerkelijke verschijning van 's mans leven en werken, denken en streven; niet tot het ernstiger onderzoek der vraag: „was hij bepaald te rekenen onder de dus genoemde voorloopers van de Hervorming der XVIde eeuw? viel hij als vlekkeloos martelaar voor eene grootsche zaak? of was hij een — bedrieger?" Immers, waar hij door vrienden met de meest stellige verzekering wordt voorgesteld, als afgezant, tolk der Godheid, met haar in onmiddellijke betrekking staande en ter handhaving in die hoedanigheid wordt omschanst met profeteringen en mirakelen, — scheldt de wederpartij hem voor een eerzuchtigen drijver, loozen goochelaar, en voor velen bleef zijn aureool omneveld."

Zoo spreekt de heer van Leeuwen in de voorrede van het werk, waarvan wij den titel hierboven afschreven en wie, die geen vreemdeling is in de geschiedenis, moet niet het zegel der bevestiging hechten aan zijn oordeel over den man, van wien de titel niet te veel zegt, als hij genoemd wordt *„een licht in de duisternis."* Voor hen, die de geschiedenis van het werk, dat voor ons ligt, kennen, zullen wij wel

Digitized by Google

geene aanprijzende beoordeeling behoeven te geven, daar die geschiedenis zelve eene aanprijzing is. Het oorspronkelijke geschrift werd door de *Académie Française* met onderscheiding bekroond; — andere corporatiën gaven den schrijver openbaar eervolle blijken harer instemming, t. w. de faculteit van Parijs, die hem tot doctor in de letteren, en de Koninklijke Akademie der wetenschappen te Turijn, die hem tot haar corresponderend lid benoemde. Ook van andere zijden werd de waarde van het werk erkend: de hand van den Sardinischen koning schonk den heer Perrens het ridderkruis der orde van de heiligen Mauritius en Lazarus, — en de publieke opinie hechtte haar zegel aan het uitgesproken oordeel, door haar orgaan, de drukpers, zoowel in Engeland en Duitschland, als in Frankrijk en Italië.

Is het te verwonderen, dat dit werk ook hier te lande de opmerkzaamheid tot zich trok? Dr. E. B. Swalue, predikant te Amsterdam, vestigde er de aandacht op van den heer van Leeuwen, en deze, die vroeger Dr. Scherr's romantische inkleeding der geschiedenis van Savonarola in een Nederduitsch kleed had gestoken (de Profeet van Florence, 2 dln. 8°. Amsterdam, van der Heij, 1847) moest al spoedig onder de lezing, Dr. Swalue toestemmen, dat het werk wel verdiende in onze taal te worden overgebragt.

En hoe wordt Savonarola ons hier nu voorgesteld? Wij weten geen beter antwoord op deze vraag te geven, dan met de eigene woorden van den vertaler.

De belangstellende lezer ziet hem hier in 't licht geplaatst, naar echte, vele nog onuitgegeven bescheiden, niet het minst naar zijne eigene uitingen, zoo in zijne gedrukte geschriften, als vooral in zijne geïmproviseerde „sermoenen," van welke de geschiedschrijvers tot dusverre geene of te weinig kennis namen. Perrens doet hem kennen, onpartijdig; in zijne kracht en in zijne zwakheid; in zijn aanleg en karakter, en in de wijze zijns strevens naar zijn verheven doel; — waar hij met vasten tred daarheen voortschrijdt en overwint, maar ook, waar hij door overdrijving, het doel voorbij ziet en zich spot, hoon en neêrlagen bereidt; — waar hij zijn tijd en volk begrijpt en doelmatig daarnaar handelt; maar ook, waar hij als verblind doordraaft, verbittert en daardoor zijn werk schaadt; — waar hij moedig, ja verheven, of vermetel, pal

Digitized by Google

staat, maar ook, waar ontijdig hem de geestkracht begeeft; — waar hij onverwrikt regt door zee gaat, voor verzoeking noch bedreiging bezwijkend, maar ook, waar hij — of door hartstogt vervoerd, of mis ziende, of meêgesleept door den stroom, dien hij zelf ontketende en niet meer bij magte was te bedwingen, of door het valsche der stelling, waarin eigen of anderer schuld hem gebragt had — gedrongen wordt van den regten weg af te wijken, eindelijk, neêrstort van de verhevenheid, waarop 's volks onbeteugelde vereering hem geplaatst had, en alzoo zijnen vijanden ter prooi valt; schoon deze zijn werk niet geheel konden vernielen en de straling zijns naams, hoezeer zij ook tegen zijne gedachtenis woedden, niet vermogten uit te dooven.

Tot welke conclusie de schrijver komt, kan reeds uit het bovenstaande vermoed worden.

Perrens standpunt is dat van een verlicht Katholiek; als Protestant zou hij misschien in menig opzigt anders geoordeeld hebben, en vooral had hij bij zijne voorstelling van Savonarola den religieus, als staats- en godsdienstvervormer opgetreden, toch iets meer mogen letten op zoovele plaatsen, die getuigen van waarlijk vromen, evangelischen zin. Voor ons lezend publiek is daarin te gemoet gekomen door de aanteekeningen, die Dr. Swalue, aan den voet der Hoofdstukken, nevens de enkele van den S. heeft gevoegd, en die veelvuldiger waren aan te brengen geweest, zooals de vertaler zelve getuigt, zoo dit niet ware nagelaten, om niet te dikwerf eene ietwat andere beschouwingswijze te stellen nevens die van den schrijver.

De eerste druk van het oorspronkelijke, in twee deelen, was volgens de voorrede belegd met een aantal justificatieve noten, citaten en bescheiden. De tweede — naar welke deze vertaling werd bewerkt — werd door den S. *herzien* en in tegenstelling van 't geen gewoonlijk geschiedt, *aanmerkelijk ingekort*, door weglating van het geleerde apparaat, daardoor meer geschikt voor en onder 't bereik van het grootere beschaafde publiek. Evenwel heeft die uitgave nog een vrij lijvig aanhangsel: afdruk van onderscheidene, dusverre onuitgegevene documenten, enz. Ook die zijn in de vertaling weggelaten; immers, zij bevatten niets, dan 't geen de tekst ook heeft; moesten, om hun eigen documenteel aanzien te

*

Digitized by Google

behouden, meest in 't Latijn of oud-Italiaansch onvertaald blijven, en zouden dus, voor velen, noodeloos het boekdeel hebben verzwaard.

Ziedaar hoe, en op welke wijze Savonarola aan ons lezend publiek wordt voorgesteld. De vertaling is, voor zoo verre wij konden nagaan, zeer goed en de stijl vloeijend en juist, al meende de heer van Leeuwen, de sierlijkheid van het Hollandsch of het vloeijende der lezing, somtijds te moeten opofferen aan zijn streven om den pligt van den historischen vertaler te behartigen, d. i. getrouwheid aan het oorspronkelijke. Waar eenig Italiaansch of Latijnsch citaat in den tekst voorkwam, is het aan den voet der bladzijde vertaald, en, zoo als wij zeiden, zijn vele aanteekeningen, die zeer belangrijk mogen heeten, aan het werk toegevoegd.

Wij hebben het boek dan ook met uitstekend genoegen gelezen en noemen het een kostbaar produkt onzer drukpers. De geschiedvorscher zal er veel in vinden, dat hem slechts weinig bekend, of misschien geheel onbekend was. En wat Savonarola in het algemeen was, zal dit werk voor hem zijn *een licht in de duisternis*.

De correctie is allezins juist, dank hebben de zorgvuldigheid van Dr. Swalue, waarmede Z. W. Eerw. alle bladen in proef wilde overzien. De uitvoering is net, terwijl het titelvignet keurig is te noemen en het werk niet weinig versiert.

Wij eindigen deze beoordeelende schets met den wensch, waarmede de vertaler zijne voorrede besluit: „Het boek make zijnen weg ook onder ons, het ontmoete bevoegde en welwillende beoordeelaars, waar vooral vele oplettende lezers, in dezen tijd, waarin Europa's aandacht zoo zeer op *Italië*, Savonarola's vaderland is gerigt. Immers ook hier zal men de waarheid kunnen opmerken van:

„In 't verleden ligt het heden....."

Moge *Italië's* politieke wedergeboorte uit den druk van het gruwelijkst absolutisme tot welbegrepen constitutionele vrijheid, eene *volkomene*, *bevestigde waarheid* worden, maar deze dan ook — gelijk Fra Girolamo, overeenkomstig het hem in de XV^de^ eeuw geschonken licht, ze daartoe ten werktuig trachte aan te wenden — naar het hooger gerezen licht der XIX^de^ eeuw, de leidsvrouw zijn tot eene luisterrijke zedelijke wedergeboorte, tot „de vrijheid der kinderen Gods."

Digitized by Google

De gemeenschap met Jezus. Avondmaalboekje. Door G. P. Kits van Heijningen. (*Te*) *Deventer*, (*bij*) A. J. van den Sigtenhorst. *Kl.* 8*vo*. *Prijs f* 0,70.

De Deventer predikant Kits van Heijningen heeft onder den titel: *De gemeenschap met Jezus* een boekjen uitgegeven, dat ons niet ongeschikt voorkomt voor hen die zich tot de viering des avondmaals wenschen voor te bereiden. Het bevat eenige zeer korte, meest zeer eenvoudige en duidelijke beschouwingen, in milden geest, over de denkbeelden welke uit den aard der zaak aan de avondmaalsviering verbonden zijn. Gaarne getuigen wij, dat we ons met het grootste gedeelte dier beschouwingen zeer goed kunnen vereenigen. Alleen wat de schrijver opstelde omtrent het verband dat tusschen den dood van Jezus en de vergeving van zonde bestaat, moeten wij afkeuren. De redenering welke wij pag. 50 en 51 aantreffen, is bepaald verward. S. beweert daar, dat het sterven van den Heer een raadsel, een gruwel enz. is, wanneer wij het niet beschouwen in verband met onze zonden; het wordt daardoor alleen ons verklaard. „En hoe?" laat S. volgen. „Och, wij willen gaarne erkennen, zonder te vreezen, dat wij smaadheid doen aan onze natuur, dat wij alle dingen niet begrijpen, en dat het Godsbestuur zijne raadselen heeft en houdt." Ergo — het sterven van Jezus is in allen gevalle een raadsel, of men het in verband of niet in verband beschouwt met onze zonden. Uit hetgeen hierop volgt, moet men besluiten dat S. den dood van den Zaligmaker alleen in zooverre een raadsel noemt, als het onverklaarbaar is, dat Hij, de schuldelooze, zulk een deerniswaardig lot moest ondergaan, dat Gods goedheid en regtvaardigheid zulks gedoogden. Doch zijn niet tallooze lotgevallen en tegenspoeden der menschen even onverklaarbaar? Het kan niemand bevreemden, dat wij kortzigtigen het niet begrijpen, waarom de drinkbeker der smarte niet kon worden weggenomen van den Zoon des menschen, die den Vader daarom zoo dringend bad. Wij begrijpen evenmin, waarom bijv. ons betrekkingen, die ons zoo dierbaar, en naar onze meening zoo nuttig en noodig zijn, worden ontnomen.

Eene andere zaak is het, wanneer men op gezag van

Digitized by Google

uitspraken der H. Schrift aanneemt, dat het doel van Jezus sterven bekend is, aanneemt dat het bloed des Verlossers vergoten is tot vergeving van zonden, en dan het een onverklaarbaar raadsel noemt, dat er verband bestaat tusschen dien dood en de vergeving van zonde. Dat is autoriteitsgeloof, zoo groot er eenig zijn kan, dat is een geloof dat uit den aard der zaak bij uitstek onvruchtbaar zijn moet.

Het is onze vaste overtuiging, dat dan alleen het sterven van onzen Heiland, en bij gevolg onze avondmaalsviering voor ons beteekenis hebben kan, wanneer wij waarlijk begrijpen, wat het zeggen wil, dat Jezus Christus *voor ons* gestorven is. Mogelijk is het, dat er verborgenheden des geloofs bestaan, waarvan de schaduw zelfs ons onbekend is, maar zoo lang wij er niet in mogen roemen in deze ons onbekende mysterieën te zijn ingewijd — zoolang is het ons een raadsel, dat men Christus zijnen Zaligmaker kan noemen, zonder te weten waarom; dat men aan den dood des Heeren eene wondere kracht toeschrijft, zonder te weten welke, dat men aanzittende aan het avondmaal des Heeren, meent getroost en bemoedigd te kunnen worden op eene wijze waarvan men zich zelven niet de minste rekenschap kan geven. Vol van raadselen is ook voor ons het Godsbestuur, en nederig erkennen wij het, dat wij maar zeer weinig begrijpen; maar worden wij getroost, dan weten en begrijpen wij waardoor, en ontvangen wij kracht, dan weten en begrijpen wij van waar.

De heer K. v. H. duide ons de opmerking niet ten kwade, waartoe een zijner beschouwingen ons aanleiding gaf. Zijn boekjen bevelen wij overigens gaarne aan, overtuigd als wij zijn, dat geen lezer het ongesticht uit de handen zal leggen.

T. D.

Tien jaren uit het leven van een Methodisten-preêker, door William Henry Milburn. *Uit het Engelsch, door* A. A. Deenik MLz. (,) *predikant te Ternaard. (Te) Haarlem, (bij) de* Erven Loosjes, 1860, 4 *en* 316 *blz.*

De titel van dit boekje zal misschien sommigen afschrikken en anderen aantrekken. Methodisten-ijver en Methodisten geestdrijverij zijn, in de algemeene opinie, onafscheidelijk en niet te verwonderen zou het zijn, dat de titel dezer ver-

Digitized by Google

taling van Milburne's *Ten years of preacherslife* aanleiding gaf aan den een om haar niet te lezen, daar hij een afkeer heeft van alle femelarij, en aan den ander om haar gretig ter hand te nemen, in de verwachting dat hij er sporen van het dierbaar methodisme in vinden zal. De eerste vergist zich, en de andere zal teleurgesteld worden. Er is niets dierbaars in Milburn's boek, maar daarentegen is het in vele opzigten belangrijk.

Met deze woorden karakteriseert de vertaler het werk, waarvan wij den titel hierboven afschreven en na de lezing moeten wij hem volkomen toestemmen.

William Henry Milburn werd als knaap door den worp van een glas of oesterschelp, die hem eene wonde aan het linkeroog toebragt, nagenoeg geheel blind en zijne autobiographie is dus niet het werk zijner pen, maar eene improvisatie, die door de jongelieden zijner gemeente werd opgeschreven. Hoe hij er toe kwam zijne levensschets in het licht te geven, beschrijft hij zelve op deze wijze: Op eenen heerlijken zomeravond van het jaar 1854 wandelde ik op het strand te Nahant met den dichter Longfellow. Ik kon mij voorstellen dat de rook van onze sigaren in fantastische wolken rondom ons zweefde. Wij spraken over de oude wereld en over de nieuwe, over de gebeurtenissen waarvan wij getuigen geweest waren en over de menschen, welke wij hadden leeren kennen. „Waarom geeft gij geene beschrijving van uw leven uit?" zeide hij. Die gedachte was nog nooit bij mij opgekomen. Geen week daarna deed mr. Prescott mij dezelfde vraag. Sedert dien tijd is die vraag dikwijls herhaald.

Eindelijk schijnt het tot de uitgave gekomen te zijn, want voor ons ligt de vertaling er van. Milburn heeft gepoogd eene getrouwe schets te geven van het leven eens Methodisten preêkers, 't welk meer dan dat van alle anderen in Amerika, aan wisselvalligheid was blootgesteld. De schetsen uit het volksleven zijn zeer waard om gelezen te worden, en de inrigting van de Methodistische zending, wordt ons door de beschrijving, die men er in dit boek van aantreft, regt duidelijk.

Milburn's wijze van mededeelen en verhalen is los en ongedwongen en de anecdotes en *bonmots* die men hier en

Digitized by Google

daar aantreft, dragen niet weinig bij om de lezing aangenaam te maken.

De vertaling voldeed ons minder. Wij erkennen gaarne, dat deze hare eigenaardige moeijelijkheden had, zoo als de „*americanismen*" en de „*familière* toon" die in het boekje heerschte, maar waar wij deze over het hoofd zagen, ontdekten wij toch vele feilen, die zoo vele smetten waren op het werk des vertalers. Wij noemen alleen bl. 43: ofschoon de wegen slecht waren, *was er toch* EEN GOEDEN *gang in de paarden;* bl. 44, waar van een paard gesproken wordt met de woorden: HIJ *was mijn medgezel*, omdat wij deze juist opslaan, doch die wij met vele anderen zouden kunnen vermeerderen.

Ook de correctie laat veel te wenschen over. Behalve verkortingen als *'k*, *'t*, die niet, of uiterst spaarzaam in proza mogen geduld worden en het plaatsen van het lid- en voornaamwoord in den eersten naamval, terwijl het zelfstandig naamwoord door den vierden beheerscht wordt, troffen wij nu eens *onscheidbare* voorzetsels als scheidbare aan (*op stuwden*, bl. 10; *bij wonen*, bl. 45, enz.) dan weder twee woorden met elkander vereenigd (*gebradenkeukens*, bl. 21) of vonden wij tweemaal hetzelfde woord in denzelfden zin (vriendschappelijken en *en* innigen aard, bl. 25). Wij konden bijna geene bladzijde lezen zonder eene aanmerking te vinden.

Om den inhoud verdiende het werk een tweeden druk te erlangen, en het ware te wenschen, dat dan de correctie aan eene bekwame hand werd toevertrouwd. Het boek zou er veel in waarde door winnen.

De druk is zuiver en helder, de uitvoering goed en net.

A. H.

Christiaan en Julia (,) *door* Maria Nathusius. *Uit het Hoogduitsch door* J. J. Swiers, *predikant te Havelte. Te Groningen, bij* M. Smit, 1860. 242 *blz. Prijs f* 1,60; *in linnen band f* 2,—

„Een boekske vol van geloof en christelijk leven!" zoo riepen wij uit toen wij het werkje gelezen hadden, waarvan wij hierboven den titel afschreven. En nu wij ons nederzet-

Digitized by Google

ten om er eene recensie van te leveren, nemen wij niets van dien uitroep terug.

Maria Nathusius, reeds tot hooger gewesten opgeroepen, was eene christin in den waren zin des woords. Zij wist op aarde te strijden om in te gaan en de innerlijke bewegingen van haar gemoed, de tolken van haar gevoelvol hart, heeft zij in de vruchten harer pen nedergelegd. *Elisabeth of de strijd des levens*, een werk dat ten vorigen jare bij den uitgever van het bovenstaande in het licht verscheen, is in waarheid *een boek voor allen, die naar hooger leven zoeken*, zoo als de vertaler aan den Hoogduitschen titel toevoegde. *Christiaan en Julia* moet met het bedoelde werk een geheel vormen, want hierin legt de schrijfster de wegen bloot, die de Voorzienigheid soms in het donkere voor den mensch baant, om hem haar doel tegen te voeren. Of het hieraan echter voldoet, betwijfelen wij.

Het uiterlijke van het werkje heeft iets stijfs en doet u bijna denken aan de zedekundige boeken, die in het laatst der vorige en het begin van deze eeuw bij menigte het licht zagen. Waarlijk, althans zoo ging het ons, met eene zekere stroefheid, haast zouden wij zeggen met eene zekere tegeningenomenheid zet men zich aan het lezen. En hebt gij een paar hoofdstukken ten einde gebragt, dan wordt uwe stemming niet beter, ofschoon hoe verder gij komt, hoe meer gij wordt geboeid. Verwacht echter geene krachtige, of laat ons liever zeggen, geene diep ingrijpende toestanden geschilderd te vinden, die u den adem doen inhouden, tot dat de ontknooping is gevolgd, of die de borst doen hijgen, tot er licht opgaat, o neen! alles is zeer eenvoudig geschetst. Eenvoud is wel het kenmerk van het ware, maar zoo ooit op eenig werk, dan is dit spreekwoord op het onderhavige alles behalve toepasselijk. Natuurlijke voorvallen uit het menschelijk leven, zoo als wij bijna iederen dag zien gebeuren, zijn hier zóó aangebragt en met elkander verbonden, dat zij te zamen u den weg der hoogste wijsheid klaar en duidelijk voor oogen stellen? neen, dat zij u werkeloos en onbezorgd zouden maken.

Men bespare ons een kort overzigt van het verhaal, want wij zouden vreezen, aan den goeden smaak van ons lezend publiek te kort doen. Alles stelt u overprikkelde godsdien-

Digitized by Google

stige toestanden voor, waarvan de beschrijving niet in staat is uw gevoel op te wekken, maar wel u gevoelloos maakt.

En hiermede punctem. Sapienti sat.

A. H.

Claude. Een beeld des geloofs, door Wilhelmina Johanna van Ravesteijn. *Te Rotterdam*, *bij* van der Meer en Verbruggen, 1860. *In gr.* 8*vo.* 141 *bladz.* *Prijs f* 1,30.

Een recensent ontvangt wel eens boeken ter aankondiging, waarvan hij naauwlijks weet, wat te zeggen. Ik ondervind dat altijd, wanneer mij het product eener damespen wordt gezonden, dat ik onmogelijk prijzen kan. Zoo gaarne zou ik mijn pligt tegenover de redactie van dit tijdschrift vervullen, en mijne galanterie niet prijs geven, maar dat is niet altijd mogelijk.

Daar hebt ge nu onder anderen deze lettervrucht van mej. van Ravesteijn — ach 't werd me zoo benaauwd om 't harte toen ik ze gelezen had! Ik was weinig voldaan, en ware ik de raadgever der schrijfster geweest, nooit had ik een *imprimatur* onder haar manuscript gezet. Ja 't is wel waar, dat er eene gemoedelijke tint over 't verhaal ligt, maar zoo diep zijn we toch nog niet gezonken, dat ieder gemoedelijk mensch zoo maar ongestraft mag bot vieren aan zijn schrijflust. En waarlijk, er is toch ook niets te prijzen in dit boeksken. De schrijfster roept de christelijke zachtmoedigheid in voor al het gebrekkige dat haar werk aankleeft, en zal gaarne van de aanmerkingen, welke haar gemaakt worden, gebruik maken om hare latere lettervruchten beter te doen zijn (pag. 136).

Maar zal zij 't oordeel onbarmhartig noemen dat haar aanraadt niet meer als schrijfster op te treden? Ik doe dit in ernst en met liefde; ik heb in *Claude* geen spoor ontdekt van aanleg bij de schrijfster, welke een later succes voorspelt, en ik zou 't mij zelven niet kunnen vergeven, wanneer ik door eene aanmoediging misschien er toe bijdroeg, dat mej. v. R. zich aangespoord voelde om verder als auteur op te treden, en zich daardoor aan werkzaamheden te onttrekken, waarvoor zij welligt oneindig meer geschikt is. Schrijvende vrouwen moeten uitzonderingen blijven op den alge-

Digitized by Google

meenen regel; alleen vrouwen met eminente gaven des geestes moeten als autheurs optreden. De overige hebben buitendien overvloedige gelegenheid om nuttig te zijn. D.

Geschiedenis van de vervolgingen der Protestanten in Boheme. Naar het Hoogduitsch, door Alb. van Toorenenbergen, *pred. te Groningen. (Te) Groningen, (bij)* P. Noordhoff, 1861. *In gr.* 8*vo.* 100 *pag. Prijs f* 1,00.

De Groningsche predikant biedt zijne landgenooten in deze vertaling eene bladzijde aan uit de lijdensgeschiedenis der Protestantsche kerk; deze dient tevens om den lezer aan te sporen, dat hij lid worde van de Gustaaf-Adolf-vereeniging. In het verhaal dezer geschiedenis der vervolgingen in Boheme is weinig bijzonders op te merken; het strekt zich over een vrij groot tijdsverloop uit, en moest in zulk een kort bestek wel wat dor uitvallen; het bevat eene serie van gruwelen aan de Protestanten gepleegd, en al doet het ons ook staren op vele voorbeelden van waarachtigen geloofsmoed, onmogelijk kan ik het Ds. v. T. toestemmen, dat het liefelijk is die geschiedenis telkens en telkens te openen.

De ijver van den vertaler tegen het Katholicisme is bekend; strijden tegen Rome, het is zijne bekende specialiteit. Ook dien ijver, die zucht tot bestrijden vind ik verre van liefelijk en liefderijk. In een land als het onze stichten ze niet dan kwaad. Tegen de Gustaaf-Adolf-vereeniging heb ik niets; dat men zooveel mogelijk de huisgenooten des geloofs, die in verdrukking verkeeren, te hulpe komen wil — het is prijzenswaardig, het is een werk dat den geest van Christus ademt. Maar moet dat doel bereikt worden door een verkeerden prikkel; moet men om de christelijke liefde aan sommigen te betoonen, haar in een ander opzigt verloochenen, dan is het met den waarachtigen geloofsijver sober gesteld. Schelden op het Katholicisme verraadt liefdeloosheid tegenover den Roomschen broeder. Buddha zelfs — zie mr. v. L. Brouwers artikel in *„de Gids"* — zou het afkeuren, en met regt.

Daarom, wanneer de Protestanten in Boheme de hulp behoeven hunner Nederlandsche medechristenen, dat dan hier te lande de liefde van Christus velen tot weldadigheid aan-

Digitized by Google

spore, dan zullen de gaven der liefde waarachtige waarde bezitten, en heiligend werken ook in de harten der gevers, doch doet afstand van die partijzucht, van die onchristelijke concurrentie tegen Rome, welke het Protestantisme onteeren, door welke haat en tweedragt worden gezaaid en geene liefde wordt gekweekt. Daarom ijvert voor uw geloof, maar doet het zonder onverdraagzaamheid, welke meer in den geest van Rome dan in dien van Christus is. En zijt gij burger van een land als 't onze, dat reeds meer dan eens de schade van Protestantsche overgevoeligheid heeft ondervonden, van een land welks bewoners meer van overdreven haat tegen Rome, dan van een laauw Protestantisme te beschuldigen zijn — handelt dan wijselijk, en blaast niet telkens het vuur aan dat onder de assche smeult; doet wat in uw vermogen is om de kerkelijke onverdraagzaamheid te doen verdwijnen, en gij zult meer nut stichten dan met aanhoudend op Rome's gruweldaden te wijzen. A. A. Deenik MLz.

De regeling der gouvernements-suiker-cultuur, beschouwd in verband met het daarover uitgebragte verslag door de drie overgeblevene leden van de commissie van onderzoek, uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, door H. F. Morbotter, *suiker-contractant op Java. (Te) 's Gravenhage, (bij)* H. C. Susan CHz., 1860. *In gr. 8vo. 124 pag. Prijs f* 1,20.

De aard van ons tijdschrift veroorlooft ons niet den heer Morbotter te volgen in zijnen strijd voor haardsteden en altaren. Dat de man bekwaam genoeg is om zijne en zijner mede-contractanten zaak te bepleiten, blijkt genoegzaam uit zijn geschrift. Maar of zelfs zijne uitgebreide en kunstige verdediging eene zaak zal kunnen redden welke in geen geval voor het tribunaal der algemeene opinie kan blijken billijk te zijn — daaraan twijfel ik. Kunstige argumentaties en berekeningen kunnen, op den duur, niet krachtig genoeg zijn tegen het drijven van den geest des tijds. Zij mogen gedurende eenige maanden een ministerie staande kunnen houden, nog eenige jaren misschien eene billijke regeling der suiker-cultuur tegenhouden, maar tegen een consequent volhouden van goede beginselen, moeten zij eindelijk blijken magteloos te zijn. Ongetwijfeld zullen die argumentaties en

Digitized by Google

berekeningen elders uitvoerig worden wederlegd, hetgeen van den Ref. in dit tijdschrift niet kan worden gevorderd. Deze beveelt alleen het belangstellend publiek aan, inzage te nemen van geschriften en van tegenschriften, opdat het onpartijdig zal kunnen oordeelen. Vooral raadt hij aan, de lijvige brochure van den heer Morbotter in te zien, omdat daarin zeker gezegd is, wat een suiker-contractant in zijn eigen belang zeggen kan.

Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper, Geschiedkundig onderzoek naar de armoede in ons vaderland, Tweede druk. Te Haarlem, bij de Erven Loosjes, 1860. *Prijs f* 2,00.

Deze verhandeling, die voorzeker niet slechts aan de bekrooning, welke haar ten deele viel, maar aan hare innerlijke verdiensten hare hoogste waarde ontleende, hebben wij met onverminderd genoegen herlezen en wij zijn er den schrijver dankbaar voor, dat hij deze keurige proeve zijner groote bekwaamheden, welke nog altijd begraven lag in de quarto's van de Hollandsche maatschappij der wetenschappen, in een min kostbaar en gemakkelijk hulsel heeft overgestoken en alzoo voor het groote publiek heeft toegankelijk gesteld. Zal het zich deze welwillendheid ook ten nutte maken? Wij hopen het van ganscher harte, omdat wij gelooven, dat dit geschrift eene volkslitteratuur bij uitnemendheid aanbiedt, omdat het uitstekend geschikt is onder alle klassen der maatschappij den indruk te verlevendigen, dat zij allen behooren mede te werken tot de regelmatige beweging van het kunstig ingerigte mechanisme der zamenleving, dat zij alleen door *dit* zuivere egoïsme mogen worden gedreven en geprikkeld, hetwelk hierin bestaat, dat door hunne werkdadige deelneming aan een gedeelte van den maatschappelijken arbeid, niet slechts hun eigen stoffelijke welstand wordt bevorderd, maar ook de nationale rijkdom der maatschappij wordt verhoogd, dat zij eindelijk alleen, door zich met kracht aan te gorden tot den arbeid, den eenigen natuurlijken weg zullen gevonden hebben om zich tegen armoede te bewaren. Want welke strijd er nu ook nog moge bestaan over de aannemelijke middelen om armoede te verminderen, vooral in verband met het vraagstuk der overbevolking — indien alle mannen der wetenschap

Digitized by Google

in alle landen tot het eenstemmige besluit komen, dat de vermindering der armoede alleen een gevolg kan zijn van vermeerdering van zedelijke en maatschappelijke beschaving, indien ook de schrijver dit in het geschrift, dat wij aankondigen, op *zijne* wijze, dat is helder, onpartijdig en sierlijk aantoont, dan mag hierin wel eene aanwijzing zijn gelegen, om zich met meerdere inspanning toe te leggen op de vermeerdering van kennis en zedelijkheid, — en zoo ligt dan ook in het einddoel onzer wezenlijke bestemming, het raadsel van onze stoffelijke welvaart.

Helderheid, onpartijdigheid, sierlijkheid... wij gaven hiermede reeds de hoofdverdiensten te kennen, waardoor dit werkje zich in onze oogen aanbeveelt. Vooral is het den schrijver uitmuntend gelukt in zijne voorstellingen, zoowel wat gedachte als vorm betreft, dien eenvoud, die natuurlijkheid te bewaren, welke onwillekeurig medesleept door gevoel en door waarheid. Indien het eerste gedeelte (het historische) zich door grondige geleerdheid kenmerkt, het tweede gedeelte van het geschrift (het exegetische) onderscheidt zich wel het meest hierdoor, dat de schrijver kennelijk niet slechts heeft geschreven met het oog, geopend voor de kwalen onzer maatschappij, maar ook met het hart, geopend om al zijne volheid over de ongelukkigen uit te storten, die zooveel minder werden bedeeld dan hunne natuurgenooten, met een gemoed, vervuld van die zelfopofferende liefde, welke hij in zijne laatste bladzijde schetste en welke het hoofdkenmerk moet zijn der ware philantropie. Voorwaar, indien onze Beets met de hem eigene kernachtigheid, volksschrijver noemde hem, wiens woorden waren *van* den mensch *tot* den mensch, de Bosch Kemper heeft alleen door dit geschrift reeds die aanspraak verworven.

Doch het is niet slechts een woord van troost, een woord van opwekking, hetwelk de schrijver tot de schamele gemeente heeft gesproken, — niet slechts een woord van ernstige vermaning vooral tot hen, die eensklaps uit den diepen staat van armoede opgeheven, door verkeerd gebruik te maken van hun vermogen, nog dieper nederstorten in den afgrond; — het is vooral ook een woord van gemoedelijke aansporing tot de rijke lediggangers dezer aarde, die in onnutte verteringen niet slechts hun eigen geluk verwoesten, maar

Digitized by Google

door eene verkeerde plaatsing hunner kapitalen de maatschappij berooven van die sappen, welke de centrums van den arbeid hadden kunnen voeden en daardoor vermeerderde welvaart allerwege hadden kunnen verspreiden. Dat vooral zij zich niet schamen dit volksboek in handen te nemen! Waar zij met hun geld nuttige ondernemingen ondersteunen — daar hebben zij voorzeker eene hooge interest, in het bewustzijn van het lot van talrijke huisgezinnen te hebben verbeterd. Dit ware eene voldoening te meer voor den kundigen hoogleeraar, die het kapitaal zijns geestes nooit ledig laat om gezonde denkbeelden van staatshuishoudkunde onder het volk te verspreiden.

Mogten wij eene aanmerking maken op deze uitgave — want wij wenschen niet te treden in de verschillende conclusiën, waartoe de schrijver is gekomen bij de aanwijzing van de oorzaken der armoede en de accessoire middelen tot haar herstel of leniging — het is deze, dat de weglating der tabellen inderdaad eene leemte mag genoemd worden; immers de redenen, die den schrijver hiertoe hebben geleid, komen ons niet geheel afdoende voor. Het blijft immers altijd aan moeijelijkheden onderhevig om die tabellen na te sporen, welker vergelijking met den tekst van onbetwistbaar nut moet worden geacht. Wel verre van besnoeid, hadden die tabellen met eenige nieuwe kunnen worden vermeerderd, zonder dat daarom die uitbreiding op den prijs een al te grooten invloed zou hebben uitgeoefend.

Terwijl wij ook een beknopt overzigt van de werken, van 1851 tot 1860 in ons land over armoede verschenen, gaarne hadden zien opgenomen, hadden wij het ook niet misplaatst geacht, indien in dezen herdruk de schrijver ook zijne beschouwingen kortelijk had medegedeeld over den invloed van de afschaffing van de gemaal-accijns op de vermindering der armoede. De schrijver bepaalde zich dit en meer aan anderen over te laten, doch indien onze grieven zich slechts hiertoe bepalen, dat wij nog meer hadden verlangd, vooral wat den invloed der belastingen betreft, dan ligt hierin voorzeker de schoonste lofspraak voor hetgeen wij ontvangen hebben van dezen geleerden menschenvriend, die zich in dit geschrift, gelijk in zijne inleiding tot de wetenschap der zamenleving — gezwegen van zijne talrijke voortbrengselen op staatkundig en regterlijk gebied — twee duurzame titels

Digitized by Google

heeft verworven op de erkentelijkheid van iederen regtgeaarden Nederlander.

L.

H. F. de Bock, Beschouwingen over de erfopvolging, gevolgd door de wet op het regt van successie en van overgang, met aanteekeningen. (*Te*) *'s Gravenhage*, (*bij*) H. C. Susan CHz., 1860.

Dit werk is in drie deelen gesplitst. Het *eerste* gedeelte, eene stelselmatige aanwijzing bevattende van de verschillende titels van burgerlijk regt, waarover bij de successiewet sprake is, kwam ons tamelijk overtollig voor. Wij weten *superfluum non nocet*, maar indien dit *superfluum* 150 bladzijden bedraagt, dat is meer dan de helft van het boek, dan mogen wij toch wel vragen of de schrijver niet al te zeer op de onkunde of het onvermogen van niet-regtsgeleerden heeft gespeculeerd? Men mag toch wel aannemen dat ook niet regtsgeleerden, die geroepen zijn de successie-wet te raadplegen, in zooverre genoeg zaam bekend mogen worden geacht met het zamenstel van het burgerlijk regt, dat zij niet vooraf van de beschouwingen van den heer de Bock behooren kennis te nemen; immers aan de zoodanige, die zich daarvan nog op de hoogte zouden moeten stellen ten einde de successiewet, die in zoo vele deelen van het burgerlijk regt ingrijpt, behoorlijk toe te passen, zouden wij niet gaarne onze belangen zien toevertrouwd. Daarenboven missen die beschouwingen datgene, wat haar bijzonder aantrekkelijk konde maken en wordt ons hier slechts eene dorre analyse aangeboden, welke voorzeker in beknoptheid het eerste gedeelte van de bekende handleiding van den heer de Pinto niet overtreft. Uitleggingen van burgerlijk regt worden in deze beschouwingen (!) niet gevonden dan welligt alleen, dat de heer de Bock in art. 584 B. W. in plaats van *vruchtgenot*, *vruchtgebruik* meent te moeten lezen, voorzeker geene nieuwe ontdekking! Doch die verklaringen, de waarheid vordert dit te erkennen, waren hier ook volstrekt niet noodig, waar het in des schrijvers bedoeling lag alleen een commentaar te geven op de wet nopens het regt van successie.

Over dien commentaar, het tweede gedeelte van dit werk

Digitized by Google

is ons oordeel oneindig gunstiger. Daarbij is vlijtig gebruik gemaakt van de gewisselde stukken en beraadslagingen, daarbij is niet gearbeid met schaar en stijfselkwast, waardoor zoo menig lapwerk onder den titel van handleiding of verklaring in het licht verschijnt, maar daarbij hebben wetenschappelijke zin, grondige studie en practische ondervinding voorgezeten. Het was voorzeker een gelukkig denkbeeld des schrijvers, de uitgave van dit werk eenigen tijd te vertragen om de werking der wet gade te slaan en zijne aanteekeningen dragen dan ook op meer dan eene plaats de doorslaande bewijzen van opmerkzaamheid en kunde. Het trof onze aandacht, dat de vraag of art. 45 der successiewet niet onvolledig moet worden geacht, wanneer een boedel ten gevolge van verwerping van broeders en zusters in eene regte linie geërfd wordt, door den schrijver niet is behandeld: zij is nogtans een onderzoek allezins waardig. Doch de successsiewet zal nog wel meer geschilpunten doen geboren worden, en indien de schrijver het genoegen mogt smaken zijn werk herdrukt te zien, hetgeen de wijze, waarop hij zich van zijnen arbeid kweet, doet verwachten, dan zal hij ruimschoots gelegenheid hebben om die aan te stippen en de regterlijke uitspraken daarbij aan te halen. Nogtans moeten wij met betrekking tot dit tweede gedeelte aanmerken, dat menige aanteekening als bloote reproductie der wet, zonder bezwaar had kunnen zijn weggelaten, terwijl wij dikwijls de juiste aanwijzing der *ratio legis* hebben gemist. Waar de schrijver zijn oordeel blootlegt, mogt dit wel iets uitvoeriger zijn geschied: dat wij al zijne uitleggingen tot de onze maken, wenschen wij niet geacht te worden. Vooral kunnen wij niet toegeven wat de schrijver leert in geval van verwerping, bij art. 17.

Als *derde* deel levert de schrijver een algemeen overzigt der behandelde wet, hetwelk zich door naauwkeurigheid en wetskennis onderscheidt, in paragraphen is gesplitst en van kantteekeningen en noten is voorzien. Het is voor de praktijk zeer gemakkelijk gemaakt en de lezing daarvan is, wij kunnen niet zeggen, zeer aangenaam, (want de wet van den fiscus is zeker wel *aridarum aridissima*), maar nogtans zeer bruikbaar.

Doch, hoe dor deze wet ook zijn moge, hare bepalingen

Digitized by Google

zijn hoogst heilzaam en regtvaardig. Dit ware vooral gebleken uit de Memorie van Toelichting, tot deze wet behoorende en waarvan ons de opname in ieder opzigt wenschelijker voorkwam dan het schema van het Burgerlijk Wetboek, hetwelk wij in het eerste gedeelte aantroffen.

Q.

L. N. Schuurman, *Wet regelende de zamenstelling, inrigting en bevoegdheid der gemeente-besturen, 2de uitgave. (Te) Zwolle, (bij)* Tjeenk Willink, 1861.

Wat practische bruikbaarheid betreft, geven wij aan deze gemakkelijke en nette uitgave boven menige andere de voorkeur, en indien het gebruik der eerste uitgave haar bij leden van gemeenteraden, gemeentelijke ambtenaren en allen, die geroepen zijn voor de naleving dezer wet zorg te dragen, reeds gunstig heeft aanbevolen, verwachten wij dat deze tweede vermeerderde en tot 20 November 1860 bijgewerkte editie, hun nog grootere dienst zal bewijzen. Wel komt het ons ook nu nog voor dat er in dit werkje te weinig gebruik is gemaakt van de gewisselde stukken, dat vooral de Memorie van Beantwoording, bij deze wet behoorende te weinig is aangehaald, dat de *ratio legis* hier en daar met een enkel woord niet verzwegen had moeten blijven, en dat door al te groote zucht tot beknoptheid de volledigheid wel eenigzins geleden heeft, maar eene onpartijdige beoordeeling vordert te erkennen, dat wegens stiptheid en naauwkeurigheid deze uitgave allen lof verdient en dat inzonderheid ministeriële resolutiën en regterlijke uitspraken, wel niet altijd even juist, zie ad art. 238, het arrest van den Hoogen Raad van Januarij 1848, (moet zijn 13 Januarij 1858 en zoo meer) niet met karigheid zijn opgenomen. Slechts enkele koninklijke besluiten en regterlijke uitspraken hebben wij gemist, o. a. bij art. 192 het besluit van 3 December 1859, waarbij het den Raad geoorloofd is te bepalen, dat geene kinderen onder de zestien jaren, op eenige school of in eenige fabriek zullen worden toegelaten, vóór dat door eene schriftelijke verklaring van den bevoegden genees- of heelkundige blijkt, dat zij de natuurlijke kinderziekte gehad of de welgeslaagde koepokinënting hebben ondergaan, en bij art. 143 het arrest van

Digitized by Google

den Hoogen Raad van 18 Maart 1853 (Ned. Regt. D. 44, bl. 40), waarbij is beslist, dat de bij dit art. bedoelde eisch in regten zich tot alle trappen van jurisdictie uitstrekt. Doorgaans echter kan dit werkje met vertrouwen in handen worden genomen, niet altijd om daarin dadelijk bevrediging te vinden, maar om den weg te zien aangewezen, waar men die bevrediging vinden *kan*. Indien wij nog met de aanmerking willen besluiten, dat van de verslagen der verschillende Ged. Staten voor dit werkje meer partij had kunnen worden getrokken, dan willen wij wederom niets afdingen op den inhoud zelven, maar alleen een nuttigen wenk geven voor eene volgende uitgave die door uitbreiding en belangrijkheid moet toenemen.

***Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, verzameld en uitgegeven door Mr.* Is. An. Nijhoff, *Archivaris van Gelderland. Eerste Deel, Tweede Deel, eerste en tweede stuk. (Te) Arnhem, (bij)* Is. An. Nijhoff en Zoon, 1859—1860.**

Reeds is het geruimen tijd geleden, dat wij in dit tijdschrift het eerste gedeelte van het bovengenoemde Eerste deel aankondigden. Andere bezigheden verhinderden ons dat verslag spoedig te vervolgen, en meer dan eens was het ons, alsof het stapeltjen afleveringen van Nijhoff's *Bijdragen* ons verwijtend aanstaarde, met een blik welke te kennen gaf, dat het zijn eigen waardigheid te goed besefte om zich vergeten te rekenen. Wij kunnen dien blik niet langer verdragen, en zetten daarom ons verslag voort.

Mr. L. A. J. W. Sloet heeft zijn doorwrocht pleidooi in zake van *Marken op de Veluwe* ten einde gebragt. Met ijver en geleerdheid, maar blijkbaar ook met innige overtuiging heeft hij zijne zaak bepleit. Toch verwachten wij nog eene duchtige repliek van den redacteur dezer bijdragen, en daarom houden wij het proces nog niet voor gesloten, maar leggen gaarne de verklaring af, dat Mr. Sloet niet alleen *iets*, maar *veel* heeft bijgedragen om eenig licht over eene duistere zaak te verspreiden, en dat de geschiedschrijver van het gemeentewezen in ons vaderland in deze verhandeling veel zal vinden, dat hem een gedeelte zijner moeijelijke taak zal verligten.

Wat Mr. H. O. Feith met betrekking tot de provincie

Digitized by Google

Groningen heeft verrigt, deed de geleerde P. C. Molhuijsen ten opzigte van Gelderland, namelijk bijdragen geleverd tot de geschiedenis der heksen-processen; dezelfde behandelt een ander onderwerp, dat ook tot de historie van het voorvaderlijk bijgeloof behoort: *de vuurproef en geregtelijke tweekamp in de veertiende eeuw.*

Hun die bekend zijn met de uitgebreide historische en antiquarische kennis van den (thans emeritus) Deventerschen predikant, en met de naauwgezetheid waarmede hij de geschiedenis pleegt te behandelen, zullen wij wel niet behoeven te zeggen, dat ook deze stukken veel belangrijks bevatten. Hetzelfde mag ook van zijne *Aanteekeningen uit de geschiedenis van het strafregt* worden getuigd. Opmerkenswaardig is ook zijne opgave van Engelsche plaatsnamen, welke met Nederlandsche overeenkomen. Een onderzoek van Engelsche charters, uitgegeven onder den naam van *Public Records*, heeft den schrijver tot deze opgaven in staat gesteld.

Hoogst belangrijk noemen wij de naar vorm en inhoud uitstekende verhandeling van den heer J. ter Gouw *over den oorsprong der wapens.* Zij getuigt van groote belezenheid, en een scherpen blik in de wetenschap der heraldiek. Of de schrijver niet wat ver gaat met den fabeltijd der wapenkunde geheel te negeren, zouden wij betwijfelen.

Het stuk van Dr. J. A. Wijnne, behandelende *twee punten van „de scherpe resolutie,"* besproken in eene vergadering van het genootschap Pro Excolendo Jure Patrio, is hier geheel op zijn plaats. Op zulk eene wijze worden kwestieuse zaken waardig behandeld en onpartijdig toegelicht.

De redacteur der bijdragen leverde een *Berigt aangaande het oud archief der stad Doesburg;* zijn zoon, de heer P. Nijhoff deed hetzelfde omtrent het *oud archief der stad Almelo*, die tevens ook eene belangrijke bijdrage leverde over *het Huis Rechteren en zijn oud archief.*

De bijdragen van Mr. R. W. Tadama mogen ten vernieuwden bewijze strekken, welk een groot verlies de historische wetenschap door zijn overlijden heeft geleden. Zijn *verslag van het archief van de Havezathe den Dam onder Gorssel* is zeer belangrijk. Zoo als men weet, was die havezathe de woonplaats van een tak der beroemde familie van der Capelle;

Digitized by Google

een groot gedeelte van het familie-archief was daar bewaard.

Wij hebben niet al de stukken, welke aan de *Bijdragen* van den heer Nijhoff tot sieraad verstrekken, opgenoemd. Van allen mag worden gezegd, dat ze in meerdere of mindere mate belangrijk zijn. Ook onder de *Boekbeschouwingen* is menige aanteekening te vinden van waarlijk historisch belang.

Den heer Nijhoff zij het van harte toegewenscht, dat hij nog lang kracht en lust zal mogen bezitten, om zoo veel belangrijks te verzamelen, als ons bij herhaling in zijne *bijdragen* wordt aangeboden. Meer en meer worde in ons land zijn voetspoor gedrukt; meer en meer openbare zich de zucht om door het zoeken naar de eenige, hechte fundamenten, het verrijzen van een waardig gebouw mogelijk te maken.

Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen, verzameld door H. Q. Janssen *en* J. H. van Dale. *Vierde Deel en Vijfde Deel I en II. Te Middelburg, bij* J. C. en W. Altorffer, 1859—1860.

Onvermoeid gaan de beide bekwame en ijverige redacteurs van dit tijdschrift voort met schatten te verzamelen, welker waarde, misschien eerst door een later geslacht, op waren prijs zal worden gesteld. Liefde voor de wetenschap alleen kan hun zoo veel volharding en geduld schenken, als waarvan de jaargangen hunner *Bijdragen* getuigen. Zonder deze zouden zij reeds lang een arbeid hebben gestaakt, welke al wordt hij door een klein aantal mannen hoog gewaardeerd, uit den aard der zaak de sympathie van een groot publiek mist. En toch, hoeveel is wederom voor den beoefenaar der geschiedenis in de afleveringen te vinden, welke hier voor ons liggen, hoeveel dat werkelijk licht verspreidt over duistere zaken, en dat voor velen van belang moet zijn.

De verhandelingen — zoo als de stukken genoemd worden, welke de afleveringen openen — zijn voor een groot gedeelte het werk der redactie, ofschoon er ook door andere geschiedvorschers zijn geleverd. Van den heer Janssen zijn: die over Georgius Cassander, naar aanleiding van de uitmuntende dissertatie van Dr. J. M. Assink Calkoen, die

Digitized by Google

aan Kadzand de eere ontrooid heeft van zich Cassanders geboorteplaats te mogen noemen. De heer Janssen, hoewel het hem leed doet, moet uit liefde tot de waarheid toestemmen, dat de beroemde man een West-Vlaming en te Pitthem geboren is. Menige bijzonderheid betreffende Cassander, welke men elders te vergeefs zoeken zou, vindt men hier vermeld. Eene tweede verhandeling van denzelfden schrijver heeft tot onderwerp: de herbouw van den toren te Westkapelle in den aanvang der vijftiende eeuw. Van den heer van Dale vinden wij onder deze rubriek, in de eerste plaats, een verslag over „de oudste stadsrekening van Sluis," en eene andere verhandeling welke tot onderwerp heeft: „het reglement voor de scheepvaart en de heffing der tollen op het Zwin van den jare 1252;" beide stukken zijn hoogst belangrijk, vooral het laatste. Het oude reglement is door den schrijver in de archieven van Sluis ontdekt; de tekst wordt in zijn geheel geleverd; en is deze op zich zelven opmerkenswaardig, vooral zijn het de opheldering welke de heer van Dale er hier en daar in menigte bijvoegt; daarin heeft hij een schat van oudheidkennis nedergelegd, terwijl ook menige aanteekening van zijne scherpzinnigheid getuigt.

Verder leverden hun contingent in de rubriek „Verhandelingen" de heeren F. Caland, F. Nagtglas, Dr. H. A. Callenfels (helaas sedert overleden), Prof. J. van Vloten en Mr. J. Egberts Risseeuw. De laatste leverde een allerbelangrijkst artikel over Willem Beukels van Biervliet, dat bijzonder onze aandacht trof. De uitvinder van het haringkaken wordt ons hier voorgesteld in het licht van eenige tot nu toe niet of weinig bekende charters. Niet alleen wordt hem door dit onderzoek de eere zijner uitvinding verzekerd, maar daarin wordt ook aangetoond, dat hij niet maar een eenvoudig visscher, maar een man van aanzienlijken huize is geweest. Merkwaardig is het, dat hier een dergelijk geval plaats heeft, als met den uitvinder der boekdrukkunst. Aan beide uitvinders wordt de aloude eere betwist, en de vrucht van 't onderzoek in beider zaak is, dat beide, niet, gelijk men vroeger meende, menschen uit de geringere klasse, maar aanzienlijke personen geweest zijn.

De tweede rubriek, welke gewijd is aan het publiceren van aloude oorkonden, bevat menig belangrijk stuk. De

Digitized by Google

redactie mogt zich ook hier in de hulp van medewerkers, als de heeren G. P. Roos, en Mr. J. Egberts Risseeuw verheugen.

Onder de derde rubriek: *Kleinere Bijdragen* vonden wij hoogst interessante aanteekeningen, van velerlei aard.

Wij wenschen van harte aan de redactie dezer *Bijdragen* den lust en de kracht toe, om nog lang, den ingeslagen weg volgende, een werk te verrigten, van zoo onberekenbaar groot nut voor allen die de historie onzes vaderlands beoefenen. Wij herhalen wat wij vroeger reeds opmerkten, dat de noodige belangstelling in dit werk zeker zal toenemen, wanneer men het terrein des onderzoeks wat ruimer maakt. Eene vereenigde uitgave van deze *Bijdragen* met het *Zeeuwsch archief*, zoo zij tot de mogelijkheden behoort, zou aanbevelenswaard wezen.

In allen gevalle schenken wij gaarne de ruimste aanbeveling aan de *Bijdragen*; een arbeid blijkbaar met zoo weinig baatzucht en met zooveel zelfverloochening, met zoo grooten ijver, en zoo uitgebreide kennis ondernomen, verdient succes.

Lucht en wolken. Mededeelingen over de natuurkunde van den dampkring en zijne verschijnselen. Naar het Hoogduitsch van Dr. H. Birnbaum. *Te Leiden, bij* A. W. Sijthoff, 1859.

Men zij vooral indachtig, om het hier genoemde werk niet te verwarren met het bekende werkje, dat onder den bijna gelijken titel: „Boven lucht en wolken," vooral van wege de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen sterk verspreid is. De inhoud van dit werk is natuurlijk geheel anders, en ook van de wijze van bewerking moeten we de gunstige getuigenis afleggen, dat ze in vele opzigten anders is. Eene hoofdverdienste van dit werk is, dat het zooveel het onderwerp toelaat, historisch bewerkt is, wat zeer bijbrengt tot de bevattelijkheid van het voorgedragene. Immers, wanneer de nog weinig der zake kundige, zoo maar in eens te midden van de wetenschap, op haar tegenwoordig standpunt gezet wordt — al worden hare uitkomsten hem ook als eene behoorlijke verteerbare spijze opgedischt (*mundgerecht gemacht*, zou een Duitscher zeggen) — dan duizelt hij er ligt van.

Digitized by Google

Maakt hij daarentegen de ontwikkeling der wetenschap, om zoo te zeggen, mede, dan komt hij langzamerhand op de hoogte en kan zich daarmede meer gemeenzaam maken.

Het werk bevat na eene inleiding, de volgende hoofdstukken: *de lucht onder den invloed der zwaartekracht*, *de lucht onder den invloed der veerkracht*, *de luchtpomp*, *het geluid in zijne betrekking tot de dampkringslucht*, *betrekking van den dampkring tot het water onder den invloed der warmte* (verdamping, dauw, nevels, wolken), *de beweging der lucht*, *de waterverschijnselen in de bovenlucht*, *de scheikunde der lucht*, *de electriciteit der lucht* en *het licht en de dampkring*. Beide laatstgemelde onderwerpen worden behandeld in den vorm van gesprekken tusschen een natuuronderzoeker en „een groot vereerder van alle natuurkundige wetenschappen." Daardoor is de bewerking van het boek, als een geheel beschouwd, wel wat ongelijkmatig uitgevallen, maar niet ten nadeele van de duidelijkheid en bevattelijkheid. Overigens heeft men ook in het geheel niet te vreezen, dat men in deze gesprekken het saaije vinden zal van soortgelijke gesprekken, zoo als men die in het begin van deze eeuw liet drukken.

Wetenschappelijk nieuws of eene in beginsel nieuwe opvatting en verklaring van bekende zaken bevat het werk, zoo ver ik heb kunnen ontdekken, niet. Het medegedeelde zal wel voldoende zijn om mijne meening te doen uitkomen, dat het werk van Dr. Birnhaum een zeer geleidelijke en bevattelijke voorstelling geeft van de zaken, die de Schr. zich ter behandeling voorgesteld heeft.

De menigvuldige tusschen den tekst geplaatste afbeeldingen dragen dikwijls zeer tot verduidelijking bij, of kunnen gedeeltelijk strekken om het geheugen te gemoet te komen, en den indruk van het gelezene meer blijvend te maken.

Crüger's Natuurkunde. Bewerkt door W. M. Logeman. *Tweede druk.* (*Te*) *Sneek*, (*bij*) van Druten en Bleeker.

Over de geheime krachten der natuur, door A. Bernstein. (*Te*) *Rotterdam*, (*bij*) H. Altmann, 1860. *Prijs f* 1,90.

De uitbreiding, die voor een paar jaren bij de wet aan het lager onderwijs gegeven werd, heeft onder anderen de

Digitized by Google

behoefte doen ontstaan aan beknopte, zaakrijke en vooral uiterst bevattelijke leerboeken over natuurkunde. Op meer dan ééne wijze heeft men gepoogd daaraan te voldoen. Kleinere en grootere werkjes over dit onderwerp hebben reeds het licht gezien.

Het hier aangekondigde verdient in alle opzigten aanbeveling. Wat het vooral zulk eene groote waarde geeft bij het schoolonderwijs, is dit, dat het de middelen aan de hand geeft om met de eenvoudigst mogelijke toestellen of met voorwerpen, die men in het dagelijksch leven aanhoudend om en bij zich heeft, hoofdwaarheden der natuurkunde toe te lichten. Daarbij komt, dat de lage prijs, waarvoor het boek te verkrijgen is, het wel iederen leerling, die de school voor uitgebreid lager onderwijs of wel de zoogenaamde Fransche school bezoekt, mogelijk maakt, zich dit werk zelf aan te schaffen.

Menigeen die het onaangename voelde van het gemis van alle natuurkundige kennis, die magt, waarvan de snelle vooruitgang van het maatschappelijk leven, het woelen en werken op menig gebied het gevolg is — heeft zich met voordeel van dit werk bediend, waarvoor overigens de naam van den Nederlandschen bewerker, den ook in het buitenland met lof bekenden Logeman beter aanbeveling is — ongerekend de stille aanbeveling die in het bijvoegsel: *„tweede druk"* ligt — dan eenige andere.

Bijzonder gemak verschaft de achter aan het werk bijgevoegde prijslijst van eenige der bij het onderwijs meest noodige, meestal eenvoudige en betrekkelijk min kostbare werktuigen.

Het boek zal overigens ook verder zijn weg wel vinden.

II. Bernstein's op de bekende, populaire wijze geschreven werkje over *„de geheime krachten der natuur,"* zal door beminnaars der natuurkunde met genoegen gelezen kunnen worden. Het zal vooral nuttig kunnen zijn, om hun eenig beter denkbeeld te geven van den innigen zamenhang en de naauwe onderlinge verwantschap der verschillende minder in het oog loopende oorzaken van beweging der stofdeeltjes. Electriciteit, galvanismus, magnetismus, licht, scheikundige werking, gravitatie etc. worden — hoewel juist niet gelijkmatig — in het werk behandeld.

Digitized by Google

Wenscht men te weten welke waarde aan dit werkje toe te kennen is, in zoo verre men daaruit kennis van de natuur zou willen opdoen, dan stel ik mij voor, dat het 't naast vergeleken zou kunnen worden met Brough's Tooververtellingen der Wetenschap, en dan geloof ik dat deze laatste — zoo als ik ook bij het bespreken van het werkje aanwees — eene zeer geschikte inleiding kunnen vormen tot het geregeld onderwijs, aan de hand b. v. van het besproken werk van Cruger-Logeman, terwijl Bernstein's „geheime krachten der natuur" meer geschikt zouden zijn als een repetitorium van een gedeelte der natuurkunde. Eerst wanneer men een, al is het beknopt, overzigt heeft over het geheel der natuurkunde, zal men dunkt mij Bernstein's werkje met genoegen, met verrassing dikwijls kunnen lezen. Anders zal misschien het gevolg van de lezing of bestudering daarvan, eene bronwel zijn van stomme verbazing, en van deze tot afschrik is maar ééne schrede.

Bepaalde aanmerkingen houd ik achterwege; ik herinner mij niet stuitende onwaarheden in de medegedeelde feiten gevonden te hebben; de opvatting en voorstelling dier feiten mogen niet altijd met die van den Ref. stroken — waar zij het niet doen, is het dáár, waar de wetenschap door gemis van stellige gegevens, nog individuële opvattingen toelaat.

De waterwereld, door H. Stahl. *Te Leiden, bij* A. Sijthoff. *In post* 8vo.

Welk eene magt het water is in de huishouding der natuur, wordt in het dagelijksch leven zelfs in de verte niet goed begrepen. Wij Nederlanders zijn door de geschiedenis des vaderlands tamelijk wel bekend met de magt des waters ter vernieling, en ook zij die nooit van die geschiedenis gehoord hebben, zij hebben thans ten minste de ellende mede geleden, door het vernielend element veroorzaakt. Zeker dit geslacht zal nog wel aan het volgende verhalen, welk een watersnood het jaar 1861 meêbragt. Maar behalve de magt van het water tot vernieling van menschenarbeid, zoo als die den bewoners dezer landen van den kant der zee zoowel als van den kant der rivieren dreigt, oefent het water nog eene andere magt uit insgelijks ter vernieling, Het wa-

Digitized by Google

ter is de magtigste slooper dien de groote vernieler, de tijd, in zijne dienst heeft. En hetzij men bij de verklaring der verschijnselen, die tot het gebied der geologie behooren, in het kamp der Plutonisten of dat der Neptunisten navraag doet — altijd wordt het water genoemd als de groote beroerder van de ingewanden der aarde, als de stof, die hare eeuwigdurende bewegelijkheid — bij de aardbevingen — overdraagt op hetgeen men gewoon was den vasten grond te noemen. Maar niet alleen vernielend of beroerend en storend voor den mensch is het water — zijn opbouwend vermogen is niet minder aanzienlijk. Hoevele uitgestrekte streken van het vruchtbaarste land aan den Nijl, Ganges, Donau, en onze rivieren, zijn niet uit het water ontsprongen! En hoe onwaardeerbaar groot zijn de werkingen waartoe het water door zijne betrekking tot de atmosfeer aanleiding geeft! Men lese het boek waarvan de titel aan het hoofd dezes uitgedrukt staat, vooral ook in verband met het meer philosophisch bewerkte boek van Rossmässler: *Het water* enz. — en men zal beter leeren begrijpen, welk eene magt het water in de natuur is. Ons, die tot over de ooren, mag men bijna zeggen, in het water zitten, is het goed dat te weten, en we hebben daarom met genoegen kennis gemaakt met het boven aangehaalde werk van Rossmässler, en met het hier te bespreken werk van Stahl, even als vroeger met het levendig geschreven en met gloeijende verwen schilderende werk van Hartwig: de zee en hare wonderen. Daarom lezen we ook nog weder gaarne Michelet's onlangs uitgegeven studie over de zee. Wil men de verhouding kennen van dit werk tot de eveneens in het Hollandsch uitgegeven werken van Hartwig en Rossmässler — het eerste behandelt een onderdeel van het onderwerp (de zee), met hetgeen zich geleidelijk daaraan vastknoopt; het laatste is in zijn aard en strekking meer vergelijkbaar met het hier beschouwde werk, maar toch staan beide zóó tot elkander, dat het één het andere aanvult. Rossmässler's werk behandelt meer het algemeene en geeft meest slechts zooveel bijzonderheden, als ter opheldering van de meêgedeelde algemeene waarheden dienen moeten, en is daarmede dan ook uitvoeriger over de natuur- en scheikundige eigenschappen van het water. Stahl's werk treedt meer in de bijzonderheden en is vooral te be-

Digitized by Google

schouwen als eene schets van de verspreiding van het water over de aarde. Wat degelijkheid en zaakrijkheid betreft, daarover is wel niet dan de loffelijkste getuigenis te geven. De tusschen den tekst gevoegde afbeeldingen zijn niet alle even goed bewerkt, ook niet alle juist als noodig of zelfs zeer gewenscht aan te merken, maar strekken toch over het algemeen zeer tot nadere opheldering van het in den tekst meêgedeelde.

Een woord over land- en tuinbouw, voeding van het vee, vetmesting der varkens enz., door D. Folkersma, *Meter-Taxateur van den turf in het derde district der provincie Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens Jzoon, 1860. *Prijs f* 0,60.

Ofschoon de schrijver van bovenstaand werkje weinig of geen nieuws voor den wetenschappelijken en praktischen beoefenaar der landhuishoudkunde mededeelt, wat niet reeds in andere werken vermeld staat, hebben wij zijn geschrift toch met veel genoegen gelezen, en dat te meer, omdat de heer F. blijkens zijne kwaliteit, turf-taxateur en derhalve een zoogenaamde dilettant in dat vak is. Wij ontveinzen niet hier en daar een kwinkslag te hebben ontmoet, die de lectuur van het werkje zeer aangenaam maakt, hoewel eenige al te triviale uitdrukkingen en „Grunninger provincialismen" wel eens hinderlijk waren. Wij voor ons zijn geene voorstanders van platheden in onze taal, en keuren het dus zeer af, dat men in sommige landbouw-werkjes een bepaalden boerentoon tracht aan te slaan, daardoor werkt men de lompheid in de hand, in plaats dat men beschaving tracht aan te kweeken, en de boer die lust tot lezen heeft, toont zelfs een afkeer van dergelijke platheden. Wij zijn het derhalve met de aanhaling van den schrijver uit den Frieschen Almanak voor landbouwers en veehouders te Leeuwarden, bij Eekhoff, 1851, bl. 59 en 60, lang niet eens, om dat stukje „heel aardig" te vinden, integendeel, wij vinden het „heel leelijk," om een aftreksel van koffij, bij gier van mest te vergelijken, zoo als daar gedaan wordt; waarlijk, men rekent te veel op de domheid en onnoozelheid der boeren! De schrijver houde dit ons ten goede, en make zich tot zijn voordeel deze kleine wenken voor het vervolg ten nutte. Overigens wenschen

Digitized by Google

wij het met een goed doel geschreven werkje in vele handen, dat ook, wat druk en papier aanbelangt, zeer aanbevelenswaardig is. Jesse.

Beschrijving van de voornaamste grassen en klavers, bij den aanleg van kunstweiden, alsmede van eenige voedergewassen enz., door J. Nagel Jr., *handelaar in landbouwzaden te Nijmegen. Te Zwolle, bij* W. E. J. Tjeenk Willink, 1860. *In post* 8vo. *Prijs f* 0,30.

In waarheid, eene aardige en nuttige beschrijving der voornaamste grassen en klavers, wordt hier den landman in weinige bladzijden gegeven. De heer N. schijnt beter dan vele zijner confrères met de nomenclatuur bekend te zijn, en heeft dus hierdoor eene wezenlijk goede dienst bewezen aan hen, die met de namen van sommige gewassen minder algemeen vertrouwd zijn. Slechts weinige aanmerkingen troffen wij bij het doorbladeren aan, als op bl. 6, waar de schrijver *Phleum pratense* betitelt met den naam van Timothy(-) gras, (in allen gevalle Timotheus-gras) dit heet algemeen Beemd-Doddegras. Op bl. 21, sub 54° vinden wij *Stipa tenacissima*, Esparto(-)gras, dat gelijk bekend is, in Spanje inheemsch is, terwijl de *Stipa pennata* of vedergras, dat hier en daar op steenige drooge weilanden voorkomt, onvermeld gelaten wordt. Voor het overige is het eene zeer goede beknopte handleiding, daar alle latijnsche namen — die toch de geldige zijn — alphabetisch gesteld zijn, terwijl men daarenboven nog een met Hollandsche namen voorzienen „Inhoud" achter het werkje vindt. Wij dringen dus zeer op eene algemeene verspreiding aan, ook bij andere handelaren in landbouw-zaden, die soms erbarmelijke klapperman's-namen aan verschillende zaden geven, als b. v. in de plaats van *Anthoxantum odoratum*, de benaming: *Antesante oderate*, dat wij eens op eene prijslijst vermeld vonden. Jesse.

Herschepping, of de Roman van Monte Beni, door Nathaniel Hawthorne. *Uit het Engelsch. Te Sneek, bij* van Druten en Bleeker, 1860. *Twee deelen in gr.* 8vo. *Prijs f* 6,00.

Een nieuw werk van Hawthorne, den schrijver van „de

Digitized by Google

Scharlaken Letter," „het Huis met de zeven gevels," enz., enz.,... en geen wonder, dat de uitgevers er verlangend naar uitzien, het in een Hollandschen vorm over te gieten, want dat een schrijver, die een paar goede boeken heeft geschreven, in staat zou zijn iets minder goeds te leveren, zie, dat ware eene onmogelijkheid. Gelijk de naam is, geldt het boek; en indien nu daarenboven een Engelsch nieuwsblad verhaalt, dat er in Engeland binnen zes weken drie drukken van verschenen zijn, en in Amerika daarvan in denzelfden tijd 11,000 exemplaren zijn verkocht, en indien het verder uitbazuint, dat het voor een der merkwaardigste romans moet worden gehouden, die in den laatsten tijd aan de verliefde harten ter zalving zijn toegediend, dan moet wel de aandrift des uitgevers onweerstaanbaar worden, en dan laat het zich verklaren, dat hij zich verheugt met het zalig vooruitzigt, dat het werk, hetwelk hij zal overplanten, behoort tot die romans, welke bij uitzondering een reuzendebiet in ons klein landje zullen verwerven.

Wij laten den uitgevers dien blijden droom... doch wij schrijven voor het publiek, en zouden ons jegens onze lezers niet geregtvaardigd achten, indien wij ons door eerbied voor schrijver, vertaler of uitgever, door loftuitingen, vóór den roman zelven aangeplakt, door fraaije vignetten of om welke reden ook lieten weêrhouden, ons oordeel openhartig bloot te leggen.

Voor den laatsten roman van Hawthorne — men zal het reeds geraden hebben — kunnen wij geene onverdeelde bewondering koesteren. Niet, dat wij daaraan alle schoonheid, alle bekoorlijkheid ontzeggen, of dat wij ons niet met genoegen met den schrijver hebben verplaatst in het heerlijke Rome, niet met belangstelling hem hebben gevolgd op zijne belangrijke togten naar onderaardsche grafgewelven, naar de ateliers der beeldhouwers, naar den Pinciaanschen heuvel, de Medici-tuinen en de campagna's, naar den toren van Hilda of het verblijf van Monte-Beni. Voorzeker, waar de schrijver ons den rijkdom van de Italiaansche kunst en de Italiaansche natuur, door hem van zoo nabij gadegeslagen, ontvouwde, ons getuige deed zijn van het leven en de beweging binnen Rome, wij zouden de waarheid meenen te kort te doen, indien wij in zijn voortbrengsel geen poëtisch

Digitized by Google

gehalte erkenden, en niet een bewonderend oor leenden aan hetgeen de schrijver ons omtrent de beeldhouwkunst en de werken der groote meesters, in de verschillende gaanderijen aanwezig, mededeelt. Doch al deze beschrijvingen en beschouwingen behooren in eenen roman sieraad te blijven, en wanneer wij dezen roman van Hawthorne afkeuren, of wanneer zij ten minste eene onbeschrijfelijke leemte en onvoldaanheid bij ons heeft achtergelaten, dan is het, dat de begaafde schrijver juist in dien uitwendigen luister zijn streven heeft gezocht, dan is het, dat hij met bijzondere voorliefde het tafereel met zonnelicht omstraalde, doch daarbij verzuimde de personen, die hij handelend deed optreden, in hetzelfde licht te plaatsen, of om het contrast nog scherper te maken, hen geheel met schaduw overdekte. Zoo gewaagt, om een voorbeeld te noemen, de schrijver niet van den boog van Titus, omdat deze in den ingang van het verhaal gevorderd wordt, maar hij zal met opzet zijne personen door dien boog heen leiden, om dezen in zijne bijzonderheden af te beelden, naar de afdrukken en schetsen, die hij daarvan heeft bewaard, om de geschiedenis daarvan op te teekenen en om achteloos zijn gezelschap te laten voortwandelen, dat de schrijver zelf, haast uit het oog verliest en de lezer evenzeer. De bovenmatige zorg, aan het decoratief besteed, bij miskenning en veronachtzaming van den inhoud, in een reisverhaal of losse schets eenigermate te verontschuldigen, in eenen roman altijd ten hoogste af te keuren, brengt dan ook te weeg, dat men meer leest met bewondering dan belangstelling, dat het oog meer wordt verlustigd dan hart of geest geboeid, dat men eindelijk meer wordt teleurgesteld dan voldaan. Het is alsof eene bengaalsche schittering voor onze oogen flikkert, maar waarvan in ons gemoed geen indruk blijft bewaard.

Een tweede grond voor teleurstelling, welke deze roman aanbood, vonden wij in het geheimzinnige waas, waarmede het is overtogen. Over ieder karakter, over iederen toestand, over iedere gemoedsopwelling, over den ganschen inhoud ligt van den eersten aanvang af een sluijer gespreid, welke niet wordt opgeheven. Een vreeselijke ophef wordt er gemaakt, telkens wanneer een der weinige personen, om wie zich dit drama beweegt, wordt ingeleid, en wanneer hij spreken zal,

Digitized by Google

dan blijft hij iedere opheldering schuldig. Aan het *parturiunt montes* denken wij telkens, wanneer een nieuw hoofdstuk is geëindigd... om ons verder te brengen in de ontwikkeling der intrigue? Geenszins. Aan intrigue heeft de schrijver zelfs niet gedacht. De gansche inhoud van den — laat het nu eenmaal zijn — roman, berust op eene ontmoeting van vier dichterlijke geesten binnen Rome, waar zij ieder met eene eigenaardige sentimentaliteit, gezamenlijk de godin der beeldhouwkunst bewierooken en een vriendschapsband knoopen, alleen gegrond op deze geestelijke sympathie. Een dartele, levenslustige beeldhouwer, spottend de faun genaamd, en die later blijkt een afstammeling te zijn van het doorluchtige stamhuis der Monte Beni's, maakt het hof aan Miriam, eene zeer overspannen natuur, die naar Rome is gevlugt om eene vervolging te ontgaan — wat daarvan de reden, wat Miriam's vroegere levensloop is geweest, wordt niet opgehelderd — die zij echter niet kan ontkomen, en die haar zelfs te Rome geen rust gunt, maar hare toewijding aan hare vrienden en de kunst verstoort. Aan den beeldhouwer Kenyon zal zij het geheim openbaren dat haar foltert en op het hart brandt, waardoor zij *vreest* krankzinnig te worden, en waaraan zij *hoopt* te sterven, maar Kenyon zou welligt kunnen „verdrinken, door naar het geheim te duiken," en nu bewaart zij het bij nader inzien liever in haar boezem. Toen Donatello, dus heette de Toscaansche edelman-faun, na herhaaldelijk de zekerheid te hebben verkregen van den rampzaligen toestand van spanning en onrust, waarin zich zijne geliefde Miriam bevond, op zekeren avond in maneschijn met haar de Tarpejaansche rots omwandelde en wederom de lastige en altijd even geheimzinnige gestalte bemerkte, die haar op de hielen zat, in eene gecompliceerden vlaag van boosheid en liefde — de beslissing daarvan zij aan de pathologen overgelaten — nu goedvond dien vreemden vervolger van de rots naar beneden te doen tuimelen, toen was Miriam zeker wel bevrijd van den man, die niet meer konde opstaan, maar het gevolg daarvan moest ook zijn — eene oude legende — dat de band der liefde door bloed was bezegeld. Een tragisch tooneel, dat des misdrijfs, doch waarvan het droevige getemperd wordt, naardien ook over dit hoofdmoment zekere geheimzinnigheid zweeft. Donatello meende in de oogen zijner geliefde de aan-

Digitized by Google

sporing of althans de bewilliging tot het volvoeren dezer daad te hebben gelezen, doch zijne liefde kon geene verschooning zijn voor zijn misdrijf, en Miriam en Donatello, aan elkander vastgeklonken door de zonde, „niet wetende of zij zich bewust zijn of niet," bezitten nogtans zooveel bovenmenschelijke zelfbeheersching om hun slagtoffer in de kerk der Kapucijnen naauwkeurig en koelbloedig te doen opnemen. Toch kunnen wij het ons begrijpen, dat de zonneschijn haar aangenamer is dan de doodbaar in de akelige kerk. Broeder Antonio moge zoo laaghartig geweest zijn als Miriam het zegt, wij gelooven het gaarne, maar zelfs het beste motief kan de aantasting der maatschappelijke orde niet wegnemen. Dit gevoelt Donatello, op eenmaal ontwaakt uit zijn „half wakenden en verwilderden toestand," — al deze toestanden in dezen roman lijden aan diezelfde halfslagtigheid en onbestemdheid — en hij scheurt zich af van Miriam, neemt van haar afscheid, of liever zij van hem, zelfs niet teeder, zelfs zonder handdruk. Maar ook eene andere figuur zegt Miriam vaarwel, het is die van Hilda, de blanke maagd, het ideaal der reinheid, die op haar toren zich enkel met witte duiven ophoudt, omdat zij zelve eene duive is! Deze figuur is zeker met waarheid en zachtheid geteekend — Hilda is een engel op aarde. Welk een last moet er nu drukken op haar vlekkeloos gemoed, van het oogenblik af dat zij onwillekeurig de getuige is geweest van een misdrijf, dat zij in het diepst van haar hart moet opsluiten, omdat daarin hare vrienden betrokken zijn. Het is haar alsof zij zelve een misdrijf heeft begaan, de vrede van haar gemoed is verbannen, hare onschuld is door de wetenschap des misdrijfs bezoedeld. Bij hare moeder — Hilda's vroeger leven en afkomst blijven natuurlijk een geheim — wil zij troost zoeken — doch deze leeft niet meer: bij haar eenigen vriend, den beeldhouwer Kenyon wil zij rust zoeken, doch hare schuchterheid weerhoudt haar, omdat zij zich zoo iets heeft verbeeld, dat deze meer dan een vriend voor haar wilde zijn. Hiermede eindigt het voorspel en tevens het eerste deel.

Het was in de maand Junij — van welk jaar is onbekend, doch de schrijver wil zijn verhaal doen voortspoeden als een beekje, zoo eentoonig welligt? — dat Kenyon zich naar den grijzen toren der Monte Beni's begeeft, om den

Digitized by Google

graaf, in zijn adelijk kasteel, een bezoek te brengen en er een glas zonneschijn te drinken, welks aangename geur en smaak den lezer doet watertanden; maar de lustige faun is thans *herschapen* in een somberen, naargeestigen graaf, die geene oogen heeft voor de schilderachtige betoovering der bosschen en heuvelen, die het verleden met pijnlijk gemoed herdenkt en nogtans meer gehecht schijnt aan Miriam, die hij verloor, dan gefolterd door het misdrijf, dat hij pleegde. Donatello geleidt Kenyon het landschap rond, dat hij bewoont, beklimt met hem torens, tinnen, maar beide wandelaars... „gevoelden steeds vreemde trekkingen aan hunne hartzenuwen;" de een bleef denken aan Miriam, de ander aan Hilda, wier afwezigheid natuurlijk zijn hartstogt prikkelt. Op zekeren avond, toen Kenyon van zijne lange, peinzende omzwerving terugkeerde — er wordt in dezen roman over het algemeen meer gepeinsd, gezucht, gefluisterd dan gesproken — en wederom de oude Toscaansche villa binnentrad, wordt hem op eenmaal „de signorina Miriam" aangekondigd. Miriam wenscht genade te vinden in de oogen van hem dien zij aanbidt en vreest Donatello's liefde te hebben verbeurd, die haar echter volgens Kenyon nog bemint „met eene kracht en diepte, geëvenredigd aan de meerdere kracht zijner vermogens in hunne nieuwe ontwikkeling." Kenyon, wien zij verklaringen heeft afgelegd, die de vrouwelijke ingetogenheid kwetsen en waarvoor het gemis van Hilda's omgang voorzeker als geene reden van verschooning mogt gelden, is nu de tusschenpersoon, die de twee „verbondenen door hartstogt en misdaad," bij het voetstuk van het bronzen standbeeld van paus Julius op het groote plein van Perugia zamenbrengt. Was het noodig dat Kenyon Miriam aan haren geliefde voorstelde als eene vrouw van magnetischen invloed? Donatello was daarvan al te wel bewust. Deze verbindtenis wordt nu voorgesteld als van geheel buitengewonen aard, als een middel tot onderlinge verheffing en aanmoediging tot een streng en smartvol leven, als een middel tot zelfopoffering, wederkeerige ondersteuning en niet tot aardsch geluk. Deze onderscheiding is wederom meer idealistisch dan reëel, en zoo lang wederkeerige genegenheid tot grondslag strekt eener verbindtenis, onverschillig waardoor die genegenheid is opgewekt, zal het bereiken

Digitized by Google

van aardsch geluk zooveel mogelijk, doch van de eeuwige gelukzaligheid hoofdzakelijk den grondslag moeten uitmaken van iedere verbindtenis. En Hilda... blijft de arme lijderes, wier aanleg is verstompt, „geene verterende vlam, maar verkillende (!) gevoelloosheid" maakt haar ongelukkig. Het heiligend bewustzijn der kunst is met hare innerlijke gerustheid geweken, de kunst heeft voor haar iedere wijding verloren, nu hare opgewektheid is vervlogen. Er ligt over deze schets wederom iets mystieks, iets nevelachtigs verspreid, of is niet juist in de kunst een heelende en heilige balsem gelegen na 's levens vermoeijenissen, en is het wel volkomen waar, dat de wisseling van indrukken, welke ons innerlijk leven ondergaat, ook noodwendig ons inzigt, ons bevattingsvermogen moet wijzigen, of zouden wij, bij zenuwachtige overprikkeling van ons hart, ons niet veeleer tot het grootsche in kunst en natuur voelen aangedreven dan daarvan afgetrokken? Doch Hilda, de Puriteinsche, inderdaad katholieke maagd, is nu eenmaal ontroostbaar; hetgeen zij zich tot dusver nog trachtte te verbergen, zij smacht naar Kenyon — omdat zij ook hem bemint? Neen, zoo spoedig ontwikkelt de roman zich niet, maar om aan iemand haar geheim te kunnen opdragen. Kan het bevreemden, dat zij haar geheim uitstort in den biechtstoel in de St. Pieterskerk, waar zij, in het blinde rondzwervend, hare toevlugt heeft gezocht? Voorzeker niet, evenmin dat de eerwaarde priester haar door zedelijken dwang tot de alleen zaligmakende kerk tracht over te halen, maar Hilda keert den aanslag moedig af, en juist nu zij verligt is van den last, die haar drukt, ontmoet zij aan het hoogaltaar Kenyon, die — op welke wijze blijft natuurlijk een geheim — zich daar bevindt om getuige te zijn van de herschepping zijner beminde. De twee geliefden, zonder nog een aveu te hebben gedaan, ofschoon daartoe overvloedige gelegenheid bestond, welke de schrijver telkens ontwijkt, philosopherende over kunst en gevoel, toen eene — natuurlijk geheime — boodschap, aan Hilda door Miriam opgedragen, haar naar het geheimzinnige paleis der Cenci's voert, zonder dat zij daarvan mededeeling doet aan Kenyon. Zij zouden elkander wedervinden in de galerijen van het Vaticaan, om, verloren in de aanschouwing der kunstwerken, zich eindelijk welligt in wederkeerige bewondering te verdiepen, toen de

Digitized by Google

lamp op het hoogste altaar van Rome voor de eerste maal sedert eeuwen werd uitgebluscht en de tinnen van Hilda's toren in duisternis liet. Over deze beschrijving ligt zulk een waas van mysticisme, dat alleen supranaturalistisch gezinde harten er door kunnen worden aangetrokken. Daar het rijk der wonderen onbegrensd is, vervangt het eene mirakel het ander. Welk een geheim verbindt zich aan de verwijdering van Hilda? Waarom draagt Miriam van dat geheim kennis en aarzelt zij dit aan den angstigen Kenyon mede te deelen? Waarom moet Kenyon eerst een standbeeld van Venus in de campagna uit de aarde opdelven om van Hilda eene nadere aanwijzing te erlangen? Wat beteekent dit geïmproviseerde afscheid van Miriam en Donatello te midden van het rumoer van het carneval? Hoe wordt zelfs de kwade indruk van het gepleegde misdrijf weggenomen? Toch niet door de enkele betuiging van Miriam, dat een geringe schakel de onschuld met de misdaad in verband brengt? Kenyon vindt zijne heminde op een balcon in een witten domino terug, waar zij heimelijk was verborgen gehouden, maar door welk toedoen en wat had zij te duchten? Door welke bemoeijingen keerde Hilda tot de werkelijke wereld terug? Kan het bevredigen, op bladz. 266 te lezen: „zij was uit een *geheime* plaats opgeroepen en wij weten niet door welke *geheimzinnige* gangen naar een punt geleid, waar het gewoel des levens haar in de ooren klonk." De liefdesdeclaratie volgt nu onmiddellijk, en waarlijk Hilda en Kenyon behoefden die gelegenheid thans niet in den grooten zwarten koepel van het Panthéon op te zoeken. Toch wel — toevallig bevond zich daar nog eens Miriam, die dit paar thans zwijgende zegende, ofschoon Kenyon hare verbindtenis met Donatello met eene herderlijke rede had ingewijd. Om de gansche mystieke voorstelling waardig te besluiten, erlangt Hilda vóór haar vertrek naar Engeland een bracelet van Miriam, waaraan eene mystieke tooverlegende is vastgeknoopt, en den lezer ontglipt onwillekeurig: Wat moest Miriams leven zijn, wat is er van Donatello geworden, wat is nu de moraal van dit stuk? De roman eindigt: „Maar Hilda had eene hoopvolle ziel en zag zonnelicht op de toppen der bergen." Dit willen wij gaarne aannemen; zij zal de aardsche vreugde in al hare vreedzame volheid hebben gesmaakt en genoten,... maar

Digitized by Google

daarmede is de lezer niet voldaan en het excuus, dat de schrijver bijbrengt, dat ook elk verhaal van menschelijk bedrijf en lotgeval onmisbaar een broos werk is, dat ligter verscheurd dan hersteld wordt, is voorzeker een gemakkelijk middel om het verhaal zwevende te houden, een geschikte uitweg om een doelloozen roman te eindigen, nadat de artistieke beschrijving is uitgeput, maar of daarmede aan de eischen van een goed zamenhangend, zich natuurlijk ontwikkelend verhaal behoorlijk is beantwoord, mag zeer betwijfeld worden. Hoe schijnbaar los de draden zamenhangen van de menschelijke voorvallen, de opmerkzame toeschouwer zal altijd verband ontwaren tusschen eene volgende daad met eene voorafgaande, een logischen gang van oorzaken en gevolgen waarnemen. Is het geheimzinnig karakter, dat over een roman ligt verspreid, reeds op zich zelve af te keuren, omdat vóór alles het verstand behoort te worden gevoed en het hart geene sympathie kan gevoelen, waar de eischen van het verstand niet zijn bevredigd — in dezen roman, wiens strekking toch niet zijn kan, de zedelijke verheffing van den zondigen mensch te bewerken, daar van zoodanige verheffing niets is gebleken, is dit *vague* en onbestemde nog in hoogere mate verwerpelijk. Had Hawthorne den strijd geschetst, die zoodanig menschenpaar heeft te strijden, dat door liefde en berouw aan elkander verbonden is, hij had een schoonen roman kunnen leveren. Maar juist waar die strijd aanvangt, hebben wij voor ons een gesloten boek, een onvolkomen geheel.

Dat de vertaling van dezen roman veeltijds stijf, tooneelmatig en schrikkelijk hoogdravend is, overvloeit van *sesquipedalia verba*, wijten wij meer aan den inhoud van het oorspronkelijke dan aan de bekwaamheden des — anonymen — vertalers.

P.

Napoleon in Duitschland, door L. Mühlbach. 1*e Afdeeling. Rastatt en Jena.* 2 *Deelen. Te Deventer, bij* A. ter Gunne, 1861. *Prijs f* 5,80.

't Is een hoogst merkwaardig boek, waarvan wij hierboven den titel afschreven. Napoleon I is nog altijd het kolossaal genie, dat met zijne deugden en gebreken de wereld ver-

Digitized by Google

vulde en wiens invloed tot in de verste eeuwen zal blijven bestaan.

„Jamais d'aucun mortel, le pied qu'un souffle efface
N'imprima sur la terre une plus forte trace,"

heeft de Lamartine teregt gezegd.

Hoeveel dan ook reeds over hem geschreven is, blijft er altijd nog oneindig veel van hem te berigten, te beschouwen, te onderzoeken over; en de belangstelling voor hem en zijn reuzentijd blijft steeds levendig.

De Duitsche schrijfster, die onder den naam van Louise Mühlbach reeds zoo gunstig bekend is (de echtgenoot van een hoogleeraar in de geschiedkunde) heeft in bovengenoemd werk de betrekking tusschen Napoleon en Duitschland tot het onderwerp harer studie gemaakt en in zeer oorspronkelijken plastischen vorm hare resultaten medegedeeld. 't Is geen geschiedkundige roman, ook geene strenge geschiedenis, die wij voor ons hebben; 't is een genoegzaam nieuw genre, dat de voornaamste feiten getrouw en aanschouwelijk mededeelt; maar ze op zulk eene wijze inkleedt, dat ze al 't bekoorlijke en boeijende van den roman hebben.

't Is inderdaad verwonderlijk hoever de schrijfster 't in deze kunst van schilderen en groeperen gebragt heeft; bovenal met welk eene scherpzinnigheid en fijnen takt zij, juist die punten en zijden weet te kiezen, die volkomen voor haar doel passen; en die hare schetsen de grootste natuurlijkheid en levendigheid verleenen. Geheele hoofdstukken, ja genoegzaam 't geheele werk, strenge geschiedenis, leest zelfs de minst wetenschappelijke met dezelfde belangstelling en 't zelfde genoegen als den boeijendsten en fraaisten roman.

De 1ste afdeeling, die wij voor ons hebben, en die een werk op zich zelven bevat, *Rastatt en Jena* getiteld, loopt van den vrede van Campo Formio (1790) tot den slag van Jena (1807). Eene menigte belangrijke onderwerpen komen hierin voor. Wij behoeven slechts de opschriften van eenige hoofdstukken mede te deelen om hierover te kunnen oordeelen: De minister von Thugut; Joseph Haydn; de jonge koning; Friedrich Gentz; Marianne Meier; Victoria de Poutet; de achttiende Brumaire; Johannes Muller; Fanny von Arnstein; de eerste konsul; twee Duitsche geleerden; Napoleon en de Duitsche vorsten; de muziekles van koningin

Digitized by Google

Louise; de eed aan 't graf van Frederik de Groote; het einde van het Duitsche rijk; de liefde eener vrouw; de vrouwen van Braunau, enz., enz.

De vertaling is goed geslaagd; wij laten ten bewijze hiervan, eenige regels, op bladz. 256 van het eerste deel voorkomende, volgen:

In Rastatt.

„Reeds bijna twee jaren was het kongres te Rastatt vergaderd; twee jaren reeds streden de duitsche gezanten met Frankrijk over de oorspronkelijke grenzen des rijks, streden met elkander om eenige strepels land, eenige voorregten, welke deze eischte, gene niet wilde toestaan.

Het was een treurig, jammerlijk gezigt, 't welk dit kongres van Rastatt bood, en met somberen blik zag geheel Duitschland het aan; met smadelijken lach wees Frankrijk er op, en sprak: Wij zijn 't niet, die Duitschland verstoren en ontbinden, maar Duitschland doodt zich zelf. Het ontbindt zich door eigen zwakheid, en door de oneenigheid zijner vorsten en heeren zal het sterven.

Inderdaad, Duitschland droeg de kiem des doods en der ontbinding in zijne zieke, gewonde borst, en reeds vertoonden zich de eerste verschijnselen der oplossing. Die eerste verschijnselen waren de nijd, de twist en haat der duitsche staten onder elkander, het was de boosaardige vreugd, waarmede de een den ander zag sterven, zonder eenig medelijden met zijne kwalen, slechts er aan denkende, dat hij van den stervende erven zou.

Het eerste lid van Duitschland, 't welk den dood ten deel viel, waren de bisdommen en geestelijke staten. Zij, in de eerste plaats, toonden het brooze en vergane van duitsche toestanden aan. Die duitsche landen dus, welke voordeel van de ontbinding dier staten konden verwachten, stemden voor de sekularizatie, dezulken, welke daardoor met verliezen werden bedreigd, stemden er tegen. Een nieuwe twistappel was in het duitsche rijk geworpen; in twee partijen, die dreigend tegenover elkander stonden, doofde zich de laatste vonk van duitsche eensgezindheid uit. Oostenrijk verhief luide zijne stem tegen de sekularizatie der geestelijke goederen, wijl het daarbij geen voordeel voor zich zelf, maar voor zijne mededingers zag; Pruissen verklaarde zich voor

Digitized by Google

de sekularizatie, in de hoop, daarbij voordeel en uitbreiding te erlangen; en nog dringender dan Pruissen begeerden de middelbare en kleine vorsten de opheffing der geestelijke stichtingen, die ten deele ook aan hen als erfgenamen toevallen moesten.

De hebzucht deed den duitschen vorsten en staten alle andere belangen over 't hoofd zien, en alle grondbeginselen verloochenen; uit hebzucht schudden zij vooreerst het oude, vermolmde, duizendjarig duitsche rijk; uit hebzucht verstoorden zij de oude orde der dingen, en het gebouw der duitsche staatsgesteldheid ontving zijn eerste scheur van duitsche handen."

In gemoede durven wij het boek dus aanbevelen, zoowel aan hen die enkel voor uitspanning lezen, als aan hen die door lectuur hun verstand zoeken te beschaven en hun geest te verrijken; en zeggen het den recensent in het Handelsblad na: „Wij gelooven niet dat iemand het zonder groot genot lezen zal."

Nieuwe Friesche Volks-almanak voor het jaar 1861. *Negende Jaargang. Te Leeuwarden, bij* H. Kuipers, 1861. *XII en* 147 *blz. In kl.* 8*vo. Prijs f* 0,60.

Het mag waarlijk wel verwondering baren, dat de Vaderlandsche Letteroefeningen nu nog eene aankondiging of recensie bevat van een jaarboekje. Gewoonlijk toch verschijnen de almanakken in de maanden September of October, en zijn meestal de kennismakingen en de vermelding van den inhoud reeds voor nieuwe jaar afgeloopen. Wie toch koopt in Mei nog een zoodanig product onzer periodieke pers?

Intusschen de redactie ontving het bovenstaande eerst laat, en zoo spoedig het ons werd gezonden, hebben wij ons gehaast, het te doorlezen. Ware het niet, dat de inhoud verdiende meer algemeen bekend te zijn, wij zouden ons niet met de recensie hebben onledig gehouden, doch de nuttige en aangename lectuur dwong ons, al zou het alleen een blijk van dankbaarheid mogen heeten, aan het verzoek der redactie te voldoen.

Het is de negende maal, dat dit jaarboekje het licht ziet, en dit is toch wel een bewijs voor zijne degelijkheid. Immers bij de menigte van almanakken, die jaarlijks verschijnen,

Digitized by Google

en waardoor de eene de andere als het ware verdringt, moet de redactie wel iets goeds leveren, om stand te houden. En dat heeft de heer Dijkstra, die het „*Voorbericht*" onderteekent, steeds getracht te doen, en hij is ook nu weder goed geslaagd, al deed zich het gemis van mannen, als jhr. mr. H. B. van Sminia, R. Posthumus, en mr. U. A. Evertsz smartelijk gevoelen.

Het *Mengelwerk* bestaat uit proza en poezij (het laatste in den Frieschen tongval) en heeft, met uitzondering van één stukje, geheel betrekking op Friesland. A. Telting lichtte *eenige levensbijzonderheden van Doctor Pieter Tiara* zoo als die door Suffridus Petrus, in de script. Fris. en naar dezen, door Vriemoet, in Athen. Fris. zijn opgeteekend, toe, uit stukken, die hij in het stedelijk archief van Franeker gevonden had. Veel van wat onbekend was van den geleerden Tiara, die aan de hoogescholen te Douay, Leiden en Franeker de eerste hoogleeraar in de Grieksche taal was, wordt ons hier vermeld, in een stijl en op eene wijze, die ons boeit en veraangenaamt. De bekwame provinciale archivarius W. Eekhof doet in zijn *Voorheen en Thans*, den blik slaan op de verbetering van de wegen in Friesland en zijne bijdrage is niet minder lezenswaardig, dan de vorige. De redacteur — wij hadden eigenlijk met hem moeten aanvangen! — levert drie zeer wetenswaardige geschiedkundige bijzonderheden. *De Friezen op de Færöen* bevat bij het licht, dat dit stukje over de gebruiken enz. van de bewoners dier eilanden werpt, eene zeer naïve legende, die zich met genoegen laat lezen. *Dierenbeenderen eertijds als schaatsen gebruikt*, ofschoon niet nieuw voor ons, voldeed ons toch uitermate en *het gedenkteeken bij de nieuwe zijlen*, met een plaatje naar de teekening van H. Beekkerk Heijmans, behelst de geschiedenis der overdijking van het Dokkumerdiep, met eene beschrijving van de piramide zuil, ter herinnering daaraan op de grensscheiding der grietenijen Kollumerland en Oostdongeradeel geplaatst. Mr. J. Dirks gaf in *een half dozijn snippers uit de oude doos* even zoovele proeven van rijmelarij uit zeldzame geschriftjes in de 17de eeuw in Friesland gedrukt, die tevens den vaderlandslievenden geest der Friezen doen kennen. Zijne *Naïviteit* mag met regt dien naam dragen. Dr. Cannegieter stond een goed uitgewerkte en toch beknopte levenschets van *Janke van*

Digitized by Google

Uxema, heerschap te Blij af en terwijl A. Wassenbergh eene beschrijving gaf van de gemeente *Menaldumadeel* met hare twaalf dorpen, deed B. Bolleman van der Veen de lezers eene wandeling maken door de geheele provincie om in *Frieslands voormalige kloosters getuigen* te doen zien *van Frieslands godsdienstzin.*

Ziedaar het proza van den Almanak, dat Frieslands geschiedenis of gesteldheid ten onderwerp heeft. Buiten dit onderwerp om, maar toch niet minder gepast in een Volksalmanak is *Eer* door H. Beekkerk Heijmans. Als eene proeve daarvan geven wij de volgende regels.

„Militaire eer; — dikwijls vrij gelijkende naar de opvatting der Gothen en Vandalen.

„Een minister van financiën spreekt van zijne financiëele eer, als hij 's lands geldmiddelen in 't regte spoor brengt.

„Regtsgeleerde eer; — Jean Paul zegt, dat het gemakkelijker is een varken bij zijn staart vast te houden, dan een advocaat bij zijn jas.

„Kunstenaars eer; — een kitteloorig iets.

„Schrijvers eer; — bij lof, zacht als satijn; bij kritiek, scherp als een stekelvarken.

„Koopmans eer; — bij 't gelukken eener speculatie, schelklinkend als een trompet; bij mislukking, stom als een visch.

„Maar waarin ligt dan toch de ware eer? . . . . . .

. . . . . .

„Of om het in eenen zin uit te drukken: dat hij, die God boven alles lief heeft, en zijn naasten als zich zelven, in de ware beteekenis des woords is — *een man van Eer.*"

De poëzie uit het jaarboekje bestaat uit een drietal stukjes die elk hunne eigenaardige verdiensten hebben en zoo als wij boven zeiden in het Friesch geschreven zijn. De titels zijn: *Et Bildt bezongen in zijn aigen tael*, door Waling Dijkstra; *Wær is 't*, door F. to F. en *Oan de freugde* door H. G. van der Veen.

De Nieuwe Friesche Almanak bevestigt volkomen de spreuk der oudheid: *eenvoudigheid is het kenmerk van het ware;* want de inhoud van enkele onzer prachtjaarboekjes heeft ons niet zoo voldaan als dit eenvoudig, maar niet minder net boekske.

Wie zich dan ook dit werkje nog niet heeft aangeschaft, koope het nog en hij zal zich de geringe uitgave niet beklagen.

Digitized by Google

Algebraïsche Cursus (,) *ten gebruike van de Adelborsten aan het Koninklijk Instituut voor de Marine* (,) *te Willemsoord, door* B. L. Vries, *Onderwijzer in de Wiskunde aan genoemd Instituut.* (*Te*) *Nieuwediep*, (*bij*) J. C. de Buisonjé, 1859. *In* 8vo. *Eerste deel*, *X en* 204 *bl. Prijs f* 1,25. *Tweede deel X en* 260 *bl. Prijs f* 1,50.

Antwoorden op de Voorstellen, voorkomende in bovengenoemden Cursus, door denzelfden Schrijver, en bij denzelfden Uitgever. Eerste deel, 36 *bl. en Tweede deel* 37 *blz. Prijs van elk deeltje f* 0,25.

Te rekenen naar het aantal werken of werkjes, die in de laatste zes jaren over de Algebra in het licht verschenen, is de beoefening dezer schoone wetenschap met reuzenschreden vooruitgegaan, of zijn er ten minste nieuwe gezigtspunten ontdekt, welke den beschouwer een tot nog toe onbekend veld van onderzoek zullen openen? — Alzoo zou alligt deze of gene oningewijde in het boekenschrijven kunnen zeggen, en menig meer ervarene zou misschien in dezelfde dwaling vervallen, indien hij zich de moeite niet wilde getroosten, om de zaak van meer nabij te onderzoeken. Immers, er is bijna geen onderwijzer, leeraar of docent (volkomen synoniem, waarde lezer!) aan eene of andere landsinrigting voor *voortgezet lager* of *middelbaar* onderwijs, die niet eene handleiding heeft vervaardigd, om de jongelieden voor te bereiden (alias: *afrigten*) tot het doen van een examen, dat hij (het kan zoo treffen!) meestal zelf zal moeten afnemen. Hieraan is het alleen toe te schrijven, dat zekere leerboeken, die niet beter, noch grondiger, maar veel slechter en oppervlakkiger waren dan de reeds bestaande, toch kopers en gebruikers hebben gevonden. Onze instituteurs, die *aannemen* (o prozaïsche eeuw!) onze jongelieden binnen een' bepaalden tijd *klaar te maken* voor het examen te Breda, te Nieuwediep of te Delft, kiezen, als uit noodzaak, de werkjes, welke door de fungerende onderwijzers aan de betrokkene instellingen geschreven zijn, dewijl zij hopen, dat juist die heeren tot de examinatoren zullen behooren. Wat nu meer bepaaldelijk het onderwijs in de algebra be-

Digitized by Google

treft, kunnen wij ons niet onthouden, dien heeren Instituteurs te doen opmerken, dat zij niet genoeg in het oog houden, dat het hoofddoel van het onderwijs in de stelkunst niet is, om den knapen en jongelieden formules te leeren, herleidingen te doen uitwerken of vergelijkingen op te lossen. Onzes inziens, moet men zich hoofdzakelijk toeleggen den leerlingen te leeren denken, en hun een helder inzigt in de behandelde zaken te verschaffen. Vooral dient men te zorgen, wil men eenmaal goede resultaten van zijne pogingen beleven, eerstbeginnenden niet af te schrikken door hen, op eene onverstandige wijze, bezig te houden met dingen, welke boven hun begrip gaan, of met het tijddoodende sommetjes-maken, dat hen, zoo als de ervaring ons geleerd heeft, al spoedig verveelt.

De Heer Vries heeft de vereischten, die een degelijk leerboek in zich behoort te vereenigen, gelukkig in het oog gehouden. Zijn werk voldoet aan de verwachting, die men redelijker wijze, van een' algebraïschen cursus mag koesteren. Door persoonlijke ondervinding had hij de gebreken van de gewone methode van onderwijs in de stelkunst leeren opmerken; want, gelijk algemeen bekend is, klom hij van den rang van eenvoudigen hulponderwijzer aan eene lagere school, door ijver en werkzaamheid, in weinige jaren, tot zijne tegenwoordige eervolle betrekking. — Van zulk een' man was met grond *goed werk* te verwachten. Het strekt ons dan ook tot wezenlijk genoegen de verklaring te mogen afleggen, dat wij in den door hem uitgegeven' cursus eene wel geordende, duidelijke voorstelling der behandelde zaken aantroffen, en dat zijn werk de overtuigendste bewijzen draagt, dat hij den leeftijd der knapen, waarvoor het bestemd is, niet uit het oog heeft verloren.

De leerlingen, die op eene goede lagere school, *grondig* rekenen hebben geleerd, zullen veel nut kunnen trekken uit den algebraïschen cursus van den Heer Vries. Vooral het eerste gedeelte, in hetwelk het stelkundige schrift en de herleidingen der stelkunstige uitdrukkingen voorkomen, is ons uitmuntend bevallen. De ophelderingen zijn allen duidelijk uiteengezet, en de gang is hoogst geleidelijk. Wij troffen er aan, wat in een soortgelijk leerboek te huis behoort, en de 130 bladzijden, welke de schrijver er aan heeft

Digitized by Google

besteed, verdienen in alle opzigten de eer eener naauwkeurige kennismaking.

Bij de behandeling van het tweede gedeelte neemt de Heer Vries meer de beknoptheid in acht. Ook dit keuren wij goed, daar men toch wel mag veronderstellen, dat de leerlingen, eenmaal tot dit tweede gedeelte gekomen zijnde, voldoende vorderingen zullen hebben gemaakt, om de verklaringen van den onderwijzer, zonder veel omhaal van woorden uit het leerboek, te begrijpen. Deze, immers (namelijk de onderwijzer) behoort het levende boek te zijn, en zal, mits hij zijne roeping versta en voor zijne taak berekend zij, wel zorg dragen dat zijne leerlingen, door het werktuigelijke van buiten leeren en machinaal opzeggen, hem niet in den verderfelijken waan brengen, dat zij begrijpen, wat hun inderdaad duister is gebleven.

Theorie en praktijk gaan bij het leerplan van den heer Vries hand aan hand. De vraagstukken en oefeningen, ter toepassing der verklaarde regels zijn met takt gekozen, en zullen zonder twijfel aan het voorgestelde doel beantwoorden. Ook de antwoorden op de voorstellen, afzonderlijk in twee deeltjes verkrijgbaar gesteld, zijn accuraat bewerkt, en zullen den gebruikers van den algebraïschen cursus voorzeker welkom wezen.

Moge het werk van den Heer Vries eene goede ontvangst te beurt vallen bij onze onderwijzers: het verdient aanbeveling.

Oefeningen in het schrijven van de Fransche taal, door H. G. Roodhuijzen. *Eerste stukje. Tweede druk. Te Amsterdam, bij* L. F. J. Hassels (*zonder jaartal*). *Prijs f* 0,20. *Tweede stukje*, 1854. *Prijs f* 0,25 *en Derde stukje*, 1854. *Prijs f* 0,25.

Wij kunnen de redenen niet gissen, *waarom* dit werkje, dat, blijkens het voorberigt van het eerste stukje en de titels van het tweede en derde, reeds in 1853 en 1854 in het licht verscheen, pas voor eene maand of wat bij de redactie van dit tijdschrift ter beoordeeling is ingezonden. Heeft men eerst (?) gunstige resultaten willen afwachten, of vreesde men voor eene onpartijdige beschouwing? — Hoe het ook zij, wij zullen onze oordeelvelling alleen naar het geleverde bepalen.

Digitized by Google

Eene voorafgaande opmerking houde men ons ten goede. Zij is deze:

Het gaat in onze materialistische dagen maar al te veel met het edele en onpartijdige streven der Nederlandsche kritiek, als met de welsprekende vertoogen der Flaminganten bij onze Zuidelijke voormalige broeders in België. Te vergeefs blaast de kritiek op hare duizendtongige trompetten, te vergeefs luidt zij, met volle kracht, hare schelklinkende brandklokken, te vergeefs wijst zij iedere maand op de voetangels en klemmen, die op de beurzen van het publiek zijn aangelegd, — uitgevers en auteurs laten haar waarschuwen en roepen, en..... zij gaan hunnen ouden gang! Al schudt zij die speculanten nu en dan op eene vrij onzachte manier wakker, zij dommelen spoedig weder in, en leveren in het voorjaar, na eenen winstgevenden winterslaap, met verfrischte groeisterkte, distels en onkruid op het veld der vaderlandsche letterkunde. Vooral is zulks van toepassing op de rubriek: *Schoolboeken*, en het boven aangekondigde werkje is een vernieuwd bewijs, dat men niet schroomt, zelfs met oude *middelmatige* (onzes bedunkens, is dit woord toch niet te kras!) produkten de onderwijzers in hunne soms moeijelijke keus van geschikte en doeltreffende leerboeken op een dwaalspoor te brengen, en daarbij de jeugd prijs te geven aan de onvermijdelijke kwade gevolgen, die uit het gebruik van prulwerkjes noodwendig moeten doen ontstaan.

De zoogenaamde *„Oefeningen in het schrijven der Fransche taal"* bestaan uit eene rhapsodie van links en regts verzamelde volzinnen, die, over het algemeen, niets om het lijf hebben, en zonder oordeel of nagedachten zijn ter neder geflanst. Daar, waar de schrijver heeft goedgevonden fransche auteurs *na te schrijven*, zijn de verzamelde phrases goed gesteld, en zonder taalfouten overgenomen. Hij is evenwel minder gelukkig geweest in het fabriceren van zinnetjes, die een Parijsche schooljongen van tien à twaalf jaren voorzeker beter zou leveren dan de heer R. gedaan heeft. Het doet ons leed, zulks te moeten zeggen, daar de heer R. met regt, als een der Redacteuren van het Maandblad van het Onderwijzers-Genootschap, op het gebied der Nederlandsche taal en dat der Opvoedkunde, door velen geacht wordt; maar deze omstandigheid mag ons niet blind doen

Digitized by Google

zijn voor de menigvuldige fouten tegen het taaleigen van de schoonste der Europesche talen, waardoor zijn werkje ontsierd wordt en beneden het middelmatige is gedaald. Het ontbreekt hem geheel aan de bekwaamheid om *zijne Hollandsche gedachten* in goed fransch over te brengen, zoodat hij in geenen deele aanspraak kan maken op het criterium, dat bij uitnemendheid de werkjes van Baudet onderscheidt: Men oordeele:

Eerste Stukje, bl. 9. *Le jardinier est dans le jardin.* — Zou die arme tuinman er ook *in* begraven zijn? Een mijner kinderen, negen jaren oud, riep, toen ik dit volzinnetje hard op las: „Papa! wat had die tuinman toch voor kwaad gedaan?"

„ „ „ 12. *Je donne une beurrée aux pauvres.* — Slechts arme Zwitsers, die hun vaderland hebben moeten verlaten, en het boerenvolk in het Zuiden van Frankrijk spreken van *une beurrée.* Een welopgevoede Franschman zegt altijd: *une tartine.*

„ „ „ 24. *Il y a une belle maison sur le coin de la première rue à droite.* Op den hoek, zuiver Hollandicisme! Een Franschman, ja, elk Hollander, die een paar jaren Fransch heeft geleerd, zal steeds zeggen: *au coin.*

„ „ „ 25. *Un empereur est plus puissant qu'un roi.* — Eene betrekkelijke onjuistheid, om niet te zeggen onwaarheid. Wij, voor ons, gelooven, dat de keizer van Haïti lang zooveel niet heeft in te brengen als de koning van Pruissen.

„ „ „ 32. *L'église est ouverte pour les hommes pendant le Dimanche.* Dit gaat waarlijk alle denkbeeld te boven! *Pour les hommes!!* O! Boileau, keert gij u in uw graf niet om, bij het hooren van zulke heiligschennis aan de eenvoudigste eigenschappen van het voortreffelijk taaleigen der overschoone taal, die gij met zooveel luister hebt beoefend?

Digitized by Google

Tweede Stukje, bl. 26. *Elle heurta son pied.* — Heeft de heer R. dan nooit de grammaire geleerd? Of moest *zij* volstrekt *haren* voet en niet dien van haren echtvriend stooten? Er had moeten staan: *elle se poussa le pied.*

Derde Stukje..... Doch, waarom zouden wij verder voortgaan? Wij hebben medelijden met den auteur, en willen den lezer niet vervelen. Het aangehaalde is voldoende, om ons ongunstig oordeel met bewijzen te regtvaardigen, en wij raden in gemoede den schrijver aan nooit meer dergelijke *Fransche* boekjes uit te geven.

En hiermede: „*A tout péché, miséricorde!*"

Leesstof voor de verstgevorderde leerlingen eener lagere school in proza en poëzij, 5de druk. Te Delft, bij H. Koster, 1860. *Prijs f* 0,45.

Wij vertrouwen, dat deze lees-stof aan de meeste onderwijzers bekend zal zijn, te meer als wij nagaan, dat zij in 7 jaren tijds reeds vijf drukken beleefde. Voor hen, die ze nog niet mogten kennen, zij aangemerkt, dat dit werkje eene uitgezochte verzameling bevat. Dichters en prozaschrijvers zijn geraadpleegd, en uit de beste hunner werken is stof geput. Luimig, ernstig, alles vindt hier eene plaats, en daarbij heeft men zorgvuldig zulke fragmenten gekozen, als welke kunnen strekken om, zoo als de verzamelaars met regt in hun voorberigt zeggen, de jonge lezers of hunne betrekkingen aan te sporen tot de lezing der belangrijke werken, waaruit ze genomen zijn.

Bij een werkje als dit behoeft de onderwijzer nooit verlegen te staan, daar de stukjes noch langdradig van inhoud, noch te verheven van aard zijn, en de jeugd ze daarom met genoegen zal lezen, vooral nu er hier en daar nog al eens een vrolijk stukje onder loopt.

Ook zonder onze aanbeveling zal dit werkje zijnen weg tot eenen zesden druk wel vinden. 't Ware maar te wenschen, dat eene goede opname van een goed leesboek andere opstellers en uitgevers terughield van de uitgave van die menigte prullen, die in den kommenijswinkel meer nut kunnen doen dan in eene school, en op deze wijze dat legio leesboeken eindelijk wat verminderde! DES CH.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

La crise religieuse en Hollande. Souvenirs et impressions. Par D. Chantepie de la Saussaye, *l'un des Pasteurs de l'église Wallonne de Leyde. Leyde*, de Breuk & Smits, 1860. *Prix f* 2,00.

Er is in den laatsten tijd nog al wat gedaan om het buitenland op de hoogte te brengen van den strijd der theologen in Nederland. Dr. A. Réville en de heer Trottet, predikanten bij de Waalsche gemeenten te Rotterdam en te 's Hage, hebben, de eerste in de *Revue des deux mondes*, de laatste in de *Revue Chrétienne*, verslagen geleverd van den staat der zaken, welke geducht uiteenloopen, terwijl Mr. G. Groen van Prinsterer in den *Chrétien évangelique* van Lausanne een gedeelte der godgeleerde twisten in zijn vaderland behandelde. En nu heeft de bekende Leidsche predikant Chantepie de la Saussaye de pen opgevat om den vreemdeling te helpen inlichten, die mogt belang stellen in den hier zoo veel gerucht makenden strijd. Evenwel is dit niet het eenig doel van den schrijver. Hij zelf heeft een werkzaam aandeel gehad in gemelden strijd, en meent dat van de verslaggevers Dr. Réville, maar vooral Mr. Groen hem schromelijk miskend hebben. Evenzeer gevoelt hij zich beleedigd door den heer C. Sepp die hem, in de door Teyler's godgeleerd genootschap bekroonde geschiedenis der theologie in ons vaderland, niet zeer gunstig beoordeelde. De hoogleeraar A. D. Loman beoordeelde des schrijvers standpunt in „de Gids" wel zeer beleefd, humaan, maar toch niet naar den zin van dezen. Eindelijk — de hardnekkige strijd van den schrijver tegen Prof. Scholten, heeft, gelijk bekend is, meer dan eens de tegenspraak van dezen in 't leven geroepen, en wederom meent de heer C. d. l. S. zich miskend. Naar het heet, heeft vooral het schrijven van Mr. Groen deze „herinneringen en indrukken" uitgelokt (pag. 10), en ik wil gaarne gelooven, dat van alle mogelijke miskenningen, die welke de schrijver van voormalige vrienden ondervond,

Digitized by Google

de meest onaangename waren. Tegen alle deze — volgens den schrijver verkeerde — beoordeelingen, zijn de *souvenirs et impressions* gerigt, en meer nog dan de menschlievende begeerte om den vreemdeling in te lichten, heeft de zucht tot zelfverdediging de pen van den schrijver bestuurd. Hij wil eene apologie van zijn eigen veel aangevallen standpunt leveren, welke tevens den lezer in staat zal stellen zich een overzigt van *la crise religieuse en Hollande* te verschaffen. Niemand kon zeker zoo goed het een doen en het ander niet nalaten als de heer Chantepie. Hij toch is in strijd met alle bestaande partijen onder de Nederlandsche theologen. Hij heeft den mannen van den vooruitgang den handschoen toegeworpen, en is door de mannen des behouds verlaten. Hij behoort noch tot de liberalen, tot dezen zelfs allerminst, maar ook niet tot de regtzinnigen; niemand zal hem onder de revolutionairen rekenen, en met de anti-revolutionairen heeft hij gebroken, ja ontkent dat hij ooit tot hen heeft behoord. De Leidsche school is hem eene ergernis, de empiristen zijn hem een doorn in 't oog, met de overigen ligt hij overhoop. Prof. Scholten heeft beweerd, dat ds. Chantepie veel van hem heeft overgenomen, en deze ontkent het; mr. Groen noemt hem een afvallige, en niet dan met verontwaardiging wordt dit door den Leidschen predikant vernomen. Hij is in één woord, zoo als dr. Loman hem heeft gesignaleerd: een alleenstaand strijder, een „lutteur solitaire." Wat kan men nu verwachten van een verslag, betreffende den stand der zaken, geleverd door zulk een man? Meer dan van de andere verslagen, welke ik reeds noemde? Aan dr. Reville wordt door den schrijver op niet zeer kiesche wijze verweten, dat zijn artikel in de *Revue des deux Mondes* wel naar den vorm een objectief oordeel bevat, maar eigentlijk niet veel meer is, dan eene dankzegging aan de Leidsche faculteit, welke hem *honoris causa* het doctoraat schonk (pag. 15). Aangaande het schrijven van ds. Trottet beweert hij, dat het — nl. een antwoord van dezen aan mr. Groen — de grenzen van eene *apologie personnelle* niet overtreedt. En wat de verhandeling van den heer Sepp betreft, welke door S. met zoo onverdiende minachting wordt bejegend, — haar schrijver is „chaud partisan de M. Scholten," en niet onduidelijk wordt hem gezegd, dat hij als „pasteur mennonite"

Digitized by Google

zich liever niet met de zaken had moeten inlaten, omdat het mogelijk is dat hij in de ontwikkeling van de Nederl. Herv. Kerk geen belang stelt (pag. 127). Waarlijk had S. beweerd, dat de heer Sepp prof. Scholten met vleitaal om den doctorstitel bedelde, hij had het niet veel erger gemaakt! Nu wordt niet meer of niet minder van den degelijken arbeid des doopsgezinden leeraars gezegd, dat die, door de bekrooning van Teijlers genootschap, eene soort van beteekenis gekregen heeft, welke men hem anders niet zou toekennen (pag. 168), en geeft de schrijver aan de misschien wel wat hoog gestemde, maar toch zoo ligt verklaarbare betuigingen van eerbied en bewondering, welke de heer Sepp voor den grootsten Nederlandschen theoloog onzer dagen ten beste heeft, den weinig vleijenden naam van *fanfaronnades* (pag. 128). — Doch om op de vragen terug te komen, welke ik zoo even stelde: zal de heer Chantepie ons een verslag van den stand van zaken geven met meer onpartijdigheid dan hij aan dr. Reville, met meer talent dan hij aan ds. Sepp toekent? Zal hij dit kunnen doen, geheel onbevooroordeeld, omdat hij een „alleenstaand strijder" is? Op het gevaar af van het aantal der miskenners van den schrijver te vergrooten, moet ik gulweg erkennen, dat ik zoo groot eene verwachting van de *Souvenirs et impresions* niet had, toen ik ze ter lecture opnam. Zonder toch geringe gedachten te hebben van de bekwaamheid, en allerminst van de gemoedelijkheid des heeren Chantepie, wist ik toch van hem, dat hij, hoewel zich aan geene der bestaande partijen willende aansluiten, zich het regt arrogeerde, om alleen eene partij te zijn, zoodat ik geen reden had van hem meer onpartijdigheid dan van iemand anders te verwachten. Ik las, en vond wat ik meende te zullen vinden: grootendeels eene *apologie personnelle*, al beweegt zich die dan ook op uitgebreider terrein dan de genoemde van ds. Trottet, een compte rendu van schrijvers eenzaam en verlaten standpunt. Er is in deze beschouwingen al zeer weinig objectiefs te vinden, en ik zou niemand in gemoede kunnen aanraden den heer Chantepie als historieschrijver te raadplegen. Wie eenig licht verlangen in de duisternis welke schrijvers standpunt omsluijert — zij kunnen in deze herinneringen en indrukken zoeken, doch ik vrees te vergeefs. Wat de man eigentlijk wil, heb ik tot

Digitized by Google

nu toe niet begrepen, zelfs niet na de lezing van het geschrift dat ik thans aankondig. Ik zal niet pogen dit na te vorschen, omdat ik mij zelven niet bekwaam genoeg reken om iemand te begrijpen, die er van overtuigd moet zijn, na al wat hij ondervonden heeft, dat niemand hem begrijpt. Alleen dit maak ik uit zijn schrijven op, dat zijn afkeer tegen de zoogenaamde moderne theologie verbazend groot is, zoo groot dat hij daardoor zelfs tot beleedigen en schelden zich heeft laten verleiden. Zoo spreekt hij (pag. 191) onder anderen de voorstanders der moderne theologie op deze opbeurende en liefelijke manier toe: „Zij die zich tot uwe rigting laten overhalen, zijn over 't algemeen te vinden noch onder de geleerden, noch onder de ernstige lieden. Uwe adepten, het zijn jonge studenten, die het zeer gemakkelijk vinden, dat zij bij den aanvang hunner studie in eenige negative formules de oplossing vinden van problemen, om welke op te lossen zij zich zelven nu geene moeite behoeven te geven. Uwe adepten, het zijn wereldsgezinde vrouwen, die weten dat het wansmaak verraadt, wanneer de vrouw voor een *esprit fort* doorgaat, maar die zich toch met vrouwelijken ijver verzetten tegen een evangelie, dat de ernstige werkelijkheden des eeuwigen levens verkondigt, en hier op aarde de vernieuwing des harten, en de verloochening der wereld vordert. Uwe adepten, het zijn eenige burgerlieden, die ontevreden met de nederige plaats welke zij in de maatschappij bekleeden, zich in eigen oog en in dat van anderen meenen te verheffen, wanneer zij de vooroordeelen hunner kindschheid en de overleveringen der kerk verwerpen. Uwe adepten eindelijk, zij behooren in de steden waar de meerderheid op uwe hand is, tot die groote menigte, welke altijd de rigting der meerderheid is toegedaan, onverschillig of deze orthodox of liberaal, ja zelfs Joodsch of Turksch is." Lezer, wanneer de schrijver van zulke liefelijkheden op andere bladzijden (b. v. pag. 199) van hetzelfde boek met eene soort van Gamaliëls vertrouwen spreekt over het voorbijgaand karakter der rigting welke hij bestrijdt, zou het hem dan wel ernst kunnen wezen?

Evenwel, laat ons aan een diep ingeworteld vooroordeel toeschrijven, wat bij onzen schrijver niet op rekening kan worden gesteld van gebrek aan ernst. Zulk een vooroordeel

Digitized by Google

kan blind en doof maken, ja leiden tot eene bepaalde manie. De heer Chantepie heeft overigens blijken genoeg gegeven van ernst in den strijd, waarvoor hij schijnt te leven, zoodat ik niet zou kunnen gelooven, dat die hem thans zou hebben begeven.

Ik heb den lezer van dit tijdschrift eenige opmerkingen medegedeeld, tot welke de lezing van het geschrift van den heer Chantepie de la Saussaye mij aanleiding gaf. Zij betroffen grootendeels den vorm der brochure. Den inhoud laat ik onaangeroerd, niet omdat die niets bevat, dat niet tot velerlei opmerking zou aanleiding geven, niet omdat ik in de details niet veel te laken of te prijzen zou vinden, maar omdat ik geene kans zie mijn lezers op de hoogte te brengen van 't geen de schrijver eigentlijk wil. Ik zou wel kunnen zeggen, dat ik op vele plaatsen met hem van gevoelen verschil, en het omtrent sommige dingen met hem eens ben, — maar mede te deelen welk zijn systeem is, het is mij onmogelijk. Heeft hij een systeem? Misschien zullen geleerde referenten in onze godgeleerde tijdschriften het uitvinden. Ik voor mij zou den heer Chantepie gaarne van het tooneel des theologischen strijds in ons vaderland zien verdwijnen; want zooveel arbeid en moeite zonder eenige vrucht hoegenaamd te zien aanwenden — ik mag het niet gaarne zien. En dan zoo goede bedoelingen en zoo grove miskenning!

Er is veel zelfverloochening toe noodig om zoo den strijd vol te houden, en 't laat zich aanzien dat de heer Chantepie dit zal willen — tenzij hij weldra inzien mogt, dat er met talenten als de zijne, velerlei arbeid kan verrigt worden, welke beter vrucht afwerpt, dat hem welligt meer aanleg geschonken is om te stichten dan om te strijden. Dat dit spoedig gebeure, wensch ik den ijverigen man van harte toe.

D.

Mededeelingen omtrent Matthias Claudius, door P. Hofstede de Groot. *Te Groningen, bij* A. L. Scholtens, 1861. *In gr. 8o.*, 92 *blz. Prijs f* 0,90.

Of dit werkje van den Groninschen Theoloog wel veel opgang zal maken en of het wel door velen zal gelezen wor

Digitized by Google

den zijn vragen die wij ons herhaaldelijk gedaan hebben, omdat reeds de titel ons doet verstaan, dat den lezer hier eene levensbeschrijving wacht, en nog wel eene levensbeschrijving van een Duitschen nabuur, die moge hij ook al bij sommigen onzer, door zijne *liedjes* en zijn *Wandsbecker Bode* bekend zijn, toch geen zoo algemeenen naam bezit om algemeen in triomf te worden rondgedragen. Voorzeker heeft onze Tollens er veel toe bijgedragen, dat hij meer onder ons is bekend geraakt, ofschoon wij de keuze juist niet altijd even schoon vonden, daar er onder de *liedjes* wel eenige gevonden worden die niet meer dan middelmatig zijn; wij ten minste vinden o. a. den aanhef van zijn zoogenaamd *overheerlijk* (?) lied. „Na de ziekte 1777" minder schoon dan de heer H. de G. meent. Regels b. v. als:

„Ik lag en sliep. Daar bibberden mijn leden
De koorts greep in den slaap mij aan;
't Was ijs en vuur van boven tot beneden,
Ik kon niet zitten en niet staan.

Zij bragten troost, de vrienden en de magen,
Die kijken kwamen hoe ik 't had;
De droeve vrouw liep troosteloos te klagen
En schreide zich de wangen nat." — — —

bevallen ons volstrekt niet, indien ze door een schooljongen vervaardigd waren konden ze niet slechter zijn, en dan dat: schreide zich de wangen *nat*." Vraag er den dichter van de leekedichtje(*n*)s eens naar, die zal het wel weten! Wij zeggen echter niet dat wij geene groote vereerders van Asmus of zoo als hij meermalen genoemd werd, Matthias van Rheinfeld, maar toch lacht ons niet alles uit zijne werken aan. Er zijn menschen die eene onbepaalde achting koesteren voor alles wat uit den mond of de pen van een gevierd mensch voortkomt, die eene kritische beschouwing voor een *crimen laesae majestatis* houden, onverschillig of het den toets kan doorstaan of niet, en dat zulks eene groote bespottelijkheid is, behoeft naauwelijks gezegd te worden, als men maar even de pennevruchten der hedendaagsche dichters en prozaschrijvers inziet. Wie toch zal in de schets: „Op den zolder" den schrijver van de Betuwsche Novellen herkennen? daargelaten dat wij de dialecten-manie niet kunnen

Digitized by Google

goedkeuren; zuiver hollandsch en goede boekentaal staat altijd op den voorgrond, maar moet niet wijken voor provincialismen of gemeene straattaal. 't Is waarlijk jammer, dat de meeste uitgevers te veel op den naam alleen afgaan en zich bijzonder verheugen als zij hun scheepje met een mooije vlag uit de haven kunnen zien uitzeilen, hetwelk ongetwijfeld vele aandeelhouders lokt die al te dikwijls later inzien, dat het scheepje slecht gekalefaterd en nog slechter bevracht is geweest. Wij meenen te hebben opgemerkt, dat de heer H. de Gr. een even onvoorwaardelijk bewonderaar van Claudius is en daardoor de leemten voorbijziet die wij juist in de aanhaling zijner dichtproeven ontdekken. Indien wij dus uit het: „Aan het graf mijns vaders" lezen

„Van zegen droop hij mij
Gelijk een milde ster uit beter oorden"

dan vragen wij of zulke taal veel meer is dan bombast; verbeeld u een van zegen druipenden vader, gelijk een milde ster (zijn er ook gierige sterren?) uit beter oorden, wij begrijpen zulke verhevene taal niet!

Na deze kleine inleiding zal men alligt meenen, dat ons oordeel over deze mededeelingen van Claudius door den heer P. Hofstede de Groot niet zeer gunstig zal zijn en zal misschien menigeen beweren, dat wij met het verkeerde been uit het bed gestapt zijn, wij haasten ons dus onder het oog te brengen, dat zulk eene meening voorbarig, dat zulk eene bewering onjuist is. Integendeel, de mededeelingen zoo als ze daar vóór ons liggen en door ons gelezen zijn, hebben een goeden indruk op ons gemaakt en te weeg gebragt, dat wij er den man die zoo ruimschoots deelde in 's werelds leed, des te liever om gekregen hebben.

Behalve voorberigt en inleiding bevatten deze mededeelingen: Claudius' leven, en hieruit zijne jeugd, zijne rijpere jongelingsjaren, zijn leven te Wandsbeck en zijn ouderdom en dood. Hierop volgt Claudius' invloed en iets over zijn gedenkteeken.

Wij zeggen den heer H. de Gr. openlijk dank voor deze mededeelingen, die naar wij meenen in sommige kringen van veel nut en invloed kunnen zijn, want Claudius kan met regt tot voorbeeld gesteld worden van braafheid en deugd-

Digitized by Google

zaamheid, niet dat strenge boetprediken, niet dat vervelende zedeprediken treffen wij bij hem aan, neen! midden in eene ernstige beschouwing komt eene tot lach en vrolijkheid stemmende opmerking ons vriendelijk tegen, en waartoe ook altijd die ernst die niet altijd een uitvloeisel van godsdienstigheid behoeft te zijn! De heer de Gr. zegt van hem: „natuur, kunst, vaderland, liefde, rijnwijn, sneeuwmannen en aardappelfeesten bespreekt en bezingt hij even vaak en gaarne als deugd en eeuwig leven, wedergeboorte en christendom." Niemand beter dan de heer de Gr. kon aangaande dien man eenige mededeelingen doen aan het Nederlandsche volk, daar hij gedurende verscheidene jaren met de familie van Claudius is bekend geweest en met den kleinzoon Matthias Perthes predikant te Moorburg in onafgebroken briefwisseling getreden is, sedert hunne kennismaking ten jare 1837 in de badplaats Pyrmont. Wie alzoo deze mededeelingen ter hand neemt (en wij vertrouwen dat er zeer velen zullen gevonden worden), zal zich na de lezing daarvan aangenaam gestemd gevoelen en den Duitschen volksdichter lief krijgen, al ontsieren hem ook eenige weinige boven aangeduidde vlekken die misschien nog meer aan de vertaling dan aan het origineel te wijten zijn. „Aan vrouw Rebekka op onzen zilveren bruiloft," maakt hierop echter eene uitzondering en doet ons zien hoe hoog ook Claudius het huiselijk geluk en den huiselijken vrede beschouwde, waar hij haar toeroept:

„Ja regt gelukkig, dit, Rebekka! zijn wij beiden,
En niettemin, wij leden toch;
En 't was ook wel dat wij te zamen schreiden
En dikwijls bloedt het hart mij nog!" — —

Aandoenlijk vooral schildert ons de heer de Gr. Claudius ouderdom. „Drie en zeventig jaar oud" lezen wij „verliet hij huis en dorp (het was tijdens den inval der Franschen in Hamburg) waaraan bijna eene halve eeuw hem op het naauwst had verbonden en ging, zonder inkomen ronddwalen. Uit Lubeck schreef hij: „Wij zijn hier zoo tamelijk wel. Wij hebben een kamertje waarin een bed en kanapé staan, maar dan ook zoo weinig ruimte over is, dat een mensch zich naauwelijks omkeeren kan. Wij koken zelve gort en aardappels."

Na dit alles, gelooven wij er niet meer te kunnen bijvoe-

Digitized by Google

gen dan den wensch, dat zulk een gulden boekske als de heer de Gr. ons te genieten gegeven heeft, bij onze landgenooten meer en meer moge bekend worden, opdat daaruit blijke dat ons volk, door zedelooze lectuur niet overprikkeld, nog gevoel hebbe voor het schoone en goede. De druk is duidelijk, de correctie zeer goed en de uitvoering net.

DULCAMARUS.

Gerstäcker. *Eene geschiedenis uit een paardenspel. Te Arnhem, bij* D. A. Thieme, 1861. *In gr.* 8*vo.* *Prijs f* 3,00.

Dit verhaal, eene geschiedenis bevattende van eene ongelukkige echtvereeniging tusschen een edelman en ... eene paardrijdster, heeft de groote verdienste, dat het aangenaam bezig houdt en met die losheid en ongedwongenheid is geschreven, welke dezen Duitschen schrijver bijzonder eigen zijn. Het bevat eene welgeslaagde afspiegeling van het leven en de ijdelheden der kleine Duitsche hoven, waar naijver en kwaadsprekendheid den boventoon voeren en waar de conversatie zich niet boven het dagelijksche verheft. Dien conversatietoon heeft echter Gerstäcker natuurlijk wedergegeven, en zoo wij niet kunnen zeggen dat ons schoonheidsgevoel in dezen roman zeer wordt gestreeld, dat het werk uitmunt door diepte van gedachte, waarheid treffen wij daarin overvloedig aan. Ook in de grondgedachte zelve is veel waarheid gelegen. Verdrijft de natuur met de vork, zij zal nogtans altijd wederkeeren, zegt het Latijnsche spreekwoord; daarvan vertoont de bevestiging zich dagelijks voor onze oogen, daarvan vinden wij ook de bevestiging in dit boek. Het is weinig bemoedigend, wanneer wij ontwaren met welk een ongunstig gevolg de pogingen van George worden bekroond om de vrouw, welke hij uit de heffe des volks heeft opgeheven, toen hij zich aan haar met zijne gansche ziel had gehecht, op te rigten, aan zich zelven gelijk te maken en haar een vorig leven, een vorigen denkbeeldigen roem, eene vorige lievelingsneiging te doen vergeten. Inderdaad hebben wij medelijden met den man, wiens verstand alle middelen bepeinst om dé klove weg te nemen, die er tusschen zijne beschaving en die zijner vrouw bestaat, wiens liefde in haar hart edeler indrukken poogt te verlevendigen en zich zelfs nog aan hare

Digitized by Google

vorming toewijdt, wanneer zij die met koelheid beantwoordt... doch hij had vergeten, dat hare liefde niet de zijne gelijk was, en dat zij slechts in eene vereeniging met hem had toegestemd om hare roemzucht, hare ijdelheid bot te vieren.

De vrouw, die in haar ligt en fladderend gewaad, met loshangende lokken op het snuivende paard den circus zwevende had rondgereden, de vrouw, die in hare rondvaart voor ieder vriendelijke verholen kushandjes veil had, die behagen had geschept in luchtsprongen en in de bewondering der menigte, konde zich onmogelijk gewennen aan landelijke rust en boersche eentoonigheid, ja kon één enkelen alleen niet toebehooren. Daarin ligt nu weinig bemoediging voor hem, die zijn loffelijk streven zoo ondankbaar ziet vergolden, wij mogten het anders wenschen, maar denken wij er ook aan, dat een paardrijdster uit hoofde harer neiging en omgeving wel het minst geschikt kan worden geacht om in een hoogeren kring van beschaving, met waardigheid eene plaats in te nemen. Doch daar wij geen lust gevoelen hierover te philosopheren, wenschen wij enkel nog protest aan te teekenen, tegen eene uitdrukking, die wij bezigden.

Indien het werk nevens veel *waars*, weinig *schoons* bevat, zoo moeten wij nogtans bekennen dat de vergelijking van de boomen met de menschen, en haast zouden wij zeggen van de boom-heid met de mensch-heid, welke wij te danken hebben aan den dichterlijken en zeer goed geteekenden boschwachter Barthold, achter wiens landelijken eenvoud de ware beschaving, die der natuur, zich verschuilt, vaak eene fraaije bladzijde in dezen onderhoudenden roman uitmaakt. Ook is de type van den „schoonvader" Mühler met veel rijkdom van kleuren geschetst, terwijl men vooral niet ongevoelig kan blijven voor de geestkracht meer nog dan voor de ligchaamskracht, welke de held van dit verhaal ten toon spreidt, wanneer hij in het openbaar zijne dochter aan de kunstrijderatroep van Royazet ontrukt. Zoo dit tafereel onwillekeurig medesleept, zoo er in het geheele verhaal vele' dramatische momenten worden aangetroffen, zoo ook de gang der geschiedenis geleidelijk voortgaat, ofschoon de ontknooping wel wat overijld kan genoemd worden, nogtans zijn het de détails, waardoor zich deze geschiedenis het meest onderscheidt en waarom het eene aangename verpoozings-lectuur aanbiedt. Nu en dan perst

Digitized by Google

eene komische scène onwillekeurig een glimlach af, terwijl menig schertsend woord aan de gevoerde gesprekken levendigheid bijzet. De losheid van toon, welke in die gesprekken doorstraalt, is over het algemeen in de vertaling goed bewaard, welke nogtans niet geheel vrij is van germanismen.

S.

De grillige vrouw. Uit het Zweedsch van E. Flygare Carlèn, *schrijfster van de eenzame op de Joannesrots enz. enz. Drie deelen.* (*Te*) *Amsterdam,* (*bij*) J. D. Sybrandi. 1860. *Prijs f* 9.

De begaafde landgenoote van Frederika Bremer, aan wier pen wij dit boek te danken hebben, heeft zich ook ten onzent zoo gunstig een naam verworven, dat wij ons zelven, zoodra wij de lectuur van *de grillige vrouw* aanvingen, eenige aangename uren voorspelden. Onze verwachting is niet te leur gesteld, maar overtroffen. Het is geen uitgevers-bluf, wanneer de heer Sybrandi dit werk als het meesterstuk van de Zweedsche schrijfster adverteert.

Zooals de titel, in verband met het bekende genre van Flygare Carlèn, vermoeden doet, is de roman eene karakterstudie. Eene grillige vrouw — ziedaar het onderwerp, de hoofdfiguur van het verhaal. Eene grillige vrouw — bevangt u niet eene rilling, lezer, alleen maar bij het hooren van deze woorden? Grilligheid, zij is helaas een der péchés capitaux — zijn er zeven of meer, lieve lezeres? — der dochteren Eva's. Menige anders beminnenswaardige maagd maakt ze onuitstaanbaar, en menige huisvrouw tot huisplaag, en — wat het ergste is, menig vrouwenhart wordt door haar bezoedeld en verdorven. Of zeg ik er te veel van? Durft gij 't beweren, wanneer ik u herinner, dat coquetterie de meest voorkomende soort van vrouwelijke grilligheid is? Van zulk eene grillige vrouw laat de schrijfster ons 't hart bespieden; het wordt voor ons oog ontleed, zooals het zich openbaarde in verschillende perioden. En zoudt ge niet meenen, dat u eene monsterachtige gedaante zal worden vertoond? Het tegendeel gebeurt; de grillige Edith is een edel wezen; anderen brouwt zij door hare grilligheid menig onheil; zich zelve ontrooft zij 't geluk van een groot gedeelte des levens, 't is waar; maar steeds koestert gij sym-

Digitized by Google

pathie voor haar. Evenwel had gij diezelfde vrouw op uwen levensweg ontmoet, zeer waarschijnlijk is het, dat gij óf haar slagtoffer zoudt geworden zijn, óf reeds spoedig een hard en streng oordeel over haar zoudt hebben geveld; gij zoudt niet bestand geweest zijn voor haar bekoorlijkheden, en de gevolgen van hare grilligheid hebben ondervonden, zoo gij in uwe hooge wijsheid in haar niet reeds spoedig eene vrouw zonder hart hadt gezien. En nu de romancière u haar voorstelt, beklaagt gij Edith en hebt ge haar lief! Geen wonder; de schrijfster levert u een tot in fijnste details afwerkt karakterbeeld, en de levende Edith zou waarschijnlijk door u maar ten halve zijn gekend. De schrijfster heeft het vrouwenhart doorgrond, zooals ook alleen eene vrouw het doen kan; met de innerlijke bewegingen van dat hart maakt zij ons bekend, op eene wijze welke van eene studie naar het leven getuigt; er is bijna niet aan te twijfelen of zij heeft de verschillende phasen der grillige vrouw — ik wil niet zeggen zelve doorleefd, maar van nabij met vrouwelijken tact waargenomen. En waar de vrouw het vrouwelijk hart naar het leven heeft bestudeerd, wanneer eene talentvolle, scherpzinnige vrouw als Carlèn dat heeft gedaan — daar zal haar oordeel het van 't onze winnen; niet waar lezer?

De lezer van den roman zal mij misschien willen logenstraffen, en wijzen op Helmer, die met Edith de hoofdrol in 't verhaal speelt. Hij had toch de grillige jonkvrouw geheel doorgrond en begrepen; hij was onvatbaar voor hare coquetterie, en waardeerde toch te gelijkertijd den rijkdom haars harten. De consequentie zou vorderen, dat ik Helmer eene niet naar waarheid geschetste figuur noemde, en toch wil ik dat niet doen. De karakterschildering van den opzigter van Mevrouw Sternfels, en vooral de intrigue des verhaals, motiveren genoegzaam den scherpen blik welken hij in 't hart der grillige sloeg. Helmer is eene zeldzame, maar geenszins onmogelijke persoonlijkheid; door hem alleen kon Edith begrepen worden; ofschoon hij juist het tegenovergestelde van grillig is, bestaat er blijkbaar de grootste verwantschap tusschen zijne ziel en de hare; hij alleen ook kon haar van hare grilligheid genezen, omdat deze voor hem alleen een sluijer was, welke de edelste hoedanigheden on-

Digitized by Google

zigtbaar maakte. En toch zijn er momenten in het verhaal waarin de grilligheid der vrouw, welke hij zoo doorgrondde, ook hem te sterk wordt; door haar wordt zelfs de harmonie welke tusschen hem en Edith bestaat verbroken, en hij van 't goede pad gebragt. Dit is een der meest menschkundige grepen in den roman; Helmer valt, en niet alleen ontkomt de schrijfster daardoor de beschuldiging van eene al te idealistische schildering van deze figuur; maar Helmer valt — en na dien val is Ediths grilligheid gefnuikt en overwonnen; door dien val wordt de volkomene genezing een opgelost raadsel.

De teekening der overige personen is minder gedetailleerd; alle maken zij evenwel een goed effect in 't geheel. Alleen de plotselinge bekeering van Mevrouw Sternfels en Olga komt mij te weinig gemotiveerd voor. De intrigue, de mise en scène, hoe eenvoudig ook, zijn treffend en schoon. De verschijning van den krankzinnigen graaf Herman is misschien wel wat fantastisch en zijn huwelijk met Olga wat onwaarschijnlijk.

De vertaling laat zich uitmuntend lezen, en de uitgave doet den heer Sybrandi eer aan; de smaakvolle, goed geteekende en flink gelithographeerde titel is uitlokkend.

Behoef ik nog iets tot aanbeveling van den roman te zeggen? Dit nog: in geen leesgezelschap of leesbibliotheek mag *de grillige vrouw* ontbreken; en is in uw eigen boekerij plaats voor een goeden, degelijken, nuttigen roman, lezer, koop dan Carlèns meesterwerk.

A. A. Deenik Mz.

Het Klaverblad, of wat Catharina en Geertruida te vertellen hebben. In Kl. postform. Met platen. Te Amsterdam, bij J. D. Sybrandi. *Prijs f* 0,90.

Het is ons niet gebleken of de drie verhaaltjes, die in dit bundeltje voorkomen, vertaald of oorspronkelijk zijn. In allen gevalle schijnen ze ons afkomstig van eene vrouwenhand, die weinig gewoon is de pen te voeren. Hoewel wij de zedelijke strekking, de gemoedelijke toon, die in deze vertellingen heerscht, moeten prijzen, vonden wij ze toch zoo weinig frisch en levendig, zoo beuzelachtig en gerekt, dat

Digitized by Google

wij zo weinig geschikt achten om kinderen te boeijen. Als men voor kinderen schrijven wil, is het, om zijn doel te bereiken, niet genoeg, eene goede bedoeling en de gave te bezitten om een verhaaltje uit te denken; men moet even goed, als hij die voor volwassenen schrijft, talent genoeg bezitten tot aanschouwelijke, levendige schildering, tot geestige uitwerking van het ontworpen plan.

Dit nu hebben wij in bovenstaand boekje niet gevonden, en wij vreezen, dat de kinderen door deze drie vertellingen niet genoeg zullen geinteresseerd worden om er veel nut uit te trekken. Er zijn verscheidene veel betere kinderwerkjes van de pers des heeren Sybrandi gekomen, en wij hoopen, dat wij van het eerstvolgende, dat hij onze jeugd aanbiedt, gelijk van vroeger verschenene, een gunstig getuigenis zullen kunnen afleggen.

Ten opzigte van druk, papier, plaatjes en band, hebben wij niets te berispen.

Nicht Stella. Een verhaal uit Jamaïca. Uit het Engelsch door de vertaalster van Violette of de schoonzuster. 2 *deelen. Amsterdam*, P. N. van Kampen, 1860. *Prijs f* 5,90.

Gemakkelijk zoude onze taak zijn, wanneer wij de aanprijzende aankondiging, uit het Engelsch tijdschrift het *Athenaeum*, die Nicht Stella als 't ware bij hare lezeressen en lezers introduceert, letterlijk overnamen en tot de onze maakte, te meer, daar wij ons met het daarin uitgesproken oordeel over dit werk zeer goed kunnen vereenigen. 't Zou evenwel den schijn hebben, alsof wij ons van het werk wilden afmaken, en daarom willen wij ons oordeel met andere, eigene woorden neêrschrijven.

Meer dan eens moesten wij bij de lezing zeggen: „Wat een vreemd boek!" Wat beteekent dat? Dat beteekent, dat het niet den gewonen sleur van zoo menig zaamgeflanst romannetje volgt, dat het minder een verhaal, dan wel eene karakterschildering is. En welk eene karakterschildering! Eene photographische. Het karakter van de heldin van 't verhaal, van haren neef Louis, van tante Celia liggen open en bloot voor ons en vertoonen zooveel natuurlijks, zooveel, dat wij dag aan dag in de ons omringende personen

Digitized by Google

kunnen opmerken, dat zij den stempel der zuivere waarheid op het voorhoofd dragen. Om afwisseling te bevorderen, treden hier en daar nog al verschillende andere personen op 't tooneel, die meer of minder invloed op den gang van 't verhaal uitoefenen, en daarin tevens eene gewenschte afleiding te weeg brengen.

Die jufvrouw Portia, met hare bizarre gewoonten en hare gave van in de toekomst te zien; die familie Joddrel, die ons zulk eene duidelijke voorstelling verschaft van het leven eens planters in West-Indië; de heer Stapelton Smythe, alias Smith, die naderhand op eene wel wat vreemde wijze zijne gade terugvindt, en nog al vreemd van het tooneel verdwijnt; die gade zelve, madame Olympia, die Stella zooveel leed berokkent door de toovermagt, welke zij op neef Louis uitoefent: al die personen brengen levendigheid en frischheid in het werk en verhoogen de bewondering, die men voor eene schrijfster gevoelt, welke het menschelijk hart zoo naauwkeurig heeft bestudeerd. —

Nicht Stella, de voornaamste persoon uit dit werk, is een van die menschen, die dikwijls niet begrepen en daardoor niet zelden miskend worden. Zoo menigeen, die op zijne levensreis miskenning moet ondervinden, eindigt met den moed te verliezen. Zoo was 't niet met Stella! Reeds als kind, in huis bij hare grootmoeder, was haar pad niet met bloemen bezaaid, omdat zij miskend werd. Op bladz. 32 lezen wij immers: „Welk een rijke stroom van liefde, altijd gereed om zich een weg naar buiten te banen, was er in den boezem van dat jonge meisje opgesloten. Niemand wist het en niemand kon het weten."

Op bl. 117 lezen wij: „Zal ik dan altijd te veel moeten zijn, bij wie ik ook ben!" dacht de arme Stella. Wat haar betreft, het scheen haar lot te zijn, om altijd als een pak goed beschouwd te worden, dat niet door den eigenaar wordt afgehaald, of als een verdwaald hondje, hetwelk niet door zijnen meester wordt opgeëischt.

Voeg hierbij eene groote openhartigheid en waarheidsliefde, eene liefde, om anderen behulpzaam te zijn, zonder te vragen, wie zij zijn of hoe ze zijn, en men zal gemakkelijk kunnen begrijpen, dat Stella menige bittere teleurstelling, menige krenking moest ondervinden.

Digitized by Google

Zoo zien wij haar vervolgens vertrekken naar het huis haars vaders, een planter op Jamaïca. Hoe rijk en schoon waren de idealen, die zij zich vóór hare komst aldaar had gedroomd van het leven, dat zij daar zoude leiden. Wat zoude zij alles doen, om het den slaven, wier lot zij betreurde en beklaagde, beter en gemakkelijker te maken! Maar ach! die idealen verdwenen reeds spoedig; die luchtkasteelen stortten in als kaartenhuisjes!

Haar vader is een ruw mensch, die haar meer vrees dan eerbied inboezemt; die zijne slaven als beesten behandelt. Naauwelijks is zij op de plantaadje, of zij wordt verschrikt wakker door een haar ongewoon geluid. 't Is het klappen van de zweep, waarmede de negers gestraft worden! Hoe krimpt haar hart, dat gloeit van liefde voor den naasten, pijnlijk ineen! Haar vader troost haar met de verzekering, „dat zij daaraan wel spoedig gewennen zal." —

Zoo leeft zij daar eenigen tijd voort, omgeven door tooneelen, die haar gevoelig hart schokken. Haar neef Louis is de eenige, die nu en dan een zonnestraal op haar pad werpt, en een enkele goedkeurende blik, een enkel vriendelijk woord van hem is balsem voor haar hart, want zij bemint hem, maar gewoon aan de miskenning, die steeds haar deel was, verbergt zij zorgvuldig die liefde. Verschillende omstandigheden brengen het hunne bij, om haar in haren neef een steun te doen vinden. De opstand der negers, de dood harer ouders, waardoor zij in 't bezit der goederen geraakt, zijn alle redenen, waardoor zij zijne hulp meer en meer behoeft.

Hunne verhouding is evenwel veranderd. Stella is betrekkelijk eene rijke partij geworden, die in dat opzigt boven haren neef staat. Niet alleen op de plantaadje kunnende blijven, neemt zij haren intrek bij de mama van Louis. Nieuwe oorzaak van verdriet en teleurstellingen. Hare liefde voor haren neef wordt sterker, maar Olympia, eene listige vrouw, tracht, hoewel zij gehuwd is, Stella te verdringen en berokkent haar daardoor grievend leed.

Eindelijk wordt het geheim van Olympia's huwelijk ontdekt en Louis worden de oogen geopend, en hoe meer hij zich zekere woorden en handelingen herinnert, hoe meer hij tot de overtuiging komt, dat Stella hem bemint en reeds lang bemind heeft

Digitized by Google

Maar Louis, die inmiddels ten gevolge van verschillende gebeurtenissen, welke met den opstand der slaven in verband staan, een invalide is geworden, beseft, dat hij nu nog minder dan ooit naar de hand mag dingen van iemand, die door hare positie in de wereld boven hem staat; hij, de minder bedeelde en daarenboven met den eenen voet in 't graf staande, hij mag aan geene vereeniging met Stella denken!

Nu vertoont zich juist het schoone van Stella's karakter. Zij wil, zij kan haren nu zoo ongelukkigen neef niet verlaten, en op den dag, toen hij haar zijn besluit te kennen geeft, om haar meesteres over hare handelingen te laten, ontsnapt haar 't geheim harer liefde. Sedert dien oogenblik is zij dan ook alles voor hem. Zij past hem met het grootste geduld, met de hartelijkste liefde op, huwt met hem en vergezelt hem naar het vasteland, alwaar het gebruik der baden nog eenige kans op zijn herstel aanbood.

Zoo hebben wij dan in eene korte, onvolkomene schets den hoofdinhoud van dit boeijend verhaal medegedeeld, ten einde degenen, die het nog niet gelezen hebben, dringend daartoe aan te sporen.

De vertaling is zeer goed. Een paar malen hinderde het ons, dat wij Stella hoorden zeggen: „ik dacht niet, dat gij *het hart* zoudt hebben." Kon deze uitdrukking niet wat zachter geweest zijn?

Omtrent de uitvoering kan ons oordeel niet dan gunstig zijn. De uitgever bezit een welverdienden roem en heeft dien ook hier wederom gehandhaafd.

Beek. DES CH.

Jan Davids Boekekraam. I. Het boek voor den Zeeman, door J. H. van Lennep. *Te Haarlem, bij* J. J. Weeveringh. *Afl.* 1—3. *Prijs van elke afl. f* 0,35.

Wie kent de boorden der Seine, de *quais de Paris*, niet? Althans, zeker heeft dit gedeelte van Frankrijks hoofdstad eene bekend- zoo niet vermaardheid gekregen, die aan menig andere streek de kroon afsteekt. En toch, het zijn niet de huizen van allerlei soort, de paleizen, kerken, openbare inrigtingen, enz., daar gebouwd, waaraan zij die beroemdheid te danken hebben. Neen, het is aan den handel, die daar

Digitized by Google

gedreven wordt, dat men die eer moet toeschrijven. En die handel?.... Ach hij is oppervlakkig van gering gehalte, maar wordt op zulk eene uitgebreide schaal gedreven, dat ieder wie *el dorado* bezoekt, gaarne eenigen tijd afzondert, om langs de uitstallingen der handelaars te flaneren.

Het zijn de handelaars in oude boeken, die wij bedoelen, bekend onder den naam van *bouquinistes*. Volgens de *voyages littéraires sur les quais de Paris*, uitgegeven bij A. Durand te Parijs in 1857, waren er 68 zulke bouquinisten, die te zamen ongeveer 700000 boekdeelen te koop aanbieden, allen oude werken, die door de boekhandelaars niet meer van hunne gading worden geacht, of uit de bibliotheken van deze of gene afkomstig, hier nog een eigenaar zoeken, voor zij aan de vernietiging worden prijs gegeven.

Doch Frankrijks hoofdstad bezit dit soort van handelaars niet alleen. Ook in ons vaderland zijn zij bekend. Ja, het is niet onwaarschijnlijk, dat de handel bij onze naburen eene navolging is van de onze, gelijk het woord *bouquinist* (wortel: *boek*) wel eenigzins schijnt aan te duiden. Men kan geene markt van eenige beteekenis bezoeken of men vindt er den handelaar in oude boeken, den — indien wij ons zoo mogen uitdrukken — hollandschen *bouquinist*. De oude boekenkramen zijn op bijna elke verkoopplaats aanwezig en vele werken, die anders aan de vergetelheid zouden zijn ten prijs gegeven, zijn daardoor in het bezit onzer letterkunde gebleven.

De heer J. H. van Lennep heeft den gefigureerden naam eens zoodanigen handelaars gekozen, om daardoor eenige *bestaan hebbende volksboeken aan ons volk terug te geven; daar waar 't pas geeft ook bij den vreemde wat goeds te verzamelen, en ons volk zoodoende af te houden van de zoo nuttelooze zedebedervende roman-lectuur.*

Eere aan den bewerker, die zich zulk een doel voor oogen stelde! Eere den heer Weeveringh, die zich met de uitgave wilde belasten! Ja, het is waar, wat zij in hun *berigt van inteekening* zeggen; hunne *boekekraam zal eene lang gevoelde behoefte vervullen.* Er bestaan ten onzent weinig of geene eigenlijke volksboeken, en men grijpt maar al te ligt naar de producten der moderne Fransche roman-litteratuur, waarin eene wereld wordt geschetst, die alleen in de verhitte ver-

Digitized by Google

beelding der schrijvers bestaat en die het hoofd der lezers warm maakt, maar het hart koud laat. De daden van de Ruijter en van Tromp, de reizen van Bontekoe, van Barendsz. en van anderen; — de krijgstogten van Maurits, Frederik Hendrik en Willem III; — de bijzonderheden uit het leven van den molenmaker van de Rijp of van den touwslagersjongen van Vlissingen, — vroeger zoo gezocht en gekend onder het volk, — zij zijn helaas! alleen nog in de oude boekenkraam te vinden, terwijl zij in geen huisgezin moesten ontbreken, om door het lezen de deugden onzer vaderen aan te prijzen en te waarschuwen voor hunne gebreken.

Het zal na het bovenstaande wel onnoodig zijn, te zeggen, dat wij de onderneming der heeren van Lennep en Weeveringh aanprijzen. In eene reeks van herdrukken zullen zij boeken leveren voor den zeeman, den soldaat, den ambachtsman, den huisman, heer en vrouw, den dienstbaren stand, den schooljongen, den burgerman en anderen. Wij wenschen hun een ruim debiet toe, en twijfelen niet, of dit zal hun te beurt vallen, daar wij niet gelooven, dat ons volk zoodanig is ontaard, om niet meer naar die werken te grijpen.

Drie afleveringen van de eerste afdeeling dier reeks liggen voor ons. Het is *het Boek voor den Zeeman.*

Of het is, omdat wij zijn groot gebragt in een van onze groote koopsteden en aan de hand van een geliefden vader meermalen eene wandeling deden naar het mastenbosch, dat de zeeschepen in en aan de havens vormden, — of, omdat wij een broeder aan de zee moesten afstaan, die na onderscheidene reizen gedaan te hebben, zijnen dood in verre gewesten vond, — of eindelijk, omdat wij er trotsch op zijn te behooren tot eene natie die vroeger de wereldzeeën beheerschte, en eenmaal een bezem in den mast voerde ten teeken, dat zij de zilte wateren van roovers had schoongevaagd, — weten wij niet, maar alles wat van de zee spreekt, of voor de zeebouwers bestemd is, trekt ons onwillekeurig aan, en misschien wel uit die oorzaken, maar zeker ook, om het doel van bewerker en uitgever namen wij met ingenomenheid de boven omschrevene afleveringen ter hand. Zij bevatten de reizen van Willem IJsbrandtsz. Bontekoe van Hoorn en van Willem Barendtsz., terwijl aan iedere aflevering een vel druks is toegevoegd, gevuld met varia,

Digitized by Google

goede raadgevingen, anecdoten, enz. alles aan het zeeleven ontleend of voor den zeeman toepasselijk.

Wij durven onze aankondiging gerust besluiten met de woorden van de heeren van Lennep en Weeveringh, in het prospectus, te bevestigen.

„Wij wenschen," zeggen zij, „den zeeman een *boek* te geven, een boek, uit de frissche zeelucht geboren; een *zoutig* boek. Dit kunnen wij." Ja, de verschenen afleveringen hebben bewezen, dat zij dit kunnen.

„Wij wenschen hem een boek te geven, zoo als den zeeman *lijkt*, met *groote* letters, want hij spelt meer dan hij leest, met *stevig papier* en *omslaanden* omslag, want hij heeft knuisten. Wij willen hem een boek geven, dat hem *goed doe;* dat willen wij!" Die wil is aanvankelijk ten uitvoer gebragt.

„Het boek zal goedkoop zijn, want het moet een *Volksboek* wezen; het *zal* een volksboek wezen, want het is grootendeels de herdruk van honderdmaal herdrukte volksboeken. Gods wegen op zee te verheerlijken, en den zeeman te toonen, dat hij *nooit* moet wanhopen, ziedaar ons eerste doel. Hem met onze groote zeehelden in kennis te brengen: hem te doen opmerken hoe de Ruijter bad, en de Trompen vochten, en Bontekoe den moed niet opgaf, en Jan de Lapper schoenen lapte en zeestrijden won, ziedaar ons beste voornemen: Goeden raad geven, op ervaring gegrond, en korte verhaaltjes, waar pit in zit — in het kort een *leesbaar* Zeemansboek leveren, smakelijk en vermakelijk — dat zullen wij!"

„*Dat zullen wij*! Is dat niet te veel gezegd? Neen, want wij hebben een voorraad, zoo rijk, als welligt geen volk dien bezit, wij hebben slechts te grijpen en voor te leggen. Wilt gij die niet tot u nemen, dan zijt gij krank, zeer krank en dan moet gij ten eerste gezond worden. Maar de zeewind waait u tegen en dat geeft lust en leven. Beproeft het en proeft!" H.

De wonderen van het microscoop, door Dr. Moritz Willkomm. *Met vele houtgravuren. Te Leyden, bij* A. W. Sijthoff, 1860.

Ja wel is het eene wonderwereld die door den microscoop

Digitized by Google

voor ons oog ontsloten is, en met die wonderwereld wil het werkje van Prof. Wilkomm ieder, die slechts een open oog heeft voor de schoone wonderen die de natuur „in hare kleinste voortbrengselen" oplevert, op zeer bevattelijke wijze bekend en gemeenzaam maken. Maar in tegenoverstelling van menig boek met hoogdravenden titel en luttel beteekenenden inhoud, geeft dit meer dan het ten minste schijnt te beloven. Want tot die „kleinste voortbrengselen" worden gerekend niet alleen de kleinste, als zelfstandige wezens levende voortbrengselen uit het planten- en dierenrijk, — zelf dus planten en dieren, hoewel met het bloote oog niet of ter naauwernood zigtbaar — maar ook hetgeen het ligchaam van alle planten en alle dieren, den mensch daaronder begrepen, in velerlei wijzigingen opbouwt — de cel.

Niemand verbeelde zich, dat hij al iets van den microscoop weet en van hetgeen dit werktuig ons leert, wanneer hij zeggen kan, dat hij hier of daar door middel van een zonnemicroscoop of iets dergelijks, vergroote beelden op een wit doek geprojecteerd gezien heeft van kleine voorwerpen, in het dagelijksche leven genoeg bekend. Noch ook meene hij dat de bij die vervaarlijke en daardoor mede indrukwekkende toestellen verkregene vergrootingen zoo groot zijn, als die welke de microscopist gewoonlijk gebruikt, hoewel deze de gebruikte vergrooting onder zooveel bescheidener vormen voordraagt. Wanneer men namelijk op kermissen enz. de brommende opgave hoort van b. v. 10,000 malige vergrootingen, dan schijnt dit veel tegenover de nederige opgave van den microscopist, waar die eene vergrooting van b. v. 300 maal gebruikt. Maar dit alleen zoo lang men niet weet, dat de wijze van schatting in beide gevallen niet gelijk is. Want die 300 malige vergrooting, door den man der wetenschap gebruikt, betreft alleen den doormeter in ééne rigting, zoodat dus het ligchaam dat bij die vergrooting gezien wordt in kubieken inhoud schijnt toegenomen te zijn $300 \times 300 \times 300 = 27{,}000{,}000$ maal. En dit laatste is de taal der wonderdoeners van zonnemicroscopen. Er is wel te naauwernood nadere verzekering noodig, dat in het hier besproken werkje de vergrootingen òf veel sterker zijn, òf meer de bijzonderheden laten onderscheiden, dan men wel eens met de tooverlantaarn-microscopen heeft kunnen waarnemen.

Digitized by Google

Gaan wij nu den inhoud van het werkje eens na, dan vinden we in de eerste plaats eene inleiding, bestemd om den lezer met den microscoop bekend te maken, en tevens eenige aanwijzingen gevende over de methoden van microscopisch onderzoek. Hierop volgt het eerste hoofdstuk, handelende over de *microscopische wonderwereld van het water*. Hierin komen ter sprake de *diatomeën* — die vreemdsoortige levende wezens, die men b. v. in het slib der rivieren en der zee of in het schuim der zee vindt, voor het bloote oog onzigtbare plantaardige ligchamen, die door een beroemd natuuronderzoeker thans nog voor diertjes gehouden worden; verder de *desmidieën*, eene eveneens zeer eenvoudig bewerkte groep van plantjes, de *infusoriën*, de laagste vorm van dieren. Bij de beschrijving dezer laatste wordt echter wel wat te veel de voorstelling van Ehrenberg gevolgd, hoewel wij van deze opmerking juist geen groot verwijt maken, omdat de schr. zich juist niet zoo zeer ten taak gesteld heeft, om deze dieren te beschrijven als wel om met de meest voorkomende soorten daarvan bekend te maken. Als aanhangsel tot deze groep wordt gewag gemaakt van de raderdiertjes, hoewel deze zoo als de schr. te regt opmerkt, in de inrigting van hun ligchaam veel meer zamengesteld zijn en daarom ook tegenwoordig niet meer tot de groep van dieren, die wij met den naam van infusoriën — afgietseldiertjes — bestempelen, gerekend worden.

Het tweede hoofdstuk draagt tot opschrift: *de microscopische wonderwereld van den aardbodem*. In dit hoofdstuk vinden wij de reeds besprokene groepen van levende wezens gedeeltelijk terug, voor zoo ver deze namelijk door een kalk of kiezel bevattend pantser tegen verschillende mechanische invloeden beschermd zijn. We leeren hieruit dat vele uitgestrekte beddingen, die schijnbaar uit fijn zand bestaan, inderdaad gevormd worden door de kiezelpantsers der straks besprokene diatomeën; dat het zoogenaamde bergmeel, „eene stof- of meelachtige aardsoort van witte of graauwe kleur," die vooral in Lapland onder het broodmeel gemengd wordt (hoewel het geene voedingswaarde bezit, maar alleen dienen kan om te vullen) mede geheel en al uit diatomeën bestaat. Verder dat ook de zoogenaamde eetbare aardsoorten, die vooral in de keerkringsstreken van Azië en Amerika door

Digitized by Google

de onbeschaafde volksstammen als lekkernij zelfs gebruikt worden, waarbij zij aan de ééne aardkorst bepaalde voorkeur geven boven de andere, grootendeels uit dezelfde groep van bewerktuigde wezens bestaan. Maar wat het meest verbazing wekken zal, is de mededeeling dat Berlijn gebouwd is op eene aardlaag, geheel en al bestaande uit diatomeën, die in de bovenste lagen zelfs nog leven en zich vermeerderen. Verder wordt medegedeeld dat het ijs der Zuidpoolzeeën dikwijls geheel bruin is, dat het ontelbare billioenen van diatomeën bevat, en dat ook de meeste mergelsteenen, die over een groot gedeelte van de oppervlakte der aarde verbreid zijn, bijna uitsluitend daardoor gevormd zijn. Hetzelfde geldt van de zoo harde vuursteenen, die meestal gevonden worden in de ontzaggelijke krijt- en andere kalkachtige lagen, welke zelf weder door de sierlijke Polythalameën — een hier beschreven groep van microscopische diertjes — meer of minder met diatomeën gemengd, gevormd worden.

Zóó heeft dan de microscoop geleerd dat een groot gedeelte van de gesteenten, die bijna over de geheele oppervlakte der aarde geweldig dikke lagen vormen, gemaakt worden door diertjes waarvan er dikwijls verscheiden millioenen in een kubieken duim gaan, of door plantjes, waarvan sommige soorten als in de tripoli van Bilin zóó klein, dat er 40,000 millioen op een kubieken duim gaan. En zoo leveren deze zeer laag bewerktuigde wezens weder een voorbeeld op van „de magt van het kleine."

Het derde hoofdstuk behandelt „*de microscopische wonderwereld der lucht.*"

Daaruit leeren wij welke inmengselen van vaste stoffen de lucht soms bevatten kan; hoe het water uit eene sneeuwvlok ontstaan, meer dan eens gevonden werd van levende (al weder) diatomeën te wemelen, hoe het stof door de passaatwinden aangevoerd, door microscopisch onderzoek uit eene bepaalde streek der aarde afkomstig bleek te zijn. Verder, dat ook de vulkanische aarde grootendeels uit diatomeën bestaat, dat de lucht aanhoudend een ongeloofelijk aantal kiemen van schimmel draagt, dat de zoogenaamde zwavelregens ook uit het organische rijk afstammen enz. Hierna gaat de schr. in de 4de, 5de en 6de hoofdstukken over tot de uiteenzetting van den *microscopischen bouw der met het*

Digitized by Google

bloote oog zigtbare planten en dieren en van den mensch. Hierin wordt dan aangetoond dat deze alle bestaan uit zekere kleinste deelen, *cellen* genaamd, die als bepaald microscopische voorwerpen, eerst door bijeenvoeging van vele tot één geheel, een met het bloote oog zigtbare plant of dier vormen. Onder de planten worden eerst behandeld de familie der paddestoelen, waartoe behooren als laagste vormen de broodgist, azijnmoer, de meeldaauw, de schimmel die op en in de zieke aardappels gevonden wordt, de schimmels der druivenziekte en der zijdewormziekte. Tot deze plantenfamilie behooren verder de truffels en de eigenlijke paddestoelen. Bij het behandelen van de gistcellen trof het mij zeer, hoe de schr. als in één adem verscheidene onjuiste voorstellingen meêdeelt. Zóó zegt hij „dat zij voor de oorzaak worden gehouden van het bederf van vele voor den mensch nuttige stoffen (zoo als azijn, bessensap enz.), ofschoon zij eigenlijk het voortbrengsel zijn van het bederf dezer vloeistoffen." Geene voorstelling kan onjuister zijn. De jongste onderzoekingen van onzen landgenoot Dr. J. H. van den Broek te Utrecht, alsmede die van den Duitscher H. Schröder hebben geleerd, dat wanneer men zorg draagt dat geen schimmelkiemen of andere kiemen door de lucht aangevoerd worden of daarbij kunnen komen, de stoffen die ligt voor bederf vatbaar zijn, onbepaald langen tijd goed gehouden kunnen worden. Het is echter in de eerste plaats noodzakelijk, dat het vaatwerk waarin men de voor bederf vatbare stoffen gedaan heeft vrij zij van de bedoelde kiemen, en dat diegene gedood worden, die vroeger reeds bij de aanraking met de lucht in de stoffen zelve hebben kunnen komen. Daartoe moeten ze gedurende een zekeren tijd aan de hitte van kokend water blootgesteld worden, waarna het ter voorkoming van bederf voldoende is — niet zoo als volgens de methode van Appert, om de opening van het vaatwerk hermetisch te sluiten — maar om die opening alleen af te sluiten met een prop gezuiverde watten, waardoor de lucht zeer goed kan heendringen, maar waarin de kiemen van bewerktuigde ligchamen, die voortdurend in de lucht zweven, teruggehouden worden. Blijkt het dus reeds hieruit, dat wel degelijk schimmel de oorzaak is van bederf — omzetting — van vele stoffen, zoo heeft nog bovendien de

Digitized by Google

Fransche scheikundige Berthelot aangetoond, dat een aftreksel van gist, waaruit door naauwkeurige filtratie alle bewerktuigde bestanddeelen — de plantenkiemen zelve — verwijderd waren, geheel dezelfde verschijnselen te weeg bragt als de gist. Aan den anderen kant gaat waarschijnlijk aan het ontstaan der aardappelziekte, b. v. eene zekere ziekelijkheid of althans afwijking in de zamenstelling vooraf, waardoor de knol over het geheel minder dan gewoonlijk in staat is, om weerstand te bieden aan schadelijke invloeden en in het bijzonder een meer gunstigen bodem oplevert voor de ontwikkeling van schimmelplanten. Wanneer de schr. verder op dezelfde pagina zegt: „de lezer zal misschien wel niet vermoed hebben, dat hij met elken beet [van gegist gebak] honderden mikroskopische schimmels verslond, verheugt het mij dat den niet geneeskundigen lezer met deze uitspraak geene noodelooze vrees aangejaagd zal worden. Wie weet hoe sterk geneeskrachtige, maar ook hoe zwaar vergiftige eigenschappen sommige schimmels (even als sommige meer ontwikkelde planten uit dezelfde familie: — de paddestoelen) bezitten, zou misschien ongerust kunnen worden over de verzekering, dat hij met elke bete broods honderde schimmelkiemen verslond, wanneer hij niet tevens wist, dat de hooge graad van warmte, waaraan het brood bij het bakken vrij geruimen tijd blootgesteld wordt, alle schimmelkiemen doodt, en tevens dat niet alle schimmels dezelfde eigenschappen vertoonen, dus ook de broodgist niet noodwendig dezelfde eigenschappen heeft, die van vele schimmelsoorten bekend is. Er zouden over dit onderwerp nog andere opmerkingen te maken zijn, want de schimmel speelt eene misschien nog niet genoeg gewaardeerde rol in de huishouding der natuur, maar de uitvoerige uiteenzetting daarvan zal wel buiten het bestek van dit werk gelegen hebben, al was de schr. ook reeds bekend geweest met de ontdekkingen, die in den laatsten tijd op dit gebied gemaakt zijn.

Na de plantenfamilie der paddestoelen worden met dezelfde duidelijkheid en voor een populair werk voldoende volledigheid, de verdere planten-familiën eerst van de bedekt bloeijende (van Linnaeus), daarna van de zigtbaar bloeijende in hunne zamenstelling ontwikkeld. Aan het einde van het hoofdstuk over de planten wordt beknopt meêgedeeld, hetgeen

Digitized by Google

bij microscopisch onderzoek gebleken is over de wijze waarop zij hare zaden vormen. Dat er in deze hoofdstukken een schat van belangrijk nieuws medegedeeld is, zal men na hetgeen over den inhoud van het voorafgaande hier gezegd is, gemakkelijk kunnen gelooven. Ik zou de plaatsruimte voor de bespreking van dit werk af te zonderen, verre overschrijden, wilde ik met dezelfde uitvoerigheid deze en de volgende hoofdstukken bespreken, als met de vroegere gedaan is, waaruit men de degelijkheid der bewerking en de belangrijkheid van den inhoud voldoende heeft kunnen zien.

Ook voor den geest van bewerking der volgende hoofdstukken, handelende over den microscopischen bouw der lagere dieren en dien der hoogere dieren en van den mensch, geldt het vroeger gezegde. Dit gedeelte, handelende over den microscopischen bouw der dieren wordt besloten met een paar woorden over de ontwikkelingsgeschiedenis, waaruit voor den oningewijde ten minste dit blijkt, dat zoo als het ligchaam van dieren en planten uit cellen meer of minder van elkander verschillende bestaat, het ook uit cellen — elk oorspronkelijk uit ééne cel — opgebouwd wordt.

Ten slotte mogen hier om den geest van bewerking van het boek te kennen te geven de volgende woorden uit het „Besluit" overgenomen worden. „Even als een gids een vlugtig reizenden vreemdeling slechts de schoonste gezigtspunten van een gebergte aanwijst en hem naar de schilderachtigste plekken geleidt of hem de merkwaardigste en belangrijkste straten, gebouwen en inrigtingen eener groote stad laat zien, zoo moesten wij ons in de vorige bladzijden vergenoegen met onzen lezers de merkwaardigste verschijnselen van het microscopische leven te beschrijven en hem op de belangrijkste uitkomsten van het mikroscopisch onderzoek opmerkzaam te maken."

Wij voegen hier alleen nog bij dat onze gids gezellig en onderhoudend is, en dat eene menigte grootendeels goed uitgevoerde afbeeldingen zijne aanwijzingen begeleiden.

Die afbeeldingen zetten aan het werk eene onmiskenbare waarde bij, en zijn bij een onderwerp als het hier behandelde geheel onmisbaar. Den uitgever dus onzen dank, dat hij het middel gevonden heeft, om bij een zóó lagen prijs van dit werk, zoo vele meerendeels goede afbeeldingen te kunnen leveren!

Digitized by Google

De aarde en hare wonderen. Natuurkundige beschrijving van hetgeen zij is en hetgeen zij bevat. Naar het Hoogduitsch van Dr. W. C. Wittwer; *door* Corstiaan de Jong. *Met een aantal in den tekst gedrukte houtsneefiguren. Te Sneek, bij* van Druten en Bleeker, 1859.

In de reeks van goede en goedkoope werken, voor verschillende takken van wetenschap door de H.H. van Druten en Bleeker uitgegeven, komt eene voorname plaats toe aan het hierboven genoemde werk, dat ook in Duitschland zoo gunstig ontvangen is. Reeds vroeger werd bij het bespreken van „de aardbol, door Dr. G. H. O. Volger" op dat werk gewezen, waarvan de Hollandsche vertaling toen nog niet in haar geheel verschenen was. We beklaagden het toen, dat we niet in de gelegenheid waren de waarde dier beide werken van gelijke strekking, vergelijkend te beoordeelen, maar wezen vooral op de hooge waarde van het geologisch gedeelte van Volger's werk, als waarin de onderrigt zoekende lezer op bevattelijke wijze bekend gemaakt werd met de Neptunistische opvatting van de veranderingen, die de oppervlakte en de korst der aarde sedert hare wording tot op den tegenwoordigen tijd ondergaan hebben.

Het werk, dat hier te bespreken valt, heeft naar mijn inzien zijne hoofdverdiensten daarin, dat het gedeelte handelende over „de aarde als hemelligchaam," zoo helder en bevattelijk uiteengezet is. Volgens eene behandeling in eene der jongste nommers van „de Gids" geplaatst, van het door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen uitgegeven wordend werk der heeren A. Winkler Prins, zou juist dit gedeelte van de natuurkundige beschrijving der aarde, in het laatstgenoemde werk minder voortreffelijk zijn. Wanneer die beoordeeling, die eenigszins tegenover staat aan eene meer gunstige in eene der vorige afleveringen van *dit* tijdschrift opgenomen, over het geheel juist genoemd mag worden, hoewel ik bijna meenen zou, dat enkele aanmerkingen van den Ref. in de Gids wel wat breed uitgemeten zijn — dan verheug ik mij te meer, dat het werk van Dr. Wittwer, in dit gedeelte vooral, weinig aanmerkingen zal toelaten. Een

Digitized by Google

paar aanmerkingen of, misschien liever opmerkingen mogen hier echter in het midden gebragt worden.

Zoo als men weet behoort de slingerproef van Léon Foucault tot een der sprekendste bewijzen voor de omwenteling der aarde om hare as. Van die proef wordt op pag. 11 eene verklaring gegeven, die echter minder duidelijk is dan b. v. die voorkomende in Joh. Müller's Lehrbuch der kosmischen Physik. De formule die op dezelfde bladzijde medegedeeld wordt, zal voor velen wel onbegrijpelijk zijn. Het ware misschien wenschelijker, althans belangrijker geweest op te geven, hoe groot de schijnbare draaijing van het slingervlak is op verschillende breedtegraden in denzelfden tijd, b. v. een uur, zooals een dergelijk tafeltje in het aangehaalde werk van Müller gevonden wordt.

Op pag. 39 wordt bij de mededeeling der theorie van Laplace gezegd: „Eindelijk werd de beweging zoo snel, dat zwaarte en contrifugaalkracht werden opgeheven," wat blijkbaar zóó verbeterd moet worden: „dat de contrifugaalkracht de aantrekkingskracht overwon."

Op pag. 15 is de 2de wet van Koppler onjuist geformuleerd: „de door planeten in gelijke tijden doorloopen ruimten zijn gelijk." De planeten doorloopen geen ruimten, die ten minste voor deze wet in aanmerking komen. Trouwens het is nog al eenigszins moeijelijk deze wet in korte woorden populair uit te drukken. Misschien heeft Prof. Kaiser in zijn „Sterrenhemel" deze moeijelijkheid ook ingezien en daarom de wet liever omschreven. De op dezelfde bladzijde medegedeelde figuur, heldert de wet echter naar waarheid toe.

Op eene andere plaats worden de vaste sterren zonnen genoemd, omdat zij donkere ligchamen in hare nabijheid hebben. Dit *omdat* is toch op zijn minst genomen wel wat kras!

Op pag. 19 wordt de photospheer der zon vergeleken met de atmospheer der aarde, wat eene bepaald onjuiste voorstelling is, en verder gesproken van een ander omhulsel onder deze photospheer. Naar het zich laat aanzien zal deze hypothese, door Herschell en Arago opgesteld ter verklaring van het voorkomen der zonnevlekken en zonnefakkels, weldra door de wetenschap als onhoudbaar zijn opgegeven. Of de zonnevlekken werkelijk haar ontstaan te danken hebben aan

Digitized by Google

gazsoorten uitgestooten door vulkanische werkzaamheid op de zon, zoo als Dr. C. F. H. Peters (1) op grond zijner waarnemingen getracht heeft waarschijnlijk te maken, moge vooreerst nog daargelaten worden. Maar zeker is het, dat Leverrier op grond van de uitkomsten, die de waarneming der jongste totale zonsverduistering opgeleverd heeft, twijfelt of aan de zon wel eene dubbelde atmospheer toegekend moet worden, en dat deze hypothese, als ik wel zie, zich ook moeijelijk laat overeenbrengen, met de jongste onderzoekingen van het zonnespectrum door Bunsen en Kirchhoff. Deze opmerking kan nu wel is waar slechts gedeeltelijk als aanmerking gelden tegen het door W. medegedeelde, in zooverre als er weder uit blijkt, hoe voorzigtig men zijn moet eer men in populaire werken hypothesen als zeker voordragen zal, die hoe algemeen ook aangenomen, den volgenden dag kunnen blijken onhoudbaar, niet genoeg bewezen of niet noodzakelijk te zijn.

Op pag. 15 is de uitdrukking: „draad zonder eind van willekeurige lengte" niet zeer verstaanbaar.

Op pag. 53 is den Vert. een germanisme uit de pen gevloeid: „*lijn om* (lees: ter waarde van) *de grootte etc. gedraaid*, wat we hier opmerken om tevens gelegenheid te hebben tot de verklaring dat de vertaling zeer goed is.

Dat zijn de aan- en opmerkingen, die bij dit gedeelte van het werk te maken zijn zouden.

Onder de voortreffelijkheden wijs ik op de duidelijke uiteenzetting van de wijze, waarop de ellipticiteit der planetenbanen ontstaan kan zijn. Ook de verschijnselen die de tweevoudige beweging der aarde, in verband met de helling van den equator op de ecliptica, meêbrengt, zijn klaar voorgesteld, wat te meer eenigszins van belang gerekend kan worden, omdat een Belgisch geleerde, Adhémar onlangs uit die gegevens afgeleid heeft, de noodzakelijkheid van periodische verplaatsing der grootste watermassa op de aarde en waar-

(1) Contributions to the Atmospheriology of the Sun (Proceedings of the American Association for the advancement of sciences 1855). „All th. facts of observation have impressed me strongly with the supposition, that on the surface of the solar body something exists similar to volcanoes, breaking out and emitting gazeous matter" etc.

Digitized by Google

door beurtelings het noordelijk en het zuidelijk halfrond droog gelegd zouden worden. Die reeks van gevolgtrekkingen nu, die ik onlangs in een vrij verspreid tijdschrift, overigens meest aan romantisch lectuur gewijd, terugvond, zou voor den geoloog — bepaaldelijk voor den man van de oude, half versletene rigting van geweldige omkeeringen en beroeringen op de oppervlakte der aarde — eene ware uitkomst zijn, en vindt ook eenigen steun in de toch zonderlinge omstandigheid, dat alle vaste landen, zoowel als de groote schiereilanden van Azië in een punt naar het zuiden uitloopen. Te vergeefs heb ik tot nog toe gehoopt, dat door een mathematicus ex professo leemten in het betoog van Adhémar aangetoond zouden worden, die ik eigenlijk wel wenschen zou, dat er in gevonden wierden.

Dit wat het wiskundige gedeelte van het werk betreft.

In het geologische volgt de schr. de voorstelling der Plutonisten en centraalvuur is dus de oorzaak van alle geologische veranderingen. Slijkvulkanen, de aanwezigheid in de laagsgewijze gesteenten van brandbare stoffen op ontzagchelijk groote schaal en uit kracht van hun' oorsprong, de ontwikkeling van brandbare gassen en koolzuur uit den schoot der aarde op zoo vele plaatsen, de bergstortingen en de als oorzaak van ten minste sommige aardbevingen met zekerheid aan te nemen verschuivingen van lagen onder de oppervlakte der aarde, treden daarbij op den achtergrond. Ook van het voorkomen van laagsgewijs afgezet graniet wordt niet gesproken, evenmin als van de moeijelijkheid die men heeft om het ontstaan van graniet uit een gesmolten toestand te verklaren. Het is den schr. natuurlijk niet als verwijt aan te rekenen, dat hij onbekend geweest is met H. Rose's ontdekking van den jongsten tijd, dat de toestand waarin de kwarts in graniet voorkomt, die is, waarin zij uit eene waterige oplossing krystalliseert. Nog veel minder kan men het hem verwijten, dat hij zich niet tot eene Neptunistische voorstelling heeft laten leiden door een feit, als dit, omdat het eerst voor een paar maanden algemeen bekend geworden is, namelijk dat Sorby (Cosmos 15 Févr. 1861) in uiterst dun geslepene granietplaatjes, die bij doorvallend licht onder den microscoop gezien werden, eene ontzaggelijke menigte holten zag, die water en zoutoplossingen bevatten. Sorby maakt

Digitized by Google

hieruit teregt de gevolgtrekking, dat graniet niet eenvoudig een uit vurige smelting ontstane rotssoort is, welke gevolgtrekking tegenwoordig wel gerekend mag worden tamelijk vast te staan, want Bunsen's bedenkingen tegen het door Rose medegedeelde schijnen niet veel te beteekenen. Wanneer daar nu nog bij komt, dat men volgens Reichenbach's op uitvoerige onderzoekingen gegronde hypothese (Poggendorf's Annalen 1859 en 1860) zeer wel zich het ontstaan der aarde en van het geheele zonnestelsel denken kan zonder zijne toevlugt te nemen tot een centraalvuur, terwijl men toch blijft uitgaan van de theorie van Laplace — dan zal men het begrijpelijk vinden, dat we bij den schrijver liever eene Neptunistische opvatting der geologische feiten gevonden hadden, zonder het hem natuurlijk evenwel toe te rekenen, dat hij zich niet heeft laten leiden door feiten, die bij de verschijning van zijn werk (in het oorspronkelijke) nog niet bekend waren.

In het overigens zeer goed bewerkte gedeelte over de verspreiding van planten en dieren over de oppervlakte der aarde, vinden we de opmerking: „Met het einde van het diluvium begint eene nieuwe priode van de geschiedenis der aarde, de tegenwoordige periode: de tijd der menschen." Het ware misschien niet ongewenscht geweest, een enkel woord in het midden te brengen over het vraagstuk dat nog in bewerking is, of de mensch niet werkelijk reeds geleefd heeft in een vroeger geologisch tijdperk — het diluvium — dat voor eene reeks van duizenden jaren gesloten werd.

Vreemd mag ten laatste genoemd worden, dat er over den mensch zelf en de verscheidenheden, die hij in zijne verspreiding over de aarde vertoont, niets gezegd wordt. De schr. zal toch niet zoo'n verklaarde monogenist zijn, dat hij meent dat die verscheidenheden weinig belangrijks aanbieden? Dit ware toch de krachtige argumenten van hen, die aan een oorspronkelijk bestaan van verschillende menschen*soorten* gelooven, wel wat al te gering schatten; tenzij men daarbij verklare, dat het begrip van soort in de natuur niet bestaat, en alleen een philosophische abstractie is. We willen hopen, dat van het werk der heeren Winkler Prins, dat nog in bewerking is, gezegd zal kunnen worden, dat in de bewerking van dit laatste gedeelte zijne voortreffelijkheid ligt. Dan zouden we inderdaad drie werken over het

Digitized by Google

zelfde onderwerp in onze taal bezitten, (misschien wel wat veel op één tijd), die elkander schoon aanvulden.

Verder het vele goeds op te sommen, dat dit werk aanbevelenswaardig maakt, rekenen we bij al hetgeen reeds is meêgedeeld, overbodig. Inderdaad zouden we geen lust gehad hebben zoo veel tijd te wijden aan eene ietwat uitvoeriger beschouwing van het werk, ware het niet, dat dit zulks in ruime mate verdiende.

De regeling van kompassen aan boord van ijzeren en houten schepen; door F. J. Stamkart, *Math. mag, Phil. nat. Doct. Met platen. Te Amsterdam, in het algemeen Etablissement voor de Zeevaart, van de Wed.* G. Hulst van Keulen, 1861. *Prijs f* 5.—

Reeds meermalen hebben wij onze vreugde te kennen gegeven over de toenemende beoefening der wetenschappen, ook onder die standen die zich vroeger weinig over de uitbreiding hunner kennis bekreunden. De tijden zijn sedert voorbij gegaan, dat het streven om iets meer te weten dan dat de zon dagelijks op en ondergaat, alleen behoort tot de roeping of den werkkring van geleerde en geletterde mannen; van dit dwaze denkbeeld is men eindelijk eens een weinig teruggekomen, ofschoon het nog niet overal gereeden ingang vindt. Iedere wetenschap moet voor ieder toegankelijk gemaakt worden, waarbij op den voorgrond dient gesteld te zijn: zoo min mogelijke verspilling van tijd aan datgene, wat niet regtstreeks betrekking heeft op de wetenschap die beoefend moet worden, en vooral moet niet meer in aanmerking komen de vraag *waar* men heeft geleerd, maar *wat* men heeft geleerd. Wij spreken uit ondervinding wanneer wij hier getuigen, dat wij vele jonge lieden gekend hebben die achter gesteld zijn bij anderen, omdat de eersten zich nagenoeg zelf hadden gevormd, en de anderen het onderwijs in de bekende inrigtingen hadden ontvangen wat vooral van toepassing was op het Gymnasiaal onderwijs in de dagen van het Staats-Examen, waarin men duidelijk eene voorliefde bespeurde voor jonge lieden van dit of dat Gymnasium boven die, welke privaat-onderwijs genoten hadden of in een enkel geval autodidacten waren.

Gelukkig begint dit barbaarsch idee meer en meer te wij-

Digitized by Google

ken, waartoe vooral goede handboeken tot eigen onderwijs de baan breken, en het ontbreekt dan ook niet aan de lust om ze gretig ter hand te nemen en te beoefenen. Bijna geen leervak is er tegenwoordig bekend, of men kan zich de daarop betrekking hebbende kundigheden genoegzaam ten nutte maken, door een eigen en vlijtig onderzoek. Voor den zeeman of beoefenaar der zeevaartkunde (een vak dat heden ten dage in hoog aanzien staat) die reeds met de beginselen bekend is, kunnen wij, behalve nog andere werken die hem ten dienste staan, het bovenstaand werk ten zeerste aanbevelen, daar het een onderwerp bevat, dat op eene duidelijke en allezins bevattelijke wijze behandeld is door den heer F. J. Stamkart, een man aan wien de zeemansstand groote verpligtingen heeft, en die waard is op de rolle der groote mannen van onzen tijd geplaatst te worden. Reeds vroeger gunstig bekend door de beschrijving van het Intensiteits-kompas, in de „Verhandelingen en berigten voor de Zeevaart," alsmede in de „Verslagen en mededeelingen der K. A. v. W." heeft hij zich nu weder zeer verdienstelijk gemaakt door zijne onderzoekingen ter vergelijking van den magnetischen toestand van twee ijzeren schepen n. l. de „Belgique" en de „Constitution," die bijna even groot, toevallig in tegenovergestelde rigtingen op de werf van de H.H. Paul van Vlissingen en Dudok van Heel op stapel hadden gestaan. Men verwachte nu van ons niet anders dan dat wij ten volle deelen in den wensch van den geachten schrijver, dat deze handleiding tot regeling van kompassen moge bijdragen tot de veiligheid der zeevaart. Vier met groote zorg bewerkte platen en een kaartje waarop *gelijke vertikale kracht*, *Isorthodynamische* lijnen enz. getrokken zijn, versieren het werk dat er waarlijk net uitziet, iets wat ook bij studie-boeken wel in aanmerking komt.

$a^2. + b^2.$

Neêrlands Vloot en Reederijen. Alphabetisch opgemaakt door H. Sweys, *Kapitein-Expert van Veritas. Vierde Jaargang. Te Rotterdam, bij* P. M. Bazendijk, 1861. *In kl.* 8*vo.*, 280 *blz. Prijs f* 1,80.

Voor een zeevarend volk gelijk het Nederlandsche, kan

Digitized by Google

eene opgave van de in ons vaderland te huis behoorende reederijen en schepen, waarbij voorkomt hunne bevelhebbers, bemanning, stukken, soort, standplaats enz., vooral voor den reeder, cargadoor, gezagvoerder enz., niet anders dan welkom zijn, vooral wanneer een man als de heer Sweys die weder heeft willen zamenstellen.

Bij uitstek heeft de heer S. zich van zijne allezins moeijelijke taak gekweten. Eenvoudig van titel bevat dit werkje meer dan men oppervlakkig zoude vermoeden, daar het dit jaar aanzienlijk vermeerderd is door het bijvoegen van vele zaken die in de vorige jaargangen gemist werden, zoodat het thans voorzeker eene eerste plaats bekleedt onder hetgeen op dit gebied in ons vaderland verschijnt.

Zoo onderscheidt zich deze vierde jaargang van de vorige door de onderstaande vermeerdering, voor welke uitbreiding de prijs van dit Jaarboekje slechts met dertig cents verhoogd wordt.

1o. Eene naauwkeurige opgave der schepen van de zoogenaamde koloniale marine, eigenlijk gezegd der gouvernements-vaartuigen in Oost- en West-Indiën.

2o. Eene vermelding ook in het register, van de exnamen, waardoor vroeger of later van naam veranderde schepen steeds te vinden zijn.

3o. Eene opgave van den staat der Ned. Handel-Maatsch. schepen van den laatsten datum der bevrachting, te rekenen tot 1 Jan. 1861.

4o. Een overzigt der bevrachtingen van de N. H. M. in het jaar 1860; en ten laatste:

5o. Eene lijst van schepen welke in het jaar 1860 voornamelijk in de steden Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht geveild zijn, met opgave van grootte, ouderdom enz.

De heer P. M. Bazendijk heeft weder voor een goeden druk en een net maar doodeenvoudig bandje gezorgd.

Voor gezagvoerders, reeders en aan alle belangstellenden in de scheepvaart, levert dit jaarboekje een duidelijk overzigt over onze geheele vloot en reederijen, waarom wij niet aarzelen het de ruimste aanbeveling te schenken, hopende dat verzamelaar en uitgever beide in een ruim debiet het bewijs mogen zien, dat het verdienstelijke van hunnen arbeid erkend wordt en hun verder lust geve op den ingeslagen weg voort te gaan. — Den prijs hadden wij liever iets lager gezien.

Digitized by Google

Vennootschap Nederland te Amsterdam, Kloveniersburgwal, B, 113. — *Losse bladen over levensverzekering. No. 2. De levensverzekering. Eene ernstige vertelling voor mijne jonge vrienden, door* Frans Hoffmann. *Met vier gravures op staal. Uit het Hoogduitsch vertaald. Verkrijgbaar te Amsterdam, bij* M. Schooneveld en Zoon. *In kl. 8vo.* 89 *bl.*

Onze tijd kenmerkt zich o. a. door annonceren en adverteren in allerlei vormen, om de aandacht van het publiek te trekken. Nederland volgt daarin, in zijne mate, dus nog altijd op ietwat bekrompener schaal, het buitenland na. Ook dit boekje is eigenlijk een *adreskaartje*, van de Vennootschap *Nederland*, doende in levensverzekering enz., wier firma en adres het aan 't hoofd voert. Ligt mogelijk worden er dus meer exemplaren van weggegeven dan verkocht, en moet het, niet als directe boekhandels-speculatie, maar indirect door het toebrengen van contracten aan die Vennootschap, winsten opleveren. De „jonge vrienden," op den titel genoemd, zijn dus ook geene *kinderen*, ofschoon de speculatie wel is op een kinderlijk geloovig gemoed, en de vorm van het boekje met zijne plaatjes wel iets van een kinderwerkje heeft.

Het levert, in eene vertelling, niet zonder eenige overdrijving, schoon in vrij wel overredenden toon, het betoog, dat het nemen van levensverzekering bij eenige maatschappij, eene hoog noodige, ja onmisbare zaak is, wier verzuim in noodlottige gevolgen zijne straf kan vinden.

De lezer nu, die het geleverde betoog voldingend heeft gevonden, wordt alligt geleid tot eene verdere, niet uitgedrukte, schoon wel bedoelde conclusie: dat hij nu maar spoedig zich wende tot de Vennootschap *Nederland*. Zonder iets ten nadeele van die Vennootschap te willen zeggen, zelfs in de verste verte niet, moeten wij toch doen opmerken, dat *die* conclusie door het boekje nog niet is gemotiveerd, en die speciale zaak nog eerst een speciaal onderzoek vereischt, alvorens men er zich met zoo volkomene gerustheid op verlaat, als het slot van het boekje op levensverzekering in 't algemeen wil gegrond zien. — Zulke raad om eerst goed te onderzoeken is wel noodig, als wij zoo

Digitized by Google

veel van die steunsels jammerlijk hebben zien wegzinken; en sommige dan nog ironisch durven verklaren: „gij zijt dom geweest, om van een *waarborg*-genootschap waarborg te verwachten!" O. D.

Nieuwe leerwijze van doorzigtkunde. Handleiding tot een hoogeren trap van kennis dier wetenschap, zoowel in Theorie als in Praktijk, ten gebruike van kunstschilders en kunstliefhebbers; door P. van Schendel. *Voor rekening van den schrijver. (Te) Breda, bij* J. Hermans. *Drukker en Boekhandelaar,* 1861. *Prijs f* 2,85.

De titel van dit ons ter aankondiging toegezonden werkje, geeft duidelijk genoeg te kennen voor wie het bestemd is. Wij kunnen niet ontveinzen, dat wij het eene gelukkige gedachte van den heer v. S. rekenden om zijne kunstbroeders en anderen eene hoogere liefde in te boezemen, voor een kunstvak dat wel vele beoefenaars en mannen van naam in dat gilde telt, maar die helaas zich zelven weinig rekenschap kunnen geven en veelal uit slaafsche navolging werken. Niet zelden toch hebben ook wij, bij de grootste kunstenaars onzes lands, mannen die zich met een bezoek van koningen en vorsten mogen vereerd zien, zeer groote feilen aangetroffen, in de meetkunstige evenredigheid, al werd dit ook vergoêlijkt door juist aangebragte tinten of een meesterlijk licht en bruin, ons bevalt zulks niet; wij geven de voorkeur aan eene juiste afteekening der voorwerpen die men werkelijk in de natuur ziet en zoo als ze zich voor het oog van den beschouwer vertoonen. Wij zouden wenschen dat hierop de aandacht viel van hen, die zich aan de schilderkunst wilden toewijden, en dat zij het niet beneden zich achtten iets te leeren, wat zij meenden dat hun niet te pas kwam. Het is bedroevend om te zien hoe ouders die zien, dat hunne kinderen toonen aanleg te hebben voor deze of gene kunst, meenen dat hunne lievelingen al aardige geniën zijn, als zij zonder eenig genoten onderwijs een teekeningje kunnen maken en daarom begrijpen, dat zij niet noodig hebben de wetenschap van een vak te leeren, dat later een middel van hun bestaan moet zijn. Wij overdrijven niet, wanneer wij zeggen, dat hierin vooral de grond ligt,

Digitized by Google

dat er op de kunstproducten onzer artisten zoo veel af te wijzen is. De heer v. S. heeft in dit opzigt eene werkelijke dienst bewezen aan hen, die zich meer willen volmaken. Wij begroeten dus met liefde een werkje, dat bevorderlijk kan zijn tot volmaking van eene kunst, die niet meer zoo bloeit als zij dit zou kunnen, en die velen harer beoefenaren broodeloos maakt; om reden dat zij het niet verder brengen dan tot op eene zekere hoogte en ieder weet dat stilstand, achteruitgang is. De nieuwe leerwijze die de heer v. S. ons aanbiedt, achten wij daarom zeer geschikt voor jeugdige beoefenaren, die met een weinig gezond verstand dit werkje gemakkelijk zullen begrijpen, dat bovendien opgehelderd is met een aantal figuren en eene keurige plaat, genomen naar eene door den schrijver vervaardigde schilderij, voorstellende een rivier-gezigt bij maneschijn, die o. i. zoo meetkunstig zuiver is, dat wij gaarne wenschten ons in de gelegenheid gesteld te zien, het origineel eens te kunnen en te mogen beschouwen. Van alles geeft de schrijver rekenschap, zelfs van de reden waarom de wimpel van de voorbijvarende stoomboot in tegenovergestelde rigting van een in de nabijheid liggend schip waait. Het spijt ons echter innig, dat de correctie van het werkje zoo onnaauwkeurig is en dat wij verpligt zijn te moeten wijzen op tallooze grove en slordige taalfouten, als de *groottens — een geometrisch figuur — geometrieschen grond — het schilderij — om rede — des oogspunts — wanneer den kunstenaar iets zou willen malen — groothedens — gelijk wij zeide — na de natuur* — enz. enz.

Wij hebben gemeend te hebben opgemerkt, dat de heer v. S. ons een vervolg op dit werkje zal geven, wat wij niet anders dan van harte kunnen toejuichen; wij geven hem echter in bedenking om zijne geschriften vooral van stijlistische taalkundige fouten te zuiveren, daar zulks eveneens op prijs dient gesteld te worden en mede eene aanbeveling kan zijn voor zijn werk. Het papier is goed en de druk helder en met eene groote letter. De prijs zou wel wat hoog zijn, doch wij gelooven dat zulks te wijten is aan de bijgevoegde platen.

Technophilus.

Digitized by Google

Mr. B. H. Lulofs' Taalkundige Werken. Herzien door Dr. A. de Jager. *I—VI. In twee lijvige boekdeelen. Te Groningen, bij* J. Oomkens Jr., 1859. *In gr.* 8*vo. Prijs f* 4,80.

Met een waar genoegen begroeten wij deze nieuwe uitgave van Lulofs' Taalkundige Werken. Onder het patronaat van den verdienstelijken Rotterdamschen Hoofdonderwijzer de Jager uitgegeven, verkrijgen zij eene nieuwe waarde, ja een' zekeren laauwerkrans van actualiteit. Getuigt het niet zoo zeer voldingend voor den lust der natie, om zich met *degelijk* verstandelijk voedsel te onderhouden, en voor de zucht om het kostbaarste juweel eener vrije en onafhankelijke natie: *hare moedertaal*, in eere te houden, — het is, in alle geval, een duidelijk bewijs, dat de ondernemingsgeest van de heeren uitgevers niet terugdeinst voor het doen van eenige uitgaven, ten einde de kennis der echte taalstudie te bevorderen en onder het thans levende geslacht te verbreiden. Referent, die, reeds vóór een twintigtal jaren, als jongeling de meeste geschriften van den scherpzinnigen (thans overledenen!) Lulofs heeft leeren kennen en hoogschatten, en bewust is van de vele verpligtingen, welke onze Nederlandsche taal en letterkunde aan zijne noeste vlijt en geestige kritiek te danken hebben, Ref. mag zijne hooge ingenomenheid niet verzwijgen met de wederverschijning van geschriften, die, als 't ware, den stempel van het genie dragen, en die in alle opzigten eene uitgestrekter kennismaking verdienen, dan gewoonlijk aan dergelijke geestprodukten te beurt valt.

De geëerde lezers der „*Vaderlandsche Letteroefeningen*" zullen waarschijnlijk wel opgemerkt hebben, dat de rubriek: „*Boekbeschouwing*," in de laatste zeventien maanden aanmerkelijk aan degelijkheid en grondigheid gewonnen heeft. Het voorheên gebruikelijk prijzen, of aanbevelen, van oppervlakkig ingeziene werken, heeft ongevoelig plaats gemaakt voor bedaard onderzoek en wetenschappelijke kritiek. Men zet zich niet meer aan het schrijven, om de uitgevers een handje te helpen in het debiteren hunner uitgegeven boeken, en het alle zelfstandigheid uitdoovende spook der kwade-vriendenmakerij grijnst niet meer onbarmhartig achter den armstoel van den gemoedelijken Recensent. Wij, voor ons, keuren deze verandering, in den vroeger gevolgden weg, volkomen

Digitized by Google

goed. Waarlijk verdienstelijke werken zullen er bepaaldelijk niet onder lijden, en hun weldoende invloed zal er slechts krachtiger door worden; terwijl aan den anderen kant het middelmatige en slechte alleen te vreezen hebben voor eene naauwgezette beoordeeling en eene wetenschappelijke *con amore* volbragte beschouwing.

Waarheid voor en in alles, *waarheid* voor en tegen allen, zonder aanzien des persoons, hetzij de ontzagwekkende titulatuur van Mr. of Dr. al dan niet voor den naam des auteurs prijkt, moet de leus zijn, die den Criticus tot rigtsnoer strekt. Dat deze handelwijze voor de geleerde wereld haar nut heeft, wie zou er aan durven twijfelen? Dat ontegenzeggelijk het algemeen belang er door bevorderd wordt, waar is hij, die zich vermeet het te loochenen? — Immers, wij leven in eenen tijd, waar de *camaraderie* veracht, ja verafschuwd wordt door allen, die eenig karakter bezitten; wij zijn leden eener maatschappij, waar ieder burger, die aanspraak maakt op den eernaam van een beschaafd mensch, behoort kennis te nemen van al hetgeen hem bij het doen eener, soms moeijelijke, keus kan voorlichten. Onze hedendaagsche Nederlandsche letterkundigen moeten zich tot taak stellen te behooren tot het groote gezin der edele denkers, die den bezielenden geest boven de verlagende materie stellen en hun handelen bepalen, nadat zij een zelfstandig oordeel hebben geveld.

Zoo doende, zal het waarachtig goede en nuttige bevorderd, de wijsheid, kracht en schoonheid der gewrochten, die het talent schiep, verheerlijkt, en het verkeerde en erroneuse tegengewerkt worden, en eindelijk — want het wordt tijd, dat wij tot de aankondiging van de werken van Professor Lulofs overgaan, — zal het steeds talrijker aangroeijende schrijversgild door de onverbiddelijke logica der gebeurtenissen leeren inzien, dat indien het betrekkelijk gemakkelijk is een of ander prulwerk te laten drukken, het niet zoo gereedelijk gaat onnadenkende koopers te vinden, of arglooze lezers te verschalken.

Het eerste deel dezer nieuwe uitgave van Lulofs' Taalkundige Werken bevat zijne *Kakographie*, waarvan reeds vier drukken bestonden. Het handelt over de feilen, welke begaan worden tegen eene zuivere en bevallige uitspraak onzer moedertaal, tegen de meest gebruikelijke spelling, tegen het

Digitized by Google

vormen en gebruiken van zamengestelde woorden, tegen de getallen, geslachten en het gebruik der werkwoorden en der kleinere rededeelen. Vervolgens wordt men gewezen op gebrekkige woordschikkingen, op bastaardwoorden, barbarismen, latinismen, gallicismen, anglicismen, germanismen en het verkeerd gebruik van willekeurig en noodeloos nieuw gesmede woorden. Daarna spreekt de schrijver opzettelijk over de Groningsche provincialismen (gelijk men weet, was hij eens Hoogleeraar aan de universiteit te Groningen), en vestigt de aandacht der taalliefhebbers op den stijl met veel verouderde woorden, de al te poëtische woorden in een' eenvoudigen stijl, de duisterheid en dubbelzinnigheid van stijl, enz. Pleonasmen, ellipsen, de zoogenaamde numerus in den stijl en de prozamaat krijgen ook eene beurt, kortom: er is niets vergeten, en men staat verbaasd over den rijken schat, dien de vernuftige Lulofs heeft bijeenverzameld.

Het tweede en derde deel dezer verzameling, die ook afzonderlijk zijn uitgegeven geworden, bevatten Lulofs' geniale lettervruchten over Nederlandsche spraakkunst, stijl en letterkennis, als voorbereiding voor (lees: *tot*) de Redekunst. Nadat hij over de letters onzer taal, de tweeklanken, de enkele en dubbele vokaalspelling, zijne gedachten heeft ontwikkeld, gaat hij over tot de woordafleidkunde en neemt vervolgens de tien rededeelen in beschouwing. Hierna, komt hij als van zelf tot de woordschikking, geeft eenige algemeene voorschriften tot een' goeden Nederlandschen stijl, enz.; weet de aandacht zijner lezers in hooge mate te boeijen, als hij handelt over den rijkdom, de zachtheid en zoetvloeijendheid, de kracht en sterkte, en het klankrijke en klanknabootsende van het Nederlandsch. Hiermede nog niet voldaan, onderhoudt hij ons over eenige andere fraaije eigenschappen der taal, en eindigt zijn onvolprezen meesterstuk met eene kleine verhandeling over de Nederlandsche prosodie, welke wij niet genoeg aan onze lezers kunnen aanbevelen.

Het vierde deel bevat de Nederlandsche Redekunst, of grondbeginselen van stijl en welsprekendheid voor Nederlanders. Na eene kernachtige uiteenzetting van algemeene bepalingen, die wij met groot genoegen lazen, handelt Lulofs over eenige eigenschappen der gedachten, de spraakfiguren, de zoogenaamde karakters van den stijl, waarmede

Digitized by Google

de eerste afdeeling der Redekunst besloten wordt. In de tweede afdeeling, slaat de schrijver eenen diepzinnigen blik op de kunst des eigenlijk gezegden redenaars, of over de welsprekendheid in hare engere beteekenis, over de verschillende soorten van welsprekendheid, en eindigt zijn schrander betoog met het geven van eenige voorschriften, om zich in den stijl en de welsprekendheid te oefenen, iets dat wij niet genoeg kunnen aanbevelen, vooral in onze dagen, waarin de lust tot rederijkerij als uit de asch weder is herrezen. Vooral jongelieden, die zich tot den kansel of de balie voorbereiden, zullen hier vele gulden regels aantreffen, welker inachtneming, hen zelfs op meer gevorderden leeftijd, voor menig struikelen zal behoeden.

In het vijfde deel, dat eenigzins als een vervolg, of liever ampliatie, van het vierde kan beschouwd worden, vinden wij acht Akademische Voorlezingen over de Nederlandsche Redekunst, handelende over de vinding in de welsprekendheid. Slechts met moeite bieden wij weêrstand aan de begeerte om het eene en andere uit deze, alle acht, even keurige als welgestelde verhandelingen aan te halen. Wij moeten ons vergenoegen met onzen lezers toe te roepen: „Wordt koopers van dit voortreffelijk boek; het zal u nimmer berouwen!"

Het zesde deel sluit op eene waardige wijze de taalkundige werken van den schranderen en vlijtigen Lulofs. Het handelt over de Gronden der Nederlandsche Woordafleidkunde, en bevat een' schat van kennis, die op zulk eenen bevattelijken trant is voorgedragen, dat de eenvoudigste dorpsschoolmeester, zoowel als de met den toga prijkenden hoogleeraar, er even veel nut uit kan trekken.

Wij kunnen ons oordeel gevoegelijk in een paar regels resumeren: de werken van Lulofs vormen eene schoone schakel in de uitgebreide keten der nuttige werken, waarop Nederland met regt trotsch mag zijn. Vooral onderwijzers raden wij ten ernstigste aan, ze vlijtig te raadplegen: zij zullen er zich ontwijfelbaar wel bij bevinden.

Wij danken den achtenswaardigen de Jager voor de accurate bezorging dezer uitgave. Ook de heer Oomkens verdient lof, wegens de nette en correcte uitvoering, waardoor hij de werken van den beroemden Lulofs heeft opgeluisterd.

Zutphen, 1861. L. A. H.

Digitized by Google

Bedenkingen over en tegen de beoordeeling van Ernst en Luim — Betuwsche poëzie. — Te Tiel, bij H. C. A. Campagne, 1859.

Zie Letteroefeningen voor April 1861 (1).

Toen ik in de laatste April-aflevering van dit maandwerk eene recensie van bovengenoemd werkje aantrof, dacht ik bij den eersten aanblik van dat late verschijnsel, aan het oude spreekwoord: „Hoe later op den avond, hoe schooner volk." De kennismaking met die beoordeeling viel mij echter zóó tegen, dat ik, hoezeer vijand van twistgeschrijf, niet kon nalaten daartegen eenige bedenkingen in het midden te brengen.

Referent vangt aan met te wijzen op den titel dien het boekske draagt, „Ernst en Luim" goed! maar „Betuwsche poëzie," dat lijkt er niet naar! In het geheele bundeltje, zegt hij, is niets dat daaraan doet denken. — Ik meende mijn werkje aldus te mogen noemen, omdat de natuur en de locale omgevingen in de Betuwe, op weinige uitzondering na, de eenige waren, waarvan ik de indrukken in mijne eerstelingen poogde terug te geven; maar wil men die benaming nu alleen als individueel geldend aanmerken, ik heb er vrede mede, doch moet van de andere zijde dan toch Referent vragen of hij meerdere stukjes, zoo als: „aan den Betuwschen ekster, — Bij oude wapenen," enz. op zijnen togt niet heeft ontmoet? Welk een ophef Referent overigens van deze aangelegenheid ook bij herhaling make, ieder gevoelt dat het ten aanzien van de waarde van het werkje zelf niets te beduiden heeft en eigenlijk geen ander bewijs levert, dan van eene opzettelijke hatelijkheid, die Referent reeds bij den aanvang van zijn werk bezielde, en waarvan ik nader moet doen blijken.

In mijn voorbericht gaf ik te kennen, dat ik aan mijn werkje hoegenaamd geene waarde hechtte, overtuigd als ik was van de vele gebreken die deze „eerstelingen" aankleefden. Referent voegt mij in weerwil dezer nederige verklaring toe: „de heer Q. gaf dit boeksken uit *pour se voir imprimé*."

(1) Wij hebben de plaatsing niet willen weigeren, om daardoor de onpartijdigheid van de redactie niet in twijfel te kunnen trekken, maar kunnen toch den wensch niet onderdrukken, dat de polemiek nu geëindigd zal zijn.

Digitized by Google

Ik vraag: „is dat eerlijk, is dat een standpunt, waarop zich de critiek plaatsen mag?" Wat ik van mijn werkje hoopte, — beoordeelingen van sommige mijner vroegere dicht-proeven in dit en andere maandwerken (1), gaven eenigen grond voor de verwezentlijking van die hoop, — was, dat men „in het misschien luttel goede de schemering van een opkomenden dag zien mogt." — Let wel! de schemering van een dag die nog moet aanbreken — niets meer! Hierop roept Referent mij toe: „Wij kunnen in het geleverde niet zien, wat gij begeert! er straalt ons op verre na geen „dageraad," geen ster geen licht van hemelschen oorsprong in tegen." Ik vraag andermaal, is dat waarheidlievend, en kenmerkt die schreeuwerige en overdrijvende toon eene eerlijke critiek? Op de woorden waarmede ik mijn voorbericht aanving, en die op het ontstaan van het bundeltjen doelen, als: „Ledige oogenblikken gepaard aan hooge ingenomenheid met letterkundige studiën," vaart Referent aldus uit: „Juist die ongelukkige ledige oogenblikken, toen gij met uwe handen geen weg wist, en die hooge ingenomenheid met letterkundige studiën, die zoo ligt willen voor kunnen, liefhebberij voor genie doet doorgaan, zijn hier de oorzaak! Als gij een man waart, u zelf bewust, hadt gij tegen beider verzoekingen naauwgezet moeten waken!"

Ik merk aan, dat de uitdrukking „met zijne handen geen weg weten" alleen gebruikelijk is om de „Lange Weilen" van eenen straatjongen te karakteriseren en hier door Referent even ongepast als onbeleefd wordt bijgebragt. Doch dat hatelijke eens daargelaten. — Zijn aanval op die ledige oogenblikken en die hooge ingenomenheid met letterkundige studiën is nog niet ten einde — neen, al bestaat er zelfs aanleg, zoodat er aan „echte ontwikkeling" kan gedacht worden, en het willen bepaald kunnen wordt, dan nog, zegt Referent, zijn die studiën en die oogenblikken gevaarlijke vijanden die „ernstig moeten worden bestreden." — Zie hier de gevolgtrekkingen van die leer: Bestaat er lust om eenen dichter te lezen of te bestuderen, goed! maar men zij op

(1) Zie over mijne eerst uitgegevene verzen — de Letteroefeningen en Leeskabinet 1851 — en over mijne lateren — de Tijdspiegel enz. van 1858.

Digitized by Google

zijne hoede! — Bezit men bij die geneigdheid echter, aanleg, vernuft, men stoote dan de werken van zoodanigen dichter van zich weg; want reeds de ingenomenheid met letterkundige studiën is gevaarlijk voor de „echte ontwikkeling (1)." Daarenboven, geen ledige oogenblikken! — al heeft ook de letterkunde haren rijkdom hoofdzakelijk er aan te danken (2), het doet er niet toe! „die oogenblikken zijn ook vijandig en dienen ernstig bestreden!" Professor Ter Haar, Ds. Beets, Jansonius, Ten Kate, als zoovele anderen, die geroepen zijt uw leven aan de gewichtigste werkkringen te wijden, gij hadt reeds lang moeten zwijgen! en wilt gij naar Referents woorden luisteren en niet langer aankleven wat „ernstig moet bestreden," — legt dan nog uwe dichtpen neder! Voorwaar, mijnheer de Referent! dit is meer dan een enkel pogen om wat vroege voorjaarsbladeren te verstrooijen, zoo als gij te mijnen opzigte beweert, het is niet minder dan een finale moordaanslag op een groot gedeelte van de productie der kunst, en is het mij niet gegeven u verder te kennen dan uit het hier geleverde, het is nogtans genoegzaam om u te kunnen verzekeren, dat gij op den zetel der critiek niet te huis behoort en verstandig zoudt handelen, door u nimmer weer op eene verhevenheid te plaatsen, waar men, gedachtig aan zulke onzinnigheid, u niet dan met een spotlach kan gadeslaan. — Doch ik wil nu Referent in zijne meer regtstreeksche beschouwingen over mijn boekske volgen, om te zien, of ook ten deze wel alles den echten stempel draagt, wat voor gangbare munt wordt aangeboden — Referent klaagt over den vorm van het door mij geleverde — die vorm is gebrekkig, zegt hij, maar hij wil dat gebrekkige „vergeven en vergeten" als hem uit dien vorm maar eene enkele bezielende idée toespreekt. — Nu is hij er echter niet in geslaagd, in het geheele werkje zulk eene idée te vinden. — „Hij deed," het zijn zijne eigene woorden: „een droeven togt." — Doch zonder bewijzen is, bij eene eerlijke toedragt van zaken, niemand te veroordeelen; dit begrijpt Referent en hij betuigt het zelf met ronde woorden: „dit oordeel (namelijk dat er geen

(1) Referent zie hierover: J. Immerzeel Jr.'s raad „aan een jeugdig dichter."

(2) Zie o. a. H. Cz. Poot's „Kenschets des dichters."

Digitized by Google

enkele bezielende idée in te vinden is, en dat het geheele bundeltje niet dan uit slecht berijmde gemeenplaatsen bestaat) moet worden gestaafd!" Meen echter niet, Lezer! dat Referent eerlijk genoeg zijn zal, bewijzen hiervoor te leveren, laat staan het te beproeven — neen, zien wij slechts verder. — Naauwelijks heeft hij de noodzakelijkheid voor die bewijs-voering erkend, of hij begint met uitvlugten.

Er is plaatsgebrek — maar daarenboven, zoo gaat hij in eenen adem voort — al ware hem die plaatsruimte eens geschonken, hoe, zegt hij, „zou hij het aanleggen, om den schrijver het gemis te doen gevoelen van iets dat hij niet bezit en waarvan hem dus ook het regte gevoel en begrip ontgaat." — derhalve: Referent erkent hier zijn vermogen, om iemand het gemis te kunnen doen gevoelen van eene geniale hoedanigheid; maar dan moet die andere met hem, ook deelgenoot zijn van zulk eene eigenschap. — Lezer! Referent rigt hier bij uitsluiting het woord tot u, maar ik vraag u in gemoede: hebt gij ooit zulk eene bewering en zooveel arrogantie zien aan den dag brengen? Zijne stelling heeft iets van de regelen betrekkelijk de magneet-werking, of mogelijk is het een attribut van het hedendaagsche spiritisme, dat wij echter niet dan bij name kennen. Hoe het zij, — wij allen, schrijver en lezers (dan zeer weinigen moeten toch met Referent dat hoog géniale deelachtig zijn) worden hier voor goed, en als met eenen slag incompetent verklaard voor het onderzoek naar de waarheid van het door Referent beweerde, en zullen nu maar, op zijn eerlijk gezicht af, hebben te gelooven, dat in den geheelen bundel geene enkele idée te vinden zij, die eenigen aanleg dicteert, en nemen wij dit nu maar aan, — natuurlijk omdat Referent het zegt, dan brengt hij ons als van zelv' tot den vorm terug, waarvan hij anders het gebrekkige zou hebben „vergeven en vergeten." — De citaten toch die nu worden bijgebragt, zegt hij, zullen dan ook meestal maar moeten dienen om de onvolkomenheid van dien vorm te bewijzen, al komt vaak de armoede der gedachte daarbij tevens aan het licht?! — In dat woordje „vaak" ligt hier eene kleine retraite; waarschijnlijk is dit echter een viertal letters tegen bedoeling van Referent uit de pen gevloeid en zoo ja? dan geef ik hem dat woordje gaarne terug. — Doch ter zake, het hoofddoel van Referent zal dus

Digitized by Google

zijn het gebrekkige in den vorm aan te toonen, (het besef daarvoor bleef naar zijn oordeel dan toch in onze magt) en hij vangt nu aan met aanhalingen uit drie in den bundel voorkomende verzen. Ik merk echter op, dat die verzen, naar de veelal daaronder geplaatste jaartallen tot de eersten mijner eerstelingen behooren en zich daarom wel door de meeste gebreken, — die ik echter nergens ontken, — moeten onderscheiden. — Had Referent tot zijn onderzoek stukjes van lateren datum, bijv.: „Het spinnelied, Aan den Betuwschen Ekster, De bloemendief," en zoovele anderen gekozen, ik zou hem op dit punt meer goede trouw hebben toegekend; doch zien wij nog wat hij bij zoodanige keuze heeft aan te merken. — Het eerste stuk dat hij aanvalt is getiteld: de verloren Advocaat — het verhaal daarvan is naar zijne meening onsmakelijk en walgelijk. — Ik heb hierop alleen te zeggen, dat het door mij met eene kleine wijziging, van den Hoogduitschen dichter Langbein, is overgenomen, die het denkbeeld aan de Arabische vertellingen in de „Duizend en eene Nacht" ontleende en dat elke smet hetzij ten regte of ten onregte op dat verhaal geworpen, derhalve tevens den kunstsmaak dier beide klassieken moet gelden. Maar letten wij op de citaten uit dat stuk. Het eerste moet dienen om dat onsmakelijke of walgelijke? aan te toonen, hierover heb ik echter afgedaan. — Het tweede citaat is uit het slot van dat vers en moet strekken ten bewijze voor het gebrekkige in den vorm. — Om den lezer echter een helder inzicht in de zaak te geven, moet ik eenige regelen, dat citaat voorafgaande, mededeelen. Zij luiden aldus:

Ga elk *het* bijgeloof te keere!
Die plaag, die pest der maatschappij.
Waar *zij* nog onbedwongen, vrij,
Den schepter voert ten troon geheven,
Wordt meenigeen een naam gegeven,
Dien 's Eewigen gedenkboek wraakt! enz.

Men ziet, het mannelijke wordt dáár, door de verpersoonlijking tot het vrouwelijke overgebragt en het spreekt van zelf dat de persoonlijke voornaamwoorden in den loop van dat slot zich daarnaar moeten regelen. Referent gaat echter, na vermeld te hebben dat ik van *het* bijgeloof spreek, zonder

Digitized by Google

van die verpersoonlijking gewag te maken, in zijn citaat die voornaamwoorden tot het mannelijke overbrengen en stelt dan de verwarring en het hoogst gebrekkige in den vorm, dat natuurlijk daardoor ontstaat, voor mijne rekening. — Bedenkt men nu hierbij dat ik te dezen, om slechts van een enkelen te spreken, naar een door Vondel (1) gegeven voorbeeld handelde, dan volgt hieruit dat Referent zelfs met de eerste regelen der poësie onbekend is, en er als zoodanig zoo ergens, zeker ten opzichte zijner critiek aan een „willen zonder kunnen" moet gedacht worden.

Het tweede stuk waarover ik gehekeld wordt is getiteld: „Bij een Kerkhof." Het dagteekent van het jaar 1844 en is dus wel de eerste vrucht mijner letterkundige bemoeijingen. — Referent zegt er alleen van dat het zeker bij geen Betuwsch kerkhof is? haalt er de eerste regelen van aan en zet er dan het brandmerk op door zijn *„Il ny à pas de raison pour que cà finisse."* Ik zou nogtans die magtspreuk trotseren door het vers in zijn geheel af te schrijven, ware het niet dat ik vreesde bij al te groote uitvoerigheid, mij de plaatsing van dit betoog ontzegd te zien. Ik wend dus, hoe noode, mijn blik daarvan af, terwijl ik bij den gegeven leidraad ga opmerken, wat Referent op een in den bundel voorgaand maar voor zijne beschouwingen tot het laatst bewaarde stuk heeft aan te wijzen. Dat stuk is getiteld: „Eduard en Eleonore" en het droevig verhaal dier beide gelieven is door mij naar eene overlevering bewerkt, die reeds meermalen aan anderen hier te lande de stof tot een dichtstuk heeft opgeleverd. Al aanstonds moet ik opmerken, dat aan den aanhef van dat vers door Referent een verkeerden zin wordt toegedicht. De bedoeling van die aanhef is deze: „Zangster! begeef u naar die oorden, waar een milder aether gevonden wordt en beschrijf ons van die oorden het natuurschoon.

Was er van een opstijging naar den dichterhemel sprake, zoo als Referent wil doen gelooven, dan had ik voor het onbepaalde: *daarheen* het bepaalde: *omhoog*, en voor *reiner aether* de uitdrukking van *reinen*, of voor het minst die van

(1) Zie J. van den Vondel. — In zijn dichtstuk: „Het Christelijk geduld" wordt dezen regel nog volstrekter toegepast.

Digitized by Google

reinsten aether moeten bezigen. Referent zal mij dit gewonnen geven, wanneer hij zich de Mythologische verhalen hierop betrekkelijk, slechts eens goed gelieft te herinneren. Doch deze valsche greep moest gedaan worden, om het geschikte standpunt te bereiken, waarvan hij met te beter succes zijne aardigheden zou kunnen debiteren. En wat is nu eigenlijk de zaak? In den 13den regel van het geleverde citaat staat *hunne* en dàt woord brengt in de verschillende plaatsaanduiding van het vers eenige verwarring. Men stelle echter voor dat woord (het is met het oog op het verband, eene dadelijk opvallende drukfout) „*hàre*" en alle misverstand is opgeheven, en alle redeneringen, naar aanleiding hiervan door Referent gehouden, blijken tirades, die het schouderophalen, dat men over mij wilde bewerken, op hem zelven doen nederkomen; terwijl dat schouderophalen misschien nog met een blik van afkeuring zal verzeld gaan, wanneer ik nog mededeel, dat door een in het ter beoordeeling gezonden exemplaar mijner verzen gestoken stuk, aan Referent is berigt, dat die drukfouten niet voor rekening van den schrijver konden komen, dewijl deze tijdens de uitgave van zijn werkje, de correctie der proeven aan een ander moest overlaten.

Hiermede ben ik Referent tot aan het einde op den voet gevolgd. Hij begon met mijne meeningen en verwachtingen omtrent mijn boekske te overdrijven en gispte met stellingen waaromtrent men vragen moet of zij niet van dezelfde hand afkomstig zijn, die het bekende: „heisch op heisch neêr in 't knekelhuis" in de wereld bragt. Hij bepaalde zich bij aangelegenheden van ondergeschikt belang, waarbij hij nog zijne onkunde verried, terwijl hij onder het rumoer dat hij over die nietigheden verwekte, zich door een vluggen handgreep van de hoofdzaak poogde af te maken en dit alles met verloochening van een door alle tijden gehuldigd beginsel: „dat alleen het streven naar het goede op zich zelf reeds loffelijk zij." Lezer, had ik recht mij over de handelwijze van Referent te beklagen? en kan een vonnis in dier voege gewezen als beslissend worden aangemerkt?!

Elst, April 1861. M. L. Q.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Studiën en schetsen, *door* J. P. Hasebroek. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) H. Höveker, (*zonder jaartal*). *Prijs f* 3,30.

Mij dunkt, dat er voor dezen bundel veel kans op een goeden aftrek bestaat. De naam van den heer Hasebroek heeft een goeden klank in den lande, al zijn er velen op wier volle sympathie de eigenaar van dien naam niet rekenen kan, al is 't ook dat de herinnering aan den pseudoniem *Jonathan* hierin misschien krachtiger werkt dan de naam zelf. Toch — zoo in plaats van dat boek eene nieuwe verzameling gedichten van den heer H. verschenen was, ik zou daaraan niet een gelijk succes hebben durven beloven. De *Windekelkens* hebben niet lang geleden bewezen, dat ook nu nog Braga's streng maar juist oordeel over den dichter geen tegenspraak duldt. Maar een bundel prosa, studiën en schetsen, van den man, wiens *Waarheid en Droomen* wel eens in éénen adem met de onvolprezen *Camera Obscura* genoemd wordt — zekerlijk die moet reeds in zijn' titel veel uitlokkends hebben. Vooral niet minder wordt de verleiding, indien men het boek niet alleen uit eene advertentie kent, maar het door den ijver eens boekhandelaars ter inzage ontvangt. Een lief bandje, een zeer schoone titel, waarop eene goede photographie naar Scheffers beroemde *Augustinus en Monica* prijkt, eene inhoudsopgave welke aantoont, dat de verzameling allemans gading bevat — werkt het niet alles te zamen, om aan het boek veel koopers te bezorgen? Mag ik het niet eene plaats op menigen boekenhanger beloven? Tel het aantal dergenen, voor wie de naam Hasebroek onder de dierbare behoort, bij dat der bewonderaars van Jonathan, bij dat van hen en haar die vinden, dat mooije banden o zoo prachtig op een boekenhanger staan, — en gij hebt reeds een publiek, zóó groot, dat de uitgever wel zijde spinnen moet bij deze onderneming.

De inhoud, zeide ik, toont aan, dat de verzameling allemans gading bevat; de schrijver drukt in de voorrede den

Digitized by Google

wensch uit, dat „de wijde korf, die deze verschillende bladeren en bloemen uit één zelfden letterhof moet bijeen vergaderen, geen al te bonten inhoud moge vertoonen, en bovenal geen gansch verwerpelijk onkruid bevatten." Of dan die wensch naar mijn oordeel niet is vervuld? Integendeel, lezer! Wel vind ik den inhoud van den bloemenkorf bont; maar daarin is niets te laken, daar niemand toch verlangen zal, dat slechts bloemen van ééne kleur in zulk een mandje prijken. Zelfs geloof ik, dat in deze verzameling ééne bepaalde kleur te veel domineert, zoodat betrekkelijk de inhoud van het korfje mij niet bont genoeg is; maar dit kan aan mijn smaak liggen, waarover de lezer oordeele.

De *schetsen en studiën* zijn tien in aantal; daarvan zijn drie *zendingsreden*, zoo als de heer H. ze noemt, zij vullen 115 van de 363 bladzijden. Ik vraag vooreerst, kunnen die lange toespraken over China en Hindostan *studiën* genaamd worden, daar ze onmogelijk *schetsen* kunnen heeten? Maar ten andere, wanneer er dan toch om aan den smaak des tijds toe te geven, iets van dit genre in den korf geplaatst worden moest, zou dan niet één zendingsrede voldoende zijn geweest voor het effekt? Ik weet wel, wat groen tusschen de bloemen staat mooi, maar de bloemen moeten toch hoofdzaak blijven! Gij ziet, lezer, dat ik niet onverdraagzaam ben, al kom ik er gaarne voor uit dat ik geen groot liefhebber van zendingsbloemen ben; zij rieken mij te veel naar kruis en munt.

Afstappende van het onderwerp *bontheid*, houd ik tevens op, met over laatstgenoemde toespraken te handelen. Zij zijn gloeijend en vreeselijk overdreven.

De verzameling wordt geopend met eene aesthetische studie over den onsterfelijken Ary Scheffer en zijne werken, welke het onderwerp en hem die het behandelde, waardig is; duidelijk ziet men, dat de eene priester der kunst hier den anderen begrepen heeft.

De hierop volgende schets: *Geloof, hoop en liefde* voldoet mij minder, er is daarin eene soort van opgewondenheid merkbaar, welke niet natuurlijk is, een soort van nagebootst Oostersch vuur; is het oorspronkelijk, dan geeft het een schitterenden, onvergelijkelijken gloed van zich, terwijl het hier niet veel meer dan een valsch licht veroorzaakt. Wie zijne geschriften zoo illumineert, schrijft gezwollen, waar hij

Digitized by Google

krachtig had willen zijn, en levert bombast in plaats van poësie.

Volgen de *zendingsreden*.

Daarna vindt men in den bundel twee stukjes, welke aan schrijvers reisboek hun oorsprong te danken hebben. Het zijn herinneringen aan twee groote mannen, waarvan de eerste reeds overleden is; beider namen zijn hier te lande zeer bekend; het zijn Adolphe Monod, de groote kanselredenaar, en Dr. Wichern, de groote philantroop, de grondlegger van de *Innere Mission*. Met veel genoegen heb ik deze beide stukken gelezen; met warmte zijn ze opgesteld, en ze geven blijk van de levendige sympathie des schrijvers voor de heerlijke zaak, welke beide groote mannen, ieder op zijne wijze dienden.

De nu volgende — studie of schets? — is getiteld: *Het zestigste jaar der eeuw*. Ook hierin is veel schoons. Het is mij bijzonder aangenaam, lezer, u door een citaat uit dit stukje, aan te toonen, dat de heer Hasebroek, van wien het algemeen bekend is, tot welke rigting hij behoort, niet lijdt aan de onverdraagzaamheid in het godsdienstige, welke helaas zoo velen zijner geestverwanten kenmerkt. Strekke het ten bewijze, dat er eene christelijke vrijheid bestaat, welke boven alle rigtingen verheven is, en die het deel kan zijn van de aanhangers der meest verschillende partijen. Sprekende over de rigtingen, welke heden in de christelijke gemeente zoo scherp tegenover elkander staan, zegt S.:

„Zie daar een strijd, gewigtiger nog dan die, welke te Waterloo gestreden werd, en waarin men niet ontijdig de wapenen mag nederleggen. Wat baat eene pacificatie van Gend, als daarna toch weder de oorlog ontbrandt, om eerst in den Westphaalschen vrede voor goed te eindigen? Daarom de strijd hebbe in des Heeren naam zijnen loop! Zie slechts een iegelijk toe, op welken grond hij strijdt, en welke wapenen hij daarbij gebruikt: zie een iegelijk toe, dat hij uit ijver voor de waarheid, de liefde niet prijs geve, die de meeste is. God zal de uitkomst van den strijd beslissen.

„Ik voor mij kan niet twijfelen, aan welke der beide door mij geschetste hoofdrigtingen ten slotte de zege verblijven zal; anders zou ik van de deugdelijkheid mijner eigene overtuiging zelf niet overtuigd zijn. Desniettemin durf ik niet

Digitized by Google

bepalen, hoeveel, bij den voortdurenden strijd dier rigtingen, de eene welligt van de andere overnemen zal, en of niet daardoor eene derde rigting kan ontstaan, waarin veel, dat nu als strijdende tegenover elkander staat, in eene hoogere harmonie zich zal oplossen."

Evenzeer uit kracht eener heilige overtuiging deel ik niet in de verwachting welke de heer Hasebroek heeft aangaande den uitslag van den strijd; maar ik heb eerbied voor de verdraagzame liefderijke, bescheidene en wijze meening welke hij is toegedaan.

Een bundel „studiën en schetsen" te vergelijken met een gevulden bloemenkorf — het kan er goed door. Tegen het gebruik van zulk eene beeldspraak is weinig te zeggen, mits men haar niet in alles doordrijve. Zoo als altijd het geval is — er is onderscheid tusschen het beeld en de zaak welke daarmede wordt uitgedrukt. Zeer goed heeft de heer H. het ingezien, dat in een gedrukten bloemenkorf, de bloemen anders moeten worden geplaatst en geschikt dan in een wezentlijken. In den laatste komen meestal de fraaiste bloemen midden in, en de minder schoone moeten haar omringen, om het effekt te verhoogen. In den eerste is de plaats der schoonste bloemen achteraan, het effekt vordert hier een klimax in de schikking. Daarom worden ongetwijfeld de „studiën en schetsen" gesloten met: *Het aandenken aan van der Palm vernieuwd*, en *twee schetsen uit de pastorij van Heilo*. Het eerste is opgesteld in 1860, twintig jaar na den dood van den grooten hoogleeraar; in veel opzigten kompleteert het de biographie door Beets geleverd; met volle regt mag het eene studie heeten, belangrijk door den diepen blik welke S. in zijn onderwerp wierp, en waarvan de vorm zoo uitstekend is, dat v. d. Palm's beeld, als 't ware ten voete uit voor den lezer verrijst.

De Heilosche schetsen: *Een landschap bij maneschijn*, en *bij zonne-ondergang* zijn boven mijnen lof verheven. Het zijn juweeltjes van het zuiverste water, en doen denken aan vroegere tijden, toen *Jonathan* nog leefde. Ach, waarom moest.....

Maar, lezer, wij mogen niet klagen, als wij bedenken, dat de heer Hasebroek ons in dezen bundel zoo veel voor-

Digitized by Google

treffelijks schenkt, waarvoor wij hem hartelijk dankbaar moeten zijn. Ben ik u voorgegaan in het maken van aanmerkingen — gij zoudt mij verkeerd begrepen hebben, zoo gij meendet dat mijn oordeel over het boek niet aanbevelend is.

Ternaard, 30 Mei 1861. A. A. Deenik MLz

Proeve eener christelijke Geloofsleer voor denkende Christenen, door H. Lang, *Predikant te Wartau, Kanton St. Gallen. Uit het Hoogduitsch, (Te) Zaandam, (bij)* P. N. Sombeek Cz., 1860. *In post* 8*vo.*, 176 *blz. Prijs f* 1,25.

Wat den ongenoemden vertaler toch bewogen hebbe om het hier genoemde werk in onze taal over te brengen? Ingenomenheid met de moderne theologie, die Lang onder hare ijverigste en bekwaamste verdedigers telt; of bewondering voor 't geen door hem in deze Geloofsleer wordt verkondigd; of hoogachting voor den persoon, voor den genialen schrijver van de „Wandeling door de christelijke wereld;" den begaafden auteur der Zeitstimmen? — Wij willen geene minder eervolle drijfveer onderstellen, maar meenen regt te hebben tot de verklaring, dat de door hem volbragte taak hem geen lof zal doen inoogsten, dat zijn arbeid noch voor de moderne theologie, noch voor het werkje zelf, noch voor Lang tot aanbeveling kan strekken. — Wij gevoelen dat dit oordeel gemotiveerd moet worden, zal het niet klinken als eene magtspreuk. Vóór wij echter de overwegingen meêdeelen, waarop onze afkeuring gegrond is, verklaren wij zeer bepaald niet te behooren tot de tegenstanders van Lang op theologisch gebied, zoo als hij zelf die in zijne voorrede heeft aangewezen; daar wij noch het christendom verouderd en afgeleefd noemen, noch meenen dat „iedere poging om het geloof met het verstand in het effen te brengen tot ongeloof leidt."

Zien wij nu wat hier geleerd wordt en op welke wijze dat onderwijs wordt gegeven.

In de inleiding wordt eerst het onderzoek ingesteld naar het wezen des christendoms. Om dit te ontdekken moet men den historischen weg inslaan. De christelijke godsdienst is eene nieuwe levensopenbaring; dat blijkt wanneer wij haar gadeslaan, zoo als zij van den aanvang zich plaatste tegenover

Digitized by Google

de bestaande godsdiensten. Christus was den Grieken eene dwaasheid, den Joden eene ergernis. — Volgens de antieke wereldbeschouwing staat de mensch geheel op het standpunt der zinnelijkheid, nog onbewust van zijn hoogeren aanleg en zijne bestemming, volgt hij beurtelings de driften des vleesches en de neigingen zijner geestelijke natuur. Daartegenover treedt het christendom op met de eischen van bekeering en zelfverloochening en verzaking der wereld; met de belofte van geestelijk heil voor hen, die afstand doen van de begeerlijkheden der wereld. — Op een ander veel hooger standpunt dan de heidenen stonden de Joden. Zij maken niet alleen onderscheid tusschen God en de wereld, maar stellen die geheel tegenover elkaâr. Zij aanbidden den éénen, geestelijken, heiligen God. Zij gevoelen de verpligting om den Almagtige te gehoorzamen; maar vooral omdat zij aan Hem onderworpen zijn. Gods wil is eene wet, zijne geboden zijn zwaar en onmogelijk geheel te volbrengen; de godsdienst is vreeze des Heeren. Vond het christendom hier eenige overeenstemming, hoe groot bleef aan den anderen kant het onderscheid. Het verkondigt God als Vader; de gehoorzaamheid aan God als de vrucht der vrijwillige liefde, de gemeenschap met God als het ware leven des menschen. — Het oorspronkelijke, eigenaardige van de christelijke godsdienst is dan: de verzoening van den mensch met God. — De tweede afdeeling draagt tot opschrift: het christelijk beginsel als grondslag eener kerk. — Het christelijk beginsel heeft een zigtbaren vorm aangenomen in den persoon van Jezus Christus, daardoor is Hij de stichter der kerk geworden en daarom is het wezen des christendoms geloof in Christus. 't Is evenwel voldoende „wanneer men slechts in Christus gelooft als dengene in wien het christelijk beginsel vleesch geworden is. — Deze bepaling dient om aan te wijzen, hoe weinig het geloof afhankelijk gemaakt mag worden van de geschiedkundige waarheid der feiten in het N. T. beschreven.

De volgende paragraaf beschrijft de taak der christelijke dogmatiek als: „de ontwikkeling van de theoretische wereldbeschouwing, zoo als die in het christelijk beginsel ligt, in den vorm van een te zamen hangend leerstelsel." — De verhouding van de dogmatiek tot de wijsbegeerte wordt aldus

Digitized by Google

opgegeven: „de wijsbegeerte vangt haar werk zonder voor-onderstellingen aan, de dogmatiek heeft eene bepaalde voor-onderstelling in het historiesch gegeven christelijk element." — De dogmatiek en de Heilige Schrift, is de titel van het vierde hoofdstuk. Uit de H. S. alleen kan men het christelijk beginsel zuiver en volledig leeren kennen. Zij is de bron der waarheid, en ook de regel in zooverre „dat van elke leerstelling die voor christelijk wil doorgaan, bewezen moet worden, dat zij in noodzakelijk verband staat tot het in de Schrift bevat beginsel, terwijl eene leer, die het christelijk beginsel verduistert of opheft, onvoorwaardelijk als onchristelijk verworpen moet worden." De dogmatiek heeft dus niets te vreezen van de historiesche kritiek, integendeel hoe naauwkeuriger het onderzoek naar den oorsprong der N. testamentische schriften wordt ingesteld, te duidelijker zal het christelijk beginsel worden in het licht gesteld. Natuurlijk moet men dan ook het gemaakte onderscheid tusschen een formeel en materieel beginsel verwerpen. — De laatste afdeeling handelt over Schrift en Overlevering. — Door traditie heeft men hier te verstaan: de werkzaamheid van den christelijken geest, die het christelijk beginsel in de Schrift onderscheidt en de gevolgtrekkingen van dit beginsel tot gedurig rijper ontwikkeling brengt. — Hiermede zijn wij tot het einde der Inleiding gekomen. — De eigenlijke Dogmatiek bevat slechts twee hoofddeelen. I. Het Godsbegrip. II. God en mensch; het laatste vervalt in drie afdeelingen: 1. de natuurlijke mensch; 2. de mensch onder de wet; 3. de geestelijke mensch; het derde is nog eens gesplitst en heeft tot laatste hoofdstuk de beschouwing van: de gemeenschap der geestelijk-gezinden of de christelijke kerk.

I. Volgens het christelijk beginsel moet God gedacht worden, zoowel van de wereld onderscheiden, als in de wereld inwonende (transscendent en immanent). Daarom is zoowel het materialisme als het zoogenaamd religieus dualisme met het christendom in strijd. — Het volledig begrip van God kan alzoo worden uitgedrukt: *God is de almtegenwoordige geest.* In de bepaling liggen de denkbeelden opgesloten: God als geest is de grond der wereld: uit wien alle dingen; en: God als geest is het einddoel der wereld: tot wien alle dingen. — De gevolgtrekkingen uit dit Godsbegrip af te leiden

Digitized by Google

zijn 1° de wereld is op alle punten openbaring Gods, en derhalve in haar geheel genomen goed en volmaakt, een Kosmos, 2° dewijl God oneindig is kan de wereld op geen punt harer ontwikkeling eene adaequate voorstelling van God geven. De ontwikkeling der wereld blijft een aanhoudend naderen tot een nooit geheel te bereiken doel, 3° dewijl de wereld dus nooit meer dan eene beperkte openbaring van God is, blijft het kwaad noodzakelijk aan haar bestaan verbonden: want het kwaad is de beperking die door ons in de dingen dezer wereld wordt waargenomen en begrepen; 4° dewijl God de 'grond is der eindige dingen, zoo beteekent voor deze dingen het: bepaald worden door God, hetzelfde als: door hun eigen wezen bepaald te worden.

II. Wat wij boven reeds uit de Inleiding meêdeelden van de christelijke levensbeschouwing, laat gemakkelijk raden wat wij hier zullen vinden. De natuurlijke mensch staat op het standpunt der heidenen, de mensch onder de wet op dat der Joden; in den geestelijken mensch eerst aanschouwt men het christelijk beginsel. Van de ontwikkeling der derde afdeeling willen wij nog een beknopt overzigt geven. De mensch onder de zonde en de wet levende, eindigt met vertwijfeling aan eigen kracht en heimwee naar verlossing door God. Dat heimwee wordt bevredigd. Als de tijd vervuld is openbaart God zich aan den mensch als Vader, die hem uit het verderf der zonde tot zijne kindschap roept, als de heilige Geest, die in hem woning maakt tot verlichting, heiliging en vertroosting, als de liefde, die hem haar eigen wezen mededeelt. (Zeer vreemd is het, dat hier niets bepaald wordt omtrent het wezen dier openbaring). Het nieuwe leven, dat alzoo ontstaat is *wedergeboorte* en *heiligmaking*. De eerste bestaat in bekeering en geloof. De bewustheid van den staat der wedergeboorte wordt uitgedrukt in deze beide stellingen: het geloof maakt regtvaardig; en, het geloof maakt zalig. — Hoe komt die wedergeboorte tot stand? Zij is zoowel een werk van Gods genade als van de vrijheid des menschen. Met het woord *vrijheid* bedoelt Lang geheel iets anders, dan men gewoonlijk daaronder verstaat, namelijk: de goddelijke kracht, die berouw en geloof verwekt, is tevens het ware wezen des menschen, hetwelk aan zijn eigen wil, aan zijne persoonlijke neigingen en driften

Digitized by Google

eene bepaalde rigting geeft. Dit bepaald worden door het eigen wezen noemt hij vrijheid. — Heiligmaking is het bewijs der echtheid van de wedergeboorte. Zij bestaat in het steeds duidelijker openbaar worden van het nieuwe leven, dat met de wedergeboorte een aanvang heeft genomen. — De eschatologie is in dit stelsel zeer mager. Wij lezen daarvan: om door het geloof het eeuwige leven als een altijd aanwezig en zeker goed, dat bij het sterven ons zalig maakt, te hebben, zietdaar het doel der heiligmaking en tevens ook alles, wat de dogmatiek met zekerheid van „de laatste dingen" weet te zeggen. Dat is dus afgeschaft, alleen de naam *eeuwig leven* blijft behouden; maar wat men daaronder nu te verstaan hebbe leert de schrijver niet.

De laatste bladzijden zijn aan de behandeling van het leerstuk: van de Kerk gewijd. De Kerk is die menschelijke gemeenschap, door welke het zedelijk-godsdienstig leven als het evangelie van Jezus Christus voortgeplant en tot alle menschen gebragt wordt. — Die taak der kerk wordt volbragt door driederlei middelen. 1. door het woord van Christus en zijne apostelen, in hetwelk het evangelie zijne eerste, zijne klassieke uitdrukking heeft gevonden, te prediken. 2. door de voorstelling van den persoon en het leven van J. C. in wien het christelijk beginsel gestaltenis heeft verkregen. 3. door sommige afbeeldende handelingen, waarin het christelijk beginsel zich een aanschouwelijken vorm heeft gegeven. — Hier komt eindelijk ook ter sprake wat men in de dogmatiek de christologie pleegt te noemen. Aangaande het wezen van Christus mag niets anders worden aangenomen en verkondigd dan wat de geschiedenis van zijn leven daaromtrent getuigt. — Zijn ook vele der evangelische verhalen niet in allen deele historiesch waar, zij hebben niettemin hunne hooge waarde als pogingen der eerste gemeente, om het levensbeeld van Christus in vaste trekken te bewaren en uit te drukken, als proefnemingen om het onuitsprekelijke, den indruk door zijne persoonlijkheid gemaakt, uit te spreken. — Met deze beschouwing stemt volkomen overeen wat gezegd wordt omtrent de christelijke feesten en hunne beteekenis. De feiten (van welke de kerk op de feesten de gedachtenis viert) ontleenen hunne waarde voor ons minder hieruit, dat zij eenmaal hebben plaats gegrepen,

Digitized by Google

dan wel daaruit, dat zij eene eeuwige geschiedenis bevatten. — De dogmatisch wil alleen op het hoofddenkbeeld, dat in elk dezer feesten ligt opgesloten, opmerkzaam maken. Zonderling klinkt het, als men de prediking van het woord van Jezus en de voorstelling van zijn leven en zijne daden hoort noemen als twee onderscheiden middelen, door welke de Kerk hare bestemming moet bereiken. Die beide zijn immers ten nauwste vereenigd. Men begrijpt de woorden niet zonder acht te slaan op het leven; en men kan de daden niet verklaren zonder daarmêe de woorden te vergelijken. — Beide te zamen maken den inhoud der prediking uit. Uit beiden te zamen eerst leert men het christelijk beginsel kennen. — Dat beginsel wordt eindelijk aanschouwelijk gemaakt in de zinnebeeldige handelingen der Kerk: de doop en het avondmaal. De beteekenis van den doop is deze: de indompeling onder of de besprenging met water is een zigtbaar teeken van onze goddelijke roeping tot kinderen Gods, tot wedergeboorte — en wordt daarom met regt het bad der wedergeboorte genoemd. Het avondmaal is die kerkelijke handeling, welke in een maaltijd, als zinnebeeldige herinnering van den offerdood des Heeren, onze verzoening met God door de gemeenschap met Christus, en onze verzoenende liefde onder elkander, als leden van één ligchaam, afbeeldt. — Met de verklaring en ontwikkeling van de aan de Kerk gegeven titels: de *Algemeene* en de *Heilige*, wordt het boek besloten.

In het bovenstaande hebben wij getracht een beknopt, doch zooveel mogelijk volledig overzigt te geven van 't geen hier door H. Lang wordt geleerd. Wij zullen er wel niet behoeven bij te voegen, dat dit boek veel belangrijks bevat en vele nieuwe blijken geeft van de geleerdheid, de scherpzinnigheid en den echt godsdienstigen zin des auteurs. Wij achten het dan ook volstrekt niet verkeerd, dat de gevoelens en denkbeelden van zulk een man in ons vaderland worden bekend gemaakt; integendeel wij gelooven dat de ernstige overweging en toetsing daarvan menigeen naderen tot de waarheid zal doen komen. Doch wij beoordeelen hier het boek als zoodanig niet; wij spreken van de vertaling.

Welke lezers stelde Lang zich voor bij het schrijven van zijne geloofsleer? De titel zegt: *denkende christenen*; maar

Digitized by Google

't is dunkt ons duidelijk, dat met die benaming nog eene andere klasse van menschen bedoeld wordt, dan die men in ons land: *beschaafde christenen* of *ontwikkelde gemeente-leden* pleegt te noemen. Of zouden de laatsten te laag gesteld worden, als men meent dat zij over het algemeen weinig of niet bekend zijn met de wijsgeerige en godgeleerde stelsels der Duitschers van de laatste halve eeuw? Dat zij niet in staat zijn grondig te oordeelen over de gevoelens van Strauss en Feuerbach, Fichte en Hegel, Schleiermacher, Rückert, Rothe e. a.? Zijn zij in staat bepalingen te begrijpen als deze: „wat is het karakter der antieke wereld? Haar grondtrek, die in alle eigenaardige levensvormen der oudheid zich laat terugvinden, is de onverbroken eenheid van den geest en de natuur, de nog naïve, zich niet bewuste, onmiddellijke inéénsmelting van ligchaam en ziel, van geest en vleesch?" — Wij spreken nu niet van de enkele Grieksche en Latijnsche woorden, die in den tekst gebruikt worden. — Het boek hoe belangrijk ook voor godgeleerden van professie, is niet populair, niet geschikt voor het Nederlandsch publiek. Wenschen onze gemeente-leden bekend te worden met het wezen van de moderne theologie, wij zouden hun liever raden te lezen wat hier te lande over dat onderwerp geschreven is en wordt, (bijv. de opstellen van Dr. Spijker in het Christelijk Maandschrift) dan het boek van Lang. — Waartoe dan de vertaling? Toch niet voor theologanten? Waarlijk, zijn er onder dezen die geen Duitsch verstaan, zij zullen dan dit werk ook in het Hollandsch niet genieten. Of zou het oorspronkelijke boek hier onbekend gebleven zijn? Wij gelooven het niet; de naam van Lang is reeds gunstig genoeg bekend ten onzent, (ten gevolge voor een deel zeker van de uitmuntend vertaalde „Wandeling door de christelijke wereld;") om de onderstelling te wettigen, dat eene Geloofsleer door hem zaamgesteld ook in 't Duitsch vele lezers in Nederland zou hebben gevonden. Noch voor het boek, noch voor den auteur, noch voor de bepleitte zaak was de overzetting noodig.

En hoe heeft de vertaler zijne taak volbragt? Zeker niet op onberispelijke wijze. Indien hij zich het reeds genoemde door den heer Busken Huet bij ons ingeleide werk heeft ten voorbeeld gesteld, is de navolging verre beneden het model

Digitized by Google

gebleven. Wel heeft hij eene eigene spelling, daar hij meestal *ch* schrijft waar wij gewoon zijn *g* te gebruiken; doch wij betwisten aan niemand het regt om in dit opzigt te schrijven, zoo als hij meent dat het behoort. Wij verlangen echter dat een schrijver aan zich zelven gelijk blijft en achten het verkeerd, als op de eene plaats gezet wordt: *een* oneindige grootheid (p. 3) en op de andere: *eene* volslagen eindige grootheid (p. 4); of hier: in *zijn* noodzakelijkheid (p. 7) en daar: aan *zijne* ziel (p. 20) of nu eens: *historiesche* navorsching (p. 26) en dan weêr *historische* navorsching (p. 32). Wij meenen aanmerking te mogen maken op zinnen als: „de Romeinen hadden de stammen hunne nationaliteit enz. — voor den grond geworpen;" of: „die geest kenmerkt zich *in* zachtheid;" of: „waardoor is het mogelijk? Nergens anders door dan enz." — En evenzoo moeten wij uitdrukkingen afkeuren, als: „*aangestamde* zedelijkheid," „de inbegrip," „de zede" in 't enkelvoud.

R. V.

Verslagen en mededeelingen der koninklijke akademie van wetenschappen. Afd. Letterkunde, IVde dl., 3de stuk, 1859, *Vde dl.,* 1860, *VIe dl., 1ste stuk,* 1861. *Te Amsterdam, bij* C. G. van der Post.

„Noblesse oblige" is een heel piquant gezegde. Adeldom geeft niet alleen het regt om den titel van edelman te voeren, adeldom legt ook den pligt op, dat men dien titel in eere houde. Dat geldt zoowel den adel van den eersten als dien van den tweeden rang. Zoowel den adel (ja, hoe hem te noemen?) des geestes als dien, ik zou haast schrijven, des ligchaams; zoowel den hoogeren adel, tot welken stand men zich zelven verheft, als den lageren, in wiens rijen men op vertoon van zijn afstammelings-diploma plaats neemt. Voorbeelden zijn overbodig, bewijzen evenzeer: van den edelman verwacht men onwillekeurig iets bijzonders, iets, dat den edelman terstond kenbaar maakt, of — men is te leur gesteld!

't Zal na 't gezegde niet noodig zijn te verzekeren, dat ik de aangekondigde verslagen met bijzondere belangstelling ontving en mij van hunne lectuur een „utile dulci" voor-

Digitized by Google

stelde, zooals men het niet elken dag smaakt. „Noblesse oblige," men heeft de namen van de leden der akademie slechts even in te zien, om aanstonds daaraan te denken, en de verwachting is natuurlijk zeer groot. En niet zal de lezing der verslagen haar verijdelen: van eenige stukken, ik noem als voorbeelden rapporten, kunnen wij a priori bepalen, dat ze naar gelang van het onderwerp meer of meer amusant kunnen wezen, iets, dat uit den aard der zaak volgt, al mogen ze nog zoo belangrijk zijn; de meeste verhandelingen zijn adelijk, essay-tjes even smaakvol als leerzaam. Over de laatste een enkel woord. Allereerst de stukken van den heer van Heusde. In de verzameling die ik voor mij heb, staan drie verhandelingen over Socrates. De eerste loopt over de plaats van Cicero Tuscul. V, 37 108, waar S. gezegd wordt zich wereldburger (mundanus) te hebben genoemd; Cicero evenwel toont 't woord κόσμιος, dat hij door mundanus overzette, kennelijk niet gevat (p. 245, 46) en zich even als Plutarchus en Arrianus daarin leelijk vergist te hebben. In de tweede wordt de vermeende digamie besproken en weerlegd, en over Socrates vrouw, Xanthippe gehandeld: we vinden de resultaten van 't laatste op bladz. 303. De derde betreft den Socrates in de wolken van Aristophanes en den Socrates der Historie en toetst den eersten aan den tweeden. Die stukken zijn zeer interessant, maar bepaald mooi zijn ze niet; aan expositie, compositie, stijl ontbreekt veel; gemakkelijk laten ze zich niet lezen, ik althans moest nog al eens een eindje terug. Hetzelfde geldt van de verhandeling over de confarreatie der Romeinen; 't tegendeel van die over de oorzaak van het verlies van Livius decaden, een zeer helder en goed geschreven betoogje.

Een essay-tje even behagelijk als belangrijk is dat van prof. de Wal over 't werkje van Zasius, „de parvulis Indaeorum baptizandis," het moge voor een paar jaar toen de question brûlante over „le petit Mortara" nog aan de orde van den dag was meer direct de aandacht getrokken hebben, het blijft zijne waarde behouden.

Volgt eene verhandeling van den heer Delprat over „Vredeban" (een woord uit een charter van 1273), die, wat de schrijver zelf zegt, niet volledig uitgewerkt, niet te min

Digitized by Google

veel wetenswaardigs bevat. Dr. Jansen's tweede stuk over oude meerwoningen is voor zoover ik er over oordeelen kan, zoo voor antiquar als voor historicus van belang, zie b. v. bladz. 44 en volgg., bladz. 58 over de origine der meerwoningen, etc.; als de vorm geheel aan den inhoud beantwoordde, zou men het ook met pleizier lezen.

Wij treffen verder eene bijdrage aan van prof. Boot over de kritiek der eerste Catilinaria naar aanleiding van eene mededeeling van prof. Bake, een, 't zij ter loops gezegd, keurig bewerkt proefje van fijne en diepzinnige redenering, ook afzonderlijk te verkrijgen, naar ik meen. Zij betreft eene plaats van Seneca, die door prof. Boot andermaal, en ik geloof met regt (zie zijne epistola aan dr. Rinkes) wordt aangehaald, om de echtheid der oratie, die men aan Cicero tracht te ontfutselen, te handhaven. 't Stukje doet mij reikhalzend uitzien naar het vervolg: „de vraag van den grammatikalen kant beschouwd (bladz. 105)" en dat te meer na Boot's even juiste als scherpzinnige kritiek van de episode van Palinurus uit Virgilius Aeneis (Dl. VI, no. 1).

Mededeelingen als die van dr. Leemans over eenige oudheden hier ontdekt; van dr. Hoffman over Chinesche matrijzen; van prof. Millies over eene verzameling Oostersche munten; van de „commissie van toezigt" over de philologische nasporingen van de HH. Halbertsma en Herwerden; de belangrijke nasporingen van de commissie voor 't Holl. en Zeeuwsch Charterboek; van die van de beoordeeling der Latijnsche dichtstukken enz., overigens even geestig als grondig en naauwkeurig; van dr. Bull over de plaatsnamen, enz. enz. ga ik met stilzwijgen voorbij, om meer bepaald de aandacht te vestigen op de verhandelingen van de heeren Scholten, Opzoomer en de Vries, en kortelijk daarvan een en ander te vermelden.

Het stuk van den heer Scholten, ook afzonderlijk uitgegeven, betreft de oorzaken van het bestaan van 't hedendaagsch materialisme, d. i. die rigting in de wetenschap, waarbij men alle verschijnselen in de natuur en in het menschelijk leven meent te kunnen afleiden en te verklaren uit de stof," „den geest dus miskent."

De oorzaken van die rigting worden gevonden in: 1. onwijsgeerige natuurstudie, 2. gebrekkige psychologie en me-

Digitized by Google

taphysica, 3. het kerkelijk autoriteitsgeloof. De onwijsgeerige natuurstudie is die, „welke de gezonde kennis, die de feiten in hun zamenhang beschouwt, gevolgen en oorzaken met juistheid onderscheidt, en uit de feiten en verschijnselen tot juiste logische conclusiën komt," welke dan die kennis mist. Zeventien argumenten worden bijeengebragt om het onwijsgeerige van zulk eene natuurstudie in het licht te stellen en de onhoudbaarheid der materialistieesche grondstelling, dat „alles uit stofmenging bestaat," aan te wijzen: de conclusie zal moeten wezen, dat de teleologie iets meer dan „eene fictie, eene aan de natuur opgedrongene abstractie is." Van eene eenzijdige en gebrekkige psychologie en metaphysica is een dualisme het gevolg: van het, naast haar werkzame streven der natuurkunde naar eenheid is de opheffing van een der beide elementen van het dualisme de vrucht: zoodat òf de geest òf de stof worden genegeerd, d. i. of materialisme of spiritualisme wordt geboren. Het ware standpunt is dat van het monisme, dat geene opheffing wil van een der beide factoren van het dualisme, maar in de hoogere eenheid, waarbij de oppositie van geest en stof wegvalt, in de zamenwerking van het vele en bijzondere tot één doel het bewijs ziet „van de substantiële eenheid, die van alle, geestelijke zoowel als ligchamelijke levensverschijnselen in den mensch de oorspronkelijke factor is."

Dat dit monisme geene plaats voor de onsterfelijkheid zou laten, wordt aan 't slot van dit gedeelte breedvoerig weerlegd.

Het kerkelijk autoriteitsgeloof, even als de heerschappij der traditionele begrippen van de Grieken voor Socrates, leidt evenzeer tot materialisme, dat als 't ware de reactie van den menschelijken geest tegen de geestdoodende dwingelandij van het kerkgeloof te voorschijn brengt. Ten slotte worden de geneesmiddelen der kwaal aangewezen: zij liggen trouwens na het betoogde voor de hand.

De heer Opzoomer is daartegen opgekomen en heeft aangevoerd, dat het materialisme, waartegen de heer S. had gestreden, een verkeerd monisme is, doch dat 't gewijzigd monisme van den heer S. dat evenzeer is; dat de eenheid van het menschelijk denken niet, zoo als de heer S. gezegd had, eene hoogere kracht in den mensch verraadt, maar

Digitized by Google

alleen 't bewijs is van de voortreffelijkheid van het organisme des menschen als bewerktuigde stof; dat tegenover de argumenten van den heer S. anderen staan, die ze refuteren; dat verder het begrip van zedelijke verantwoording door het determinisme van den heer S. wordt vernietigd, en het alzoo inconsequent is aan het materialisme hetzelfde ten laste te leggen. Hij zelf verklaart zich voor als nog voor het criticisme, „dat den weg van onkunde tot kennis voor korter houdt dan dien van ingebeeld weten tot kennis, en dat liever het oordeel opschort, dan zich aan eene voorbarige beslissing waagt, dat dan ook in menigen strijd geene partij kiest, maar zich met het toetsen van de bewijzen der partijen vergenoegt en met het teregt wijzen van beider te groote aanmatiging."

De heer S. heeft daarop geantwoord of eigenlijk daarop niet geantwoord, maar naar aanleiding van het door den heer O. beweerde het critiesch standpunt van dezen heer beoordeeld; aan het slot zijner rede wordt een en ander van het door den heer O. tegen hem aangevoerde ter sprake gebragt en het oppervlakkige daarvan aangetoond. De heer Opzoomer heeft in de oratie, waarmede hij dit academiejaar zijne collegies opende over den strijd nog een paar woorden gezegd (zie voorrede) en daarmede voor goed 't strijdperk verlaten: adhuc sub judice lis! Ik zal' wel niets behoeven te zeggen van stijl, taal etc., de beide auteurs zijn aan ieder door hunne geschriften bekend.

Thans een en ander over de verhandeling van den heer de Vries. Deze naam doet a priori een keurig bewerkt essay verwachten, waarvan taal en stijl onberispelijk zijn en de inhoud belangstelling moet wekken. Wie, die slechts eenmaal een der verslagen heeft gelezen van het woordenboek waaraan hij zijn leven wijdt, heeft hem niet bewonderd, zoo als hij een droog en dor, schier dood onderwerp weet te bezielen en levend te maken! wat gij noode in de hand naamt, daardoor zijt gij weldra medegesleept en verrukt, wat gij „eens even meendet door te bladeren," daarin hebt gij u allengs verdiept, geen enkel woord zal uwe gespannen aandacht ontgaan!

Inderdaad de heer de Vries bezit het geheim om den lezer te boeijen in den volsten zin des woords! En wat de taal

Digitized by Google

betreft, gaat het u als mij, dan voelt gij, dat gij Hollandsch leest van den echten stempel! En zijn onderwerp interesseert u meestal, want het is doorgaans iets uit onze eigene literatuur of uit de goudmijn zijner taalkennis, dus over Hollandsche taal of letterkunde.

Deze verhandeling betreft het middelnederlandsche gedicht Theophilus. Hij begint met aan te toonen, hoe brood-noodig het is, dat „eene scherpe en geoefende kritiek met behoorlijke taalkennis en gezond verstand gewapend" op het veld der Mnl. literatuur met haar geesel in de hand rondwandelen gaat, om de zoo voor taal als voor letterkunde nadeelige hinderpalen weg te ruimen. Als op een staaltje, dat krachtig getuigt, hoe sommige teksten zijn uitgegeven, en hoe door eene enkele onhandige vergissing een geheel gedicht in zijn zamenhang verstoord en bijkans onverstaanbaar worden kan, wijst hij op den Theophilus, die, door Blommaert in 1836 en 1858 uitgegeven, op drie plaatsen niet meer of minder dan klinklaren onzin geeft. Even ingenieus als gelukkig herstelt de heer de Vries de plaatsen door („dood eenvoudig" schreef ik bijna!) vs. 981 tot en met vs. 1033 uit de plaats, welke die verzen thans innemen, uit te ligten en naar achteren te verschuiven tusschen vs. 1605 en 1606; iets, dat bij handschriften uiterst gemakkelijk kan gebeuren, even als 't tegenwoordig trouwens bij ingenaaide boeken nog wel eens geschiedt. Men heeft de verhandeling slechts te lezen om te ervaren, dat voor den onzin, dien de uitgegeven tekst heeft, een verstaanbaar geheel is in de plaats gekomen, en door zijne emendatie het gedicht regelmatig en geleidelijk afloopt. Ten overvloede wordt aan het slot van de verhandeling medegedeeld, dat de Acta Sanctorum, waaraan de Theophilus is ontleend, de verandering bevestigt, en uit de waarschijnlijke inrichting van het handschrift de reden van de verplaatsing der verzen toegelicht. Maar wat deel ik *mijne* opinie mede! de HH. Jonckbloet en Brill schrijven in hun rapport over de genoemde verhandeling: „de belangrijkheid van een vond die te lang onontdekt was gebleven, de levendige en onderhoudende wijze op welke de auteur de noodzakelijkheid der door hem voorgeslagen verbetering en de mogelijkheid van het ontstaan der vergissing in het licht stelt, bevelen zijne verhandeling in die mate

Digitized by Google

aan, dat wij alle reden hebben, den schrijver dank te zeggen, dat hij ze wel voor onze werken heeft willen beschikbaar stellen," en ergens anders noemen zij de emendatie eene gelukkige operatie van den handigen operateur!" De rapporteurs stellen zelven op de emendatie eene kleine wijziging voor, zij beweren namelijk, dat vs. 980 het eerste der te verplaatsen verzen is, iets, dat evenzeer uit aantal bladzijden en regels van het manuscript, zoo als de heer de Vries dat stelde, kan worden verklaard.

De zin wordt er zoo doende niet minder op, maar er zijn vele kleine veranderingen noodig om de wijziging te adstruëren en te wettigen, eene eindbeslissing blijft natuurlijk aan het origineel alleen voorbehouden.

Daarmede nemen wij afscheid van de verslagen: prosint multis!

Julius Caesar. Treurspel van Shakespeare. Vertaald door Mr. C. W. Opzoomer. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) J. H. Gebhard en Comp.

Er is sedert eenigen tijd een streven merkbaar, om den grooten Engelschen dichter der 16de eeuw onder ons meer bekend te maken, opdat eene betere, voor 't minst eene op deugdelijke gronden berustende, waardering, de bespottelijke geringschatting der onwetendheid, of het ijdel spel met aangeleerde woorden van bewondering, moge vervangen. Eenige wakkere en ijverige mannen onder ons hebben zich aangegord tot de taak, de reuzentaak, om de Nederlandsche letterkunde te verrijken met vertalingen van Shakespeare's werken, die aan den eisch der wetenschap en kritiek, zoowel als aan dien des tijds, zouden beantwoorden. Reeds danken wij hun menig stuk des dichters, dat in goede, ten deele zelfs voortreffelijke, vertaling voor het publiek toegankelijk is geworden. En al zullen wij op deze wijze wel niet verkrijgen, wat Duitschland op zoo uitnemende wijze bezit, en wat altijd wenschelijk blijft: eene kompleete vertaling van Shakespeare, door, of althans onder leiding van, één bekwaam man bewerkt, die zich behoorlijk tot dien arbeid heeft toegerust, en daarom op zijn werk ook den stempel eener eigene individualiteit, van een zelfstandig werkenden geest,

Digitized by Google

drukken kan; — al zullen wij dit niet verkrijgen, toch verheugen wij ons in hetgeen wij ontvingen en in hetgeen ons nog beloofd is. Wanneer wij, bij de vertalingen van Moulin, die voegen welke wij bereids aan de heeren Kok, van Leon en prof. Opzoomer verschuldigd zijn, dan bezitten wij de voornaamste, de meest karakteristieke stukken van Shakespeare op onderscheiden gebied, in vrij voldoende volledigheid; en vermag althans niemand onwetendheid voor te wenden, waar van dezen dichter en zijne werken sprake is. — Maar is het vertalen van Sh. genoeg om hem voor het publiek toegankelijk te maken? Te regt merkt Prof. Opzoomer aan, dat Shakespeare verklaard, maar tevens vertaald moet worden. Ik wil het wagen deze woorden om te keeren, en ik vrees niet dat Prof. Opzoomer ze er minder waar om zal achten. Bedriegen wij ons niet: de mate, veel meer nog het karakter, der literarische ontwikkeling van ons publiek, is niet van dien aard dat het geschikt zou zijn om, zonder voorbereiding, zonder iets als eene inwijding, de drama's van Shakespeare te begrijpen en te genieten. Vergeet daarbij niet met welk verwerpelijk ontuig, juist op dramatisch gebied, dit publiek is en nog voortdurend wordt gevoed. Niemand zal de bewering tegenspreken, dat een drama van Sh., om regt verstaan te worden, wezenlijke studie vereischt; en daar het nu niet te verwachten is, dat de meerderheid der gewone lezers, reeds afgeschrikt door den min of meer ongewonen vorm, zich de moeite dier studie zal getroosten, wordt werkelijk eene inleiding, eene *Vorschule*, gevorderd om hen althans eenigermate op de hoogte te plaatsen, tot regt verstand van het stuk vereischt. Prof. Opzoomer — en hij was er boven velen toe gerechtigd — heeft de stoute poging gewaagd, om eene Engelsche uitgave van Sh. te bezorgen, met Hollandsche inleidingen en aanteekeningen, zoo als, onder anderen, Dr. Delius in Duitschland deed. Zoo wij ons niet vergissen, dan is deze poging mislukt: althans het is ons niet bekend, dat er op de eerste proef-aflevering eene tweede gevolgd is. De oorzaken dier mislukking nu voor het oogenblik niet onderzoekende of beoordeelende, willen wij bepaaldelijk aan Prof. Opzoomer in overweging geven, of niet vertaling en verklaring zamen zouden kunnen gaan, gelijk de heer Kok daarvan bereids het voorbeeld geeft;

Digitized by Google

zoodat ook de Hollandsche overzetting althans van eene inleiding en zoodanige aanteekeningen vergezeld werd, als voor het volkomen begrijpen van het stuk schier onontbeerlijk mogen gerekend worden. Waarlijk, bij het bewandelen van het onafzienbaar veld der Shakspeare-poëzy zijn goede gidsen en duidelijke handwijzers volstrekt niet overbodig.

Den Julius Caesar, waarvan de vertaling thans voor ons ligt, noemt prof. Opzoomer een van Sh. schoonste en daarbij een van zijne duidelijkste stukken. Om deze laatste eigenschap rekende hij dan ook zeker alle toelichting overtollig. Wij meenen prof. Opzoomer's vertaling niet beter te kunnen aanbevelen dan door het geven eener, zij het ook vlugtige, karakteristiek van het door hem vertaalde treurspel.

Daarbij willen wij niet treden in eene beoordeeling der uitspraak, dat de Julius Caesar een van Sh. schoonste stukken zou zijn; terwijl anderen dit drama, als geheel, niet zoo hoog roemen en het b. v. beneden de beide overige Romeinsche stukken des dichters plaatsen. Zoo veel is in ieder geval zeker, dat het treurspel rijk is aan schoonheden van den eersten rang, en dat het door zijn grootschen, eenvoudigen gang en treffende episodes eene magtige uitwerking op het tooneel te weeg brengt. Maar wij moeten ons voor eene illusie wachten. Caesar, hoewel hij aan het stuk zijn naam geeft, is niet de hoofdpersoon: zelfs is de rol, die hij er in speelt, niet geschikt, ons bijzonder hooge gedachten van hem in te boezemen. In waarheid doet hij niets, dan hoogdravende, zelfs wel wat opgeblazen, redevoeringen houden; en zoo gedurig, en in zulke overdreven uitdrukkingen, roemen op zijn moed en onversaagdheid, dat het werkelijk den schijn heeft of hij zich-zelven, door het hooren dier fraaije woorden, moedig en onversaagd maken wil. De grootheid van Caesar's karakter blijkt meer uit de hoogte waarop hij staat, uit den indruk, dien hij op allen, ook op de voortreffelijkste geesten, heeft te weeg gebragt, dan uit hetgeen hij zelf in dit treurspel zegt of doet. Bovendien wordt hij reeds in het eerste tooneel van het derde bedrijf vermoord. Zijn dood evenwel is het middelpunt van het gansche drama, en in dien zin is hij er werkelijk de ziel van; gelijk Hamlet's vader in den Hamlet, is ook Caesar altijd tegenwoordig, ook dan wanneer hij niet

Digitized by Google

meer ligchamelijk aanwezig is; altijd zweeft die grootsche gestalte over het wondervolle tooneel en bezielt en beweegt allen die daar optreden en handelen. Toch is hij, evenmin als Hamlet's vader, de eigenlijke hoofdpersoon, de drager der tragische idée. Dat is Brutus; en om den Caesar te begrijpen, moeten wij ons rekenschap geven van Brutus karakter. In Brutus aanschouwen wij den strijd tusschen den pligt der zedelijkheid en dien der politiek, en de uitwerking van dien strijd op een van nature edel en rein karakter. Sh. heeft het beeld van Brutus met meesterhand en voorliefde geschilderd: een waarachtig edel, hoog begaafd en ontwikkeld mensch, onberispelijk van zeden, streng van beginselen, vreemd aan alle zelfzucht en eigenbelang: tevens een stoïcijn in den besten zin des woords, met eene teederheid en diepte van gemoed, als te aantrekkelijker wordt bij zoo hoogen en vasten geest. Zijn vijand zelf roept bij zijn lijk uit:

„Van allen was dit de edelste Romein....
Zacht (1) was zijn leven, de elementen zoo
In hem vermengd, dat aan het wijd heelal
Natuur verkonden kon: „dit was een man!" "

Deze „man" nu, zoo ongeschikt voor de ruwe taak der politiek, ziet zich, door aandrang van buiten, geplaatst tusschen tweederlei pligt, waarbij eene keus noodzakelijk wordt: zijn pligt als mensch, nog verzwaard door zijne naauwe vriendschapsbetrekking met Caesar; en zijn pligt als Romeinsch burger, die de vrijheid van Rome in gevaar ziet gebragt door dienzelfden Caesar. Uit zich zelven, uit eigen beweging, zou hij zich niet op dat gevaarlijk standpunt, waar zulk eene keus noodzakelijk werd, hebben geplaatst. Ofschoon treurende om den ondergang der Romeinsche republiek, door zijn voorzaat mede gesticht, en bekommerd om de zaak der vrijheid, voelde hij niet in zich den drang om handelend op te treden en in de gebeurtenissen in te grijpen. Zoo zeer is hij zich bewust voor eene dergelijke rol ongeschikt te zijn, dat hij, toen Cassius voor het eerst

(1) Dit *sacht* geeft niet volkomen den inhoud weder van het oorspronkelijk: *gentle*. Dit woord vereenigt de begrippen van reinheid, welwillendheid, vriendelijkheid, en is een der schoonste en rijkste uitdrukkingen der rijke Engelsche taal.

Digitized by Google

op iets dergelijks inspeelt, als terug huivert en uitroept:

In wat gevaar wilt gij me leiden, Cassius,
Dat gij mij aanzet in mij zelf te zoeken
Dat, wat niet in mij is?

Maar Cassius kent de kwetsbare plek in zijns vriends hart: hij beroept zich op Brutus vaderlandsliefde; en dat beroep werkt oogenblikkelijk. Brutus verklaart dat als hetgeen Cassius hem heeft mede te deelen, het gemeenebest betreft, hij toonen zal de eer meer lief te hebben, dan den dood te vreezen.

En wat heeft Cassius hem mede te deelen? Niets minder dan het plan eener zamenzweering tegen Caesar, aan het hoofd waarvan men hem, den algemeen geachten patricier, den edelen republikein, den afstammeling van den grooten Brutus, plaatsen wil; — en het doel dier zamenzweering is: de herstelling der geschonden, der met volslagen ondergang bedreigde, Romeinsche vrijheid. Aan dat doel nu brengt Brutus zijne rust, den vrede en de liefde zijns harten, zich zelven, ten offer: voor hetgeen hij zijn pligt als burger acht, stelt hij zijn pligt als mensch en als vriend, zij het ook na moeijelijken en heftigen, doch met mannenkracht bedwongen, strijd, — ter zijde. Hij, de man wien alle geveinsdheid en huichelarij vreemd is, neemt deel aan eene bedekte, verraderlijke zamenzweering, en stemt er in toe om zijn vriend en weldoener Caesar, die hem nooit reden tot klagen gaf — ja, wiens misdaad tegen den Staat hij zelf nog eerst als in de toekomst mogelijk en niet als reeds geschied beschouwt, — door valsche list in het net te lokken. Het is zoo, ook bij het plegen der misdaad, wil hij zich rein houden van alle onedele drijfveêren. Hij is bereid Caesar te dooden om den wille der vrijheid, maar hij wil dat doen als „offeraar," niet als „slagter;" geene wraakzucht, slechts heilige ijver voor het regt, mag zijne hand wapenen; ware het mogelijk, hij zou alleen Caesar's geest dooden, en niet diens bloed vergieten. Daarom moet, na deze eene noodzakelijke daad, niets volgen wat aan den moord zijn, om zoo te zeggen, gewijd, priesterlijk karakter zou ontnemen: geen ander bloed mag vloeijen dan Caesar's; geene maatregelen van geweld, van voorzorg zelfs, mogen genomen; zoodra het bestemde offer gevallen is, moet het zwaard in de scheede keeren,

Digitized by Google

en de regtvaardige zaak zal uit zich selve zegepralen. De edelmoedige dweeper, — zoo echt antiek in zijne denkwijze — gevoelt het niet, bekent het althans zich zelven niet, dat dit alles toch slechts sofismen zijn, die nooit de onuitwischbare smet van een sluipmoord kunnen wegnemen; en dat hij zich zelven, zijne betere natuur, geweld aandoet; — hij, de in de politieke wereld vreemde wijsgeer, vermoedt het zelfs niet, dat zijne toewijding vergeefs zal zijn, dat het volk, aan hetwelk hij de vrijheid hergeven wil, met uitgestoken handen om een meester roept, en hem, den heurijder, zoo weinig begrijpt, dat het, na Caesar's dood, hem zelven in Caesar's plaats verheffen wil! Door dit vergrijp aan zijne eigene natuur in de keuze van zijn doel, en de daar uit voortvloeiende verblinding in de keuze zijner middelen, haalt hij echter niet alleen zich zelven den ondergang op den hals, maar verderft bovendien de zaak zijner eigene partij, de zaak waaraan hij alles heeft opgeofferd, en maakt het welslagen der groote onderneming onmogelijk. Hij neemt halve maatregelen, miskent volstrekt de noodige voorwaarden tot slagen; doet wel den eersten stap, maar weigert ook den tweeden te doen, daar toch juist van dien tweeden de uitkomst van den eersten afhangt. Edel mensch, valt hij, als zoo velen, in de ijdele poging om met de magten der boosheid een verbond te sluiten, meenende dat men zich van hen, ter bereiking van een goed doel, tot op zekere hoogte kan bedienen, en hen daarna wegzenden en de ziele onbesmet houden. Slecht staatsman en allerongeschiktst partijhoofd verijdelt hij, in het eind, de geheele zamenzweering door zijne ontijdige naauwgezetheid en eerlijkheid; en straft zoo doende de zamenzweerders zelven, die in hem een steun, een gezag- en invloed hebbend hoofd hadden gezocht.

Meesterlijk is de tegenstelling tusschen Brutus en Cassius: de een de type van den idealen, de ander van den echtpolitieken, zamenzweerder, den revolutieman. Wat mengeling van beginselen en drijfveeren in Cassius, die hem tot verzet tegen Caesar drijven: vrijheidsliefde, zucht voor gelijkheid, verontwaardiging over den slaafschen geest in Rome, maar boven alles toch naijver, wangunst, persoonlijke haat. Cassius, als alle echte revolutionairen, is bezield met dien

Digitized by Google

eigenaardigen haat der middelmatigheid tegen alles wat zich, door adel der geboorte of des geestes, boven haar verheft: hij wil nivelleren, dat is zijn eerste en hoogste streven. Blind voor Caesar's grootheid en intellectuele meerderheid, begrijpt deze vulgaire mensch volstrekt niet, waarom niet hij zelf, even zoo goed als Caesar, de eerste zou kunnen zijn. Wat is Caesar toch meer dan hij? Caesar heeft behoefte aan slaap en rust en voedsel, even als hij; Caesar is ziek geweest, heeft de koorts gehad, beefde en steende toen, daar hij het hoorde; ja meer: Caesar heeft eens met hem beproefd, in onstuimig winterweder, den schuimenden Tiber over te zwemmen, en toen is Caesar halverwege bezweken en moest hij, Cassius, hem te hulp komen! En voor zoo iemand buigt de halve wereld als voor een god! — neen, hij zal toonen, dat Caesar ook maar een mensch is, en de aarde van hem verlossen. — Men ziet, de theorien en praktijken der moderne gelijkheidsvrienden zijn juist niet nieuw. — Deze zelfzuchtige, laag wangunstige Cassius echter, hoezeer hij, in zedelijken zin en als mensch, ver beneden Brutus staat, overtreft dezen even zoo verre in politieken blik en tact, in juiste waardering der omstandigheden en helder inzigt in de noodzakelijke voorwaarden voor het welslagen der onderneming. Ook bezit hij deze onontbeerlijke eigenschap van den zamenzweerder en demagoog, dat zedelijke overwegingen hem niet zeer belemmeren in de keuze zijner middelen. Hij zal wel niet meer bloed vergieten dan noodig is, maar ook niet minder dan hij weet voor den uitslag der zaak noodig te zijn; hij wil wel de zaak der vrijheid en des regts doen zegepralen, maar maakt er volstrekt geen bezwaar in, voorloopig naar de wapenen van het geweld en des onregts te grijpen. In de noodlottige fouten van Brutus, waartegen hij zich altijd verzet en waaraan hij slechts noode toegeeft, zou hij zeer zeker niet vervallen zijn; en dat de beslissende slag bij Philippi door de verbondenen verloren wordt, is ten deele te wijten aan de toegevendheid van Cassius voor Brutus oordeel.

Maar ik overschreid welligt reeds de grenzen, aan deze aankondiging gesteld. Ik zal dan ook niet verder spreken over zoo menige schoonheid in de karakteristiek dezer beide hoofdpersonen, noch over die van de andere, om hen ge-

Digitized by Google

groepte figuren; niet van zoo menig uitstekend tooneel, zoo menig woord van diepen zin, noch ook over de veelbeteekenende wijze, waarop Sh. ons een blik laat werpen in de historische noodzakelijkheid der mislukking van Brutus plannen. Dit alles zij den lezer — waarvan wij er velen wenschen voor het boek — overgelaten; en moge voorts ook deze proeve bijdragen tot eene meer algemeene en innige bekendheid met den koning op het gebied der poëzij, van wiens scheppingen, ook ter bezieling onzer eigene literatuur, kracht moge uitgaan. M.

Morgenrood. Gedichten van J. Brummelkamp. (*Te*) *Kampen*, (*bij*) S. van Velzén Jr., 1860. *In Post* 8*vo*. *Prijs f* 1.—

Dit bundeltjen bestaat zeker wel uit eerstelingen. De heer Brummelkamp heeft aan den aandrang van vele vrienden gehoor gegeven, en van hetgeen hij had, iets afgestaan; en al zijn wij nu met hem overtuigd, dat de uitgave van dit boeksken geen vereischte was, willen wij er toch wel bijvoegen, dat er geen kwaad mede verrigt is. Niet dat er in dit bundeltjen zooveel uitstekends zou te vinden zijn of dat er zelfs niet vele gebreken in zouden zijn aan te wijzen: maar het dunkt ons, dat er toch uit deze gedichten, op meer dan eene plaats, een hart spreekt dat werkelijk gevoel voor poëzij heeft, en ook, — wat noodzakelijk er bij moet komen, want willen is geen kunnen — ook de gave bezit om aan dat gevoel poëtische vormen te geven. Wij gelooven dat niet uitsluitend, niet voornamelijk zelfs, ijdelheid en zucht om boven anderen uit te munten, de aanleiding is geweest tot het vervaardigen en uitgeven van dit bundeltjen; maar dat werkelijk, bij het dichten dezer verzen, aan een innerlijken drang is voldaan. En dat is reeds veel, zeer veel. Wat nood dan, of de vorm op vele plaatsen vrij wat te wenschen overig laat; ja zelfs is het niet al te zeer ten kwade te duiden, dat overal in dit bundeltjen eene zekere, misschien onwillekeurige, navolging van bekende modellen zich openbaart. Het zijn eerstelingen; en bij de eerste schreden op iederen weg, bovenal ook op den weg der dichtkunst, is onzekerheid en weifeling en behoefte aan navolging zeer natuurlijk. Die weifeling en onzekerheid omtrent innerlijke roeping en eigen kracht, blijkt reeds uit de keuze der on-

Digitized by Google

derwerpen. De dichter grijpt nog als in 't wilde om zich heen en tast bij voorkeur naar het sterksprekende, piquante, grootsche. Verzen, als die aan den Vesuvius, ter Elfder Ure, de Storm, de Kranke, dragen een datum aan 't voorhoofd, nog een anderen dan dien hunner vervaardiging. Dat wordt later anders, en, naar wij hopen, beter. Dan leert de dichter eerst ten volle begrijpen, dat de poëzij niet ligt in de voorwerpen buiten hem, ook al zijn ze nog zoo buitengewoon en wonderlijk, maar in zijn eigen hart; en dat hij alzoo niet de buitenwereld eenvoudig, met meer of minder fraaije klanken, schilderen moet, maar ze in zich opnemen, van uit zijn eigen gemoed beschouwen, en ons haar alzoo, weerspiegeld en herboren in zijn geest, te aanschouwen geven. Ook dan eerst spreekt hij niet meer in geleende klanken, maar zijne eigen taal en toont hij zich zijner roeping, als schepper onder God, waardig. Die taal hopen wij eenmaal van den heer Brummelkamp te hooren: daartoe leere hij zich zelven kennen, en zich rekenschap afleggen zijner eigene roeping, krachten en gaven, en spreke dan zijn woord en zinge zijn eigen lied. Dan ook zullen wij het eind-oordeel over dit bundeltjen gerust aan hem zelven kunnen overlaten.

Nora. Een levensbeeld, Ottilia Wildermuth nageschetst door C. v. E. van der Bilt la Motte. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) J. M. van der Made, 1860. *In post* 8vo. *Prijs f* 1,25.

Het Tehuis der Vrouw. Uit het Hoogduitsch van Ottilie Wildermuth (*Te*) *Rotterdam*, (*bij*) P. C. Hoog, 1860. *In post* 8vo. *Prijs f* 2,50.

Hoewel het eene dezer geschriften meer eene vrije navolging, het andere eene eigenlijke vertaling is, hebben wij ze zaamgevoegd, als beiden oorsponkelijk van eene schrijfster afkomstig niet alleen, maar ook een in strekking en geest. De heer v. d. Bilt la Motte heeft het lieve boeksken, door hem in een Nederlandsch gewaad gestoken, aan zijne zuster opgedragen, en door deze opdragt juist den geest van dit werkje en van de schrijfster gekarakteriseerd. Ottilie Wildermuth schrijft voor vrouwen; zij zelve bezit al de gebreken en deugden die in den regel aan dames-auteurs eigen zijn. Zij is begaafd met een groot talent van opmerken, een fijnen tact, eene groote mate van intuïtie; maar dit

Digitized by Google

alles is voornamelijk, uitsluitend bijna; gericht op kleinigheden, op de details van het huiselijk, dagelijksch leven. De meer omvattende blik, het begrip der groote buitenwereld en den regten zin voor die wereld, ontbreken haar; zij bezit meer gevoel en verbeelding dan verstand en denkkracht. Ook is de kring, waarin zij zij zich beweegt, eigenaardig beperkt: het is het huisgezin, het dagelijksch eenvoudig familie leven op het land, in de stille pastorij of de eenvoudige dorpswoning; en dat leven gezien van het standpunt eener teedere, trouwe, vrome vrouw. Daar is in dit leven strijd, ja, en verzoeking, en Ottilie Wildermuth schildert ze ons met veel talent; maar strijd en verzoeking behooren ook tot zekere bepaalde soort, en zij kent voor allen een middel om in elken strijd de zege te behalen. Het geluk der vrouw ligt in getrouwe liefde en toewijding aan den huiselijken pligt; ziedaar de hoofdgedachte der schrijfster, en wie zal ze wraken? Het valt evenwel ligter deze en dergelijke heilzame wenken en waarschuwingen te geven, waarvan de waarheid door niemand kan worden betwist, dan altijd de kracht te behouden om te midden van de stormen des levens en des harten, den regten weg te blijven bewandelen ja zelfs te blijven zien. En hoe nuttig en voortreffelijk het ook moge zijn, onze jonkvrouwen en echtgenooten te toonen, hoe in de rustige volbrenging der vrouwelijke roeping, ook onder minder gunstige omstandigheden, de eenige ware weg tot geluk is gelegen; het is toch ook waar dat er ziekten zijn, waarvoor dergelijke huismiddeltjes niet helpen, maar die krachtiger medicijnen vragen. Wij missen te veel bij Ottilie Wildermuth — en wij hebben hier bepaaldelijk het oog op het drietal verhalen, onder den gemeenschappelijken titel van Het Tehuis der Vrouw vereenigd — wij missen te veel bij Ottilie Wildermuth diepte van opvatting, doordringing tot den diepsten grond der karakters, waardering der geheime roerselen van de uitwendige daden. Er ligt over alles zekere oppervlakkigheid, zekere alledaagsheid. Jantje is zoet en krijgt koek; Pietje is stout en krijgt klappen — is zeker eene kostelijke moraal, ook al is ze niet nieuw; en zeer ongaarne zouden wij zien dat de eerbied voor deze moraal verloren ging. Maar het verband tusschen dat zoet zijn en koek krijgen, en dat stout zijn en klappen krijgen, is soms duis-

Digitized by Google

ter en zwaar te vatten, en wordt nog moeijelijker en in de voorstelling zeer vaak aan de waarheid ontrouw, wanneer koek en klappen in al te letterlijken, te handtastelijken zin worden opgevat. En zou ook niet vooral hieraan een roman, een dichtwerk, zijne waarde ontleenen dat de eeuwige psychologische waarheid dezer burgerlijke moraal daar wordt gestaafd in hoogeren dan bloot uiterlijken en stoffelijken zin; dat daar de wereld des harten met hare eigene geregtigheid en geduchte wet der wedervergelding voor het oog wordt onthuld. Deze innerlijke wereld des harten nu blijft bij onze schrijfster te veel gesloten, vooral waar het op strijd, op zielestrijd aankomt. De eerste beginselen eener ontkiemende liefde in het maagdelijk hart schildert zij met groote bevalligheid en naïviteit; maar waar verder die liefde op de proef wordt gesteld en den kamp moet aanvaarden, daar verloopt het verhaal in uiterlijkheden, die bovendien dit onaangename hebben dat ze onderling veel op elkander gelijken; hetzelfde thema wordt te weinig gevariëerd.

Hebben wij nu hiermede eene veroordeeling over deze boeken willen uitspreken? Geenszins. Ook al zijn wij van oordeel, dat ze zonder groote schade onvertaald hadden kunnen blijven, nu ze eenmaal vertaald zijn, kunnen wij ze gerustelijk ons lezend damespubliek aanbevelen. De schrijfster toont dat ze althans zekere regionen van het vrouwelijk hart — het zijn meest de gematigde, de gloeijende tropische en duistere nachtelijke poolstreken blijven onbezocht — kent, en oog en hart heeft voor de liefelijke, vredige poëzij des huiselijken levens. Zij zal althans de verbeelding niet ontvlammen of ontstemmen door fantastische voorstellingen, nog eenig voedsel geven aan de gevaarlijke, zoo dikwijls noodlottige illusie dat geluk of ongeluk in het leven afhangen van buitengewone, romantische voorvallen en exceptionele gebeurtenissen. Doe dagelijks uw pligt in uw kleinen kring, heb lief en vertrouw op God — zie daar de les die Ottilie Wildermuth predikt; en al verbindt zij meestal aan de betrachting dier les eene soort van geluk, dat er niet altijd zoo mede zamenhangt, toch willen wij haar danken voor de les zelve, en wenschen dat ze algemeen moge worden begrepen en betracht. Om inhoud dus en vorm beiden durven wij de nette smaakvolle boekjens gerust aanbevelen.

Digitized by Google

Anna Moens, de Schoone Brouwersdochter. Geschiedkundige Roman, door Konstantijn Simillion. (*Te*) *Antwerpen*, (*bij de*) Wed. Schotmans, 1860. *In* 8*vo.* 175 *bl.*

Een verhaal, voor gewone lezers van dit genre, vrij wel smakelijk gemaakt en opgedischt, maar dat, onzes inziens, niet uitsteekt door eene of andere voortreffelijke hoedanigheid, welke dit Vlaamsch product ten onzent eenige breedere bespreking of onderscheidende aanprijzing zou waardig maken. De Heldin van het verhaal is eene Belgische, het tooneel is voor een groot deel in Rusland onder Czaar Peter, die er, nevens anderen, mede in optreedt.

De S. rangschikt het onder de „geschiedkundige" romans, en beweert „nergens van den draad der onpartijdige geschiedenis te zijn afgeweken." Uit zijne inleiding evenwel zou men kunnen opmaken, dat hij bij zijne lezers geene bijzondere bekendheid met de geschiedenis onderstelt, en dus daarop wel wat gerekend kan hebben. Hoe dit zij, de gewone lezer vraagt daarnaar minder en zal dit *verhaal*, zoo als het, minder of meer historisch, is gekruid, wel als zoo vele andere verorberen.

Gijsbrecht van Aemstel en de opkomst van Amsterdam, door J. ter Gouw. *Te Amsterdam, bij* C. L. Brinkman. *In* 8*vo.* 176 *blz.*

„Gijsbrecht van Aemstel" — wie, welk Amsterdammer vooral, heeft hem niet gezien, zoo als hij nog jaarlijks, nu na ruim twee eeuwen sinds hij den Amsterdamschen schouwburg inwijdde, omstreeks nieuwjaar ten tooneele verschijnt? En wie, welk Amsterdammer vooral, als er sprake is van geringe beginselen eener groote stad, weet u dan niet te vertellen, dat de tegenwoordige hoofdstad van Nederland eenmaal eene schamele visscherbuurte was, ter plaatse waar de Amstelstroom in het Y uitloopt. Maar — betrekkelijk zeer weinigen weten er iets meer of iets juisters van. Zij weten niet dat Amster*dam* eigenlijk al niet meer die visscherbuurte was, hoe schamel dan ook nog, bij hetgeen het later werd. Zij weten ook niet dat de „Gijsbrecht" zoo als Vondel hem in zijn beroemd en roemwaardig treurspel — ook al

Digitized by Google

werd dit gespeeld zoo als hij het schreef — op voert, niet de ware historische Gijsbrecht is, noch de stad zoo als de dichter ze schildert, zóó was ten tijde van dien Gijsbrecht; maar dat beide zijn voorgesteld naar 's dichters doel, met gebruikmaking van de vrijheid der poëzij.

En 't is welligt geen wonder zoo zeer, dat de meesten er niets meer en niets juisters van weten; en zoo heel kwalijk te nemen is 't misschien ook niet. Wie toch, ook bij genoegzamen geest van onderscheiding, heeft, vooral in onze dagen, lust en tijd, om in die overoude zaken te snuffelen, zooveel omhaal van folio- en kwartoboeken en schriften na te pluizen, dikwerf, voor ons negentiende-eeuwsch smaakvol en kieskeurig oog, uit- en inwendig in zoo onbehagelijken en moeijelijken vorm en gemengd in een rijstenbrijberg van fastidieuse, soms ook weinig steek houdende geleerdheid.

Toch, 't ware te wenschen, dat men er algemeen iets meer en iets juisters van wist.

Zie, daar is nu de gelegenheid geopend om die kennis te verkrijgen op eene wijze, even gemakkelijk als genotrijk; nu verzuime men niet.

De heer J. ter Gouw, door vroegere werkjes onder den naam Aurelius, reeds gunstigst bekend, bood die gelegenheid in het hierboven vermeld boekje.

En dat boekje is uitstekend, zoo duidelijk, zoo helder, zoo waar en tevens zoo aangenaam van voorstelling, als men het maar wenschen kan. Men zegt ons, de heer T. G. is een „schoolmeester," — dan heeft hij regt op eene onderscheidende plaats onder de uitzonderingen in dien stand, die „de pen weten te voeren."

Wat hij zich heeft voorgesteld te leveren, en *hoe* — hooren wij deswege hem zelven. Zijn doel was *niet*, „een eerste deel te leveren voor eene geschiedenis van Amsterdam." Hij wilde alleen het „oude (1), kleine Amsterdam ... helder en duidelijk voor den geest stellen." Uit datgene wat de echte stukken aangaande Amsterdam ons leeren, — uit hetgeen de geschiedenissen van Holland, Utrecht en Aemstel daartoe

(1) De S. rekent de *oude* geschiedenis van A. tot op 1342; — de *middel-* tot 1578; — de *nieuwe* van daar af.

Digitized by Google

aanbieden — uit de wenken op te zamelen, zoowel uit de *oude gelegenheid* der plaats, als uit *namen* die van vóór eeuwen dagteekenen, — uit hetgeen de overlevering meedeelt, — wilde hij de schets ontwerpen van Amsterdam in haren vroegsten toestand. Natuurlijk moest het Huis van Aemstel daarbij ter sprake komen, want „*de Gijsbrechten zijn Amsterdams oudste voogden en beschermers geweest*," en vooral de laatste Gijsbrecht, wiens naam de held van Vondels treurspel draagt, verdiende wel eens „in het ware licht der geschiedenis gezien te worden."

„Hem, en het oude, kleine Amsterdam willen wij" — zegt de S. — „uit den nacht der eeuwen te voorschijn roepen. En moeten we daartoe ons ook doordringen in de duisternis der oudheid, — wij zullen het doen zonder rimpels op het voorhoofd. Ik heb geen lust om den lezer te onthalen op *dorre oudheidkundige onderzoekingen*, — de genoegens, die deze opleveren, wil ik gaarne voor mij zelven houden, en geef alleen de resultaten, kort en eenvoudig, en zonder *magere dorheid*. De gelegenheid tot versiering, die zich ruimschoots aanbood, heb ik opgeofferd aan de eenvoudigheid van voorstelling, overtuigd, dat men langs dien weg, ook, waar de *zekere gidsen* ontbreken, het minst gevaar loopt van de waarheid af te wijken."

En de auteur heeft — wij herhalen het — volkomen bereikt wat hij bedoelde, geleverd wat hij beloofde; nergens magerte, nergens dorheid, overal levendige, aanschouwelijke, heldere voorstelling van tastbare waarheid, zóó dat zelfs wie geene de minste betrekking heeft op, of belangstelling koestert voor Amsterdam, het werkje toch voor zijn genoegen zou lezen.

Na eene Inleiding is het verdeeld in XII Hoofdstukken. Het eerste doet zien wie Gijsbrecht was, en wat hij wilde. Het tweede laat ons een blik werpen op de eerste beginselen van Amsterdam. III meldt wie Gijsbrechts gasten waren — de Kennemers, tegen A. opgetrokken, — en hoe hij zich van hen wist te bedienen, — den dreigenden storm afleidende en tot zijn voordeel keerende. Het vierde laat ons het *dorp* Amsterdam zien in den jare 1270. In het vijfde wordt ons de ontvangst van een hoogen gast op het Huis te Aemstel voorgesteld. Die gast was niemand minder dan

Digitized by Google

de Hollandsche graaf Floris V, later zoo rampzalig gedood — waaraan Gijsbrecht niet onschuldig was. In het zesde hooren wij eene politieke discussie tusschen den Heer en de Vrouwe van Aemstel (Gijsbrecht en Badeloch?) over de vermoedelijke bedoelingen van den graaf en de gevolgen van zijn bezoek, waarbij het vrouwelijk inzigt boven dat des mans uitkomt; terwijl ten slotte A. een privilegie krijgt. Het zevende H. schetst hoe het vurig en tot *verheffing* begeerde Vreeland, de aanleiding wordt tot Gijsbrechts *vernedering;* waarna, in H. VIII de val van 't Huis van Aemstel wordt geschetst. H. IX „een vreugdedag in Amsterdam," 25 Mei 1300, inkomst van Gwy van Henegouwen, als Heer van Aemstel, verheffing van Amsterdam tot *stad.* Het XIe doet zien wie Jan van Nyerlede was, en het XIIe geeft het „besluit." Bl. 115—166, met kleiner letter gedrukt, geven een tal van 50 „Geschied- en Oudheidkundige aanteekeningen," zeer belangrijk en *ad rem;* maar ook hier geene dorheid, geen noodeloos vertoon van geleerdheid.

In één woord, 't is een allervoortreffelijkst werkje. Nederlanders, Amsterdammers vooral, schaft het u aan; op de gemakkelijkste, aangenaamste wijze kunt gij u hier eene kennis verwerven, over wier gemis gij, zooveel gij althans op eenige beschaving aanspraak maakt, u moest schamen. Als wij alleen de bevolking van Amsterdam in aanmerking nemen, en hare belangstelling, blijkens hare opkomst om Gijsbrecht en Badeloch te zien, ook al worden die karakters soms jammerlijk door de acteurs verfonfaaid — dan moest eene oplaag zelfs van duizenden grif worden weggekocht. Als het *niet* zoo ware, Amsterdamsch publiek, het zou u geene eere zijn.

De Chambre mi-partie van het Munstersche vredestractaat. Eene bijdrage tot de Geschiedenis der Nederlandsche Diplomatie, door Mr. F. J. K. van Hoogstraten. *Te Utrecht, bij* Kemink en Zoon, 1860. *In* 8*vo.* 178 *blz.*

„Is elke bijdrage tot naauwkeuriger kennis onzer vroegere betrekkingen met het buitenland, en onzer voormalige Regterlijke Collegiën welkom, zoo moge ook deze een welwillend onthaal vinden," — zegt de schrijver aan het slot zijner

Digitized by Google

voorrede, en wij twijfelen niet of die verwachting zal geregtvaardigd worden, bij belangstellenden. Het onderwerp toch, schoon de instelling geen bloeijend leven gehad, niet geschitterd hebbe, is geenszins van gewigt ontbloot, en wat Mr. van H. er als eerste proeve van onderzoek over levert, mag zich wèl in 't publiek vertoonen. Immers een opzettelijk navorschen ten deze schijnt vroeger nog niet ingesteld; ook zijn de bronnen, waaruit de kennis te putten mag zijn, weinige en schrale, terwijl de eigenlijke archieven van het collegie schijnen verloren geraakt; waarom ook de poging door het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Braband voor een dozijn jaren aangewend, om door eene uitgeschrevene prijsvraag tot het onderzoek te bewegen, mislukt zal zijn.

De instelling der *Chambre mi-partie*, gevolg van het Munstersche vredestractaat (1648), is in de geschiedenis der Europesche diplomatie eene der weinige proeven tot verwezenlijking van het denkbeeld, 't welk nooit, onder de grootste staatslieden, zoowel als onder de theoretische beoefenaren van het Europesche volkenregt, geheel vreemd is geweest, n. l. of het ook mogelijk ware, al de staten van ons werelddeel, of althans eenige er van, door een internationaal hof zóó te verbinden, dat men langs een diplomatiek-regterlijken weg de geschillen afdeed, tot welker beslechting anders al ligt naar de wapenen zou gegrepen worden.

Het doel is zeker edel, maar — chimériek; schoon ruim over de helft der 19e eeuw na hare „emancipatie" door het „Christendom," schijnt de wereld voor de praktijk van dergelijke denkbeelden nog niet rijp, en wij vreezen dat ze nog in lange jaren er niet rijp voor worden zal, misschien eerst dan, als ze — *si unquam?* — tot die zedelijke volmaaktheid zal gekomen zijn, dat zij zulke middelen tot vredehandhaving — niet meer behoeft.

Eerst dan, wanneer de ware pinkstergeest de springwel van oneenigheid, hartstogt, haat en al wat onwelluidend is — het egoïsmus — zal beheerschen, zal de „harmonie" ook zonder zulke kunstmiddelen geboren worden; tot zoolang zullen alle hoven, chambres, vergaderingen, of hoe men die dingen ook heeten mag, al zijn ze ook niet *mi-partie's*, aangelegd tot „gemeen overleg," wel meestal dra ontaarden in gemeene

Digitized by Google

kibbel-partijen, die meer schaden dan goed doen; zoo dat het welligt „wijsheid" is te achten, ze noode in 't leven te roepen, schaars te onderhouden en stilletjes te laten wegsterven.

Zoo omtrent is 't gegaan met de chambre mi-partie, ingevolge artikel 21 van het Munstersche vredestractaat eindelijk opgerigt, om den vrede te handhaven tusschen de Nederlanden en Spanje, welke 7 Januarij 1654 hare eerste vergadering hield, doch omstreeks 1680 reeds dezer wereld overleden was, na bereids eenige jaren in doodslaap verkeerd te hebben, en zonder rouwbeklag of uitvaart in de doos schijnt gestopt.

De S. beschrijft in Hoofd. I, de oprigting der chambre, hare aanleiding en doel; in Hoofd. II hare zamenstelling: personeel, plaatsen van bijeenkomst; werkzaamheden, vorm en ten uitvoerlegging harer gewijsden; in Hoofd. III hare handelingen en lotgevallen.

De Hr. van Hoogstraten verdient de erkentelijkheid der belangstellenden, en zijn werkje eene plaats in de boekerij der beoefenaars onzer geschiedenis.

De gedenkdag van Waterloo (18 *Junij* 1815) *in het licht der geschiedenis en van het nationale pligtgevoel beschouwd. Vooraf gegaan van eenige der meest merkwaardige herinneringen, die aan de vroegere en latere bevrijding van den Nederlandschen staat verbonden zijn. Door een oud officier.* (*Te*) *Utrecht*, (*bij*) A. van Dorsten Jr., 1861. 63 *Blzd. In gr.* 8*vo. Prijs f* 0,60.

De geachte oud-officier, schrijver van dit werkje, leidt zijn vertoog aldus in: „Er is iets in de menschelijke natuur, door den wijzen Schepper daarin gelegd, en hetwelk geacht kan worden, een van hare edelste bestanddeelen te zijn: het is *het gevoel van dankbaarheid.*"

En waarlijk, wel mag dit gevoel ons bezielen ook daarvoor, dat er onder ons nog stemmen gehoord worden, geschikt om belangrijke nationale herinneringen, waar deze door den loop des tijds dreigen te verflaauwen, bij ons volk levendig te houden. Even eenvoudig en welsprekend als op den man

Digitized by Google

aan en krachtvol wekt de schrijver zijne landgenooten tot verlevendiging van dat dankbaar gevoelen op. Men verneemt hier de stem van eenen man, die verdient met aandacht gehoord te worden; en zulks niet alleen om de humane en bescheidene wijze, waarop hij dat woord tot zijne landgenooten rigt, maar voornamelijk ook, omdat men, bij de lezing van zijn vertoog, dra overtuigd wordt, in dezen oud-officier eenen schrijver voor te hebben, die aan rijpe ervaring in de school des levens (hij woonde den Russischen veldtogt van 1812 bij en is dus reeds hoog bejaard) eene godvruchtige liefde tot zijn vaderland en hartelijke belangstelling in het lot van den ouden en verdienstelijken krijgsman paart. 's Mans opwekkend vertoog behelst bovendien — gelijk de titel het ook aanduidt — een compendium van geschiedkundige bijzonderheden, die niet alleen zeer merkwaardig, maar, naar des schrijvers oogmerk, ook bijzonder dienstig zijn, om aanschouwelijk in het licht te stellen hoe aan ons land en volk, in meer dan ééne hooggaande ongelegenheid, door Gods voorzienige tusschenkomst telkens redding geschonken werd, en hoe zigtbaar dit inzonderheid gebleken is in de beslissing van den grooten strijd bij Waterloo, welke, in de getrouwe voorstelling die hier in weinige bladzijden daarvan gegeven wordt, treffend wordt herdacht.

De waardige auteur, die zedigelijk zich op den titel als „een Oud-Officier" aanmeldt; doch aan wiens pen wij gelooven reeds meer dan één degelijk historisch geschrift verschuldigd te zijn, had zijn eigenlijken naam wel mogen noemen; als die eene aanbeveling te meer voor ons beschaafd publiek zou geweest zijn. Hoe dit zij, wij wenschen aan dit werkje, dat wij met toenemende belangstelling gelezen hebben, eene gunstige ontvangst en, om de weldadige vrucht die het dragen kan, algemeene bekendheid toe. Inzonderheid wenschen wij, dat de treffende wenken, welke de bijlage 3 aan het slot behelst, betrekkelijk de oprigting van een *asyl* voor gepasporteerde militairen en zeelieden van subalternen rang, in navolging van 's konings edelmoedige stichting voor koloniale invaliden op *Bronbeek*, bij 's lands hooge regering weêrklank en behartiging mogen vinden; in welk geval — komt eenmaal zulk eene instelling tot stand — de naam van den waardigen Oud-Officier, die thans tot het vestigen

Digitized by Google

daarvan wilde opwekken, gelijk zijn belangloos pogen dit verdient, voor altijd in gezegend aandenken zal blijven.

X. X.

Bekentenissen van een Goochelaar en Kunstenaar, *door* Robert Houdin. 2 *Deelen. In gr.* 8*vo. (Te) Zutphen, (bij)* A. E. C. van Someren, 1861. *Prijs f* 4,90.

Met weinig opgewektheid voor de aangeboden taak, werd dit werk door ons ter beoordeeling en aankondiging ontvangen. *Bekentenissen van een Goochelaar!* en onwillekeurig dachten wij aan de massa mystifikatiën onder dergelijken titel uitgevent. Die gedachte werd zeer versterkt door de vrij ongelukkige (16) houtsneêfiguren op den omslag en in het 2e deel, ware kermisprentjens, die „de boeren en buitenlui" mogen bewegen eene tent binnen te gaan, maar ons alles behalve uitlokten om twee, vrij kompres gedrukte, boekdeelen door te lezen.

Bij het opensnijden en doorbladeren echter begon de ongunstige opinie reeds te wijken, die wij aanvankelijk hadden opgevat. Valt dikwijls de vertooning tegen bij hetgeen men bij de aankondiging, het aanplakbillet, het uithangbord, verwachtte, — deze „voorstelling" van Robert Houdin, waarbij de „lezers," zoo als hij zich in zijn voorberigt alleraardigst uitdrukt, zijn „publiek" uitmaken en „een boekdeel" zijn „tooneel" vormt, is ons zeer meêgevallen. Wel verre toch dat wij hier, zoo als de titel ons had doen vermoeden, *quasi* openbaringen van kunstgrepen en kunstjes aantroffen, die de moeite van het lezen niet beloonen, omdat men gewoonlijk even wijs blijft, of alle illusie verloren gaat, vonden wij hier eene waarlijk belangrijke levensbeschrijving. Belangrijk vooreerst, omdat zij, in eene reeks, soms met veel talent, zeer aanschouwelijk en boeijend voorgestelde, feiten, toont wat welbegrepen en werkelijk gevoelde roeping, bij volharding en ernst, vermag; ten andere, omdat zij ons met de daad bewijst, dat niets klein of gering is voor den intelligenten mensch, en deze aan het nietigste zelfs eene groote en onbetwistbare waarde weet bij te zetten.

Greift nur hinein in 's volle Menschenleben
Und wo ihr's packt, da ist 's interessant.

Digitized by Google

Dat ware woord van Göthe zou een welpassend motto voor dit werk zijn, waarvan wij den inhoud vlugtig zullen aanstippen om het onzen lezers te doen kennen en onze meening te verduidelijken.

Robert Houdin, zoon van een horologiemaker, had van der jeugd eene zeer bepaalde en onoverwinnelijke neiging voor de werktuigkunde. Zijn vader, — in wiens werkplaats die neiging niet weinig voedsel ontving, — droomde zich echter eene andere toekomst voor den schranderen knaap, dan die welke zijn vak opleverde, en liet hem studeren. Ook hier echter bleek het: *„Chassez le naturel, il revient au galop."* Op velerlei wijzen brak bij den knaap, onder de studie van Grieksch en Latijn, de bedwongen neiging gedurig uit. Hij verhaalt er op naïve, levendige wijze de aardigste staaltjes van. Toch volbragt hij zijne studiën, en gaf zelfs ook op dat terrein, en daarin, het bewijs van die stalen volharding, die ijzeren wilskracht, zonder welke men het in niets, zelfs in het goochelen, ver brengt, althans niet zoo verre als hij. Een zamenloop van omstandigheden voerde hem gedurende, en vooral na zijne studiën, gedurig weder in de rigting die hij op wilde, eene rigting, die hem dan ook eindelijk ter loopbaan werd, en waarin hij, na allerlei worsteling met tegenspoed en teleurstelling, onder eene niet geringe mate van levenszorgen en bekommeringen, ten slotte een eervollen naam, eene aanzienlijke fortuin, en bovendien algemeene achting en hoogschatting, ook als mensch, verwierf.

En dat alles vertelt Robert Houdin met de levendigheid en losheid den Franschman in het algemeen, en in het bijzonder nog meer hun eigen, die het beroep uitoefenen waaraan hij zich gewijd had. Hij heeft echter van dat beroep wat meer gemaakt dan het vóór hem was, en aan de onmisbare behendigheid, die er vroeger de voornaamste grondslag van was, de resultaten van ernstige, wetenschappelijke, vooral natuurkundige studiën toegevoegd. Zoo kwam hij, van de vervaardiging der meer bekende, eenvoudige instrumenten, tot de zamenstelling van die wereldberoemde automaten, die hem een eersten rang onder de werktuigkundigen van onzen tijd deden innemen, en waarvan enkele op de groote Parijzer tentoonstelling in 1844 hem het eermetaal verwierven.

Digitized by Google

Uiterst boeijend is de beschrijving der studie en inspanning die hem de vervaardiging van zoo menig dier kunstwerken kostte, zoo als b. v. van den beroemden automaat-schrijver en teekenaar, den mechanischen nachtegaal, de reconstructie van een cylinder-orgel, dat een geheel orkest verving en de meest omvattende instrumentaal-werken uitvoerde, — en dat alles te midden van allerlei levensomstandigheden, die nu eens storend, dan bevorderend op zijne tallooze proefnemingen en rusteloozen arbeid inwerkten. Niet minder belangwekkend zijn de verhalen zijner kunstreizen, waarin alleropmerkelijkste bijzonderheden voorkomen, ook wat ontmoetingen met gekroonde hoofden, kunstenaars en bekende mannen van onzen tijd betreft. Verbood de beschikbare ruimte het ons niet, wij zouden onzen lezers gaarne een paar dier episodes mededeelen. *l'Embarras du choix* zou zich echter daarbij zeer zeker doen gevoelen.

Eene passage moeten wij echter aanhalen, omdat zij op zeer karakteristieke wijze het onbillijk, oppervlakkig oordeel van velen, maar ook tevens den diepen blik van enkelen, in een sprekend feit, doet uitkomen. Ook voor hen, die zich onnadenkend verwonderen, dat wij over een werk als het onderwerpelijke zoo breed uitweiden, heeft de overname dier episode haar nut.

Nadat de jury, belast met het onderzoek der werktuigen en instrumenten, op de tentoonstelling te Parijs in 1844 aanwezig, „met belangstelling de opsomming der tallooze moeijelijkheden had aangehoord," verhaalt Robert Houdin, „welke ik bij de vervaardiging mijner automaten had moeten te boven komen, nam een der leden van de jury het woord en zeide: „„Het is jammer dat gij niet aan degelijker werken uwe geestvermogens wijdt.""

„„Mijnheer!"" hernam ik op geraakten toon, „„ik ken geen degelijker werkzaamheden, dan die een eerlijk man zijn brood doen verdienen. Ik ben echter bereid de rigting mijner studie te veranderen, zoo gij mij dit nog aanraadt, nadat gij vernomen hebt wat ik u zeggen zal. Toen ik mij bezig hield met het vervaardigen van juistheidsuurwerken, verdiende ik ter naauwernood mijn levensonderhoud. Tegenwoordig heb ik vier werklieden om mij in de zamenstelling mijner automaten te helpen; de minste onder hen verdient nog 6 francs

Digitized by Google

per dag; oordeel nu wat ik zelf verdienen moet. En nu vraag ik u, mijnheer! of ik tot mijne oude betrekking moet terugkeeren?""

„Mijn ondervrager zweeg, maar een ander lid der jury zeide mij half fluisterend: „„Ga voort, mijnheer Houdin, ga voort; ik houd mij verzekerd dat uwe vernuftige werken, na u tot roem en welvaart gebragt te hebben, u ook brengen zullen tot grootsche ontdekkingen.""

„„Mijnheer baron de Séguier!"" hernam ik op denzelfden toon, „„ik zeg u dank voor uwe aanmoedigende voorspelling; ik hoop mijn best te doen haar te verwezenlijken.""

„Ik heb den raad van dien beroemden geleerde opgevolgd. Elf jaren later, op onze wereldtentoonstelling van 1855, ontving ik eene medaille der 1e. klasse voor mijne nieuwe toepassing van de electriciteit op de werktuigkunde."

En wil men een bewijs te meer, door Robert Houdin geleverd, en in dit werk te boek gesteld, dat, zoo als wij reeds zeiden, voor den intelligenten mensch niets klein of gering is, en hij aan het nietigste zelfs eene groote, eene onbetwistbare waarde weet bij te zetten? Wij verwijzen dan naar het tweede deel, waarin hij zijne reis naar Algiers beschrijft, ondernomen op last van... HET FRANSCHE GOUVERNEMENT. Het is te gelijk een staaltje van schranderheid dier regering, om van alles partij te trekken, en reeds uit dit oogpunt alleen inderdaad merkwaardig. Wij zullen Robert Houdin zelven laten verhalen, omdat daaruit tevens blijkt in wat goeden toon hij spreekt, en doen alleen vooraf opmerken, dat deze episode uit zijn leven voorviel toen hij zich, na een aanzienlijk fortuin verworven te hebben, aan stille, rustige, wetenschappelijke nasporingen wilde gaan wijden. „Tot zoo verre was ik genaderd aan de verwezenlijking mijner droomen van geluk," schrijft hij, „toen ik op zekeren dag een brief ontving van den kolonel de Neveu, chef van het bureau politique te Algiers. Die hooggeplaatste staatsdienaar verzocht mij in onze kolonie te komen, om er voorstellingen te geven voor de aanzienlijkste hoofden van de Arabische stammen. Dit voorstel bereikte mij toen ik mij juist *en pleine lune de miel* bevond. Naauwelijks uitgerust van de vermoeijenis mijner reizen, ademde ik met lange teugen al de zoetheden van die zoo vurig gewenschte rust in, en het zou mij

Digitized by Google

veel gekost hebben zoo spoedig dat genot af te breken. Ik gaf den kolonel de Neveu mijne spijt te kennen, dat ik zijne uitnoodiging toen niet kon opvolgen."

„De kolonel nam aanteekening van die betuiging en herinnerde mij het volgende jaar er weder aan. Wij telden 1855; maar ik had op de wereldtentoonstelling verscheidene nieuwe toepassingen van de electriciteit op de werktuigkunde ten toon gesteld, en vernomen hebbende, dat de jury mij eene belooning had waardig gekeurd, wilde ik Parijs niet verlaten zonder deze ontvangen te hebben. Van dien aard althans was de reden, op welke ik eene nieuwe weigering deed steunen, vergezeld van nieuwe betuigingen van leedwezen."

„Maar de kolonel verzamelde al die betuigingen van spijt, en omstreeks de maand Junij van 1856 bood hij ze mij aan als een wissel welke gehonoreerd moest worden. Nu was mijn voorraad van ernstige redenen uitgeput, en hoe veel het mij ook kostte mijne wijkplaats te verlaten, om het hoofd te bieden aan de nukken van de Middellandsche zee in de slechtste maanden van het jaar, besloot ik toch te vertrekken. Wij bepaalden dat ik den 27 September te Algiers zou wezen, zijnde de dag waarop de groote feesten moesten beginnen, welke de hoofdstad Algiers jaarlijks aan de Arabieren geeft."

„Ik moet zeggen dat van grooten invloed op mijn besluit de wetenschap was, dat mijne zending naar Algiers een bijna politiek karakter droeg. Ik, eenvoudig kunstenaar, was er trotsch op, eene dienst aan mijn land te kunnen bewijzen."

„Het is algemeen bekend dat de meeste opstanden, welke men in Algerië te dempen had, waren aangestookt door listige inboorlingen, die beweerden door den profeet te zijn bezield, en daarom door de Arabieren beschouwd werden als afgezanten van God op aarde, om hen van het juk der Roemi (Christenen) te verlossen. Deze valsche profeten of heilige Maraboets nu, die evenmin toovenaars zijn als ik, weten echter de dweepzucht hunner geloofsgenooten op te wekken door zekere goochelarijen, even eenvoudig als het publiek waarvoor ze vertoond worden."

„Het was dus voor het gouvernement van belang, dien noodlottigen invloed schadeloos te maken, en hiertoe rekende

Digitized by Google

men op mij. Niet ten onregte hoopte men de Arabieren te doen begrijpen door middel van mijne vertooningen, dat de toeren van hunne Maraboets slechts kinderspel waren, en uit hoofde van hunne kinderachtigheid, geene wonderen konden zijn van een gezant des Allerhoogsten, waardoor wij hen als van zelf toonen en overtuigen konden, dat wij in alles hunne meerderen waren, en dat er in zake van tooverij niets boven een Franschman gaat."

Het verhaal dier reis besluit het werk, dat alleen daarom reeds, ook uit het opgegeven oogpunt, de lezing overwaardig is. Men aanschouwt, zoo levendig is de schildering, de *beteekenisvolle* worsteling van den Franschen goochelaar, gesteund door groote natuurkundige kennis, met de Maraboets der Arabieren; men wordt getuige van hunne nederlaag en zijne zegepraal, eene zegepraal die hem soms zelfs in levensgevaar bragt, maar die in de gevolgen welligt duizende menschenlevens heeft gered, door het verzwakken, het vernietigen van den invloed der dweepzieke wonderdoeners op een onbeschaafd en bijgeloovig volk.

En hiermede hopen wij genoegzaam de belangrijkheid te hebben doen uitkomen van een werk, dat, meer dan men oppervlakkig zou vermoeden, de aandacht verdient, en waarvan wij de lezing uit overtuiging durven aanbevelen als aangenaam en onderhoudend niet alleen, maar waarin tevens eene diepe beteekenis en ernstige strekking niet te miskennen zijn.

Mr. C. C. E. d'Engelbronner, *Jaarboekje van de Regterlijke Magt voor* 1861, 22*ste Jaargang. Te Gorinchem, bij* A. van der Mast, 1861. *Prijs f* 1,50.

Eene aanbeveling te schrijven voor dit werkje kan voorzeker overbodig worden geacht. Het heeft zich zoowel voor de leden der regterlijke magt als voor de leden der verschillende balies door zijne volledigheid onmisbaar weten te maken. Nergens toch vindt men de indeeling der regterlijke ambtenaren zoo gemakkelijk bijeen als in dit werkje, dat steeds de blijken draagt met zorg te zijn zamengesteld. Ieder, die slechts op eenigerlei wijze niet alleen met de regterlijke magt, maar met de justitie in betrekking staat, zal in deze

Digitized by Google

verzameling niet te vergeefs worden gezocht. Zoo is wederom aan de lijst der Notarissen eene naamlijst toegevoegd der kandidaten, die gedurende het jaar 1860 voor de commissiën uit de verschillende provinciale geregtshoven hun examen als notaris hebben afgelegd; zoo is hierin op nieuw het geheele personeel der rijks-politie en der rijks-veldwacht opgenomen, terwijl alle besturen der rijks-gevangenissen zijn vermeld. Ook het personeel der verschillende regtscollegiën in de Overzeesche Bezittingen zal men in dit jaarboekje tot op den tijd der uitgave zien bijgewerkt. Dat onder zoovele namen als hierin zijn afgedrukt niet weinigen minder naauwkeurig zijn, is verklaarbaar, maar juist daarom worde die naauwkeurigheid voor het vervolg te meer aanbevolen. Nogtans erkennen wij gaarne dat in een aanhangsel enkele misstellingen, welke ons in het oog waren gevallen, zijn hersteld. Wij eindigen met de opmerking, dat naar onze meening, dit jaarboekje thans nog meer dan vroeger zal worden geraadpleegd, nu er sprake is van eene nieuwe indeeling der regtbanken en kantons, welker waardering dikwijls eene vergelijking met de bestaande indeeling zal noodzakelijk maken.

S.

Nouvelle Grammaire Française, à l'usage des Hollandais. Cours théorique et pratique dont les principes s'appuient sur le dictionnaire de l'Academie et sur les meilleurs traités de grammaire publiés jusqu'à ce jour par George Verenet. *Deuxième édition, corrigée. Utrecht, Librairie de* J. G. Broese, *Editeur*, 1860. *In Post* 8vo. *Prijs f* 1,70.

Met zeer veel genoegen zagen wij eene tweede uitgave verschijnen van het werk van den verdienstelijken Verenet. De tijden zijn voorbij, waarin de grammaire van Noël en Chapsal het wetboek der Fransche taal scheen te zijn; waarin men voor zeer bedreven in de Fransche taal doorging, indien men al de regels uit dat boek op zijn duimpje kon opzeggen. Die grammaire en anderen, die haar gevolgd zijn, bezaten ontegenzeggelijk verdiensten — dit zal niemand ontkennen — maar ze was niet geschikt voor Hollanders of liever voor Nederlanders. De toepassing der regels ontbreekt. Men zou ons kunnen tegenwerpen, dat de thema's boeken

Digitized by Google

als toepassing van 't geleerde kunnen worden aangemerkt; dit willen wij aannemen. Maar zullen taalregels behoorlijk worden toegepast, dan dienen ze te worden begrepen; dan behooren ze vergezeld te zijn van zulke voorbeelden, die kunnen strekken, om bijv. den Nederlander het verschil tusschen zijne taal en de Fransche regt duidelijk te maken. Dit alles vinden wij in deze Grammaire. Met de grootste naauwkeurigheid, met het taaiste geduld heeft de schrijver elk gedeelte door gepaste voorbeelden duidelijk gemaakt, en den leerling den weg geopend om een helder inzigt in het eigenaardige der Fransche taal te verkrijgen. Men leze slechts de bladzijden, waarin het verschillend gebruik van den *imparfait* en den *passé défini* wordt behandeld en men zal moeten bekennen, dat men geene meer juiste voorstelling van dit gebruik kan wenschen, en dat alles is aangewend, om deze werkelijk bestaande moeijelijkheid — zelfs voor Franschen — zooveel mogelijk eenvoudig en duidelijk te maken.

Wie met deze Grammaire nog niet bekend mogt zijn, schaffe zich die aan, en na ze oplettend te hebben doorgewerkt, zal hij zijne grammaticale kennis der Fransche taal aanmerkelijk vermeerderd vinden.

Druk en uitvoering zijn zeer net.

W. Dr. Ch.

Uren van Uitspanning. Verhalen en Raadsels. (*Te*) *Krommenie*, (*bij*) J. de Haan, *zonder jaartal. In* 32*do.*, 104 *blz. met plaatjes. Prijs f* 0,30.

Klein maar Rein. Verhalen en Versjes. 118 *blz., als boven, hetzelfde formaat en dezelfde prijs.*

In den tegenwoordigen tijd, waar de persen onzer uitgevers zwoegen onder den last van zooveel papieren kindertjes, die spoedig den slaap der doodgeborenen ingaan; in onzen tijd, waar de kritiek, wil zij aan hare heilige roeping beantwoorden, maar al te dikwijls *verpligt* is een afkeurend oordeel uit te brengen, vooral als het de rubriek *school- en kinderwerkjes* geldt, is het eene hoogst aangename gewaarwording voor den beoordeelaar, wanneer hij in gemoede kan prijzen en aanbevelen. Wij bevinden ons heden gelukkig in dat

Digitized by Google

geval, en wenschen onze Christelijke ouders en vrienden van harte geluk met de verschijning van twee kinderwerkjes, die zij gerustelijk hunnen dierbaren lievelingen in handen kunnen geven.

De titel van No. 1 geeft reeds te kennen, wat het boeksken bevat: *verhalen en raadsels*. Allen zijn goed gesteld, en in den echten kindertoon. Als proeve strekke eene bladzijde van het verhaaltje: *Arme Kinderen*, waar wij het volgende lezen:

„*Arme kinderen!* Ik zoek ze niet enkel in de stumpertjes, die in lompen gekleed daarhenen gaan, als toonbeelden van kommer en ellende! Ik weet dat ze evenzeer te vinden zijn in de woningen der rijken."

„Zegt me, gij lieve kleinen! wat acht ge wel uw rijkste bezitting op de geheele wereld? Ik geloof uwe *ouders!* is het niet zoo? O, wanneer één dier beide aan hun gezin ontvalt, dan noem ik ze *arm*, die nageblevene, halve weezen! Zij verliezen zoo onbegrijpelijk veel. Vrienden als deze — geen kind vindt ze immer weder! Met den dood des vaders, moge er niet altijd onmiddellijk gebrek en armoede dreigen, toch gewoonlijk volgt er meer of minder bekrompenheid, waaraan men vroeger niet gewend was. Maar sterft de moeder, dan missen de kleinen de zegenende schutsengel aan hunne zijde; de vriendelijke star, waarnaar zij met lagchende en schreijende oogen zoo gaarne opzagen, is dan verdwenen."

„En toch, deze halve weezen zijn nóg niet de armsten onder de armen! Ieder trekt zich het lot der jeugdige rouwdragers aan; ieder heeft te doen met de moederloozen en bejegent hen zacht en liefdevol. Maar wat vergoeding en verzachting is er aan te brengen voor die *arme kinderen*, welke eene moeder bezitten, maar geene moederliefde smaken, geene moederzorgen ondervinden? Armer wezens ken ik niet."

Het gehalte in No. 2 is niet minder van waarde. Wij troffen op blz. 100, onder het opschrift: *Allerlei*, een tiental regeltjes, die wij onzen lezers niet mogen onthouden. De schrijver, W. C. Noack, van wien meer bijdragen in het boekje te vinden zijn, verdient lof wegens zijnen arbeid: vooral de vraag bij het slot verraadt den diepzinnigen blik van een' ervaren' paedagoog.

Digitized by Google

XI.

„Zeker beroemd man werd niet moede zijne handen te bewonderen: „zij zijn de uitvoerders (zoude *uitvoersters* niet beter zijn?) aller kunsten," zeide hij. — „Met de handen," zeide een ander, „bewilligt men in iets, of wijst men af; dreigt of bidt men, beleedigt of zegent men; veroordeelt men of spreekt men vrij." — En waartoe, mijne vriendjes! hebt gij zoo al uwe handen gebruikt?"

En nu de versjes? — Zij, die bij ondervinding weten, welke zoutelooze rijmpjes in de meeste kinderwerkjes worden aangetroffen, zullen hartelijk verblijd zijn eindelijk iets degelijkers te ontvangen.

Het volgende stukje van D. Houtkamp levert hiervan eene schoone proeve: het ademt zulk eenen liefderijken dankbaren geest, dat wij het onzen geestverwanten, tot lezen en van buiten leeren door hunne kinderen, niet genoeg kunnen aanbevelen.

Blinde Aagje.

Van den morgen tot den noen
Zat de brave Aag te spinnen,
Om haar stukje brood te winnen,
Om haar trouwe geit te voên.

Jong was zij 't gezigt reeds kwijt,
En haar ouders — 't arme zieltje! —
Lieten haar slechts 't spinnewieltje
En een lieve kleine geit.

Niemand had ze op aarde meer:
Ouders, die ze eens dier beminde,
Zusters, broeders, dierbre vrinden
Waren reeds bij God den Heer.

Maar haar geitje bleef haar bij:
Zat ze op 't bankje, bij schoon weder,
Bij haar spinnewieltje neder,
't Geitje knielde aan haar zij.

Toog zij — kleurde 't avondrood
't Hemelruim — naar 't nedrig huisje,
't Geitje volgde haar in 't kluisje,
Deelde met haar 't stukje brood.

Digitized by Google

En als Krisje, een kleine meid,
De arme vrouw soms kwam bezoeken,
En haar las uit 't Boek der Boeken,
't Was voor Aag een zaligheid.

Dan sprak 't oudje: „zie die geit
Die mij opbeurt onder 't klagen,
En getrouwlijk alle dagen
Naast mijn zij zich nedervleit:

Naast mijn zijde hupplend speelt,
Trachten wil mij te vermaken,
En des morgens bij 't ontwaken,
Met haar kopje lieflijk streelt:

O mijn Krisje! zoo is 't beest
Me als een kindje, liefdrijk, teeder;
Als een kind zit 't naast mij neder,
Zonder haar — wat was 't geweest!

Leer! o leer! mijn' lieve Kris,
Als mijn geitje, zóó te streven,
Om uw' oudren eer te geven:
't Geen den Heer behaaglijk is.

Dan zult ge ook in later tijd,
Als de geit uwe oudren hoeden,
En de Gever van al 't goede
Schenkt u 't heil der heerlijkheid.

Onder de dichtstukjes, vinden wij er vier, die tot titel voeren: *Tegenhangers van van Alphen.* Het zijn:

1. *De kleine bedelaarster*, als tegenhanger van: *Het kinderlijk geluk.*
2. *Het jaloersche kind*, idem *Welkomstgroet van Klaartje voor haar kleine zusje.*
3. *De arme knaap bij den naderenden winter*, idem *Winterzang.*
4. *Het herstelde kind*, idem *Het zieke kind.*

Ofschoon wij onbewimpeld moeten verklaren, dat parodiën van beroemde dichters, gelijk onder anderen het voor een paar jaren veel besproken boekje: *Kleine Gedichten voor de lieve jeugd aan de hoogere scholen, naar Mr. Hieronymus van*

Digitized by Google

Alphen, geenszins onze sympathie wegdragen, daar wij ze als eene onbedachte heiligschennis, gepleegd aan de dierbare nagedachtenis van groote mannen, beschouwen, en te meer omdat dit genre van geschriften gewoonlijk tot flaauwe aardigheden zijne toevlugt neemt, kunnen wij niet ontveinzen, dat de vier bovengenoemde versjes, door Mej. J. S. Mackenstein—Koning, ons goed bevielen. Voornamelijk het eerste verdient, onzes erachtens, de eer in ruimeren kring gekend te worden, reden waarom wij het hier laten volgen, met het oorspronkelijke gedichtje van onzen onsterfelijken van Alphen er naast.

Het kinderlijk geluk.

Ik ben een kind,
Van God bemind,
En tot geluk geschapen.
Zijn liefde is groot;
'k Heb speelgoed, kleedren, melk en brood,
Een wieg om in te slapen!

Ik leef gerust,
Ik leer met lust,
Ik weet nog van geen zorgen.
Van spelen moê,
Sluit ik mijn oogjes 's avonds toe,
En slaap tot aan den morgen.

Gelooft zij God,
Voor 't ruim genot,
Van zooveel gunstbewijzen!
Mijn hart en mond,
Zal Hem, in elken morgenstond
En elken avond prijzen.

De kleine bedelaarster.

Ik ben een kind,
Gansch onbemind,
Als tot verdriet geschapen.
Mijn leed is groot;
'k Heb speelgoed, kleedren, melk noch brood,
Geen bedje om in te slapen.

'k Heb nergens rust,
In niets ooit lust,
Gedrukt door smart en zorgen.
Van 't zwerven moê,
Sluit ik mijn oogjes schreijend toe,
Tot aan den droeven morgen.

O, gaf mij God,
Ook ruim genot,
Van Zijne gunstbewijzen!
Mijn hart en mond,
Zal Hem toch, iedren morgenstond
En elken avond prijzen.

Deze werkjes zijn de eerste, die ons van den uitgever J. de Haan, te Krommenie onder de oogen kwamen, en het doet ons genoegen te kunnen zeggen, dat de kennismaking ons niet tegenviel. — De druk is net en zuiver, en de correctie accuraat. De plaatjes zijn allerliefst, en de prijs achten wij, het geleverde in aanmerking genomen, zeer gering. Wij wenschen dan, ook uit dien hoofde, deze boekjes een goed onthaal, en raden onzen belangstellenden kindervrienden aan, er hunne lievelingen meê te verrassen.

Z., Julij 1861. L. A. H.

Digitized by Google

KORTE MEDEDEELINGEN.

De heer F. H. Gagnebin, predikant bij de Waalsche gemeente te Amsterdam, heeft zijne gemeente op den eersten Zondag na St. Nicolaas (1860) onderhouden over Spreuken XXII : 6. Mr. J. de Neufville heeft die leerrede vertaald, en de *Vereeniging ter bevordering van Christelijke lectuur* heeft die vertaling uitgegeven. Gaarne brengen wij hulde aan de ernstige eenvoudigheid welke dit kanselwerk van Ds. G. kenmerkt. Van de rigting welke S. en zijne geestverwanten in zake van opvoeding en onderwijs zijn toegedaan, kan men hier misschien nu en dan tusschen de regels iets bespeuren, maar op de regels nagenoeg niets. Daarom bevelen wij dit nuttig en stichtelijk woord met ruimte aan; mogen velen zich er door gedrongen gevoelen om hun' kinderen „de eerste beginselen te leeren naar den eisch huns wegs, opdat deze oud geworden daarvan niet afwijken!"

Dr. Junius te Tiel hield den 14den October des vorigen jaars, bij gelegenheid der feestviering zijner 25jarige evangeliebediening eene leerrede over Rom. I : 16. Zulk eene feestrede moet niet worden gerecenseerd, al kan ze ook als deze zeer goed den toets der kritiek doorstaan. Daarom vinde alleen eene aankondiging hier hare plaats, waaraan wij onze hartelijke felicitaties voor den geleerden en ijverigen Tielschen leeraar toevoegen, wien God nog een langen dag schenke om te werken tot veler nut.

Kamper-Uijen. Eene Verzameling der geestigste anecdoten in proza en poëzij, uit eenige jaargangen der Kamper Courant. *Kampen*, van Hulst en van Dam, 1860. 2 stukjes. — 't Gebeurt niet aan alle couranten dat zij nog aan zulk eene revue retrospective worden onderworpen en uit haar inhoud van eenige jaargangen nog eene bloemlezing verzameld wordt. Ze zijn dan ook niet allen zoo geestig als de Kamper Courant, die, blijkens dit bouquet van het geestigste, waardiglijk met de welbekende Enkhuizer-Almanak wedijvert. De aandacht der vrienden van deze geestigheid wordt hierbij op eene rijke — schoon niet nog onontgonnen — mijn gevestigd.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Niet „Modern of Apostolisch Christendom!" Door Philalethes. *Naar aanleiding van: Modern of Apostolisch Christendom? Toespraak gehouden bij den aanvang der Akademische werkzaamheden na de groote vacantie, den* 18*den September* 1860, *door* J. J. Doedes, *Hoogleeraar te Utrecht. Leiden, Academische boekhandel van* P. Engels, 1861.

De schijver van bovenstaande brochure, die zich in het *Grieksch* een vriend der waarheid noemt, begint zijn werk met eene soort van lofrede op de gewoonte onzer hoogleeraren, om jaarlijks hunne collegien met het houden eener toespraak te openen, waardoor hunne vroegere hoorders weder op het regte terrein worden gebragt, en de nieuw aangekomenen een zeker begrip verkrijgen van wat er zal behandeld worden, ja niet zelden het eerste meer zekere denkbeeld van het vak, waaraan zij zich hebben toegewijd. Dat Dr. Doedes die goede gewoonte volgde niet alleen, maar ook dat gezegde hoogleeraar het door hem gesprokene aan de buitenwereld kenbaar maakte, door zijne laatste openingsrede te verspreiden door den druk, heeft hij met blijdschap opgemerkt, daarvoor zegt hij hem dank. Evenwel hij wenscht meer te doen dan die woorden te hooren en te overdenken. Hij wil ze namelijk ook nader overwegen en zijn gevoelen daarover mededeelen aan het denkende publiek. Waarom? Omdat hij meent dat veel van hetgeen professor Doedes sprak, naauwkeurig onderzocht en tegen gesproken moet worden: omdat hij meent dat daarin eene rigting in de godgeleerdheid wordt aangevallen, die zijne, d. i. des waarheidsvriends, sympathie verworven heeft, maar vooral omdat die rigting, naar zijn oordeel, onjuist wordt voorgesteld, ja verward met de meening van eenen harer woordvoerders, en zoo gecompromitteerd in het oog van velen, die den strijd rustig aanschouwen, en als niet theologen, zoo gereed zijn hun oordeel te vellen: omdat eindelijk de wetenschap eenzijdig wordt behandeld, en haar goed regt meer dan eens verkracht. Het vervolg zal nu het bewijs moeten

Digitized by Google

leveren, dat dit geene magtspreuken zijn. De ondergeteekende wil het met zijne lezers afwachten en zoo bedaard mogelijk onderzoeken.

I.

In de eerste plaats meent Philalethes zijn gevoelen over de toespraak, welke de Hoogleeraar Doedes, den 18den September 1860, bij den aanvang der akademische werkzaamheden te Utrecht heeft gehouden, aan het denkende publiek te moeten doen kennen, omdat daarin eene rigting in de godgeleerdheid, die zijne symphatie verworven heeft, aangevallen, onjuist voorgesteld, en met de meening van éénen harer woordvoerders verward wordt, ja in het oog van velen gecompromitteerd. Die velen nu zijn de rustige aanschouwers van den theologischen strijd dezer dagen, de niet theologen, die zoo gereed zijn hun oordeel te vellen. Opdat Dr. Doedes deze menschen niet verleide om de moderne theologie te veroordeelen en daarbij eenigzins onrustig te worden over den toestand der kerk, vangt Philalethes zijne toegezegde bewijsvoering aan met de bekentenis, dat hij de door den Hoogleeraar vooropgestelde vraag aan zijne leerlingen niet goed begrijpt. Die vraag kwam hierop neder: of zij zich in den tempel aan het vrije onderzoek gewijd durfden wagen, zonder te vreezen, dat zij er ten offer moeten brengen, hetgeen in elk geval behouden moet worden, zoo zij van dienst wilden zijn in de kerk van Christus. En waarom gaat die vraag het begrip van onzen waarheidsvriend te boven? Omdat hij *niet weet*, dat de wetenschap ons dat ontrooven kan, wat in elk geval behouden worden moet, en op deze zijne *onwetenheid* voortredenerende, ontzegt hij haar de magt om dat te doen. Schoone bewijsvoering inderdaad! Ik weet b. v. niet, dat gij, of gij, of gij mij het geld zoudt kunnen ontsteelen, dat ik in elk geval van noode heb, om in mijn levensonderhoud te voorzien, en omdat ik dat niet weet, behoef ik het niet te bewaren noch bevreesd te zijn, dat iemand het mij ontnemen kan. Beste Philalethes! met uw wel meenen zal ik nogtans voorzigtiger zijn, en voor dat ik weet wie gij zijt trachten te zorgen, dat gij niet wegloopt met mijne beurs. Intusschen hoop ik dat gij van uwe

Digitized by Google

vrees om aanmatigend of pedant te schijnen spoedig moogt genezen, opdat ik niet lang op mijne hoede behoef te zijn tegen u, die uwen in de theologische wereld onbekenden naam verzwijgt, met de belofte dat gij dien welligt *later* noemen zult. *Later?* Neen, *eens* hebt gij gezegd, maar ach! dat *eens* is zoo onbepaald; mag ik er bijvoegen: zoodra gij door dit product uwer wetenschap de overtuiging zult verkregen hebben, dat gij hem, zonder dat de wereld u pedant of aanmatigend noemen zal, gerust tegenover den beroemden naam van den *Utrechtschen* hoogleeraar moogt doen drukken?

Gij vraagt op uwe beurt: is dat, wat behouden moet worden, het een of ander feit voor 18 eeuwen geschied? en in denzelfden adem draaft gij door: Arme theologen die dan zelfs niet *denken* moogt, want dat feit kon eens voldoende worden ontkend, en — gij, kondt niet meer van dienst zijn in de kerk van Christus! Neen, dan maar niet dien tempel ingetreden aan het *vrije* onderzoek gewijd. Eilieve, om welke oorzaak niet? Omdat gij dat feit voldoende wilt ontkennen? Ik weet niet dat gij het kunt en daarom ontzeg ik u die magt. Vergeef mij dat ik u daar een slag met uw eigen wapen gaf. Een ander is misschien sterker dan gij. Neen, mijn vriend, want het feit, waarop mijn geloof in Christus rust, is even zeker geschied als ik heden de zon aan den hemel zie staan. Geen mensch kan het voldoende ontkennen. Doch gesteld dat iemand het alzoo ontkennen kon? Welnu dan zou hij mij van dwaling overtuigen, en eens van dwaling overtuigd, zou ik haar niet langer voortplanten willen. Ja, maar dan zoudt gij niet meer van dienst kunnen zijn in de kerk van Christus. Wat nood! Zoodra gij mij bewijst, dat de Christus der Evangeliën niet geboren is, niet geleden heeft, niet gestorven is, niet ligchamelijk opstond uit den dood, noch zigtbaar wederkeerde aan de regterhand van God, dan zal ik u danken, dat gij mij in den tempel aan *het vrije* onderzoek gewijd, de oogen hebt geopend om den leugen te zien, waarop ik vruchteloos mijn vertrouwen stelde, en zonder spijt eene kerk verlaten, die ik nog altoos meen dat op de waarheid, dat Jezus de Christus is, de zoon des levenden Gods, als op den rots der eeuwen is gebouwd. Trouwens, dit is het,

Digitized by Google

wat ik in elk geval behouden moet om niet in naam of schijn, maar in de daad en met de waarheid een Christen te zijn, want daarmede — ik kom er eerlijk voor uit — staat of valt mijn geloof. Doch als dit zoo is dan moogt gij zelfs niet *denken*. Niet mogen *denken*? Ik bid u, waarom mag ik niet *denken* in mijn geval? Omdat ik door te *denken* gevaar loop het fondament te zien wegzinken onder mijne voeten, waarop ik steun? Gij mijn vriend! loopt dan dat zelfde gevaar met uw geloof in God den Vader, den Almagtigen Schepper des hemels en der aarde. Immers gij moet dat geloof laten varen, zoodra het der wetenschap gelukt u voldoende te overtuigen, dat hemel en aarde niet door God geschapen zijn? Ja, dan is het met de geheele theologie gedaan, zoowel met de *antieke* als met de *moderne*, en opdat het daarmede niet gedaan rake, moest gij volgens uwe eigene redenering, maar eenvoudig beginnen met niet *te denken*. Wilt gij des niettegenstaande *aan* iets *denken*, *denk* dan aan den weeprofeet, die den val van *Jeruzalem* voorspellende, eindelijk bij zijn *wée u* ook het *wée mij* voegde; want verbiedt gij mij het *denken* omdat ik *een feit* van noode heb voor *mijn* geloof, gij moet het u zelven dan ook verbieden omdat gij evenmin als ik een feit voor *uw* geloof ontberen kunt. Dat feit is de schepping van hemel en aarde, niet voor honderde, maar voor duizende jaren geschied.

Gij gelooft niet dat Dr. Doedes bedoelde, dat hetgeen behouden moet worden, het een of ander feit is voor 18 eeuwen gebeurd. Neen, zegt gij, daarvoor rust de Christelijke waarheid, ook voor hem, op veel te vasten grondslag. Hoe is het mogelijk, Philaletes, dat gij zoo spreken kunt? Of is de *Christelijke waarheid* niet de waarheid dat Jezus de Christus is, de Zoon des levenden Gods, die door den Vader gezonden werd om zondaren zalig te maken van de zonde, die om dat doel te bereiken leefde, leed en stierf? Gij kunt het evenmin ontkennen als dat wit wit is en zwart zwart. Maar als gij dat niet kunt, wat is *de Christelijke waarheid* dan anders als *het feit* van 's Heilands verschijning in de wereld; en zoo de wetenschap dit feit voldoende kan ontkennen, wat blijft er dan van die waarheid over; en wanneer er niets overblijft van die waarheid, eilieve, waar is dan de vaste grondslag, waarop zij voor u rust? Gaarne wil ik

Digitized by Google

overigens met u gelooven dat Dr. Doedes te veel theoloog is om zijne leerlingen te leeren, dat dat, wat behouden moet worden, het een of ander *dogma* zoude zijn, hetwelk door de kerk als waarheid aangenomen is of geconstateerd. Gij gelooft dat te gereeder omdat Dr. Doedes in zijne toespraak zelf opsomt wat, volgens hem, behouden moet worden. Op bladzijde 1 en volgende leest gij namelijk: „de gemeente des Heeren verwacht van u onder anderen ook, dat gij Jezus Christus prediken zult, als Gods eengeboren Zoon, door Hem in de wereld gezonden om zondaars te behouden; verwacht van u, dat gij Hem zult prediken als den Middelaar Gods en der menschen, in wien men moet gelooven, om met God verzoend, voor God geregtvaardigd te worden, zonder wien men niet tot de kinderen Gods behooren, niet tot het leven in de gemeenschap met God komen kan: verwacht van u, dat gij op Hem, als die tot heil der wereld gekruisigd, door God uit den dood opgewekt, in den hemel verheerlijkt is, wijzen zult als op den volkomen Verlosser der wereld." Dat is, schrijft gij, m. a. w. de hoofdinhoud des Evangelies, en — zou de wetenschap ons dat ontrooven kunnen? Bravo, mijn vriend! Gij ontkent zulks even sterk als ik, doch niet met uw verstand, alleenlijk met uw hart. Immers daar weerklinkt eene stem in uw binnenste, die u toeroept: te zijn, zoo als Christus was, God te kennen, zoo als onze Heiland Hem kende, God lief te hebben, zoo als onze Heiland dat deed, den broeder te beminnen, zoo als Jezus hem beminde, en dan, zoo door Hem tot God te gaan, dat alleen geeft zaligheid. Maar indien ik u vragen mag, hoe komt gij aan die stem? Gij antwoordt niet, en ik maak van uw zwijgen gebruik om u te zeggen, dat gij die stem *niet* zoudt hooren weerklinken in uw binnenste, indien gij even als de *Joden* waart opgevoed in het geloof, dat de *Messias*, dien zij verwachten, nog *niet* gekomen is. De overtuiging, dat Hij werkelijk, en wel voor omstreeks 18 eeuwen, door God gezonden werd, hebt gij bijgevolg geenzins aan die stem in uw binnenste te danken. Gij moet haar hebben gehad voordat gij die stem vernaamt. Nu kunt gij haar nergens anders door verkregen hebben dan door de verkondiging des Evangelies, want het geloof is uit het gehoor en het gehoor is uit het woord Gods.

Digitized by Google

Is het niet zoo? Gesteld dat het zoo is; waar blijft dan uwe stem, indien de wetenschap u voldoende bewijst dat dat Evangelie niets anders is dan een boek vol fabelen en legenden omtrent eenen persoon, die nimmer heeft geleefd?

Helaas! gij die rijk meent te zijn, gij zijt armer dan de arme theologen, die gij straks hebt beklaagd! Neen, roept gij mij toe, want ik geloof, wat ik beleed, omdat ik door Christus God kan leeren kennen, dien niemand ooit te voren heeft gezien, omdat ik door Hem eerst heb leeren inzien en gevoelen, wat de menschelijke natuur vermag, omdat ik door Jezus eerst in het licht van Gods aanschijn wandelen kan, daar men te voren in duisternis en nevelen rondtasten moest. Ziet nu erken ik mijnen Heer als den eenigen volkomen Verlosser, omdat wat der wet onmogelijk was, thans mogelijk geworden is, omdat de zonde veroordeeld is in het vleesch, omdat eeuwig leven alleen dán bereikbaar is, wanneer wij in den Zoon gelooven en door Hem tot den Vader gaan. Dát — beweert gij na deze exclamatie — kan de wetenschap niet wegnemen, want dat zulk een Heer *leeft*, niet in den dood gebleven is, en is verheerlijkt aan de regterhand Gods, en dáár voor ons bidt, zal wel niet worden ontkend. Niet?..... Philaletes wat weet gij toch weinig van de dingen die rondom u gebeuren! Het wordt stoutweg geloochend, en indien het de wetenschap, die zulks doet, nu eens gelukken mogt zulks voldoende te doen, ik bid u, wat hebt gij, zonder de waarheid van dat feit te kunnen vasthouden, aan uw geloof?

Gij durft vrijmoedig beweren, dat hij, die zich toewijden wil aan het heerlijk werk der Evangeliebediening, geheel doordrongen moet zijn van de overtuiging dat de Heer niet in den dood gebleven is maar *leeft*, verheerlijkt aan Gods regterhand, en dáár voor ons bidt, zoodat de wetenschap hem niet deeren kan; terwijl gij ieder, die dit niet van den Christus gelooft, alreede ongeschikt verklaart om ooit een levend getuige van hem te worden, al gelooft hij blindelings *alles* wat hem wordt verteld, — maar nog altoos blijft gij het antwoord schuldig op de vraag, hoe iemand tot zulk eene overtuiging kan geraken, anders dan door de prediking van het woord, dat ons het feit van 's Heilands geboorte, werken, lijden, sterven, opstaan en ten hemel varen

Digitized by Google

berigt. Wat?..... O, vergeef mij mijne onopmerkzaamheid! Ik had het bijna over het hoofd gezien. Gij geeft wel degelijk een antwoord op de door mij voorgestelde vraag. Onze menschenwaarde, d. w. z. ons zedelijk bewustzijn, en dat is weer het getuigenis van Gods geest met onzen geest moet de wetenschap eerst wegnemen eer zij ons dát ontrooven kan, wat in elk geval behouden worden moet. Weg dus met alle uiterlijke bewijzen, want wij hebben in ons zelven het middel om te weten of iets waar is of niet. Bijgevolg gij behoeft geene getuigen meer, gij regters in den lande om te weten of de aangeklaagde al dan niet schuldig is, die voor u staat en vonnis uit uw mond verwacht. Uw zedelijk bewustzijn zegt het u. Inderdaad dat zedelijk bewustzijn is eene kostbare zaak! Staakt gerust uwen arbeid geschiedschrijvers van het voorledene! Wat zoekt gij uwe zinnen suf, wat doorbladert gij de folianten onzer vaderen, wat vergelijkt gij de verhalen van den eenen met die van den anderen? Uw zedelijk bewustzijn is u genoeg niet slechts om te weten *wat* er gebeurde, maar ook om te kunnen mededeelen *hoe* het geschiedde. Dat zegt Philaletes, en daarom durft hij zich wagen in den tempel aan het vrije onderzoek gewijd. Maar wat zie ik? Ach, het is als of ik uit de wolken val! Daar lees ik verder: „de wetenschap kan ons bewijzen dat dit of dat feit nooit is geschied, dat wij hier op traditionelen bodem staan. Het zij zoo." O, neen! het zij zoo niet; want dan zou weer ons zedelijk bewustzijn, waarmede wij zoo hoog wegliepen, niet deugen, d. w. z. geene zuivere kenbron en toetsteen van de waarheid wezen, ja, dan zou het feiten uit kunnen vinden en als waar doen gelden, die eigentlijk gezegd niets anders dan leugenachtige verzinsels zijn. Laat het — beweert Philaletes — de geest van Christus, die de wereld overwint, die de menschheid moet bezielen, *welker aankweeking de gemeente van hare leeraars verwacht*, is nooit traditie. Nooit traditie? Eilieve, zoek mij dien geest dan eens onder de *Heidenen* die nog nooit van Jezus hoorden, en maak mij duidelijk hoe hij zonder de verkondiging des woords tot onze voorouders is gekomen. Mij dunkt hij moet toch wel van den een op den ander zijn overgegaan, anders zie ik ook niet in met welk oogmerk de Zaligmaker zijne jongeren gebood om henen te gaan en

Digitized by Google

te onderwijzen alle volkeren. Gij wel Philaletes?.... Goede vriend, geef mij licht in dat geval. *Ik* verzoek u zulks te dringender omdat gij het middel, hetwelk Dr. Doedes zijnen leerlingen tegen het woelen en werken der wetenschap aanprijst, minder edel en minder goed noemt dan het uwe. Dr. Doedes zegt namelijk, na op bladz. 5 eene voorstelling van uwe rigting te hebben gegeven, dat hij niet gelooft dat de studie der theologie medebrengt *die resultaten der wetenschap over te nemen*, welke gij van haar overgenomen hebt, terwijl hij zijne vrees niet verbergt dat anders de studie der godgeleerdheid niet bij uitnemendheid geschikt zou zijn om iemand voor het werk der Evangelieprediking voor te bereiden. Omdat hij dat gezegd heeft ziet gij zijne hoorders met een zeker gevoel van weemoed aan. Gij noemt het een zeker aan banden leggen van het verstand der theologen, ja, het heeft, naar uw oordeel, wel iets van *Rome's* priesterdom; wel onderzoeken, maar aannemen niet. Ferm gesproken! Doch op grond waarvan? Mag ik vrij uitzeggen wat ik geloof? Ik geloof, dat gij er eigenlijk niet den minsten grond voor hebt. Zoo ja, toon dan aan, waardoor de Hoogleeraar Doedes het verstand zijner leerlingen aan banden leggen wil? Hij geeft hun alleen als zijn gevoelen te kennen, dat de studie, waaraan zij zich wijden, niet noodzakelijk medebrengt dat zij ongeschikt worden voor de verkondiging des woords, meer bekwaam om af te breken dan om op te bouwen, wat naar den wil des Heeren eeuw uit eeuw in moet worden volmaakt. Overigens laat hij het onderzoek of dit al dan niet zoo is geheel aan hen over, zoodat hij in dezen hunne vrijheid ganschelijk niet beperkt. Neen, hij beveelt geenzins: wel onderzoeken, doch niet aannemen! Hij raadt daarentegen: onderzoekt of gij het wel aannemen moet. Waarlijk dat heeft niets van *Rome's* priesterdom, dat is integendeel zoo vrijzinnig als men wezen kan. Houdt dus uwe beschuldiging niet vol, maar herroep haar zoo spoedig gij kunt, of Philaletes gij loopt groot gevaar, dat zij, die uwe brochure lezen, u niet langer voor eenen vriend der waarheid houden. Reeds hoor ik hen den een den ander vragen, of gij soms ook haar vijand wezen kondt?

Door des Hoogleeraars woorden gevoelt gij u niet bijzonder gestreeld. Maar moet men u dan ook altoos streelen om

Digitized by Google

op eenen goeden voet met u te staan? Neen, doch ik ben geraakt als gij mij ongeschikt voor het werk der Evangelieprediking verklaart, gelijk Dr. Doedes schijnt te doen. En zoo Dr. Doedes zulks nu eens werkelijk deed en wel op zulke goede gronden, dat hij u van uwe ongeschiktheid om de kerk van Christus mede op te bouwen volkomen overtuigde? Zoudt gij hem dan niet veeleer dank verschuldigd zijn dan verwijt? Gewis, want een opregt en gemoedelijk vriend der waarheid moet de waarheid boven alles, en derhalven ook boven zich zelven beminnen. Bijgevolg, omdat ik niet alles aanneem, wat mij wordt verteld mag ik geen Evangeliedienaar worden, mag ik niet getuigen van den geest die in mij is, mag ik niet den Christusgeest aan de menschheid mededeelen? Geduld een oogenblik! Wie gaf u aanleiding om iemand met deze en dergelijke vragen te bestormen? Dr. Doedes deed dat niet. Alleen dit wilde hij u aan het verstand zoeken te brengen, dat gij, door ten offer te brengen *hetgeen in elk geval moet behouden worden*, niet van dienst kunt zijn in de kerk van Christus. Hoe kan het zijn dat gij zulks niet begrepen hebt?

Het woord des Hoogleeraars op bladz. 40: „de vraag is slechts wat men voor wetenschap uitgeeft" noemt gij „*eenen slag om den arm*," die elke opwekking tot vrij onderzoek billijkt. Dat schijnt mij toe minder te pleiten voor uw vertrouwen op de wetenschap dan ik wel van u had verwacht. Of straalt uit uw gezegde niet door, dat gij er eenigzins aan twijfelt of zij den toets wel kan doorstaan? Moeijelijker zult gij, neen, kunnen zeggen op die vraag, dan ik u mededeelen kan, waarom Dr. Doedes aan het slot zijner toespraak den raad aan zijne hoorders weggelaten heeft, om, zoo het moderne Evangelie hun bekoorde, eenen anderen werkkring te kiezen, daar zij dan voor de Evangelieprediking ongeschikt zouden zijn. Immers de Hoogleeraar, die als tot verstandigen sprak, mogt wel iets overlaten aan het oordeel zijner discipelen, en heeft zich in dezen waarschijnelijk gedragen naar de spreuk, die ons onderrigt, dat een goed verstaander slechts een half woord noodig heeft.

Volgens Prof. Doedes is de groote strijdvraag onzer dagen „Modern of Apostolisch Christendom?" Gij meent te moeten ontkennen dat die vraag goed is ingerigt, omdat,

Digitized by Google

zoo als gij beweert, de *moderne* theologie niet *tegenover* het *Apostolisch* Christendom staat. Integendeel wil zij er, naar uw oordeel, de ontwikkeling van zijn, d. w. z. *de eeuwige onveranderlijke waarheden, in de geschriften der eerste Christenen vervat, wil zij niet veranderen of wijzigen, maar voorstellen in eenen vorm en in bewoordingen voor onzen leeftijd en de tegenwoordige behoeften der gemeente geschikt.* Schaamt u Philaletes, dat gij zulks zeggen durft. Het is liegen en bedriegen te gelijk. En dat nog wel door iemand, die zich een vriend der waarheid noemt. Wel foei! Mijne pen beeft van verontwaardiging terwijl ik overschrijf, wat gij de goede gemeente alzoo diets maken wilt, en niet dan met moeite kan ik haar bedwingen om bedaard te zijn. Hoe? De eeuwige onveranderlijke waarheden in de geschriften der eerste Christenen vervat, wil de moderne theologie niet veranderen of wijzigen, maar voorstellen in eenen vorm en in bewoordingen voor onzen leeftijd en de tegenwoordige behoeften der gemeente geschikt. De strijd die in onze dagen zoo hevig wordt gevoerd, is dus een strijd over woorden en vormen alleen? Gij weet het beter Philaletes! althans gij kunt het beter weten. Trouwens, gewigtige, hoogst belangrijke waarheden worden er door u en uwe rigting ontkend en deze zijn wel degelijk in de schriften der eerste Christenen vervat. Ja, stemt gij toe, maar die waarheden zijn niet *eeuwig* niet *onveranderlijk*. O, zoo, is dat de achterdeur, die gij openhoudt? Eilieve, wees dan eens voor eenige oogenblikken opregt, en geef ons eens op schrift, welke waarheden, in de schriften der eerste *Christenen* vervat, gij voor *eeuwig* en *onveranderlijk* verklaart, opdat wij daardoor in de gelegenheid worden gesteld u uit uwe eigene confessie te doen zien, welk een verbazend groot verschil er tusschen uw *gemoderniseerd* en der Apostelen *Christendom* bestaat.

Den Hoogleeraar Doedes valt gij hard omdat hij eene verkeerde definitie van de *moderne theologie* zou hebben gegeven. Hij erkent haar aan de bewering, dat wonderen onmogelijk zijn. Gij daarentegen beweert: dit is het kenmerk van mij en mijne geestverwanten niet. Niet? Welnu, dan hebt gij eigentlijk ook niets met Dr. Doedes en zijne brochure te maken, dan zijt gij, volgens hem, geen modern theologant, maar dan is ook al uw praten schermen in de lucht,

Digitized by Google

of treedt gij, op zijn zachtst genomen, als kampioen voor eene rigting op, welke uwe sympathie niet heeft verworven, ja geraakt gij met u zelven, ik wil zeggen met uwe eigene verklaring, dat zij die wel verworven heeft, in lijnregte tegenspraak en strijd. Daarom Philalethes! indien ik u een goeden raad mag geven, zie uw boekske nog eens naauwkeurig na, en laat voortaan niets meer drukken, dat uwe waarheidsliefde zoo verdacht maakt als dit voortbrengsel van uwen geest.

Maar Dr. Doedes neemt Baur als model en naar dat model beoordeelt hij dan allen, die overeenstemmen met dien man! Welnu, mag hij dat niet doen? Neen, want dit is verwarring van personen en zaken, roept gij uit. Verwarring van personen en zaken? Eilieve, wat is hier de zaak? Wat anders als hetgeen Baur heeft geleerd en ook door zijne geestverwanten wordt gepredikt? Van eene verwarring tusschen personen en zaken kan hier dus wel geen sprake zijn. Doch indien Baur en zijne medestanders prediken en leeren wat hun door den Hoogleeraar wordt in den mond gelegd, dan verdient hunne rigting den naam van wetenschappelijke rigting niet. Regt zoo, mijn vriend! Maar nu zijt gij het ook volkomen met Dr. Doedes eens, en zal geen mensch begrijpen, waarom gij hem eigentlijk tegenspreken wilt. Omdat Baur een woordvoerder is van uwe partij? Gij zegt dat gij niet tot zijne partij behoort. Daarmede vervalt ook uwe beschuldiging alsof Prof. Doedes uwe rigting met de meening van een harer woordvoerders zou hebben verward. Het blijkt alzoo dat de door u wel tegengesproken, maar geenzins weêrlegde Hoogleeraar uwe rigting niet compromitteerde noch door eene onjuiste voorstelling er van te geven, noch door haar over het geheel iets aan te wrijven, hetgeen slechts een harer deelen misstaat.

Of eindelijk Dr. Doedes de wetenschap in zijne bekende brochure eenzijdig behandeld en haar goed regt meer dan eens heeft verkracht, zal uit een volgend hoofdstuk, dat ik aan deze boekbeoordeeling toewijden wil, den lezers van dit tijdschrift kunnen blijken.

Brakel, den 5den Julij 1861. J. C. W. QUACK.

Digitized by Google

Theos niet Kosmos! Gedenkschrift als getuigenis voor de waarheid, door Professor K. F. E. Trhandorff. *Naar de tweede Hoogduitsche uitgave door* L. Rijsdijk. *Uitgegeven te Dordrecht, bij* J. P. Revers, 1860.

Met genoegen hebben wij dit werk, dat door de voorstanders der Moderne theologie meer dan eenig ander veroordeeld wordt, omdat het die rigting in haren hartader treft, in onze taal zien verschijnen. De vertaling evenwel had veel beter kunnen slagen. Deze toch laat niet weinig te wenschen over. Maar al merkten wij dit onder de lezing, tot ons leedwezen op, toch hopen wij van harte, dat degenen, die geen Hoogduitsch verstaan, zich aan dat gebrek niet zoo zullen ergeren, dat zij alleen daarom besluiten al het goede te verwerpen, dat hun hier aangeboden wordt.

B. Q.

Dankrede, uitgesproken te Werkendam, op den avond van den 7den Februarij 1861. (*Na het wijken des gevaars, waarmede de ijsverstopping deze plaats en omstreken bedreigde.*) *Door* J. P. Kerkhoff, *Predikant bij de Hervormde gemeente te Werkendam en de Werken. Uitgegeven ten voordeele van de noodlijdenden te Altforst en Appeltern, Wamel en Leeuwen. Te Gorinchem, bij* J. Noorduijn en Zoon, 1861.

Het doel, waarmede deze dankrede uitgegeven werd, staat op den titel vermeld, en de bede des schrijvers, dat Hij, die rijk is in barmhartigheid, ook deze poging tot leniging der rampen van den jongsten watersnood mogt zegenen, bleef geenszins onverhoord. Immers vele honderden exemplaren dezer dankrede zijn verkocht en door het vaderland verspreid. Een woord van aanbeveling behoeven wij dus niet te schrijven. Alleen blijft ons een woord van dankzegging over, en wij plaatsen dat hier met de verklaring, dat het den Eerw. Kerkhoff toekomt, niet slechts om het doel dat hij beoogde, maar ook om het werk dat hij leverde. Zijne dankrede strekt het hart en het hoofd van haren vervaardiger beiden tot eer. Moge zij iets meer uitwerken dan leniging van tijdelijken nood. Strekke zij ook tot verzadiging van den eeuwigen honger van menig onsterfelijke ziel!

X

Digitized by Google

Vier Leerredenen over den rijken man en Lazarus, door Jacob Gerard Staringh, *in leven predikant te Gouderak. Te Zwolle, bij* W. F. Zweers, 1860. *In gr.* 8*vo*, 116 *blz. Prijs f* 0,75.

Wij beklagen den uitgever, die „om zich uit den verachtenden toestand, waarin hij zich door een zamenloop van omstandigheden gebragt ziet, op te heffen," geen beter middel wist, dan het drukken van deze preken. Wij hebben medelijden met den heer Zweers, maar waarheidsliefde gebiedt ons zijne poging niet te ondersteunen; wij moeten een zeer ongunstig oordeel uitspreken over dit werkje. Wil iemand in eene proeve zien, hoe men somtijds in vroegere jaren gepoogd heeft de christelijke gemeente te stichten, met verwaarloozing van de eerste regelen van homiletiek en goeden smaak; hij leze dit boekje en verheuge zich in de overtuiging, dat tegenwoordig zeker geen predikant ten onzent zoo iets aan zijne gemeente zou durven voordragen, Mogt Ds. Staringh aangemerkt worden als de vertegenwoordiger van de predikwijze zijner dagen ('t is echter gelukkig zoo niet!) wel zouden wij reden hebben om te roemen over den vooruitgang, zoowel in theorie als praktijk, op dit gebied. Er worden in ons land vele leerredenen uitgegeven en daaronder niet weinige, die zonder eenige schade ongedrukt hadden kunnen blijven, maar ik houd mij verzekerd, dat er geene enkele bij is, die zoo weinig de eer der uitgave verdient, als de vier hier besprokene. Wie lust heeft ze te lezen, kan vrijelijk beschikken over het ons toegezonden exemplaar.

R. V.

Agatha Welhoek. De Kerk, de Staat en het Hart. Een paar bladzijden uit het archief der Nederduitsche Hervormde gemeente te Delft, medegedeeld door H. de Veer, *Predikant aldaar. Te Delft, bij* H. Koster, 1860. *In post* 8*vo*, 116 *blz. met eene lithographie. Prijs f* 1,25.

Mogten er onder onze lezers zijn, die de éénheid van Kerk en Staat wenschelijk achten, zoo als die, om niet van

Digitized by Google

andere rijken te spreken, in vroegeren tijd, in ons vaderland, ten minste voor zooveel de Hervormde Kerk aangaat, bestond. Mogten er zijn, die de afscheiding betreuren en huiveren van de formule: l'état athée; wij zouden hun gaarne het boekje van Ds. de Veer in handen willen geven. Uit de daarin meêgedeelde historische gebeurtenissen zouden zij leeren, wat hun stellig tot dusver onbekend was gebleven, hoe de naauwe vereeniging van kerk en staat de oorzaak is geweest van botsingen, tusschen de wereldlijke magt en het kerkelijk gezag, waarvan de dreuning gevoeld werd in de verschillende kringen der maatschappij, ja zelfs in het huiselijke leven. Maar is nu de uitgave van dit werkje daardoor geregtvaardigd, dat het duidelijk blijken moet, hoezeer in dit opzigt de tegenwoordige toestand te verkiezen is boven de voormalige? Wij zouden het betwijfelen. Met groot genoegen zouden wij de hier in het licht gegeven stukken aangetroffen hebben in een wetenschappelijk tijdschrift of bijv. in het Nederl. Archief voor Kerkel. Geschiedenis. Maar als afzonderlijk boek, in den vorm, dien de auteur heeft gekozen, behaagt het ons niet. Het boekje heeft nu een tweeslachtig karakter. De titel doet ons eene novelle; ofschoon dan ook eene historische novelle verwachten, en werkelijk heeft de heer de Veer ook, blijkens zijne inleiding en enkele tusschenvoegselen van zijne hand, zoo iets getracht te leveren. De inkleeding echter, daartoe dienende, is zeer mager en zeker niet voldoende om de belangstelling levendig te houden van lezers, die geen lust hebben, om oude officiëele bescheiden van langdradigen stijl en vol stadhuiswoorden door te snuffelen; terwijl voor liefhebbers van oudheidkunde en beoefenaars der geschiedenis de geheele inkleeding overtollig is. Om eenig denkbeeld van den inhoud te geven, nemen wij de eerste regels over uit de voorrede. De schrijver heeft daarin zeer bescheiden en zeer juist de waarheid uitgesproken: „Wat den belangstellenden lezer in de volgende bladzijden verteld wordt, heeft welligt eenige waarde voor den oudheidkenner (hoewel hij zich teleurgesteld zal vinden, bij zoo weinig koorn onder 't kaf), voor den kerkhistoricus (hoewel ook hij 't weinige voor lief zal moeten nemen), voor den psycholoog (ofschoon ook hem een schralen oogst wacht), voor het publiek dat in

Digitized by Google

lectuur slechts verpozing zoekt (al zal ook dit deel mijner lezers maar half tevreden zijn)."

R. V.

Rosa, door Mevr. E. de Pressensé. *Uit het Fransch, naar den tweeden druk. Uitgegeven door de vereeniging ter bevordering van christelijke lectuur. Te Amsterdam, bij* H. Höveker, 1860. *In post* 8vo., 216 *blz. Prijs f* 1,20.

Met genoegen maken wij onze lezers opmerkzaam op het lieve boekje, dat onder bovenstaanden titel is uitgegeven. En gaarne ook voegen wij een woord van aanbeveling daarbij. De werken, uitgegeven door de vereeniging ter bevordering van christelijke lectuur vinden niet overal eene gunstige ontvangst; en wij zouden ze ook niet gaarne allen recommanderen. Maar wat daarvan zij, zulke werkjes als dit te verspreiden, dat verdient toejuiching, daarmêe is de vereeniging, naar onze bescheiden meening, op den goeden weg om haar lofwaardig doel te bereiken. Vraagt iemand, waarin dan het voortreffelijke van dit boekje bestaat? Het antwoord luid: vooreerst in de strekking, die vrij juist wordt aangewezen door het aan Vinet ontleende motto: „Beminnen! beminnen! dat is leven," dat op den titel staat; en door de dichtregels van van der Hoeven Jr.:

„Leven is lieven en lieven is leven,
„Zooveel wordt ieder voor 't leven gegeven!
„Zooveel als liefde zijn adren doorstroomt,"

die boven het eerste hoofdstuk zijn geplaatst. 't Zal wel geene nadere opheldering behoeven, dat hier met *beminnen* en *liefde* geheel iets anders wordt bedoeld, dan wat gewoonlijk schering en inslag uitmaakt van onze hedendaagsche, vooral uit het fransch vertaalde, romans. Doch wij hebben hier dan ook geen roman. De hoofdpersone is, wanneer zij ons voorgesteld wordt, nog geen negen jaren oud en al wat hier van hare lotgevallen en omstandigheden verhaald wordt, vond plaats in het korte tijdsverloop van een groot jaar. Dat eene jaar evenwel was voor Rosa zeer belangrijk, minder nog voor haar uitwendig, dan wel voor haar inwendig leven.

Het denkbeeld dat de waardige auteur heeft willen ont-

Digitized by Google

vouwen en aanprijzen, zou men aldus kunnen formuleren: liefde het beginsel der opvoeding. Op onderhoudenden trant, in levendige aanschouwelijke vormen wordt duidelijk gemaakt, hoe dat beginsel niet te vinden is in de zwakke teêrhartigheid van den vader, die het niet van zich verkrijgen kan, om zijn kind iets te weigeren of eenig leed aan te doen; hoe het niet kan toegepast worden door bloedverwanten, die, hoe goedhartig ook, zich niet weten te verplaatsen in den toestand, in de levenssfeer van het kind; hoe het alleen daar tot zijn regt komt, waar de opvoeder of opvoedster de verschillende geaardheid en aanleg, den onderscheiden ligchaams- en ziels-toestand van ieder kind naauwkeurig in het oog houdt en daarnaar de geheele behandeling inrigt; terwijl natuurlijk de bevordering van het waarachtig belang der kinderen, de eenige leiddraad bij die behandeling moet zijn; hoe de kinderen alzoo moeten opgeleid worden tot het leven der liefde; en hoe de toepassing van dat beginsel, ofschoon aan vele moeijelijkheden onderhevig, mogelijk is en zeker bekroond wordt door eene gezegende uitkomst.

Meen nu echter niet, lezer! dat deze stellingen hier zoo dor en droog weg opgesomd worden. Integendeel, nergens in dit boekje zult gij een stijven preektoon vinden, maar overal de frissche levende natuur, wezenlijke menschen, kleinen en grooten, sprekende en handelende u zien voorgesteld. Ik wil geen resumé van den inhoud hier bijvoegen, om niet vooruit het genot der jonge lezeressen, die vele zullen zijn, naar ik hoop, te bederven. Voor aankomende meisjes acht ik dit werkje bij uitnemendheid geschikt, voor zulke inzonderheid, die geen smaak meer hebben in eigenlijke kinderboekjes en aan wie men de lectuur voor volwassenen toch niet kan of durft in handen geven. De werken voor deze dienstbaar, zijn zeker niet overvloedig te verkrijgen. En daarom betuigen wij gaarne dat, naar ons oordeel, de vereeniging tot bevordering van christelijke lectuur een goed werk heeft verrigt, door dit boekje uit het fransch te laten vertalen en onder hare uitgaven op te nemen. Moet ik nog eene enkele aanmerking hierbij voegen, als ten bewijze van onpartijdigheid; 't zal deze zijn: 't is jammer dat de vertaling niet meer eene omwerking is geworden, dat aan het boekje, of liever aan de geschiedenis, niet eene meer

Digitized by Google

Nederlandsche kleur is gegeven. De toestanden en gebeurtenissen moeten nu aan onze kinderen zoo vreemd voorkomen, zoo geheel anders dan hetgeen zij rondom zich zien en zelve ondervinden, en daardoor kan ligt de goede indruk verzwakt worden.

Evenwel vrijmoedig prijzen wij het boekje aan. 't Is goed geschreven, wel vertaald, netjes uitgevoerd en goedkoop te verkrijgen. Mogten vele moeders het hare dochters ten geschenke geven; en zoo zij hetzelve eens doorbladeren, zullen zij er ligt het een en ander in vinden, dat ook hare belangstelling wel verdient.

R. V.

Bloemlezing uit Middelnederlandsche dichters, bijeenverzameld door Dr. E. Verwijs, *Leeraar in de Nieuwe Talen en Geschiedenis aan het Gymnasium te Franeker. Tweede deel. Geestelijke en burgerlijke poëzij. (Te) Zutphen, (bij)* Willem Thieme, 1859. *In gr.* 8*vo. II en* 213 *blz.*

In het tweede deel zijner Bloemlezing geeft Dr. Verwijs proeven van de geestelijke en burgerlijke poëzij der middeleeuwen. Eerst lezen wij bij hem fragmenten uit den *St. Brandoen*, den *Theophilus* en het gedicht *Vanden levene ons heren.* Daarna uit Maerlants werken, *Der naturen bloeme*, het *Leven van St. Franciscus*, den *Spiegel historiael*, de *Heimelijkheid der heimelijkheden* en den *Rijmbijbel.* Van zijne strophische gedichten zijn de twee schoonste, *Der kerken claghe* en *Vanden lande van overzee* opgenomen.

Maerlants school leeren wij kennen uit gedeelten van den *Grimbergschen oorlog*, de kronijken van Jan van Heelu, Melis Stoke en den pastoor van Velthem en de twee leerdichten van Jan van Boendale, dat van Jan de Weert en den *Mellibeus.* De proeven zijn doorgaans met oordeel gekozen. Ik keur het goed, dat de heer Verwijs de beste stukken heeft opgenomen, al is het ook, dat zij hem, die er niet meer van kent wel eens een te gunstig denkbeeld van het gedicht in zijn geheel geven, wat b. v. het geval is met de hier medegedeelde beschrijving der hel uit het gedicht *Vanden levene ons heren.* Ik zou zelfs wenschen, dat hij het overal gedaan en in plaats van het verhaal der schepping, een ander ge-

Digitized by Google

deelte uit Maerlants Rijmbijbel gegeven had. Wat vóór de uittreksels uit elk gedicht omtrent dat gedicht zelve en den schrijver gezegd wordt is kort en zakelijk. Dit wil nogtans niet zeggen, dat ik overal het oordeel, dat Dr. Verwijs er over velt, zou willen onderschrijven. Hij noemt den *St. Brandaen* „een verward mengelmoes van oudheidensch bijgeloof, eene herinnering aan de vroegere godenleer en een ziekelijk kloostermysticisme." Ik geef hem daar volkomen gelijk in; maar, om billijk te zijn, had hij er moeten bijvoegen, dat wij dit in een gedicht uit dezen tijd en over dit onderwerp niet anders konden verwachten. Bijna al de wonderen die St. Brandaen zag, vinden wij ook nog bij latere schrijvers vermeld, die ze voor even geloofwaardig hielden als de dichter die de reis van den heilige beschreef. Ik twijfel of er wel iets in is, wat Maerlant als leugen zou verworpen hebben. Want Dr. Verwijs zegt wel, van den *St. Franciscus* van dezen dichter sprekende, dat hij dien vertaald heeft, „misschien wel om door de vertaling van dit hyperorthodoxe werk zich van de blaam van onregtzinnigheid te zuiveren, dien hij door de vertaling van den Rijmbijbel op zich had geladen. Anders moet het," voegt hij er bij, „onze verwondering ten hoogste opwekken, dat een verlicht en vrijzinnig man als Maerlant de dolzinnige, walgelijke en belagchelijke wonderen van een heilige heeft kunnen behandelen, voor wien hij, hoe getrouw zoon der kerk ook, geen de minste sympathie kon gevoelen." Maar ik geloof in tegendeel, dat juist die wonderen Maerlant aantrokken. Hij haatte de romans en liet geene gelegenheid voorbij gaan om dien haat lucht te geven, doch het was niet om het wonderbare dat zij bevatten, maar omdat dat wonderbare leugen was. Waar hij het daarentegen voor waarheid hield, was hij er alles behalve afkeerig van. Men zie slechts hoevele wonderverhalen van allerlei soort zijne werken bevatten, hoe gaarne, hoe breedvoerig, hoe naauwkeurig hij ze vertelt. En was Franciscus voor het overige in het geheel de man niet, met wien Maerlant sympathiseerde, — wij geven dit Dr. Verwijs ten volle toe, — zijn consequent streven naar één doel, de kracht en vastheid van wil, die er bij al zijne dweeperij en bij al de dwaasheden die hij verrigtte (in Maerlants oog evenwel zoo dwaas niet al het onze) in den heilige zigtbaar

Digitized by Google

waren, maakte dat de dichter hem hoog genoeg stelde, om, toen zijne Utrechtsche vrienden het verlangden, bereid te zijn Bonaventuraas werk in dietsche rijmen over te gieten.

Dr. Verwijs had in dit deel van zijne *Bloemlezing* een moeijelijker taak te volbrengen dan in het vorige. Van verscheidene der gedichten, waarvan hij hier uittreksels geeft, bezitten wij slechte teksten. Hij heeft ze, waar hij er fouten in vond, daarvan gezuiverd en is hierin meestal gelukkig geslaagd. Er zijn echter veranderingen gemaakt, die ik niet noodig zou achten; verscheidene plaatsen daarentegen onveranderd gebleven, die naar mijn oordeel verbetering behoeven. Zoo zal men men in de uittreksels uit de *Velthemsche Kronijk*, I vs. 22, in plaats van *Ic soude* wel moeten lezen *Hi soude*, en in plaats van *uutgescoren*, vs. 75, *uutgecoren*. Vs. 108 is het woord *daar* te veel. II vs. 83 vermoed ik, dat voor *wesen* gelezen moet worden *wise*.

In cap. IV vs. 24—40 zijn tweemaal twee regels ingevoegd. Ik geloof dat het nog al bezwaar in heeft, aan te nemen, dat de afschrijver, al weten wij dat hij een slordig afschrijver was, tweemaal zoo kort na elkander een paar regels heeft uitgelaten. De plaats is, dunkt mij, op eenvoudiger wijze te verbeteren. Een knaap komt binnen terwijl de koning en zijne ridders zijn gezeten.

„Deus! hoe gerne soudic weten,"
Sprac die gene, „wat heren dit waren,
Die hier sitten in desen scaren
Ende berichten een der dine.
[Daer mi 't herte meest toe hinc.]

Deze laatste regel is bijgevoegd; zonder noodzakelijkheid zou ik meenen: *die dinc* ziet op de zaken waarom de knaap hier verschenen is en heeft voor hem, want hij spreekt bij zich zelven en niet tot eenen der aanwezigen, geene nadere bepaling noodig.

De volgende regel,

Doe sach hi omme al den rinc,

bijgevoegd om een rijmregel te hebben, vervalt dan insgelijks.

De dichter gaat voort:

Digitized by Google

Ende begon daer op ten conine,
Ende so vort tote Lancelote.
„Ja!" seit hi, „sint dat dese genote
So willic Lancelote clagen dan
Mijn verdriet, ende els genen man
Hi zal mi wreken, wetic wale!
Nu maecs den conine nember tale
Want hine can hem selven berechten,
Wat soudi dan over mi vechten?

De derde van deze regels levert geenen goeden zin op. Dr. Verwijs wil er daarom twee tusschen voegen, namelijk,

Mi niet en connen helpen wale
Ende niet en achten mire tale.

Maar deze regels voegen daar niet wel. Hoe weet de knaap, dat de ridders die hij reeds voorbij gegaan is hem niet kunnen helpen? Er is niets gebeurd, waaruit dat bleek. Mij dunkt de afschrijver, die toch reeds genoeg te verantwoorden heeft, wordt hier van te zware misdaad beschuldigd. Geene twee regels, twee letters slechts heeft hij weggelaten. De knaap, zoo zegt het verhaal, begint met den koning en gaat zoo de rij der ridders langs. Hij komt eindelijk aan Lancelot.

„Ja!" seit hi, „sint dat deze *is* genote,
So willic Lancelote clagen dan
Mijn verdriet, ende els genen man.
Hi zal mi wreken, wetic wale!

Door de invoeging van het woordje *is*, men ziet het, is de fout hersteld. *Sint dat* moet hier in de beteekenis van *nademaal* genomen, zoo als b. v. *Lekensp.* III. 3. 552.

Eindelijk leze men nog in den volgenden regel *En* of *In* (dat is *ic en*) voor *Nu*. „Nu Lancelot genoot is," zegt de knaap, „klaag ik mijn leed niemand anders dan hem: hij zal mij wreken. Den koning spreek ik er niet meer van: hij kan zijn eigen pad niet schoon houden, wat zou hij mij dan helpen?"

Wat verder lezen wij:

Van allen sheren conincs gesinden,
Sone heeft niement macht gemene
Dit te doene dan gi allene.

De eerste bij Lelong onverstaanbare regel is op uitmun-

Digitized by Google

tende wijze verbeterd. Alleen zou ik er de laatste letter nog wenschen af te werpen en te lezen:

Van al sheren coninc*s* gesinde,

want *gesinde* in de beteekenis van medgezel, dienaar, herinner ik mij niet ooit in onze oude taal te hebben aangetroffen; als collecticum daarentegen komt het veel voor. *Gemene* in den volgenden regel verhindert niet het als zoodanig op te vatten: het wordt achter andere collective woorden op dezelfde wijze gevonden.

In het volgende caput wordt (vs. 13) voor

ene lelike creature
Die nie was na wives figure
Gemaect

vereischt: *ene die lelikste creature.* Uit het volgende vs. blijkt het.

Bij eenige andere kleinigheden, zoo als cap. V vs. 80, *in stede*, voor *in die stede*, vs. 97 *Ende* voor *En*, enz. wil ik mij niet ophouden; ik mag echter niet nalaten op eene verandering te wijzen, die ik voor geene verbetering houde en die ik vertrouw, dat Dr. Verwijs bij nader inzigt ook herroepen zal. Cap. V vs. 95 lezen wij bij Lelong,

Walewein, die doe op stont,
Ende seide: bi trouwen, dit sal ic wreken.

Heeft misschien Lelongs interpunctie Dr. Verwijs in de war gebragt en hem verleid om *die* voor het relativum aan te zien, en om die reden hier eene fout te vermoeden en *ende* weg te laten? Dat woord behoort hier echter te blijven. Want werpen wij het uit en beschouwen *die* als relativum, dan is het opstaan van Walewein eene daad, die in het voorbijgaan vermeld wordt, die tegelijker tijd met zijn spreken plaats had, maar voor het overige daarmede in geen verband stond. Doch dat is de meening van den schrijver niet. Het waren geene gelijktijdige daden; eerst stond Walewein op, toen sprak hij, en beide, het opstaan en het spreken, zijn hier gevolgen van het gezegde van den bode, beide zijn hier van belang. Onze ouden gebruikten ook zooveel relativa niet als wij, die er onze zinnen dikwijls lang, duister en koud door maken. *Die* is hier demonstrativum en staat

Digitized by Google

bloot expletief, zoo als onze ouden het zeer veel gebruikten, en ons volk het nog gebruikt. *Ende* is dus zonder eenigen twijfel van den schrijver afkomstig.

Nog ééne opmerking. Zij betreft een van die prachtige ἅπαξ λεγομενα, die hier en daar in oude handschriften of drukken voorkomen en waar onze geleerden van vroegere dagen, die alles, zelfs het onverklaarbare konden verklaren, wel weg mede wisten, maar waar die van den tegenwoordigen tijd de beteekenis niet van weten op te geven — omdat zij geene beteekenis hebben. Het is *caesualle*, dat wij cap. I vs. 29 lezen. Waarschijnlijk heeft Prof. de Vries het in zijne *Middelned. Taalzuivering* (ik heb dit boek nu niet bij de hand) niet vermeld, want dan zeker hadden wij het hier niet aangetroffen. Het is niet moeijelijk te herstellen. Slechts de twee eerste letters zijn bedorven. De letter **m** zag de afschrijver voor **ca** aan en las **caeſualle** voor **meſualle**.

Ten slotte beveel ik het werk van den heer Verwijs allen aan, die in onze oude letterkunde belang stellen. Met genoegen zullen zij hier van menig stuk eenen beteren tekst lezen, dan zij tot nu toe bezaten, en kennis maken met Jan van Broedale, hun nog onbekende *Teesteije*, een der merkwaardigste gedichten, die ons uit de middeleeuwen zijn overgebleven.

Den IIp. P. LEENDERTZ Wz.

De Boekanier, voorafgegaan van een Levensberigt en de verspreide Gedichten van H. A. Meijer. *Derde druk.* (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) J. D. Sybrandi, 1861. *In gr.* 8*vo.*, *IV en* 199 *blz. Prijs f* 2,30.

De dichtproeven, welke in dit boekdeel aan het letterlievend publiek worden aangeboden, zijn voorafgegaan door een kort voorberigt, en eene beknopte levensbeschrijving van den auteur, wijlen Meijer.

De lezer zal er uit ontwaren, dat, volgens de onpartijdige getuigenis van onderscheidene achtenswaardige mannen, Meijer een kundig en ijverig zeeofficier, talentvol man en zeer begaafd dichter was. Wij hebben beiden, zoowel de eenvoudige voorrede als het onopgesmukte levensberigt, met

Digitized by Google

groot genoegen gelezen: vooral het laatste doet het hart van den zamensteller, den heer K. Sybrandi, eer aan, en wij vertrouwen, dat eene vlugtige schets er van, onzen lezers niet ongevallig zal wezen.

Hendrik Arnold Meijer werd in 1810, te Amsterdam, geboren, maar ontving grootendeels zijne opvoeding te Haarlem, alwaar zijne ouders zich later hadden gevestigd. Zijn vader, Hendrik Meijer, die hem overleefd heeft, was ook vroeger een vlijtig beoefenaar der dichtkunst, en Loots en Helmers behoorden tot zijne vrienden.

De jonge Meijer was levendig van geest en vlug van bevatting; zijn gemoed was vol poëzij, en de werken der dichters maakten zijne lievelingslektuur uit. Vooral de beroemde bard Ossian vond luiden weêrklank in zijne ziel, en Byron behoorde onder zijne geliefdste dichters.

In 1825, kwam Meijer, als adelborst voor de marine, op de akademie te Delft, en trad, in 1828, in werkelijke dienst op. Het ligt niet binnen ons bestek, een oordeel te vellen over zijne verdiensten als zeeofficier: genoeg zij het te vermelden, dat hij, toen eene in Indië zoo vernielende ziekte, de dyssenterie, in 1854 (de voorrede zegt in 1844: dit is blijkbaar eene drukfout), een einde aan zijn nuttig leven maakte, als luitenant ter zee, eerste klasse, kommandant was van Z. M. brik *de Padang*, en dat hij bij zijne superieuren, vooral bij den admiraal Lucas, om zijne bekwaamheden hoog stond aangeschreven.

Deze derde uitgave van „*de Boekanier*" bevat, behalve dit schoone dichtstuk, eenige gedichten van kleineren omvang, welke allen, meer of min, den eigenaardigen stempel dragen van het talent, dat Meijer als dichter bijzonder onderscheidt. Het eerste, getiteld: „*Aan den Oceaan*," werd vroeger geplaatst in een' jaargang van den „*Almanak voor het Schoone en Goede*," en bij eene aandachtige lezing zal het iederen letterkundige niet ontgaan, dat de herinneringen des dichters aan „*Byron's Child Harolds Pilgrimage*" niet zonder invloed zijn geweest op den loop zijner gedachten. De volgende stukken, die tot opschrift voeren: „*De Overlevering; Herman; Aan mijnen zwager Janus Brongers bij zijne promotie; Vaarwel aan Java*, en *Engeland en de Slavenhandel*, geven allen in voldoende mate overvloedige blijken van de kracht en het

Digitized by Google

vuur, welke naderhand met vollen glans in „*de Boekanier*" zouden pralen. Het is voorts opmerkenswaardig, dat, terwijl de meeste dichters, vooral die van den tweeden rang, buitengewoon vruchtbaar zijn in gelegenheidsverzen, Meijer er slechts een paar heeft vervaardigd. Het schijnt, dat zijne ziel te omvangrijk was, om bij dagelijksche voorvallen te blijven stilstaan; dat de dichtgloed, die hem bezielde, te rijk aan vlammende schichten was, om zijne krachten aan voetzoekers en vuurpijlen op de gewone sleurpaden te verkwisten, en dat de nederige bewustheid zijner gaven hem weêrhield, den kostbaren tijd te verspillen met het zamenlijmen van rijmpjes, die, zoo als zij trouwens verdienen, korten tijd na hunne verschijning, tot scheurpapier worden gedegradeerd.

In het meesterstuk van Meijer, „*de Boekanier*," is de aestetische invloed der Engelsche literatuur, en bovenal die van den onnavolgbaren Byron, niet te ontkennen. Het sarcastische en bijtende, welke den grooten dichter van het trotsche Albion karakteriseren; het verachten van de menschen (die men, naar onze innige overtuiging, niet mag mepriseren, schoon sommige hunner, vooral de *pieds-de-veau* en huichelaars, het dubbel verdienen!); het ongevoelig zijn voor het oordeel der wereld, die slechts naar den schijn uitspraak doet, en die den bekwamen man miskent, zoo niet vertrapt, als deze niet sterk genoeg is, om haar ontzag in te boezemen door de magt van het gouden kalf of den invloed van familie-betrekkingen of vermogende superieuren: ziet daar de praedominerende elementen, die het voornaamste gedicht van Meijer plaatsen, boven den zoetsappigen en zouteloozen melk- en waterkost, welken vele onzer hedendaagsche dichters aan de gevierde domheid met gekromden rug aanbieden.

Slechts met moeite onthouden wij ons zelven het genoegen om den lezers der „*Vaderlandsche Letteroefeningen*" den inhoud van „*de Boekanier*" te verhalen; doch, wij willen hun het aangename en verrassende eener geest- en hartveredelende kennismaking niet ontnemen. Het boek is ten volle waardig, gekocht, gelezen en herlezen te worden. Voor hen evenwel, die welligt nog niet in de gelegenheid zijn geweest, een of ander geestprodukt van den verdienstelijken Meijer te leeren kennen, dienen de volgende aanhalingen, als bewijzen

Digitized by Google

van den echt dichterlijken geest, die zijne werken tot een blijvend sieraad zullen verstrekken, en hem eene eervolle plaats onder de Nederlandsche dichters hebben doen verwerven.

I (blz. 58.)

Wie vindt de ware vrijheid? Meijer antwoordt ons:

Vrijheid! Vrijheid! is thans 't wachtwoord; niemand zij meer slaaf noch heer!
En in Oost en West galmt de echo niets dan vrijheidskreten weêr!
Vrijheid! — jublen alle monden — Vrijheid is de grootste schat!
En wen wil soms andren geven, wat men nimmer zelf bezat.
Ach! van allen, die haar zoeken, slaagt de Wijze alléén, die weet,
Dat men vrij kan zijn in boeijen, en een slaaf in 't vorstenkleed!

II (blz. 97—98.)

Ridder Arnold stort zijn hart voor de schoone Aleid uit: hij eindigt zijne welsprekende ontboezeming met deze woorden:

„Voor mij heeft op deze aarde
Geen wereldschepter, zonder Aleids liefde, waarde;
Mij zal uw boezem tot een koningszetel zijn;
Uw liefdestralend oog een eeuw'ge zonneschijn;
Mijn wereld de enge kring, waarmêe me uw arm omkronkelt,
En elke lach van vreugd, die uit uw blikken fonkelt,
Vergoeding voor mijn rang, mijn stand en ouden naam!
De hemel van uw' liefde is meer, dan schat en faam!"

Hierop vervolgt de dichter:

Een vlammenkus, wiens zin de rijkste woorden tartte,
Het hevig zwellen van 't verrukte maagdenharte,
Een trillende armendruk gaf antwoord aan zijn stem,
Eer de arme taal zulks kon, met meer dan woordenklem.
Wel hem! wien 't noodlot, in het bontgekleurde leven,
Een enklen polsslag lang dien wellust heeft gegeven,
Die in de ontgloeide borst, van hemellust doorwoeld,
De zwijgende almagt van dat antwoord heeft gevoeld!
O! in dien vuurkus, in het siddren van de leden,
In 't helder parelvocht, aan 't zwijgend oog ontgleden,
In d'onbemerkten zucht, der volle borst ontweld,
Die golvende aan den boei van de enge keurs ontzwelt,
Is diepe waarheid, onnavolgbaar voor den logen,
Is overreding, wier welsprekend alvermogen
Den bangen twijfel uit de ontroerde borst verbant,
Gelijk, bij 't opgaan over 't nat bedauwde land,
Het albezielend vuur der heldre morgenstralen
Den nachtmist wegvaagt uit de schemerende dalen.

Digitized by Google

III (blz. 199.)

Niemand wreke zich! — Meijer drukt dit Godsbevel aldus uit:

Waag 't nimmer met uw' zwakke vingeren,
Kortzigtig kind van brozen stam!
Om 't wapen van Gods wraak te slingeren,
Wat schijnbaar leed u overkwam;
Opdat het in uw hand niet dwale,
En op uw' eigen schedel dale!!!

Met deze regels wordt „*de Boekanier*" besloten, en leggen ook wij de pen neder.

Vooraf echter nog een enkel woord. De druk is zeer net en laat niets te wenschen overig. Ook de plaat, die ter linkerzijde van den titel staat, verdient lof.

Z. 1861. L. A. H.

Bezwaren tegen het ontwerp van wet op de nieuwe regterlijke inrigting. *'s Gravenhage*, H. C. Susan CHz, 1860. *Prijs* *f* 0,40.

Deze brochure werd geschreven, terwijl het thans aangenomen wetsontwerp, houdende eene nieuwe regterlijke inrigting bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal aanhangig was, doch schijnt op het oordeel der vertegenwoordiging weinig invloed te hebben uitgeoefend. Wij kunnen ook niet ontkennen, dat vele beweringen, in dit vlugschrift voorkomende, wat al te vlugtig zijn neêrgeschreven en haren feitelijken grondslag missen. Ten onregte wordt daarin toch de vermindering van het getal hoven als het leidend beginsel dezer nieuwe regterlijke inrigting beschouwd, waarvan al de overige wijzigingen de uitvloeisels zouden zijn. Intusschen heeft de Regering een en andermaal in de gewisselde stukken doen uitkomen, dat het behoud van een hof van cassatie als het grondbeginsel dezer voordragt moet worden aangemerkt. Uit de aanneming van dit grondbeginsel moest noodwendig volgen de aanwijzing van afzonderlijke ligchamen als hoven van appel. Wij willen nu niet onderzoeken, of de Regering de beperking van het aantal hoven niet verder had behooren uit te strekken, maar wij wenschen alleen te rectificeren die opvatting, welke het doet voorkomen, alsof de vermindering van het getal hoven is geweest het leidend be-

Digitized by Google

gissel, het doel dezer voordragt. Zij is enkel geweest de vrucht eener ervaring door weinigen betwist, welke, nu er sprake was van eene nieuwe regterlijke inrigting, over het weelderige stelsel van elf hoven den staf had gebroken.

Eene andere stelling, die de onbekende schrijver aanneemt, schijnt ons mede toe aan groote bedenkingen onderhevig te zijn. Het betreft het wantrouwen, door hem gesteld in de bekwaamheid van de leden der regterlijke magt, waarin tot dusverre geen waarborg zou gelegen zijn voor eene goede regtspraak. Wij hebben nergens dit wantrouwen onbeschroomder uitgedrukt gezien, dan in dit geschrift, maar het bewijs voor de juistheid dier stelling wordt ook in dit geschrift *niet* geleverd. De argumenten, door den schrijver bijgebragt, zijn zeer weinig afdoende. Dat Themis tot nog toe zoo slim is geweest om haren blinddoek ten dien aanzien aan het groote publiek over te doen, gelijk de schrijver op bladz. 13 beweert, is niet geheel juist. Dat inzonderheid onder de uitspraken der kantonregters vele gevonden zullen worden, die den toets eener strenge kritiek niet kunnen doorstaan, gelooven wij gaarne, en dat, indien die kantonregters bij de invoering eener nieuwe regterlijke inrigting, hunne betrekking behouden, dit ten nadeele zal zijn van de justitiabelen, ook dit willen wij volmondig erkennen, vooral met het oog op de uitbreiding, welke hunne regtsmagt zal ondergaan. Doch de schrijver ziet hier voorbij, wat hij zelf op bladz. 7 beweerde: „Niet wat wel eens het geval kan zijn, maar wat in den regel het geval is, *zindaar* de vraag." En nu is het niet te ontkennen, dat het wantrouwen, door den schrijver als regel vooropgezet, door de ondervinding niet wordt gewettigd. Dat de partij, die in het ongelijk wordt gesteld, over het gemis van bekwame en kundige regters klaagt, en door appel of cassatie herstel tracht te verkrijgen van het vonnis, ten zijnen nadeele gewezen, wat bewijst het? niets. Dat 48 percent der correctionnele vonnissen, waarvan appel, door den hoogeren regter zijn vernietigd, kan evenmin iets afdoen, want in vele gevallen is die vernietiging niets anders dan eene bevestiging met eene geringe verhooging of vermindering der opgelegde straf, terwijl, indien de hoogere regter in sommige gevallen de uitspraak des eersten regters vernietigt, daaruit wel volgt, dat die beide

Digitized by Google

regtscollegiën welligt met geringe meerderheid een verschillend oordeel over de zaak hebben geveld, maar volstrekt niet altijd, dat de hoogere regter beter heeft geoordeeld.

Degene, die slechts eenigzins met de behandeling van regtsgeleerde vraagpunten bekend is, zal ons dan ook wel willen toegeven, dat de vernietiging van eene uitspraak van den lageren regter niet altijd het gevolg is van onkunde of dwaling, maar dikwijls van eene verschillende opvatting der wet, zoodat nog altijd de vraag overblijft, of de ware oplossing door den lageren dan door den hoogeren regter is gegeven. Daarenboven vernietigt deze bewering zich zelve. Wil men de onkunde des regters afleiden uit het aantal uitspraken, dat door een hoogeren regter wordt vernietigd, dan verliest men uit het oog, dat in het stelsel, dat zoozeer aan de onkunde van *iederen* regter vasthoudt, de uitspraak van den hoogeren regter geen genoegzamen waarborg oplevert voor deugdelijker regtspraak dan van den lageren regter is uitgegaan. Die te veel bewijst, bewijst niets. Men zal toch niet willen beweren, dat de smet, die op onze regters geworpen wordt, alleen den lageren treft, want men ziet dan voorbij, dat in het stelsel der trapsgewijze promotiën, dat bij benoemingen tot een hoogeren zetel in de magistratuur nog altijd pleegt gevolgd te worden, volstrekt geen zekerheid is gelegen dat de hoogere regter zich door kunde en scherpzinnigheid boven den lageren onderscheidt. Heeft hij eenmaal zijne studiën op geene vaste grondslagen gelegd, waarop hij, de maatschappelijke loopbaan ingetreden, deze kan voortbouwen, wat baat het, of men hem een hoogeren zetel aanwijst, zijn inkomen vermeerdert en hem het leven aangenaam en gemakkelijk maakt?

Wij ontkennen dus volstrekt niet dat er in de magistratuur en in het parquet vele leden zullen gevonden worden, wien het aan de genoegzame kennis en ijver ontbreekt: wij komen alleen op tegen het al te donkere tafereel, dat door den schrijver dezer brochure hieromtrent is opgehangen. Te regt zijn dan ook in de vertegenwoordiging tegen dergelijke beweringen krachtige stemmen opgegaan en is men er rondborstig voor uitgekomen, dat Nederland, wat gebrekkigs het aankleve, er zich op beroemen mag dat het regters telt, die met onpartijdigheid en met gemoedelijkheid regt spreken,

Digitized by Google

en die ten volle bewust zijn van de gewigtige taak, welke hun is opgedragen.

Nogtans, het is niet voldoende dat de regter onpartijdig, gemoedelijk zij: hij moet vooral onafhankelijk zijn, zal zijne regtspraak vertrouwen kunnen inboezemen. Vele bepalingen zijn in de aangenomen voordragt gebragt, waardoor die onafhankelijkheid wordt bevorderd. Aan de reeds in de bestaande wet voorkomende onvereenigbaarheid van het regterlijke ambt met het bekleeden van andere bezoldigde betrekkingen, is eene belangrijke uitbreiding gegeven. Maar wat zal van al deze bepalingen het voordeel zijn, indien niet in eene ruime bezoldiging van den regter de krachtigste waarborg van zijne onafhankelijkheid is gelegen? Of zal men niet meenen dat de nieuwe wet, door aan de eene zijde de onvereenigbaarheid tusschen verschillende betrekkingen uit te breiden en belangrijke neven-bezoldigingen en emolumenten af te schaffen, hoe prijzenswaardig ook, en door aan de andere zijde de bezoldigingen van de regters te behouden op den tegenwoordigen bekrompen voet, meer dan ooit een hinderpaal zal in den weg leggen om onafhankelijke en zelfstandige regters te bezitten? Allezins behartigenswaard en vrij van overdrijving, zijn de opmerkingen, die de schrijver hieromtrent mededeelt, en inderdaad is men geneigd te meenen, dat de Regering zich eene spotternij veroorloofde, toen zij verklaarde, dat de jaarwedden der regters bij deze wet *eenige* verhooging ondergingen..... zegge van *f* 100 of *f* 200, door den schrijver niet ten onregte genaamd het bedrag eener gratificatie aan een klerk op een kantoor, die gedurende een geheel jaar ijverig gepend heeft. Het is waar, in den regel is die ruime bezoldiging voor den regter geene behoefte, daar hij meerendeels behoorende tot den rijken stand, door geboorte en afkomst reeds van zelve onafhankelijk is. Dit is zeker niet te ontkennen, maar juist hierin is het groote kwaad gelegen, dat op deze wijze het regterlijke ambt tot eene bloote eere-betrekking wordt verheven en dienstbaar wordt gemaakt aan de aanzoeken van hooggeplaatste personen, die aan hunne neefjes of schoonzonen, die op de academie niet hebben gestudeerd, omdat zij *rijk* waren, eene betrekking willen bezorgen, niet omdat zij daarvoor bekwaam, maar omdat zij *rijk* en daarom onafhankelijk zijn. De reg-

Digitized by Google

terlijke waardigheid behoort te worden toegankelijk gesteld voor de uitstekendsten onder de regtsgeleerden, onverschillig tot welken stand in de maatschappij hij behoort, onverschillig of hij eene aristocratische of eene nederige levenswijze volge, maar niet langer een toevlugtsoord te zijn voor de rijken alleen, die naar den titel jagen en nooit met hun lot tevreden, steeds trachten op te klimmen tot eene hoogere waardigheid, om daardoor meer aanzien en invloed te verkrijgen. Dit nu kan alleen geschieden door den regter ruim te besoldigen, naar regt en verdienste te bezoldigen, door de ervarenste pleiters, den kern der balie, over te brengen in de magistratuur en op deze wijze een *élite* van voortreffelijke en onafhankelijke regters te vormen, in wie de regtzoekende in alle zaken, zelfs in die, waarover thans scheidslieden gewoon zijn te oordeelen, zijn volkomenste vertrouwen kan stellen en aan wier regtspraak hij zich gaarne onderwerpt. Bezuiniging moge op het tijdstip der grondwetsherziening ook voor de vestiging eener nieuwe regterlijke organisatie het eerste bestanddeel zijn geweest, zij is het thans in veel mindere mate. Nu de toestand der schatkist zoozeer is verbeterd, mag goed regt niet aan goedkoop regt, mogen goede regters niet aan goedkoope regters worden opgeofferd, indien men bedenkt, dat het hier eene uitgave betreft, waarbij de hoogste, wel mogt de heer Wintgens zeggen, de *teederste* belangen van alle ingezetenen, zonder onderscheid van stand, woonplaats of politieke denkwijze kunnen betrokken worden. Waarom, vraagt de schrijver, deinst men zoo terug voor eene verhooging van het eindcijfer van het vierde hoofdstuk der staatsbegrooting, wanneer toch het algemeen belang die verhooging zoozeer vordert? Wij vragen het met hem, maar wij vragen tevens: wat zal uwe nieuwe regterlijke inrigting baten, wat nut zullen al de verbeteringen en hervormingen, welke gij wenscht in te voeren, opleveren, indien gij niet vóór alles voor kundige, wel onderwezen, behoorlijk opgeleide regters zorgt, de lang genoeg vertraagde regeling van het hooger onderwijs niet tot stand brengt, en het inkomen der regters wel *eenige*, maar niet eene *belangrijke* verhooging doet ondergaan? Wij verheugen ons, dat al deze zoozeer gewenschte maatregelen kunnen tot stand komen, zonder dat de in werking treding der nieuwe wet daardoor zou behoe-

Digitized by Google

ven te worden belemmerd, en wij eindigen met den schrijver vooral hiervoor onzen dank te betuigen, dat hij op eene billijke verhooging der regterlijke bezoldigingen met kracht en overtuiging heeft aangedrongen. Wordt de aandacht op dit punt toch voortdurend gevestigd, dan zal de Regering hierin eenmaal *moeten* voorzien. J. S.

Mr. A. J. van Deinse, *de Algemeene Beginselen van Strafregt, ontwikkeld en in verband beschouwd met de algemeene bepalingen der Nederlandsche strafwetgeving. Tweede, geheel omgewerkte en verbeterde druk.* (*Te*) *Middelburg*, (*bij*) J. C. & W. Altorffer, 1860. *Prijs f* 7,25.

Over dezen herdruk, en wel mag hij heeten een omgewerkte en veel verbeterde herdruk, is tot dusverre slechts ééne stem opgegaan: wij voegen er de onze gaarne bij. De kundige schrijver had door de uitgave van dit handboek voor het eerst iets over het *geheel* der strafregterlijke wetenschap geleverd, terwijl tot dusverre nog slechts bepaalde onderdeelen behandeld en tot een onderwerp van ijverige nasporingen waren gemaakt. Was het wonder, dat daardoor in de eerste uitgave groote gebreken en leemten werden gevonden? De heer van Deinse, die daarvan zelf de bewustheid had bekomen, heeft thans zijnen arbeid niet slechts nagelezen, maar herzien en omgewerkt. Inderdaad zijn de hoofdstukken over poging, medepligtigheid en over den maatstaf der straffen, bijkans als geheel nieuw te beschouwen. Ook aan het geschiedkundig overzigt van het strafregt is eene belangrijke uitbreiding gegeven, terwijl al wat in de eerste uitgave omtrent de plaatselijke verordeningen was te boek gesteld, grootendeels is vervangen door eene meer bepaalde en inderdaad zeer naauwkeurige en duidelijke ontwikkeling van de sedert in werking zijnde gemeentewet. Doch, waar zouden wij eindigen, indien wij al de verbeteringen, in dit werk gebragt, wilden opnoemen en vooral dezen veelomvattenden arbeid in al zijne onderdeelen wilden nasporen of beoordeelen? Hiervoor is het ook in dit tijdschrift minder de plaats. Hier bepalen wij ons tot de verklaring, dat de schrijver aan de beoefenaren der wetenschap van het strafregt, zoowel als aan den strafregter zelven

Digitized by Google

eene onwaardeerbare dienst heeft bewezen, dat de ijver en het doorzigt van den schrijver bewondering en eerbied afpersen en dat het tijdschrift, gewijd aan Vaderlandsche Letteroefeningen, inzonderheid niet mag voorbijgaan die verdienste in dit werk op te merken, dat het een vaderlandsche arbeid en een vaderlandsch gedenkteeken is. Want bedriegen wij ons niet, dan is juist hierin de groote verdienste van dit handboek gelegen, dat het zich niet bepaalt om de verschillende theoriën over strafregterlijke onderwerpen kort en bondig uit een te zetten en daaromtrent des schrijvers gevoelen te openbaren, maar dat het vooral de Nederlandsche strafwetgeving naauwkeurig met wetenschappelijken zin onderzoekt en toetst aan de wijsgeerige grondslagen en beginselen, waarop onder de beschaafde volkeren de strafregtsleer moet geacht worden te berusten. Zoo dit werk bij de toepassing der strafwet onmisbaar is, ook bij eene aanstaande invoering van een echt vaderlandsch Wetboek van Strafregt, waarnaar Nederland haakt, sedert het zijn onafhankelijk bestaan herkreeg, zal dit werk ook voor den wetgever van onberekenbaar nut kunnen worden geacht en omtrent vele onderwerpen tot leiddraad verstrekken.

De uitvoering van dit werk verdient den meesten lof, zelden schenen ons papier en druk van een juridisch werk zoo onberispelijk. De uitgevers hebben het uitwendige in volkomene overeenstemming gebragt met den rijken inhoud van dezen arbeid, een arbeid, waaraan niet slechts dit voordeel is verbonden, dat hij de vrucht is van langdurige studien, maar die ook daarom op waardering aanspraak mag maken, dat hij de beoefening der strafregterlijke wetenschap opwekt en verlevendigt. Zóó baant dit werk zich zelf een weg.

Handboek der Praktische Geneeskunde van Dr. Hermann Lebert, *Hoogleeraar in de Geneeskundige Kliniek en bijzondere Pathologie en Therapie te Breslau. Naar den tweeden druk in het Nederduitsch overgebragt door* Dr. A Drielsma. *Met eene voorrede van* Dr. I. van Deen, *Hoogleeraar in de Geneeskunde te Groningen. Iste en IIde Aflevering.* (*Te*) *Groningen*, 1860. *In* 8*vo. blz.* 1—272.

Onder de talrijke, in de school van Schönlein te Berlijn

Digitized by Google

gevormde geneeskundige, die zich als verdienstelijken geleerden hebben doen kennen, en zóó tot den roem huns leermeesters, die zelf van het schrijven steeds afkeerig gebleven is, veel hebben bijgedragen, mag aan Hermann Lebert eene voorname plaats worden toegekend.

Gelijk zijne vroegere werken, inzonderheid zijne *Physiologie pathologique, ou Recherches cliniques, expérimentales et microscopiques sur l'inflammation, la tuberculisation, les tumeurs* etc., hem daarop aanspraak gaven, zoo geldt dit evenzeer met het oog op zijnen jongsten letterkundigen arbeid, op zijn *Handbuch der praktischen Medicin*, waarvan de inmiddels naar Breslau verplaatste hoogleeraar, reeds na een zeer kort tijdsverloop, eene tweede verbeterde uitgaaf heeft mogen voltooijen. Die tweede uitgaaf van het oorspronkelijke wordt thans, gelijk uit de twee bovenstaande afleveringen blijkt, door den heer Drielsma in het Nederduitsch overgebragt, en bij het einde des eersten deels, zal eene voorrede van den hoogleeraar van Deen aan het werk worden toegevoegd. Ofschoon wij eerst dan, of liever, eerst na de voltooijing van het tweede of laatste deel, tot de beoordeeling van het geheel in staat zullen zijn, zoo strekken echter de beide door den vertaler geleverde afleveringen reeds nu tot eene gunstige aanbeveling. Daaruit toch blijkt, dat de vertaling aan eenen voor die taak allezins berekenden deskundige werd toevertrouwd, en dat het werk zelf, zoowel uit een wetenschappelijk als praktisch oogpunt beschouwd, niet minder aan het tegenwoordig standpunt onzer physiologische en pathologische kennis, dan aan de behoeften van onzen tijd beantwoordt. Reeds in de beide voor ons liggende afleveringen worden allerbelangrijkste, in verschillende groepen gerangschikte ziekteprocessen behandeld, zoo als de exanthematische koortsen, de febres intermittentes, de typheuse koortsen en andere ziekten van miasmatischen oorsprong, terwijl de wijze, waarop dit geschiedt, aantoont, dat de schrijver ons niet alleen de vruchten zijner uitgestrekte wetenschappelijke kennis, maar vooral die van eene rijke, hoofdzakelijk in onderscheidene hospitalen, gedurende een 25jarig tijdvak verkregene, geneeskundige ervaring mededeelt. Wij hopen dat de vertaling van het geheele werk, overeenkomstig de toezegging van den uitgever, nog in den loop van dit jaar zal kunnen vol-

Digitized by Google

teoid worden, en wij stellen ons voor, ons er dán dem meer uitvoerig verslag van te geven.

De Ambulance. Practische waarnemingen over de geschotene wonden; gevolgd door eenige brieven aan eenen ambtgenoot, over de gekwetsten van Palestro, Magenta, Marignano en Solferino, door L. Appia, *Medic. et Chirurg. Doctor, Lid van de Geneeskundige Faculteit te Genève ens. Uit het Fransch overgezet, door* B. G. van der Hegge Zijnen, *Officier van gezondheid 2de klasse. (Te) Utrecht, (bij)* B. Dekema, 1860. *In Post 8vo. bl. 297. Prijs f* 1,80.

Gelijk wij aan de veldtogten van vroegeren tijd de voortreffelijke *Mémoires de Chirurgie militaire* van Larrey en zoo vele andere belangrijke bijdragen voor onze genees- en heelkundige kennis te danken hadden, zoo zijn ook de barricade-gevechten te Parijs, de hardnekkige op het Russische schiereiland geleverde strijd en laatstelijk, de nog versch in het geheugen liggende Italiaansche bevrijdingsoorlog, in dat opzigt allezins vruchtbaar geweest. Aan de belangrijke geschriften, die de militaire chirurgie, dien ten gevolge aan onderscheidene Fransche en Engelsche schrijvers verpligt is, staan de *praktische waarnemingen* van Appia waardiglijk ter zijde. Daarin wordt de leer der geschotene wonden uitvoerig behandeld en door talrijke eigene waarnemingen, waartoe de schrijver in de Italiaansche hospitalen ruimschoots in staat gesteld werd, opgehelderd. Het lezen en bestuderen dier ziekteverhalen zal niet alleen voor de heel-, maar ook voor de geneeskundigen hoogst nuttig zijn, daar onderscheidene hoofdstukken van het werk, zoo als b. v. over de bloedingen, over den tetanus, over de hoofd- en borstwonden, over het doen van aderlatingen enz., het naauw en onafscheidelijk verband tusschen genees- en heelkundige kennis duidelijk doen uitkomen. Bij de groote belangrijkheid van het werk had de vertaler, in het volbrengen van zijnen arbeid, met grootere zorgvuldigheid moeten te werk gaan. Gelijk de stijl somtijds zeer stroef is, zoo ontbreekt het ook geenszins aan taal- en drukfouten.

Digitized by Google

Studiën over krankzinnigheid en gemoedelijden. Een leerboek voor de kennis der krankzinnigheid en de geneeskundige verpleging van krankzinnigen, door Dr. Heinrich Neumann, *vermeerderd met de Nederlandsche wetgeving op krankzinnigen en krankzinnigen-gestichten, en met aanteekeningen bewerkt voor Nederland,* door Dr. J. J. Kerbert, *Practiserend Geneesheer te Koog aan de Zaan.* (*Te*) *Amsterdam,* (*bij*) J. H. Gebhard en Co. (1860). *In* 8*vo. XIV en* 288 *blz.*

De verdienstelijke vertaler, of liever, bewerker van Neumann's *Studiën*, doet in eene uitvoerige inleiding den geest en de strekking van dat geschrift beter kennen, dan het door ons in een beknopt verslag zou kunnen geschieden. Gelijk hij in die inleiding het standpunt heeft aangewezen, waarop de lezer zich plaatsen moet, om het boek van den Duitschen auteur te kunnen beoordeelen en er behoorlijke vrucht uit te trekken, zoo heeft hij zich tevens verdienstelijk gemaakt door er niet alleen eenige aanteekeningen aan toe te voegen, maar ook het boek te vermeerderen met de Nederlandsche wetgeving op krankzinnigen en krankzinnigengestichten. Eene eigenlijke beoordeeling van het werk en eene nadere aanwijzing van de vele belangrijke, daarin behandelde vraagstukken, zouden eene grootere uitvoerigheid vorderen, dan de aard en strekking der Vaderlandsche Letteroefeningen gedoogen. Het *Tijdschrift van de Nederlandsche Maatschappij van Geneeskunde* zal voor een zoodanig beoordeelend verslag eene geschiktere plaats zijn, en de volvoering dier taak zij aan een' onzer, op het gebied der psychiatrie met lof bekende, vaderlandsche geneeskundigen opgedragen!

Populaire Voorlezingen over Scheikunde, gehouden in het genootschap „Diversa sed Una" te Dordrecht (Afdeeling van de Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen) door S. E. G. Holtzapffel, *Apotheker te Dordrecht.* (*Te*) *Dordrecht,* (*bij*) Franciscus Blom, 1860. *Prijs f* 2,80.

Gewoonlijk, als men een leerboek ter hand neemt dat over eene of andere wetenschap handelt, ontwaart men uit de

Digitized by Google

Voorrede (liever: Voorwoord) dat het in eene reeds lang bestaande *behoefte* voorziet, niettegenstaande men weet dat hun getal is... legio. De heer H. heeft echter wijselijk begrepen, dit woord niet te moeten bezigen overtuigd als hij is, dat er in den laatsten tijd zooveel leerboeken over Scheikunde zijn uitgekomen, dat men bijna niet weet welk boek men het eerst zal aanbevelen, maar als leerboek zijn deze in druk verschenen voorlezingen dan ook geenzins bestemd; ze zijn volgens den heer H. enkel in het licht gegeven op begeerte van vele toehoorders, die de heer H. onder zijn auditorium telde en in zooverre hebben wij er vrede meê, omdat daarin het onmiskenbaar bewijs ligt, dat de zucht naar kennis meer en meer begint te ontwaken, getuigen het de stapels: „Populaire voorlezingen, voordragten, handboeken, handleidingen, brieven" enz. die jaarlijks het licht zien; zeer vele dergelijke die nu en dan onder onze aandacht komen, beantwoorden echter weinig aan den titel, daar ze òf te geleerd zijn en dus boven de bevatting gaan van het eigenlijke volk voor wie ze bestemd zijn, òf zoo weinig degelijks bevatten dat het „volk" er toe gebragt wordt, om geen hoogen dunk te krijgen van de wetenschap die men het wil leeren beoefenen, doch wij bekennen dat ook hierin de middenweg niet gemakkelijk is te vinden en dat volgens den heer H., het schrijven in zoogenaamden populaire(n) trant niet altijd even gemakkelijk is vol te houden. In vroegeren tijd hield men er bijv. veel van, om zulks te doen bij wijze van zamenspraken tusschen: „den vader" (een ultra geleerd persoon) „Jantje, Lotje" enz. (allen zeer leergierige en voor hunne jaren bevattelijke kinderen) waaraan ons nog het Natuurkundig Schoolboek van Buis zaliger, herinnert; sedert men echter bespeurd heeft, dat het geslacht van zulke wijze kindertjes geheel is uitgestorven, heeft men eene andere methode gevolgd, meer overeenkomstig de eischen des tijds, waarbij het opmerking verdient, dat de geleerdste mannen het niet beneden zich achten van hunne kennis mede te deelen tot zelfs aan den minsten leek, hetwelk men vroeger zooveel mogelijk trachtte te voorkomen, door alles wat betrekking had op wetenschap, in eene alleen voor ingewijden verstaanbare taal te schrijven, waarbij het: „Odi et profanum vulgus" eene strenge toepassing vond.

Digitized by Google

De voor ons liggende populaire voorlezingen beantwoorden daarom beter aan het doel dan de werken van Buis c. s., die voor beoefenaren eener wetenschap waarachtig vervelend zijn, hoeveel goeds er ook in aangetroffen mag worden, en aan de hand van een' Zimmerman die eene „Chemie für Laiën" schreef, alsmede van een' Gräham-Otto wiens „Ausführliches Lehrbuch der Chemie" ook bij ons te lande gunstig bekend is, kon men met regt vertrouwen, dat de heer H. op geen dwaalweg vervallen zou. Het boekske bevat behalve twaalf voorlezingen nog twee achteraan gevoegde uitslaande platen, die zeer netjes en naauwkeurig zijn uitgevoerd, iets wat niet altijd van de Hollandsche wetensch. werken gezegd kan worden, daar men ter besparing van kosten veelal daartoe clichés bezigt. Wij hopen dat indien deze arbeid des heeren H. een gunstig onthaal vinde en de schrijver daardoor aangemoedigd mogt worden, hetgeen wij van harte wenschen, om in den volgenden winter weder een cursus te houden en het gesprokene weder in het licht te geven, hij dan ten gerieve zijner lezers de figuren liever in den text inserreert, even als dit bij de door Gunning vertaalde Stöckhart en het werk van Regnault geschied is. Het is reeds meer gezegd dat zulks niet moest aanbevolen worden. In Schoedler's „Boek der Natuur" vindt men ditzelfde inconvenient. Over den inhoud der voorlezingen hebben wij weinig anders mede te deelen dan dat wij ze met genoegen gelezen hebben en slechts op enkele plaatsen den populairen toon misten. Vooral in het verklaren van de toepassing der scheikunde, beviel ons de tweede voorlezing; de heer H. streve er naar, meer zoodanige te geven, hierdoor onderhoudt en boeit hij zijne hoorders en lezers, even als Rossmaeszler in zijn werk over „het Water" die op eene eigenaardige wijze de ingewortelde vooroordeelen der menschen bespot en 't geen wij hier en daar, ook bij den heer H. hebben aangetroffen; b. v., waar hij spreekt over de elementen en zegt dat de vier elementen der ouden nog lang misschien alleen in aandenken zullen blijven bij sommige dichters en prozaschrijvers of andere liefhebbers van *woelende*, *vernielende* of *verbolgene* elementen (in de laatste dagen weder veelvuldig gebezigd door onze gevierde watersnood-rijmelaars!) Op eene andere plaats, blz. 80, lezen wij van „ideale bom-

Digitized by Google

bast en onzin door dichters bezongen." Mijnheer H. wees voorzigtig, de dichters mogten 't u eens kwalijk nemen! De tiende voorlezing, handelende over de kooistof had wel iets grooter en uitgebreider kunnen zijn en vooral hadden wij verwacht, er de fabriekmatige bereiding van het steenkolengas te zullen aantreffen, alsmede eene korte beschrijving van sommige werktuigen, die bijna stilzwijgend worden voorbijgegaan, zoo als b. v. de luchtpomp, door den burgemeester Otto von Guerike in het jaar 1650 uitgevonden; men zal zeggen dat zulks meer op Physica betrekking heeft, doch men verlieze niet uit het oog welk een naauw verband er tusschen beide wetenschappen bestaat, die slechts als één zijn aan te merken. Over den diamant sprekende, had de Schr. er kunnen bijvoegen, dat het woordje „karaat" afkomstig is van het Grieksche „Keration" zijnde de beteekenis voor het hoornvormig gekromde Johannisbrood, waarvan de korrels in den vroegsten tijd tot gewigt gebezigd werden. Deze kleine opmerkingen vermogen echter niet de wezenlijke waarde van het werkje te verminderen, maar van meer belang is de correctie der drukproeven, die wij zelden zoo slecht en slordig hebben ontmoet; het doet ons waarlijk leed hierop te moeten wijzen, daar wij anders niets dan lof voor den geachten Sch. hadden gehad. Uit het oneindig aantal zullen wij slechts enkele aanhalen, die wij opzettelijk onder het lezen hebben opgeteekend als:

van verschillende groote;	*lees:*	grootte.
gastvormig;	„	gazvormig.
vemengt;	„	vermengt.
ofhangt;	„	afhangt.
Meijebeer;	„	Meijerbeer.
Döbereinier;	„	Döbereiner.
linzen;	„	lenzen.
electriesch;	„	electrisch.
ammonaïk;	„	ammoniak.
distilleren;	„	destilleren (afdruppelen.)
potach;	„	potasch.
Lauvisier;	„	Lavoisier.
des zwavels;	„	der zwavel.

Hanndbüch der Phamasie; *lees:* Handbuch der Pharmacie.

Genoeg, dunkt ons om aan te toonen dat hierop nog al

Digitized by Google

iets valt aan te merken; eene enkele feil kan gemakkelijk over het hoofd worden gezien, maar niet, waar ze zoo in overvloed zijn als hier, want zonder moeite zouden wij deze lijst nog wel tweemaal kunnen vergrooten.

Overigens is het werkje netjes en met smaak uitgegeven, en de druk is duidelijk en helder.

Met volle gerustheid kunnen wij ten slotte deze voorlezingen aan het belangstellend publiek aanbevelen, waarbij wij niet ontveinzen het eigenbelang dat wij koesteren, om weldra weder een dergelijken arbeid des heeren H. te kunnen aankondigen. JESSE.

Huiselijk geluk en huiselijk leed; door Frederika Bremer. *Tweede, herziene druk.* 2 *Deelen. Te Haarlem, bij de* Erven F.Bohn, 236 *en* 256 *blz. In gr.* 8*vo. Prijs f* 3.00.

Velen zullen zich nog zeer goed herinneren, met hoeveel graagte de geestes voortbrengselen van de begaafde Zweedsche schrijfster door het publiek ontvangen werden. Vooral is dit van toepassing op de eersten, daar hare latere werken niet altijd dien onverdeelden bijval mogten inoogsten.

Wie herinnert zich nog niet, hoe elk een opgetogen was over *„de Buren"* en over *„huiselijk lief en leed?"* Hoe algemeen het gunstig oordeel was, over die beide werken uitgesproken?

Nieuwe schrijvers hebben zich vertoond; nieuwe werken hebben zich weder in eenen kortstondigen roem mogen verheugen, en op bescheidene wijze heeft ook „huiselijk lief en leed" eene plaats ingeruimd voor al die nieuwere produkten. Vele werken, die betrekking hebben op plaats hebbende gebeurtenissen maken epoque, maar zijn die gebeurtenissen op den achtergrond getreden, dan verflaauwt, ja verdwijnt de indruk, door de werken te weeg gebragt, en oorzaak en gevolgen worden ter naauwernood meer genoemd.

Niet zoo met *lief en leed.* Waar is de huishouding waar onvermengd geluk heerscht? Wie zou wenschen dat nooit eenig leed hem trof? Hoe groot is niet het genot van een heerlijken zomerdag met onbewolkten hemel na dagen van regen en guren noordewind! Wie erkent meer de onschatbare waarde der gezondheid dan de zieke, en zou de altijd

Digitized by Google

voortdurende gezondheid zóó hoog geschat worden, als ze niet van tijd tot tijd door ziekte werd afgewisseld. Huisselijk lief en leed bestaan nog even zoo zeer als bij de verschijning van het werk, dat dien naam draagt, en zullen altijd blijven bestaan, aan welke oorzaken het ook moge toe te schrijven zijn.

De uitgever heeft dat ook begrepen. Ook heden zal menigeen zijn beeld terug vinden in de menigvuldige personen, die in dit werk eene plaats bekleeden. Wij hopen ten minste dat de smaak van ons lezend publiek in de verloopen jaren niet zóó verbasterd moge zijn, dat eene lektuur als deze iets van hare waarde verloren heeft. Zoo menige, die bij de eerste verschijning de kinderschoenen nog niet ontwassen was, heeft nu die jaren bereikt, waarin de lezing van „huisselijk lief en leed" eenen heilzamen invloed uitoefenen, menigen nuttigen raad mededeelen, en menig oog kan openen voor nog sluimerende of reeds geopenbaarde gebreken.

Mogen velen een voorbeeld nemen aan Elize, die in hare brieven haar karakter zoo geheel vertoont, die hare gebreken daarin zoo openhartig belijdt, die diep gevoelt, wanneer het leed haar treft, maar ook zoo dankbaar elken zonnestraal opvangt!

Mogen velen zich spiegelen aan de ondankbare, hartstogtelijke Sara! Er zijn zoo vele Sara's in 't werkelijke leven, maar dan worden ze minder opgemerkt, of de indruk, dien zij maken, is te kortstondig, en wordt te spoedig door anderen uitgewischt.

Er zijn zoo weinig Monter's tegenwoordig. Ruw is de bast, maar heerlijk de vrucht. Gelukkig een huisgezin, waarin zich zulk een lid bevindt, en gelukkig de lezer, die in dat beeld zich zelven mag herkennen!

Zoo vinde dan ook deze tweede uitgave haren weg en stichte veel nut. De matige prijs, op welken de uitgever deze tweede druk heeft gesteld, biedt velen de gelegenheid aan, om zich een werk aan te schaffen van blijvende waarde, en om te midden van huisselijk lief en leed den waren weg in te slaan tot juiste waardering van het *lief* en stille berusting in het *leed*.

Beek. DES CH.

Digitized by Google

Hoog Spel. Eene politieke novelle. Te Zutphen, bij A. E. C. van Someren. *Prijs f* 0.60.

Het denkbeeld van eene politieke novelle is zeer goed, getuige reeds de Max Havelaar, maar aan de verwezenlijking er van is de ontbindende voorwaarde gesteld, dat men 't bij 't denkbeeld late, als de zaak niet goed uitvalt. Eene politieke novelle in den trant van de brochures, getiteld: „parasitische politiek" en „lotgevallen der parasitische politiek" (de eerste was reeds door de „Gids" algemeen bekend geworden!) was wel aardig geweest en zeer waard om door velen te worden gelezen: want ik weet bijna niet, wat men liever ziet, de „vérité toute nue" of met een romantiesch kleedje aan, ik geloof de laatste minstens even graag.

Maar de aangekondigde novelle bevalt mij niet bepaald, de naam bevalt me niet, de politieke beschouwingen zijn al te eenzijdig en partijdig, de novelle als novelle is berispelijk. Een enkel woord over elk van die drie aanmerkingen.

Wat de naam „Hoog Spel" betreft, deze komt mij hierom minder goed gekozen voor, omdat er niet zoo zeer buitensporig hoog, als wel verschrikkelijk valsch gespeeld wordt, 't karakteristieke van 't spelen is niet, dat van Spörn c. s. met de belangen van 't land als met kruidnoten spelen, maar dat ze zoo valsch spelen, dat ze geen van allen hun „partner" vertrouwen kunnen en vertrouwen willen, maar eenig en alleen er op bedacht zijn, dat ze zich zelven zooveel mogelijk bevoordeelen onder de leuze „la fin justifie les moyens," eene leuze, die door de publieke opinie gewraakt wordt. Ik zeg niet, dat ze laag, bijna om niets spelen, volstrekt niet, maar omdat 't vooral 't valsche is, dat in de novelle op den voorgrond staat en ook staan moet, vind ik den naam „Hoog Spel" slecht gekozen. De politiek der novelle is eenzijdig en partijdig. Dat de drijfveer van alle politieke handelingen van het ministerie van Spörn „'t Presidentschap der volkplanting in Nebraska" zou geweest zijn, is niet alleen hoogst onwaarschijnlijk, maar bijna ongerijmd. Dat ministerie moge de slingerplanten-politiek gehuldigd (de standpunts-politiek, zoo als de Arnhemmer zeide) en eene tweeslachtige moraal in zijn code opgenomen hebben, de eene voor den niet-staatsman, de andere voor den staatsman,

Digitized by Google

Zoo onnoozel en onbeduidend is het niet geweest, dat schering en inslag van alles dat presidentschap kan geweest zijn. A priori is die onderstelling dwaas, gewettigd wordt ze bovendien, naar ik weet, door niets. De schrijver wettigt haar dan ook niet: immers men verwacht, dat de ontknooping (en daarom vind ik tevens de novelle als novelle berispelijk), om niet te zeggen in verband gestaan, eenigermate althans met de intrigue zamengehangen zou hebben; maar neen, de ministerpresident valt om de bekende reden van 't presidentschap (in den ministerraad namelijk), de andere ministers werden, omdat ze zonder hoofd waren, voor levenloos verklaard; aan 't presidentschap van Nebraska denken ze geen van alleen een enkel oogenblik.

En daaraan hadden ze toch zonder eenigen twijfel moeten denken, als het steeds te voren hunne lievelings-gedachte geweest was, daaraan had de novellist ze moeten laten denken, had hij niet willen zondigen tegen de regelen der romantiek, ofschoon het niet te ontkennen valt, dat alsdan zijne novelle in heftigen strijd met de werkelijke politiek zou geweest zijn.

Zoo veel wat mijne hoofdbedenkingen betreft, met een paar kleinigheden besluit ik. Vraagt iemand, of er in het boekje dan niets te prijzen is, mij dunkt, dat zoo iets geenszins uit het bovenstaande volgt: er zijn heel veel boeken, waarvan de logica niet houdbaar en de vorm uit een aesthetiesch oogpunt af te keuren is, en die zich niet tegenstaande dat pecfert laten lezen, ja zelfs met genoegen en belangstelling. Zoo is 't mij met „Hoog Spel" gegaan, 't heeft me een uurtje alleraangenaamst bezig gehouden, maar dat neemt niet weg, dat bij eene tweede lezing wel eens een en ander komt kijken. Op stijl en taal is dan ook niets aan te merken, beide zijn zeer goed, de voorstelling is levendig en boeijend, hier en daar geestig. Ziedaar reeds vele goede, bijna schreef ik, zeldzame hoedanigheden. Maar ter zake. Bij 't lezen hinderde mij, wat ik vind op bladz. 12, „dat de meerderheid onverschillig is, omtrent den toestand van de volkplanting": dat is bepaald onjuist, ik geloof veleer, dat 't een allezins verblijdend verschijnsel is, dat 't volk van Lolm-Lohenheim (Nederland) meer en meer in koloniale zaken begint belang te stellen, iets wat trouwens kan blijken

Digitized by Google

uit de steeds toenemende verbreiding der koloniale literatuur. Dat verder de stenden, zooals we op bladz. 52 lezen, „gedulding meêgaand, veil en half verkocht" genoemd worden, komt mij ook wel wat kras voor, van de meerderheid zou 't misschien volgens 's schrijvers meening kunnen getuigd worden, maar de krachtige protesten en invectieven, die met de deliberaties als contrabande zijn binnen gesmokkeld, bewijzen mijns inziens, dat de beschuldiging ongegrond is.

Wat wij op bladz. 21 over de homogeniteit en op bladz. 28 over 't eigenlijk misbruiken van 's koninge naam bij de debatten vinden, houdt beter steek, zoo als trouwens meer. De lezer oordeele verder zelf, hij zal 't boekje stellig met plezier lezen en trots de feilen goede weten te waarderen.

Korte Natuurlijke historie der vogels, vissches, kruipende dieren enz. Een lees- en leerboek voor de scholen, door F. Kuyper Ez., *2e druk. Te Haarlem, bij de Erven* F. Bohn, 1860. 88 *bladz. Prijs f* 0,30.

Onder de wetenschappen, die in den laatsten tijd meer op den voorgrond zijn getreden en het onderwerp eener meer algemeene beschouwing uitmaken, behoort vooral de leer der natuur met al hare menigvuldige onderdeelen.

De natuurlijke historie dier onderdeelen, welke vooral voor de jeugd veel aantrekkelijks heeft, en een uitmuntend middel aan de hand geeft, om de kinderen reeds vroeg te vervullen met eerbied en bewondering voor dien magtigen Schepper, die zoo oneindig vele soorten van schepselen schept en onderhoudt; aan elk zijnen bijzonderen werkkring heeft aangewezen, en elks ligchaam zoodanig heeft ingerigt, dat het aan die bestemming kan beantwoorden.

Hoe aangenaam die wetenschap ook voor de jeugd moge zijn, toch zal niet elk daarover geschreven werkje haar boeijen en het gewenschte doel bereiken. De jeugd eischt afwisseling, gevoegd bij korte lessen, waardoor niet te veel op eens van het geheugen wordt gevorderd, — en de aangename voordragt de begeerte naar eene volgende les opwekt.

Het verwondert ons derhalve niet, dat van het voor ons liggend werkje een tweede druk noodzakelijk is geworden. Het is een vervolg op de geschiedenis der zoogdieren, en

Digitized by Google

behandelt de vogels, de kruipende dieren, de visschen, de gelede dieren en de weekdieren.

Het bevat eenen rijken schat van wetenswaardige bijzonderheden, neemt geene te hooge vlugt, terwijl de stijl boeijend en de voordragt zoodanig is, dat het geheel eene onderhoudende lektuur oplevert. Hoe heugt ons nog uit onze jeugd de natuurlijke historie, in dien tijd door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen uitgegeven, en als wij dan dit werkje daarbij eens vergelijken, dan moeten wij volmondig erkennen, dat der jeugd tegenwoordig smakelijke kost wordt voorgezet.

Wij vertrouwen dat deze tweede druk zijnen weg ook wel weder zal vinden. De matige prijs voor zoovele bladzijden vrij kompressen druk maakt het tot een goedkoop leesboek, niet alleen geschikt voor de scholen, maar vrij zeker veel bevattend, dat den grooten kinderen nog tot nuttige en aangename leering kan verstrekken.

Beek. DES CH.

Arlequins bont A-B-Boek, *door* J. Schenkman. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) G. Theod. Bom. *In roijaal octavo. Met platen. Prijs f* 2,50.

Op elke bladzijde van dit werk komt eene letter van het A B voor, met een tiental gekleurde teekeningen van voorwerpen, welker namen met die letter aanvangen, terwijl elke bladzijde daarnaast eene zeer aardige omschrijving der voorwerpen bevat, zooals Schenkman die weet te geven.

Het groote flinke formaat, de sierlijke omslag, de levendige heldere kleuren der juiste teekeningen en de pleizierige versjes — dit alles maakt het werk tot een bijzonder fraai en doelmatig geschenk voor kinderen. Toen wij het een paar kleinen in handen gaven, bragten de vele prentjes en sierlijke omslag hen reeds in verrukking, terwijl de dichtstukjes reeds spoedig al hunne aandacht hadden geboeid.

Wanneer men bovendien in het oog houdt dat behalve de groote gekleurde letters niet minder dan 250 teekeningen en daarbij heel wat leerrijke en aangename lectuur gegeven wordt, kan de prijs van het boek wel niet anders dan zeer goedkoop geacht worden. ***S.

Digitized by Google

Antikritiek op eene recensie van den Heer A. A. Deenik MLz. *Vaderl. Letteroef. No.* 6.

Mijnheer de Redacteur!

Zoo er op mijne bewerking van de geschiedenis van het lijden der Protestanten in Boheme aanmerkingen gemaakt waren juist of onjuist, waar of onwaar, ik had zeker in elk geval gezwegen, omdat het publiek tamelijk wel op de hoogte begint te komen, om niet alles voor gezonde kritiek te slikken, wat alzoo geschreven wordt. Maar een woord tegen den persoon des schrijvers, dat noodzakelijk door onkundigen moet worden geloofd, naarmate de magtspreuk te beslissender is, kan en wil ik niet onbeantwoord laten.

Heeft de Heer Deenik daar ter neder geschreven, „dat het mijne bekende specialiteit is om tegen Rome te strijden," ik zou zeer vereerd kunnen zijn met die aanwijzing, daar het dan toch volgens de uitspraak des Heeren D. is, dat ik eene specialiteit ben. O er zijn menschen, die het niet zijn, en nooit zullen worden. Nu ben ik *het*, want iemand heeft het gezegd. Het staat gedrukt, — en het gezag der magtspreuken is in deze eeuw in vollen gang.

Jammer dat ik de eer moet afwijzen. Ik beken zelfs, dat ik mij schamen zou het te zijn, zoo als de heer D. mij verwijt. Verbeeld u — altijd de wapenen tegen de Roomsche broeders in de hand te hebben; — niets anders te doen in dit korte leven dan te vechten; — de gruwelen, die aan onze vaderen in het geloof zijn aangedaan, als de liefelijkste schilderij te beschouwen, welke men zich kan voorstellen; — en dan daarmede te speculeren om de beurzen der „goê gemeente" open te breken, — neen, 't zou mij niet verwonderen, dat deze voorstelling verder overgeleverd, eindelijk van mij zou maken een ambtgenoot van een Wawelaar, die door Max Havelaar immers een geaccrediteerd persoon is geworden bij allen, die nu eenmaal geen geld voor de christelijke kerk over hebben.

Wat is er dan van mijne specialiteit? Ik wil hier niet uitvoerig spreken van mijnen strijd tegen de Roomsche kerk in hare leer, haar pausdom, hare Trentsch-Jezuitische strek-

Digitized by Google

king om alles te bestrijden wat met haar wezen niet overeenkomt. Al wil ik elk woord niet verdedigen, dien strijd schaam ik mij niet, en zal mij dien niet schamen zoolang ik de geschiedenis erken als de leermeesteres des levens. Maar als men — wie het ook zij! — mij beschuldigt van een strijd tegen Roomsche landgenooten of broeders, ik zal hem eenvoudig uitdagen om zoovele Roomsche of Israëlitische of Turksche menschen mij te brengen, wie te helpen onder mijn bereik zal staan, opdat men zie, dat ik onderscheid weet te maken tusschen den mensch en de beginselen eener kerk, als die van Rome is. Als een Recensent, die mij nooit ontmoette, mij durft voorstellen als iemand, wiens strijd hatelijk is, en zóó onchristelijk, dat hij zelfs lust heeft in de gruwelen, dan heb ik niets te zeggen dan te herhalen wat ik schreef: „ik weet het meer dan allen, die de diepte dier lijdensschool niet hebben gepeild, dat het hart bloedt bij de aanschouwing van al die ellende, door onze vaderen in dien strijd des geestes doorworsteld; en dat er moed toe behoort om van volk tot volk — — ja van kerker tot kerker al dat lijden te *durven* en te kunnen zien; maar ik weet ook dat het christelijk geloof nergens de kracht van den door geloof geheiligden menschelijken geest zoo heilig, zoo treffend kan zien dan hier, enz. Liefelijk blijft het mij daarom ook die geschiedenis te heropenen, waar wij eene eenheid des levens aanschouwen, welke maar al te vaak door den strijd der meeningen wordt voorbijgezien."[1] Ja, nu voeg ik er bij, dat het mij liefelijk is de heldengrootheid van den menschelijken geest op te zoeken overal waar hij zich openbaart, al is het waar, dat ik die nergens kan aanschouwen zonder den strijd der zonde tegen het Goddelijke ook te moeten volgen van stap tot stap. De Heer Deenik zou welligt nooit de Negerhut durven lezen, en hoe zal hij de grootheid van Golgotha's kruis immer kunnen peilen, als hij de tegenstelling van *die* geschiedenis niet durft onderzoeken?

Het doel van mijn geschrift was zoo *geldelijk* mogelijk. Ik zal mijn Recensent, mijn beschuldiger, niet nemen tot den beoordeelaar van wat ik met het geld, dat ik ontving, heb gedaan; maar ik zal hopen, dat Zijn Eerw. de zelfsvoldoening mag smaken, dat zijn arbeid, welke die ook moge zijn, ook bij miskenning door menschen — gekend en erkend

Digitized by Google

mag worden door zijn eigen geweten en — *wat nog meer zegt!* — door God!

ALB. VAN TOORENENBERGEN.

Aan de Redactie van de Vaderlandsche Letteroefeningen!

Bijzonder aangenaam zou het mij zijn en de Redactie zou mij zeer verpligten, indien zij mogt goedvinden in een volgend No. van haar Tijdschrift het onderstaande op te nemen. Ik verlaat mij op hare welwillendheid en onpartijdigheid.

In de Vaderlandsche Letteroefeningen van Februarij 1861, No. 2, trof ik eene beoordeeling aan van O. D., loopende over mijn vlugschrift: „*Het is niet alles goud, wat er blinkt*," verschillende met die in *de Volksbode* te vinden.

Ik heb mijn gevoelen over *recensiën* in een werkje doen kennen, hetwelk eerstdaags het licht zal zien, en kan dus hier mij alleen bepalen tot eenige punten der beoordeeling.

O. D. is, zoo het schijnt, van meening dat eene verzekering, *voor de millioenste maal gegeven, dat de wereld slecht is*, thans wel kan achterblijven.

Eene verzekering voor de millioenste maal gegeven, *dat de wereld slecht is*, moet alzoo niet meer gegeven worden; want „*men zal er de slechte wereld niet meê verbeteren.*" — Zóó, zóó! — dan vreezen wij eenmaal te vernemen: „Wij menschen weten zeer goed, althans het is ons voor de millioenste maal gezegd, dat wij gebreken hebben, afdwalen, soms slecht zijn, en dat „*zoo het anders was, het veel beter zou zijn.*" Wij behoeven dus noch uwe vermaningen, welke wij reeds voor de millioenste maal hebben aangehoord, noch uwe herinnering aan onze ondeugden, *wij zullen er toch niet meê verbeteren!*"

Ja maar — zal het zijn — men moet van oud, nieuw maken. — Ei, ei! is het dat? Wat sterveling kan ook, in den eigenlijken zin, een geheel nieuw denkbeeld voortbrengen, dat *niet* gedacht is, vooral op zedelijk gebied? Men moet dus hetgeen voor de millioenste maal gezegd en tamelijk oud is, wat oplappen. — Waarmede? waarschijnlijk met eene nieuwe wijze van *voorstelling*, en inkleeding der

denkbeelden, zoo dat men er mede verrast, *en met deze verrassing is er hoop op beterschap!*

Men beweert dat het zelfdenken onder de menschen toeneemt, en het geloof op gezag, zelfs op dat eens recensents, afneemt. Is dit zoo, dan is het zeer te vreezen, dat een zelfdenker uit de voorstelling ligten zal, al wat voor de millioenste maal is gezegd geworden, en dat, wat er dan overschiet, voor hem niet veel meer zal zijn dan a — a = o; hij zal er niet veel meer in zien dan wat oud is, voor de millioenste maal in een nieuw kleed aan het publiek voorgesteld. En wat dan? wat dan aangevangen met leeraars, leerredenen, werken van zedelijke strekking, enz. Het eenigste zal dan zijn dat wij allen onze rust nemen, hetwelk O. D. zoo vriendelijk en beleefd is geweest mij in het bijzonder aan te raden.

En deze raad! Zou hij niet getuigen van den geest waarmede O. D., welke zijnen naam verzwijgt, was bezield, toen hij mijn vlugschrift onder handen nam? Ik heb al het mogelijke gedaan om mij over zijne recensie *„knorrig"* te maken; maar het heeft mij niet mogen gelukken, om redenen, welke niet ver te zoeken zijn.

Vught, den 4 Julij 1861.

De oud-majoor der Art.,
L. Frankamp.

KORTE MEDEDEELINGEN.

Aan den arbeid van de HH. W. R. Veder en B. Rienstra, theol. DD. en Predikanten te Dordrecht en 's Gravendeel, getiteld: *Bijbelsche Geschiedenissen, naar de Staten-overzetting, met bijvoeging van toepasselijke teksten. Leesboek voor Huisgezin, School en Catechizatiën*, mag allen lof en alle aanbeveling worden geschonken. Met oordeel hebben de bewerkers sommige gedeelten der Bijbelsche Geschiedenis weggelaten, en het overige tot een geheel zamengevoegd. De bijgevoegde teksten, welke hier de plaats innemen van de moraal der historie, zijn evenzeer juist gekozen.

De uitgave (te Dordrecht, bij Blussé & van Braam) is net, correct en goedkoop. De som van *f* 1 kan door den onderwijzer en door het hoofd des huisgezins niet beter worden besteed dan aan dit boek. D.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Blik in den eersten brief van Petrus, door H. N. van Teutem, *doctor in de letteren en in de godgeleerdheid, predikant bij de Remonstrantsche gemeente te Rotterdam.* (*Te*) *Leiden*, (*bij*) S. C. van Doesburgh, 1860. 84 *bladz.*

Het behoort tot de verdiensten van de Theologie in deze eeuw, dat zij ons de schrijvers des Bijbels in hunne eigenaardigheid heeft leeren kennen. In vroegeren tijd kon daarvan geene spraak wezen. Zoolang men toch die schrijvers slechts beschouwde als blinde werktuigen des Heiligen Geestes, moest men wel onverschillig zijn, omtrent hunnen persoon en hunne eigenaardige opvatting van het Evangelie, evenzoo als het ons onverschillig is, of een brief met eene stalen, dan wel met eene ganzenpen geschreven is. Ja men wist niets of wilde niets weten van eigenaardige opvatting bij de verschillende apostelen.

Ook zelfs nadat men hen als zelfdenkende schrijvers had leeren kennen, duurde het nog lang eer men daarvan zóó was doordrongen, dat men Johannes, Petrus of Paulus op zich zelven ging beschouwen en onderling ging vergelijken.

Eerst in den loop dezer eeuw is zulks geschiedt; de consequente toepassing van dit beginsel is de behandeling der Bijbelsche dogmatiek als geschiedenis der christelijke godgeleerdheid in den tijd der apostelen, zoo als de Straatsburgsche hoogleeraar Reuss in zijn werk heeft getoond.

Het boekje van Dr. van Teutem rust insgelijks min of meer op deze beschouwing der bijbelschrijvers. Hij heeft zich tot taak gesteld, eenen der apostelen, Petus namelijk, aan de gemeente te doen kennen, voor zooverre als zijn brief daartoe bouwstoffen levert.

„Het was mijn doel niet," zoo schrijft hij, „eene commentaar te schrijven; hij zou heel wat anders moeten zijn; zoo iemand eene uitlegging van Petrus brief verlangt, hij raadplege die van Dr. Joh. Ed. Huther.... Maar ik wenschte

Digitized by Google

mijne lezers tot het verstand van den zin en geest van onzen gewijden schrijver in te leiden."

De uitvoering van dit plan is niet anders, dan wij van een' man als Dr. van Teutem verwachten. De inhoud van zijn geschrift rust op wetenschappelijk onderzoek, de vorm, waarin hij dien kleedt is populair, voor ieder denkend gemeentelid geschikt. Om de lezers van dit tijdschrift eenigzins bekend te maken met den inhoud, willen wij dien even in oogenschouw nemen.

De schrijver begint met den tijd waarin, de menschen aan wie, de plaats waar, het doel waarmede Petrus dezen brief schreef. § 1, 2. Dan volgt eene uitvoerige opgave van den inhoud, welke meer dan menige uitvoerige verklaring den zin van vele gezegden opheldert. § 3. In § 4 die minder duidelijk: „de persoonlijkheid des schrijvers" heet, doet Dr. v. T. uitkomen, dat hij, die den brief geschreven heeft, juist beantwoordt aan hetgeen wij buitendien van Petrus weten. In § 5 en 6 vinden wij de dogmatiek van Petrus, zijne denkbeelden omtrent Christus en Christendom, en daarop wordt in § 7 de stelling gebaseerd dat P. eene eigene apostolische type vertegenwoordigt, nl. het ideaal van den christen uit de joden. De 8ste of laatste § staat in verhouding tot het voorafgaande, als de toepassing in eene preek tot het verklarende deel.

Wat mij onder het lezen vooral beviel, was de heldere, onbevangene uiteenzetting van des apostels denkbeelden, die niets gemeens heeft met dat knoeijen en knutselen met bijbelplaatsen, waaraan zoo menigeen zich schuldig maakt, en tevens die liefde tot en waardering van het apostolisch geschrift, die vooral daar zigtbaar zijn waar hij de denkbeelden van P., omtrent de wederkomst van Christus beschrijft.

Het verslag van den inhoud en de dogmatiek van den brief, §§ 3, 5, 6, is het voornaamste en ook het best geslaagde. Minder gelukkig is, geloof ik, de 4e §, getiteld: de persoonlijkheid des schrijvers.

Dr. T. wijst op overeenkomst tusschen woorden van Petrus en van Jezus. Hij haalt daarvan vele voorbeelden aan, maar het is toch, om niet meer te zeggen, wat gewaagd om daaruit deze gevolgtrekking af te leiden: „Op inhoud, doel, stijl van onzen brief staat het beeld der persoonlijkheid van Simon

Digitized by Google

Petrus ingedrukt. Zoo kon geen ander apostel schrijven." Of 1 Petr. I : 18, 19 wel terug wijst op hetgeen Simon van Johannes den Dooper zou gehoord hebben, Joh. I : 29, 36, is zeer twijfelachtig en in allen gevalle pleiten de aangevoerde voorbeelden niet sterker voor Petrus, dan voor een ander der apostelen als schrijver.

De behandeling van cap. III : 19—21 en IV : 6, hoewel ik van haar het laatst spreek, was natuurlijk eene der eerste zaken, die mijne aandacht trokken. Geene plaats der schrift toch heeft de oude uitleggers zooveel moeite gegeven, als die nederdaling van Jezus ter helle om den dooden het evangelie te prediken. Men was bevreesd om voet te geven aan de Roomsche leer van het vagevuur, getuige de gedwongene explicatie van de kantteekenaars onzer Staten-Vertaling en van den Heidelb. Catechismus. Wie den waren zin dezer zonderlinge uitdrukking bij Petrus kennen wil, leze wat Dr. v. T. daarvan schrijft. Evenwel heb ik een paar opmerkingen van grammaticalen aard.

Dr. v. T. zegt: „κριθῶσι IV : 6 moet vertaald worden: *Opdat zij wel geoordeeld zijn*, dewijl er een aoristus geen praesens staat. Wat den dooden wedervaren *is*, niet wat hun wedervaren *zal*, zegt Petrus."

Ik geloof dat deze verandering geene verbetering is en op eene verwarring van het gebruik van perfectum en aoristus in het Grieksch berust. De eenige goede vertaling heeft onze Stat.-Vert.; en hare woorden: opdat zij wel *zouden* geoordeeld *worden*, drukken niet uit: iets wat toekomstig was toen Petrus schreef, maar hetgeen toekomstig was *toen den dooden het Evangelie gepredikt werd.*

De verklaring van c. III vs. 20 verwondert mij. Dr. v. T. leert daarin, dat de 8 zielen behouden werden *door middel van* het water, waarop de ark dreef. Maar dit kon de apostel niet schrijven. Niet *door middel van*, maar *niettegenstaande* den watervloed werd Noach behouden *door* de ark. διεσώθησαν δι' ὕδατος beteekent: gered worden door het water heen, midden uit het water, even als 1 Cor. III : 15 gelezen wordt van een behouden worden door vuur.

Ik mag ten slotte den schrijver wel verschooning vragen, dat ik zijn nuttig boekje zoo laat aankondigen.

*

Digitized by Google

Verzameling van Bijdragen tot de Godgeleerdheid uit het buitenland. Uitgegeven bij de Godgeleerde Bibliotheek of reeks van wetenschappelijk-theologische werken uit het buitenland. Jaargang 1859, *met twee gelithoghr. platen.* (*Te*) *Utrecht*, (*bij*) Kemink & Zoon.

Eenige jaren geleden vormden de HH. Kemink en Zoon het loffelijk voornemen om wetenschappelijke theologische werken uit het buitenland in onze taal te doen overbrengen en voor betrekkelijk geringen prijs verkrijgbaar te stellen. Eene afzonderlijke redactie nam de zorg voor keus en vertaling der werken op zich, en door hunne vereenigde bemoeijingen verschenen reeds vele belangrijke werken, de meeste uit het Duitsch vertaald. Zij vormen te zamen de „Godgeleerde Bibliotheek."

Het boek dat wij aankondigen is een aanhangsel daarvan. Het is eene verzameling van vertaalde kleine stukken, die in de oorspronkelijke taal, hetzij afzonderlijk, hetzij als tijdschrift-artikelen verschenen, te klein om een afzonderlijk deel te vormen, te goed om voorbij gegaan te worden.

De rei wordt geopend door eene verhandeling van Gerhard von Zezschwits, over het Grieksch der Bijbelsche schrijvers.

Het is bekend dat de taal, waarin het N. T. geschreven is, zeer afwijkt van het Grieksch der goede Grieksche schrijvers. Zij verschilt hemelsbreed niet alleen van de taal van Plato, maar ook van die der lateren, zoo als Plutarchus. Wat is daarvan de oorzaak? De schrijvers des N. T. kenden hun Grieksch grootendeels uit de vertaling der zeventigen, wier taal zeer gebrekkig was. Maar dat is niet de eenige oorzaak. *Groote invloed oefenden op de taal de nieuwe, christelijke begrippen.* Geen wonder. De hoofddeugden der Grieken waren σωφροσύνη en εὐσέβεια, hun ideaal was καλὸς κἀγαθὸς te zijn; de christelijke schrijvers des N. T. hadden te schrijven over geloof, zonde, genade en dergelijke begrippen die aan de Grieken vreemd waren. Zoo moest dan onder den invloed van het christendom de woordvorming zich in eene bepaalde rigting ontwikkelen en kregen reeds bestaande woorden eene nieuwe beteekenis.

Dien invloed van de christelijke begrippen op de Grieksche taal aan te wijzen, is het doel van von Zezschwits. Hij be-

Digitized by Google

handelt daartoe de woorden ἅγιος, εὐσέβεια, χάρις, κόσμος. καρδία, ψυχή, πνεῦμα, en eenige andere van minder belang.

Eene zoodanige beschouwing moet wel interessant zijn. Immers is zij juist geschikt om het onderscheid tusschen de Grieksche en de christelijke wereldbeschouwing in het licht te stellen.

Ik geloof evenwel dat er op de wijze waarop de S. zijn thema uitwerkt, nog al aanmerkingen te maken zijn, vooral op de behandeling van de woorden καρδία, πνεῦμα, ψυχή, waarbij de zucht om over begrippen te philosopheren, nadeelig gewerkt heeft op de exegese. Ik begrijp ten minste niet hoe iemand schrijven kan: „Zoo is overal in het N. T. het object van het *verlossingswerk* (σώζειν) de ψυχή." Denkelijk dacht de S. aan Matth. XVI: 25. Hij voegt er bij „dat het orgaan waartoe het (het verlossingswerk) zich wendt, voornamelijk καρδία genaamd wordt, en het geestesgebied, waarop het wordt volbragt, πνεῦμα blijft." Op zulke grondslagen kan nooit een stevig gebouw worden opgerigt.

Eene geschiedkundige beschouwing van den psalmbundel als gezang- en gebedenboek, door Otto Strauss, is het tweede stuk. Het beschrijft hoe de christenheid de psalmen steeds in waarde gehouden heeft, en bij monde van kerkvaders en hervormers hare liefde voor dien bundel heeft betuigd, en tevens welk gebruik zij daarvan gemaakt heeft, waarbij dan ook natuurlijk de onderscheidene melodiën, de Ambrosiaansche zangwijzen en de kerkmuziek van Palestrina ter sprake komen.

De Pred. Güder te Briel heeft in de Theol. Stud. der Krit. 1857, een artikel geplaatst dat mede opgenomen is onder den titel: *Onderzoek naar de leer van het geweten volgens de Schrift.*

Volgens dien titel moet het een exegetisch onderzoek wezen, het is evenwel veel meer dogmatisch of liever philosophisch dan exegetisch.

Ik herinner mij dat A. des Amorie van der Hoeven Jr. in eene zijner recensies zegt: „dat de Hollandsche werken over de leer der Schrift zich dikwijls te veel bepalen bij fragmentarische verklaring van bijbelplaatsen."

De Duitsche theologen loopen daarentegen gevaar van in het andere uiterste te vervallen: namelijk exegese en philosophie zoo door een te mengen, dat men na het lezen

Digitized by Google

hunner verhandelingen nog niet regt weet wat de leer van Jezus of de apostelen eigenlijk zegt. Güders verhandeling is daarvan een voorbeeld.

Hij geeft in den aanvang de wijze van behandeling aan die hij volgen zal, en schrijft dat hij de onderscheidene plaatsen der Schrift waar van „het geweten" spraak is niet zal nagaan," in de toevallige volgende waarin zij ons door de geschriften des N. T. worden aan de hand gegeven. Wij geven er de voorkeur aan, de verschillende uitspraken van voren af aan in bepaalde orde bij een te brengen, eene orde, die uit den inhoud der plaatsen zijn oorsprong neemt, zonder acht te geven *op de schrijvers dier uitspraken.*

Eene zeer gulle bekentenis voorzeker! Maar daarmede spreekt de S. het vonnis uit over zijn eigen werk. Op deze wijze toch worden de gegevens uit de brieven van Petrus, uit dien aan de Hebreën en uit die van Paulus, allen door elkander gemengd, hetgeen zeker niet bijdraagt tot het verkrijgen van zuivere resultaten.

„Maar moest de S. dan" zoo zal men vragen „om de 3 plaatsen uit 1 Petr. en de 5 plaatsen uit Hebr. afzonderlijke hoofdstukken maken: Leer van het geweten volgens Petrus, en Leer van het geweten volgens den brief aan de Hebreën? Neen, dat behoefde niet; de S. had die 3 en die 5 plaatsen wel geheel kunnen weg laten, omdat zij toch niet voldoende zijn om daaruit de leer der beide schrijvers te leeren kennen, en zich alleen met Paulus kunnen bezig houden. Immers bij hem alléén kan met de hoop op eenig resultaat eene *leer van het geweten* zoeken.

De vertaling van Güder's stuk is niet gelukkig, misschien ligt dit eenigzins aan de duisterheid van het oorspronkelijke. Zoo lees ik o. a. „blijkbaar heeft de begeerte de bovenhand om het geweten niet eens slechts voor het bewustzijn van de zedewet te houden, dat in een concreet geval tot handelen aanspoort, of voor de inhoudrijke vorm voor de aandoeningen van den wil, maar tevens en bovendien nog voor het bewustzijn van de persoonlijke betrekking van den mensch tot God, of veeleer eigenlijk zelfs voor de eenheid der godsdienstige en zedelijke wezens gedetermineerdheid, zoowel in hare onmiddelijkheid, als in haren tot bewustzijn verhoogden toestand," en later „het geweten ge-

Digitized by Google

tuigt nu, om zoo te spreken, van achteren aan 't bewustzijn, dat het heilige voortdurend door het geweten in bescherming genomen ..... op zijde is geschoven, hetgeen op eene vlek, eene bezoedeling gelijkt, die op 't geweten geworpen is geworden!"

Met groote voldoening daarentegen zal men, naar ik vertrouw, de twee bijdragen lezen *over christelijke kunst*. De eene uit den „Evangelische kalender," die door den bekenden Prof. Piper uitgegeven wordt, beschrijft de onderscheidene afbeeldingen en symbolen van „de geboorte, dood en opstanding van Christus" uit den eersten christelijken tijd, volgens twee zeer oude sarkophagen te Milaan en te Rome.

Hoogst belangrijk zijn deze, niet alleen als bijdragen tot de geschiedenis der christelijke kunst, maar ook voor de dogmengeschiedenis, daar zij ons doen zien hoe in de eerste eeuwen het leven van Jezus in de christelijke kerk werd opgevat.

De S. leert ons dat in den allereersten tijd slechts zinnebeeldige voorstellingen van 's Heilands werkzaamheid vervaardigd werden — een uitvloeisel van de geheel dogmatische opvatting van zijn leven. Eerst later won eene meer historische beschouwing veld en begon men afzonderlijke gebeurtenissen uit het leven van Jezus half historisch af te beelden. Vervolgens doet de S. ons zien „dat de voorstelling van Christus geboorte in de eerste eeuwen maar zeldzaam voorkomt; onder zoovele Romeinsche sarkophagen wordt zij slechts op een viertal gevonden. Dit heeft eene dogmatische beteekenis niet zoo zeer wat Maria betreft," (omdat deze *niet* op die afbeeldingen voorkomt) „als wel wat de opvatting van den persoon van Christus en het gansche verlossingswerk aangaat. Dit op den achtergrond treden van het begin zijns levens in tegenstelling met het einde, in de oudere afbeeldingen stemt volkomen overeen met zijne verschijning in die heilige tijden (?) waarvan het opmerkelijk is dat de herinnering aan Jezus dood en opstanding wekelijks op Vrijdag en Zondag, en na de tweede eeuw jaarlijks met Paschen gevierd werd, terwijl het gedachtenisfeest van de geboorte des Heeren eerst in de vierde eeuw werd ingesteld. — — — Eerst toch beschouwde en vierde men het einde van Jezus leven, in hetwelk, volgens zijne verklaring

Digitized by Google

aan het kruis het verlossingswerk *volbragt* is. — — — — Langzamerhand won het gevoelen veld dat die dood in verband met het gansche Godmenschelijk leven van den Verlosser moet opgevat worden. — — — Zoo verkreeg ook de geboorte van den Heer hare ware plaats."

Ons verslag mogt niet verder gaan, vooral omdat wij ten slotte op eene nog belangrijker voorlezing van Prof. Piper zelven te wijzen hebben die tot titel heeft: *„de christelijke beeldenkring"* en even als de vorige door eene uitmuntende lithographie wordt opgehelderd.

Wij kunnen hem die iets weten wil van de geschiedenis der christelijke kunst (bepaaldelijk van schilder- en beeldbouwkunst zooals deze zich in de dienst der kerk ontwikkeld hebben) geen beteren leidsman wijzen dan Piper, geen beteren raad geven dan deze voorlezing te bestuderen. Piper beschrijft ons de ontwikkeling dier kunst, die zoo belangrijk is voor de regte kennis van de kerkelijke leer en het kerkelijk leven, van de oudste tijden tot op de eeuw der hervorming. Vreesden wij niet te uitvoerig te worden, wij zouden een breeder verslag geven, eerst van de eenvoudige afbeeldingen op grafsteenen en steenen lijkkisten, vervolgens van het beeld-, snij- en schilderwerk in de kerken en van de miniaturen in gewijde boeken. Wij bepalen ons nu tot de aanbeveling om het stuk zelf te lezen, en danken den Heer W. Francken voor de door hem geleverde vertaling, welke zich, hoewel de vert. verschooning vraagt voor de stroefheid des stijls op sommige plaatsen, gemakkelijk lezen laat en o. i. de beste is uit deze verzameling.

H. B.

Tafereelen en berigten uit de geschiedenis der Protestantsche kerk in onze dagen. Uitgegeven door en ten voordeele van de Nederlandsche Gustaaf-Adolf-Vereeniging. Vierde jaargang. (*Te*) *Leijden*, (*bij*) Jacs. Hazenberg Corns. Zoon, 1860. *VI en* 208. *In gr.* 8*vo.* *Prijs f* 1.80.

„De stroom der geschiedenis staat geen oogenblik stil. Geene magt ter wereld kan den bergstroom stuiten in zijne vaart of hem doen terugkeeren naar zijnen oorsprong. Wel moge hij soms rustig voorwaarts vloeijen, zonder iets merk-

Digitized by Google

waardigs op zijne oppervlakte of langs zijne oevers te vertoonen, doch soms wordt hij ook door gewigtige gebeurtenissen geleid." Op deze wijze ongeveer, liet zich onlangs een onzer binnenlandsche nieuwsbladen uit over de geschiedenis van den dag. En nu wij geroepen worden om ons oordeel te zeggen omtrent de uitgave van het tijdschrift, waarvan wij hierboven den titel afschreven, nemen wij gaarne die woorden over, en maken haar tot de onze, want ook de stroom der geschiedenis van de Protestantsche kerk staat niet stil. Neen, vooral in onze dagen worden hare wateren door gewigtige gebeurtenissen geleid, en rolt hij, nu eens zacht en kalm, dan meer of minder bewogen voorwaarts, tot dat de feiten zich allen oplossen in de vervulling der woorden van den Heer der Kerk: *„ de poorten der hel zullen mijne gemeente niet overweldigen; ik ben met haar tot aan de voltooijing der eeuwen!"*

Met het geloof aan de waarheid dier woorden wordt de Christen niet bevreesd, al ziet hij soms met ontroering op de gebeurtenissen des tijds; en is het zijne vaste overtuiging, dat vuur en wind den Heer vooruitgaan, terwijl hij zelf in het suizen eener liefelijke koelte is. Dit maakt hem echter niet lusteloos of doet hem de handen in den schoot leggen; want hij weet evenzeer, dat de Heer zich van middelen bedient om zijn doel te bereiken, en dat soms het schijnbaar geringe oorzaak is van het grootsche en onbegrijpelijke.

Dat doel heeft ook de uitgave van het bovenstaande tijdschrift. Het is het orgaan der Nederlandsche Gustaaf-Adolf-Vereeniging, wier pogingen wij hier en elders zulke gezegende vruchten zien dragen. Waarom het werk wordt uitgegeven? Wij weten geen geschikter antwoord op die vraag te geven, dan waarmede de secretaris der vereeniging dit kenbaar maakt in de inleiding van den voor ons liggenden jaargang. Nadat hij in korte trekken het beeld der Protestantsche kerk te Schokken in Posen vóór en na 1855 had geschetst, vervolgt hij: „En waarom nu nog eens het beeld der oude kerk uit de vergetelheid teruggeroepen? — Omdat het een beeld is van den nood, waarin nog heden ten dage vele gemeenten verkeeren. Die nood is aan de groote menigte onzer Protestantsche broeders en zusters onbekend. Dien nood hun af te schilderen en levendig voor oogen te

Digitized by Google

stellen, dit is het doel van ons tijdschrift, waarvan met deze eerste aflevering een nieuwe jaargang geopend wordt. Hetgeen wij reeds drie jaren lang hebben gedaan, den hedendaagschen toestand der Protestantsche kerk, wat het uitwendige, het materiële betreft, dat echter zoo naauw met het inwendige, met hare geestelijke belangen en behoeften zamenhangt, te ontsluijeren, dat zullen wij voortgaan te doen. Wij hebben ons daarbij goed bevonden. Door ons tijdschrift is de aandacht van velen op de Nederlandsche Gustaaf-Adolf-Vereeniging gevestigd geworden, en zijn een aantal personen toegetreden tot het werk, waaraan zij hare krachten en zorgen wijdt, den opbouw der vervallen Protestantsche kerken, de stichting van nieuwe kerken, waar de behoefte het vordert, en daardoor den opbouw van vele verwaarloosde gemeenten."

Voorwaar! het is een schoon doel, dat men zich met de uitgave heeft voorgesteld, en schooner nog wordt de taak, wanneer men aan dat doel getrouw blijft. En dit laatste kunnen wij van de redactie der *„Tafereelen en berigten"* getuigen. Zij stelt hare lezers in de gelegenheid om kennis te nemen van de verrigtingen der vereeniging, zooals in *„de werkzaamheid der Duitsche Gustaaf-Adolf-Vereeniging"* (bl. 43); *„de Gustaaf-Adolf-Vereeniging in Engeland,"* (bl. 89); *„de zesde algemeene vergadering der Nederlandsche Gustaaf-Adolf-Vereeniging,"* (bl. 125); *de algemeene vergadering der Gustav-Adolf-Stiftung te Ulm,"* (bl. 179); of wekt hen op tot deelneming aan haren arbeid, door: *„een arbeidsveld der Gustaaf-Adolf-Vereeniging in Westfalen,"* (bl. 28); *„hoe de werkzame liefde der Protestanten den ijver der Katholieken doet ontwaken,"* (bl. 47); *„vervolging en verdraagzaamheid,"* (bl. 96); *„een liefdewerk, door Katholieken aan Protestanten verrigt,"* (bl. 177). Doch zij geeft ook schetsen van den toestand veler Protestantsche gemeenten, of doet den blik slaan in de geschiedenis van het Protestantismus, zoo als in: *„Hongarije"* (bl. 3 en 53); *„de Evangelische gemeente te Smyrna,"* (bl. 48); *„Savoije,"* (bl. 76); *„de Duitsch-Evangelische gemeente te Lyon,"* (bl. 83); *„Ahrweiler,"* (bl. 90), *„Eitorf aan de Sieg,"* (bl. 92); *„de predikanten in de valleijen der Alpen,* (bl. 93), *„de Evangelisatie te Savona,"* (bl. 101); *„de Evangelische gemeente te Praag,"* (bl. 117); *„de nieuwe Protestantsche kerk te Soester-*

Digitized by Google

berg," (bl. 121); „*de hervorming in Spanje*," (bl. 145); „*Boheme en Moravië*," (bl. 170); terwijl het bestuur eindelijk in „*Korte mededeelingen*" en „*Gemengde berigten*" de belangrijkste voorvallen op haar gebied kenbaar maakt.

Het zou ons te ver voeren, wanneer wij van elk dezer schetsen, of ook maar van eenige dier stukken eene meer bijzondere recensie wilden geven. Wij vertrouwen dat de bloote opgave van den inhoud velen zal aansporen tot inteekening op het tijdschrift, terwijl wij volgaarne instemmen met den wensch der redactie en hopen dat deze vervulling erlange, wanneer zij zegt: „Vinde dan ons tijdschrift een tal van lezers, die door de schildering der lijdende kerk worden aangespoord om bij het dankgebed voor de voorregten die wij bezitten, ook eene bede te voegen voor den nood van duizende geloofsbroeders van nabij en van verre, en bij die bede het werk, dat nooit aan een gebed voor anderen ontbreken mag, — het werk der helpende en reddende liefde."

Druk en papier zijn goed en de prijs zeer gering.

A. H.

Nacht en Morgen. Verhalen uit de geschiedenis der Evangelische zending onder de Heidenen; door T. M. Looman, *schrijver van enz. Te Zwolle, bij* J. P. van Dijk, 1860. *XVI en 272 blz. In postformaat. Prijs f* 1,00.

Wie belang stelt in de arbeid der zendelingen tot bekeering der Heidenen, koope dit werkje van den ijverigen Looman. In vier afdeelingen: I. *de duisternis van het heidendom;* II. *het zuchten naar verlossing;* III. *het aannemen der zaligheid;* IV. *de wandel in het licht;* geeft hij 244 schetsen uit de dagboeken der werkzame predikers van het christendom onder de afgodendienaars, en wel op eene wijze, die ons telkens met belangstelling het werkje doen opnemen en lezen. Wij wenschen dan ook deze volksuitgave een ruim debiet toe, waartoe ook de heer van Dijk door den geringen prijs en de netheid van druk en papier heeft willen bevorderlijk zijn, opdat vervuld worde wat onze dichter Koenen zegt, en welke woorden als motto achter den inhoud zijn geplaatst:

Digitized by Google

Waar, nog moedloos en verslagen,
Het oog geen morgenrood zag dagen,
En de aard in doodschen sluimer ligt;
Daar zal eens in de schaauw der palmen,
Het heilig Haleluja galmen,
De stad des vredes zijn gesticht!

A. H.

Woordenboek van de geschiedenis der Christelijke Kerk. Door den schrijver der „Tabel van de geschiedenis der Christelijke Kerk." Nieuwe uitgave. (*Te*) *Kampen*, (*bij*) S. van Velzen (,) Jr., 1860. 5 *afl. of* 236 *blz. In gr.* 8*vo. Prijs per afl. f* 0.20.

Al deden wij niets anders dan den titel van dit werk afschrijven, dan zou dit, ons bedunkens voldoende zijn, om het aan te prijzen, daar die titel prijkt met de woorden: „*nieuwe uitgave.*" De eerste druk verscheen in het voorjaar van 1856 en na vijf jaren was eene nieuwe oplaag noodig. Dit „woordenboek" is dan ook uitnemend geschikt, om bij de studie der geschiedenis, het opslaan en vinden van vreemde benamingen of minder bekende zaken gemakkelijk te maken. De schrijver stelde het dan ook zamen om slechts de wetenswaardigste bijzonderheden der kerkelijke geschiedenis mede te deelen, daar dit anders in zulk een beknopt bestek niet zou kunnen worden vervaardigd; dit was ook het plan van den schrijver niet. Vooral voor den eenvoudigen leek, die eenige meer dan oppervlakkige kennis van de gebeurtenissen, die op het gebied der kerk voorvielen, of van de verschillende secten, die er bestaan hebben en bestaan, wenscht op te doen, kan het met vrucht gebruikt worden.

Sommige artikelen zijn wel wat al te beknopt behandeld. Zoo vinden wij weinig of niets vermeld van „de Broederschap des gemeenen levens," die gewigtige voorloopster der Hervorming, terwijl haar stichter Geert Groote in een zestal regels wordt vermeld en zijn medeoprigter Florentius Radewijnsz niet eens eene plaats ontving.

Wij bevelen het werk echter in ruime mate aan.

A. H.

Digitized by Google

De vijf artikelen tegen de Remonstranten. Vastgesteld op de synode, gehouden binnen Dordrecht, in de jaren 1618 *en* 1619. *Te Kampen, bij* S. van Velzen Jr., 1861, 56 *blz. In gr.* 8*vo.*

Dit werkje, uitgegeven door de docenten aan de theologische school te Kampen, op verzoek der klassis van de Hollandsche Gereformeerde gemeenten in Amerika, en waaraan, volgens het voorberigt de studenten aan gemelde school hebben medegewerkt, bevat de eenvoudige opgave der zooveel gerucht gemaakt hebbende artikelen, ter wier onderzoek de synode te Dordrecht zitting hield. Tot verbreiding van de grondige kennis der punten, welke de genoemde kerkvergadering bezig hield, en haar oordeel daarover kan het werkje zijn nut hebben, omdat het voor weinig gelds verkrijgbaar is en die kennis wel niet overbodig kan geacht worden. Als zoodanig hebben wij dan ook vrede met het boekske.

Maar minder kunnen wij ons vereenigen met het voorberigt (?), omdat daarin wel de geschiedenis der synode wordt medegedeeld, maar niet de geheele geschiedenis. Zeer partijdig worden hierin de daadzaken uiteengezet, en enkel veroordeel van de begrippen van anders denkenden uitgesproken, zonder het ongunstige van eigen, of het goede der tegenpartij te vermelden. Indien het geene kwade trouw is, waaraan wij hier niet zullen kunnen denken, getuigt het toch van groote onkunde, wanneer de vervaardigers de medewerking van Prins Maurits tot het vormen der synode alleen toeschrijven aan zijne zucht om de geschiktste middelen te baat te nemen, tot wering van „het onheil" (?) dat de kerk bedreigde. En wanneer de heeren de Haan c. s. onpartijdig de hand op het hart leggen, kunnen zij dan verklaren, dat de leden der synode den eed, door hen afgelegd, getrouw zijn gebleven? Zullen zij de daden van een Bogerman, *le plus beau barbe* der synode, wettigen, als zij uit de geschiedenis leeren, hoe hard hij de Remonstranten viel, en hen behandelde, niet als „*verdwaalde en afgevallen* (?) broeders, maar als beschuldigden? Zullen zij instemmen met zijne woorden, toen deze als onwaardigen uitgezet en weggezonden werden op zulk eene wijze, dat een Episcopius in het weg-

Digitized by Google

gaan de woorden werden afgeperst; „God zal over de bedriegerijen en leugenen oordeelen," en zelfs de zachtzinnige Sapma sprak: „Ik ga uit de vergadering der goddéloozen?"

De heeren docenten meenen niet dat wij tegen de leer der synode zijn ingenomen. Integendeel, wij zijn de stellingen zeer toegedaan en zouden op onderscheidene uitgaven kunnen wijzen, waarin wij dit gestaafd hebben, maar men late zich toch nooit verleiden, om door het goede, dat uit het kwade geboren werd, het kwade goed te keuren en te huldigen. De leer der synode juichen wij toe, de handelingen der synode veroordeelen wij.

Het is daarom, dat wij onzen spijt niet kunnen verbergen, dat het voor ons liggende boekske zulk een voorberigt heeft; want nu staan wij in twijfel, wat wij doen moeten. Om den inhoud bevelen wij het gaarne aan, om het voorberigt keuren wij het gaarne af. Dit laatste er uit te ligten, gaat niet, want, behalve dat daardoor het boekske geschonden wordt, is men (voorwaar eene zonderlinge gewoonte, die zeker eene uitvinding van de schrijvers is, daar wij ons niet kunnen begrijpen, dat dit van een Nederl. boekverkooper kan uitgaan) begonnen het voorberigt op de keerzijde van den titel te doen aanvangen.

Wij laten de keuze tusschen beiden aan onze lezers!

A. H.

Zoekt God en leeft! (*Amos V vs. 4b*), *door* **E. F. H. Wolf**, *predikant te Klundert. Te Zwolle, bij* J. P. van Dijk. 134 *pag. In kl.* 12*mo. Prijs* 30 *cents*, 25 *ex. f* 6,00.

De eerw. Wolf heeft zich in den jongsten tijd doen kennen, als een uitmuntend schrijver van werkjes voor het volk. En de uitgever van Dijk heeft het zijne gedaan om die werkjes onder het volk te verspreiden. Ook het bovenstaande is daarvan op nieuw het bewijs. De jeugdige predikant toont in de beantwoording van een elftal vragen, dat het geluk voor twee werelden alleen te vinden is in het zoeken van God, en zijn arbeid draagt de duidelijkste kenmerken van innige overtuiging, levende ervaring en krachtige aanprijzing. Het is een boekske vol geloof en liefde en het verdient in

Digitized by Google

aller handen te komen. Vooral bij plegtige gelegenheden, als op verjaardag, Paschen, Kersmis of het afleggen van belijdenis kan men geen beter geschenk aanbieden, waartoe de prijs het ook alleszins geschikt maakt.

Moge het boekske dan ook vele koopers vinden!

A. H.

Het klooster, het hof en de kerk der Augustijnen te Dordrecht, door Dr. G. D. J. Schotel. *(Te) Dordrecht, bij* P. K. Braat, 1861. *IV en* 95 *blz. In gr.* 8*vo. Prijs f* 1,25.

De ijverige geschied- en oudheidkundige dr. Schotel, heeft op nieuw de inwoners zijner geboortestad aan zich verpligt, door de beschrijving van eene harer openbare gebouwen, met zijn naaste omgeving. Had hij vroeger de twee andere kerken der Hervormden in het licht der geschiedenis en architectuur beschouwd (1), de onvermoeide navorscher rustte niet, vóór dat ook de derde dier godshuizen door hem behandeld was. Het is waarlijk wel te bejammeren, dat de arbeid van den Tilburgschen predikant zoo in onderscheidene stukken verspreid is en niet in één band verkrijgbaar is gesteld, maar de pogingen om eene volledige beschrijving der oude Merwestad te geven, hebben meermalen schipbreuk geleden, en nog ten vorigen jare moest de uitgave van een album van Dordrecht en omstreken worden achterwege gelaten, uit gebrek aan genoegzame deelneming. Waarlijk, wij herhalen het, dit is te bejammeren, want hoe meer de geschiedenis der steden aan het licht komt, hoe juister het oordeel over de lotgevallen van ons volk in het algemeen zal kunnen zijn, en naast de albums van Amsterdam, Leijden en Utrecht, zou die van Dordrecht waardig hare plaats hebben ingenomen. De schrijver (het was Dr. Schotel niet) toonde althans in de woorden van het berigt tot uitgave en in de proeve van bewerking zijn onderwerp meester te zijn en bovendien een vloeijenden stijl van mededeelen te hebben, twee zaken, waarin hij, wat het eerste betreft, wel door

(1) Een keizerlijk, stadhouderlijk en koninklijk bezoek in de O. L. Vrouwekerk te Dordrecht; Amsterdam, J. C. Loman Jr., 1859, en de St. Nicolaas- of Nieuwe kerk te Dordrecht in *Europa*, no. 12 van 1859.

Digitized by Google

Dr. Schotel wordt geëvenaard, zoo niet overtroffen, maar wat het laatste aangaat, Dr. Schotel verre achter zich laat.

Evenwel zal deze en gene mogelijk vragen: is de geschiedenis van Dordrecht dan zoo belangrijk, dat men daarvan meer dan aan eenige andere de uitgave wenscht? Wij antwoorden met eene enkele zinsnede uit het prospectus van bovenbedoeld album. „Menige belangrijke bladzijde uit de geschiedenis van ons volksbestaan wordt (ons) daar vertegenwoordigd, en de opkomst en bloei, zoowel als de dikwijls ondergane vernederingen en doorgestane strijd onzer vaderen, rijzen daar voor (onze) verbeelding. Voor bewoner en nabuur, ja voor elk Nederlander, heeft de grijze Merwestad eigenaardige belangrijkheden, die hem lief en dierbaar zijn."

Het doet ons daarom genoegen, dat, terwijl men niet slagen kan in de uitgave eener geschiedenis en beschrijving van Dordrecht in haar geheel, enkele schrijvers en onderzoekers echter niet terug deinzen voor de meer moeijelijke taak, om sommige gedeelten daaruit te leveren en behalve de schetsen van Dr. Schotel wijzen wij nog op: *Het Huis te Merwede*, door H. van de Veluwe (?) in *het Leeskabinet* van Januarij 1861 en *de Kloveniersdoelen te Dordrecht*, door H. G. Hartman Jz. in *de Tijdstroom* van 15 Mei 1861. Daarentegen doet het ons leed, wanneer men die geschiedenis en beschrijving aangrijpt, tot het opdisschen van allerlei dogma's of leerstellingen, zooals P. Los Gz. doet in zijne schets van *Het gebouw der Synode en de Cellulaire gevangenis*. Het is intusschen een verblijdend teeken des tijds, dat ons volk weinig behagen in zulke schetsen, als de laatste, schept en de schrijver weinig crediet heeft voor zijne denkbeelden bij het meer beschaafde deel onzer natie.

Doch keeren wij tot onze recensie terug.

Dr. Schotel heeft de inwoners zijner geboortestad op nieuw aan zich verpligt, schreven wij en wij voegen er bij, niet alleen die, maar elk beoefenaar der geschiedenis, en elk onderzoeker der oudheid tevens. De Augustijnen-kerk met wat in hare onmiddelijke nabijheid te vinden is, of op haar betrekking heeft, wordt ons hier geschetst op eene wijze, die van het taai geduld des schrijvers getuigt. In vier achtereenvolgende afdeelingen beschouwd hij *het klooster*, *het hof*, *de heelhaaksdoel* en *de kerk* in het licht der historie en

Digitized by Google

der architectuur. Hij brengt u in kennis met de personen, die eene voorname rol in de historie hebben gespeeld, of het hunne hebben bijgedragen om den roem dier plaatsen en gebouwen te vereeuwigen en al is het, dat wij enkele onnaauwkeurigheden, b. v. in jaartallen zouden kunnen aanwijzen, — het geheel beviel ons uitmuntend en wij verheugen ons in het algemeen over deze uitgave.

Achter de beschrijving volgen eenige aanteekeningen en het spijt ons alleen, dat deze in een negental bladzijden zijn zaamgedrongen, want zoo als zij nu staan geven zij weinig opheldering en verklaring van de gezegden of woorden, waarop zij doelen. Veel zouden wij dan ook niet gemist hebben, wanneer deze waren achterwege gebleven, en het zou, ons bedunken beter geweest zijn, als Dr. Schotel ze had besteed, om het een of ander gedeelte van zijn werk meer uit te breiden, b. v. *de heelhaaksdoel.* Zijne schets over de schutterijen is, onzes inziens, al te kort, en indien wij niet de hoop voedden, dat de heer Hartman, die in zijne bovenbedoelde bijdrage in de Tijdstroom reeds aanvankelijk iets van die vereenigingen zeide, ook de andere doelen zal behandelen en daardoor meerder licht over het geheel zal werpen, — wij zouden geneigd zijn, die schets aan te vullen.

Het voor ons liggend boekske wordt besloten met een vijftal aanteekeningen, ten onderwerp hebbende de *prioren*, het *minnebroeders klooster* met de lijst der *guardianen* en verdere beambten, de *leden der broederschap van St. Antonius*, de *schutterijen* en *Fonteinisten.* Voor het *rapport van den heer J. Dekker Jr., als bevelhebber van een detachement schutters, wegens de expeditie op den* 14 *Julij* 1787 *gedaan, ter stuiting der oproerige beweging en plundering op Oud-Beijerland*, zij Dr. Schotel onzen dank gebragt, want wij gelooven dat dit *rapport* nog geheel onbekend was, en het doet een helderen blik werpen in den veel bewogen tijd der *patriotten* en *prinsgezinden.*

Ons oordeel in het algemeen over deze uitgave kan niet anders dan gunstig zijn, zoo als trouwens reeds te voren de naam van schrijver en uitgever waarborgt. De laatste toch staat in onze letterkunde reeds goed aangeschreven, door het bezorgen van onderscheidene nuttige werken en

Digitized by Google

zijn smaak voor wat goed en net is, heeft zich ook in het uiterlijk van Dr. Schotels schets niet verloochend.

Wie van de kerken der Hervormden te Dordrecht een goed geheel wil bezitten, kan dit werkje niet ontberen. Wij wenschen het ter voltooijing van de geschiedenis dier gemeente in de Merwestad een ruim debiet toe.

EEN INWONER VAN DORDRECHT.

Mr. J. G. Kist, *het Handelspapier. Beginselen van wisselregt en van het regt omtrent acceptatien, assignatien en papier aan toonder, volgens de Nederlandsche wet.* (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) J. H. Gebhard & Comp. *Prijs f* 3,25.

In een anderen vorm en onder een anderen titel geeft hier Mr. Kist een tweeden druk van zijn zeer bekend en gezocht geschrift over wisselregt. Kan deze herdruk dan ook reeds worden aangemerkt als een blijk van het gunstig onthaal, dat zijne eerste uitgave mogt ondervinden, de uitbreiding, daaraan thans gegeven, verhoogt de waarde daarvan in die mate, dat wij aan hetzelve nog meerder debiet durven voorspellen. Indien men vraagt wat dit boekske zoo aantrekkelijk maakt en zoozeer de gunst van het publiek heeft doen deelachtig worden, het antwoord kan voorzeker niet moeijelijk zijn. Ware de schrijver in een uitvoerig betoog getreden over de ontwikkeling van het wisselcontract van de vroegste tijden af, had hij de verschillende stelsels der Duitsche schrijvers tot in de minste bijzonderheden nagegaan, beoordeeld en aangetoond, in hoeverre de wetgevingen der vreemde staten dit stelsel waren gevolgd, hij had een arbeid kunnen leveren, waardoor welligt aan den naam des schrijvers grooteren roem zou zijn verbonden geweest en zijn werk zou tot in het buitenland zijn doorgedrongen, om nevens Einert, Liebe, Biener, Kuntze, Schlesinger en anderen met eere genoemd te worden. Doch Mr. Kist legde zich eene meer nederige taak op, omdat hij wilde aanvangen met zoodanigen arbeid te leveren als waaraan regtsgeleerden en niet regtsgeleerden tot op dit oogenblik de grootste behoefte gevoelden. Het was wel na de vaststelling en invoering der *Deutsche Wechselordnung* eene spreekwijze geworden, dat het zoogenaamde wisselcontract zijn grond ontleende

Digitized by Google

aan den vorm, het schrift, maar die waarheid moest helder, duidelijk, overtuigend worden aangetoond, en het was noodig, dat de gevolgen werden aangewezen, die uit deze waarheid regtstreeks voortvloeiden. Doch, daar die gevolgen dikwijls geheel in tegenspraak waren met de bepalingen van het handelswetboek, welke nog gedeeltelijk op een anderen grond der wisselverbindtenis steunden, moest de aanwijzing van de resultaten der wetenschap ook in vele gevallen eene veroordeeling worden van het bestaande regt. De wetgever evenwel is gebonden aan de letter van het wetboek, mogt deze ook aandruischen tegen de vorderingen der wetenschap, maar juist het niet helder begrip, dat deze zich van de wisselverbindtenis had voorgesteld, bragt bij den wetgever zelven twijfel en verwarring te weeg. Hij wankelde tusschen traditie en handelsgebruik en aan beide zijden toegevende, geraakte hij menigwerf in tegenspraak met zich zelven en opende hij een ruim veld van beschouwingen aan de strijdvoerende partijen. In dien strijd werd de hulp der wetenschap ingeroepen, welke, hoezeer zelve voortdurend aan kritiek onderworpen, in vastheid won en zich steeds meer ontdeed van het valsche, dat haar nog van vroeger aankleefde. Het geschrift van den heer Kist nu heeft deze groote verdienste, dat daarin de resultaten der wetenschap op eene heldere en voor ieder even verstaanbare wijze zijn in het licht gesteld, terwijl bijkans iedere questie, welke zich in de praktijk heeft voorgedaan of zou hebben kunnen voordoen, aan hare leering is getoetst en daarom ook in den regel eene zeer aannemelijke oplossing wordt voorgesteld. Ook zal de aanwijzing van die bepalingen, waarin ten gevolge van een te grooten ijver des wetgevers in het voorschrijven van vormen het belang van den handel is voorbijgezien, bij eene eventuele herziening van het wisselregt den toekomstigen wetgever een geschikten leiddraad aan de hand geven. Maar de schrijver heeft nog meerdere aanspraak op regtmatige waardering van den door hem volbragten arbeid. Toen hij vroeger slechts de wissel-verbindtenis behandelde, bewees hij zeker eene groote dienst aan kassiers, handelaren en allen, die gewoon zijn wissels dagelijks te ontvangen of te verzenden, en aan de regtsgeleerden, in wier handen zij dikwijls voorwerpen van ernstige studie kunnen zijn, maar, vooral ook omdat het

Digitized by Google

gemis van eene formaliteit den wisselbrief al spoedig in een ander handels- of ook wel burgerlijk bewijsschrift kon doen overgaan, was het niet te ontkennen, dat door het niet behandelen der overige handelsgeschriften in zijn werk eene groote leemte bleef bestaan. Die leemte heeft de schrijver thans aangevuld en ook de assignatie, acceptatie en andere papieren aan toonder heeft hij doen kennen met diezelfde helderheid en grondigheid, welke zijn vroegeren arbeid kenschetsten en welke ook doorstralen in den aanvang van dezen herdruk, waarin de verbindtenis *uit schrift in het algemeen* in het eerste hoofdstuk met de meeste zorg is behandeld, en de grond der verbindtenis, uit eenzijdige en formele betalingsbelofte ontstaande, nog duidelijker in het oog springt door eene vergelijking met de oorzaak der verbindtenissen, die op overeenkomst gegrond of aan de wet haar aanwezen verschuldigd zijn. Voegen wij nu hierbij nog den onderhoudenden stijl, waarin dit werk is geschreven, hetwelk de soberheid en dorheid mist, welke regtskundige betoogen in den regel aankleven, dan mag daarin eene reden te meer worden gevonden om dezen herdruk in de handen van regtsgeleerden en handelaren aan te bevelen, en om den schrijver aan te sporen voort te gaan op den weg, door hem in Nederland het eerst bewandeld, en het Nederlandsche publiek voortdurend op de hoogte te stellen van de vorderingen dezer wetenschap bij onze naburen, en van de wrijving van denkbeelden, die op dit gebied bij hen nog aanhoudend plaats vindt.

Kritiek te leveren van de onderdeelen van dit werk schijnt hier minder geplaatst. Zoo wij slechts met eene aanmerking mogten besluiten van meer gewigt dan de betuiging, dat dit werkje al te zeer door zinstorende taalfouten wordt ontsierd en bijkans op iedere bladzijde de sporen draagt van eene overhaaste correctie, — dan is het deze, dat de innerlijke waarde van dit handboek zeer zou zijn verhoogd, wanneer eene korte beschouwing van het internationale wisselregt aan dit werkje was toegevoegd. Het regt, betrekkelijk dit onderwerp in het buitenland geldende, is voor handelaar en regtsgeleerde in den tegenwoordigen tijd van snellere gemeenschap en naauwere betrekkingen met den vreemde van niet minder gewigt dan de kennis van het Nederlandsche wisselregt. S.

Digitized by Google

H. F. de Bock, *Statistiek van de bevolking der gemeenten in Nederland op* 31 *December* 1859, *arrondissements- en kantonsgewijze ingerigt.* (*Te*) *'s Gravenhage*, (*bij*) H. C. Susan CHz. *Prijs f* 1,20.

De uitgave van dit werkje geschiedt met een drieledig doel; 1°. om de statistiek van de bevolking der gemeenten op 31 December 1859 naauwkeurig te doen kennen en, arrondissements- en kantonsgewijze ingerigt, tot eene handleiding te doen zijn voor notarissen, hoofden van gemeentebesturen en allen, die in eene juiste opgave van de statistiek der bevolking belang stellen; 2°. om bij eventuele uitbreiding van het maximum van het getal notarissen in Nederland, eveneens bij deze vermeerdering een leiddraad aan te geven; en 3°. om, door eene zoo juist mogelijke opgave der namen van de kandidaat-notarissen, hun getal binnen het rijk en in iedere provincie te doen kennen, met aanwijzing van het jaar van het afgelegd examen. Wij gelooven dan ook wel, dat deze uitgave in eene bestaande behoefte voorziet, maar hadden liever gezien, dat daarmede was gewacht tot dat de resultaten der jongste volkstelling waren bekend geworden. Immers zal eerst met die uitkomsten, en niet met het cijfer der bevolking op ult. December 1859, het getal Notarissen in overeenstemming worden gebragt. De grondslagen toch, waarvan men bij de laatste volkstelling is uitgegaan, verschillen te zeer van die, welke vroeger tot maatstaf der berekening strekten, dan dat niet eene belangrijke afwijking van de tegenwoordige bevolkingsregisters te verwachten is. Wij stellen ons daarom meer voor van eene volgende uitgave, welke, zoo zij de nieuwe indeeling in arrondissementen en kantons mogt bevatten en zoo daaraan eenig mengelwerk, met de notariële wetenschap in betrekking staande, mogt worden toegevoegd, voorzeker gewenschter zal zijn dan die, welke wij hier aankondigen. V.

Een Zomer in het Noorden door Gerard Keller. *Met platen. Te Arnhem, bij* D. A. Thieme, 1860. 2 *deelen. In gr.* 8*vo. I* 210 *blz. II* 214 *blz. Prijs f* 5.40.

Het schoone jaargetij is aangebroken. De zomer heeft

Digitized by Google

de aarde in haar prachtigst gewaad gedost; onwillekeurig voelt de mensch zich opgewekt om gebruik te maken van de gelegenheid tot genieten haar aangeboden door de natuur. De lust ontwaakt om voor eenigen tijd zich te onttrekken aan de dagelijksche werkzaamheden van ambt of beroep, om eens iets anders te zien, dan hetgeen ons altijd omringt. Plannen worden gevormd en afspraken gemaakt om te reizen of uitstapjes te doen. Wel gelukkig, wie dien lust kan bevredigen, wie zich niet terug gehouden en aan de woonplaats gebonden gevoelt door zijn' werkkring of door financiële bezwaren! Ondersteld dat gij zulke bezwaren niet kent, lezer! waarheen zoudt gij dan liefst trekken? 't Is niet zoo gemakkelijk eene goede keus te doen, vooral indien gij behoort tot hen, die wel eens voor eene enkele maal, maar toch niet telken jare kunnen reizen. De dagbladen berigten u, dat het saisoen geopend is op verschillende badplaatsen, gij hebt veel gelezen van de heerlijkheid van Frankrijks hoofdstad, maar ook de wonderen van het trotsche Londen trekken u aan, en verre van onverschillig zijt gij voor de beroemde natuurtafereelen van Zwitserland, ook het vriendelijke Brussel en zoo menige bekoorlijke streek van Duitschland komen u voor den geest; waarlijk het zou niet te verwonderen zijn, zoo gij iets gevoeldet van *l'embarras du choix*. Toch, dunkt mij, zoudt gij eenigzins verwonderd opzien, als iemand u voorstelde in dezen zomer eens het Noorden te bezoeken. Het „barre Noorden!" — Wij hebben immers al genoeg geklaagd over ijs en sneeuw, konde en guurheid, wie zal dan nu voor uitspanning, tot genoegen, heengaan naar die streken, waar de wintervorst gebied voert?

Hoe verwonderlijk het schijne, daar zijn er evenwel die zoo kiezen, en de heer Keller behoort tot hun getal, de hierboven gestelde titel van zijne reisbeschrijving strekt u tot bewijs. En uit zijn boek blijkt, dat hij geen berouw heeft gehad van zijne keuze. Met dat boek wensch ik u eenigzins bekend te maken. Kan mijne aankondiging niet ten gevolge hebben, dat gij zelf den auteur volgt op zijne route, ik zal tevreden zijn, indien maar uw verlangen is opgewekt om te vernemen, wat hij daar zag en opmerkte en wat hij te verhalen weet van de door hem bereisde landen.

Dat Gerard Keller aangenaam en onderhoudend vertellen

Digitized by Google

kan, is algemeen bekend. Wie heeft niet ten minste eene enkele van zijne novellen gelezen? Doch wat hij hier schrijft is geene verdichting, maar werkelijkheid, geene geïdealiseerde of gegroepeerde, maar nuchtere, ware werkelijkheid. 't Zijn ontmoetingen en opmerkingen, herinneringen en onderrindingen. En dat alles wordt u meêgedeeld op zoo levendige, aanschouwelijke wijze, dat gij onafgebroken naar den verteller luisteren blijft met belangstelling en spijt gevoelt, wanneer hij aan 't einde van zijn verhaal is gekomen. Zeker men reist op verschillende wijzen en met verschillende oogmerken, voor zaken of voor gezondheid, voor de wetenschap of tot uitspanning en van daar ook, dat zoo groot onderscheid moet bestaan tusschen de eene en de andere reisbeschrijving. Maar aan alle plaisir-reizigers, die het publiek bekend willen maken met hetgeen hun in den vreemde merkwaardig en belangrijk is voorgekomen, zouden wij de manier van den heer Keller ten voorbeeld willen stellen. Hij geeft geen dorre geographische lessen, geene voorlezing over land en volkenkunde; hij vermoeit den lezer niet door getallen en statistieke bijzonderheden, die men toch niet kan onthouden, en evenwel levert hij eene vrij duidelijke voorstelling van het land en zijne inwoners, van zeden en gebruiken, kleederdracht en levenswijze, van de gesteldheid der natuur en den rijkdom harer verscheidenheid. Maar verdient het onderwerp zulk eene zorgvuldige behandeling? Van gansscher harte moet ik ja zeggen op zulk eene vraag. In zekeren zin verschaft het Noorden rijker en aangenamer stof voor een reisverhaal, dan menig ander deel van Europa. Wat nieuws toch blijft er te zeggen van die streken, die jaarlijks door duizenden bezocht, reeds zoo heel dikwijls beschreven zijn? Hier daarentegen, wat is er niet nieuw voor het grootste deel des publieks, van alles wat men ziet en waarneemt?

De wat onbepaalde benaming het Noorden beteekent hier Zweden en Noorwegen. De reiziger (wij begrijpen niet waarom de heer Keller bij voorkeur het woord *tourist* bezigt) begint zijn verhaal met de aankomst te Kalmar en eindigt het bij 't vertrek van Gothenburg, de laatste plaats van Noorwegen, die hij bezocht. Op allerlei zaken en personen vestigt hij de aandacht der lezers. Hier op de voornaamste gebouwen van

Digitized by Google

het prachtige Stokholm, eene van de drie schoonste steden der wereld; daar op de met eeuwige sneeuw bedekte bergen, de trotsche watervallen of de kalme, indrukwekkende fjorden. Waar het pas geeft deelt hij enkele geschiedkundige herinneringen mede en maakt u bekend met het een en ander uit de Noordsche mythologie en de letterkunde van Scandinavie. Aanschouwelijk stelt hij de menschen u voor, met wie hij in aanraking kwam; Engelsche reizigers en half wilde Finnen, eenvoudige bewoners van Dalarne en hoog beschaafde burgers van Christiania. Maar ik wil niet voortgaan met optellen. Dat er toch veel merkwaardigs in dit werk te vinden is zal ieder verwachten, die eenige kennis heeft van de gelukkige opmerkingsgave des heeren Keller.

Wij hebben straks gesproken van pleizier-reizigers, doch niemand meene daarom dat wij onzen auteur tellen onder degenen, die in den vreemde enkel verstrooijing en genot zoeken, als de Engelsche *spleen*-lijders. Zulk eene bewering zou dadelijk gelogenstraft worden door den inhoud van zijn boek. Hoezeer wij overtuigd zijn, dat hij op dezen togt veel genoten heeft, en in de herinnering daarvan nog lang eene bron van genot bezitten zal; even zeker gelooven wij, dat hij de reis ondernomen heeft met het bepaalde doel om bouwstoffen te verzamelen voor een boek. Met dat doel voor oogen heeft hij zich veel moeite getroost, heeft hij inspanning en bezwaren getrotseerd, waaraan een gewoon pleizier-reiziger zich niet gaarne zou blootstellen. Maar hij is ook uitnemend geslaagd en heeft een reisverhaal geleverd, dat als eene aanwinst voor onze letterkunde verdient gewaardeerd te worden. Als eene bijzondere eigenschap of deugd van zijn werk verdient nog dit vermelding, dat hier alles op natuurlijken toon vermeld wordt, zonder dat men ergens stuit op platte uitdrukkingen of flaauwe aardigheden. Ook waar de schrijver ons den indruk meêdeelt door de natuurtooneelen en reis-ontmoetingen op hem gemaakt, ons beschrijft wat hij in verschillende omstandigheden dacht en gevoelde, bezigt hij geene hoogdravende uitdrukkingen noch opgewonden phrases, maar blijft bedaard; en de lezer erkent onwillekeurig, dat hij zelf in dien toestand dezelfde gewaarwording zou hebben gevoeld.

Wij hopen dat Gerard Keller gelegenheid zal vinden om

Digitized by Google

het plan, waarvan in dit boek gesproken wordt, te volvoeren en ook Spanje te bezoeken. Mogt het gebeuren, dan houden wij ons zeer aanbevolen voor de beschrijving van hetgeen het Zuiden hem „te zien en te denken" geeft.

De uitgever heeft gezorgd, dat het uitwendige in overeenstemming is met den inhoud. De druk is net en helder, het papier goed, en de groote, uitslaande platen zijn fraai. Ongetwijfeld zal het boek vele lezers vinden.

R. V.

De twee voogden, *door* Miss Yonge, *uit het Engelsch.* (*Te*) *Deventer*, *(bij)* A. ter Gunne, 1861. *Prijs f* 3,05.

„Een werk van Miss Yonge heeft geene aanbeveling noodig. Zoo als men weet, bewegen hare verhalen zich binnen den kring van het gewone, dagelijksche leven, met zijne genoegens en tegenheden. Groote gebeurtenissen en zeldzame ontknoopingen komen dus hier niet voor. Maar wat de schrijfster boven de meeste harer mededingers verheft, wat hare werken zulk eene uitstekende waarde verleent en ze met toenemend genot doet lezen en bewonderen, zijn hare treffende karakterschilderingen van den mensch zoo als hij in de maatschappij bestaat, met zijne deugden en gebreken, zijne goede en kwade bedoelingen."

Met dit oordeel, door den onbekenden vertaler in het voorberigt uitgesproken, kunnen wij gereedelijk instemmen. Vooral zijn wij het met hem eens, wanneer hij spreekt van de *verhalen* van Miss Yonge. Want ook aan dezen haren laatsten arbeid zou onmogelijk de naam van *roman* kunnen worden gegeven. Ontwikkeling van vurige hartstogten, diepte of nieuwheid van denkbeelden, de verrassende wendingen eener vernuftige intrigue — het is niet hierdoor, dat de schrijfster uitmunt, de — wat men noemen kan, — de romaneske tint der roman is aan het werk, dat wij aankondigen, geheel vreemd gebleven. Ook in den vorm zal men weinig afwisseling ontmoeten en indien aan den stijl eenige verhevenheid niet kan worden ontzegd, dan is zij alleen het gevolg van dien ongekunstelden eenvoud, die het gemis van dichterlijke versiering dikwijls ruimschoots vergoedt. Toch is Miss Yonge wederom in dit verhaal on-

Digitized by Google

wederstaanbaar en schittert zij boven menige harer Engelsche *kunstzusters*, want waarom zouden wij met het voorberigt van *mededingsters* spreken, door eene bewonderenswaardige gave van opmerking, welke vooral diep in het vrouwelijke karakter weet in te dringen, en dit op eene zeer gelukkige wijze in al hare raadselachtige schakeringen weet af te teekenen. Miss Yonge bespiedt en copiëert de natuur met de stiptste naauwkeurigheid; niet alleen hebben wij de personen, die zij laat optreden, dikwijls ontmoet, maar wij hebben hunne redeneringen over dagelijksche onderwerpen, schijnbare beuzelarijen, meermalen gehoord, wij zijn er van getuigen geweest en het is ons of wij een karakter, ons uit de werkelijkheid bekend, terug vinden. Maar dit is niet hare eenige verdienste. Zij streeft niet enkel naar waarheid, maar haar helder verstand behoedt haar tegen iedere overdrijving. Zij toont aan hoe de gebreken, welke zij in hare karakters ontvouwt, door omgeving en opvoeding, door buitengewone gebeurtenissen in het menschelijke leven kunnen gewijzigd worden, en indien zij dus aan de eene zijde de overdrijving niet begaat om dit verschijnsel te loochenen, aan den anderen kant slaagt zij er tevens in om met bijzonderen tact de goede eigenschappen van een karakter in het licht te stellen en alzoo het voorwerp harer beschouwingen niet te verdeelen, maar den mensch weêr te geven met al het goede en kwade, dat hem aankleeft. Zoo geeft zij onwillekeurig ook het voorbeeld tot eene billijke beoordeeling onzer medemenschen, wier fouten door hunne edele hoedanigheden dikwijls worden opgewogen.

Vooral de hoofdfiguur van dit verhaal is met waarheid geteekend. Marian, de landelijke, eenvoudige weeze, die zich op eenmaal verplaatst ziet in het woelige huis der Lyddells, maar er te vergeefs de genoegens van den huiselijken kring poogt terug te vinden, die de schoonste jaren harer jeugd doorbrengt in eene atmosfeer van onverschilligheid, koelheid en verwijdering, daar zij daarin geene voldoening kan vinden voor haar teeder en vroom gemoed, voor haar stil en opregt gevoel, die daarom haren huisgenooten trotsch, stug en terugstootend voorkomt, weet allengs door hare stipte pligtsbetrachting en hare nederige deugd aller genegenheid te winnen en op de inborst van de deelgenooten harer jeugd een welda-

Digitized by Google

digen invloed uit te oefenen. Waar een zucht om te schitteren, een wereldsche zin in het huisgezin van het rijke parlementslid begon te ontwaken en dieper wortel had kunnen schieten ten gevolge van de weinige hartelijkheid, die de ouders hunnen kinderen betoonden, is het Marian, wier eenvoudige zorg en verstand die neiging tracht te onderdrukken en, zelve onder voogdij staande, in waarheid over hare vriendinnen de voogdij uitoefent. Indien hierin de eenige strekking van dit verhaal was gelegen, om in hare heldin aan te toonen hoe de mensch, maar vooral de vrouw zich te midden der wereld behoort te gedragen, hoe hij die behoort te genieten en te verzaken, hoe hij, gelijk de vertaler zegt, in, maar niet *voor* de wereld behoort te leven, wie zal die strekking durven wraken? Maar wij meenen dat de strekking van dit verhaal verder gaat. Niet tegen de zedelijke, maar tegen de godsdienstige strekking van het boek komen wij op, al weten wij, dat wij dit nu eenmaal van Miss Yonge moeten verwachten dat Marian op hare omgeving heilzamen invloed uitoefent, wij hebben er vrede mede. Dat zij hare betrekkingen voor hoogere indrukken poogt vatbaar te maken en deze behoedt voor de gevaren van eene te groote gehechtheid aan de wereldsche genietingen, wij prijzen het zeer. Maar in hoeverre kan het aanmoediging en ondersteuning vinden, dat die invloed zich zoo verre uitstrekt om eene rijke en lofwaardige huwelijksvereeniging, met wederzijdsch goedvinden aangegaan en waaraan de ouderlijke toestemming onverwaardelijk is geschonken, te wederstreven, ter wille van een godsdienstig dogma? Inderdaad hebben wij medelijden met den jongen Faulkner, die, na door de Lyddells met bijzondere welwillendheid te zijn ontvangen, terwijl op zijn gedrag en karakter niets is af te dingen, zijne goede hoedanigheden op de loffelijkste wijze doet uitkomen, onverhoeds en zonder eenige andere oorzaak wordt afgescheept, dan dat hij beweert dat het christendom even onbewijsbaar is als alle andere geloofsvormen; hoezeer hij, de schrijfster laat het telkens doorstralen, de schoonheid, de poëzij, de zedekunde, het majestueuse van iedere, en ook van de christelijke godsdienst ten hoogste prijst en erkent. In zooverre de strekking van dezen roman dus eene godsdienstige is, in dien zin, dat eene huwelijksvereeniging op den *vorm* in

Digitized by Google

in stede van op het *wezen* van het geloof behoort te rusten, en dat de autoriteits-leer de noodzakelijke voorwaarde behoort te zijn van het geluk der aanstaande echtelingen, deed het ons leed haar in onze taal te zien overgebragt. De ontwikkeling van dergelijke beginselen, waarvan het tegenbewijs niet moeijelijk zal zijn te leveren, moge in eene vrouw eenigzins verschoonbaar zijn en in de orthodoxe Engelsche schrijfster in het bijzonder, dit neemt niet weg, dat hierdoor naar onze meening de schildering, welke Miss Yonge in dit werk heeft geleverd, wordt ontsierd en gelooven wij dat menigeen zich met ons over deze pietistische rigting zal ergeren. De bekwame schrijfster doet daardoor bij hare lezers een indruk ontstaan, geheel in strijd met dien, welke zij beoogde.

Andere kleinere vlekken in dit verhaal, ook het geprecipiteerde slot gaan wij voorbij. De titel van het werk heeft ons bevreemd, daar deze met den inhoud al zeer weinig overeenstemt. De vertaling is over het algemeen nog al vloeijend. Ook het vignet is goed geteekend. De druk is veel te compres. Drukfouten *legio.* S.

Tollens en zijn tijd. Eene proeve van levensbeschrijving, door Dr. G. D. J. Schotel. (*Te*) *Tiel*, (*bij de*) Wed. D. R. van Wermeskerken, 1860. *In gr.* 8*vo.*, 392 *blz. Prijs f* 4,50.

Levensbeschrijvingen behooren tot die lectuur, welke dikwijls gekocht wordt omdat men tot de inteekening door deze of gene omstandigheid genoopt werd, doch welke na de aflevering in de boekenkast wordt geplaatst, om even als de persoon, die er in beschreven wordt, tot stof te vergaan of daarmede bedekt te worden.

Gelukkig is er geen regel zonder uitzondering. Wanneer personen ons verlaten, die de wereld van zich hebben doen spreken, wier namen bij ieder bekend zijn, en die door hunne werken de algemeene opmerkzaamheid tot zich hebben getrokken, dan wenscht menigeen meer met het huiselijk leven dier gevierden bekend te worden, en er ontstaat bij velen de begeerte om na te gaan hoe zulke beroemde personen als kind, als jongeling, als man hebben geleefd, gehandeld, gedacht, gesproken; hoe zij tot dien hoogen trap, tot dat toppunt van roem zijn gestegen, en met genoegen volgt

Digitized by Google

men hen dan van sport tot sport op die ladder der eer.

Van wien zouden wij dat meer wenschen dan van vader Tollens, den volksdichter, die ons door zijne gedichten zoo menig aangenaam oogenblik verschafte, zoo menigen arme door zijne pen eene ruime gift bezorgde, en dikwerf door zijne roerende eenvoudigheid ons oog een traan ontlokte?

Die vaak nog al moeijelijke taak werd daarenboven aan zeer bevoegde handen toevertrouwd. Dr. Schotel, die onze letterkunde met zoo menig degelijk voortbrengsel zijner pen en met zoo menige vrucht van naauwkeurig en volhardend onderzoek verrijkte, was als vriend van Tollens zeer goed in de gelegenheid, van nabij met den dichter bekend te zijn en aan hem werd dan ook bereidwillig alles ter inzage gegeven, wat dienen kon om eene volledige biographie te kunnen vervaardigen.

De onvermoeide en naauwkeurige navorscher heeft dan ook de gekoesterde verwachting niet te leur gesteld. Het groote, voor ons liggende werk getuigt, met hoeveel ijver hij alle bronnen heeft geraadpleegd. Zijn werk vangt met de geboorte van Tollens aan, doet ons den dichter kennen als jongeling, op de kostschool, later op 't kantoor zijns vaders, en toont ons hoe groot een aanleg zich toen reeds bij hem vertoonde, en hoe men toen reeds voorspelde: deze jeugdige dichter belooft veel!

Zoo volgt hij hem langzamerhand en wij gevoelen ons als geheel verplaatst in den tijd, waarin Tollens leefde; vol belangstelling verheugen wij ons in zijnen toenemenden roem, en meer en meer wordt het ons duidelijk, hoe Tollens dien roem heeft verworven; hoe hij zich bij velen bemind en dierbaar heeft gemaakt; menig juweeltje wordt in al deszelfs schoonheid hier nog eens voor den aanschouwer ten toon gesteld en wij ontdekken nog zeer veel verborgen schoons, dat ons oog was ontsnapt.

Aangenaam vooral was het ons, om Tollens zoo geheel als echtgenoot en vader te leeren kennen; de man, wien zooveel eer en onderscheiding te beurt viel, vond altijd zijn grootste genoegen in den gezelligen, huiselijken omgang, en Schotel zegt en toont het ons, hoe menig eenvoudig maar treffend gedicht de idee aan dat huiselijk leven ontleende, en juist daardoor zooveel natuurlijks heeft.

Digitized by Google

Tollens wordt ons verder geschetst in zijnen omgang met zijne verschillende letterkundige vrienden, en daaruit leeren wij hem kennen als een trouw vriend, die altijd tot hulp gereed was, en als zoodanig door hen zeer hoog werd geschat. Vervolgens wordt ons nog herinnerd, hoe Tollens altijd gereed was om de gaven, hem verleend, dienstbaar te maken ten nutte der lijdende menschheid en aanzienlijk zijn de sommen, bij verschillende gelegenheden op deze wijze geschonken.

Zoo heeft Dr. Schotel ons geheel bekend gemaakt met het leven en de werken van Neêrlands meest beminden dichter, van den volksdichter, dien wij liefhebben, want:

„Hij was ons dier als mensch, als christen, vriend te gader,
De wereld roemt zijn naam en wij, wij zeggen Vader!"

en wij zeggen hem dank voor de zorg en moeite aan dezen arbeid besteed. Het deed ons leed, dat de naamlijst der Inteekenaren niet meer belangstelling verried in een werk, dat velen aangenaam moest zijn. De prijs van 't werk heeft misschien menigeen afgeschrikt, en wij wenschten wel, dat eene goedkoopere uitgaaf van dit werk werd verkrijgbaar gesteld, opdat meer iedereen bekend wierde met den man, die de dichter des volks was.

Voor eene nette uitvoering is behoorlijk zorg gedragen. Eene afbeelding van het standbeeld, te zijner eere opgerigt, versiert het werk. Wij eindigen ons verslag met den wensch, dat de smaak voor de ware eenvoudige poëzij, zoo als Tollens die wist te schrijven, meer en meer worde opgewekt, en ook onder ons volk — wat men daaronder dan ook te verstaan hebbe — de begeerte ontwake, om die laffe zoutelooze — om niet te spreken van die zelfs onzedelijke — liedjes te verbannen, en die plaats te doen innemen door meer degelijke, waarvan onze naburen — de Duitschers — ons zulk een goed voorbeeld geven, en zelfs de armste, de minst beschaafde onder het verrigten van vaak moeijelijken arbeid een liedje in den mond heeft, dat, zoo als zij dit noemen, *grund* heeft; eenvoudig en toch vol gevoel is.

Daartoe moge vooral het onderwijs op de scholen krachtdadig medewerken!

Beek. DAS. CH.

Digitized by Google

Christiaan Karel Josias Bunsen, als staatsman en als schrijver. Door Dr. H. Gelzer, Hoogleeraar te Berlijn. (Te) Amsterdam, (bij) E. S. Witkamp, 1861. In kl. 8vo., 76 blz. Prijs f 0,75.

Wij hebben dit werkje met uitstekend genoegen gelezen. Men kan, naar onze diep gevestigde overtuiging, niet te zeer de verdiensten van waarlijk edele mannen wereldkundig maken. Het intellectualisme, de wereld van het weten en denken, moest eigenlijk de eenige bestaande wereld zijn; in haar alléén vindt onze geest ruimte en vrijheid.

Christiaan Karel Josias Bunsen, een der merkwaardigste en voortreffelijkste Duitsche staatslieden en schrijvers van den jongsten tijd, is in den nacht van den 27sten op den 28sten November des vorigen jaars tot de aardsche rust overgegaan, in afwachting eener verheerlijkte opstanding. Hij verdiende in alle opzigten, door zijn werken en handelen op deze wereld, een' gevoelvollen en waarheidlievenden biograaph aan te treffen: deze heeft zich dan ook na zijn verscheiden in den persoon van den kundigen en gemoedelijken professor Gelzer opgedaan.

Aux grands hommes, les grands historiens!

„Daar waar de Rijn," wij gebruiken hier de woorden van den schrijver dezer biographische schets, „den voet van het Zevengebergte besproeijend, uit het rotsdal treedt, dat hem lang heeft omgord, in de Rijnsche Muzenstad, waar de kroon van Pruissen voor veertig jaar ten behoeve der nieuwgewonnene, schoone gewesten, eene kweekplaats voor Duitsche wetenschap en opvoeding heeft gesticht, in Bonn, trekken nu drie grafgesteenten, in welke in het vorige jaar drie vrienden ter laatste rust werden gedragen, onzen treurenden blik tot zich, — drie vrienden van welke ieder, na een leven rijk aan strijd en aan daden, is ingesluimerd onder onvergankelijke verwachtingen, van welke ieder het dankbare aandenken zijner natie en zijner eeuw waardig is: „Arndt, Dahlmann en Bunsen."

De naam van Arndt, den beroemden dichter van het schoone volkslied: *„Des Deutschen Vaterland,"* is met de geschiedenis van den bevrijdingsoorlog en met de wedergeboorte van Duitschland ten naauwste verbonden. Hij stierf

Digitized by Google

den 29sten Januarij 1860, en zijne asch ligt op het kerkhof te Bonn, niet ver van die van zijn' vriend Bunsen.

Ook Dahlmann, die Bunsen slechts zeven dagen heeft overleefd, voegt in hunne nabijheid. Hij was een man van ernst en karakter, een verdienstelijk geschiedschrijver en een scherpzinnig en eerlijk staatsman.

Het valt ons, die de eerzuil, Bunsen door zijn' vriend, den Hoogleeraar Gelzer te Berlijn, gesticht, met genoegen in handen namen, moeijelijk te zeggen, of Bunsen meer uitmuntte door de gaven van den geest dan door die van het hart; maar de indruk, dien het gelezene op ons maakte, was van dien aard, dat wij tot het besluit kwamen, dat Bunsen, zonder den minsten twijfel, tot de zeldzaamste en edelste menschen behoord heeft. Het zal welligt dezen of genen lezer zonderling voorkomen, dat wij zoo even spraken van eene *eerzuil*, die in handen genomen werd; doch, waarom zou de pen van een' bekwamen auteur niet even goed veredelen en onsterfelijk maken kunnnen, als het penseel van den schilder, de stift van den graveur of de beitel van den beeldhouwer?... Wat ons betreft, wij achten ons gelukkig de aandacht onzer landgenooten op het werkje van professor Gelzer te mogen vestigen. Wáár zielenadel en grootheid des geestes in eene gelukkige vereeniging aanwezig zijn, is het de pligt van den beoordeelaar, om zijn aandeel in den welverdienden lof toe te brengen.

Te midden der laagheden van zooveel onbeduidende en kruipende wezens, als onze hedendaagsche maatschappij bezoedelen; bij het aanschouwen der nietige menschen, die alléén door vleijen en huichelarij zich staande houden; bij de treurige ervaring, dat behendig veinzen en bedriegen een' onkundigen en karakterloozen man tot een' kapitalist kunnen vormen, die zijn onregtvaardig verkregen goud in zijnen kelder verbergt; — bij al die monstruositeiten, welke het zedelijke gevoel diep kwetsen, is het, in ons oog, een hoogst aandoenlijk en voorwaar hartverkwikkend schouwspel, wanneer men een' man van erkend talent en van welverdienden invloed ziet nederdalen tot den jeugdigen mensch, om dezen op het arbeidsveld te brengen, waar deze jonge man zich het best zal kunnen ontwikkelen en het nuttigst zal kunnen werken. Zulk een geluk viel onzen braven Bunsen ten deel,

Digitized by Google

eene vriendschap van den grooten *Niebuhr*. De bescherming van dezen wereldberoemden en uitstekenden geschiedschrijver was de eerste aanleiding tot zijne bevordering. Later was de vriendschap van den Pruissischen kroonprins, die in 1840 den troon beklom; onder den naam van Friedrich Wilhelm den IV, een der krachtigste hefboomen tot zijne in alle opzigten wel verdiende verhooging in de staatsdienst. Dat Bunsen voorzeker de hoogachting en toegenegenheid van dien voortreffelijken geleerde en koning ten volle waardig was, bewijst de volgende getuigenis van den vermaarden Engelschen opvoedkundige en godgeleerde, Dr. Thomas Arnold, die zijne geheel onpartijdige opinie omtrent onzen Bunsen op de volgende wijze formuleert:

„I could not express my sense of what Bunsen is, without seeming to be exaggerating..... He is a man in whom Gods graces and gifts are more united than in any person whom I ever saw. I have seen men as holy, as amiable, as able, but I never knew one who was all three in so extraordinary degree, etc."

Hetgeen wij hierboven gezegd hebben, zal wel voldoende zijn, om den Lezer dezer boekaankondiging de overtuiging te geven, dat Bunsen een hoogst merkwaardig persoon is geweest, wiens leven en werken wel dubbel der moeite waard zijn, om ook door Nederlanders, die geen hoogduitsch verstaan, gelezen en overdacht te worden. Wij keuren, om deze reden, de vertaling van het geschrift van den hoogleeraar Gelzer volkomen goed, en zullen de germanismen, die wij er nu en dan in aantroffen, zoo als onder anderen *openheid* (Duitsch: Offenheit), in plaats van *opregtheid*, uit aanmerking van het prijzenswaardige doel, over het hoofd zien.

Het boekje vinde dus talrijke koopers; de inhoud verdient het.

Zutphen, 1861. L. A. H.

Zakboekje voor de toevallen, behandeling en herkenningsmiddelen der voornaamste vergiften, ten dienste van Geneesheeren en Apothekers. (Te) Groningen, 1861. *In* 12*mo*, *bl.* 64.

Bovenstaande, zonder auteurs-vermelding uitgegeven ge-

Digitized by Google

schriftje kan in omvang en aanleg als een tegenhanger beschouwd worden van het vroeger door ons aangekondigd boekje van Dr. D. J. Coster, *Giften en wijze van gebruik der voornaamste en meest gebezigde geneesmiddelen.* Bij eene vergelijking met dit laatste werkje, waarvan reeds de tweede uitgaaf in 1860 het licht zag, staat dit zakboekje echter merkelijk achter, wanneer men, zoo als het behoort, vooral op de praktische bruikbaarheid let. Geeft het b. v. geene verkeerde voorstelling, wanneer van een zoo hevig vergif, als het Pruissisch blaauwzuur is, gezegd wordt. „In *groote* giften genomen doodt het dikwijls bliksemsnel?" Of welk praktisch nut heeft het, als bij de behandeling eener daardoor veroorzaakte vergiftiging wordt voorgeschreven, „aschloog met water, ammonia liquida in een lepel koffij met 1 lepel oleum terebinthinae?" Waarom wordt in dat zelfde artikel van *Calcii chloridum* en *Sodii chloridum* gesproken, terwijl de schrijver elders gewoonlijk de Berzeliaansche nomenclatuur volgt? Mogt het boekje eene tweede uitgaaf beleven, dan zal er eene naauwkeurige herziening en verbetering noodig zijn.

Schat der gezondheid. Een Tijdschrift voor alle standen, tot bevordering van volkswelvaart, door verspreiding van eenvoudige beginselen van gezondheidsleer en openbare gezondheidsregeling en hunne toepassing op het individuëel en maatschappelijk leven, onder redactie van Dr. D. Lubach *en Dr.* L. J. Egeling. (*Te*) *Haarlem*, (*bij*) C. Zwaardemaker, 1861. *In gr.* 8*vo.* *Prijs f* 3,00.

De Redactie gaat met lofwaardigen ijver voort om haar Tijdschrift, waarvan wij reeds den vierden jaargang begroeten, aan de teederste belangen der Maatschappij dienstbaar te maken en voor alle standen, die slechts op eenige beschaving en verstandsontwikkeling mogen aanspraak maken, eene hoogst nuttige lectuur te doen zijn. Zoewel de grondige en toch populaire behandeling der onderwerpen, als de daarbij gevolgde gedurige afwisseling en verscheidenheid, maken den *Schat der gezondheid* voor een uitgebreiden kring van lezers en lezeressen geschikt. In de bovenstaande nommers zal het lezen der bijdragen van Dr. Allebé, Stokvisch,

Digitized by Google

Gunning en Rauwenhoff, om kortheidshalve van andere medewerkers geen gewag te maken, niemand onbevredigd laten.

Christelijke weldadigheid. Jaarboekje. Proza en Poëzij. Verzameld door Anna A. Bergendahl. *Uitgegeven ten voordeele der vereeniging te Amsterdam, tot ondersteuning van hulpbehoevenden en de evangelieverkondiging in Suriname. Derde Jaargang. Te Amsterdam, bij* C. A. Spin & Zoon, 1861. *In gr.* 8vo, 316 *bladz. Met platen. Prijs* ƒ3.—

Het doel dezer uitgave is voorzeker edel te noemen, en bovengenoemde vereeniging verdient de ijverige ondersteuning van allen, die in het welzijn van hulpbehoevenden en de verbreiding van het evangelie belangstellen. Is dit reeds eene drangrede om dit jaarboekje te koopen, eene andere mag daarin gevonden worden, dat de ernstige inhoud weldadig spreekt tot het christelijk gemoed. Trouwens, daar mannen als Beets, da Costa, Hasebroek, ten Kate, Sonstral enz. hunne bijdragen gegeven hebben, kan het wel niet anders of men moet hier veel vinden dat kan leeren en stichten. Jammer, dat het poëtisch gedeelte door onbeduidende stukken wordt ontsierd, immers moest zulke beuzelachtige rijmelarij als het *In een Album eener Vriendin*, door A. G. J. S., eene plaats zijn ontzegd; want zulke voortbrengselen eener onbevoegde pen beleedigen den goeden smaak. De Redactrice moet door zorgvuldige schrifting naar vooruitgang voor haar boekje streven; dat toch is het eenigst middel om het een voortdurend bestaan te verzekeren.

Wij hebben met belangstelling gelezen wat door Ds. van Rhijn over de godsdienstige belangen van onzen zeemansstand gezegd wordt; de middelen door hem aan de hand gegeven tot verbetering van den in dat opzigt bestaanden toestand, zijn wel waardig te worden overwogen door allen, die daarop invloed kunnen uitoefenen.

Uit de poëzie deelen wij eene enkele proeve mede, namelijk *Hemelvaartsmorgen*, door J. J. van Oosterzee naar het Hoogduitsch van Lange.

Digitized by Google

Hoe vrolijk groent de schoone olijventop,
Door 't morgenrood met vloeibaar goud omweven!
Een witte wolk schijnt boven Hem te zweven,
En Jezus, de Verreez'ne, treedt er op.

In stille magtbetooning strekt de Heer
Zijn vriendenstoet de vriendlijk' armen tegen;
De trouwe schaar ontvangt Zijn laatsten zegen,
En zinkt aanbiddend voor Zijn voeten neêr.

Nu daalt een witte wolk. De Koning zweeft,
Op vleugelen van eeuwig licht, ten hoogen,
Waar alles voor Zijn voet ligt neêrgebogen,
En Hij voor eeuwig bij den Vader leeft.

Dat ziet Zijn kerk, en allen één voor één,
Zij komen ook dien laatsten zegen vragen,
Dan keeren z'om Zijn beeld in 't hart te dragen
En varen straks mét Hem ten hemel heen.

Het uiterlijk van dit Jaarboekje overtreft het gewone. Papier en druk zijn fraai, de platen, waaronder het portret van Z. M. den Koning zeer goed; daarbij is het boek verguld op snede en gebonden in keurigen, rijk vergulden linnen band, zoodat het zich tot geschenk of sieraad op een boekenrekje bijzonder aanbeveelt.

***S.

De Calorische Machine van Lenoir, eene plaatsvervangster der stoommachine en van den handenarbeid bij de kleine nijverheid, (in 't) kort beschreven en toegelicht door G. K. Timmer Jr. *Met eene uitslaande plaat. (Te) 's Gravenhage, (bij)* M. M. Couvée, 1861. *In 8vo., 24 blz. Prijs f* 0,25.

De algemeene opmerkzaamheid van het nijverheidspubliek is in den laatsten tijd vooral gerigt op de calorische machines, aldus genoemd naar het Latijnsche woord *calor*, dat warmte beteekent, want de kracht waarmede deze machines werken, is niet de waterdamp of stoom, maar het vermogen der luchtsoorten om zich uit te zetten en door dit uitzettingsvermogen, de vereischte drukkracht te verkrijgen. Het is niet te ontkennen, dat de stoommachine, die geweldige bewe-

Digitized by Google

gingskracht, als *motor* vele gebreken had, die door de calorische machines, zoo al niet geheel uit den weg geruimd, dan toch gedeeltelijk verbeterd zijn. In het jaar 1833 verscheen de Zweedsche ingenieur Johannes Ericson, geboren in 1803, met eene door verhitte lucht werkende machine in Londen, die hij „Caloric Engine" noemde. Volgens de berigten, werkte deze machine tot groote tevredenheid; de mannen der wetenschap spraken er een gunstig oordeel over uit, maar des te ongunstiger de practici en fabrikanten van stoommachines. Bij de wereldtentoonstelling in Londen in het jaar 1851, was eene Ericsonsche machine, maar zij werd meer als speelwerk, dan als een nuttig mechanisme beschouwd. Doch gelijk het met alle menschelijke uitvindingen gaat, ontdekt men ieder oogenblik nieuwe gebreken, die weggenomen en verbeterd moeten worden, wil men het doel bereiken, dat men zich voorstelt. Zoo ook met de calorische machine. Werd de machine van Ericson in werking gebragt door de verwarming van lucht in een cilinder, door middel van een vuur, dat den cilinder van buiten omgeeft, waardoor het metaal geoxydeerd wordt en door het invreten spoedig niet meer kan gebruikt en vernieuwd moet worden, zulks heeft men niet te vreezen bij de door Lenoir in den jongsten tijd verbeterde machines, die door middel van luchtgas en door de inductie eener electrieke vonk, de doeltreffende werking heeft doen zien, en dit alles in een klein bestek, zoodat men met geene stookplaatsen, schoorsteenen en bergplaats voor steenkolen meer te maken heeft. Wij achten ons verpligt dit weinige ter inleiding te moeten zeggen bij de aankondiging van het bovengenoemd werkje van den heer G. K. Timmer Jr., dat in waarheid zoo zaakrijk en duidelijk is, dat wij hem daarvoor allen lof moeten geven, en te meer, omdat hij, ofschoon de groote voordeelen regtmatig erkennende, niet schroomt te doen opmerken, dat vele voorstanders der calorische machines met al te dweepachtige gevoelens te dien opzigte behebt zijn, die b. v. durven beweren, dat deze machines onmogelijk zouden kunnen springen. De heer T. onderschrijft die meening niet geheel, maar voegt er bij, 't welk wij met hem eens zijn, dat de ongelukken zoo groot niet kunnen zijn, als bij het springen van een stoomketel, welk laatste onheil hij vergelijkt bij het springen

Digitized by Google

van eene mijn, terwijl het andere bij dat van een kanon zou kunnen vergeleken worden. Ook heeft hij de dwaze meening doen uitkomen van hen, die gelooven, dat er bij deze machine in het geheel geene brandstof noodig is. Het spreekt toch immers van zelf, dat er om gaa te bereiden, gelijk het lichtgas, steenkolen noodig zijn en dat dus het verbruik hiervan eer zou toenemen dan afnemen, wat men aanvankelijk zoo zeer toejuichte. Deze en meer andere aanhalingen doen zien, dat de heer T. zeer bevoegd is tot het geven van eene beschrijving van werktuigen als de calorische machine. Belangstellenden kunnen wij zijn werkje dus gerust aanbevelen, en voor hen die nog weinig met de Lenoir'sche machines vertrouwd zijn, zullen wij in 't kort de voordeelen daarvan opgeven:

1°. Besparing van brandmaterialen; men berekent $^2/_3$ gedeelte.

2°. Eene kleine benoodigde ruimte, geene ketels noch schoorsteenen.

3°. Zeer weinig gevaar voor springen, daar ketel en water niet in aanmerking komen.

4°. Geen waakzaam toezigt noch praktisch machinist, daar ieder eenvoudig werkman er mede om kan gaan.

5°. De gemakkelijke verplaatsbaarheid en

6°. De gelijkmatigere werking boven die van eene stoommachine bij dezelfde paardekracht.

De calorische machine zal, gelooven wij, de stoommachine wel niet geheel verdringen, maar eene magtige schakel vormen in de groote keten van de hulpmiddelen der menschelijke industrie, omdat zij dáár de hand biedt, waar slechts een gering aantal menschelijke krachten voorhanden zijn. Voor draaibanken, smederijen, slijperijen, boek- en plaatdrukkerijen enz. enz. belooft zij de grootste voordeelen, terwijl zij inzonderheid den landbouw groote diensten bewijzen kan. Na dit alles achten wij eene verdere aanbeveling overbodig van het werkje, dat door eene keurige netheid uitmunt. De uitslaande plaat draagt veel tot verduidelijking en versiering bij. De druk is zuiver. Op de correctie hebben wij weinig aanmerkingen.

TECHNOPHILUS.

Digitized by Google

Het licht (,) de stoffelijke oorzaak aller dingen (,) of de bouwsteenen van het heelal. Eene verhandeling door Leopold Polh (Pohl?). *Uit het hoogduitsch.* (*Te*) *Utrecht*, (*bij*) W. F. Dannenfelser, 1861. *In gr.* 8*vo.*, 44 *blz. Prijs f* 0,75.

Met verbazing, met klimmende verbazing hebben wij kennis genomen van de verhandeling des heeren Pohl en wij durven gerust zeggen, dat wij na de herhaalde lezing daarvan eenigzins duizelig waren. De schrijver erkent een leek te zijn, doch zulks verliest in ons oog niets van zijne waarde; de aan de academie verkregen graad waarborgt volstrekt de geleerdheid niet, maar naar onze overtuiging gesproken, is hij te veel theoreticus, geeft hij zich te veel met bespiegelingen en beschouwingen af die maar niet zoo dadelijk kunnen worden aangenomen. Wij leven niet meer in den tijd, waarin men geloofde zonder gezien te hebben.

De beschouwingen die de schrijver in deze verhandeling ons aanbiedt zijn de volgende:

1°. Dat er eene stof voor de vorming van nieuwe wereldligchamen zijn moet, die de geheele ledige hemelruimte aanvult en aan de wetten der zwaartekracht niet onderworpen is.

2°. Dat deze stof onzigtbaar is, aldus aan de doorzigtigheid in het heelal niet in den weg staat.

3°. Dat zij met het licht (lichtstof) identisch is en zigtbaar wordt, als zij zich minstens gecondenseerd (verdikt) heeft.

4°. Dat het licht dus materieel van stoffelijke natuur en de materiële oorzaak van alle dingen is.

5°. Dat de zuivere witte lichtstraal reeds alle elementen der wereldvorming en de kiem voor alle op de aarde werkende krachten, volgens eene (door den Schepper zelve bepaalde) onveranderlijke reeks in zich bevat.

Dat men zich met hypothesen bezig houdt, daar hebben wij vrede mêe, maar dat men ze aan ons zóó wil opdringen gelijk de schrijver doet, die zelf over het bizarre zijner theorie zóó overtuigd is, dat hij zich met Copernicus vergelijkt, die het eerst beweerde, dat de zon niet om de aarde, maar de aarde zich om de zon bewoog, is wat al te veel gevergd.

Reeds de eerste thesis is zeer gewaagd, oppervlakkig en niet nieuw. Reeds Newton liet lichtdeeltjes het ledige wereldruim doorloopen, hetwelk men algemeen voor eene dwa-

Digitized by Google

ling houdt; omdat het ledige ruim eene onmogelijkheid is, wel echter nemen wij gaaf aan, dat er eene stof voor de vorming van nieuwe wereldligchamen zijn moet, maar of nu juist deze stof het licht en niets anders dan het licht is, dat durven wij zoo gulweg nog niet bekennen. Dat de verschijning van het licht alleen als een gevolg van de beweging te verklaren is, en dat het geluid ook beweging of bewogene lucht is, kan naar onze meening niet op eene lijn gesteld worden, als men aanneemt dat alleen de snelheid eener ondulatie van 20 millioenen mijlen in 8 minuten, zoo als het licht, onbegrijpelijk is, terwijl wij eene ondulatie van het water en van de lucht, bij de voortplanting des geluids bij iederen meerderen afstand verder zien afnemen. Het geluid zou, om door zijne ondulatie van de zon tot ons te komen, 14 jaren en 26 dagen noodig hebben, terwijl het licht in 8 minuten tot ons komt, derhalve kan het o. i. onmogelijk door ondulatie met deze snelheid voortgeplant worden!

Opzigtens de kleurentheorie stemmen wij den schrijver zijne beschouwingen liever en gewilliger toe en wij houden ons overtuigd, dat tegenwoordig niemand meer gelooft, dat iedere lichtstraal uit zeven verschillende kleuren bestaat, die zich bij de breking in het prisma scheiden, nu men weet, dat door de verschillende trappen van de intensiteit des lichts, bij de breking in verschillende hoeken de kleurenverscheidenheid wordt daargesteld.

De schrijver zegt dat de kleuren van de door het prisma gebroken witte lichtstraal twee groepen van stralen doen kennen, die in hare eigenschappen zoo ver van elkander onderscheiden zijn, als de metalen van de aardsoorten, namelijk de groep der *donkere chemisch werkende stralen*, violet, indigo, blaauw en groen, en de groep der *heldere, voornamelijk lichtstralende stralen*, rood, oranje geel en daardoor komt hij tot de veronderstelling, dat de donkere stralen tot de metaalachtige bestanddeelen, en de heldere of lichtende stralen tot de aardsoorten der luchtsteenen, n. l. de zwavel, de phosphorus en de kool behooren, waaraan wij te minder kunnen twijfelen, als wij het rood van het prismatische kleurenbeeld met de phosphor, het oranje met de zwavel en het heldere geel met de kool vergelijken; die violettenstraal zou behooren tot de groep van de aan het ijzer, de indigo ge-

Digitized by Google

kleurde straal tot de aan het tin, de blaauwe straal tot de aan het koper verwante ligchamen. De middelste zevende gekleurde straal, de groene, stelt het verband daar, tusschen de metalen en de aardsoorten kalium en natrium en de daarmede verwante ligchamen de alcaliën.

Het is niet te ontkennen, dat deze en dergelijke redeneringen vernuftig en zeer spitsvondig zijn, maar hoe aannemelijk ook, kunnen wij ons hiermede nog maar niet vereenigen, zoolang wij nog geene betere bewijzen hebben. Waarom b. v. mag men de voor het groeijen der planten onmisbare stoffen, de kali en de natron, niet in de lucht of in den bouwgrond zoeken, vooral bij een onwêersregen, gelijk de groote Liebig niet schroomt te bekennen? Komt men er dan zooveel verder mêe, om feiten te loochenen en zijne toevlugt te nemen tot hypothesen als die van den schrijver, om alles in het zonnelicht te willen vinden?

Het is ons om de uitgebreidheid niet mogelijk, den schijver punt voor punt te volgen, of zijne beweringen te wederleggen, wij hebben er slechts eenige aangehaald om te doen uitkomen, dat wij geen ongelijk hadden met te zeggen, dat de schrijver zich al te veel met bespiegelingen afgeeft, dit verhindert echter niet dat wij in hem iemand erkennen, die de natuurwetenschappen grondig beoefend heeft en van wie men groote verwachting koesteren kan, indien zijn onderzoek meer op feiten, dan op verhevene hypothesen gegrond is. Vooralsnog kunnen *wij* ten minste niet anders spreken. Mogt het ons later duidelijk zijn, dat wij den schrijver ten dezen opzigte miskend hebben, wij zullen de eersten zijn om ons oordeel te herroepen. Mannen der wetenschap, wij roepen u toe: leest deze verhandeling des heeren Pohl, zij is wel waard uwe aandacht er op te vestigen, zij verdient grondig aan de ervaring te worden getoetst! $a^2 + b^2$

Eerste Wetenschappelijk Onderwijs in de Meetkunde, ten (ter) dienste van Scholen voor Uitgebreid Lager Onderwijs; door J. Huizinga, *Onderwijzer in de Handelswetenschappen, de Wis- en Zeevaartkunde, te Groningen. Met vele tusschen den text (tekst) gedrukte figuren. Eerste Stukje. Te Groningen, bij* J. Oomkens Jz., 1860. *In klein* 8vo., 77 *blz. Prijs f* 0,60.

In eenen tijd, waarin de mensch, in onze beschaafde Eu-

Digitized by Google

ropesche maatschappijen, meer aan zingenot en geldelijk voordeel denkt dan aan zijne morele ontwikkeling, is het niet te verwonderen, dat de wiskundige wetenschappen worden beoefend, niet zoozeer om de intellectuële vermogens te oefenen en te versterken, dan wel als *le moyen à la mode* om *carrière* te maken. Van daar die onophoudelijke regen van nieuwe, onrijpe werkjes over de Algebra en de Meetkunde, die in alle deelen des lands als uit de lucht komen vallen. Geen schoolmeestertje zoo klein, of hij acht zich geroepen en bevoegd, om een werkje over Vormleer, Stel- of Meetkunde te kunnen en te moeten schrijven! De minder geleerde zal immers de wezenlijke onbeduidendheid van zijnen arbeid niet opmerken, terwijl de toongevers van de Nederlandsche kritiek, de mannen van „*de Gids*" en van de „*Vaderlandsche Letteroefeningen*" te veel omhanden hebben, om hunne aandacht op die embryo's van *would be any thing* te vestigen!! Als de materiële belangen er maar door gebaat zijn, wat komt het er op aan, of de gebruikers van het boekje in het blinde rondtasten? Wij hebben zelfs in onze dagen zeevaartkunde zien doceren, door iemand, die niet eens de voornaamste deelen van een schip bij naam kende, en nooit een' blik had geworpen op het onmetelijke veld van den oceaan! Zouden de volgende schoone dichtregelen niet op die soort van *beunhazen in de wiskundige wetenschappen* van toepassing zijn:

Wer nach Golde geizt, obgleich kein Gold beglücket,
Braucht alle Stunden zum Gewinn,
Und läuft nach Wucher hin,
Wenn kaum der junge Tag aus weiszen Wolken blicket (?)

En heeft Kingsley niet gelijk, wanneer hij onze negentiende eeuw aldus brandmerkt:

„This blessed age of ignorance, yclept of science and progress!"

Het zou Referent, die tegen het vaderlandsche spreekwoord aan, gewoon is met de deur in 't huis te vallen, wezenlijk leed doen, indien de lezers dezer Aankondiging uit de hierboven in losse trekken wedergegeven gedachten, die bij hem opkwamen, wilden afleiden, dat deze voorafgaande opmerkingen op den schrijver van dit werkje van toepassing waren. De heer Huizinga is geheel onbekend in de Republiek der Letteren, en Referent verklaart peremptoir nooit zijnen

Digitized by Google

naam gehoord noch gelezen te hebben, vóórdat het eerste stukje van het „*Eerste Wetenschappelijk Onderwijs in de Meetkunde*" hem door de geëerde Redactie van dit Tijdschrift ter recensie werd toegezonden. Laat ons dus, geheel onbevooroordeeld, nagaan, wat ons in dit eerste deeltje, door den heer H. geleverd wordt.

De schrijver heeft het geraden geacht, zijn werkje *zonder voorberigt* in de wereld te zenden. Waarom? — De heer H. zegt het niet, want dan zou hij immers *iets vooraf* of eene *voorrede* geleverd hebben. De reden echter is misschien niet zeer ver te zoeken: de schrijver heeft, dunkt ons, op het oordeel van desbevoegden niet willen anticiperen, en, in dat geval, geven wij hem volkomen gelijk.

In de laatste jaren zijn er veel, zeer veel, ja — het moet er uit! — *te veel* boeken en boekjes over de meetkunde uitgekomen. Doch, men gelieve op te merken, dat het werkje van den heer H. heet: „*Wetenschappelijk Onderwijs in de Meetkunde!*" Dus, geachte lezers, *voilà de l'imprévu, sinon quelque chose de tout-à-fait neuf.*

Maar waartoe dien ongewonen titel? Is het welligt om *l'engeance fertile* der aanhangers van de Voltairiaansche Thomasleer onwederlegbaar te doen uitkomen, dat de Meet*kunde* geene *kunst* maar eene *wetenschap* is? Hij, wien dit niet duidelijk is, leze de noot, welke de schrijver op blz. 1 al aanstonds ter elucidatie van zijne meening den gebruikers van zijn boekje ten beste geeft, alwaar hij op echt beslissenden toon zegt: „*De Meetkunde is niet eene kunst, maar eene wetenschap!*"

Wij, voor ons, gelooven wel degelijk, dat de Meetkunst eene *kunst* is, die men door leeren zich eigen kan maken, waarna men kan zeggen dat men die *kunst* kent of *weet*. Wij zien dus de noodzakelijkheid niet in, waarom de heer H. den leerling, die bij het bestuderen van pag. 1 gecenseerd wordt nog niets te weten, met eene twistvraag bezig houdt, die deze niet zelfstandig kan uitmaken! — Of was alle onderwijs in de Meetkunde tot heden toe niet wetenschappelijk, en heeft de schrijver door deze bepaling allen vroegeren, tegenwoordigen en toekomstigen Meet*kunstenaren* een lesje willen geven, wegens hetgeen zij niet *wisten, weten* of *zullen weten*? Openhartig gesproken, *nous jetons notre langue aux*

Digitized by Google

chiens, zoo als de beroemde Madame de Sévigné zou gezegd hebben, of, op zijn Hollandsch uitgedrukt: *wij weten het niet.* — Daarom, hopen wij, dat de heer H., bij het publiceren van het volgende stukje van zijn „*Wetenschappelijk Onderwijs in de Meetkunde*" wel de goedheid zal willen hebben eenige verklaring te geven van de gronden, die hem bewogen, bovenstaande uitspraak te formuleren. Immers, hij, die geheel vrijwillig voor het publiek optreedt, is dezen onpartijdigen regter rekenschap verschuldigd van de beweegredenen, die hem hebben doen besluiten den gebaanden weg te verlaten, om een nieuw, door hem zelven aangelegd, zijpaadje te betreden. — Uit dien hoofde, achten wij het vooralsnog voorzigtig ons finaal oordeel dienaangaande op te schorten, en zetten alsnu onze beschouwing voort.

Het boekje van den heer H. heeft bij onderscheidene werken over de Meetkunde, dit voor, dat theorie en praktijk hand aan hand gaan. Het is van algemeene bekendheid, dat Kempees voor eenige jaren voornamelijk het ijs heeft gebroken, wat betreft het geven van *oordeelkundige voorstellen* over de Meetkunde. Plaatst men zich op de hoogte, die de *wetenschap* (daar vallen wij ongemerkt den heer H. in de armen!) bereikt heeft, dan zal men ons gereedelijk toegeven, dat soortgelijke voorstellen bij de beoefening der Meetkunde onmisbaar zijn. Wel is waar, zijn vele onder de voorstellen, welke in het werkje van den heer H. voorkomen, slechts *dorre* berekeningen; doch wij zouden onbillijk handelen, wanneer wij hier niet dadelijk bijvoegden, dat het aantal *degelijke* en *doeltreffende* voorstellen, die wij er in aantroffen, veel grooter is. Men zij dus, bij deze ervaring niet te streng, maar denke liever:

„*Where is the horse, that never stumbles?*"

En wat nu de eigenlijke Meetkunde, de geometrische bepalingen, problemata en bewijzen aangaat, de methode van den heer H. is, in ons oog, *goed*, — *zeer goed* zouden wij bijna zeggen, kleefde haar niet *één gebrek* aan, namelijk, dàt van het te vlug en te vlugtig doorloopen van gewigtige punten, bij welke de schrijver, onzes erachtens, wel wat langer had mogen stilstaan. Als men bedenkt, dat de heer H. in dit boekje van 77 blz., van welke een niet onaanzienlijk deel door de tusschen den tekst gedrukte figuren wordt ingeno-

Digitized by Google

men, en nagenoeg de helft van het overschietende door de voorstellen ter oefening; als men bedenkt, zeggen wij, dat de schrijver reeds op pag. 55 den inhoud der veelhoeken en cirkels behandelt, hoe zoude het dan mogelijk zijn, dat al het voorgaande, met de noodige duidelijkheid, volledigheid en grondigheid in beschouwing ware genomen? En toch, het doet ons genoegen zulks te kunnen zeggen, de heer H. heeft zich, *summa summarum*, goed gekweten van *zijne* taak, d. i. van die taak, welke *wij* meenen, dat *hij* zich bij het zamenstellen van zijn werkje heeft opgelegd.

Wij gelooven daarom, dat dit boekje geschikt is, om aan leerlingen eener school, waar men meer uitgebreid lager onderwijs geeft, in handen te worden gegeven, evenwel *op voorwaarde*, dat de onderwijzer geen' raad, geene uitlegging en geene aanhoudende voorlichting spare. Deze drie condimenten zijn onmisbaar bij het gebruik, dat men van het werkje zou wenschen te maken; *op die wijze alleen*, kan het nut stichten, en zal het ook, naar wij vertrouwen, zijn' weg wel vinden.

Op de typographische uitvoering hebben wij geene aanmerkingen; doch wel op *de taal*, die beter naar de regelen der grammatica had moeten geschoeid zijn. Reeds op den titel troffen wij aan: *ten dienste van*, en iets lager: *text.* — Onbegrijpelijk!... Weet de heer H. dan niet, dat het sedert lang is uitgemaakt, dat het woord *dienst* vrouwelijk en dat *text* geheel verouderd is? Kan men dan in Nederland geen mathematicus en tegelijk een taalkundige zijn? Of beschouwen de Nederlandsche wiskunstenaars de edele taalstudie als te luttel en te onbeduidend? — Wij hopen, dat zulks het geval niet zal zijn, want de taal is *het hoogste voorregt* dat de mensch van het dier onderscheidt, en geene *kunst* of *wetenschap* is zoo verheven, noch zoo volmaakt, dat zij hare hulp zou kunnen ontberen! — Doch, dit als axioma aangenomen, waarom geen' bekwamen philoloog te hulp genomen, om de proeven te corrigeren; men zoude dan voorzeker op blz. 2 het lamlendige en kreupele *derzelver* in plaats van het welluidende *harer* niet aangetroffen hebben! Groningen, binnen welks muren de geniale Lulofs zoo veel licht heeft verspreid, zal dan toch nog wel één' man weten aan te wijzen, die zuiver Hollandsch kan schrijven, en de heer Oomkens, die,

Digitized by Google

als uitgever van „*Lulof's Taalkundige Werken*," getoond heeft voor geene opofferingen terug te deinzen, wanneer het er op aankomt eene eerzuil voor de Nederlandsche taal, ter leering van tijdgenoot en nageslacht, te helpen stichten, staat in onze schatting en in die van alle letterkundigen *te hoog* aangeschreven, om zijne persen tot het verbreiden van *cacographiën* te leenen.

Schrijver en uitgever gelieven onze bescheidene opmerkingen in dank aan te nemen, en er zich bij voorkomende gelegenheid naar te gedragen: het is in hun eigen welbegrepen belang.

Z., Aug. 1861. L. A. H.

Oefeningen en Vraagstukken (,) *ten gebruike bij het Theoretisch Onderwijs in de Beginselen der Rekenkunde; door* J. Steijnis Gz., *Leeraar in de Wis- en Natuurkunde* (,) *te Schiedam. 1ste Stukje. Bewerking met geheele en gebrokene getallen.* (*Te*) *Schiedam*, (*bij*) P. J. van Dijk; 1859. *In kl.* 8*vo.*, 72 *blz.*

Antwoorden op de Vraagstukken van het eerste stukje, enz. Formaat als boven, 32 *blz.*

Dit boekje is geschreven met het doel, om eene verzameling van oefeningen en vraagstukken te geven, bestemd om den leerlingen gelegenheid te verschaffen tot het in toepassing brengen van het vroeger geleerde. De schrijver heeft zich daarbij tevens voorgesteld, het theoretisch onderwijs in het rekenen in breede trekken te herhalen, opdat de onderwijzers, die op hunne scholen gebruik maken van zijn in 1850 uitgegeven werkje, getiteld: „*Theoretische Beschouwing van de Beginselen der Rekenkunde*," zouden kunnen nagaan, of hunne discipels het aldaar behandelde in hunnen geest hebben opgenomen.

Wij zijn het met den heer Steijnis eens, dat het eigenlijk systematisch onderwijs in de theorie der rekenkunst eerst dan beginnen mag, wanneer de leerlingen door het overige onderwijs voldoende ontwikkeld zijn, om eene grondige mathematische redenering te volgen. Wij hechten dan ook onze onverdeelde goedkeuring aan zijne methode, gelijk zij uit het geleverde blijkt, — te meer, omdat wij de treurige ervaring

Digitized by Google

hebben opgedaan, dat louter napraten en slaafsch geheugenwerk als de doodsteek van alle wetenschap kan beschouwd worden. Vooral met betrekking tot het onderwijs in de rekenkunst is, in ons oog, de theorie zonder praktijk niets waard, en de praktijk zonder theorie niet veel meer; bij degelijk onderrigt moeten beiden onafscheidelijk gepaard gaan.

Dit eerste stukje bevat theoretische vragen (de schrijver noemt ze *Oefeningen*) en praktische vraagstukken over de bewerkingen met geheele en gebrokene getallen. Hij behandelt er achtereenvolgens: de getallen en cijfers; de optelling, vermenigvuldiging, aftrekking en deeling met geheele getallen; de vier hoofdregels, ten opzigte van elkander; het gebruik van stelkunstig schrift, met toepassing op de vier hoofdregels; de deelbaarheid der getallen; het vinden van den grootsten gemeenen deeler van twee of meer getallen; het vinden van het kleinste gemeene veelvoud van eenige getallen, de breuken, hare verdeeling, eigenschappen en herleiding; de optelling, vermenigvuldiging, aftrekking en deeling der breuken; de vier hoofdregels met gewone breuken; de tiendeelige breuken en hare eigenschappen; de herleiding van gewone tot tiendeelige breuken; het herleiden van tiendeelige breuken tot gewonen (gewone?); de optelling en aftrekking met tiendeelige breuken; de vermenigvuldiging met tiendeelige breuken; de deeling met tiendeelige breuken; de vier hoofdregels met tiendeelige breuken, en besluit dit gedeelte van zijnen arbeid met oefeningen en vraagstukken over het metriek (metrieke?) stelsel van maten, gewigten en munten, waarna hij nog *ruim eene bladzijde* wijdt aan de bewerkingen met sommige oude maten, gewigten en munten, alsmede de herleiding daarvan tot nieuwen (nieuwe?), en omgekeerd.— Dit allerlaatste gedeelte van het boekje is, zoo als men ziet, wat schraal uitgevallen.

Begon het den auteur een weinig te vervelen, of was hij misschien door den uitgever aan een zeker, voor de uitgave voordeelig uitkomend getal vellen druks (in dit geval, juist $4\frac{1}{2}$, en voor de antwoorden 2) gebonden?

Wij hebben het werkje van den heer Steijnis met veel genoegen doorgelezen, en er eene menigte doeltreffende vraagstukken in gevonden, zoodat wij het gerustelijk durven

Digitized by Google

aanbevelen. Over het algemeen genomen, zijn die opgaven wel geschikt, om het verstand der kinderen te scherpen en hun oordeel te versterken. Als nu de onderwijzer, onder wiens leiding aan de vraagstukken wordt gewerkt, maar zorgt, zoo veel in zijn vermogen is, dat de leerlingen bij de oplossingen behoorlijk rekenschap weten te geven van het *hoe* en *waarom* der bewerkingen, zoo hebben wij reden te verwachten, dat het boekje niet zonder gunstige resultaten zal worden gebruikt.

De antwoorden op de vraagstukken, in dit eerste stukje voorkomende, worden aan het einde van het werkje medegedeeld; wij laten echter bescheidenlijk in het midden, of dit een gebrek of eene deugd is. — Wij zien inmiddels verlangend naar het tweede stukje uit, dat, naar wij hopen, bij eventuëel onderzoek, ons even goed zal bevallen, als het gedeelte, dat wij thans in beschouwing hebben genomen.

Z., 1861. L. A. H.

KORTE MEDEDEELINGEN.

In zeer emphatischen toon rigt zekere Alexander een woord tot de Nederlandsche natie, onder den titel *Neêrlandsch hoogste staatsbelang.* (Uitgevers van Hulst & van Dam te Kampen). De man wil om aan het gezeur over ons Indisch leger een einde te maken, art. 185 der grondwet veranderen, zoodat onze miliciens ook naar de koloniën zouden mogen worden gezonden, ook zonder hunne toestemming. Op dit fundament bouwt hij eene organisatie, welke niet onaardig is; maar uit den aard der zaak is het geheele plan niets dan eene utopie. Het voorbeeld van het zenden der Fransche rigimenten naar Algerie zegt niet veel; onze natie en de Fransche verschillen te veel van aard, dan dat men ze in deze zaak zou mogen gelijk stellen. Alexander heeft met het schrijven zijner brochure moeite, en misschien ook wel olie vergeefs besteed. Andere regelingen zullen ons het bezit onzer Indische bezittingen beter waarborgen, en de grondwet behoeft niet gewijzigd te worden, wanneer men b. v. den Javaan zoo gaat behandelen, dat de heldenfeiten van een Indisch leger minder noodzakelijk worden.

D.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Proeve eener pragmatische Geschiedenis der Theologie in Nederland, sedert het laatst der vorige eeuw tot op onzen tijd 1787—1858). *Door* Christiaan Sepp, *Predikant bij de Doopsgezinde gemeente te Leiden. Uitgegeven door Teyler's Godgeleerd Genootschap. Tweede druk. (Te) Amsterdam, (bij)* J. C. Sepp & Zoon, 1860. *In gr.* 8*vo.*, 304 *bladz. Prijs f* 3,60.

't Was eene zware taak, die de heer Sepp op zich nam, toen hij besloot een antwoord te geven op de door Teyler's godgeleerd genootschap voor 1858 uitgeschreven prijsvraag. Wat hooge eischen worden in onze dagen den geschiedschrijver gedaan, nu de uitdrukking *pragmatische* geschiedenis eigenlijk een pleonasme is geworden. Een verhaal zonder pragmatiek mag geen aanspraak maken op den naam van geschiedenis. Maar juist die pragmatiek levert groote bezwaren op. 't Is niet genoeg dat de auteur de gebeurtenissen, die hij wil beschrijven, duidelijk en naar waarheid voorstelt, hij moet tevens aanwijzen hoe ze zamenhangen en in noodzakelijk verband staan met de dingen, die vooraf gegaan zijn, hoe ze zelve weêr invloed geoefend hebben op den tijd, waarin zij plaats grepen, hoe ze mede de rigting hebben bepaald van den loop der dingen in lateren tijd. Hij mag niet enkel verhalen, maar moet de feiten, die hij meêdeelt, waarderen; hij moet prijzen en laken, berispen en goedkeuren. Hij moet onpartijdig, maar hij mag niet onverschillig zijn. Hoeveel moeijelijker wordt het nog aan zulke vorderingen te voldoen, indien het tijdvak, dat beschreven moet worden, nog niet gesloten is, indien de personen, wier daden beoordeeld moeten worden, nog leven! Hoeveel voorzigtigheid, scherpzinnigheid, fijnheid van oordeel is er noodig, om dan noch aan de waarheid noch aan de kieschheid te kort te doen, om dan vrijmoedig en toch bescheiden, zelfstandig en onpartijdig te zijn! En hoezeer nog al deze bezwaren zich vermenigvuldigen voor den geschiedschrijver der theologie in Nederland in den jongsten tijd, moet ieder in het oog val-

Digitized by Google

len, die eenigzins weet hoe op dit gebied de zienswijzen verschillen en de rigtingen uiteen of tegen elkander inloopen, die ooit gehoord heeft van *odium theologicum*, wien het niet onbekend is dat het geslacht der theologen van oudsher uiterst gevoelig en prikkelbaar pleegt te zijn.

De heer Sepp heeft zich de moeijelijkheden niet ontveinsd, die verbonden zijn aan het werk, dat hij wilde volbrengen, maar hij heeft zich daardoor niet laten afschrikken; hij vond daarin juist de aansporing om met ijver en naauwkeurigheid te arbeiden. Hij wist wat er noodig was om in zulk eene onderneming wel te slagen, getuige zijn eigen woord: „de pragmatische geschiedschrijver hebbe kennis, oordeel en moed!" — Hij heeft getoond, die eigenschappen te bezitten, bekwaam en bevoegd te zijn tot het verrigten van zulk eene taak. — Het zou overbodig geacht kunnen worden, dat een referent nog iets bijbragt tot lof van een werk, waaraan reeds de directeuren van een algemeen hoog geacht genootschap het merk hunner goedkeuring hebben gehecht, door het met goud te bekroonen. De steller dezer regelen zal zich dan ook in geenen deele het regt aanmatigen, om iets te zeggen 't zij tot regtvaardiging, 't zij tot bestrijding van Teyler's uitspraak. Maar nu dit bekroonde werk zoo vele en heftige tegenspraak heeft uitgelokt, nu invloedrijke mannen de stem hebben verheven om aanmerkingen daarop te maken, nu men gebreken en fouten daaraan heeft toegeschreven, die, indien ze erkend moesten worden, het boek aan de algemeene afkeuring moesten prijs geven; nu kan eene eenvoudige aanbeveling niet meer voldoende geacht worden. De aanprijzing moet gemotiveerd worden en daarom beschuldige ons niemand van aanmatiging, omdat wij betuigen in te stemmen met het oordeel der geleerden, die deze verhandeling hebben bekroond, indien wij eene poging doen om de voortreffelijkheid van deze Geschiedenis aan onze lezers te doen kennen. — De nood is ons opgelegd. — Wij wenschen geen strijd te voeren tegen hen, die het vonnis der veroordeeling over dit werk hebben uitgesproken; maar alleen ons gevoelen te staven, dat het boek van Ds. Sepp de algemeene belangstelling van ons godgeleerd publiek waardig is en op hoogen prijs verdient gesteld te worden.

Digitized by Google

Het merkwaardige jaar 1787 wordt tot punt van uitgang gekozen. Wij gelooven niet dat er eenige gegronde aanmerking op die keuze te maken is. In dat voor de algemeene geschiedenis van ons vaderland zoo belangrijke jaar, zag men ook den aanvang van het nieuwe leven in de godgeleerdheid, dat zich steeds meer heeft ontwikkeld en tot op onze dagen steeds krachtiger geopenbaard. — Nadat de bronnen zijn aangewezen, waaruit de auteur de stof voor zijne geschiedenis wil putten (de werken der godgeleerden en het oordeel over die werken, door bevoegde beoordeelaars uitgebragt), vinden wij een paar woorden ter toelichting van de *wijze van behandeling*, d. i. de indeeling der overrijke stoffe. Ziet hier hoe die behandeling zijn zal: „Om oorzaken en gevolgen goed te leeren kennen, moeten wij eerst de omstandigheden en verschijnselen beschouwen, welke op de ontwikkeling der theologie invloed gehad en haar hebben beheerscht of geleid. — Twee zaken zijn het, op welke al onze aandacht gevestigd moet zijn: Waardoor is de theologie ontwikkeld? Hoe heeft zij zich ontwikkeld? Ziedaar, de beide hoofddeelen van onze verhandeling. Eerst dus slaan wij het oog op al datgeen, hetwelk op de theologie invloed moest hebben; dan gaan wij den loop harer ontwikkeling na. Is vooral dat tweede gedeelte onzer taak zeer breed, en niet in zijn geheel te overzien: de meest gepaste verdeeling is ons door den aard der stof gegeven. Werd in 1815 het hooger onderwijs hier te lande geregeld, en kreeg vooral dat der godgeleerdheid de gewenschte uitbreiding: als van zelve splitst zich dan onze beschouwing in twee gedeelten: van „1787—1815; van 1815—1858."

Ééne vraag zij ons hier veroorloofd? Waarom de schrijver niet als ter inleiding een overzigt heeft gegeven van den toestand der theologie op den tijd, van welke de beschrijving harer ontwikkeling begint? Immers wanneer wij eerst goed weten, hoe eene zaak was op een gegeven tijdstip in het verledene, zullen wij kunnen komen tot regt verstand en juiste waardering van de veranderingen, daarin gemaakt, en van de pogingen, die er zijn aangewend, om die veranderingen te weeg te brengen. Om de beweging in eene wetenschap goed te beoordeelen is het noodig eerst kennis te nemen van het punt, van waar die beweging is begonnen; zoo eerst

Digitized by Google

zal men kunnen bepalen of er reden is om te klagen over achteruitgang dan wel om te juichen over vooruitgang. — Het lijdt nu wel geen twijfel, dat Sepp de ontwikkeling der theologie als vooruitgang begrijpt en begroet (en wij zijn het daarin volkomen met hem eens) maar zijn gevoelen daaromtrent zou, naar onze meening, op vaster grond gestaan hebben, duidelijker geregtvaardigd zijn, indien hij de beschrijving, die wij wenschten, niet hadde achtergelaten.

In het eerste hoofddeel worden achtereenvolgens ter sprake gebragt: het gezag van den staat; de invloed van kerkelijke ligchamen; de prijsvragen der godgeleerde genootschappen; de voorgang van het buitenland. — In de eerste jaren van het behandelde tijdvak was de band, die kerk en staat te zamen hield nog vast gesnoerd, en geen wonder dus dat de regering ook in meerdere of mindere mate haren invloed oefende op het godgeleerd onderwijs en alzoo op de ontwikkeling der theologie. Maar de tijd was nabij, waarin zoovele banden zouden verscheurd worden, waarin ook de oude betrekking tusschen kerk en staat, zoo al niet geheel opgeheven, ten minste grootelijks gewijzigd werd. De regering bemoeide zich ook later weinig met het godgeleerd onderwijs. Zij heeft „de wetenschap een vrijen loop gelaten." Ja, „de regering heeft in ons land doorgaande tegenover het onderwijs in de godgeleerdheid die houding aangenomen, welke haar betaamt: eensdeels een *laissez-faire* volgende; anderdeels slechts voorschriften van *vormelijke bepalingen* gevende." Wèl ons dat het zoo is en dat wij mogen vertrouwen dat het niet anders worden zal. De waarheid heeft tot hare ontwikkeling de hulp der wereldlijke magt niet van noode, en om haren voortgang te stuiten is die magt niet voldoende, niet groot genoeg. —— Van grooter omvang is de volgende paragraaf. Welken invloed hebben zoowel de synode der Nederlandsche Hervormde kerk, als de bestuurders der overige Protestantsche genootschappen op het godgeleerd onderwijs gehad? Veel wetenswaardigs wordt hier meêgedeeld, en van ganscher harte stemmen wij in met den wensch des auteurs: „met de geschiedenis voor mij, blijf ik hopen, dat de synode der Nederlandsche Hervormde kerk nooit vergete, dat zij geroepen is, niet om leerstellige geschillen

Digitized by Google

te beslissen, maar om de kerk te besturen. De haar toevertrouwde handhaving der leer van de kerk, wier wettige vertegenwoordigster zij is, bepale zich tot den eisch, om geen leeraar in haar midden te dulden, die niet opregtelijk betuigt, verkleefd te zijn aan de Nederlandsche Hervormde kerk en de leer, welke overeenkomstig Gods heilig woord in haren aard en geest het wezen en de hoofdzaak uitmaken van hare belijdenis." — Ook bij andere kerkgenootschappen hebben de besturende corporatiën geen bepaalden invloed op de beoefening der theologie gehad. Zoowel bij deze als bij de Hervormden zijn de hoogleeraren vrij in het onderzoek der wetenschap en in het verkondigen der resultaten van dat onderzoek, maar tevens als *leeraars* ook verpligt zich te houden aan het beginsel der leer van het kerkgenootschap, tot hetwelk zij behooren. Mogt hunne wetenschap in strijd komen met dat beginsel, zoo zouden zij het genootschap moeten verlaten. — — De prijsvragen der godgeleerde genootschappen leveren de stof voor de derde afdeeling. Drie zulke genootschappen bestaan er in ons vaderland: dat van het zoogenaamd Stolpiaansch legaat, het Haagsche en dat van Teyler. Door het eerste werden meestal wijsgeerige onderwerpen ter behandeling gesteld; het tweede was opgerigt in 1787 met het bepaalde doel om „de waarheden van de Christelijke godsdienst tegen deszelfs hedendaagsche bestrijderen te verdedigen, en dus het Goddelijk gezag der Heilige Schriften, alsmede de gewigtige verborgenheden des geloofs en de leer der voldoening en genade, zoo als die van de Christenen, beoordeeld volgens hunne confessiën en symbolische boeken, gemeenschappelijk erkend worden, tegen derzelver aanvallers te verdedigen; zonder evenwel uit het oog te verliezen de leerstellingen, welke in de Hervormde kerk als karakteriserende duidelijk bepaald zijn, met vermijding van alles, waaromtrent in dezelve geene bepalingen gemaakt zijn." Langen tijd werd dan ook bij het uitschrijven van prijsvragen dit doel in het oog gehouden, zij droegen gewoonlijk eene eenigzins kerkelijke kleur en de bekroonde antwoorden werden ook voorzien van de approbatie der synode. — Teyler's genootschap vertegenwoordigde ten allen tijde meer het vrije, wetenschappelijk beginsel. Het vereenigde terstond naar den wil zijns stich-

Digitized by Google

ters, de beoefening der „natuurlijke en geopenbaarde godsdienst," en had tot bestuurders leden uit de toen vooral hoogst liberale broederschap der Doopsgezinden. — Duidelijk merken wij die eigenaardige rigting van elk dezer genootschappen op, als wij door Sepp worden gewezen op de merkwaardigste prijsvragen, die voorgesteld, en op de belangrijkste antwoorden, die bekroond zijn. Maar niet alleen om dit onderscheid tusschen het Haagsche en het Haarlemsche genootschap zijn deze mededeelingen onze aandacht waardig; neen, wij zien in die lange reeks, welke zaken de gedachten bezig hielden van de sommiteiten in de godgeleerdheid gedurende het behandelde tijdvak; de vragen zoowel als de antwoorden toonen het aan, hoe en in welke rigting de theologie in ons vaderland zich heeft ontwikkeld. Het onderscheid tusschen beide geleerde stichtingen is langzamerhand minder geworden, tot dat het eindelijk niet meer bestond. Tegenwoordig kennen beide „geen anderen eisch dan grondige, zuivere wetenschappelijkheid, van waar ze kome, wie ze aanbrenge." — Eindelijk worden wij in dit hoofddeel nog gewezen op den „voorgang van het buitenland." Dat de gang der theologie in den vreemde, vooral in Duitschland in ons vaderland niet onbekend of onopgemerkt bleef, blijkt uit de aankondigingen en verslagen, in Nederlandsche tijdschriften geplaatst, van buitenlandsche godgeleerde werken en vooral uit de veelvuldige vertalingen, van welke eene menigte hier genoemd en gekarakteriseerd worden. Toch is de invloed door het buitenland op de ontwikkeling der theologie in ons land geoefend, niet zoo groot geweest, als men vermoeden zou. Over het algemeen ging men bij het vertolken van buitenlandsche boeken niet genoeg te rade met de wetenschappelijke vatbaarheid of ontwikkeling van ons volk. „Is een volk in den gang zijner geestesontwikkeling nog niet tot de hoogte opgeklommen, op welke een ander staat, en een ander denkt, spreekt en schrijft: de letterkundige en wetenschappelijke producten van het laatste zijn dan nog niet geschikt voor het eerste, hetwelk daarvoor smaak noch trek hebben kan. — Bij hoevele vertalingen en aankondigingen is dat niet vergeten!"

Reeds in dit eerste deel komen de eigenschappen aan het licht, die naar onze meening, aan het boek van Ds. Sepp

Digitized by Google

zoo hooge waarde geven, en die op de volgende bladzijden nog veel duidelijker zich toonen, namelijk: de zeldzame belezenheid van den schrijver, zijne heldere voorstelling en juiste beoordeeling der meêgedeelde zaken, en de kalme vrijmoedigheid, waarmede hij dat oordeel uitspreekt.

Wij zouden veel meer ruimte noodig hebben dan ons in dit tijdschrift ter beschikking staat, indien wij, al ware het met een enkel woord, wilden spreken van al het merkwaardige, dat dit boek bevat. Om een overzigt van het geheele werk te geven, zouden wij niet beter kunnen doen dan de uitvoerige inhouds-opgave over te schrijven. Doch wij deelen liever enkele bijzonderheden meê, die bij het lezen bovenal onze aandacht hebben getrokken, en, naar onze meening, voldoende zijn om ons gunstig oordeel te regtvaardigen en te staven. De rijkdom van zaken, hier behandeld, de reusachtige arbeid, besteed aan het verzamelen, schiften en rangschikken der hier gebruikte bouwstoffen, kan op deze wijze niet worden in het licht gesteld; wij kunnen daaromtrent alleen verzekeren, dat geen boek van eenig gewigt, geen godgeleerde, die eenigen invloed op de theologie zijner dagen heeft geoefend, door den schrijver is voorbijgegaan; dat van elk geschrift het eigenaardig kenmerkende, zoowel ten goede als ten kwade; van iederen theoloog vooral de strekking zijner werkzaamheid wordt opgegeven. En niet slechts wat die geleerden geleverd en verrigt hebben, maar ook hoe over hen en hunnen arbeid geoordeeld werd, wordt ons hier berigt. Bij ieder werk zijn ook de belangrijkste recensiën geraadpleegd. Wilt gij een voorbeeld van de helderheid, waarmeê de besproken zaken worden voorgesteld? Wij aarzelen in de keuze. Wij denken aan de beschrijving van de beginselen der Groninger school, aan de beschouwing van Opzoomer's wijsgeerige rigting, aan de voorstelling der theologie van J. H. Scholten. Bepalen wij ons bij een gedeelte van de eerstgenoemde beschrijving: „Niets is bij de Groningers zoo geliefd, als het vereenzelvigen der begrippen van *openbaring* en *opvoeding*. *Openbaren* heet bij hen *opvoeden*; van daar dat zij niet aarzelen in Jezus het toonbeeld van eenen waren opvoeder te begroeten. — — *Christelijke openbaring* is de *opvoeding*, welke *God* aan het menschdom

Digitized by Google

schenkt door middel van een persoon, die eerst *Logos* heette, zoolang hij in den hemel leefde, later den naam van Jezus droeg, nadat hij uit de maagd Maria in Bethlehem geboren was. Ik meen zoo den eigenaardigen grondtrek van de *christologie* der Groninger school naar waarheid geteekend en in korte woorden de hoedanigheid van den persoon, dien zij als het middenpunt harer theologie beschouwt, geschetst te hebben. Die persoon is in het Groninger systeem het middenpunt; voorop staat daar de *christologie*. Grooten nadruk legt zij op het *geheel* der verschijning van Gods zoon op aarde, het sterk afkeurende, dat iets van dat ondeelbaar geheel ten koste van het andere op den voorgrond gesteld wordt, uit oorzaak van eenig gewaand dogmatisch gewigt. — — Het is verre van haar, de *leer* boven het *leven*, de *wonderen* boven de *redenen*, den *dood* boven de *opstanding*, of omgekeerd, te stellen; de geheele persoon van den Christus is het, in wien zij ziet wie God is en hoe de mensch moet zijn. De verlossende kracht van Jezus Christus vindt zij in het *geheel* van zijne verschijning op aarde, dus niet alleen in zijne leer of zijn dood, of ook in zijne zending door den Vader, maar in het geheel van zijn aardsch leven, verbonden met zijn leven in den hemel." — Wij maken het citaat niet uitvoeriger; wij gelooven dat het, gelijk het is, genoegzaam blijk geeft van den tact des auteurs om in weinige woorden juist datgene te doen uitkomen, wat de zienswijze, die hij wil doen kennen, het duidelijkst karakteriseert.

De taak van den heer Sepp was echter niet afgedaan (wij hebben er reeds van gesproken) indien hij alleen ijverig en naauwkeurig onderzocht en duidelijk in geregelde volgorde verhaald had, wat er in ons vaderland op het gebied der theologie was geschied gedurende het door hem beschouwde tijdvak. Hij had geene kroniek te leveren maar eene pragmatische geschiedenis. Daarom moest hij ook de voorgestelde personen en hunne werkzaamheid beoordeelen; en hierin juist erkennen wij het moeijelijkste deel van zijn arbeid. De schrijver heeft de bezwaren, die hij moest overwinnen niet voorbijgezien of ligt geacht en niet onbedachtzaam zich aan het werk gezet. Zijne kritiek is de vrucht van ernstige overweging, zij is zelfstandig en vrijmoedig. — Duidelijk openbaart Sepp, welke zienswijze in de godgeleerdheid hij

Digitized by Google

zelf is toegedaan; geheel zijn boek doet hem kennen als een voorstander der moderne theologie; maar evenwel blijft hij vrij van de eenzijdigheid, om alles te laken wat tot eene andere rigting behoort, en alles goed te keuren of te prijzen, wat maar modern genoemd kan worden. Wij kunnen als ten bewijze melding maken van den hoogen lof, dien hij toezwaait aan de Groninger school, ofschoon hij in de voornaamste zaken niet eenstemmig met haar denkt; evenzoo van de belangrijke aanmerkingen, door hem gemaakt op het stelsel van prof. Scholten, voor wien hij zijne bewondering in geenen deele verbergt, wiens beginselen en hoofddenkbeelden hij als de zijne erkent. — Natuurlijk heeft de subjectiviteit van den schrijver invloed op het oordeel dat hij uitspreekt; natuurlijk moet hij prijzen wat *naar zijne overtuiging* goed is, laken wat *naar zijne overtuiging* verkeerd is. Zal hij daarom het verwijt verdienen van niet onpartijdig te zijn? Ik wil die vraag beantwoorden met een uittreksel uit de inaugurele oratie van prof. Rauwenhoff, ik kan mijn gevoelen niet beter uitdrukken dan in zijne woorden: „IJdele waan! dat iemand van het gebeurde een beeld zou kunnen schetsen, zoo als het geweest is en niet alleen, zoo als het hem toeschijnt te zijn. Is er dan eene andere beschrijving der geschiedenis mogelijk, dan die uit de persoonlijkheid van den schrijver geboren wordt? Moet hij, naar het oordeel van allen, in de feiten, die hij verhaalt, de idee weten aan te wijzen, die zich daarin openbaart, en zoo, naar zijn vermogen, in zijne voorstelling een afdruk van de levende werkelijkheid trachten te geven, hoe kan hij ooit aan dien eisch voldoen, wanneer het hem niet vrijstaat daarbij zijne eigene begrippen te volgen? Niemand ziet ergens eene andere idee uitgedrukt, dan die hij reeds in zich zelven heeft."

Onbeschroomd en vrijmoedig komt Sepp overal voor zijne overtuiging uit, schoon hij verwachten kon dat zijn oordeel voor velen zeer onaangenaam klinken moest en welligt aanleiding zou geven tot hevigen strijd. Of kon Dr. J. van Vloten zwijgen, terwijl er van hem en zijn geschrift: *de Tubinger school en hare Hollandsche tegenstanders*, gezegd werd: „Bij de lezing zouden wij verbaasd hebben gestaan over de onwaarde der Tubingsche kritiek, indien wij niet spoedig gezien hadden, dat de schrijver met laakbare onkunde spreekt

Digitized by Google

over iets wat hij niet kent. Zelf met het Christendom gebroken hebbende, had hij sinds langen tijd ook de studie der theologie verwisseld met die der vaderlandsche letteren en van de theologie alleen den doctoralen titel behouden. Zijn geschrift zou eerder de Tubingers als dwazen, dan als geleerden bij ons geïntroduceerd hebben." — Hoe kon Dr. van Oosterzee berusten in het oordeel, dat hij heeft „opgehouden tot hen te behooren, van wie de ontwikkeling der wetenschap iets hopen mogt." — Neen waarlijk de strijd was te voorzien, maar Sepp vreesde dien niet en behoefde dat ook niet. Wie na grondig onderzoek en rijpe overweging spreekt naar zijne innige overtuiging, hij heeft geene tegenspraak te duchten.

Men behoeft juist niet dezelfde rigting in de theologie aan te kleven als Sepp om hooge waarde toe te kennen aan zijn boek. Men kan aanmerkingen maken op sommige zijner beschouwingen en menig resultaat van hem als ongegrond afwijzen; men mag het afkeuren dat de schrijver over 't geheel een zoo hoogen toon heeft aangeslagen en zoo apodictisch het veroordeelend vonnis uitspreekt over velen; maar, zoo men belang stelt in de studie der godgeleerdheid en niet bevooroordeeld is, zal men moeten toestemmen, dat dit werk eene merkwaardige plaats beslaat in onze theologische letterkunde, dat niemand het lezen kan zonder veel daaruit te leeren, en dat het bij uitstek geschikt is om, vooral bij jonge theologen, den lust op te wekken tot naauwkeurig onderzoeken en zelfstandig oordeelen.

Het verheugt ons, dat er zoo spoedig reeds een tweede druk van noodig is geweest en het zou ons niet verwonderen, indien deze na niet zeer langen tijd door een derde werd gevolgd. Mogt dit zoo zijn, wij zouden dan den uitgever verzoeken, het werk wat minder compres te laten drukken. Hoe net de uitvoering is, de zeer fijne letters maken de lezing voor eenigzins zwakke oogen zeer vermoeijend.

R. V.

Het volharden in de leer der Apostelen, naar Hand. II: 42ste. *Door* G. J. Vinke, *theol. doct. en predikant te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* H. Höveker, 1861. *In* 8vo. *Prijs f* 0,25.

De uitgave dezer preek is eene daad van zelfverdediging.

Digitized by Google

Dr. Vinke had met droefheid vernomen, dat sommige door hem gebezigde uitdrukkingen ergernis hadden gegeven. Hij werd beschuldigd gezegd te hebben: „al wie van de Apostolische leer afwijkt, hij mag den naam van Christen niet langer dragen!" en den wensch te hebben uitgesproken: „dat de voorstanders der nieuwere godgeleerde rigting maar niet geboren mochten zijn!" — Om zich te regtvaardigen besloot hij iedereen in de gelegenheid te stellen om te *lezen* wat hij *letterlijk* gesproken had. Zijn doel is dus alleen te bewijzen dat de beschuldigingen tegen hem uitgebragt ongegrond zijn. Heeft hij dat doel bereikt? Dat is geloof ik de eenige vraag, die wij hier te bespreken hebben. Laat ons zien. De geïncrimineerde plaatsen zijn ligt te vinden. Aan het slot des eersten deels (p. 11) lezen wij: „Gij zijt er van overtuigd, ook ten deze hebben wij te volharden in de Apostolische leer. Ja! ik voor mij aarzel niet mijne overtuiging uit te spreken: dit is zóózeer een kenmerk van den waren Christen, dat wij ophouden dien naam te kunnen dragen, zoo wij afwijken van die leer: ik hervat mij en verklaar, dat wij bij die afwijking althans geene belijders meer kunnen heeten van het *Apostolisch Christendom!*" — Zoo blijkt het, de prediker heeft gezegd, wat sommige hoorders hem euvel duiden; maar die hoorders hebben er niet opgelet, dat hij terstond zijne uitspraak weêr heeft ingetrokken, zich zelf als corrigerende met de daarbij gevoegde restrictie, die de geheele phrase krachteloos en niets beteekenend maakt. Immers nu komt het gezegde hierop neder: „wie afwijkt van de Apostolische leer is geen belijder van het Apostolisch Christendom. De andere plaats vinden wij aan het einde van de preek: „Ja! noodzakelijk is het dat er ergernissen komen, maar wee! den mensch, wee dan ook dier wetenschap, door welke zij komen! Het ware beter..... Doch genoeg, BB. en ZZ.!" — Dus ook hier, Dr. Vinke heeft niet gezegd, wat men hem ten laste gelegd heeft. Maar heeft hij dan ook zelf geene aanleiding gegeven tot de opvatting zijner woorden, welke hem nu met smart en verontwaardiging vervult? Over de preek op zich zelve als homiletisch product spreken wij niet. Wij gelooven gaarne, dat Dr. Vinke haar liever niet zou hebben laten drukken. Moge zij voor velen een waarschuwend teeken zijn tegen het pole-

Digitized by Google

miseren op den kansel, dat zoo zelden nuttig, zoo dikwijls gevaarlijk en schadelijk is.

R. V.

Practische Godgeleerdheid of beschouwing van de Evangeliebediening, voornamelijk in de Nederlandsche Hervormde Kerk. Een handboek bij de academische lessen, door W. Muurling, *Hoogleeraar te Groningen. Tweede, verbeterde uitgave. Te Groningen, bij* J. Oomkens, J. Zoon, *Academiedrukker*, 1860. *In 8vo.*, 650 *bladz. Prijs f* 6.20.

Met blijdschap begroeten wij de tweede uitgave van dit uitmuntend boek. Hoe men ook oordeele over de dogmatische zienswijze der Groninger school, dit zeker staat bij alle bedienaars van het Evangelie in ons vaderland vast, dat zij zich ten hoogste verdienstelijk heeft gemaakt op praktisch gebied. Waarlijk niet alleen de predikanten van de Nederlandsche Hervormde Kerk, maar evenzeer de leeraren in de andere protestantsche kerkgenootschappen hebben de lessen van Muurling hoog te waarderen. Niet enkel als handboek bij de academische lessen, maar ook als studieboek voor hen, die reeds als herders en leeraars werkzaam zijn, verdient het hoogen lof. Wij mogen het onnoodig achten om hier een verslag te geven van den rijken inhoud en houden ons voor noch geroepen, noch bevoegd om dit werk te beoordeelen. Maar aangenaam is ons de gelegenheid, om in het openbaar lof toe te brengen aan den geleerden, hoogeerwaarden schrijver. Zijn boek is reeds uit den eersten druk aan velen bekend; en zonder twijfel zal ook deze uitgaaf weldra in ruimen kring verspreid worden. De vruchten die het bevat van grondige geleerdheid en van rijke ervaring; de geest waardoor het zich kenmerkt van hartelijke ingenomenheid met het christendom en van warm geloof, de heldere, eenvoudige toon waarin het gesteld is, maken het tot een schat van hooge waarde voor allen, die met ons de evangeliebediening beschouwen als een treffelijk ambt, en de godgeleerdheid nuttig wenschen te maken voor het leven. Wij voegen hier alleen nog bij, dat de woorden, tweede, *verbeterde* uitgave, niet alleen welluidendheidshalve op den titel zijn gesteld, (dat gebeurt toch somtijds) maar dat

Digitized by Google

ook het laatste epitheton volkomen waar is, zoo als duidelijk blijkt uit eene vergelijking met den eersten druk. Moge de auteur voldoening vinden in de overtuiging, dat zijn vernieuwde arbeid aan velen welkom is en door Gods zegen bekroond wordt.

R. V.

Reizen in het Heilige land, naar Smyrna, Beyroet, Konstantinopel, Alexandrië en Kaïro, in de jaren 1851, 1856 *en* 1857, *door* T. Fliedner, *doct. in de theologie, leeraar en inspecteur der diakonessen-inrigting te Kaiserswerth. Met platen en kaarten. Uit het Hoogduitsch, door* T. M. Looman. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) H. Höveker, 1860. *In gr.* 8*vo. XVIII en* 484 *blz. Prijs f* 0,25 *per afl.*

Dit boekdeel, het VIIIste van de *Christelijke Huisbibliotheek*, bevat alleen de eerste reis van Fliedner naar het H. land, met vier diakonessen, die hij te Jerusalem bragt tot grondlegging van een hospitaal en opvoedingsgesticht aldaar; ligchaamszwakheid en andere beletselen hebben tot dus ver de uitgaaf van de beschrijving zijner tweede reis, in 1856 en 1857, vertraagd. De eerw. Fliedner deed haar gedeeltelijk ten einde ter herstelling zijner zeer verzwakte gezondheid een winter in het warm klimaat van Kaïro door te brengen, gedeeltelijk ter inspectie van de drie Oostersche diakonessenposten, en om te onderzoeken of niet ook te Alexandrië of te Kaïro behoefte was om eenen dergelijken post te stichten, gelijk dan ook in de eerstgemelde dezer twee steden sedert die reis een hospitaal voor kranken van alle geloofsbelijdenissen, vooral echter voor Protestanten, is tot stand gebragt.

De persoonlijkheid van den schrijver, zijn reisgezelschap en het doel van zijnen togt — dat alles doet ons verwachten, dat het gemoedelijk-godsdienstige element zeer sterk in de beschrijving van zijne reis zal op den voorgrond treden. Zoo is het ook: hoewel op de reis naar Palestina, zoo te land als ter zee, natuurtafereelen en historische herinneringen door den reiziger niet onopgemerkt worden gelaten, zijn het vooral het geestelijk leven en de middelen door welke het wordt gevoed en ontwikkeld, door welke het vrome reisgezelschap

Digitized by Google

het eerst en het meest wordt geboeid. Daaraan dan ook hebben wij belangrijke berigten te danken aangaande den toestand van godsdienst en zedelijkheid, zoo bij Mohamedanen als bij Christenen. Helaas! dat die berigten zoo dikwijls van ongunstigen aard moeten zijn! Vooral aangaande de Grieksche Kerk in Turkije luiden de mededeelingen hoogst bedroevend; er moeten daar eene onkunde, eene vormdienst en vooral een grof en ergerlijk Marianisme heerschen, dat aan de Roomsche Kerk in 't minst niet toegeeft. Ook ontvangt men hier nieuwe bewijzen te over voor de diepe ellende, waarin de Islam zijne geloovigen houdt, met name hoe er het vrouwelijke geslacht in de diepste verwaarloozing en verlaging wegkwijnt. Maar des te hooger stijgt dan ook bij den lezer de ingenomenheid met die Christelijke inrigtingen, vooral in het H. land, door welke, meer nog dan door de onmiddelijke evangelieprediking of bijbelverspreiding, de volgelingen der Halve Maan gebragt worden tot het aanschouwen van de heilvolle werking der Christelijke godsdienst. Het verwondert ons dan ook in geenen deele, dat die hospitalen, verplegingsinrigtingen, opvoedingsgestichten en dergelijke weldadige, het evangelie-licht verspreidende vruchten van de Christelijke liefde en opoffering, veel toebrengen om harten te openen voor den indruk der voortreffelijkheid van het Christendom, ja dat zij als van zelve de middelpunten eener eigenlijke zending worden.

Bij het verblijf te Jerusalem en in den onmiddelijken omtrek, ja op de reizen door het geheele H. land, is het voor eenen belijder van de Christelijke godsdienst — en hoeveel te meer dan nog voor iemand die den Heer in waarheid liefheeft en dient! — onmogelijk, niet op elke schrede weg te zinken in herinneringen van het voorledene, herinneringen aan het merkwaardigste volk in de geschiedenis, herinneringen vooral aan de geschiedenis van Jezus Christus zelven. Dit is dan ook natuurlijk bij Fliedner het geval. En wij lazen zijne aanteekeningen, opmerkingen en herinneringen daarom met te meer bijval, omdat hij het juiste midden houdt tusschen den reisbeschrijver, die alleen het tegenwoordige ziet tot uitbreiding zijner tegenwoordige kennis, verbonden met eenen blik op het verledene als geschiedenis — en den hooggestemde, die tot het bijgeloovig vereeren

Digitized by Google

afdaalt en alzoo in wezentlijkheid het geestelijk karakter zijner godsdienst vergeet. Wij vonden het godsdienstig gevoel bevredigd, slechts op zeer enkele plaatsen overspannen; gelijk de toon het hoog gemoedelijke niet dan hier en daar drijft tot wat eenen glimlach wekt door overdrijving; b. v. waar op den weg van *Ramleh* (het oude Arimathea) de meesten van het reisgezelschap meermalen van het paard vielen, maar de schrijver, schoon in geen dertig jaren te paard gezeten hebbende, „het alleen aan Gods beschermende genade te danken had, dat hij niet even als de anderen er van werd afgeworpen" (bladz. 82). Zie, dat is goed gemeend, maar wat behoeft het aldus uitgedrukt? Intusschen gelukkig hij, bij wien het vrome element niet enkel in dergelijke uitdrukkingen huist! En dat het Fliedner in hart en bloed zit, getuigt de geheele geest van zijn boek.

Zeer belangrijk van inhoud en hoogst onderhoudend van vorm zijn Fliedner's berigten, met name ook die aangaande *Konstantinopel* in het laatste gedeelte van het werk. Hij kreeg te zien wat aan elk niet te beurt valt te beschouwen, o. a. een groot gedeelte van het paleis van den sultan. Met belangstelling volgt men hem ook bij zijne bezoeken van onderscheidene moskeën enz. In 't kort, het boek is een even aangenaam als nuttig reisverhaal, dat alle aanprijzing verdient, ook in zijn Nederlandsch gewaad; want de vertaling is uitmuntend en de overzetter heeft hier en daar aanteekeningen ter verduidelijking of bevestiging geplaatst, die van zijne kunde en oordeel getuigen.

De „platen," op den titel vermeld, ruim 80 in getal, zijn houtsneden, sommige een gedeelte van, vele eene geheele bladzijde groot. Zij geven eene aanschouwelijke voorstelling van eene menigte belangwekkende plaatsen en beantwoorden van deze zijde aan het doel. Maar uit het oogpunt der kunst zijn zij grof en leelijk, zeer ver beneden het middelmatige. De „kaarten" bestaan uit: een kaartje van *Palestina*, een weinig verwarrend, doordien men er de namen der oudste bewoners, de verdeeling ten tijde van Jezus en nog bovendien de stammen-aanwijzing door letters op heeft willen brengen; alsmede een platten grond van *Jerusalem* en den omtrek.

Voor het gemak van hen, die het een of ander in het

Digitized by Google

boek willen naslaan, is gezorgd door een alphabetisch register, — een bijvoegsel dat tegenwoordig wel wat veel wordt verwaarloosd, ook in boeken, die het zeer noodig hebben. De uitvoering eindelijk is goed en doet den heer Höveker alle eer aan. v. O.

Blijft in mij! Een woord van opwekking en bestuur. Gedachtenisgave aan hen, die belijdenis des geloofs hebben afgelegd, door Dr. A. W. van Campen, *Pred. te Andijk. (Te) Amsterdam, (bij)* P. N. van Kampen. 45 *blz. Prijs f* 0,45.

De dag waarop de belijdenis des geloofs wordt afgelegd, is van groot gewigt voor den Christen, en al wat strekken kan om de herinnering daaraan levendig te houden, verdient onze goedkeuring. Onderscheidene geschriften zijn er tot dat doel opgesteld, bestemd om aan de nieuwe leden der gemeente te worden uitgereikt, en zonder in vergelijking te willen en te kunnen treden, meen ik de verzekering te mogen geven, dat het werkje van Dr. van Campen tot de goede behoort.

Ik behoef wel niet te zeggen dat het van stichtelijken aard is. De schrijver gaat uit van het woord, door Jezus eens tot zijne discipelen gesproken: „Blijft in mij," *Joh.* XV : 4, en beschrijft in doorloopende rede wat die vermaning zeggen wil en langs welken weg men haar kan opvolgen.

Zoowel onderwerp als behandeling zijn zeer gepast, de nette uitvoering van het boekje werkt mede om het geschikt te maken tot eene gedachtenisgave aan hen, die belijdenis des geloofs hebben afgelegd, en wij kunnen het met vrijmoedigheid aanbevelen aan ouders of leeraars, die aan hunne kinderen of leerlingen zulk een aandenken geven willen.

Lezenswaardig zijn vooral blz. 24—27, waar de S. aanwijst, hoe de bijbel *niet* en hoe hij *wel* moet gelezen worden.

Gaarne had ik evenwel door het geheele werkje nadrukkelijker uitgesproken gezien, dat het „blijven in Christus" niet maar een onbestemd gevoel is of eene zekere godsdienstige gevoeligheid, maar een volgen van Christus' geboden. Het geheel zou, dunkt mij, gewonnen hebben, indien die vermaning van Jezus nog meer toepasselijk gemaakt was op het dagelijksche leven.

Digitized by Google

De twee getuigenissen van den lijdenden Jezus aangaande zich zelven, volgens het Evangelie van Johannes. Leerredenen van S. Hoekstra Bz., *Theol. Dr. en Hoogleeraar te Amsterdam.* (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) P. N. van Kampen, 1860. *Prijs f* 0,40.

Er bestaan verschillende soorten van preken. Dit is zeer natuurlijk en moet ook zoo wezen, want de eene spreker heeft een meer, de ander een minder ontwikkeld auditorium, en wil eene preek goed zijn, dan moet zij geschikt wezen voor den trap van ontwikkeling van de menschen, waarvoor zij uitgesproken wordt.

Die van den hoogleeraar Hoekstra zijn voor ontwikkelde hoorders bestemd, en zijn voor dezulken zeker hoogst nuttig; zij geven te denken.

Zoo als de titel aanduidt loopen beide leerredenen over gezegden van den lijdenden Jezus. De eerste heet: *De goede belijdenis onder Pontius Pilatus* en heeft tot tekst Joh. XVIII: 36—38*a*. De Hoogl. beschouwt daarin *Jezus, als den stichter van en koning in het rijk der waarheid.*

De tweede loopt over Joh. XIX: 28—30 en heeft tot onderwerp: *Jezus, het toonbeeld van eene volmaakt volbragte levensroeping.*

Van beiden kan men zeggen dat zij een' zeer eenvoudigen vorm hebben. Dit is eene verdienste.

Geen nietiger dingen toch zijn er dan die preken op effect gemaakt, wier inwendige ledigheid wordt bedekt door een sierlijk kleed, door bloemrijken stijl en vergezochte vergelijkingen.

Niets daarvan in de leerredenen van Prof. Hoekstra. — Het is hem te doen om zaken, niet om declamaties.

Vooral bevat de tweede leerrede veel schoons. Zij doet ons zien, dat: I „geheel het leven van Jezus gewijd was aan een eenig doel, en wel aan dat ééne doel waartoe hij ook in de wereld was gekomen" en II „dat Hij dit levensdoel, hoe groot van omvang en hoe moeijelijk te bereiken, nogtans bij Zijn sterven volkomen bereikt had." De eerste leerrede mist, naar het mij voorkomt, de geleidelijkheid die aan de tweede eigen is.

Digitized by Google

Het leven van Martin Boos, Evangelisch Roomsch priester. Naar het Hoogduitsch bewerkt door T. M. Looman. *Uitgegeven door de vereeniging ter bevordering van christelijke lectuur. Te Amsterdam, bij* H. Höveker, 1859.

Evangelisch Roomsch priester: men vindt die namen niet dikwijls nevens elkander, en toch drukken zij zeer juist het karakter uit van den man wiens leven hier beschreven wordt.

Martin Boos was een van die Roomsche geestelijken uit Zuid-Duitschland die aan het einde der vorige en het begin dezer eeuw, zich onderscheidden door verlichte, Evangelische denkbeelden.

Geboren in 1762 genoot hij onderwijs aan het Seminarium waar o. a. de bekende Sailer werkzaam was.

Met ijver en liefde nam hij daarna zijne betrekking als kapellaan in een dorp van Neder-Zwaben waar, maar al spoedig ontdekte hij het ongenoegzame van de leer zijner kerk. Hij wilde heilig leven maar zijn gemoed en vond geen' vrede met de door de kerk aanbevolene middelen. Zelf schrijft hij in eenen brief: „Ik heb mij oneindige moeite gegeven om heiliglijk te leven, jaren lang, zelfs in het strengste van den winter, sliep ik op den harden en kouden vloer, terwijl ik mijn bed ongebruikt liet; ik geesselde mij ten bloede toe, ik verduurde den honger om mijn brood den armen te geven; ik bragt al mijnen ledigen tijd in de kerk of op het kerkhof door; om de acht dagen biechtte ik en gebruikte het ligchaam des Heeren. Ik wilde volstrekt door mijne goede werken en mijne goede zeden leven. Maar welk een leven was dat! In weerwil van al mijne heiligheid verzonk ik al dieper in mijn egoismus."

Wij leeren daaruit eenen man kennen wien het ernst was met zijn verlangen om vrede voor zijne ziel te vinden.

Maar zijn hongeren en dorsten naar geregtigheid was toch niet vruchteloos. Hij begon de groote waarheid te begrijpen, dat de mensch niet door werken geregtvaardigd wordt, maar door het geloof, de bron der goede werken; het evangelie werd hem meer bekend en de leus van Luther werd ook de zijne. De regtvaardige zal door het geloof leven.

Als dorpskapellaan ontwikkelde hij die denkbeelden in zijne

Digitized by Google

prediking. Aan vrienden ontbrak het hem niet, maar evenmin aan vijanden en deze waren het magtigst.

Herhaalde malen aangeklaagd om zijne kettersche leer, in de gevangenis geworpen om zijn vonnis af te wachten, verloor hij den moed niet en toen hij vrijgesproken werd door den bisschop hervatte hij met lust zijne taak.

Maar zijne tegenstanders rustten niet. Nieuwe aanklagten verhieven zich. Eindelijk werd hij als pastoor afgezet en verliet hij Oostenrijk en na onderscheidene lotwisselingen kwam hij in de Pruissische Rijnprovinciën, waar hij weder als pastoor werd benoemd, omdat men na gedaan onderzoek *overal niets dan goeds en loffelijks van hem vernomen had.* Hij stierf 1825.

Dat de ervaringen van zulk eenen man belangrijk zijn om te beschrijven zal ieder toestemmen moeten. Dat hij groote belangstelling verdient als een waar christen is zeker.

Hij bleef in de Roomsche Kerk. Men miskenne hem daarom niet.

Hij schreef: „In elk volk is die Hem vreest en geregtigheid werkt Hem aangenaam. Niet de overgang van het eene kerkgenootschap tot het andere maar het geloof en de heiligheid maken ons regtvaardig en heilig."

De beschrijving van het leven van zulk een man is een nuttig werk en der lezing overwaardig.

Millie Howard; door Mrs. Lynch. *Uit het Engelsch.* (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) J. H. Scheltema, 1861. *Twee deelen. In gr.* 8*vo.* 250 *en* 248 *bl. Prijs f* 5,00.

„*Als men zich in het veen bevindt, ziet men op geen turfje!*" Onze schrijftafel, geachte lezers en lezeressen, is ruim voorzien van nieuw uitgekomene werken, over welke men ons verzocht heeft, een onpartijdig doch tevens weldoordacht oordeel uit te brengen. De zon schijnt vrolijk door de twijgen der hooge boomen, die den tuin achter ons huis omzoomen; hare stralen vallen op twee opengeslagen boekdeelen, die met *hetzelfde* (waarom, is ons niet duidelijk!) vignet prijken. Wij halen ze naar ons toe, en lezen den bovenvermelden titel:

„*Millie Howard, uit het Engelsch.*"

*

Digitized by Google

Onze roman-literatuur is alzoo, in het loopende jaar 1861, vermeerderd met een werk aan vreemden bodem ontleend, en het beoordeelen van een dergelijk produkt is voorzeker niet zonder eenige moeijelijkheid, als men het originele niet bij de hand heeft. Wij behooren dan, met beperkte hulpmiddelen, den inhoud, den stijl, de wijze van voorstelling en de karakterschilderingen na te gaan, zonder in staat te wezen, *les pièces justificatives en mains*, uit te maken, of hetgeen ons welligt minder bevalt op rekening van de schrijfster of op die van den vertaler of de vertaalster (wij weten waarlijk niet of deze een *he* of een *she* is!) billijker wijze moet gesteld worden. *Nolens volens*, zullen wij dus met de riemen roeijen, die men ons gegeven heeft, en tot het behoorlijke waarnemen van de voorgenomene taak, in de eerste plaats kennis maken met het verdichte verhaal, dat Mrs. Lynch tot *cannevas* heeft gekozen, om den lezers en lezeressen van haar werk hoogst belangrijke en nuttige waarheden te herinneren.

De heldin van het boek, Millie Howard, wordt ons door de schrijfster, in afwisselende levenstoestanden, voorgesteld in velerlei aardsche beproevingen en grievende tegenspoeden, doch steeds vaststaande door het onwankelbare geloof *in* en door het kinderlijke vertrouwen *op* onzen Heer Jezus Christus. Zij is van zeer goeden huize, en haar vader, Mr. Howard, is op het tijdstip, waarop het verhaal een' aanvang neemt, reeds overleden, terwijl zijne weduwe, eene vrouw zeer zacht van aard, tot troost in haren ouderdom, behalve Millie, nog een' zoon heeft, Arthur genaamd.

Als voortdurenden gast op het kasteel, dat de familie bewoonde, ontmoeten wij Mr. Strafford, een' advokaat, die vroeger rentmeester was geweest van Mr. Howard. Millie had eene gouvernante die echter het ongeluk had van niet na te denken, en het was eigenlijk Mr. Strafford, die de meeste zorg droeg voor de vorming van haren geest, en aan wien zij de heilrijke ontwikkeling te danken had, die haar op haren lateren leeftijd zoo zeer te stade kwam. „Hij deed veel voor Millie," zegt de schrijfster, „en verkreeg daardoor den invloed op haar, welken de zon uitoefent bij de morgenschemering, hier en daar eene schoone plek door haren gloed verlichtende, die wel bestond, maar nog in

Digitized by Google

het donker schuilde, en glans gevende aan de dauwdruppels, die, voor hare opkomst, naauwelijks merkbaar waren. Hij toonde haar eerst, wat zij kon, en hield dan zorgvuldig het oog op de geestsprankjes, die hij had opgewekt, tot dat zij schier tot vollen wasdom gekomen waren.

Eene gewigtige plaats in het verhaal bekleedt Mary Simmons, eene eenvoudige naaister, die van den vroegen morgen tot den laten avond op het kasteel der familie Howard werkzaam was, en door hare godsdienstige gesprekken, ja! wat meer zegt, door haren echt christelijken wandel op het hart van de jeugdige Millie een' hoogst weldadigen invloed uitoefende. Hetgeen Mary overkomen was, vóór den tijd waar de geschiedenis begint, wordt door Mrs. Lynch op eene waarlijk treffende wijze geschilderd. Om den lezers dezer aankondiging hiervan een duidelijk denkbeeld te geven, laten wij een gedeelte van het achtste hoofdstuk volgen, hetwelk tevens tot eene kleine proeve kan strekken van de wijze, waarop de vertaler zich van zijne taak gekweten heeft.

„Hoe aangenaam verrees de zondag-morgen over dit kleine gezin, na hunnen zesdaagschen arbeid. Er was eene kalmte in zijn daglicht, eene frischheid in zijnen dauw, eene doorschijnendheid zelfs van zijnen nevel; of althans het was eene aangename en gelukkige verbeelding, die dezen rustdag bekleedde met eigenaardige schoonheid."

„Door het vroegtijdig geopende venster drong het zachte klokkengelui liefelijk naar binnen. Mary's vrolijke glimlach maakte plaats voor een meer stil genot, waarvan dankbare tevredenheid misschien wel het hoofdbestanddeel uitmaakte."

„Met geringe afwijking zag haar de zondag-morgen, reeds van hare vroege jeugd af aan, netjes aangekleed, in gezelschap van haren vader opgaan naar het huis des Heeren."

„Mary was eenige maanden geleden aan Leigh James verloofd; deze voegde zich gewoonlijk in de kerk bij hen, en was hun gast gedurende het overige gedeelte van den Zondag. Zij had hem hare maagdelijke liefde in de volle kracht harer eerste frischeid geschonken, en deze ofschoon hare eigene zachtheid behoudende, gaf eene nog sterkere tint aan de krachtige karaktertrekken, die zij in hem ontdekte."

Digitized by Google

„Er waren echter oogenblikken, waarin Mary's gedachten aan Leigh iets geheimzinnigs hadden, en wanneer dit zoo was, dan kwam er iets hartstogtelijks in hare stem, hetgeen haren vader aanleiding gaf om zich om te keeren en haar aan te zien; en terwijl zij zelve veinsde vriendelijk te lagchen, konden anderen toch in hare donkere oogen den zachten dauw ontwaren, die doorgaans de voorbode van zilte tranen is."

„Er bestaat een geest van vertrouwen, die als een rijke stroom opwelt uit 't harte des jongelings; deze wordt verhelderd door vroegtijdigen zonneschijn, en ontvangt geuren van de schoone, voor hem geopende vooruitzigten. Hij kan zich den zwaren atmospheer van verdenking en wantrouwen niet begrijpen, en het moet wel een tastbaar ongelijk zijn, dat in staat is hem van zijne edelste bestanddeel — van zijne goede trouw — te berooven. Somtijds nu, wanneer Mary geen al te hooge gedachten koesterde van Leigh's persoonlijke waarde, slingerde hij als 't ware eene ras voorbijgaande, maar toch eenigzins heftige uitdrukking, tegen het zwakke gebouw harer hope; maar dan kromp ook haar hart ineen, en het wantrouwen bezweek, dat zij tegen haren besten vriend koesterde."

Leigh bezat veel gezond verstand; miste hij ook al die fijne opmerkzaamheid, welke Mary bezat, een veêrkrachtige geest en eene levendige uitdrukking waren hem toch eigen, welke de bewondering van dat eenvoudige meisje gaande maakten. Hij volgde al hare Zondagsbezigheden zonder onverschilligheid, en opperde dan eenigen twijfel, niet zoo zeer als van hem zelven afkomstig, maar als van iemand wijzer dan hij, en gaf hierdoor het eerst aanleiding tot bekommering, zijnen persoon betreffende, in haar hoopvol harte. Dan was het dat de helderheid van haar jonkvrouwelijk geluk door een nevel van argwaan omtogen werd; maar nog niet, neen nu nog niet, had Leigh haar ooit eenige reden tot schreijen gegeven."

Nog niet! zegt de schrijfster, want later vernemen wij dat Leigh de brave Mary bedroog, en zelfs bestal, zoodat Mary, van hare kleine bezitting beroofd, van nu af op het kasteel der Howards, met naaijen den kost moest verdienen, zoowel voor zich zelve, als voor hare oude blinde grootmoeder.

Digitized by Google

Van de verdere omgeving van Millie, van hare buren en bekenden willen wij niet spreken, omdat wij, zoo doende, den lezers de aangename verrassing zouden benemen, die hen ongetwijfeld wacht, wanneer zij in het werk zelf kennis maken met de vele schoone beelden, die Mrs. Lynch in haren roman ten toon spreidt.

Uit den band van wederzijdsche achting en vriendschappelijke toegenegenheid van Mr. Strafford met Millie, ontstond naderhand, als een logisch gevolg uit de gegevens, liefde, zonder dat zij dienaangaande hunne gevoelens elkander hadden medegedeeld. Toen Millie echter in kennis was gekomen met Lionel, den eenigen zoon van den rijken Mr. Pemberton, een' jongeling dien de wereld prees als iemand, die getrouw bleef aan zijne aangenomene beginselen, doch wiens gemoed in den atmospheer der Parijsche beschaving bedorven was; toen, zeiden wij, Millie in kennis kwam met Lionel, en de edelaardige Strafford, door eene verkeerde opvatting van gesprokene woorden en gebeurde zaken, meende te moeten gelooven, dat Millie eene meer dan dagelijksche genegenheid voor Lionel koesterde, verliet hij eensklaps het kasteel, zonder dat men wist waarheên hij zich begeven had.

De karakterbeschrijving, die de schrijfster ons van Lionel geeft, schijnt naar de natuur geteekend. Zij zegt onder anderen van hem: „Een mantel van wereldsche beschaving hing sierlijk om zijne schouders, en indien eene doodelijke zelfzucht, gekweekt in een ongezonden en onzedelijken atmospheer, in de plooijen verborgen lag, was zij toch voor het menschelijk oog onzigtbaar, en van den Alziende had hij zich reeds sinds lang afgekeerd, de heiligste lessen van vroegere jaren, als gevolg van zwakke hersenen en zoete droomen zijner kindschheid beschouwende."

Helaas! Christelijk gezinde lezers van dit tijdschrift, hoe vele jongelingen zijn er niet, ook in ons vaderland, die zich tot eene eer stellen, dergelijke denkbeelden na te baauwen. Hoe vele vlasbaarden vindt men niet, onder het zoogenaamde Jonge Holland, die zich door de drogredenenen van den „*Dageraad*" c. s., of door de schoonschijnende liberale onderzoekingen van den „*Tijdspiegel*" laten medeslepen, en die, naauwelijks aan de kinderschoenen ontwassen, zich vermeten den Oppersten Bouwheer van het Heelal te beoor-

Digitized by Google

deelen, zoodat zij langzamerhand het hellende vlak van het pyrrhonisme afgeloopen zijnde, in het pantheïsme vervallen, en eindigen met het bestaan van den Onzienlijke te loochenen! — Wij hebben diep medelijden met hunne dwaling en roepen hun toe: Leest boeken als „*Millie Howard;*" misschien wordt gij er door op den regten weg gebragt, den weg, die u de gezegende werking van het Christendom aanwijst, en langs welken gij onder Gods zegen het nietige uwer waanwijsheid eindelijk zult leeren inzien!!...

Doch keeren wij tot ons verhaal terug. Korten tijd na het vertrek van Mr. Strafford, staakte het bankiershuis, onder welks berusting zich de effecten van Mrs. Howard bevonden, zijne betalingen. Mrs. Howard en hare beide kinderen worden door dien onverwachten slag, schier tot den bedelstaf gebragt. De moeder sterft van verdriet; Arthur vertrekt naar Amerika; Mary, de naaister, gaat met hare blinde moeder naar Londen, en onze heldin, Millie, wordt ..... *gouvernante.* Dit laatste woord alleen omvat meestal in zich eene wereld van miskenning en grievende beproevingen!...

Arthur was verloofd geweest met eene schoone jeugdige dame uit den omtrek, Florence genaamd. Het karakter van dit meisje en dat harer ouders worden door Mrs. Lynch met eene waarheid geschilderd, die de menschenkenster verraadt. Doch, *les plus belles fleurs ne durent qu'un jour*, en wanneer de schrijfster ons naderhand bij het sterfbed van Florence voert, roepen wij onwillekeurig met blijdschap in den Heere: „Een Christelijk leven geeft een zalig verscheiden!"

En nu, geachte lezers van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, wij, die u gaarne wilden overhalen ook het werk van Mrs. Lynch geheel te lezen, zullen u van den verderen loop van het verhaal niet veel meer mededeelen, ofschoon thans de groote beproevingstijd voor Millie aanvangt, en de boeijendste omstandigheden van haar leven zich voordoen. Wij zeiden het reeds hierboven, wij willen u van de aangename verrassingen, die u te wachten staan, niet berooven, al kost het ons ook eenige moeite, ons zelven het genoegen te ontzeggen, u tot het einde van het werk, als onpartijdige gids, voor te lichten. Genoeg zij het dus te weten, dat

Digitized by Google

Millie, na bij ééne familie als gouvernante, bij eene andere als jufvrouw van gezelschap (*nouvelle servitude, aussi peu désirable que la précédente!*) gediend (het woord is immers niet te hard?) te hebben, eindelijk naar Londen ging en aldaar met Mary, de naaister, leefde, haar dagelijksch brood in het zweet des aanschijns en onder velerlei moeijelijkheden verdiende, — tot dat zij, door een' zonderlingen loop van omstandigheden, met de familie van Mr. Strafford in kennis kwam, en later met haren geliefde nog gelukkig werd.

„En Mary?" hooren wij de lezers vragen. — Welnu, wij zullen het u niet verzwijgen! Ook deze beleefde gelukkiger dagen, en huwde met een' gezeten burger, die harer waardig was.

„En Arthur en Lionel?" — Neen, verder gaan wij niet; en daarom, lezers, zoo gij er belang instelt, koopt het werk en laat het uwen vrienden lezen.

Onder de schoone beelden, waarvan wij hierboven met een enkel woord gewaagden, is vooral het volgende opmerkenswaardig. De schrijfster legt de hieronderstaande woorden in den mond van Mary, de naaister, die ze tot Millie rigt, toen deze op het punt stond gouvernante te worden:

„Indien gij een stukje gronds bezat, en gij daar uit liefde henen gezonden waart door uwe eigene lieve moeder, omdat de lucht aldaar voor uw kwijnend ligchaam versterkend was; en indien zij uit liefde voor u hier en daar enkele bloempjes had geplant, om u te vervrolijken, zoudt gij dan niet ondankbaar handelen, indien gij niet stilstond om ze te plukken, wanneer gij ze zaagt, of indien gij niet rusttet om haren geur in te ademen, zelfs wanneer de duisternis van den nacht u omringde?"

Hierop antwoordt Millie, onder anderen:

„Ik weet zeer goed wat gij bedoelt, namelijk dat de toekomst voor mij donker is, maar dat ik ook daarin God zal vinden, dat ik krachtens zijne gegevene beloften in staat zal zijn, op donkere wegen te wandelen, en te weten, dat de zoon zijner liefde mij daarop is voorgegaan, door de bloemen van vertroosting, zelfs nog verspreid op het treurigste gedeelte van mijnen pelgrimstogt."

Gaarne zouden wij nog meer voorbeelden aanhalen, uit welke blijkt, dat Ms. Lynch de praktische en heilzame

Digitized by Google

werking van het Christendom volkomen bewust is; doch wij durven der Redactie van dit Tijdschrift niet veel grootere plaats voor onze beoordeeling vragen, vooral omdat wij nog eenige aanmerkingen over dit boek in het midden wenschen te brengen.

Gelijk het met alle menschelijk werk gaat, heeft ook deze literarische arbeid van Mr. Lynch zijne schaduwzijde. Wij mogen het niet goedkeuren, dat *in een romantisch verhaal* als het ware jagt wordt gemaakt op de aanhaling van een groot getal bijbelteksten: het *cadre* van soortgelijk werk is onzes inziens, te profaan om het heilige er gedurig met de haren bij te slepen; daarenboven, het boek is immers geene verhandeling over de godsdienst. Dat echt religieuse grondbeginselen, steunende op *het boek bij uitnemendheid*, dat Christelijke waarheden en de zedeleer uit het evangelie worden verkondigd, goed, zeer goed! Maar men hoede zich voor overdrijving, en men zorge vooral *in een' roman* zich niet te bedienen van volzinnen als de volgende, die wij op pag. 200 van het eerste deel aantroffen:

„De heerlijke gedachte kwam bij haar op, en oefende langzamerhand toch weder een heilzamen invloed op haar uit, dat *Jezus Christus heden en gisteren dezelfde is en tot in eeuwigheid.*"

„Desniettemin kwam zij niet tot eenige zelfbeproeving, maar ging ontevreden en onverschillig voort met hare pligten in het leervertrek te vervullen. Die vertroosting lag nogtans op den bodem van haar hart verscholen, en zich somtijds daar binnen verheffende onder de muzijkles, en boven menigen wanklank, dien zij vernemen moest, gevoelde zij zich bemoedigd bij de verzekering: *„Ik zal u niet begeven en niet verlaten!"*

Wij begrijpen deze laatste phrase niet wel, en het is ons vooral niet regt duidelijk, of de *wanklank* betrekking heeft op het valsch-spelen der leerlingen van Millie *onder de muziekles*, dan of dit woord slaat op den gemoedsstrijd onzer heldin. Misschien ligt de fout aan den vertaler?

Over den laatstgenoemde aan het spreken zijnde, moeten wij het bejammeren, dat hij niet berekend is geweest voor zijn aangenomen werk. Wij moeten er zelfs aan twijfelen, of hij het Engelsch wel zoo goed verstaat, als een school-

Digitized by Google

jongen in de hoogste klasse van een Instituut. Wilt gij bewijzen? Wij zullen het werk hier en daar openslaan.

Deel I; bladz. 284. „Millie bragt eenige waarlijk rustige dagjes door op Cedar-Lodge. Wel was daar de vroegere vreugde verdwenen, of liever nog, zij was er de schoenen der kindschheid ontwassen, en zij vertoonde die meerdere rijpheid, die haar eigen wordt, wanneer zij met meerdere kennis en ervaring is verbonden."

Wij bekennen openhartig, dat de laatste volzin boven ons verstand gaat, en zijn overtuigd, dat de Engelsche schrijfster zulk *abracadabra* niet zal hebben gebezigd.

Deel II, bl. 32. „Ware zij zelve ziekelijk geweest, dan zou zij de geheele schuld hiervan op Miss Leonora geworpen hebben, en een uitweg voor hare heerschzucht gezocht hebben in eene gestadige verandering vrienden voldoen."

Hier schijnt iets vergeten te zijn; want zoo als het er nu staat, is er niets verstaanbaars van te maken. *Zinledigheid* zal toch wel de bedoeling van Mrs. Lynch niet geweest zijn!

Deel II, bl. 118. „Zij bezat een bijzonder schalkschen aard, even als het alpenviooltje op de bergsneeuw de dorre plaatsen der natuur door blijde vreugde versiert."

Wat het *bezitten* van een' schalkschen aard en de *wijze van versiering* van een viooltje met elkander gemeens hebben, vatten *wij* niet. Ligt het aan ons weinig omvattend verstand, of zou de vertaler louter *nonsens* hebben gedebiteerd? De lezer beslisse.

Wij meenen het waarlijk goed met u, vertaler, wanneer wij volzinnen als deze (Deel I, bl. 230): „*Nu en dan waaide er een koeltje, als 't ware een weg voor de sterren banende*," niet op uwe rekening stellen. Mrs. Lynch is geene natuurkundige, anders zou zij dergelijke overdrijving niet begaan hebben. Had de goede Leverrier te Parijs haar maar gekend; welligt zou Mrs. Lynch hem *een koeltje* hebben willen leenen, en de komeet van Julij 1861 zou *op kommando* verschenen zijn, in plaats van onzen astronomen eene poets te spelen en het geloof aan hunne beweerde voorwetenschap voor goed den bodem in te slaan. *Il n' y a rien de tel que l'imprévu, pour faire revenir le public de ses erreurs!*

Taal- en spelfouten hebben wij in menigte aangetroffen, en wij raden den heer Scheltema aan, in het vervolg naar

Digitized by Google

een' bekwamer' corrector uit te zien. Wij zullen er slechts een achttal aanhalen, ten einde den lezer door eene dorre opsomming van begane feilen niet te vervelen.

Deel I, bl. 36. Een rijk*en* stroom. (In den nominatief!)
„ „ „ „ Hij miste *een* veerkrachtig*e* geest. (In den accusatief dus!) Uit die twee voorbeelden blijkt het genoegzaam, dat de vertaler of de corrector, of beiden te zamen, geen idée hebben van *subject* en *object*. O, les Béotiens!...
„ „ „ 65. Deze is niemand anders *als* Millie. — (Onbegrijplijk! Als Weiland en Siegenbeek het konde lezen? Wezenlijk, het is te erg!)
„ „ „ 178. Stil stand (lees *stil stond*.)
„ „ „ 200. Nogtans (leest *nogthans*, even zoo goed als *althans*.).
„ „ „ 234. Dagjes (leest *daagjes!*)
„ II, „ 38. Droefenis, donker gekleede *bodes*. — (Ieder weet toch in 1861, dat het woord *bode* gemeenslachtig is!)
„ „ „ 65. Koninkrijk. (Men leze koningrijk!)

De slotsom onzer beoordeeling is gemakkelijk op te maken. — Wij vonden in het werk van Mrs. Lynch veel goeds, en hier en daar betrekkelijk weinig, dat ons minder prijzenswaardig voorkwam. Uit het door ons aangevoerde heeft de lezer zich kunnen overtuigen, dat indien de schrijfster in al hare beschouwingen en voorstellingen niet altijd even gelukkig geslaagd is, hare goede bedoelingen boven elken twijfel verheven zijn. En hiermede, bevelen wij „*Millie Howard*" in de belangstellende aandacht van alle Nederlanders, die degelijke lektuur op prijs stellen.

Z. Aug. 1861. L. A. H.

Folchetto Malespina, of het beleg van Tortona. Historische roman uit de twaalfde eeuw. Naar het Italiaansch van Varese. *Door* Marcellus. *Te Amsterdam, bij* Gebr. Binger, 1861. *In gr.* 8*vo.*, 426 *blz. Prijs f* 4.20.

Wij worden in dit historisch-romantisch verhaal verplaatst in den tijd toen verscheidene Italiaansche steden zoo vele republieken vormden en de aanzienlijke geslachten, in par-

Digitized by Google

tijen verdeeld, zich door allerlei intrigues boven elkander zochten te verheffen.

Er ontstaat eene bittere vete tusschen Folchetto (den held van het verhaal), een echt ridder uit de middeleeuwen, die in de stad Tortona aan het hoofd van de volkspartij staat, — en een laaghartig, brooddronken edelman, Guiglielmo Uberti, uithoofde laatstgenoemde de zuster van Folchetto schandelijk heeft beleedigd, zoodat de jonkvrouw uit schaamte hare woning verlaat zonder dat de familie eenig spoor van haar kan ontdekken. Daar de hoon, die het huis van Malespina aangedaan is, naar de denkwijze van dien tijd, slechts door vreeselijke wedervergelding kan worden afgewasschen, zocht en vond Folchetto, toen Uberti zich lafhartig aan een tweestrijd onttrok, de gelegenheid om hem zoo diep te vernederen, dat Uberti, om zich te wreken, met eene moordenaarsbende in het slot van zijnen vijand dringt, waar hij echter door toedoen eener zoogenaamde heks wordt gevangen genomen, maar door Folchetto's edelmoedigheid leven en vrijheid ontvangt, hetwelk den diep gezonken losbol zoodanig treft, dat hij door schaamte en berouw vervuld, de wereld ontvlugt en een kluizenaar gaat worden. Intusschen wordt Folchetto's zuster, tot groote blijdschap harer familie, door toedoen der heks in een klooster terug gevonden, waar zij later in innige vriendschap leeft met de verloofde van Uberti, welke, toen door diens eerloosheid een huwelijk met hem onmogelijk werd geacht, naar hetzelfde klooster was gezonden. Terwijl dit familiedrama zich ontwikkelt, rukt Frederik Barbarossa Italië binnen, verovert verscheidene steden en belegert Tortona, dat door Folchetto lang en heldhaftig wordt verdedigd, tot dat eindelijk de uitgeputte stad voor de overmagt bukken moet, en nu heeft de bevolking, niettegenstaande het gesloten verdrag, van de woestheid der Duitsche soldaten veel te lijden. Folchetto, die met de zijnen de ongelukkige stad nog heeft kunnen verlaten, verneemt onderweg dat het klooster, waarin zijne zuster zich bevindt, in groot gevaar verkeert. Dit beweegt hem ijlings terug te keeren en zich derwaarts te begeven, waar het hem gelukte beide jonkvrouwen uit het reeds door de soldaten in brand gestoken gebouw te redden. Nu brengt hij haar elders in veiligheid, maar op weg ontmoet hij plotseling

Digitized by Google

den kluizenaar Uberti, die echter van schaamte hem ontvlugt en daarop door een ongelukkig toeval het leven verliest. Daarna wordt Uberti's verloofde de gade van Folchetto, wiens zuster echter het leven in het klooster blijft slijten. Gelijk met den held des verhaals komt ook met de andere personen, die met hem in betrekking staan, alles tot een bevredigend einde.

Al stemmen wij niet in met den vertaler, die in de voorrede Varese met Walter Scot schijnt gelijk te stellen, moeten wij toch getuigen, dat in dit verhaal de roman met zeer veel tact in de geschiedenis is geweven, dat de zeden en gewoonten van den ouden tijd juist en goed in het licht zijn gesteld, dat de beschrijving boeijend is, en dat de karakters, al zijn zij niet in de fijnste trekken geteekend, toch met fiksche trekken geschilderd zijn — zoodat de hoofdpersonen ons bij het lezen helder voor den geest staan.

Als wij naar kleine vlekken zoeken wilden, zoude het niet aan stof ontbreken; zoo, b.v., viel het ons op dat de auteur op de eene plaats melding maakt van het afsteken van lontroeren en op eene andere beweert dat het buskruid nog niet was uitgevonden. En hoewel wij bij zulke kleine zonden tegen de historie aan eene vergissing kunnen denken, mogen wij eene gewigtiger grieve niet verzwijgen, namelijk, dat wij in dezen roman maar een enkel karakter hebben gevonden dat belangstelling inboezemt, te weten: dat van Folchetto; overigens is onder de vrouwen, edelen, krijgslieden, monnikken, kerkvoogden en geleerden, die de schrijver in het leven heeft geroepen, geene enkele persoonlijkheid, die genoeg rein menschelijks bezit om den lezer aan te trekken; want de eene of andere eigenaardigheid, zoo als die sommige der personen gegeven is — is daartoe niet genoegzaam. Wanneer de auteur dit in het oog had gehouden, zoude het tafereel, dat nu slechts als eene schilderij diens tijds kan gelden, in morele waarde veel gewonnen en de eischen van beschaafde lezers meer bevredigd hebben.

De vertaling zoowel als het uiterlijke van het werk moet allen lof worden gegeven.

***s.

Digitized by Google

Het hoofd des huisgezins. Uit het Engelsch van miss Mulock. *Te Amsterdam, bij* Gebr. Binger, 1861. 3 *deelen, in gr.* 8*vo.*, 865 *bladz. Prijs f* 8.75.

Met eene gunstige verwachting namen wij dezen roman van miss Mulock ter hand, en dat zal niemand, die „*John Halifax*" en „*Leven om leven*" kent, verwonderen, als wij zeggen, dat wij laatstgenoemd werk vóór een half jaar gelezen hadden. „*Het hoofd des huisgezins*" verplaatst ons te Edinburg in den kring der familie Graeme, bestaande uit verscheidene broeders en zusters, die onlangs hunne ouders verloren en nu in hun tijdelijk bestaan afhankelijk waren van hunnen oudsten broeder Ninian, het hoofd des huisgezins. De lotgevallen dezer familie worden ons op zulk eene wijze medegedeeld, dat we als in haren kring leven en deelen in haar lief en leed. De hoofpersoon, Ninian, is geteekend als een man met een helder verstand, een gevoelig hart en van een onwrikbaar vast en edel karakter. Zijn geheele leven is eene daad van verheven zelfverloochening voor zijne jongere broeders en zusters, die hem als eene kostbare nalatenschap door zijne ouders zijn aanbevolen, voor wie hij werkt en zwoegt en niet slechts zijn stoffelijk belang, maar zijne vurigste wenschen en sympathiën, al bloedt zijn hart daarbij, ten offer brengt. Het is roerend de aanhoudende zware worsteling te aanschouwen van dezen mannelijken kampvechter in den strijd der deugd, die altijd het geluk van anderen op den voorgrond plaatst en slechts het zijne wil zoeken in de liefde zijner broeders en zusters. Men gevoelt zich bij het lezen door dit schoone beeld van christelijke zelfverloochening bijzonder aangetrokken, en men kan het naauwelijks beschouwen zonder zelf beter te worden. Met welk een talent is niet Ninians inwendige strijd geteekend tusschen zijne liefde voor Hope Ansted en het besef zijner roeping, welke een huwelijk voor hem onmogelijk schijnt te maken; met hoeveel tact zijn de omstandigheden gekozen, waarin zijne vastheid, wijsheid en zelfverloochenende liefde heerlijk in het licht kunnen treden; hoe meesterlijk is elke trek in deze karakterteekening aangebragt, zoodat het geheel zich als een schoon beeld helder en duidelijk voor ons

Digitized by Google

oog vertoont. Waarlijk indien dit werk slechts deze eene karakterbeschrijving inhield, zoude het daarom alleen dubbel waard zijn te worden aangekocht. Maar er komen nog verschillende andere personen in voor, die met bekwaamheid zijn geschilderd en door hunne verscheidenheid leven bijzetten aan het tafereel. Met welgevallen rust het oog op Lindsay, de oudste der meisjes, de moederlijke zuster, die zoo waardig aan Ninian's zijde staat, hem weet te begrijpen en te waarderen en zijne zorg voor „de kinderen" — zoo als zij trouwhartig-teeder de jongere broeders en zusters noemt — met de grootste liefde deelt. Aangenaam is de indruk, die Tine maakt, de jongste zuster, die, hoe dartel, luimig en plaagziek zij doorgaans is, in gewigtige oogenblikken evenveel verstand als gevoel en edelen zin aan den dag legt. Met belangstellende verwachting volgt men de loopbaan van Edmund, een der broeders, een droomer en verzenmaker van een prikkelbaar gestel, die veel te lijden heeft van de plagerijen zijner zusters en zich later te Londen wel zeer ontwikkelt, maar door hartstogten en losse kunstvrienden vervoerd, op verkeerde wegen komt, en, nog bij tijds door Ninian gered, later een gevierd dichter wordt. Ook aan excentrieke karakters ontbreekt het niet, waaronder wij vooral Rachel Armstrong rangschikken, eene opgewonden talentvolle jonge vrouw, wier zeldzame positie en hartstogtelijk optreden genoeg pikants heeft om den lezer een weinig te prikkelen, en die in hare excentriciteit toch zoodanig is geteekend, dat wij deze volkomen begrijpen en als bestaanbaar erkennen moeten.

De conceptie van den roman is in het algemeen eenvoudig en natuurlijk; maar in de onderdeelen is ééne handeling gebragt, welke wij niet anders dan als eene mislukte kunstgreep om te boeijen kunnen beschouwen — namelijk, dat dubbel huwelijk van Ulverston, hetwelk toch in zijne omstandigheden al te dwaas en onbezonnen is, om waarschijnlijk te kunnen zijn; en dezen misslag rekenen wij de begaafde schrijfster te hooger aan, dewijl zij zulke middelen niet behoeft om de belangstelling van den lezer gaande te houden. Ook een paar andere aanmerkingen moeten ons nog van het hart: vooreerst dat John met zijn verstand en kennis te plotseling een geestdrijver wordt en daarna even-

Digitized by Google

zeer te plotseling tot gezonde evangelische denkwijze en gezindheid terugkeert en dit laatste nog wel door eene gebeurtenis die veeleer geschikt was hem in zijne dweepzucht te versterken; ten andere, dat het karakter en de handelingen van Ulverston, die als de bewerker van Rachels en Hopes ongeluk eene gewigtige rol speelt, veel te weinig zijn ontwikkeld, zoodat hij voor de plaats die hij inneemt, niet sterk en duidelijk genoeg uitkomt. — Maar waar is het werk dat niet door enkele zwakheden ontsierd wordt? — Het geheel is schoon en voortreffelijk en wordt ons in eene goede vertaling en een onberispelijk uiterlijk, dat door drie verschillende vrij goede vignetten versierd is, te genieten gegeven.

Wij eindigen met den wensch, dat niet slechts ieder leesgezelschap dezen roman opneme, maar dat hij ook in menige privaat-bibliotheek eene eereplaats moge innemen naast een „*Mabel Vaughan*," een „*Lantaarnopsteker*" en dergelijke voortreffelijke zedelijke verhalen. ***s.

Houw en Trouw. Tooneelen uit het leven van een Oostenrijksch Soldaat onder (de regering van) Maria Theresia; door Levin Schücking. *Uit het Hoogduitsch door* J. J. A. Goeverneur. (*Te*) *Groningen*, (*bij de*) Erven C. M. van Bolhuis Hoitsema, 1861. *Prijs f* 1,40.

De heer J. J. A. Gouverneur is in de letterkundige wereld te gunstig bekend, dan dat wij deze vertaling aan den toets eener *scherpe* recensie zouden blootstellen; wij ontveinzen ons echter niet, te moeten verklaren, dat de vertaling zeer ongelukkig is uitgevallen. Tooneelen schetsen, wederwaardigheden beschrijven, ziedaar geene gemakkelijke taak; het schetsen van tooneelen valt den schrijver te ligter, naarmate zijne verbeelding scheppende is, terwijl de beschrijving van wederwaardigheden, o. i., geene schrede buiten de geschiedenis en alzoo ook niet buiten de waarheid vermag te liggen; de schrijver van wederwaardigheden moet binnen de grenzen der waarschijnlijkheid zich bewegen — deze overschrijdende, betreedt hij den bodem der onmogelijkheid, laat zich door zijne verbeeldingskracht als voortzweepen en onthaalt hij zijne lezers op eene reeks van geloofwaardigheden,

Digitized by Google

die de avonturen van Munichhausen in herinnering brengen; des bewust, zal het woord „*Tooneelen*," door den schrijver, Levin Schücking, voor den titel gekozen zijn, of wèl is hetzelve door den vertaler gekozen. Hoe het zij, wij laten de beschrijving van het avontuurlijk leven van den luitenant, later overste, von Frohn, benevens die van den Pandoerenoverste von der Trenck, voor rekening van den schrijver en werpen eenen vlugtigen blik op de vertaling zelve.

Op blz. 11 vinden wij den volgenden volzin: „Hebt gij van den gevangene daar ginder niets naders vernomen nog?" — Volgens onze beschouwing had het bijwoordje „nog" vóór het werkwoord „vernomen" moeten gesteld geworden zijn, waardoor deze zin in duidelijkheid merkbaar zoude zijn toegenomen, of wèl had de vertaler, den luit. von Frohn den volgenden zin in den mond kunnen leggen: Hebt gij van den gevangene daar ginder *nog iets naders vernomen*?

Blz. 12: „Half of slechts voor een vierde verzadigd, strekten zich na dien maaltijd de meesten op het stroo neêr of wel vormden groepen, waarvan een of andere grappe(n)maker „(grapmaker?)" een vuil spel kaarten of een door de Italianen onder hen ingevoerd morraspel het middelpunt uitmaakte." Dat een of ander persoon het middelpunt uitmaakt van een groep, is ons regt duidelijk, edoch dat een spel kaarten of eenig ander spel als *middelpunt* wordt aangegeven, komt ons vreemd voor; het spel konde als *onderwerp*, als *oorzaak* der groepenvorming beschouwd worden.

De heer G. is in zijn regt wanneer hij op blz. 21 het woord „nieten" voor klinknagels bezigt, edoch, aangezien deze vertaling welligt nimmer zal plaats nemen in de letterkundige bibliotheek, zoo zal het algemeen zich met meerder gemak met het woord klinknagel kunnen vergenoegen.

Eene „*behoorlijke*" opwekking van bewondering, blz. 21, klinkt vreemd.

„Een weinig *heel luid*," blz. 25 (un peu beaucoup).

Op blz. 27 vinden we: „Waar wilt gij wapens *van daan* krijgen?" Op blz. 35: „Waar zijt gij eigenlijk *van daan*?" En blz. 129: „en hij wenscht ze vaak uren ver van zich *van daan*," — deze schrijfwijze strookt evenmin met het zoo even vermelde, gekozen woord *nieten*, als met het gekozen woord: „*nokte* (snikte) zij naauw verstaanbaar," blz. 56.

Digitized by Google

Op blz. 54, leest men: „had hij weder volk genoeg om zich *toe*" waarom niet „om zich *heen*?... De uitdrukking: „helden... over *vredige* schikking over," blz. 62, is niet zeer gelukkig.

Op blz. 64 lezen wij: „Toen de capitulatie gesloten was, onderteekende Frohn die het eerst; vervolgens verzocht hij den oudsten generaal majoor, het commando van hem over te nemen. De oude heer was dadelijk bereid, *om aan een zoo tegen alle règlementen* (welke? Oostenrijksche of Nederlandsche?) *aandruischenden staat van zaken*, waarbij een luitenant boven hoofd-officieren stond en in tegenwoordigheid van hooge excellentiën de praerogativen deed gelden, een einde te maken...." Met de beschouwing, als strijdende het tegen alle reglementen, dat een luitenant boven hoofd-officieren stond, kunnen wij ons niet vereenigen: immers, onder welke omstandigheden had dit plaats? Was niet aan Frohn alléén het plan van uitvoering, zoowel als den te volgen weg bekend? Was het alzoo niet bij uitsluiting aan *hem*, de operatiën te leiden? Het gold hier eene redding op leven en dood, geenszins een geregeld gevecht. Geene reglementen (tenzij de Oostenrijksche) kunnen bij deze handeling, alzoo, verkracht zijn. Had de heer G. nu, dit begrepen, ZEd. had alsdan deze beschouwing achterwege kunnen laten; Frohn gaf het bevel — eigenlijk de leiding, — *na de capitulatie*, vrijwillig over, doch zeer wijselijk niet gedurende de operatiën.

Op blz. 71 staat het paard op de achter*pooten* (achterbeenen?), idem blz. 73. — „Bedrevenheid in het *verdelgen* van verschillende wijnsoorten" klinkt vreemd; is de bedoeling verzwelgen?

Op blz. 79 en 209 zagen wij gaarne de stad Weenen, zoo als op blz. 97, met eene kapitale letter geschreven. De uitdrukking: „groette met eene beleefde buiging en verzocht *hem*, *hem* te volgen," is niet zuiver. Op enkele plaatsen schrijft de heer G. het woord „commando" met *c*, waarom niet op blz. 88 het woord „kanapee" met *c*. Op blz. 97 lezen wij: „Frohn stond.... voor de deur, die hem bijster zwart, donker en als boos, dat men *haar heur* onbetwistbaar regt op bestaan ontstrijden (*af*strijden?) wilde, *aankeek*." Voorzeker een gelukkig gekozen beeld! een deur die aankijkt!! Op blz. 106 lezen wij: „....en hoe stellig hij zich

Digitized by Google

overtuigd mogt houden, *dat de gestrenge en haren volwassen, met de koninklijke waardigheid bekleeden zoon* als een schooljongen *onder tucht houdende keizerin* op dit oogenblik," enz.....; dit is een ziekelijke stijl. Blz. 116: „in de stilte...., *wierp* de klok..... hare dreunende toonen....." In hoeverre de dichter zijne klokken, toonen doet *werpen* zonder het gehoor te kwetsen, zullen wij ter beoordeeling van den Vert. zelve overlaten. De volzin op blz. 124: „De burgwacht, die in het geweer trad (kwam, als erkend), voorbij, de burgpoort door verliet de cavalcade de stad en bragt hare dieren weldra in sneller beweging".... is, ja, te begrijpen, doch geenszins behoorende tot den vloeijenden stijl.

Blz. 207 „kan zij weer (weêr) opkrossen (op krassen?)"

De potsierlijke avonturen van den „Huzaar en Pandoer" op blz. 133 en v. v., hadden we reeds in het *Stuiversmagazijn* gelezen, waarin dergelijke aardigheden ter regten plaatse zijn: „*Elk wat wils*".... edoch uit de pen van den gunstig bekenden schrijver moest geene dergelijke, wel degelijke vertaling vloeijen.

De correctie is slordig, zoo vinden wij, onder anderen, op blz. 7, op en neer (neêr.)

Blz. 10: „Maar gij moet bedenken, dat die (dat *hij* die?) over zoo veel millioenen menschen heerscht alles zoo haarfijn niet kan nagaan."

Blz. 11: „Weder in.... hij weer" (weder of weêr?).

Blz. 45: „Waarentegen echter.... daartegen" (daar en tegen?).

Blz. 52, 58 en 59: „zijgeweer" (lees zij*d*geweer).

Blz. 82: „hotel" (hôtel?).

Op blz. 117: „ging de koning voor" (vóór?) terwijl op blz. 130 de koning vooruit ging.

Blz. 124: „Mogelijk wat (was) dat zeker."

Blz. 196: „Om hem het begrip arrest" (begrip *van* arrest).

Wij hadden geen geduld de legio drukfouten aan te geven, en eindigen onze beoordeeling onder leedbetuiging dat de heer G. zijnen tijd niet beter heeft besteed dan met de vertaling van eigenlijk niets degelijks inhoudende verhalen, vol onwaarschijnlijkheden, die, zij mogen in Duitschland *iets* opbrengen, bij ons van luttel waarde zijn. De prijs is *f* 1,40— de gulden kon er gerust *af*. X².

Digitized by Google

Wouter Linge. Novelle door J. J. Cremer. *Te Arnhem, bij* D. A. Thieme, 1861. *In kl.* 8*vo. Prijs f* 0,60.

Met zijn eigenaardig, eenvoudig en toch zoo verheven talent, leidt de schrijver ons in deze novelle naar *Frederiksoord*, naar eene Maatschappij, die, hoezeer zij een deel van de groote Maatschappij uitmaakt, toch zoo geheel eigenaardig is, dat zij met regt als een zelfstandig geheel kan aangemerkt worden. Wij bedoelen de vrije landbouwkoloniën der Maatschappij van Weldadigheid, waaraan de Vorsten van *Oranje* hunne namen leenden, en die zoozeer de aandacht en de sympathie van het Nederlandsche volk verdienen, doch haar ongelukkig nog te weinig bezitten.

Nederland heeft toch heden getoond, dat het de pogingen van de personen die, bij de in 1859 plaats gehad hebbende scheiding en hervorming, het bestuur der wankele inrigting geheel belangeloos op zich namen, nog niet op grooten prijs weet te stellen; het ledental is sedert slechts weinig vermeerderd.

Dit trof den heer Cremer, toen hij de landbouwkoloniën bezoekende, met den aard en de strekking harer inrigting tot in bijzonderheden bekend werd, en nadacht over het lot van circa 440 huisgezinnen, welke, bij eene eventuële ontbinding der Maatschappij, zouden moeten terugkeeren naar hunne vroegere woonplaatsen, waar zij reeds als ingezetenen zooveel ellende hadden uitgestaan, maar als vreemdelingen terugkeerende *zeker* een treuriger lot zouden te gemoet gaan.

Persoonlijk overtuigde hij zich van de doelmatige inrigting dier instelling, die tot een harer hoofdbeginselen heeft aangenomen, dat het geluk en de welvaart harer bewoners afhangt van hunne arbeidzaamheid, zuinigheid en lust tot orde, welk beginsel hij langs den weg van opvoeding, onderwijs en behoorlijke tucht tracht in toepassing te brengen.

Maar wij zouden al voortredenerende in bespiegelingen vervallen, die meer eigenaardig te huis behooren in een verslag van den toestand der Maatschappij, zoo als dit in 1860 en 1861 door HH. Commissarissen uitgegeven en algemeen verkrijgbaar gesteld is.

Wij juichen het denkbeeld zeer toe, om in den vorm eener novelle de aandacht meer en meer op eene instelling

Digitized by Google

te vestigen, die de sympathie der natie zoo ruimschoots verdient. — En wien zou dit beter toevertrouwd zijn dan den heer Cremer, die reeds zoo dikwijls getoond heeft dat hij de regte snaar weet aan te roeren, welke het hart treft, en ook in dit verhaal zoo uitmuntend is geslaagd.

Hoe geleidelijk toch reizen wij als het ware met hem naar dat stille en lieve oord in het noorden van *Drenthe* gelegen, en hooren reeds in de diligence dat wij daar geene gestichten, met bedelaars opgevuld, maar aardige hoeven, bewoond door vrije menschen, zullen vinden.

Hoe aangenaam is het ons wanneer wij *Wouter Linge*, die, in een onzer groote steden als metselaar werkzaam, door rampen getroffen zijn ambacht moest staken en met bittere armoede bedreigd werd, in de vrije koloniën terug vinden, waar hij zich met zijn gezin zoo hoogst gelukkig gevoelt.

Maar hoe treffend aan den anderen kant, wanneer wij *Wouter Linge* terugvinden aan den avond zijns levens, nog steeds even tevreden en gelukkig, in het denkbeeld dat hij tot zijn laatste levensuur zijne hoeve zal kunnen blijven bewonen, waarvan hij de zorg aan zijne kinderen hoopt over te dragen; wanneer wij hem zijne illusiën zien ontnomen, omdat de bestuurders der koloniën het onheil, dat hem boven het hoofd hangt, niet kunnen afwenden, en hem het harde woord hebben moeten toevoegen: „Keer terug in de groote Maatschappij, want deze kleine mag zich niet langer met schulden belasten; — —"

„De naam van *Wouter Linge* staat in het noodlottig boek geschreven:"

„*Hij mag niet blijven, hij moet vertrekken.*"

„Hij moet?"

„Neen, neen!! dat zal niet gebeuren — — zoolang uw harte nog klopt van liefde tot den broeder die uwe hulp behoeft."

Treffend laat de schrijver ons daarna een blik in de toekomst werpen, om het gelukkige tooneel te aanschouwen dat zich voor onze oogen opdoet, wanneer *Wouter Linge's* bange vooruitzigten, door de liefdadigheid van hen die helpen willen en kunnen, gelukkig opgelost zijn, en hij het vooruitzigt heeft op zijne hoeve te mogen blijven.

Maar — — dit was de toekomst — — die toekomst is nog geene werkelijkheid geworden.

Digitized by Google

Om die *werkelijkheid* te doen worden, roept de auteur bij deze novelle uwe medewerking in.

Schenk hem die, Lezer. Lees *Wouter Linge*, en gij zult hem helpen; lees dat lieve verhaal, dat *waarheid*, geheele *waarheid* bevat in het kleed der novelle gehuld en u teruggeeft, hetgeen de schrijver zag en hoorde.

Veronderstelt gij dat het verhaal slechts eene phantaisie is der verbeeldingskracht van den schrijver, welnu, ga dan zelf zien en hooren. De schrijver noodigt u daartoe uit, omdat hij zeker weet gij niet onvoldaan zult huiswaarts keeren, maar u nog des te meer opgewekt zult gevoelen om te helpen voorkomen, dat ruim 2800 personen eene onzekere en voor de meesten rampzalige toekomst te gemoet gaan.

D.

Grondtrekken der Nederlandsche zegel- en wapenkunde, door Mr. L. Ph. C. van den Bergh. *Tweede, veel vermeerderde druk. Met* 5 *platen. Te Amsterdam, bij* Frederik Muller, 1861. *In* 8*vo.*, 116 *blz. Prijs f* 1,80, *met zwarte platen, gekl. iets hooger.*

Dit boekske is een oud bekende en gunstig bekende. Het verscheen het eerst voor 14 jaren. Maar het verschijnt na die 14 jaren toch anders. Het heet niet alleen „veel vermeerderde druk," maar het *is* dat; voor de belanghebbenden willen wij dat naar de voorrede met een enkel woord aanwijzen.

Toen het boekje in 1847 verscheen, was er hier te lande weinig gedaan aan de wapenkunde. De S. achtte dus genoeg, haar slechts in omtrekken te schetsen en ingang te doen vinden. Sinds is er meer leven in gekomen, en daarom meende de S. nu verder te moeten gaan, wat vroeger slechts even was aangeduid, waar het noodig was, nader uit te werken, ten einde de wetenschappelijke waarde te verhoogen, en ook voor de opzigters van archieven, de beoefenaars der middeleeuwsche geschiedenis eene elders niet te vinden handleiding te leveren voor de oude zegelkunde. De kennis der zegels is voor dien tijd eene onmisbare hulpwetenschap te achten. De onderlinge betrekking der geslachten wordt

Digitized by Google

daaruit opgehelderd, en de rol, die deze of gene in de burgerlijke twisten dier dagen speelt, kan men meermalen reeds uit zijn zegel raden, zoo als uit van Spaen blijkt. De oude zegels aan de charters zijn een sprekend teeken van de verwantschap der verspreide takken van een geslacht. Bovendien is die kennis voor het costuum des tijds en voor de geschiedenis der kunst eene ruime, bijna niet gebruikte bron. Nog wordt hier geleverd, wat in het grootere handboek van Rietstap niet wordt gevonden, daar dat eene algemeene wapenkunde levert, en dit boekje zich alleen tot Nederland bepaalt. Namelijk, men vindt hier de beschrijving der oudste den S. bekende zegels, zoo van steden als van dorpen, *waarvan de meesten geheel onbekend zijn*, en die der oudste geslachten des lands, waarvan verscheidene nog heden bestaan. Hij vond daartoe ruime bouwstof in den rijken schat van zegels op het rijks-archief. Bij de opgaaf van hedendaagsche familiewapens zijn bij voorkeur de zoodanige gekozen, waarvan middeleeuwsche zegels bekend zijn. Bij dezen druk zijn gevoegd *vijf* platen, waarop 131 afbeeldingen van de stukken en sieraden der wapens, enz. Men ziet dus, zonder verdere aanwijzing in détails, het werkje heeft *veel* in bruikbaarheid en belangrijkheid gewonnen.

Latijnsch Leesboek voor de laagste klasse der Gymnasiën, tot oefening in de declinatiën en conjugatiën, tevens tot voorbereiding voor de studie der syntaxis; ten gebruike bij de spraakleeren van Drr. Boot, Capelle, Engelbregt *en* Burger, Hecker, de Klerck *en* Mehler; *door Dr.* A. J. Vitringa, *Rector aan het Gymnasium te Enkhuizen. Te Arnhem, bij* D. A. Thieme, 1860. *Prijs f* 1,60.

Ref. meent dit leesboek met de meest mogelijke ruimte te mogen aanbevelen; hij kent geen tweede dat er mede vergeleken kan worden. De zamensteller heeft er wel veel moeite aan besteed, maar zal ongetwijfeld veel voldoening op zijnen arbeid smaken.

De methode welke Dr. Vitringa volgt heeft het voordeel van degelijk onderwijs te bevorderen, maar ook van de leerwijze minder eentoonig te doen zijn. Het moet toch erkend worden, dat er bij het taalonderwijs niet genoeg kan wor-

Digitized by Google

den aangedrongen op naauwgezet en degelijk grammaticaal onderrigt. Maar is niet ook dat onderwijs, indien het grootendeels bestaat in het laten memoriseren van lessen en paragraphen, zoo uiterst saai en vervelend, dat men het den jongen van 12—15 jaar niet kwalijk nemen kan, wanneer hij reeds op de praeceptorsschool zijne bekomst van Latijn en Grieksch heeft? Het lot van den docent om dagelijks die nooit gekende lessen te overhooren, wil Ref. niet eens in rekening brengen. En declinaties en conjugaties afschrijven, het dikwijls geheel machinale thema's maken, — Dr. V. heeft volkomen gelijk, als hij beweert, dat deze hulpmiddelen weinig bevorderlijk kunnen zijn, om het verstand te oefenen en het oordeel op te scherpen.

De methode in dat leesboek gevolgd doet den leerling belang stellen in hetgeen hem anders verveelt; hij leert er door begrijpen, dat hij zijne grammatica noodig heeft, en leert in haar den weg kennen. Komt het hem anders wel eens voor, dat de docent hem vele paragraphen doet leeren, alleen om het hem lastig te maken — hij zal nu die welke boven de volzinnen zijn opgegeven, die hij bearbeiden moet, gretig opzoeken. De zamensteller heeft gezorgd, dat zijn leesboek op verschillende gymnasiën kan worden gebruikt, door §§ te citeren uit die spraakkunsten, welke hier te lande het meest in gebruik zijn. Men kan het boek beginnen te gebruiken bij de allereerste grammaticale les, en er uit laten werken, totdat men met zijne leerlingen aan de syntaxis toe is.

De phrasen zijn allen genomen uit de *auctores classici;* dit heeft het voordeel, dat de discipel reeds van den beginne af aan klassiek Latijn wordt gewend, en door zijn leesboek op eene hoogte wordt gebragt, welke hem tot het vertalen van de gemakkelijke schrijvers in staat stelt. De woordenlijst welke achter het leesboek is geplaatst, maakt het werken uit het leesboek weinig omslagtig.

Dat dit kort en misschien wat oppervlakkig verslag van Dr. Vitringa's werk zoo laat wordt geplaatst is buiten de schuld van den Uitgever van ons tijdschrift en van den Referent. Eerst had een ander zich belast met het aankondigen van dit leesboek; maar deze heeft het lang gehouden, en daarna teruggezonden zonder aan zijne belofte te hebben

Digitized by Google

voldaan. Daardoor was het noodig, dat Ref. zich wat haastte met zijne aankondiging in te zenden, welke hij besluit met den wensch, dat dit leesboek weldra algemeen op onze gymnasiën moge worden ingevoerd, en dat de methode, door den zamensteller gevolgd, spoedig op vele plaatsen die leerwijzen verdringen moge, welke sedert lang onvruchtbaar bevonden zijn, en meer den geest dooden dan het oordeel scherpen.

Korte Geschiedenis van het Rijk der Natuur, en beknopte opgave van het gebruik (,) dat van de voornaamste voortbrengselen der Natuur gemaakt wordt; vrij bewerkt naar het Hoogduitsch van Michael Desaga, *door* Corstiaan de Jong. *Ten gebruike der Scholen. Derde, verbeterde druk. Te Zalt-Bommel, bij* Joh. Noman & Zoon, 1860. *In* 12*mo.*, 120 *blz.*.

Luidens den titel, heeft dit werkje reeds *drie* drukken beleefd, en is deze derde druk, een verbeterde. Wij hadden het inmiddels nog nooit gezien, voor dat het ons door de Redactie van dit Tijdschrift ter beoordeeling werd toegezonden. Laat ons dus nagaan wat het boekje bevat.

In de *Inleiding*, geeft de schrijver de drie groote rijken der natuur op, als volgt: delfstoffenrijk, plantenrijk en dierenrijk. — Wij zouden juist deze opsomming in omgekeerde orde hebben opgegeven. Doch, *chacun son goût!*

In de *Eerste Afdeeling*, wordt het rijk der delfstoffen of mineralen in behandeling genomen. De schrijver verdeelt ze in vier klassen, als daar zijn: aardachtige, zoutachtige, brandbare en metaalachtige delfstoffen. Onder de aardachdige delfstoffen, brengt hij: 1° *kalk*; 2° *klei*; 3° *kiezel*; 4° *talk*. De zoutachtige worden in *zuren* en *zouten* verdeeld. Bij de derde en de vierde klasse vinden wij geene onderverdeeling. — Dit alles is wetenschappelijk behandeld, doch *veel te hoog voor de scholen*, zoo als overigens uit de woorden kalkspath, bolus, kalktuf, tripel, glimmer, kiezelschiefer, lazuurspath, vloeispath, veldspath, asbest, mergel, boraxzuur, glauberzout, koningswater, mangaan, enz. ten overvloede blijkt.

De *Tweede Afdeeling* brengt ons in kennis met het plantenrijk. Zij wordt gesplitst in *A.* Kryptogamen en *B.* Pha-

Digitized by Google

nerogamen. — Onder de kryptogamen vindt men melding gemaakt van de *a.*) Loofdragende kryptogamen, als: 1. Wieren; 2. Korstmossen en 3. Zwammen. *b.*) Blad- of stengelvormende kryptogamen, als: 1. Levermossen; 2. Bladmossen; 3. Varens; 4. Paardestaartigen; 5. Wolfklaauwachtigen en 6. Watervarens. — Bij de Phanerogamen, treffen wij de volgende onderafdeelingen aan: *a.*) Grassen. *b*) Kruiden, die verdeeld worden in: 1. Voederkruiden; 2. Voedselplanten; 3. Artsenijgewassen; 4. Kleurstofhoudende planten; 5. Fabriekplanten; 6. Specerijplanten; 7. Sierplanten; 8. Vergiftigde planten en 9. Buitenlandsche kruiden. *c.*) Heesters, die geklassificeerd worden in: 1. Inheemsche heesters en 2. Uitheemsche heesters. *d.*) Boomen, als daar zijn: I. Loofboomen, welke verdeeld worden in: I. Loofboomen, welke verdeeld worden in: 1. Vruchtboomen; 2. Boschboomen en 3. Uitlandsche loofboomen; II. Pijnboomen of kegeldragers en III. Palmen. — Deze afdeeling wordt besloten met eene aanwijzing van het gebruik der voortbrengselen van het Plantenrijk, welke *wij* met genoegen hebben gelezen; doch, *met het oog op de kinderen*, voor welke het boekje bestemd is, veel te onvolledig en te onduidelijk vinden. Onze jonge knapen hebben zoo veel en menigerlei noodzakelijkers te leeren, dat men gerustelijk mag vragen: *„A quoi bon toutes ces données superficielles?"*

De *Derde Afdeeling* omvat het Dierenrijk. Wij willen geen misbruik maken van het geduld onzer lezers, door hen de verdeelingen en onderverdeelingen van den schrijver op te geven. Deze naäping eener ziekelijke geleerdheid stuit ons te zeer tegen de borst, en wij gevoelen behoefte om van die pronkwaar afscheid te nemen. Ongelukkige jeugd (moge het in Gods naam onze Nederlandsche niet zijn!) die veroordeeld wordt uwe pas ontslotene hersenen te pijnigen met het onthouden van al dien vreemden poespas, doorspekt met verknoeide Grieksche woorden, welke misschien eenigen klank, doch geen enkel idée nalaten! Gelukkig, intusschen, voor u, jeugdige landgenooten, dat er nog ouders en schoolcommissies bestaan, die u voor dergelijke folterboekjes kunnen vrijwaren. Wij roepen u daarom in gemoede toe: knikkert en stoeit, beste jongens, en moge het werkje van Desaga u nooit tot leerboek worden gege-

Digitized by Google

ven. Wij willen u niet martelen, noch een' zedelijken moord aan u begaan, door soortgelijke ondoeltreffende geschriften aan te bevelen. Integendeel, wij zullen met al de kracht, die eene diep gevestigde overtuiging ons verleent, en gesteund door de liefde, die wij onzer jongelingschap toedragen, onzen landgenooten toeroepen: „Laat toch het boekje van Desaga in den winkel of op den zolder van den uitgever liggen, tot dat de motten of de ratten het onschadelijk hebben gemaakt."

Wat de vertaling aangaat, hierop hebben wij zeer weinig aan te merken. Zij is over het algemeen wel gelukt. Evenwel, geven wij den heer Corstiaan de Jong in bedenking zijnen vrijen tijd aan nuttiger arbeid te besteden. Werkjes, als datgene, waarover wij spraken, *verdienen niet* vertaald te worden: men kan ze zonder gewetenswroeging, in het bewustzijn hunner tastbare onbeduidendheid, aan de vergetelheid ter prooi laten. Zulke Duitsche produkten moeten niet op Nederlandschen bodem worden overgeplant! Dus: *Requiescat in pace.*"

Schets der Natuur- en Staatkundige Aardrijkskunde door A. van der Pauwert, *Kostschoolhouder te Berlicum. Gedrukt en uitgegeven, bij* G. H. van der Schuyt, te *'s Hertogenbosch*, 1860. *In* 8*vo.*, 58 *blz. Prijs f* 0,30.

Het legio werken en werkjes over de Aardrijkskunde is nogmaals met een nieuweling vermeerderd. Wij hebben het boekje naauwkeurig doorgezien en hoewel het uit den aard der zaak niet veel nieuws kon bevatten, kunnen wij het niet veroordeelen.

't Is vrij goed op de hoogte van den tijd. Zoo vonden wij bij Frankrijk reeds het onlangs ingelijfde Savoije, en bij het koningrijk Sardinië de nieuw bijgevoegde landen vermeld. Nederland en de bezittingen in Indië zijn uitvoeriger opgegeven.

Het werkje heeft door de bijvoeging van jaartallen, die op de daarvoor staande namen van plaatsen betrekking hebben, veel voor bij andere dergelijke werkjes, en zoodoende kan het nut stichten.

Wij voor ons zijn geene groote liefhebbers van werken over de aardrijkskunde, voor de school bestemd, waarin de

Digitized by Google

leerlingen voor iedere les zulk eene massa namen moeten onthouden, dat men er medelijden meê zou krijgen, vooral als de jeugd zulke barbaarsche namen van steden uit Rusland enz. moet onthouden en houden het voor beter, dat de onderwijzer zich bevlijtige, om zijnen leerlingen eene juiste voorstelling van ieder land te doen verkrijgen, waardoor zij in staat zijn om uit de hand den omtrek van het land, de rivieren, bergen, kapen, de ligging der steden enz. te bepalen. De kennis van de kleinere steden en dorpen, zijriviertjes en andere specialiteiten zij voor hunnen verderen leeftijd en lust tot onderzoek overgelaten.

Wij bevelen dus het werkje om de beknoptheid aan, als dienstig tot repetitie van 't geleerde. De prijs is zeer matig; druk en papier zijn goed. DES CH.

Antwoord op eene antikritiek van den heer Alb. van Toorenenbergen, *predikant te Groningen. Vaderl. Letteroef. No.* 9.

't Is niet om het laatst aan 't woord te zijn, dat ik der redaktie van dit tijdschrift om eene plaats voor de volgende regels verzoek. Ik weet zeer goed, dat het regt niet altijd aan de zijde is van hem die het laatst spreekt, en meen daarenboven, dat voor de lezers der Vaderl. Letteroef. een geharrewar tusschen schrijvers en recensenten te vervelend moet zijn, om hen er dikwijls mede lastig te vallen. Ik had het ook nu niet gedaan, waren er niet redenen, welke mij daartoe aanspoorden.

1°. De heer v. T. komt op tegen de wijze, waarop ik hem in de aankondiging van een door hem vertaald werkjen heb gesignaleerd. Ik heb gezegd: „de ijver van den vertaler tegen het Katholicisme is bekend; strijden tegen Rome, het is zijne bekende specialiteit." Ds. v. T. noemt dit eene magtspreuk, een woord tegen den persoon des schrijvers, dat noodzakelijk door onkundigen moet worden geloofd, omdat het beslissend is uitgesproken. Hij stelt de zaak voor, alsof ik geschreven had, dat hij „in dit korte leven niet anders deed dan vechten," en met het schilderen van de gruwelen, welke aan onze vaderen in het geloof zijn aangedaan, „speculeerde om de beurzen der goê gemeente open te breken;" hij beweert verder, dat mijne voorstelling, „verder

Digitized by Google

overgeleverd, eindelijk van hem zou maken een ambtgenoot van een Wawelaar, die door Max Havelaar immers een geaccrediteerd persoon is geworden bij allen, die nu eenmaal geen geld voor de Christelijke kerk over hebben."

Waarlijk de heer v. T. heeft veel in mijne aankondiging gelezen, zij het dan op of tusschen de regels, wat ik niet gaarne geschreven zou hebben. Heb ik „strijden tegen Rome" zijne bekende specialiteit genoemd — ik vraag iederen onbevooroordeelde, die met de werken van den Groninger predikant bekend is, of ik daarmede onwaarheid gesproken en iets miszegd heb, of dit eene *magtspreuk* is, dan wel eene waarheid welke door hetgeen Ds. v. T. schreef gestaafd wordt? Kan door mijne aankondiging eenig onkundige er toe gebragt worden, om in hem een tweeden Wawelaar te zien, of een afzetter der goê gemeente? — Is dat zoo, dan beken ik gaarne, dat ik mij in mijne aankondiging verkeerd heb uitgedrukt, al zie ik nog niet in, waar. Ik heb het genoegen niet den heer v. T. te kennen, en zou geen reden weten, waarom ik hem iets verachtelijks zou aanwrijven, al verschil ik van hem in meening.

2°. De eigenlijke zaak in kwestie ging mijn tegenstander genoeg ter harte, om er in zijne antikritiek eenige regelen aan te wijden; zij is ook een der redenen welke mij op deze doen antwoorden.

Ds. v. T. beweerde in de voorrede van de vertaling, welke ik aankondigde, dat het hem liefelijk was de lijdensgeschiedenis der vervolgde Protestanten te heropenen; ik schreef, dat ik het niet liefelijk vond, zelfs niet om de redenen, welke hij voor zijn beweren opgaf. Zie ik de zaak wel in, dan bedoelen wij niet hetzelfde met het woord *liefelijk*. Ik gaf daaraan de dagelijksche beteekenis, mijn tegenstander veel ruimeren zin. Nu houd ik vol, dat het onmogelijk liefelijk kan zijn — *liefelijk* in den gewonen zin des woords — om op de heldengrootheid van den menschelijken geest te staren, waar die onafscheidelijk is van een vreeselijken en gruwelijken strijd der zonde tegen het Goddelijke. Verheven, nuttig, leerrijk mag het zijn, maar liefelijk niet. Ik bewonder *Uncle Toms Cabin;* de kruiseling van Golgotha — ik kan geene woorden vinden welke uitdrukken wat Hij mij doet gevoelen; ik durf zeer goed het boek openen, dat mij gru-

Digitized by Google

welen te lezen geeft, de eenige grootheid van den stervenden Zaligmaker overstelpt mij, en ik dank God voor hetgeen ik aan de overwinning van den Christus te danken heb — maar liefelijk is voor mij geene bladzijde der geschiedenis die gruwelen vermeldt, welke die ook zijn moge.

Maar ik had ook het ijveren tegen het Katholicisme, de zucht tot strijden tegen Rome weinig *liefderijk* genoemd, en daarover schijnt Ds. v. T. niet het minst verontwaardigd te zijn. Al wil hij van de specialiteit, welke ik hem toekende, niet weten — hij daagt toch iedereen uit, die hem beschuldigt van een strijd tegen Roomsche landgenooten of broeders, „om zoovele Roomsche of Israëlitische of Turksche menschen hem te brengen, wie te helpen onder zijn bereik zal staan, opdat men zie, dat hij onderscheid weet te maken tusschen den mensch en de beginselen eener kerk, als die van Rome is." Ik heb te veel vertrouwen op des heeren v. T.'s Christelijke hulpvaardigheid en liefde, dan dat ik het noodig zou rekenen aan die uitdaging gevolg te geven, maar ik houd vol bij hetgeen ik schreef: „schelden op" — of wilt ge liever: niet eerbiedigen van — „het Katholicisme verraadt liefdeloosheid ten opzigte van den Roomschen broeder." De ware Christelijke liefde is te groot, te rijk, te kiesch, om geen eerbied te hebben voor des broeders overtuiging. Men grieft iemand niet erger, dan wanneer men hem in zijne overtuiging aantast, vooral in die welke hem de dierbaarste is, in zijne godsdienstige overtuiging. Mijn geachte tegenstander neme zich zelven maar tot maatstaf: strijden tegen Rome, het moge al zijne specialiteit niet zijn, het schijnt toch, dat hij daartoe zich verpligt rekent, dat hij 't moet doen volgens eene godsdienstige overtuiging. En hoe onaangenaam is het hem reeds, dat iemand zijne opinie bestrijdt! Veronderstel eens, dat dit gedaan werd op denzelfden toon, waarop doorgaans door de Protestanten tegen Rome gestreden wordt — zou hij dan niet met regt zich over onbillijkheid en liefdeloosheid beklagen? Men mag de ijverige, welmeenende strijders tegen Rome niet voor Wawelaars uitmaken, al keurt men hunnen strijd af; maar evenmin is het geoorloofd het luide te doen hooren, dat men van de Roomsche Christenen het grootste gedeelte voor misleiden, en de overigen voor misleiders houdt. Ik weet wel,

Digitized by Google

dit heeft Ds. v. T. in zijne *Geschiedenis van de vervolgingen der Prot. in Boheme* niet gedaan; maar deze gaf mij aanleiding om te kennen te geven, dat ik weinig ingenomen ben met des Vertalers — goed of valschelijk dus genoemde — specialiteit. Ik schreef uit overtuiging een woord tegen het aanhoudend bestrijden van Rome, omdat ik dit niet liefderijk vind, en hoogst verderfelijk in ons vaderland. Dat „het doel van Ds. v. T.'s geschrift zoo *geldelijk* mogelijk was" kan natuurlijk mijn oordeel niet wijzigen; het doel kan toch vooral bij hem de middelen niet heiligen. Ik schreef uit overtuiging, en allerminst met het doel om den heer v. Toorenenbergen te beleedigen, of om hem in een ongunstig licht te stellen. Met deze verklaring hoop ik de kwestie uit den weg geruimd te hebben. Blijft er al verschil van opinie tusschen mijn geachten tegenstander en mij bestaan — wij kunnen elkanders overtuiging eerbiedigen, en elkander van harte zegen toewenschen op den arbeid tot welken ieder onzer zich geroepen gevoelt.

Ternaard, 11 Sept. 1861. A. A. Deenik M.Lz.

KORTE MEDEDEELINGEN.

Hun die den strijd over het materialisme tusschen de hoogleeraren *Scholten* en *Opzoomer* hebben nagegaan, zullen misschien welkom wezen: *Twee Brieven over het Materialisme, gedachten bij de verhandelingen, gehouden in het Koninklijk Nederlandsch Instituut (??) door de Hoogleeraren J. H. Scholten* en *C. W. van (?) Opzoomer.* (Uitgever: W. Willems te *Amsterdam.*)

Blijkens de voorrede bevatten deze brieven de denkbeelden van een burgerman, die veel werk van de Duitsche philosophie heeft gemaakt. Of de brave met dat al zijne beide landgenooten begrepen heeft, valt te betwijfelen; zeker doet hij dit Prof. Scholten niet; ten minste wanneer de eerste brief eene bestrijding van dezen geleerde heeten moet. Niet onwaarschijnlijk komt het mij voor dat de oratie van Prof. Jansen uit Groningen over het materialisme den schrijver dezer brieven bekend is geweest, ofschoon deze zeker niet de eenige bron is, waaruit de burgerman heeft geput.

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Zestal Leerredenen, bijeengebragt door Prof. J. Tideman, *Prof.* S. Hoekstra Bz., *Prof.* L. E. W. Rauwenhoff, *Ds.* C. W. van der Pot, *Ds.* J. H. Maronier *en Ds.* M. W. Scheltema Ez. (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) J. H. Scheltema, 1861. *In post* 8*vo.*, 156 *blz. De prijs is f* 1,60.

„Ten behoeve der Remonstrantsche gemeente te Zwammerdam," zoo lazen wij in de advertentie, waarmeê de uitgave van dezen bundel leerredenen aan het publiek werd bekend gemaakt. Die uitdrukking wordt verklaard door Ds. Scheltema in de voorrede. Zijne gemeente had een lang gekoesterden wensch vervuld gezien, toen zij zich in het bezit gesteld zag van een orgel; doch het bezit en gebruik van dat instrument veroorzaakte uitgaven, die hare financiële krachten te boven gingen, zoo die niet op de eene of andere wijze ondersteund werden. Haar leeraar wilde eene poging doen om in die behoefte te voorzien. Hij vatte plan op om een bundel leerredenen uit te geven ten voordeele van zijne gemeente en vond de gewenschte meêwerking tot uitvoering van dat plan bij de heeren, op den titel genoemd, die hem ieder eene preek afstonden. Is het niet een aangenaam verschijnsel, vooral in onze dagen, dat zoo de leden van onderscheidene kerkgenootschappen de handen ineenslaan ter bevordering van hetgeen „liefelijk is en welluidt?" Mag de verschijning van dit boek niet genoemd worden onder de gunstige teekenen des tijds? Wel had Ds. Scheltema regt om het orgel in zijne kerk „een gedenkteeken van den geest des geloofs en der liefde" te heeten.

Wanneer wij een zeer gunstig oordeel over deze verzameling uitspreken, worden wij daarbij echter niet alleen geleid door de gedachte aan het lofwaardig doel der uitgave. Wij hopen onze lezers er van te overtuigen door hun eene beknopte opgave te doen van hetgeen hier te vinden is.

De hoogleeraar Tideman heeft 2 *Cor. V*: 18ª tot tekst gekozen en noemt zijn onderwerp *eene Paulinische voorstelling van het wezen des Christendoms.* Veel schoons bevat deze

Digitized by Google

preek. Helder is de ontwikkeling van het begrip der verzoening met God, uit God door het geloof in den Zone Gods en des menschen. Eigenaardige waarde bezit deze leerrede, naar onze meening, vooral om hare gepastheid voor onzen tijd. 't Is toch van hoog belang, terwijl men overal hoort gewagen van den strijd der godgeleerden, terwijl de verschilpunten en twistvragen niet enkel in den kring der theologen behandeld maar ook voor de gemeente gebragt worden; dat er nu ook eens opzettelijk wordt gewezen op datgene, waarin alle partijen overeenstemmen, wat door de voorstanders der meest uiteenloopende rigtingen erkend wordt als de hoofdzaak of het wezen des Christendoms. Men hoort zoo dikwijls klagen over het gebrek aan eenheid onder de Protestanten, over hunne jammerlijke verdeeldheid, maar die klagt is meestal niet gemotiveerd en weinig gegrond, omdat zij niet steunt op een juist begrip van den aard en de oorzaak der verdeeldheid. Dat het verschil van meening onder de Christenen strijd en verbittering te weeg brengt is zeer te betreuren; maar dat verschil op zich zelf is daarom geene verkeerde zaak. Het is een natuurlijk gevolg van het vrij en steeds voortgezet onderzoek naar de godsdienstige waarheid. Zulk onderzoek laat de Christelijke godsdienst niet alleen toe, het is noodzakelijk om haar te doen beantwoorden aan hare bestemming. Dat onderzoek is ook zoo oud als het Christendom zelf. Wij nemen gaarne en met volkomen instemming de woorden van prof. Tideman over: „het is een sprekend bewijs evenzeer van den voortreffelijken aard van ons Christendom, als van zijne hooge waarde en groote belangrijkheid in de wereld, dat het van den aanvang af tot op onze dagen toe, in den kring zijner eigene belijders een voorwerp is geweest van aanhoudend onderzoek." — Dat onderzoek leidt tot verschillende voorstellingen van het wezen des Christendoms, gelijk wij die reeds vinden bij de apostelen. Door die verschillende voorstellingen te beschouwen en met elkaâr te vergelijken, zal men toenemen in de kennis van het wezen der godsdienst. „En is het u niet mogelijk in menige voorstelling, die men (tegenwoordig) u geeft eene welgegronde bevredigende verklaring der groote Godsgave te erkennen, zet gij ter zijde wat gij met haar niet kunt overbrengen, maar neemt dankbaar aan, van welke

Digitized by Google

zijde het kome, dankbaar aan wat u haar te beter doet verstaan, te hooger waarderen." — Mogt dit woord des hoogleeraars door al zijne hoorders en lezers behartigd worden!

De tweede plaats in dezen bundel wordt ingenomen door eene uitmuntende leerrede van professor Hoekstra. Hij behandelt daarin *Efeze II*: 8—10 en noemt zijn onderwerp: *Behoud uit genade door geloof*; of, zoo als het bij de opgave van het thema luidt: *de genade Gods, de eenige bron van behoud voor den zondaar.* Is het zeer moeijelijk dogmatisch te preken; op meesterlijke wijze wordt hier die moeijelijke taak volbragt. Op bevattelijke, echt populaire wijze worden de resultaten van grondige studie der gemeente meêgedeeld en aan hare stichting dienstbaar gemaakt. 't Verdient opmerking dat Hoekstra, de verdediger van de zedelijke vrijheid, de hoogleeraar bij de Doopsgezinden, aan wie soms te hooge waardering der goede werken en geringschatting van het geloof ten laste gelegd is, hier zoo krachtig zijn afkeer van het pelagianisme betuigt en zoo welsprekend aantoont, dat de geloovige alleen aan Gods genade zijn behoud te danken heeft; terwijl de goede werken, wel verre van verdienstelijk te mogen heeten, enkel als vruchten dier genade te beschouwen zijn. — Moest er op deze preek eene aanmerking gemaakt worden, wij zouden dan de stoffe daartoe vinden in de verdeeling. Het is toch zeker verkeerd om twee afzonderlijke deelen te wijden aan de beschouwing derzelfde zaak, uit een verschillend oogpunt; om gelijk hier geschiedt, eerst de waarheid eener stelling te betoogen, en dan in een tweede deel: de onwaarheid van het tegenovergestelde. — Maar ik moet er bijvoegen dat dit kleine vlekje niets vermindert van de waarde van het stuk. In één woord: 't is eene voortreffelijke preek.

Diezelfde lofspraak mag ook gelden voor de preek van professor Rauwenhoff, over *Rom. XIV*: 5b *een iegelijk zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd.* Met groot genoegen hebben wij dit belangrijke stuk gelezen. Wij zouden evenwel de manier niet willen aanprijzen, om noch een thema, noch eene verdeeling op te geven. Al wordt, gelijk hier, in de behandeling eene volkomen geleidelijke orde gevolgd; is het toch voor den hoorder moeijelijker het gehoorde in zijn ge-

Digitized by Google

heel vast te houden en zich te herinneren, dan wanneer de redenaar door het noemen der hoofddeelen, die orde aanwijst.

De vierde preek is geleverd door Ds. C. W. van der Pot. Als oratorisch product stellen wij haar boven al de andere, die hier verzameld zijn. Gaarne betuigen wij onze bewondering voor den dichterlijken vorm, den schoonen stijl. Die prediker weet ongetwijfeld zijne hoorders te boeijen. De inhoud echter voldeed ons minder. Niet omdat wij de denkbeelden van den auteur onjuist of verkeerd achten; integendeel wij gelooven dat hij volkomen gelijk heeft, als hij *Christus, de hoop der volkeren, de vervulling hunner verwachting van een beteren tijd,* noemt. Maar omdat wij deze gedachte vooreerst te algemeen zouden noemen en ten andere betwijfelen of zij den wezenlijken inhoud uitdrukt der tekstwoorden. Dat het menschdom niet anders bevrediging kan vinden voor zijne ware en hoogste behoefte, dan door den geest van Christus in zich op te nemen, is eene onloochenbare waarheid, maar die niet juist uitgesproken wordt in den gekozen tekst.

Ds. Maronier behandelt in de vijfde preek *Johann. VI*: 29. *Het geloof het werk Gods.* Veel belangrijks wordt door hem gezegd. De stijl is eenvoudig en net, de denkbeelden zijn goed ontwikkeld en helder voorgesteld. Het onderwerp verdient zeker de aandachtige overweging zeer. Wij meenen echter ééne aanmerking te moeten maken op een gedeelte van de tekstverklaring, wij lezen daar: „wij zouden de woorden verkeerd verstaan, wanneer wij ze alleen in dezen zin opvatteden, dat het geloof hier door den Heer als eene daad, een werk wordt voorgesteld?" Wij twijfelen aan de juistheid dezer uitspraak, gelijk wij in het algemeen gaarne den hermeneutischen regel volgen, die leert: aan de woorden de eenvoudige, natuurlijke beteekenis toe te kennen. En waarom moeten wij hier van dien regel afwijken? Hooren wij Maronier zelv': „ik denk aan dat schoone woord — — — — —: dit is het eeuwige leven, dat zij u kennen," enz. *Joh. XVII*: 3. „Niemand zal meenen dat hier de kennis van God en Christus en het eeuwige leven als woorden van ééne beteekenis worden voorgesteld. Neen kennis *is* geen leven, maar *schenkt* leven! Even zoo is het hier." — Zou dat waar zijn? Neen, naar onze bescheiden meening, niet. Het geloof is een werk,

Digitized by Google

zoo als de Heer het noemt, eene daad, die invloed heeft op en omkeering te weeg brengt in den geheelen zedelijken toestand des menschen, die den mensch brengt in de regte betrekking tot God.

De bundel wordt besloten met eene leerrede over *Lukas XIII*: 6—9; door Ds. Scheltema. Hoe nederig de verzamelaar ook spreekt in de voorrede over zijn eigen werk; hoezeer wij achting hebben voor de bescheidenheid, die hem deed zeggen: „maak er mij toch geen verwijt van, dat ik in zulk goed gezelschap verschijn. En wees nu niet zoo onbillijk, dat gij mijn arbeid gaat vergelijken met dien van een der anderen." — Wij gelooven niet dat die verontschuldiging noodig was. Wie zulk werk levert heeft van eene onpartijdige, billijke kritiek niets te vreezen. Wij aarzelen niet om te verklaren, dat de laatste preek waardig eene plaats naast de andere in dezen bundel beslaat; immers zij voldoet aan de voornaamste eischen der homiletiek: het wèlgekozen schriftwoord is helder verklaard en op echt praktische, stichtelijke wijze toegepast.

Wij eindigen met het boekje aan te bevelen aan alle vrienden van degelijke, godsdienstige lectuur. Wie het koopt zal meêwerken tot bevordering van eene goede zaak en tevens zich de gelegenheid verschaffen om winste te doen voor zijn geestelijk leven.

R. V.

Helons Bedevaart naar Jeruzalem. Uit het Hoogduitsch van Fr. Strauss. (*Uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering van christelijke lectuur.*) *Derde Uitgave. Te Amsterdam, bij* H. Höveker, 1860. *In gr.* 8*vo.*, 640 *blz. Prijs f* 2,50.

Eene nieuwe uitgave van een reeds vrij oud boek, dat vroeger grooten opgang gemaakt heeft en ongetwijfeld ook tegenwoordig aan velen welkom zal zijn. Met vrijmoedigheid bevelen wij het onzen lezers aan en gaarne betuigen wij onzen dank aan de Vereeniging, die zulk een werk voor zoo uiterst geringen prijs verkrijgbaar heeft gesteld.

De kennis der Joodsche Oudheid is onmisbaar voor allen, die wenschen den Bijbel te verstaan; dit zal zeker iedereen toestemmen, maar die kennis is, zonder eigenlijk geleerde

Digitized by Google

studie, niet zoo gemakkelijk te verkrijgen. De werken waarin gehandeld wordt over de aardrijkskundige gesteldheid van het Joodsche land, over de staatkundige betrekkingen en maatschappelijke inrigtingen der Joden, over hunne gewoonten en gebruiken in het openbare en huiselijke leven, over de plegtigheden bij hunne godsvereering, enz. zijn meestal niet bruikbaar dan alleen voor geleerden. En toch, ieder bijbellezer moet noodzakelijk daarmeê althans eenigzins bekend zijn; zullen niet menig woord en menig verhaal hem geheel onbegrijpelijk en duister blijven, of aanleiding geven tot verkeerde voorstellingen en dwaalbegrippen. Die behoefte wordt door het boek, dat wij aankondigen, bevredigd; en daarin ligt het verdienstelijke van dit werk. Welligt is het aan velen onzer lezers bekend en voor dezulken is onze aanprijsing geheel overtollig; voor degenen, die het nog niet kennen, willen wij een beknopt overzigt van den inhoud hier bij voegen.

Helons Bedevaart naar Jeruzalem, is een verdicht verhaal, hetwelk vele trekken van overeenkomst heeft met de *Voyage du jeune Anacharsis* door Barthélémy. Gelijk in dit laatste Griekenland wordt geschetst, zoo in het eerste Kanäan. — Strauss heeft tot hoofdpersoon van zijn verhaal een' jongeling gekozen, die van Joodsche afkomst met zijne moeder te Alexandrië woont, waar hij ook is opgevoed. Van de jonkheid af is hem diepen eerbied ingeboezemd voor de godsdienst der vaderen, lang reeds heeft hij in stilte den wensch gekoesterd om het vaderland van zijn volk te bezoeken, om den heerlijken tempel te zien. Nadat zijne opvoeding voltooid is, wordt zijn verlangen vervuld. Hij gaat op reis; met eene karavane, waaraan hij zich met zijn gezelschap heeft aangesloten trekt hij door de woestijn en bereikt tijdig genoeg de grenzen van het Joodsche land om zich te voegen bij de talrijke menigte van bedevaartgangers, die uit alle oorden opgaat naar Jeruzalem, om daar deel te nemen aan de viering van het Paaschfeest. De luistervolle en statige plegtigheden der feestviering maken diepen indruk op het gemoed van den wat hartstogtelijken jongeling, zoodat het besluit in hem opkomt en rijpt om in Kanäan te blijven en zich te wijden aan de priesterlijke bediening. Zijn voornemen wordt toegejuicht door de vrienden en bloed-

Digitized by Google

verwanten, aan wie hij het meêdeelt; en nadat aan de noodzakelijke voorwaarden voldaan is, wordt hij onder de gebruikelijke ceremoniën tot priester aangesteld. Vervolgens gaat hij voor eenigen tijd naar Jericho en verbindt zich daar in het huwelijk met de dochter van een' ouden vriend zijner familie. Onder afwisselende lotgevallen en terwijl hij betrokken wordt in of getuige is van vele merkwaardige gebeurtenissen, vertoeft hij geruimen tijd in het land, gaat eindelijk met zijne vrouw en eenige vrienden op reis naar Egypte om zijne moeder af te halen, die zich bij hem in Kanäan vestigen zou; maar het schip, waarop zij zich bevinden, wordt door storm beloopen, het vergaat en alle opvarenden, ook Helon met de zijnen vinden den dood in de golven. Dit alles heeft plaats ten tijde van Johannes Hyrkanus, ruim honderd jaren vóór de geboorte van Jezus Christus.

Op vernuftige wijze heeft de auteur het verhaal zoo ingerigt, dat de lotgevallen en ontmoetingen van Helon hem aanleiding geven om de voornaamste en merkwaardigste bijzonderheden van de Joodsche godsvereering, levenswijze enz. te beschrijven. De tijd, waarin hij de geschiedenis laat plaats grijpen is gelukkig gekozen, omdat de meeste dingen, die hij beschrijft, eveneens gebleven zijn tot in de dagen van Jezus en de apostelen. Daardoor levert zijn boek eene aanschouwelijke voorstelling van het land en volk, waarin en waaronder de Heiland heeft verkeerd en strekt tot opheldering van veel dat in het N. Test. voorkomt.

Het geheel getuigt van degelijke studie en naauwkeurig onderzoek, en de resultaten van des schrijvers nasporingen worden meêgedeeld in een aantrekkelijken schoonen vorm. De fraaije vertaling van vele psalmen en stukken uit de profetische boeken, hier en daar ingelascht, verhoogt de waarde van het werk.

Het oorspronkelijke werk is vertaald door vrouwe A. Kleijn geb. Ockerse en uitgegeven met eene voorrede van prof. J. H. van der Palm en aanteekeningen van prof. Johs. Clarisse; voor de derde uitgave is de vertaling herzien door Nicolaas Beets. Ruim veertig jaren zijn verloopen sedert het voor de eerste maal aan ons publiek werd aangeboden, maar toch is het niet verouderd en verdient het op prijs gesteld te worden als eene kostbare gave. Één bedenking evenwel,

Digitized by Google

die ons bij de lezing meermalen voor den geest kwam, willen wij ook niet achterhouden. Zij betreft de aanteekeningen. Deze konden, zouden wij zeggen, gerust weggelaten zijn. Waartoe toch dat vertoon van geleerdheid, die gedurige verwijzing naar allerlei, meest in vreemde talen geschreven boeken, die opgave van verschillende gevoelens, omtrent het een en ander, dat in den tekst voorkomt, hier en daar doorspekt met Hebreeuwsche en Arabische woorden? Zij geven aan het werk zekere tweeslachtigheid, waardoor het niet winnen kan. Het boek is immers eigenlijk niet bestemd voor theologen, maar voor het zoogenaamd beschaafd publiek? Het biedt de vruchten der wetenschap aan in populairen vorm. De meeste lezers zullen de aanteekeningen wel ongelezen laten en, behoudens enkele uitzonderingen, kunnen zij dat ook doen zonder eenige schade. De lezing zal daarom niettemin nuttig en aangenaam zijn. Wij hopen dat het boek in veler handen kome en alzoo meêwerke tot bevordering van heldere Bijbelkennis.

R. V.

Christendom en Menschheid. Beantwoording der vraag: welk moet het leidend beginsel zijn bij de verklaring van de geschiedenis der Christelijke Kerk? Redevoering ter aanvaarding van het ambt van buitengewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de hoogeschool van Leiden, den 21sten September 1860 *uitgesproken, door* Dr. L. W. E. Rauwenhoff. (*Te*) *Leiden*, (*bij*) S. C. van Doesburgh, 1860. *In* 8*vo.*, 52 *bladz.*

Het was voor de curatoren der Leidsche hoogeschool geene ligte taak, na den dood van professor Kist den man te kiezen, die in zijne plaats den leerstoel der Kerkelijke Geschiedenis zou bezetten. De uitstekende beoefenaars van dit gedeelte der theologische wetenschap zijn niet menigvuldig in ons vaderland. Wel moest door velen één naam terstond genoemd worden, die van den als Kerkhistoricus vooral zoo beroemden hoogleeraar Moll, maar hij wees de uitnoodiging af om Amsterdam voor Leiden te verlaten. Eindelijk bepaalde zich de keuze op den predikant der Leidsche gemeente Dr. L. W. E. Rauwenhoff, en deze verklaarde zich bereid, het hem opgedragen ambt te aanvaarden. Was

Digitized by Google

die keuze gelukkig? Rauwenhoff was bekend als een gevierd prediker, als een uitstekend discipel en warm bewonderaar van professor Scholten; zijne dissertatie en enkele uitgegeven geschriften hadden hem den naam verschaft van een bekwaam theoloog; maar van zijne beoefening der Kerkelijke Geschiedenis had hij geen openbaar blijk gegeven. Wat is er dan van hem voor dit vak te verwachten? Voor allen, wie die vraag ter harte gaat, is het van belang de inaugurele oratie van den nieuwen professor te leeren kennen. Men weet immers dat zulk eene redevoering gewoonlijk het programma bevat, waaraan de spreker zich bij zijne behandeling der wetenschap wenscht te houden. Wij leeren dan ook hier het standpunt kennen, waarop Rauwenhoff zich bij de beschouwing der kerkelijke geschiedenis plaatst en van waar hij bij hare verklaring wil uitgaan. Hij verklaart, wat volgens hem het leidend beginsel moet zijn bij zijn onderwijs.

De taak van den geschiedschrijver is deze, dat hij, „de gebeurtenissen in haar inwendigen zamenhang en hare noodwendigheid leere begrijpen." Welke methode heeft men te volgen om deze taak goed te volbrengen? Vooreerst moet bij de behandeling der geschiedenis aan het supranaturalisme alle stemregt worden ontnomen. De onderstelling van eene telkens in den loop der dingen ingrijpende hoogere magt, geeft aanleiding tot willekeur en verklaart niets. Vervolgens wordt hier het beginsel der Tübingsche godgeleerden besproken. „Geheel de ontwikkeling der kerk wordt, naar hunne meening, door de idee der kerk beheerscht. De idee heeft in zich het vermogen, om zich in onderscheiden openbaringsvormen of hare verschijning, gelijk het heet, uit te zetten, zoodat de feiten, waarvan de geschiedenis verhaalt, de verschillende betrekkingen vertegenwoordigen, waarin de idee tot hare verschijning kan staan. Maar in de wijze, waarop de idee zich aldus door hare verschijning heen beweegt, volgt zij eene door haar eigen inhoud bepaalde wet, die men uit den gang der gebeurtenissen kan leeren kennen." — Is deze beschouwing ten deele in haar regt, omdat zij den belangrijken invloed erkent, dien het beginsel der kerk op hare ontwikkeling heeft gehad; zij kan niet geheel worden goedgekeurd, zij is eenzijdig en vergeet hoe de kerk zich

Digitized by Google

ontwikkeld heeft ook onder den invloed van al datgene, waarmêe zij in den loop der eeuwen in aanraking is gekomen. Na de afwijzing dezer beide methoden stelt de redenaar voor, wat dan naar zijn gevoelen, de ware behandeling der kerk-geschiedenis moet geacht worden: „door een kritisch onderzoek naar den oorsprong van het christendom wordt zij ingeleid. Hare indeeling wordt bepaald naar die gebeurtenissen, die met het meeste regt als keerpunten in de openbaring van den geest der menschheid op kerkelijk gebied mogen worden beschouwd. In elk der aldus onderscheiden tijdvakken wordt eerst gevraagd, hoe daarin de toestand der menschheid, voor zoover die met de kerk in aanraking komt, is geweest. In hetgeen ten dien aanzien blijkt wordt dan de verklaring gezocht, vooreerst van hetgeen, naar luid der bescheiden, het bewustzijn van dien tijd aangaande het christelijk beginsel gekenmerkt heeft, vervolgens van de wijze waarop, blijkens de feiten, de christenheid in haar leven, dat beginsel heeft geopenbaard." — Deze behandeling gaat uit van het beginsel: de oorzaak der verschijnselen te zoeken in den mensch. — De bedenkingen tegen dit beginsel te maken, worden vervolgens beantwoord. De wereldbeschouwingen, waarop het gegrond is, verdedigd. Veel goeds en schoons is hier te lezen, maar of het voldoende is om die wereldbeschouwing te regtvaardigen, gelooven wij niet. Wat zal het baten om een' anders denkenden te overtuigen, of men al zegt: „alleen die wereldbeschouwing is goed, die u in staat stelt, de wereld waarlijk te begrijpen. Wilt gij dan de waarde der uwe leeren kennen, gij moet beproeven, in hoeverre gij met haar elk verschijnsel in de geschiedenis tot zijn regt kunt laten komen;" indien men niet tevens zelf zulk eene proef neemt? Bovendien wie zal bepalen of een verschijnsel bij deze of die verklaring waarlijk tot zijn regt komt? Het onderscheid tusschen goddelijk en natuurlijk, christelijk en menschelijk wordt opgeheven, de geschiedenis der kerk moet verklaard worden *alleen* uit den geest der menschheid. Zoo zal de geschiedenis, volgens den hoogleeraar, bij uitnemendheid aan de zaak van het Godsrijk dienstbaar zijn. Wij hopen van harte dat het zoo zij. Maar kunnen wij het ook verwachten? Zal op dit standpunt de consequentie vermeden kunnen worden, waarbij

Digitized by Google

niet alleen de tegenoverstelling, maar ook het onderscheid tusschen God en den mensch wegvalt? Moet zulk eene beschouwing niet leiden tot pantheisme? Wij vragen slechts. — Nog ééne vraag: wanneer men de verklaring van den inhoud der kerkelijke geschiedenis alleen in de menschheid zoekt, wanneer men in alles de openbaring ziet van den geest der menschheid, die in alles leeft; heeft men dan regt om te verzekeren, dat men overal God in de geschiedenis vindt, en dat geheel de geschiedenis alzoo een spiegel wordt van Gods volmaaktheid? Heeft men regt om zich als ter verdediging of regtvaardiging van eene wereldbeschouwing, gelijk hier voorgesteld wordt, te beroepen op „het loflied, dat ons reeds uit Israëls heiligdom tegenruischt: de Heer regeert, de aarde verheuge zich!"

Doch reeds genoeg en naar het oordeel van sommigen misschien meer dan genoeg. Dat de redevoering van professor Rauwenhoff merkwaardig genoeg is om met aandacht gelezen en met ernst overdacht te worden door allen, die belang stellen in den strijd onzer dagen op theologisch gebied, zal wel geene aanwijzing meer behoeven. Wij bevelen haar daarom zoowel den tegenstanders, als den voorstanders der moderne theologie aan.

R. V.

De Zoon des Menschen de Heiland der Wereld. Leerredenen door Dr. S. Hoekstra Bz., *Hoogleeraar aan het Doopsgezind Seminarium te Amsterdam.* (*Te*) *Amsterdam*, (*bij*) P. N. van Kampen, 1861. *Prijs f* 3,90.

De tegenstanders der dusgenaamde moderne theologie, ten minste velen hunner, ontkennen dat dezer aanhangers het evangelie kunnen verkondigen. Volgens hen missen de mannen der nieuwe rigting de stevigste fundamenta fideï, en moeten zij, zoo ze leeraren der gemeente zijn óf hun betrekking nederleggen, óf de gemeente misleiden. Daargelaten het harde en aanmatigende van zulk een oordeel — de vraag of er iets waars aan ten grondslag ligt moet als van zelf opkomen bij de betrokken personen in de eerste plaats, en vervolgens bij alle belangstellende leden der gemeente. Niet dat de moderne theoloog van zich zelven zou

Digitized by Google

meenen, dat hij het evangelie niet zou kunnen prediken; integendeel, hij houdt natuurlijk zijne voorstelling van het evangelie voor meer zuiver, meer waar dan de vroegere. Maar kan hij beantwoorden aan hetgeen de gemeente, die hem tot leeraar koos, van hem verwacht? Kan de gemeente vrede hebben met een predikant die in 't openbaar wegwerpt vele van de dingen, met welke zij altijd gemeend heeft, dat het Christendom staat en valt? Achten we al het alternatief tusschen het afstand doen van het leeraarsambt en het misleiden der gemeente te forsch, ontegenzeggelijk verkeert de moderne theoloog, zoolang de tegenwoordige overgangsperiode duurt, in eene moeijelijke positie tegenover de gemeente. De huismiddeltjes, welke hem door vele welmeenende raadslieden worden voorgeschreven, baten hem extra weinig. Het zijn niets dan vage, weinig beteekenende uitdrukkingen. Voorop staat, dat de patient in geen geval tegen zijne overtuiging mag spreken en handelen; maar hij moet met voorzigtigheid te werk gaan, alsof N.B. iemand zich ernstig voornemen kon dit niet te doen; hij moet de omstandigheden, de gesteldheid zijner gemeente niet over 't hoofd zien, alsof niet iedereen zich daartoe verpligt zou gevoelen; hij moet er op passen, dat hij de gemeente niet in haar geloof schokt, alsof dit altijd zoo gemakkelijk kan zamengaan met het uitspreken zijner overtuiging. 't Is waar, voorzigtigheid is zeer aanbevelenswaard vooral in eene zoo gewigtige zaak, maar tusschen haar en eene overdreven angstvalligheid, welke afkeuring verdient, is maar als ééne schrede. Bekendheid met zijne gemeente, waardoor hij naar gelang van zaken kan handelen, is voor den modernen theoloog hoog noodzakelijk, maar het vereischt een bijzonder scherpen blik, om met juistheid te kunnen zien, wat men voor eene gemeente kan doen, en moet nalaten. Bezorgd te zijn, dat men de gemeente door het prediken in moderne rigting niet schokke of ergere, het is pligt; doch evenzeer is het te veroordeelen, zoo men niet alles aanwendt; om de ontwikkeling der gemeente te bevorderen, en de rigting welke deze neemt, moet afhankelijk zijn van die des leeraars. En waar liggen hier tusschen opregtheid en onvoorzigtigheid, tusschen voorzigtigheid en misleiding de juiste grenzen?

Die vage raadgevingen baten niets, zelfs niet wanneer ge-

Digitized by Google

zegd wordt, wat zoo schoon klinkt, dat de prediker maar met zijn eigen geweten te rade moet gaan. Dat weet iedereen wel, en behoeft niet gezegd te worden. „Kan ik, de moderne rigting, volgende, het evangelie verkondigen? Kan ik dat doen zonder ergernis te geven aan, tot stichting eener welgezinde gemeente? Mag ik het doen? Moet ik het doen? Hoe moet ik het doen?" — Dit zijn de levensvragen voor den leeraar, op wien de nieuwe beweging op theologisch gebied invloed heeft uitgeoefend. En in den strijd, dien hem het zoeken naar antwoord op deze vragen kost, kan geen hulp hem welgevalliger zijn, dan welke hem wordt aangeboden, zoo dikwijls de koryphaeën der moderne theologie hun predikwerk openbaar maken. Daarom moet de bundel leerredenen van Dr. S. Hoekstra Bz., welken wij thans aankondigen, een velen welkom verschijnsel zijn. Het is waar, ultraradikalen zullen den Amsterdamschen hoogleeraar den naam van modern theoloog weigeren; zij bepalen dien naam tot een engeren kring, en gronden hun beweren op bepaald niet-moderne antecedenten des professors, Doch, daar wij in den aanhef der eerste leerrede van dezen bundel Dr. H. zelven hooren verklaren, dat de nieuwe denkwijze in beginsel de zijne is, dat hij opentlijk daarvoor wil uitkomen, dan zouden wij al in deze leerredenen bewijzen voor het tegendeel moeten vinden, om den prediker niet op zijn woord te gelooven. De niet-moderne antecedenten laten wij buiten rekening. Een geestrijk en ijverig man, voor wien consequentie niet de vertaling van ons Hollandsch woord koppigheid is, blijft niet op hetzelfde standpunt staan; hij leeft en studeert niet te vergeefs. Eene vergelijking tusschen de vroegere en laatste geschriften van prof. H. moge deze bewering staven.

Is deze dan nu modern theoloog? — Wij antwoorden niet, maar schrijven uit het voorberigt des hoogleeraars deze woorden af, opdat de lezer zelf kunne oordeelen:

„Het standpunt van beschouwing des Christendoms, in den titel: „De Zoon des menschen de Heiland der wereld," en vooral in de inhouds-opgave uitgedrukt, komt hierop neêr.

1. Jezus Christus de volmaakte mensch.

Een volmaakt menschelijk leven het hoogste, wat zich, beneden de Godheid zelve, denken laat.

Digitized by Google

2. Het Christendom niet eene *bijzondere* godsdienst tegenover de Joodsche of Heidensche godsdiensten.

Alle godsdiensten hebben deel aan de *ware*, die boven alle vormen en stelsels staat.

Het Christendom de volmaakte uitdrukking van datzelfde, wat ook Joden en Heidenen, op meer of minder gebrekkige wijze en in onvolmaakte vormen, hebben pogen uit te drukken in hunne beschouwing en vereering van de Godheid.

3. De ingeschapen behoeften en de inspraken van den inwendigen mensch de *eenige* grondslag, waarop het Christendom rust. Al het overige, van welken naam ook, welligt voorbijgaand *hulpmiddel*, om tot geloof te brengen, maar geen wezentlijke *grondslag* des geloofs.

4. Niet de erkenning van *feiten*, maar wel de erkenning van de *eeuwige waarheden*, in de verhalen van de feiten uitgedrukt en verheerlijkt, het wezen der Christelijke geloofsovertuiging."

Van dit standpunt van beschouwing is de prediker in zijne leerredenen niet afgeweken, indien men eenige antieke uitdrukkingen, met moderne bedoeling gebezigd, uitzondert. Zonder schroom heeft hij zijne overtuiging uitgesproken; evenmin heeft hij bij de uitgave dezer leerredenen zich zelven gespaard. Immers vinden wij in den bundel een kers-, een paasch-, een hemelvaarts- en een pinksterpreek. Hierdoor wordt ongetwijfeld de uitgave belangrijker, zoo men ze althans beschouwt als eene proeve van wat de moderne theologie op den kansel vermag; en daarbij, hierdoor bewijst de hoogleeraar eene wezentlijke dienst aan velen zijner geestverwanten, voor wie de feeststoffen vooral struikelblokken zijn in den waren zin des woords.

Het is nu maar de vraag, of de gemeente die zulke leerredenen hoort, niet noodzakelijk geschokt en geërgerd moet worden, of die leerredenen, niettegenstaande zij van modernen geest zijn doortrokken, stichten kunnen.

Wij maken niet de minste zwarigheid om te getuigen, dat wij ons niemand kunnen voorstellen die door leerredenen als deze zou kunnen worden geërgerd, of zelfs maar geschokt in zijn geloof. Daarentegen zijn zij naar ons oordeel zoo stichtelijk, dat wij ons niemand kunnen voorstellen, die ze hoort of leest, zonder zich bekrachtigd in den geloove te gevoelen.

Digitized by Google

De over 't algemeen heldere voorstelling van zaken gaat gepaard met hoogen ernst, en vurige ingenomenheid met Christus en het evangelie, zoodat deze leerredenen zonder twijfel velen van hun vooroordeel tegen de nieuwere rigting zullen genezen. Op velen zullen zij denzelfden indruk maken, als op zeker geleerd en opregt tegenstander der moderne theologie, die na de lezing van „De Zoon des menschen de Heiland der wereld" verklaarde: „ik vereenig mij niet met de voorstellingen der moderne theologie, maar indien al haar aanhangers prediken als Hoekstra, dan vrees ik van haar geen onheil voor de gemeente. Zulke preken moeten ook anti-modernen stichten."

Meer dan eene reden hebben wij om Prof. Hoekstra's kanselarbeid ten ruimste aan te bevelen aan allen, die begeerig zijn eene proeve onder de oogen te krijgen van preken in moderne rigting. Maar niet minder redenen hebben wij om deze leerredenen in handen te wenschen van allen, die prijs stellen op waarlijk stichtende en opbouwende lektuur, en die verstandig genoeg zijn om te begrijpen, dat men de stichting niet bij één bepaalde godsdienstige rigting behoeft te zoeken. Wie dit laatste nog niet inzien, mogen het leeren uit Dr. Hoekstra's laatste leerredenen.

Eenvoudige verklaring van de hoofdzaken in het Christendom, of der Christelijke Waarheid, beoordeeld voor de vierschaar van het gezond verstand. Eene bijdrage tot vereffening van den strijd onzer dagen, door P. Jalaguier, *hoogleeraar bij de faculteit der Protest. Godgeleerdheid te Montauban. Uit het Fransch met aanteekeningen, Inleiding en Naschrift, door Dr.* E. B. Swalue, *Predikant bij de Hervormde Gemeente te Amsterdam. (Te) Amsterdam, (bij)* G. Portielje & Zoon, 1859. *Prijs f* 1,70.

In meer dan één opzigt mag men na dezen langen titel gelezen te hebben dit boeksken *dun* noemen. Dat het zóó lang op eene aankondiging in ons tijdschrift heeft moeten wachten doet het vermoeden niet ontstaan, dat dit gebeurd zou zijn van wege de hooge belangrijkheid van het werk.

Digitized by Google

Het was onder de boeken van een medewerker in de Vaderl. Letteroef. weggeraakt, die het zonder recensie aan de redactie terugstuurde. Zoo kwam het in onze handen, en daar het boek hier te lande waarschijnlijk reeds vergeten is, en wij het niet der moeite waardig rekenen het onzen landgenooten weder in de herinnering te brengen, vergenoegen wij ons met de *Eenvoudige Verklaring* van prof. Jalaguier in weinig woorden aan te kondigen.

Wij protesteren tegen den titel, welke in de beide eerste woorden onwaarheid bevat. Moet *eenvoudig* ten minste hier beteekenen *geschikt voor eenvoudigen*, dan oordeele ieder onpartijdig lezer, of wij niet in ons regt zijn, zoo wij aan dit boek deze eigenschap ontzeggen. En evenzeer achten wij het zonder twijfel, dat het werk van den Montaubanschen hoogleeraar voor niemand eene *verklaring* van de hoofdzaken in het Christendom zijn zal. Zeer zeker werkt het miserabel Hollandsch, waarin de heer Swalue het oorspronkelijke overgegoten heeft, er toe mede om het boek totaal onbruikbaar te maken. Maar toch ook buitendien toont de schrijver, dat hij over het algemeen doet, waartoe hij zich pag. 52 schijnt geregtigd te achten, dat hij zich niet rigt naar het oordeel der redekunde, tegenover welke hij NB. het gezond verstand stelt. Daardoor alleen reeds kan dit boek niets hoegenaamd bijdragen tot vereffening van den strijd onzer dagen. Zij die dit willen doen moeten den weg der logica inslaan, of verrigten noodzakelijk ijdel werk en debiteren dwaasheden. Een paar aanhalingen mogen dit ten opzigte van Jalaguier's werk staven.

Pag. 86 beweert de schrijver, dat er bovennatuurlijke kracht bij de apostelen is noodig geweest, om hen na de kruissiging huns meesters het evangelie te doen verkondigen. Veronderstelt nu eens, dat men het den velen moet toestemmen, die het volstrekt onverklaarbaar vinden, hoe zij dat hebben kunnen doen. Stemt des noods toe, dat dit niet zonder wonder kon geschieden. Maar, lezers wat dunkt u dan van het gezond verstand des Franschen professors, die beweert: „met de wonderdadige geschiedenis is alles begrijpelijk; want alles is, om zoo te zeggen, natuurlijk?"

Op de volgende bladzijde zegt hij betreffende de wonderen: „zoodra het zeker is dat men daaraan heeft geloofd, is het

Digitized by Google

daardoor zelfs zeker dat zij waar zijn. Elders kunnen het geloof aan de wonderen en hunne werkelijkheid twee verschillende dingen zijn, en zijn dit werkelijk dikwijls; hier is alles één, omdat de natuur der dingen de vooronderstelling der dwaling niet toelaat."

Pag. 88 — om bij een hoofdstuk te blijven dat zaken aanroert, in den strijd onzer dagen van het grootste belang — vinden wij deze redenering, zoo zij dezen naam dragen mag: „de opstanding en de hemelvaart van den Heer maken een integrerend deel uit van de Christelijke leerstelling (?) en zedeleer (?); alle evangelische rigtingen (?) en verwachtingen hangen van deze beide daadzaken (??) af; het Christendom hangt er geheel van af; het kan haar geen oogenblik ontberen. Zoo gij ze aan het Christendom ontneemt, ontneemt gij ook dit aan de wereld, want het bestaat slechts met haar en door haar. En zijn eenmaal deze feiten erkend, dan vloeit het overige als van zelve (?) daaruit voort. Van het standpunt waarop wij ons plaatsen, heeft het wonderbaarlijke van het leven van Jezus Christus en van de apostolische eeuw niets meer, dat verwondering kan baren; men zou zich veeleer verwonderen, als het niet bestond. Men moet dus, herhalen wij het, het evangelie vernietigen, om de wonderen te vernietigen enz. enz."

Het vermoeit ons, lezers, zooveel van dezen *humbug* af te schrijven. Is het niet, of ge op eene kermis iemand hoort schreeuwen: „burgers en buitenlui, het ei dat ik hier in mijne hand heb is vierkant; je kunt het wel niet zien, en meent dat het rond is, maar alle eijeren moeten vierkant zijn, anders zijn het geene eijeren, ergo en derhalve, als je maar blieft te redeneren, dan moet je een van beiden toegeven, óf dat er geene eijeren in de wereld zijn, of dat dit ei vierkant is?" — Redeneringen als wij hier van Prof. Jalaguiër overschreven doen ons denken aan menschen die de uiterste grenzen van domme naïveteit hebben bereikt, of aan menschen die er op uit zijn om de lui zand in de oogen te strooijen.

Wij raden allen die belang stellen in den strijd onzer dagen, dit boek niet te koopen, omdat het aan niemand eenige *verklaring* geven, en sommigen welligt in de war brengen kan.

Onze korte aankondiging mogen wij niet besluiten zonder

Digitized by Google

door eenige voorbeelden ons oordeel over het Hollandsch van den Amsterdamschen predikant Dr. E. B. Swalue te hebben gestaafd. Daartoe diene het volgend uittreksel van het zondenlijstjen, dat wij al lezende opmaakten:

Pag. 11. „Dit nu is eene openbare fout van redenering;"

Ibid. „Voordat zij (grondbegrippen) overgegeven worden aan de zorgvuldige omwerking, die het redekunstig nadenken hun doet ondergaan."

Pag. 12. „Het is daarentegen van zeer groot belang, dat zij (begrippen) uit zich zelven zich vestigen en gezag inboezemen."

Pag. 14 „regelende denkbeelden."

„ 23 „overeenstemmingen (harmonies) van het heelal."

„ 90 „onder de denkbeelden — — — — is er geen schoonschijnender — — — —"

Pag. 91 „ongetwijfeld bevat een wonder niet de onmiddelijke klaarheid van de leer, waarvoor het wordt verrigt."

Pag. 100 „wonderen uitmonsteren in de dogmatiek."

„ 131 „aangeboren aanleg onzer ziel."

„ 132 „men komt redekunstig tot het illuminismus."

„ 136 „weder hergeven."

„ 138 „onderwerpt de veranderlijke uitkomsten der stelselmatige rede aan het oordeel der verstanden, die" enz.

Pag. 139. „Welke vreemdsoortige leerstellingen heeft de stelselmatige geest al niet."

Nagenoeg op elke bladzijde leest men meer dan eens het onhollandsche woord „daadzaken," en overvloedig treft men aan: „daadwerkelijk," „klaarblijkelijkheid," „daarstellen," „werkdadig" enz. enz. D.

Silas Marner, de wever van Raveloc, door George Eliot, *schrijver van Adam Bede enz. Uit het Engelsch. Te Deventer, bij* A. ter Gunne, 1861. *In gr.* 8*vo., met gesteendr. titel en vignet. Prijs f* 2,30.

Hetzelfde, in gr. 12*mo., als* 8*ste deel der Huis- en Reisbibliotheek. Prijs f* 0,80. *Bij denzelfden uitgever.*

Onder de nieuwste Engelsche romanschrijfsters bekleedt miss Evans eene voorname plaats. Waarom zij onder den pseudoniem van George Eliot schrijft, is ons onbekend; of

Digitized by Google

het mogt zijn om de blaam van het minder krachtige in karakters en handelingen, dat vrouwelijke voortbrengselen gewoonlijk kenmerkt, van zich te verwijderen. In *Adam Bede* heeft ze evenwel getoond, welke zeldzame talenten ze bezit, die in allen geval haar naam eene Europische vermaardheid zouden gegeven hebben. Ook *Silas Marner* is een uitmuntend tafereel „uit het dagelijksche leven," zouden wij schier zeggen, zoo eenvoudig en natuurlijk volgen de gebeurtenissen elkander op. En toch is er zooveel romantisch, zooveel studie, zooveel wereld- en menschenkennis in, dat men het werk moet lezen en herlezen, om het schoone naar waarde te genieten. Zonder te preken of te moraliseren, geeft het verhaal de natuurlijke gevolgen van goed en kwaad, van deugd en ondeugd te aanschouwen; niet van menschen, die schier engelen of duivelen zijn, maar van gewone menschen, waaronder gij en ik ons dagelijks bewegen, met hunne verschillende neigingen en hartstogten, en meerdere of mindere mate van goede en kwade eigenschappen. Hoe meesterlijk boet de goede Godfrey Cass tot het einde eene daad van jeugdige ligtzinnigheid; hoe natuurlijk loopt Dunstan het loon zijner daden te gemoet; maar bovenal hoe vindt Silas Marner in zijn eigen gemoed rust en troost bij de beproevingen des levens, met welk een genot wordt zijne menschlievendheid in de wederkeerige liefde van Eppie beloond. Van de vrouwelijke karakters is dat van Nancy Lammeter zeker het interessantste. Welk eene echt vrouwelijke fijnheid van gevoel bij de aanzoeken van Godfrey, welk eene zusterlijke genegenheid voor Priscilla, welk eene teedere liefde bij de ontdekking van Eppie! Maar waartoe te noemen, wat onze lezers zelven reeds zullen genoten hebben, of nog genieten zullen? Want inderdaad Silas Marner is een boek, dat ieder, die op eenige letterkundige beschaving wil aanspraak maken, behoort te kennen.

De uitgever, de heer ter Gunne, schijnt dit ook aldus begrepen te hebben, daar hij gewaagd heeft een zeer goedkoopen druk hiervan uit te geven. Hij verdient hiervoor den dank van het publiek, dat nu, in eene zeer nette uitgave en eene zorgvuldige vertaling, voor 80 cent kan krijgen, wat anders drie- à viermaal zooveel kost. Wij hopen te meer, dat het publiek deze poging zal ondersteunen, dewijl

Digitized by Google

zij, naar wij vernemen, uit alle magt wordt tegengewerkt door eene zoogenoemde „Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels," die echter, volgens het oordeel van onpartijdigen, slechts eene vereeniging in 't belang van *enkele uitgevers* is, en zeer ten nadeele, zoowel van den Boekhandel in 't algemeen, als van letterkunde en beschaving. Ze is dan ook zeer gebeten op eene uitgave, die voor weinige centen geeft, wat hare corypheën voor guldens debiteren. Kent ze dan nog zoo weinig haar tijd, dat ze niet begrijpt dat hare positie op den duur onhoudbaar is, en voor het gezond verstand en de lessen der staathuishoudkunde moet bezwijken? (1).

De uitgever ter Gunne tracht daarentegen *degelijke* werken voor *uiterst goedkoopen* prijs uit te geven. Wij twijfelen niet, of allen, die in boeken en letterkunde belang stellen, zullen bij voorkeur de uitgaven van dezen bevorderen.

W. A. J.

De Scherpschutter van Senjenoe en Signa het herdersmeisje. Schetsen uit het Noorden naar Theodor Mügge. (*Te*) *Leeuwarden*, (*bij*) G. T. N. Suringar, 1861. *Prijs f* 2,40.

Gaarne beveelt Ref. deze beide schetsen ons lezend publiek aan. Zij doen den naam dien Theodor Mügge zich verwierf geene oneer aan. Getuigen als ze zijn van den levendigen geest des schrijvers, verplaatsen zij den lezer geheel op het tooneel der handeling, doen hem belang stellen in de onderwerpen der verhalen, en boeijen hem tot aan het einde toe.

De vertaler en uitgever berigten — is het hier niet: de vertaler-uitgever berigt? — wat welligt hier te lande maar aan weinigen bekend is, dat Mügge den 18den Februarij dezes jaars in 57 jarigen ouderdom overleden is, terwijl zij in het Voorberigt een kort woord over het leven des gevierden schrijvers geven. Velen hier te lande zullen dit berigt met leedwezen vernemen, en daaronder ongetwijfeld de lezers dezer schetsen.

De vertaling verdient lof, zoo mede de uitgave.

---

(1) Wij moeten nogmaals opmerken, dat de redactie zich niet verantwoordelijk stelt voor de gevoelens door hare medewerkers geuit.

De Redactie.

Digitized by Google

Bijdrage tot de kennis van de sterfte der gemeente Goes, en van den gemiddelden en waarschijnlijken levensduur harer inwoners, gedurende het 30jarige tijdvak 1830—1859, *door* Dr. K. Broes van Dort, *te Goes.* (*Te*) *Goes*, (*bij*) L. de Fouw, 1861. *In gr.* 8*vo.*, 91 *bladz. Prijs f* 1,25.

Wij zijn geene groote beminnaars van statistiek of statistieke opgaven, al is het ook dat in vele gevallen alleen „de cijfers spreken." Het kon dus niet anders of reeds de titel van het bovenstaand boekske maakte juist op ons geen zeer aangenamen indruk en vooral omdat wij meenden dat het geheel van plaatselijken aard was, waarbij onwillekeurig de gedachte in ons oprees, hoe men een werkje als het onderhavige voor het algemeen publiek verkrijgbaar kon stellen, met het oog op het debiet dat daaraan ongetwijfeld moest ten deel vallen. Toen wij echter op de boekverkoopersfactuur, die er hoogstwaarschijnlijk bij het terug zenden aan den uitgever, in was blijven liggen, wat juist niet van accuratesse getuigt, de woorden aantroffen: „gelieve dit vooral te presenteren aan directeuren van geneeskundige leesgezelschappen en liefhebbers (zegge liefhebbers!) van dergelijke statistieke berekeningen en niet op zijde te leggen in het ideê (lees: idee) dat het te plaatselijk is" werd onze antipathie min of meer geneutraliseerd en we begonnen het werkje eerst vlugtig in te zien en daarna met ernst te lezen en te overdenken. En nu het resultaat onzer overdenking! De schrijver, toont iemand te zijn, die met volhardenden ijver, het veld der statistiek bearbeid heeft, maar op eene geheel andere, veel aanlokkelijker wijze, dan de doorgaans ijskoude statistici, waarvan het woord alleen u eene rilling door de leden jaagt, neen onze S. heeft in dit opzigt de zaak beter begrepen en zoo hebben wij ons ook altijd de statistiek voorgesteld, men moet er bij redeneren, men moet zich zooveel mogelijk verklaring geven van het „hoe" en „waarom," zonder dát heeft de statistiek niet meer waarde, dan de optelling van feiten in een zeker verband gebragt, hetgeen even doelloos is als de berekening van dien Engelschman, die precies het aantal hoofdharen van een normaal mensch heeft opgegeven en er gerust had kunnen bijvoegen: „die het niet gelooven wil, kan het natellen!" Dat is

Digitized by Google

volstrekt het denkbeeld der statistiek niet. Naar onze meening en de geachte S. heeft ons hierin versterkt, bestaat het doel alleen hierin, dat men daardoor met meerdere of mindere juistheid tot het *voor* of *tegen* van daadzaken besluiten kan. Wat waarde toch zou het gehad hebben, als de heer B. v. D. ons alleen de huwelijks-, geboorte- of sterftelijsten zijner woonplaats ter aanschouwing gegeven had, die ieder belanghebbende overigens wel aan het bureau van den burgerlijken stand ter inzage ontvangen kan; wat nut zou het hebben, indien we in bovengenoemde bijdragen alleen lezen, dat de Bleekstraat en Koningstraat, gedurende de laatste 10 jaren, geene sterfgevallen en daarentegen de Blaauwe-steen en Agnesgang eene sterfteverhouding van 1 op de 18 levenden hebben opgeleverd, „men moet" (om de woorden van een uitstekend geleerde in zijne bijdrage *over huwelijken tusschen bloedverwanten* aan te halen uit het Tijdschrift van geneeskunde) „men moet waarborgen hebben tegen de bijzondere kunstvaardigheid in het groeperen der cijfers" en verder: „ik geloof dat men als in zoo menig punt van statistiek in dezen niet zoo zeer zal moeten tellen als wel wegen."

En juist dat *wegen* heeft onze Schr. gedaan. Zijne algemeene beschouwingen vooral op bldz. 58, § 7, toonen aan hoe ferm hij der zake kundig is, en ofschoon daarin veel is vervat wat ook reeds als zoodanig door anderen erkend is, is het toch niet overbodig dat hierop voortdurend de aandacht gevestigd blijft en de gemeentebesturen zouden wèl doen, zich dit werkje aan te schaffen, om zich de wenken daarin aangewezen, met het oog op de „bonne hygiène publique" ten nutte te maken, want niettegenstaande wij gelooven, dat Goes en misschien meer streken in Zeeland de ongunstigste resultaten opleveren, weten wij toch, hoe veel verbeteringen er deswegens ook tot stand gebragt mogen worden, dat het in onze groote steden nog veel te wenschen over laat, en wij gelooven zeker en bepaald, dat indien de statistiek van zulke groote opeenhoopingen van menschen, in steden als Amsterdam en Rotterdam gebaseerd ware op dezelfde fundamenten, als waarop de S. gebouwd heeft, men ook tot andere eind-resultaten zou gekomen zijn. Als bronnen van luchtbederf in Goes, die ook voor andere

Digitized by Google

steden in aanmerking kunnen komen, noemt de S. de ten Z. en Z. W. van de stad gelegene zoogenaamde *Poel*; de fabrijken worden in de tweede plaats genoemd en wel bepaaldelijk de gas- en garancine-fabrieken, die hun stinkend water in de stadsgrachten laten loopen en waarover men ook in Rotterdam herhaaldelijk in de dagbladen klaagt.

Dat dit op de gezondheid een nadeeligen invloed uitoefent en het cijfer der sterfteverhouding doet klimmen, behoeft geen betoog. Wij zeggen het den S. na: „Wij kunnen den wensch niet onderdrukken, dat zoowel ons stedelijk bestuur als onze industriëlen zich steeds het motto zullen herinneren, geplaatst aan het hoofd van Dr. Ali Cohen's werkje: „OVER ALGEMEENE GEZONDHEID EN FABRIEK-NIJVERHEID." „*Qui sans doute ... l'industrie doit être libre, mais sous la condition expresse de ne point nuire à autrui.*"

Verder noemt de S. het stelsel van privaten, urinoirs, riolen en goten, alsmede de varkenshokken en mestvaalten binnen de bebouwde kom der gemeente, en wij moeten dan ook volmondig toestemmen, dat de gemeentebesturen over het algemeen hierin, wat al te nonchalant te werk gaan en daarop te weinig toezigt houden, en zij zijn het vooral, die het door den S. aangehaalde versje van den predikant W. Sluiter te Eibergen, in den jare 1608 op zich toepasselijk maken, dat luidt:

„Of daer de straten dan vol drek zijn,
Of daer de poorten maar een hek zijn,
Of bij elck huys een mestvaelt is,
Wat geeft mij dat voor hindernis!"

Bijzonder belangrijk is vooral het gedeelte dat handelt over het voedsel en de verschillende wijzen van voeding, die tot eenen meerderen of minderen gezondheidstoestand aanleiding geven. Ook hierin geeft de geleerde S. blijken van groote belezenheid en naauwgezet onderzoek, en ook al wêer hierin, vergenoegt hij zich niet enkel en alleen met de hem verstrekte statistische opgaven, maar trekt er resultaten uit, die wel der overweging waardig zijn. Gaarne, van harte gaarne, zouden wij hiervan eenige citaten willen mededeelen, de beperkte ruimte waarover wij echter mogen beschikken, laat zulks niet toe; genoeg zij het daarom, dat wij het belangstellende publiek

Digitized by Google

de gemeentebesturen en respectieve leden van den gemeenteraad aansporen kennis te nemen van dit werkje, dat waarlijk niet zoo topographisch is als men wel zou meenen. Ref. bekent gaarne zijne dwaling te hebben ingezien en zich door de loffelijke bewerking van den S. eenigermate met de statistieke wetenschap verzoend te hebben. Waarom zou men ook in proza geen poëet kunnen zijn? De S. althans heeft een verwarmenden gloed over de ijskoude statistiek gebragt!

Weinig aanmerkingen hebben wij ten slotte op zijn werk. De correctie is vrij goed, de interpunctie zeer juist; hier en daar treffen wij alleen woorden aan als tijphus, hijgiène en andere meer, die van Griekschen oorsprong, en als zoodanig dus met eene y behoorden geschreven te worden. De uitgave van het werkje, dat bovendien nog 5 uitslaande tabellen bevat, verdient allezins onze goedkeuring, vooral ook daar het bij min-kostbaarheid goed en degelijk is uitgevoerd.

JESSE.

Scheikundige brieven van Justus von Liebig, *tweede Nederduitsche uitgaaf. Naar den vierden Hoogduitschen druk, vertaald door* Dr. J. M. van Bemmelen. *Eerste Deel. Te Groningen, bij* J. Oomkens Jzoon, *Akademiedrukker*, 1861. *Prijs f* 2.40.

Ofschoon reeds bekend met de Hoogduitsche uitgave, deed het ons toch genoegen, kennis te maken met het eerste deel der Hollandsche uitgave, door den kundigen van Bemmelen bewerkt. Wij behouden ons echter voor, op dit werk terug te komen zoodra ook het tweede deel onder onze oogen zal gekomen zijn. De uitgevers stellen zich dus met deze voorloopige aankondiging tevreden! Het strijdt tegen onze overtuiging om een oordeel te vellen over het geheel, als wij slechts een gedeelte daarvan kennen. JESSE.

De Getalleer. Praktisch Rekenboekje bij het Lager Onderwijs; door B. Veenstra, *Hoofd-Onderwijzer te Lemmer, 4 stukjes. (Te) Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar, 1860 en 1861.

De schrijver bekent, blijkens het Voorberigt ten volle over-

Digitized by Google

tuigd te zijn, dat er in de laatste jaren misschien te veel rekenboekjes zijn uitgegeven. Maar toch heeft hij den moed, om te denken, dat de zamenstelling van een nieuw geen onnutte arbeid zoude zijn.

Wanneer zal de tijd toch eens aanbreken, dat men eens eene ferme opruiming, eene schifting en scheiding van dat legio schoolboeken zal houden? Een schoonmaaktijd, als we dat zoo mogen noemen.

„Die wrevele Recensent!" roept de schrijver welligt uit, „ik merk het al, op een ongelukkig oogenblik heeft hij mijn werkje in handen gekregen."

„Neen, heer Veenstra! Zoo is 't niet. Wij kennen u niet, maar uit den inhoud van de voor ons liggende werkjes vermeenen we te mogen opmaken, dat gij een praktisch onderwijzer zijt. En juist daarom herhalen wij nogmaals: „kwam er eens een tijd van opruiming!"

„Want al is uw werk nog zoo goed, en al zijn uwe vraagstukken nog zoo goed gekozen, het aantal rekenboeken — rijp en groen — is zóó groot, dat gij het uwen ambtsbroeder waarlijk niet euvel kunt duiden, wanneer hij, uw werk ter inzage krijgende, zegt: „'t is niet, om bij te houden; ik kan 't eene half jaar niet *dit* en 't andere weder *dat* op mijne school invoeren!"

Vraagt gij ons naar ons onpartijdig oordeel, dan zeggen wij ronduit, dat wij de voorstellen zeer gepast, zeer doelmatig ingerigt vinden. Vraagt gij ons, of er eene behoefte aan is, dan antwoorden wij, dat de boekjes der Haagsche onderwijzers, en de later uitgekomene Practische Rekenboeken voor de Volksscholen, te Amsterdam bij Brinkman, volkomen met de uwen overeenstemmen, en wij nog aarzelen, aan wie wij de voorkeur zouden geven.

Hartelijk wenschen wij — uw arbeid verdient dit ten volle — dat vele van die zoogenaamde machinale rekenboekjes plaats mogen maken voor de uwen. Dit is alles, wat wij voor uwe papieren kinderen kunnen doen.

De heer Suringar is een wakker uitgever en heeft ze een voegzaam gewaad aangetrokken. Zeer netjes, maar besmettelijk; eene wat steviger stoffaadje ware niet kwaad geweest!

En hiermede zij u verder moed en lust in en voldoening van uwen arbeid toegewenscht. DES CH.

Digitized by Google

Petit Manuel de Lecture.(,) *en douze leçons.*(;) *a* (à) *l'usage des commençants*, (;) *par* F. le Coultre, *Instituteur Français. Arnhem*, W. H. Stenfert Kroese, 1861. *In kl.* 8*vo.*, 35 *blz.*

De schrijver begint met een *avant propos* (lees: *avant-propos*), in hetwelk hij in 't kort rekenschap geeft van de redenen, die hem genoopt hebben, dit boekje in 't licht te geven. Hij spreekt er in van: „*les ouvrages d'instruction*," hetgeen *wij* niet begrijpen, daar het geen Fransch is; gewaagt daarna van *institutions primaires*, iets dat *niet bestaat;* zegt verder, dat hij de *insuffisance* erkend heeft der uitgegevene leesmethoden voor de Fransche taal, en voegt er heêl snugger bij: „*J'ai cru devoir* Y *suppléer*, enz."

Die goede man, die een gebrek erkent en constateert, en daarin wil voorzien door *hetzelfde onvoldoende* te leveren! Immers de *Académie Française* zegt: „Suppléer *à* quelque chose, c'est en tenir lieu, en fournir l'équivalent."

De heer le Coultre biedt aan zijne *collégues* (hetwelk *collègues* moet zijn; maar hij heeft zeker aan *collége* gedacht, dat *collège* wordt uitgesproken) *des exercices d'application.* — Bravo! dit is nu eens goed gehandeld: onze jeugd heeft wel bepaaldelijk oefeningen noodig *in de naarstigheid* of vlijt. — Doch de schrijver heeft bedoeld: *Oefeningen ter toepassing van het geleerde*, en dan halen wij de schouders op voor het abominabel Fransch, dat hij ter uiting van zijne gedachten bezigt. Waarom schreef hij toch maar niet in het Hollandsch, dat hij waarschijnlijk *niet vergeten* zal hebben?

Op de tweede bladzijde doet de schrijver den onderwijzers opmerken: *de ne passer à la leçon suivante qu'après s'être assuré que l'élève possède parfaitement la première.* Zoodat men altijd *die eerste les*, welke over de uitspraak der klinkers enkele aanwijzingen geeft, als de *pierre angulaire* van zijn werkje in 't oog zou moeten houden, en geene derde, vierde of vijfde les, enz. zou mogen behandelen, zonder naar de eerste om te zien. Zoodoende kan men den discipel de twaalfde les wel te leeren geven, al kent hij niets van de tiende, negende, achtste, enz. (achterwaarts als de kreeften!) mits hij de eerste *bezit* (possède!) — *Nonsens*, geachte lezers, even zoo goed als het volgende op pag. 4: „Men moet

Digitized by Google

nog weten, dat de twee laatste toonteekens geene verschillende uitspraak beteekenen!" — *Toonteekens*, die uitspraak *beteekenen!* Zou dit ook door den heer le Coultre uit het Duitsch zijn overgenomen? — *Wij* bekennen het, met schaamte over onze onkunde, zulke geniale gedachten gaan *ons begrip* te boven; — of, zou toevallig de auteur *un pauvre sire* blijken te zijn, als het op logisch redeneren aankomt? — Wij vragen slechts.

Het overige is *à l'avenant.* Op blz. 3 vinden wij: „*y grec* (of Grieksche i);" op blz. 7: „de *é fermé* kan door *meer* letters voorgesteld worden, *als* é, *er*, *ez*, *ai*;" op blz. 9: „KANAÄN, EZAÜ;" op blz. 13: „Progné;" op blz. 16: „le Waal;" op blz. 28: „Marguérites," enz., enz. — Wij hebben geen' lust, om die lijst nog te vergrooten, maar noemen zulk een werk allerslordigst.

Hier en daar worden eenige uitdrukkingen vertaald, en *ook dit gedeelte* van het boekje is *slecht* bewerkt. Men oordeele uit een paar staaltjes.

Op pag. 24, lezen wij: „*un coup de sa tête*," hetwelk de schrijver vertaalt door: „*een stuk van zijn maaksel*;" en, op de volgende bladzijde, vinden wij de beteekenis van „*un discours fait exprès*," overgebragt als: „*eene gepaste rede.*" — Men ziet klaarblijkelijk hieruit, dat de heer le Coultre de kracht van de Hollandsche uitdrukkingen, die hij gebruikt, *even min* verstaat, als het zuiver schrijven van het Fransch.

Dat in het woord *dot* (bruidschat) de *t* stom zoude zijn, gelijk de schrijver op blz. 20 beweert, is eene erroneuse stelling, die in ons oog alleen bewijst, dat hij sedert een kwart eeuw stationnair is gebleven.

Het spijt ons geen gunstiger oordeel over het werkje van den *Instituteur Français* le Coultre te kunnen vellen. Bij privaat-onderwijs is het boekje *misschien* nog wel bruikbaar, *mits* de onderwijzer, die het zijnen leerlingen in handen geeft, eerst de rol van een' naauwgezetten corrector vervulle; bij de keuze van boeken, ter dienste van het schoolonderwijs, *mag* het echter nooit ernstig in aanmerking komen.

De prijs van het werkje kunnen wij onzen lezers niet opgeven: onze Nederlandsche uitgevers vergeten tegenwoordig meestal dien te vermelden, bij de opzending der werken, die zij ter recensie aanbieden; — iets, dat bepaaldelijk hun

Digitized by Google

belang niet bevordert. De heer Kroese heeft intusschen zijn best gedaan, om het boekje van den heer le Coultre met een goed uiterlijk in de wijde wereld te zenden: dubbel jammer is het daarom, dat *dit prulgeschrift* in het oog van alle onpartijdige deskundigen *niet viable* zal worden bevonden.

Beginselen der Meetkunde, van (door?) Dr. Oskar Schlömilch, *Hoogleeraar in de hoogere Wiskunde (Hoogere?) en analytische Meetkunde (Analytische?) aan de Koninklijke polytechnische School te Dresden, enz, door (lees: vertaald door!)* J. C. Eger, *Instituteur en Onderwijzer (schoon pleonasme!) in de Wis- en Zeevaartkunde. Eerste Deel, Planimetrie. Met* 183 *houtsneêfiguren. Te Groningen, bij* J. Oomkens Jz., 1860. *In post* 8*vo., VIII en* 238 *blz. Prijs f* 1,60.

Wij kunnen niet zeggen, dat deze lange titel ons à priori gunstig gestemd heeft voor den heer Eger, Instituteur EN Onderwijzer te ..... *wij* weten het niet! *Encore une célébrité inconnue:* men vergeve het ons, vooral in een' tijd, waar *les grandeurs du clocher* het gezigt benevelen.

Welk onderscheid toch maakt de heer Eger tusschen INSTITUTEUR en Onderwijzer? Waarom niet tevens Docent en Leeraar op den titel geplaatst?!... Waarom ook niet *Teacher* en *Lehrer?!* — HUMBUG, geachte Lezers, anders niet.

Honderddrieëntachtig houtsneêfiguren? Ja, zij zijn er; de grootte doet niets ter zaak. *Wij* zouden het bluffende getal maar achterwege gelaten hebben.

Dr. W. Gleuns heeft de goedheid gehad de drukproeven van de vertaling des heeren Eger na te zien, zoo lezen wij op pag. IV. Zeer edelmoedig van dien geleerde, die zelf een „Leerboek der Meetkunde" heeft uitgegeven, (gelijk natuurlijk niet vergeten is te melden!) ten (lees: *ter*) dienste der scholen, inzonderheid voor voortgezet (vroeger: *lager*) onderwijs, alsmede tot eigen (lees: eigene) oefening, à *f* 1.20."

Men moet elkander helpen! *Vive la camaraderie!!.....*

Doch dit alles belet niet, dat het werk van Schlömilch der belangstelling waardig is. Die goede Duitscher kan het

Digitized by Google

waarlijk niet helpen, dat *die guten Holländer* hem *à son de trompette*, als een' kermisheld, bij het Nederlandsch publiek inleiden.

Naar het voorberigt van den heer Eger te oordeelen, hebben de meetkundige werken van de Gelder, Lacroix, Badon Ghijben, Kempees en andere zoowat uitgediend; „althans," zoo zegt hij, „moet uit het gebruik dier boeken de reden gezocht worden, waarom zoo vele jongelieden weinig (weinigen?) lust voor de studie dezer schoone wetenschap verkrijgen!"

Iets verder, verhaalt ons de vertaler van Schlömilch op eene openhartige wijze, dat de leerlingen „DOOR ZIJN WERK „tot de waarheid worden geleid!" — Wij hebben er vrede mede; doch *in Minerva's naam* (die is toch wel in Groningen bekend?) waartoe die bluf? Weet de heer E. dan niet dat *„eigenlof st....!"* — Laten wij, Nederlanders, gerustelijk die *puffs par excellence* aan den Parijschen Foy over, die nog dezer dagen zich zelven noemde *innovateur-fondateur de la profession matrimoniale*, en die van zijn konkelhuis sprekende, het betitelt *par son mérite hors ligne la première de l'Europe.*

Wij behooren tot die referenten, welke zich tot beginsel stellen: „L'art est difficile; mais la critique ne l'est pas moins!"

Wij willen daarom hopen, dat de heer Gleuns ons de vorenstaande aanmerkingen niet ten kwade zal duiden, en dat wij, indien hij ons geschrijf mogt lezen, gelukkiger zullen zijn dan onze geachte mede-recensent, de heer Jesse, die zich genoodzaakt heeft gezien, in dit Tijdschrift eene geduchte lans te breken met den geleerden Doctor in de Wis- en Natuurkunde.

Het werk van Schlömilch is in alle opzigten aanbevelenswaardig. Wij leeren in hem den bekwamen wiskundige kennen, die eerst na zelf een helder inzigt in de mathematische waarheden verkregen te hebben, zijne verworvene kennis dienstbaar maakt tot de ontwikkeling des verstands. Hij volgt daartoe de heuristische leerwijze, en leidt door haar de leerlingen tot de waarheid, die daarna als stelling wordt uitgesproken, en voorzeker alsdan veel gemakkelijker begrepen en in toepassing gebragt wordt.

De Franschen zeggen wel eens van iemand, die veel van

Digitized by Google

kwaadsprekendheid heeft te lijden: *„Il vaut mieux que sa réputation!"* Welnu, dit is ook het geval met de Meetkunde, die, zelfs bij eenige onzer voornaamste literatoren en dichters den naam draagt van *eene drooge studie.* De reden hiervan is niet ver te zoeken. Den meesten onderwijzers ontbreekt het aan den takt, om de behandelde leerstof onder een' behagelijken vorm voor te stellen. Zij houden dan ook hunne leerlingen bezig met axiomata, stellingen, bepalingen, enz., die, wel is waar, met elkander in een naauw verband staan, maar toch onmisbaar, door den vorm van het door hen gevolgde leerboek, van elkander gescheiden zijn, zoodat de zelfwerkzaamheid der leerlingen niet wordt opgewekt, en zij hunnen mentor met weêrzin volgen. Ja! indien het spook van een onvermijdelijk af te leggen examen hun niet onophoudelijk voor den geest zweefde, zouden onze Hollandsche jongens liever hunne meetkundige boeken tot het maken van proppen of pijlen gebruiken dan er *op te blokken*, tot dat alle levenslust bij hen uitgedoofd wordt.

Niet zoo met Schlömilch, geachte Lezers! Hij weet de aandacht levendig te houden, en den leerlust voedsel te verschaffen. Naar dit eerste deel van zijn werk te oordeelen, toont hij volkomen op de hoogte van de wetenschap te staan: hij plaatst de subjectiviteit van den leerling op den voorgrond, leert hem zoodoende zelf zijnen weg te kiezen, volgt hem op deze baan, terwijl hij zorgt, dat de leerling niet verdwale, zoodat deze naderhand niet verlegen staat, mits hem de methode eigen zij geworden.

Wij willen deze beschouwing niet rekken, door eene opgave van den inhoud, die drie à vier bladzijden zoude wegrooven, en die wij daarenboven in dit Tijdschrift, dat vooral literatuur tot hoofddoel heeft, minder geschikt achten. Wij eindigen daarom met den welgemeenden wensch, dat het werk van Schlömilch vele koopers, vooral vele gebruikers moge vinden: zij zullen, naar onze bescheidene meening, niet bedrogen zijn.

De uitvoering is net en duidelijk, zoo als wij steeds van den heer Oomkens gewoon zijn. Ook de correctie laat niets te wenschen overig, en de heer Eger is daarvoor onzen vriend Gleuns dank schuldig.

Z. H.

Digitized by Google

KORTE MEDEDEELINGEN.

De heer *A. Elink Sterk Jr.* heeft een denkbeeld, door hem in het vorige jaar opgeworpen in het *Dagblad van 's Gravenhage*, tot eene brochure uitgewerkt, welke onder den titel: *Een Indisch belang, tevens een Nederlandsch belang, ter overweging gegeven*, het licht ziet. Hij wil het Europeesch element in onze overzeesche bezittingen uitbreiden, maar acht welligt niet ten onregte het werven van vreemdelingen voor ons Indisch leger ondoelmatig. Hij wil hier te lande Nederlandsche jongens, die bestaan noch vooruitzigt hebben, op eene goede, weinig kostbare wijze voor de dienst in ons Indisch leger vormen. Wij bepalen ons met het plan van den heer E. S. niet onaardig te noemen, en het der aandacht onzer landgenooten aan te bevelen.

Op verzoek van velen heeft Ds. *S. G. Jorissen* de toespraak uitgegeven, door hem gehouden, toen hij op den 1sten Julij 1860 bij de dankzegging na het avondmaal in de Utrechtsche gemeente zijne evangelie-bediening nederlegde. Hij sprak toen naar aanleiding van het schoone woord: Hebreën X:23: *laat ons de onwankelbare belijdenis der hope vasthouden; (want die beloofd heeft is getrouw)*, dat hij zijnen hoorders leerde kennen als 1. rijk in beteekenis; 2. voor de christenheid altijd verbindend; 3. als een woord waartoe de krachtigste drangredenen aansporen, terwijl hij ten 4de te kennen gaf, waarom het hem eene behoefte des harten was met dit woord zijne evangelie-bediening neder te leggen.

Wij wenschen den waardigen grijsaard, die bijna vijf en veertig jaren met ijver en lust in 's Heeren wijngaard mogt arbeiden, menig jaar van aangename en werkzame rust toe.

Eene Leerrede over Joh. XIV : 6, *in de Wiskundige taal der Dichters; door een Christoloog. — Christen Jaarszang op de geboorte van Jezus, het Scheppingswonder; door* P. de Haan. Beide bij W. F. Zweers, te Zwolle, 1859. — Beide deze niet te karakteriseren prullen — die, naar wij vermoeden en voor de eer onzes volks hopen, één maker hebben — waren na de lezing weggeworpen en vergeten, toen eene vriendelijke herinnering der redactie ze ons te binnen bragt. Wij zullen evenwel noch onzen tijd noch ons papier vermorsen

Digitized by Google

met eene beoordeeling te gaan schrijven van het schandelijkst, onzinnigst knoeiwerk dat ons ooit onder de oogen kwam; zulk eene beoordeeling te schrijven ware de eer van dit tijdschrift evenzeer miskennen als de schrijvers, die hun werk ter beoordeeling durfden inzenden. Tegenover zulke geschriften, gedenkt de kritiek de wijze les van Mattheus VII: vs. 6 — en zwijgt.

Bij den uitgever M. M. Couvée te *'s Hage* verscheen onlangs eene brochure getiteld: *De Delftsche Inrigting tot opleiding van civiele Ingenieurs in verband met den aanleg van Staatsspoorwegen; beschouwd door* $(X + Y)^n$. — Er is zeker in dit vlugschrift veel gezegd, dat waar is en behartiging verdient. Het weinig praktische van de opleiding welke de aanstaande ingenieur te Delft ontvangt — het is iets waarop niet genoeg aanmerking kan worden gemaakt. Het stelsel, waarbij de regering den ingenieur met akademisch diploma boven anderen begunstigt en voortrekt — het verdient zonder twijfel afkeuring.

Maar aan den anderen kant is $(X + Y)^n$ nog al overdreven in zijne beschouwingen. Wij gelooven gaarne, dat geniale personen zich in de werkplaatsen tot wetenschappelijke mannen verheffen kunnen; maar dat deze regel voor allen geldende zou zijn, wil er bij ons niet in. De meeste kinderen van ons geslacht zijn niet geniaal, en daarom moet de opleiding van onze aanstaande ingenieurs wel bestaan in praktische oefeningen — mits die gebaseerd zijn op grondige theoretische kennis.

De vergelijking, welke de schrijver maakt (pag. 20 noot) tusschen de studiën aan de Delftsche akademie, en die aan de overige lands hoogescholen, is niet geheel juist. Voor den medicus moge een groot deel zijner studie in praktijk bestaan — maar de theoloog wordt louter theoretisch gevormd, wanneer men de weinig beduidende proefpreken en katechiseercollegies niet mederekent; en den literator moet men ook niet vragen, hoe hij zich aan de akademie als docent vormen kan.

Deze opmerkingen daargelaten, bevelen wij de lezing dezer brochure aan. Moge zij medewerken vooral om aan velen de noodzakelijkheid te doen inzien van eene reorganisatie der Delftsche akademie. Het uitmuntend personeel dat thans aan die inrigting doceert maakt zulk eene verandering niet moeijelijk.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google